

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА
імені АЛЬФРЕДА НОБЕЛЯ

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО УКРАЇНИ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

За загальною редакцією С. В. Несиної

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України
для студентів вищих навчальних закладів*

Київ
«Центр учбової літератури»
2012

УДК 346.1(075.8)
ББК 67.404я73
Н 55

*Гриф надано
Міністерством освіти і науки України
(Лист № 1/11-9503 від 14 жовтня 2010 р.)*

Рецензенти:

Гусарев С. Д. – професор кафедри теорії держави та права Київського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Алексєєнко І. Г. – завідувач кафедри цивільного, трудового та господарського права юридичного факультету Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат юридичних наук, доцент;

Зайка Ю. О. – заступник начальника кафедри цивільного права і процесу Київського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор.

Авторський колектив:

Несинова Світлана Василівна – доцент кафедри права Дніпропетровського університету економіки та права імені Альфреда Нобеля, кандидат юридичних наук;

Воронко Владислав Станіславович – старший викладач кафедри права Дніпропетровського університету економіки та права імені Альфреда Нобеля;

Чебикіна Тетяна Сергіївна – викладач кафедри права Дніпропетровського університету економіки та права імені Альфреда Нобеля.

Несинова С. В., Воронко В. С., Чебикіна Т. С.

Н 55 Господарське право України. Навч. посіб. / за заг. ред. С. В. Несинової. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 564 с.

ISBN 978-611-01-0274-2

У навчальному посібнику розглянуто теоретико-правові засади та умови здійснення господарської діяльності в Україні, роль держави та місцевого самоврядування щодо правової регламентації господарської діяльності, правове становище суб'єктів господарювання, розкрито характерні риси окремих видів господарювання та спеціальних режимів господарювання, особливості відповідальності та захисту прав суб'єктів господарювання. Наведено питання для самостійного опрацювання матеріалу і тестові завдання для перевірки засвоєних знань студента.

Посібник може бути використаний як базовий навчальний посібник для студентів юридичних та економічних ВНЗ, що вивчають дисципліну «Господарське право», а також буде корисним керівникам підприємств, бухгалтерам, юристам-практикам у сфері господарської діяльності.

УДК 346.1(075.8)
ББК 67.404я73

ISBN 978-611-01-0274-2

© Несинова С. В., Воронко В. С.,
Чебикіна Т. С., 2012.
© Центр учбової літератури, 2012.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	6
------------------------	----------

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ПІДСТАВИ ЗДІЙСНЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	8
--	----------

<i>Тема 1.</i> Поняття, предмет, метод і система господарського права.....	8
--	---

<i>Тема 2.</i> Джерела господарського права	18
---	----

<i>Тема 3.</i> Держава, місцеве самоврядування і правова регламентація господарської діяльності.....	33
---	----

<i>Тема 4.</i> Законодавче визначення суб'єктів господарювання	46
--	----

<i>Тема 5.</i> Правове становище підприємств.....	70
---	----

<i>Тема 6.</i> Правовий статус господарських товариств в Україні.....	86
---	----

<i>Тема 7.</i> Державна реєстрація суб'єктів господарювання.....	102
--	-----

<i>Тема 8.</i> Ліцензування окремих видів господарської діяльності	114
--	-----

<i>Тема 9.</i> Патентування окремих видів підприємницької діяльності.....	121
--	-----

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ МАЙНА СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ	134
---	------------

<i>Тема 10.</i> Правове регулювання відносин власності у сфері господарювання	134
--	-----

<i>Тема 11.</i> Майнова основа господарювання	149
---	-----

<i>Тема 12.</i> Звітність суб'єктів господарювання	169
--	-----

<i>Тема 13.</i> Корпоративні права та їх правове закріплення	182
--	-----

<i>Тема 14.</i> Антимонопольне законодавство	201
--	-----

<i>Тема 15.</i> Законодавство про захист від недобросовісної конкуренції	212
---	-----

<i>Тема 16.</i> Контроль за здійсненням підприємницької діяльності.....	218
--	-----

Тема 17. Банківські рахунки: види, умови їх відкриття та використання 241

Тема 18. Розрахунки між суб'єктами господарювання 269

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В ОКРЕМИХ ГАЛУЗЯХ ГОСПОДАРЮВАННЯ298

Тема 19. Господарські зобов'язання..... 298

Тема 20. Господарський договір 308

Тема 21. Правове регулювання господарсько-договірних відносин 319

Тема 22. Особливості правового регулювання в окремих галузях господарювання 331

Тема 23. Особливості правового регулювання господарсько-торговельної діяльності 343

Тема 24. Комерційне посередництво (агентські відносини) у сфері господарювання..... 357

Тема 25. Правове регулювання перевезення вантажів..... 367

Тема 26. Правове регулювання відносин у капітальному будівництві 379

Тема 27. Банківська діяльність та страхування 390

Тема 28. Посередництво у здійсненні операцій з цінними паперами. Аудиторська діяльність як засіб контролю фінансової діяльності суб'єктів господарювання..... 407

Тема 29. Використання у підприємницькій діяльності прав інших суб'єктів господарювання (комерційна концесія)..... 431

РОЗДІЛ 4. СПЕЦІАЛЬНІ РЕЖИМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ441

Тема 30. Правове регулювання інноваційної діяльності..... 441

Тема 31. Правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності 461

<i>Тема 32.</i> Правове регулювання концесійної діяльності та інших спеціальних режимів господарювання	476
<i>Тема 33.</i> Відповідальність за правопорушення у сфері господарювання	490
<i>Тема 34.</i> Захист прав суб'єктів господарювання	506
<i>Тема 35.</i> Припинення суб'єктів господарювання.....	520
<i>Тема 36.</i> Правове регулювання банкрутства.....	543
ЛІТЕРАТУРА	559

ПЕРЕДМОВА

Особливістю господарської діяльності є її безперервний розвиток, поява нових форм здійснення господарської діяльності тощо. Постійна зміна та прийняття нових нормативно-правових актів, що регулюють господарську діяльність та визначають порядок й необхідні умови для здійснення окремих видів господарської діяльності, обумовлюють необхідність вивчення загальних вимог до господарювання, а також деталізації особливостей здійснення певних видів господарської діяльності.

В умовах реформування економіки України регуляторна роль держави знаходить свій прояв у різних сферах господарської діяльності. При цьому державне регулювання економіки, напрямки, форми та обсяги якого визначаються характером та гостротою економічних, соціальних та господарських проблем, покликане забезпечити економічну рівновагу та стійкий розвиток. Однак широке коло питань держава залишає для вирішення самим суб'єктам господарювання та суб'єктам організаційно-господарських повноважень з метою дотримання принципу саморегуляції ринкових відносин.

Господарська діяльність базується на різноманітності суб'єктів господарювання різних форм власності. Засади ринкової економіки передбачають повну господарську самостійність підприємств та фізичних осіб – підприємців, що вступають в різноманітні виробничі, господарські та інші зв'язки. Ці суспільні відносини (між суб'єктами господарювання, а також між ними і державними та іншими органами) потребують правового регулювання.

Загальні засади здійснення господарської діяльності закріплені у Конституції України, Господарському та Цивільному кодексах України. Однак видів господарської діяльності досить багато, тому неможливо всі правові вимоги щодо господарювання об'єднати в один кодифікований акт. У зв'язку з цим для вивчення дисципліни «Господарське право України» необхідне опанування великої кількості нормативно-правових актів, що регулюють господарську діяльність.

У пропонованому посібнику висвітлено основні правові інститути загальної частини господарського права, а також питання правового ре-

гулювання окремих сфер господарського життя на основі чинного господарського та господарського процесуального законодавства України. Докладно розглядаються загальні положення щодо суб'єктів господарської діяльності, їх видів та організаційно-правових форм, аналізується процедура реєстрації в усіх державних органах, порядок отримання ліцензій, патентів та інших дозволів, висвітлюються питання укладання, зміни та розірвання господарських договорів. Особлива увага звертається на специфіку господарських договорів різних видів, підстави та порядок визнання їх недійсними. Головну увагу зосереджено на правових питаннях здійснення господарської діяльності та управління нею.

Слід зауважити, що за формою викладення матеріалу навчальний посібник розрахований на осіб, що вже мають певний обсяг знань із фундаментальних галузей права – цивільного, сімейного, адміністративного, податкового права та інших, а також загальної теорії права. Тому в посібнику розглядається не сутність певних правових категорій, а те, як вони спрацьовують у господарській діяльності, впливають на кінцевий результат діяльності, позначаються на майновому стані суб'єктів господарювання.

За останні роки в Україні прийнято нові кодифіковані та спеціальні правові акти, що регулюють господарську діяльність, зокрема Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України, Цивільний процесуальний кодекс України, Закон України «Про акціонерні товариства» тощо. Крім того, прийняті раніше нормативні акти господарського законодавства постійно зазнають змін. Також узагальнення судової практики та рекомендації Вишого господарського суду України та Верховного суду України відіграють важливу роль для вирішення господарських спорів та захисту прав суб'єктів господарювання. Поступово змінюється програма й обсяг викладання господарського права у вищих навчальних закладах, що пов'язано з реорганізацією освіти в країні та узгодженням її з Болонським процесом. Запропонований посібник «Господарське право України» підготовлений на кафедрі права Дніпропетровського університету економіки та права імені Альфреда Нобеля і, за задумом авторів, призначений для позааудиторної підготовки студентів.

У розглянутих темах навчального посібника органічно поєднується теорія і практика правового супроводу господарської діяльності, заохочується увага на недоліках законодавчого регулювання окремих господарських відносин.

Навчальний посібник відповідає навчальному плану підготовки юристів спеціальності «Правознавство» за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр», також може використовуватись як навчальний посібник для студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів та буде корисним керівникам підприємств, бухгалтерам, іншим практикам у сфері господарської діяльності.

**ТЕМА 1. ПОНЯТТЯ, ПРЕДМЕТ, МЕТОД І СИСТЕМА
ГОСПОДАРЬСЬКОГО ПРАВА**

- 1.1. *Господарське право як галузь права.*
- 1.2. *Принципи господарського права.*
- 1.3. *Господарська діяльність: поняття і види.*
- 1.4. *Особливості здійснення підприємницької діяльності.*
- 1.5. *Господарські відносини та їх правове регулювання. Ознаки та види господарських правовідносин.*
- 1.6. *Методи господарського права.*
- 1.7. *Система господарського права.*

1.1. Господарське право як галузь права

Господарське право можна розглядати як:

а) галузь права, що базується на нормах господарського права для регулювання господарських відносин у процесі здійснення господарської діяльності;

б) сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини у сфері управління економікою;

в) юридичну дисципліну, основним змістом викладення якої є основні засади господарської діяльності, процесів приватизації, підприємництва, кредитно-банківських відносин, майнових основ господарювання та податкової політики суб'єктів, особливостей правового регулювання в окремих галузях діяльності тощо.

Доктринальними підходами до визначення господарського права є три основних концепції: позиція таких науковців, як С.М. Братусь, Р.О. Хафліна, Г.К. Матвеев, Л.М. Шевченко, А.С. Довгерт, що господарське право – це не самостійна галузь права, а поєднання цивільно-правових норм, що діють у сфері господарювання; думка вчених-юристів

В.В. Лаптева, В.К. Малецтова, Г.Г. Побірченко, В.К. Мамутова, Г.Л. Знаменського, згідно з якою господарське право – самостійна галузь права, яка не має нічого спільного з іншими галузями права; проте найбільш слушною є позиція О.А. Беляневича, О.М. Вінника, Н.Г. Саніахметової, В.С. Щербіни, згідно з якою господарське право – комплексна галузь права, в якій зібрано правові норми основних галузей права, приурочені до одного предмета правового регулювання – господарської діяльності.

Господарське право є самостійною галуззю права, оскільки:

- визначає порядок ведення господарської діяльності та регулює відносини, пов’язані з її здійсненням;
- характеризується своїми принципами, предметом, суб’єктами та методами регулювання;
- регулює господарські відносини як по горизонталі, так і по вертикалі;
- має значення як галузь права, галузь законодавства, наукова та навчальна дисципліна.

Отже, **господарське право – це самостійна галузь права, що складається з правових норм, які регулюють суспільні відносини у сфері організації та здійснення господарської діяльності з метою отримання прибутків чи без такої мети.**

1.2. Принципи господарського права

Господарська діяльність здійснюється на певних економіко-правових засадах (принципах), закріплених у Господарському кодексі України (рис. 1).

Загальні принципи господарювання (ст. 6 ГК України)	
	Забезпечення економічної багатоманітності та рівний захист державою усіх суб’єктів господарювання
	Свобода підприємницької діяльності у межах, визначених законом
	Вільний рух капіталів, товарів та послуг на території України
	Обмеження державного регулювання економічних процесів у зв’язку з необхідністю забезпечення соціальної спрямованості економіки, добросовісної конкуренції у підприємстві, екологічного захисту населення, захисту прав споживачів та безпеки суспільства і держави
	Захист національного товаровиробника
	Заборона незаконного втручання органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у господарські відносини

Рис. 1. Загальні принципи господарювання

Різноманітний характер господарської діяльності дозволяє її класифікувати за різними критеріями. Залежно від мети і способу організації та здійснення господарської діяльності ч. 2 ст. 3 ГК виділяє два її види – господарську комерційну діяльність і господарську некомерційну діяльність.

1.3. Господарська діяльність: поняття і види

Під господарською діяльністю у Господарському кодексі України розуміється діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність.

Відповідно до ч. 2 ст. 3 ГК України господарюючі суб'єкти можуть займатися такими **видами** господарської діяльності:

– **підприємництво** – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку (ст. 42 ГК України);

– **некомерційне господарювання** – це самостійна систематична господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання, спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку (ч. 1 ст. 52 ГК України). Некомерційна господарська діяльність здійснюється суб'єктами господарювання державного або комунального секторів економіки у галузях (видах діяльності), в яких відповідно до ст. 12 ГК України забороняється підприємництво, на основі рішення відповідного органу державної влади чи органу місцевого самоврядування. Некомерційна господарська діяльність здійснюється казенними підприємствами (ч. 3 ст. 76, ст. 77, 78 ГК України) та некомерційними комунальними підприємствами (ч. 3 ст. 78 ГК України).

Некомерційна господарська діяльність може здійснюватися також іншими суб'єктами господарювання, яким здійснення господарської діяльності у формі підприємництва забороняється законом (наприклад, біржова діяльність).

Не можуть здійснювати некомерційну господарську діяльність органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи (ч. 3 ст. 52 ГК України).

Розмежування підприємницької діяльності за видами має здебільшого теоретичний, неофіційний характер, тому допускається застосування різних ознак і, відповідно, критеріїв та видів підприємницької діяльності.

За ознакою предмета діяльності учасників відповідних правовідносин підприємницьку діяльність можна класифікувати на: **виробничу** підприємницьку діяльність, тобто діяльність, у процесі якої виробляється певна продукція, та **невиробничу** підприємницьку діяльність, у межах якої виділяють:

– діяльність із виконання робіт, надання послуг (виконання ремонтних робіт, надання інформаційних послуг, здійснення транспортних перевезень);

– діяльність із зайняття торгівлею;

– інша невикробнича діяльність, зокрема діяльність на фінансовому ринку.

Класифікувати підприємницьку діяльність можна також за ознакою законності її здійснення на легальну та тіншову, а також за іншими ознаками.

1.4. Особливості здійснення підприємницької діяльності

Підприємницька діяльність може здійснюватись як *просте підприємництво*, тобто підприємництво без створення юридичної особи (воно здійснюється фізичними особами, що набули в установленому порядку статусу суб'єкта підприємницької діяльності), *складне підприємництво*, тобто за умови створення юридичної особи. Здійснення підприємницької діяльності згідно з ч. 4 ст. 43 ГК України забороняється органам державної влади та органам місцевого самоврядування.

Підприємницька діяльність, для провадження якої не потрібна згода (дозвіл) держави в особі уповноважених нею органів, провадиться за принципом «дозволено все, що не заборонено законом», тобто вільно, без обмежень. Таку підприємницьку діяльність можна назвати **вільною**. При цьому, наприклад, державна реєстрація суб'єкта підприємницької діяльності не є дозволом на зайняття підприємницькою діяльністю, оскільки здійснюється за заявочним принципом. У той же час виготовлення печатки суб'єктом підприємницької діяльності потребує дозволу відповідного органу внутрішніх справ, що є своєрідним обмеженням у провадженні підприємницької діяльності).

Тому **дозвільною** називається така підприємницька діяльність, провадження якої потребує певної згоди державних органів. Дозвільною є також діяльність, що провадиться з обмеженнями, встановленими законодавством, які, у свою чергу, можна поділити на:

– обмеження, пов'язані з організаційно-правовою формою підприємців (наприклад, згідно зі ст. 4 Закону України від 7 лютого 1991 р. № 698-XII «Про підприємництво» проведення ломбардних операцій може здійснюватися повними товариствами);

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ПІДСТАВИ ЗДІЙСНЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

– обмеження, пов’язані з формою власності суб’єкта підприємництва (наприклад, діяльність, пов’язана з виготовленням і реалізацією військової зброї та боєприпасів до неї, видобуванням бурштину, охороною окремих особливо важливих об’єктів права державної власності, може здійснюватися тільки державними підприємствами та організаціями);

– обмеження, пов’язані з необхідністю придбання ліцензії. Перелік видів діяльності, що підлягають ліцензуванню, міститься у ст. 9 Закону України від 1 червня 2000 р. № 1775-III «Про ліцензування певних видів господарської діяльності»;

– обмеження діяльності, пов’язані із необхідністю придбання патенту (види діяльності, що підлягають патентуванню, а також порядок патентування визначається Законом України від 23 березня 1996 р. № 98/96-ВР «Про патентування деяких видів підприємницької діяльності»).

Крім того, підприємницька діяльність посадових і службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування обмежується законом у випадках, передбачених ч. 2 ст. 64 Конституції України.

Підприємництво відповідно до ст. 44 ГК України здійснюється на основі:

– вільного вибору підприємцем видів підприємницької діяльності;

– самостійного формування підприємцем програми діяльності, вибору постачальників і споживачів продукції, що виробляється, залучення матеріально-технічних, фінансових та інших видів ресурсів, використання яких не обмежено законом, встановлення цін на продукцію та послуги відповідно до закону;

– вільного найму підприємцем працівників;

– комерційного розрахунку та власного комерційного ризику;

– вільного розпорядження прибутком, що залишається у підприємця після сплати податків, зборів та інших платежів, передбачених законом;

– самостійного здійснення підприємцем зовнішньоекономічної діяльності, використання підприємцем належної йому частки валютної виручки на свій розсуд.

Ст. 49 ГК України встановлено загальні засади відповідальності суб’єктів підприємництва: підприємці зобов’язані не завдавати шкоди довіллю, не порушувати права та законні інтереси громадян і їх об’єднань, інших суб’єктів господарювання, установ, організацій, права місцевого самоврядування і держави. За завдані шкоду і збитки підприємець несе майнову та іншу встановлену законом відповідальність.

1.5. Господарські відносини та їх правове регулювання. Ознаки та види господарських правовідносин

Ст. 3 ГК України окреслює коло відносин, які за своєю природою можуть вважатися господарськими. До них належать господарсько-виробничі, організаційно-господарські та внутрішньогосподарські відносини.

Господарсько-виробничими є майнові та інші відносини, що виникають між суб'єктами господарювання при безпосередньому здійсненні господарської діяльності. До них, зокрема, належать договірні відносини між суб'єктами підприємницької діяльності і, відповідно, відносини, що виникають між ними у разі порушення таких зобов'язань.

Під *організаційно-господарськими* відносинами розуміються відносини, що складаються між суб'єктами господарювання та суб'єктами організаційно-господарських повноважень у процесі управління господарською діяльністю. Відносини між суб'єктом підприємницької діяльності та органом державної податкової служби з приводу сплати податків, придбання торговельного патенту тощо належать саме до організаційно-господарських. До них також належать відносини між суб'єктом підприємницької діяльності – юридичною особою та його засновниками. Більш докладно ці відносини ми розглянемо далі.

Внутрішньогосподарськими, у свою чергу, є відносини, що складаються між структурними підрозділами суб'єкта господарювання, та відносини суб'єкта господарювання з його структурними підрозділами. Зокрема у процесі затвердження положення про структурний підрозділ (філію, представництво) та виділення йому майна суб'єктом підприємницької діяльності – власником між власником та філією складаються такі відносини.

Господарські правовідносини поділяють на види за різними критеріями.

За галузями економіки і сферами управління, в яких вони виникають, виділяють господарські відносини в промисловості, в агропромисловому комплексі, у сфері економічної конкуренції та антимонопольного регулювання, в галузі транспорту, в капітальному будівництві, у сфері приватизації державного та комунального майна тощо.

За характером правовідносин розрізняють: відносини з безпосереднього здійснення господарської діяльності; відносини з організації господарської діяльності.

За взаємним становищем сторін розрізняють: горизонтальні (учасники правовідносин рівноправні); вертикальні (одним із учасників правовідносин є орган господарського керівництва, в тому числі власник майна іншого учасника).

У сфері господарювання виникають й інші відносини, які за своїми ознаками відрізняються від господарських відносин, а отже, не підпадають під дію ГК.

Згідно з ч. 1 ст. 4 ГК України не є предметом регулювання Господарського кодексу:

а) майнові та особисті немайнові відносини, що регулюються Цивільним кодексом України;

б) земельні, гірничі, лісові та водні відносини, відносини щодо використання й охорони рослинного і тваринного світу, територій та об'єктів природно-заповідного фонду, атмосферного повітря;

в) трудові відносини;

г) фінансові відносини за участі суб'єктів господарювання, що виникають у процесі формування та контролю виконання бюджетів усіх рівнів;

д) адміністративні та інші відносини управління за участі суб'єктів господарювання, в яких орган державної влади або місцевого самоврядування не є суб'єктом, наділеним господарською компетенцією, і безпосередньо не здійснює організаційно-господарських повноважень щодо суб'єкта господарювання.

Як бачимо, усі відносини, що за визначенням ГК України належать до господарських, безпосередньо або опосередковано пов'язані зі здійсненням господарської діяльності, зокрема підприємницької, їх учасниками.

Згідно зі ст. 2 ГК України учасниками відносин у сфері господарювання є суб'єкти господарювання, в тому числі підприємці, споживачі, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією, а також громадяни, громадські та інші організації, які виступають засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності.

Зважаючи на все вищенаведене, слід відрізнити поняття «господарські відносини» від поняття «відносини у сфері господарювання», які співвідносяться як частка й ціле. Адже відносинами у сфері господарювання є і трудові відносини між найманим працівником і роботодавцем – суб'єктом господарювання (підприємцем), і відносини між суб'єктами господарювання і споживачами, і відносини, що складаються з приводу звернення до судів та інших державних органів суб'єкта господарювання (споживача, працівника тощо) за захистом своїх порушених прав.

Відповідно, коло учасників «відносин у сфері господарювання» ширше за коло учасників господарських відносин.

До відносин у сфері господарювання також належать відносини, що складаються під час матеріального забезпечення діяльності суб'єктів – юридичних осіб, які в силу діяльності не можуть отримати статус суб'єкта господарської діяльності. Йдеться, зокрема, про установи (органи влади, органи місцевого самоврядування тощо) та інших юридичних осіб, які ГК України (ст. 3, 175 та ін.) спеціально визначені як «негосподарюючі». Згідно з ч. 3 ст. 3 ГК України діяльність негосподарюючих суб'єктів, спрямована на створення і підтримку необхідних матеріально-технічних умов їх функціонування, що здійснюється за участі або без участі суб'єктів господарювання, є не господарською діяльністю, а господарським забезпеченням діяльності цих суб'єктів.

Господарюючі суб'єкти мають право укладати з громадянами договори щодо використання їх праці. При укладенні трудового договору (контракту, угоди) вони зобов'язані забезпечити належні і безпечні умови праці, оплату праці не нижчу від визначеної законом та її своєчасне одержання працівниками, а також інші соціальні гарантії, включаючи соціальне й медичне страхування та соціальне забезпечення відповідно до законодавства України (ст. 43, 54 ГК України).

1.6. Методи господарського права

Під методами господарського права слід розуміти сукупність прийомів та способів впливу на господарські правовідносини. Комплексний характер господарських правовідносин, які поєднують у собі організаційні та майнові відносини, зумовлює складний характер методів правового регулювання.

У літературі *метод рівного підпорядкування* усіх суб'єктів господарювання суспільному господарському порядку розглядається як ключовий метод господарського права, здатний інтегрувати усі інші методи. При цьому суспільно-господарський порядок визначається як панівний у суспільстві уклад матеріального виробництва, заснований на положеннях Конституції України, нормах права, моральних принципах, ділових правилах і звичаях, схвалених вищою законодавчою владою у стратегічних економічних рішеннях, що забезпечує гармонізацію приватних і публічних інтересів, створює партнерські і добропорядні взаємовідносини у господарюванні.

Організаційні відносини, які базуються на підпорядкуванні однієї сторони іншій, здебільшого регулюються нормами публічного права, тому щодо цих відносин застосовується *метод владних приписів*. Він ґрунтується на тому, що суб'єкти господарювання зобов'язані підпорядковувати свою діяльність моделям правовідносин, визначеним законо-

давством. Цей метод застосовується під час регулювання порядку ліцензування, патентування окремих видів підприємницької діяльності, квотування, стандартизації та сертифікації тощо. При цьому органи державного управління економікою мають діяти за принципом «дозволено те, що встановлено законом».

Майнові відносини, які базуються на юридичній рівності сторін, регулюються нормами цивільного права, тому щодо цих відносин застосовується *метод автономних рішень*. Згідно з ним суб'єкти підприємництва, вступаючи у майнові правовідносини, мають право відповідно до ст. 44 ГК України з власної ініціативи приймати будь-які рішення, що не суперечать законодавству України, тобто суб'єкти підприємництва діють за принципом «дозволено все, що не заборонено законом».

У господарському праві застосовується також *метод рекомендацій*, згідно з яким держава в особі уповноважених органів виконавчої влади регулює діяльність суб'єктів господарювання, пропонуючи зразкові форми договорів (наприклад, договору оренди майна), статутних документів (типовий статут акціонерного товариства тощо).

1.7. Система господарського права

Як навчальну та наукову дисципліну «Господарське право» за змістом основних питань, що становлять предмет вивчення, переважно більшість юристів-науковців умовно поділяє на загальну та особливу частини.

Загальна частина включає загальні положення про господарське право (поняття господарського права, господарські правовідносини, господарське законодавство, суб'єкти господарських правовідносин, майнову основу господарювання тощо).

Особлива частина розкриває зміст та особливості правового регулювання окремих видів господарських відносин (правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності, спеціальні режими господарювання, правове регулювання цін та ціноутворення, правове регулювання господарсько-торговельної діяльності, правове регулювання біржової торгівлі, правове регулювання комерційного посередництва, правове регулювання діяльності транспорту, правове регулювання капітального будівництва, правове регулювання інвестиційної та інноваційної діяльності, правове регулювання банківської діяльності, правове регулювання страхової діяльності, правове регулювання аудиторської діяльності, правове регулювання комерційної концесії тощо).

Питання для самостійного вивчення

1. Свобода підприємницької діяльності.
2. Право найму працівників і соціальні гарантії щодо використання їх праці.
3. Загальні гарантії прав підприємців.
4. Державна підтримка підприємництва.
5. Організаційні форми здійснення некомерційної господарської діяльності.

Тести для поточного контролю

- 1.1. Господарське право – це:*
 - складний інститут цивільного права;
 - поєднання цивільно-правових норм, що діють у сфері господарювання;
 - самостійна галузь права.
- 1.2. До принципів господарської діяльності належить:*
 - пріоритетний захист державою суб'єктів господарювання державної форми власності;
 - захист національного товаровиробника;
 - мета – отримання прибутку.
- 1.3. Не можуть здійснювати некомерційну господарську діяльність:*
 - органи державної влади, органи місцевого самоврядування;
 - казенні підприємства;
 - споживчі кооперативи.
- 1.4. Підприємницька діяльність провадиться за принципом:*
 - «дозволено все, що не заборонено законом»;
 - «дозволено те, що прямо передбачено законом».
- 1.5. Як співвідносяться поняття «господарські відносини» та «відносини у сфері господарювання»:*
 - як частка й ціле;
 - вони не пов'язані між собою;
 - вони тотожні.

ТЕМА 2. ДЖЕРЕЛА ГОСПОДАРЬСЬКОГО ПРАВА

- 2.1. Система джерел господарського права України. Господарсько-правові акти та їх види.*
- 2.2. Конституційне регулювання відносин у сфері господарювання.*
- 2.3. Міжнародно-правове регулювання господарських правовідносин.*
- 2.4. Регулювання відповідних відносин на основі кодифікованих нормативно-правових актів (кодексів), законів та інших актів, що мають силу закону.*
- 2.5. Регулювання господарських відносин підзаконними нормативними актами.*
- 2.6. Роль судової практики для вдосконалення господарського законодавства.*

2.1. Система джерел господарського права України. Господарсько-правові акти та їх види

Комплексний характер господарського права обумовлює і комплексний характер його джерел. До системи відносин, що складають предмет господарського права, разом із цивільно-правовими відносинами входять адміністративно-правові, кримінально-правові, фінансово-правові, земельно-правові та інші відносини, що, у свою чергу, обумовлює включення до джерел господарського права відповідних нормативних актів. Так, наприклад, відносини оренди земельної ділянки для провадження господарської діяльності регулюються Земельним кодексом України, Законом України від 6 жовтня 1998 р. № 161-XIV «Про оренду землі» (в редакції Закону від 05.11.2009 р.), що дозволяє віднести відповідні положення цих актів до джерел господарського права. Гл. 12 Кодексу України про адміністративні правопорушення містить норми щодо правопорушень у галузі підприємницької діяльності, отже, і цей нормативно-правовий акт належить до джерел господарського права.

У системі джерел господарського права виокремлюються нормативні акти, що спеціально регулюють порядок зайняття підприємницькою діяльністю. До таких, зокрема, належать ГК України, Закон України від 19 вересня 1991 р. № 1576-XII «Про господарські товариства» та інші.

Багато нормативно-правових актів не містять положень, що регулюють відносини в галузі саме господарського права. Наприклад, книга IV ЦК України містить норми спадкового права, що є класичним інститутом цивільного права. Проте спадкування частки засновника (учасника) господарського товариства здійснюється в порядку і за процедурою,

що встановлюється, зокрема, означеною книгою ЦК України, що, у свою чергу, дозволяє у цьому разі відносити інститут спадкування до джерел господарського права. Виділення і поділ частки подружжя, що є спільною сумісною власністю, в господарському товаристві здійснюється за правилами, встановленими Цивільним кодексом та Сімейним кодексом України, отже, вони також є джерелами господарського права.

Сукупність джерел господарського права формує їх систему із чітко визначеною організаційною структурою, взаємозумовленістю і взаємозалежністю нормативно-правових актів, упорядкованих за певною ієрархією.

Під **нормативно-правовим актом** слід розуміти офіційний письмовий документ, прийнятий чи виданий уповноваженим на це суб'єктом у визначеній законом формі та за встановленою законом процедурою, який спрямований на регулювання суспільних відносин, встановлення загальнообов'язкових прав і обов'язків для неозначеного кола суб'єктів та розрахований на тривале, багаторазове застосування (норм права).

Класифікувати нормативно-правові акти можна за різними ознаками. Найбільш поширеною є класифікація джерел права за їх *юридичною силою*. За цією ознакою в літературі джерела господарського права поділяються на 4 рівні:

- 1) конституційне регулювання відносин у сфері господарювання;
- 2) міжнародно-правове регулювання;
- 3) регулювання відповідних відносин на основі кодифікованих нормативно-правових актів (кодексів), законів та інших актів, що мають силу закону;
- 4) регулювання господарських відносин підзаконними нормативними актами.

За обсягом правовідносин, що регулюються нормативними актами, а також *за колом осіб*, для яких такі акти призначені, джерела господарського права поділяються на:

- 1) загальні;
- 2) спеціальні.

Загальні нормативно-правові акти встановлюють основні положення (принципи) правового регулювання тієї чи іншої сфери діяльності. Наприклад, гл. 5 ЦК України встановлює загальні положення щодо права фізичної особи на здійснення підприємницької діяльності – положення щодо необхідності мати повну цивільну дієздатність, обов'язковості державної реєстрації, можливості застосування до підприємницької діяльності фізичних осіб нормативно-правових актів, що регулюють підприємницьку діяльність юридичних осіб, якщо інше не встановлено законом, та інші положення. Водночас гл. 13 спеціального нормативного

акта – ГК України – встановлює положення щодо умов здійснення фізичною особою підприємницької діяльності.

У разі якщо загальний нормативний акт суперечить положенням спеціального нормативного акта рівної юридичної сили, повинні застосовуватися положення спеціального нормативного акта. Так, наприклад, ст. 58 ГК України встановлює порядок державної реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності. Відповідні статті Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» також встановлюють порядок проведення такої реєстрації. Зважаючи на суперечності між положеннями нормативних актів рівної юридичної сили в частині порядку проведення державної реєстрації суб'єкта підприємницької діяльності, застосовуються положення нормативного акта, спеціально присвяченого питанням державної реєстрації – Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців».

Для визначення пріоритету між двома нормативними актами рівної юридичної сили також має значення дата набрання ними чинності. Так, наприклад, ст. 5 Закону України від 16 квітня 1991 р. № 959-XII «Про зовнішньоекономічну діяльність» встановлює необхідність реєстрації представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність на території України, в Міністерстві економіки та з питань європейської інтеграції України (право останнього на реєстрацію представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності підтверджено п. 27 Положення про Міністерство економіки України, затв. Указом Президента України від 23 жовтня 2000 р. № 1159/2000). Водночас згідно з п. 22.20 ст. 22 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» у зв'язку з введенням обов'язкової реєстрації постійних представництв нерезидентів як платників податку державна реєстрація таких постійних представництв нерезидентів з моменту набрання чинності цим Законом не застосовується, у тому числі в Міністерстві зовнішніх економічних зв'язків і торгівлі України (нині – Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України) або в інших органах державної влади.

У цьому разі, незважаючи на те, що Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» є спеціальним актом щодо Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств», застосовуватимуться положення саме Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств», оскільки останній набрав чинності пізніше.

Отже, у разі якщо загальний нормативний акт суперечить положенням спеціального нормативного акта рівної юридичної сили, то повинні застосовуватися положення спеціального нормативного акта, якщо

вони не відмінюються загальним нормативним актом, який набрав чинності пізніше.

До джерел господарського права належать не тільки нормативно-правові акти. Господарські відносини регулюються і на індивідуальному (локальному) рівні за допомогою актів їх учасників. До таких документів належать *статуту* суб'єктів підприємницької діяльності, *засновницькі договори та інші види угод, правила внутрішнього трудового розпорядку та інші документи*. При цьому локальні акти можуть включати як положення чинного законодавства (містити посилання на них), так і обмежуватися правотворчістю відповідних осіб.

2.2. Конституційне регулювання відносин у сфері господарювання

Конституційне регулювання відносин у сфері господарювання здійснюється на основі єдиного нормативно-правового акта – Конституції України – акта, що має найвищу юридичну силу.

Конституція України встановлює загальні принципи здійснення підприємницької діяльності. Так, згідно зі ст. 42 Конституції України кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. У той же час підприємницька діяльність депутатів, посадових і службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування обмежується законом.

Норми Конституції України є нормами прямої дії. Це означає, що конституційні права та свободи підприємців є такими, що діють безпосередньо. Саме вони визначають цілі і зміст законів та інших нормативно-правових актів, зміст і спрямованість діяльності органів законодавчої та виконавчої влади, органів місцевого самоврядування і забезпечуються захистом правосуддя. Тому суди при розгляді конкретних справ мають оцінювати зміст будь-якого закону чи іншого нормативно-правового акта з точки зору його відповідності Конституції і в усіх необхідних випадках застосовувати Конституцію як акт прямої дії (див. п. 2 постанови Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996 р. № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя»).

Ст. 55 Конституції України гарантує право на оскарження до суду дій будь-яких посадових і службових осіб без обмежень. Зважаючи на положення ст. 124 Конституції України про те, що юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, які виникають у державі, суб'єкт підприємницької діяльності має право оскаржувати дії таких осіб як в адміністративному (якщо такий порядок передбачений у відповідних нормативно-правових актах), так і в судовому порядку (див., зокрема,

Положення про порядок подання та розгляду скарг платників податків органами державної податкової служби, затв. наказом Державної податкової адміністрації України від 11 грудня 1996 р. № 29 (в редакції наказу від 2 березня 2001 р. № 82).

2.3. Міжнародно-правове регулювання господарських правовідносин

Норми, за допомогою яких здійснюється міжнародно-правове регулювання господарської діяльності, містяться в міжнародних договорах України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

При цьому під міжнародним договором України розуміється договір, укладений у письмовій формі з іноземною державою або іншим суб'єктом міжнародного права, який регулюється міжнародним правом, незалежно від того, міститься договір в одному чи декількох пов'язаних між собою документах, і незалежно від його конкретного найменування (договір, угода, конвенція, пакт, протокол тощо).

Чинні міжнародні договори після надання Верховною Радою України згоди в належній формі стають частиною національного законодавства України (ст. 9 Конституції України). Таке положення міститься і в ч. 1 ст. 19 Закону України від 29 червня 2004 р. № 1906-IV «Про міжнародні договори України». Ч. 2 цієї статті також встановлює положення про те, що якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору. Проте це не стосується випадків, коли положення міжнародного договору суперечить Конституції України – за ч. 2 ст. 9 Конституції України укладання міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України.

Законодавством також передбачені випадки, коли певні суспільні відносини можуть регулюватися виключно нормами національних (тобто, прийнятими органами влади і управління України) документів і, відповідно, не можуть регулюватися нормами міжнародних договорів. Наприклад, згідно з п. 11.4 ст. 11 Закону України від 3 квітня 1997 р. № 168/97-ВР «Про податок на додану вартість» податок на додану вартість є внутрішнім податком і не може регулюватися нормами міжнародних договорів, крім договорів, ратифікованих Верховною Радою України до набрання чинності цим Законом (тобто, до 1 жовтня 1997 р.).

2.4. Регулювання відповідних відносин на основі кодифікованих нормативно-правових актів (кодексів), законів та інших актів, що мають силу закону

Основним джерелом права у правовій державі виступають закони. Саме вони, як вища форма прояву державної волі народу, є основою для усіх інших правових актів.

Законом вважається державний нормативно-правовий акт вищої юридичної сили, що регулює найбільш важливі суспільні відносини шляхом визначення юридичного статусу і встановлення загальнообов'язкових правил поведінки суб'єктів цих відносин та юридичної відповідальності за їх порушення. Законами відповідно до п. 8 ч. 1 ст. 92 Конституції України визначаються, зокрема, правові засади й гарантії підприємництва.

Базовим нормативним актом у сфері господарювання, що має силу закону, є Господарський кодекс України. Саме цей нормативний акт визначає основні засади господарювання в Україні, містить загальні положення щодо господарських зобов'язань, відповідальності за порушення у сфері господарювання, особливості правового регулювання в окремих галузях господарювання тощо, тобто регулює господарські відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання.

Кодекс містить і положення щодо суб'єктів господарювання – фізичних та юридичних осіб, організаційно-правові форми останніх, правила їх створення, реєстрації, реорганізації і ліквідації, організаційний механізм здійснення ними господарської (в тому числі підприємницької) діяльності. Хоча ГК України нормативна база щодо організаційно-правових форм суб'єктів господарської діяльності не вичерпується. До неї належить один із основних законів у сфері господарювання – Закон України «Про господарські товариства», а також закони України від 14 лютого 1992 р. № 2114-XII «Про колективне сільськогосподарське підприємство», від 19 червня 2003 р. № 973-IV «Про фермерське господарство»; відносини кооперації додатково врегульовані законами України від 10 квітня 1992 р. № 2265-XII «Про споживчу кооперацію», від 17 липня 1997 р. № 469/97-ВР «Про сільськогосподарську кооперацію», від 10 липня 2003 р. № 1087-IV «Про кооперацію».

Специфічну групу складають закони, що регулюють порядок легалізації (легітимації) суб'єктів господарської діяльності. До них, насамперед, належить Закон України від 15 травня 2003 р. № 755-IV «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» – спеціальний нормативний акт, що регулює відносини, які виникають у сфері

державної реєстрації юридичних осіб, а також фізичних осіб – підприємців. Окрім цього документа, цим питанням присвячено окремі положення законів України від 19 грудня 1995 р. № 481/95-ВР «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів», від 23 березня 1996 р. № 98/96-ВР «Про патентування деяких видів підприємницької діяльності», від 1 червня 2000 р. № 1775-III «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» та інші.

Крім того, Конституцією України визначено, що виключно законами України встановлюються система оподаткування (див. Закон України від 25 червня 1991 р. № 1251-XII «Про систему оподаткування» (в редакції Закону від 18 лютого 1997 р.); податки і збори (див., зокрема, Закон України від 28 грудня 1994 р. № 334/94-ВР «Про оподаткування прибутку підприємств» (в редакції Закону від 22 травня 1997 р.), Закон України «Про податок на додану вартість») та інші найважливіші економічні відносини, що безпосередньо стосуються порядку зайняття підприємницькою діяльністю, в тому числі засади цивільно-правової відповідальності; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них (п. 22 ч. 1 ст. 92 Конституції України).

Серед кодифікованих нормативних актів (кодексів) найважливіша, після ГК України, роль у сфері правового регулювання господарської діяльності належить Цивільному кодексу України. Регулюючи особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини) відповідних учасників, він встановлює загальні положення щодо фізичних осіб, в тому числі тих, що мають статус суб'єктів підприємницької діяльності, щодо юридичних осіб та їх організаційно-правових форм, щодо угод (правочинів) та інституту представництва, норми зобов'язального права та щодо недовірливих зобов'язань. Окрема книга IV ЦК України присвячена питанням інтелектуальної власності, чітко встановлюються правила про захист ділової репутації суб'єкта підприємницької діяльності та інші питання.

Порівняно з ГК України, який є спеціальним нормативним актом у сфері господарської діяльності, ЦК України є основоположним актом загального значення. Останнє є вельми важливим, оскільки за загальним принципом теорії права, який буде нами в подальшому застосовуватися, у разі колізії між положеннями загального та спеціального нормативних актів перевага віддаватиметься нормам акта спеціального – у нашому разі нормам ГК України.

Інші кодекси також мають велике значення в урегулюванні відносин між суб'єктами господарської діяльності або за їх участю. Так, на підставі Господарського процесуального кодексу України вирішуються господарські спори між підприємствами, установами, організаціями, інши-

ми юридичними особами (в тому числі іноземними) і громадянами, які набули статусу суб'єкта підприємницької діяльності. Податковий кодекс України ухвалений Верховною Радою 02.12.2010 р., регулює питання оподаткування юридичних та фізичних осіб, в т. ч. підприємців, а також визначає повноваження органів Державної податкової служби України щодо прийняття звітності від суб'єктів підприємницької діяльності, проведення перевірок їх діяльності тощо. Митний кодекс України встановлює порядок переміщення через митний кордон України товарів та інших предметів, що поставляються за підприємницькими договорами, сплати мита та митних зборів, а також процедуру митного контролю; Повітряний кодекс України, Кодекс торговельного мореплавства України, Водний кодекс України визначають специфіку провадження господарської діяльності на відповідних видах транспорту тощо.

Особливим видом нормативних актів, що мають силу закону, є декрети Кабінету Міністрів України. Згідно із Законом України від 18 листопада 1992 р. № 2796-XII «Про тимчасове делегування Кабінету Міністрів України повноважень видавати декрети у сфері законодавчого регулювання» (в редакції Закону від 19 грудня 1992 р.) Верховна Рада України делегувала Кабінету Міністрів України тимчасово, строком до 21 травня 1993 р., повноваження видавати декрети в сфері законодавчого регулювання з питань щодо відносин власності, підприємницької діяльності, соціального і культурного розвитку, державної митної, науково-технічної політики, кредитно-фінансової системи, оподаткування, державної політики оплати праці і ціноутворення.

Кабінет Міністрів для реалізації делегованих повноважень міг ухвалювати декрети, які мали силу закону. Декрети могли зупиняти дію конкретних законодавчих актів або вносити до них зміни і доповнення. Багато з цих декретів із відповідними змінами і доповненнями діють і досі, тобто входять до складу чинного законодавства України (див., наприклад, декрети Кабінету Міністрів України від 15 грудня 1992 р. № 8-92 «Про управління майном, що є у загальнодержавній власності», від 26 грудня 1992 р. № 15-92 «Про приватизацію земельних ділянок», від 21 січня 1993 р. № 7-93 «Про державне мито» та ін.).

2.5. Регулювання господарських відносин підзаконними нормативними актами

Систему підзаконних нормативних актів очолюють *укази Президента України* – нормативні акти, що видаються на основі Конституції і законів України.

З метою ефективного використання можливостей підприємництва для розвитку національної економіки, прискорення економічних реформ, вирішення соціальних проблем та забезпечення реалізації конституційного права громадян на підприємницьку діяльність Президентом України було прийнято ряд указів, що безпосередньо встановлюють положення у сфері провадження господарської діяльності. До таких указів, зокрема, належать укази Президента України від 3 лютого 1998 р. № 79/98 «Про усунення обмежень, що стримують розвиток підприємницької діяльності», від 12 травня 1998 р. № 456/98 «Про державну підтримку малого підприємництва», від 23 липня 1998 р. № 817/98 «Про деякі заходи з дерегулювання підприємницької діяльності», від 15 липня 2000 р. № 906/2000 «Про заходи щодо забезпечення підтримки та дальшого розвитку підприємницької діяльності» та ін.

Указами Президента України також встановлюється компетенція окремих державних органів, у тому числі і таких, що здійснюють захист прав суб'єктів господарської діяльності (див. Положення про Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва, затв. Указом Президента України від 25 травня 2000 р. № 721/2000).

Особливий блок складають так звані «економічні» укази Президента України, прийняті відповідно до п. 4 розділу XV «Перехідні положення» Конституції України. За положеннями цього пункту Президент України протягом 3 років після набуття чинності Конституцією України мав право видавати схвалені Кабінетом Міністрів України і скріплені підписом Прем'єр-міністра України укази з економічних питань, не врегульованих законами, з одночасним поданням відповідного законопроекту до Верховної Ради України.

Такий указ Президента України вступав у дію, якщо протягом 30 календарних днів з дня подання законопроекту (за винятком днів міжсесійного періоду) Верховна Рада України не приймала закон або не відхиляла поданий законопроект більшістю від її конституційного складу, і діяв до набрання чинності законом, прийнятим Верховною Радою України з цих питань. До таких указів належить, зокрема, Указ Президента України від 3 липня 1998 р. № 727/98 «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва» (в редакції Указу від 28 червня 1999 р. № 746/99) та ін.

Нормативні акти Кабінету Міністрів України (постанови та розпорядження) займають наступну сходинку в ієрархії підзаконних нормативних актів. Це означає, що їх положення повинні відповідати положенням Конституції, міжнародних договорів України, законів і актів Президента України. Зазвичай нормативні акти Кабінету Міністрів України конкретизують, уточнюють положення вищенаведених актів, якщо про це є відповідне застереження в документах вищої юридичної сили.

Так, наприклад, згідно з ч. 5 ст. 10 Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» для окремих видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, до заяви про видачу ліцензії також додаються документи, вичерпний перелік яких встановлюється Кабінетом Міністрів України. На виконання цієї вимоги Закону 4 липня 2001 р. Кабінет Міністрів України постановою № 756 затвердив Перелік документів, які додаються до заяви про видачу ліцензії для окремого виду господарської діяльності.

Кабінетом Міністрів України у сфері підприємницької діяльності приймаються і документи концептуального характеру. Наприклад, постановою Кабінету Міністрів України від 3 квітня 1996 р. № 404 було затверджено Концепцію державної політики розвитку малого підприємництва, яка має на меті спрямування дій центральних, регіональних і місцевих органів державної виконавчої влади на створення режиму найбільшого сприяння розвитку малого підприємництва; постановою Кабінету Міністрів України від 12 квітня 2002 р. № 536 – Державну програму підтримки молодіжного підприємництва на 2002–2005 роки, мета якої – створення сприятливих умов для розвитку підприємництва серед молоді, реалізації її підприємницького потенціалу.

Нормативні акти органів виконавчої влади – постанови, накази і розпорядження органів виконавчої влади, їх посадових осіб – приймаються на основі і на виконання Конституції України, законів України, указів Президента України та нормативних актів Кабінету Міністрів України, а отже, повинні відповідати їм. Вони мають велике значення як галузеві нормативні акти. Так, з метою використання єдиної методики обліку платників податків і зборів (обов'язкових платежів) в органах державної податкової служби наказом Державної податкової адміністрації України від 19 лютого 1998 р. № 80 було затверджено Інструкцію про порядок обліку платників податків; для посилення митного контролю за здійсненням зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання наказом Державного митного комітету України від 31 травня 1996 р. № 237 було затверджено Порядок ведення обліку суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності в митних органах та ін.

Відповідно до вимог Указу Президента України від 3 жовтня 1992 р. № 493/92 «Про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади» та Положення про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств, інших органів виконавчої влади, органів господарського управління та контролю, що зачіпають права, свободи й законні інтереси громадян або мають міжвідомчий характер, затв. постановою Кабінету Міністрів України від 28 грудня 1992 р. № 731, нормативно-правові акти, які видаються міністерствами, іншими органами виконавчої влади, органами господарського управ-

ління та контролю і які зачіпають права, свободи й законні інтереси громадян або мають міжвідомчий характер, підлягають державній реєстрації. Означені нормативно-правові акти набувають чинності через 10 днів після їх реєстрації, якщо в них не встановлено пізнішого строку настання їм чинності. Державну реєстрацію здійснюють Міністерство юстиції України та його органи на місцях. Хоча відповідно до п. 3 роз'яснення Президії Вищого арбітражного суду України від 26 січня 2000 р. № 02-5/35 «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з визнанням недійсними актів державних чи інших органів» реєстрація не є незаперечним доказом відповідності цього акта чинному законодавству України.

На практиці виникає питання про юридичну силу *листів* (листів-роз'яснень та ін.), *що видаються державними органами*. Відповідно до листа Міністерства юстиції України від 12 вересня 2000 р. № 20-9-3873 «Про об'єкт обкладання єдиним податком» листи органів виконавчої влади не підлягають державній реєстрації і не є нормативно-правовими актами, вони мають лише роз'яснювальний та інформативний характер і не повинні містити нових правових норм. Якщо лист містить нові правові норми, що зачіпають права, свободи й законні інтереси громадян або мають міжвідомчий характер, то вони є нечинними і підлягають відкликанню з місць та скасуванню. Проте існує й інша точка зору з цього приводу. Вона обґрунтовується запровадженням в українське законодавство терміна «регуляторний акт» (див. ст. 2 Указу Президента України від 22 січня 2000 р. № 89/2000 «Про запровадження єдиної державної регуляторної політики у сфері підприємництва»), яким є, зокрема, директивний лист, що встановлює або роз'яснює правила діяльності суб'єктів підприємництва (див. Методичні рекомендації щодо підготовки обґрунтування проектів регуляторних актів, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 р. № 767). Таким чином, листи державних органів, що підпадають під наведене визначення директивних, стають нормативно-правовими актами і є обов'язковими до виконання. Водночас листи органів виконавчої влади, що не встановлюють чи роз'яснюють правила діяльності підприємців, не є нормативно-правовими, а виконання їх приписів залежить від волі суб'єкта, що застосовує відповідне положення.

Згідно зі ст. 143 Конституції України *органи місцевого самоврядування*, зокрема, управляють майном, що є в комунальній власності, встановлюють місцеві податки і збори відповідно до закону, утворюють, реорганізують та ліквідують комунальні підприємства, організації і установи, а також здійснюють контроль за їх діяльністю та вирішують інші питання місцевого значення, віднесені законом до їх компетенції. За змістом ст. 59 Закону України від 21 травня 1997 р. № 280/97-

ВР «Про місцеве самоврядування в Україні» в межах своїх повноважень вони приймають *підзаконні нормативні та інші акти у формі рішень* (див., наприклад, рішення Київської міської ради від 5 липня 2001 р. № 366/1342 «Про Методику розрахунку і порядок використання орендної плати за користування майном територіальної громади м. Києва»). Що стосується місцевих органів виконавчої влади (місцевих державних адміністрацій), відповідно до ст. 6 Закону України від 9 квітня 1999 р. № 586-XIV «Про місцеві державні адміністрації» голова місцевої державної адміністрації в межах своїх повноважень видає *розпорядження* (див., наприклад, розпорядження Київської міської державної адміністрації від 12 січня 2004 р. № 18 «Про заходи щодо впорядкування торгівлі алкогольними напоями в місті Києві»), а керівники управлінь, відділів та інших структурних підрозділів – *накази* (див., наприклад, Інструкцію надання харчування та комунально-побутових послуг за рахунок коштів, виділених в рамках виконання комплексної програми «Турбота», затверджену наказом Головного управління соціального захисту населення Київської міської державної адміністрації від 1 червня 2000 р. № 80).

Ці нормативно-правові акти є обов'язковими для виконання органами місцевого самоврядування, всіма розташованими на відповідній території підприємствами, організаціями і установами, громадськими об'єднаннями, а також посадовими особами і громадянами.

2.6. Роль судової практики для вдосконалення господарського законодавства

Нормативні акти правотворчості відрізняються від актів роз'яснення чи тлумачення правових норм. Це повною мірою стосується і *актів судових органів*, що мають подібний характер.

Згідно з п. 2 ч. 2 ст. 47 Закону України від 7 лютого 2002 р. № 3018-III «Про судоустрій України» Верховний Суд України як найвищий судовий орган у системі судів загальної юрисдикції, узагальнюючи судову практику та аналізуючи судову статистику, дає судам роз'яснення з питань застосування законодавства (див., наприклад, постанову Пленуму Верховного Суду України від 24 грудня 1999 р. № 12 «Про практику розгляду судами клопотань про визнання й виконання рішень іноземних судів та арбітражів і про скасування рішень, постановлених у порядку міжнародного комерційного арбітражу на території України»).

Подібні повноваження передбачені і п. 3 ч. 1 ст. 39 цього Закону щодо вищих спеціалізованих судів (на сьогодні існує тільки Вищий гос-

подарський суд України), які дають «спеціалізованим судам нижчого рівня рекомендаційні роз'яснення з питань застосування законодавства щодо вирішення справ відповідної судової юрисдикції» (див., наприклад, роз'яснення Президії Вищого господарського суду України від 31 травня 2002 р. № 04-5/608 «Про деякі питання практики розгляду справ за участю іноземних підприємств і організацій»). Ці акти не є джерелами нових самостійних норм права і мають на меті однакове розуміння законодавства всіма судами.

Специфічне місце в ієрархії актів судової влади належить рішенням Конституційного Суду України. Відповідно до ст. 13 Закону України від 16 жовтня 1996 р. № 422/96-ВР «Про Конституційний Суд України» Конституційний Суд України приймає рішення та дає висновки у справах щодо:

- конституційності законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

- відповідності Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість;

- додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту в межах, визначених ст. 111 та 151 Конституції України;

- офіційного тлумачення Конституції та законів України. Специфіка актів, що приймаються Конституційним Судом України, полягає, зокрема, у тому, що, не будучи органом, уповноваженим створювати норми права, він може змінювати або скасовувати їх, визнаючи відповідний правовий акт неконституційним повністю або в окремії його частині (див., наприклад, Рішення Конституційного Суду України від 6 грудня 2001 р. № 17-рп/2001 у справі за конституційним поданням народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) ч. 1 ст. 5, ч. 3 ст. 6, ст. 32 Закону України «Про угоди про розподіл продукції» (справа про угоди про розподіл продукції), який, зокрема, було визнано таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), положення ст. 32 Закону України від 14 вересня 1999 р. № 1039-XIV «Про угоди про розподіл продукції» в частині встановлення обов'язкової відмови держави від судового імунітету, імунітету щодо попереднього забезпечення позову та виконання судового рішення в угодах про розподіл продукції, що укладаються за участю іноземного інвестора).

Крім того, специфіка полягає у наявності у Конституційного Суду України права офіційного тлумачення Конституції та законів України, а відтак – у загальній обов'язковості застосування відповідних тлумачень (див., наприклад, Рішення Конституційного Суду України від 30 травня

2001 р. № 7-рп/2001 у справі за конституційним зверненням відкритого акціонерного товариства «Всеукраїнський Акціонерний Банк» щодо офіційного тлумачення положень п. 22 ч. 1 ст. 92 Конституції України, ч. 1, 3 ст. 2, ч. 1 ст. 38 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про відповідальність юридичних осіб), яким, зокрема, встановлюється, що положення ч. 1 ст. 38 Кодексу України про адміністративні правопорушення, згідно з яким адміністративне стягнення може бути накладено не пізніше 2 місяців з дня вчинення правопорушення, а при триваючому правопорушенні – 2 місяців з дня його виявлення, слід розуміти так, що передбачені цією статтею строки не застосовуються у випадках притягнення юридичних осіб до відповідальності за порушення валютного чи податкового законодавства).

Питання для самостійного вивчення

1. Господарська компетенція органів державної влади.
2. Господарська компетенція органів місцевого самоврядування.
3. Міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.
4. Узагальнення судової практики у сфері господарювання.

Тести для поточного контролю

2.1. *За юридичною силою джерела господарського права поділяються на:*

- галузеві та міжгалузеві правові акти;
- міжнародні та національні правові акти;
- загальні та спеціальні.

2.2. *У разі якщо загальний нормативний акт суперечить положенням спеціального нормативного акта рівної юридичної сили, то повинні застосовуватися:*

- положення спеціального нормативного акта;
- положення загального нормативного акта;
- положення спеціального нормативного акта, якщо вони не відміняються загальним нормативним актом, який набрав чинності пізніше.

2.3. *Господарські відносини регулюються на індивідуальному (локальному) рівні за допомогою:*

- статутів суб'єктів підприємницької діяльності, засновницьких договорів та інших видів угод, правил внутрішнього трудового розпорядку;

- указів Президента, підзаконних нормативно-правових актів Центральних органів виконавчої влади;
- Конституції України, законів, міжнародних договорів.

2.4. У випадках, коли положення міжнародного договору суперечить Конституції України, застосовуються:

- правила міжнародного договору;
- норми Конституції;
- це вирішує суб'єкт владних повноважень, який повинен їх застосувати.

2.5. У разі колізії між положеннями ЦК України та ГК України перевага віддаватиметься нормам:

- спеціального акту – ГК України;
- основоположного акту загального значення – ЦК України;
- це вирішує суб'єкт владних повноважень, який повинен прийняти рішення.

2.6. Знайдіть хибне твердження. Акти судових органів – це:

- нормативні акти правотворчості;
- акти роз'яснення чи тлумачення правових норм;
- правозастосовчі акти.

2.7. Верховна Рада приймає такі акти для регулювання господарської діяльності:

- постанови;
- накази;
- положення;
- інструкції.

ТЕМА 3. ДЕРЖАВА, МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ І ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

- 3.1. Державна регуляторна політика у сфері господарювання, її цілі та завдання.
- 3.2. Прогнозування та планування економічного і соціального розвитку.
- 3.3. Засоби державного регулювання господарських відносин.
- 3.4. Податки в механізмі державного впливу на господарські відносини.
- 3.5. Державний контроль та нагляд за господарською діяльністю.
- 3.6. Особливості управління господарською діяльністю у державному секторі економіки.

3.1. Державна регуляторна політика у сфері господарювання, її цілі та завдання

Суб'єкти господарювання та інші учасники відносин у сфері господарювання здійснюють свою діяльність у межах встановленого правового господарського порядку, додержуючись вимог законодавства.

Правовий господарський порядок в Україні формується на основі оптимального поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів, виходячи з конституційної вимоги відповідальності держави перед людиною за свою діяльність та визначення України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави.

Конституційні основи правопорядку у сфері господарювання згідно зі ст. 5 Господарського кодексу України становлять:

– право власності українського народу на землю, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони, що здійснюється від імені Українського народу органами державної влади і органами місцевого самоврядування в межах, визначених Конституцією України;

– право кожного громадянина користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону;

– забезпечення державою захисту прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальної спрямованості економіки, недопущення використання власності на шкоду людині і суспільству; право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності;

– визнання усіх суб'єктів права власності рівними перед законом, непорушності права приватної власності, недопущення протиправного позбавлення власності;

– економічна багатоманітність, право кожного на підприємницьку діяльність, не заборонену законом, визначення виключно законом правових засад і гарантій підприємництва;

– забезпечення державою захисту конкуренції у підприємницькій діяльності, недопущення зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірного обмеження конкуренції та недобросовісної конкуренції, визначення правил конкуренції та норм антимонопольного регулювання виключно законом;

– забезпечення державою екологічної безпеки та підтримання екологічної рівноваги на території України;

– забезпечення державою належних, безпечних і здорових умов праці, захист прав споживачів;

– взаємовигідне співробітництво з іншими країнами; визнання і дія в Україні принципу верховенства права.

Державна підтримка підприємництва закріплена у ст. 48 ГК України. З метою створення сприятливих організаційних та економічних умов для розвитку підприємництва органи влади на умовах і в порядку, передбачених законом:

– надають підприємцям земельні ділянки, передають державне майно, необхідне для здійснення підприємницької діяльності;

– сприяють підприємцям в організації матеріально-технічного забезпечення та інформаційного обслуговування їх діяльності, підготовці кадрів;

– здійснюють первісне облаштування неосвоєних територій об'єктами виробничої і соціальної інфраструктури з продажем або передачею їх підприємцям у визначеному законом порядку;

– стимулюють модернізацію технології, інноваційну діяльність, освоєння підприємцями нових видів продукції та послуг;

– подають підприємцям інші види допомоги.

Держава сприяє розвитку малого підприємництва, створює необхідні умови для цього. Наприклад, Закон України «Про державну підтримку малого підприємництва» встановлює коло осіб, що належать до суб'єктів малого підприємництва, зазначає основні напрямки державної підтримки для них, зокрема спрощену систему оподаткування.

Держава забезпечує захист прав і законних інтересів суб'єктів господарювання та споживачів. Права та законні інтереси зазначених суб'єктів відповідно до ч. 2 ст. 20 ГК України захищаються шляхом:

– визнання наявності або відсутності прав;

– визнання повністю або частково недійсними актів органів державної влади та органів місцевого самоврядування, актів інших суб'єктів, що суперечать законодавству, ущемлюють права та законні інтереси суб'єкта господарювання або споживачів; визнання недійсними господарських угод з підстав, передбачених законом;

- відновлення становища, яке існувало до порушення прав та законних інтересів суб'єктів господарювання;
- припинення дій, що порушують право або створюють загрозу його порушення;
- присудження до виконання обов'язку в натурі;
- відшкодування збитків;
- застосування штрафних санкцій;
- застосування оперативно-господарських санкцій;
- застосування адміністративно-господарських санкцій;
- установлення, зміни і припинення господарських правовідносин;
- іншими способами, передбаченими законом.

Порядок захисту прав суб'єктів господарювання та споживачів визначається Господарським кодексом, іншими законами України.

Загальними гарантіями прав підприємців ст. 47 ГК України визначає такі: держава гарантує усім підприємцям, незалежно від обраних ними організаційних форм підприємницької діяльності, рівні права та рівні можливості для залучення і використання матеріально-технічних, фінансових, трудових, інформаційних, природних та інших ресурсів; забезпечення підприємця матеріально-технічними та іншими ресурсами, що централізовано розподіляються державою, здійснюється з метою виконання підприємцем поставок, робіт чи послуг для пріоритетних державних потреб; держава гарантує недоторканість майна і забезпечує захист майнових прав підприємця. Вилучення державою або органами місцевого самоврядування у підприємця основних і оборотних фондів, іншого майна допускається відповідно до ст. 41 Конституції України на підставах і в порядку, передбачених законом; збитки, завдані підприємцю внаслідок порушення громадянами чи юридичними особами, органами державної влади чи органами місцевого самоврядування його майнових прав, відшкодовуються підприємцю відповідно до цього Кодексу та інших законів; підприємець або громадянин, який працює у підприємця по найму, у передбачених законом випадках може бути залучений до виконання в робочий час державних або громадських обов'язків, з відшкодуванням підприємцю відповідних збитків органом, який приймає таке рішення. Спори про відшкодування збитків вирішуються судом.

3.2. Прогнозування та планування економічного і соціального розвитку

У сфері господарювання держава здійснює довгострокову (стратегічну) і поточну (тактичну) економічну і соціальну політику, спрямовану

на реалізацію та оптимальне узгодження інтересів суб'єктів господарювання і споживачів, різних суспільних верств і населення в цілому.

Згідно зі ст. 9 ГК України *формами реалізації державної економічної політики є:*

1. Економічна стратегія – обраний державою курс економічної політики, розрахований на тривалу перспективу і спрямований на вирішення великомасштабних економічних та соціальних завдань, завдань культурного розвитку, забезпечення економічної безпеки держави, збереження і примноження її економічного потенціалу і національного багатства, підвищення народного добробуту. Економічна стратегія включає визначення пріоритетних цілей народного господарства, засобів та способів їх реалізації, виходячи зі змісту об'єктивних процесів і тенденцій, що мають місце в національному та світовому господарстві, та враховуючи законні інтереси суб'єктів господарювання;

2. Економічна тактика – сукупність найближчих цілей, завдань, засобів і способів їх досягнення для реалізації стратегічного курсу економічної політики в конкретних умовах, що складаються в поточному періоді розвитку народного господарства.

Правове закріплення економічної політики здійснюється шляхом визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, у прогнозах і програмах економічного і соціального розвитку України та окремих її регіонів, програмах діяльності Кабінету Міністрів України, цільових програмах економічного, науково-технічного і соціального розвитку, а також відповідних законодавчих актах.

Ст. 11 ГК України визначає умови та основні форми прогнозування та планування економічного і соціального розвитку. Здійснення державою економічної стратегії і тактики у сфері господарювання спрямовується на створення економічних, організаційних та правових умов, за яких суб'єкти господарювання враховують у своїй діяльності показники прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку. Законом визначаються принципи державного прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України, система прогнозних і програмних документів, вимоги до їх змісту, а також загальний порядок розроблення, затвердження та виконання прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку, повноваження та відповідальність органів державної влади і органів місцевого самоврядування у цих питаннях.

Основними *формами державного планування* господарської діяльності є:

- Державна програма економічного та соціального розвитку України;
- Державний бюджет України;

– інші державні програми з питань економічного і соціального розвитку, порядок розробки, завдання та реалізація яких визначаються Законом про державні програми.

Органи влади Автономної Республіки Крим, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування відповідно до Конституції України розробляють і затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць та здійснюють планування економічного і соціального розвитку цих одиниць.

3.3. Засоби державного регулювання господарських відносин

Відповідно до ч. 1 ст. 8 ГК України держава, органи державної влади та органи місцевого самоврядування не є суб'єктами господарювання. Рішення органів державної влади та органів місцевого самоврядування з фінансових питань, що виникають у процесі формування та контролю виконання бюджетів усіх рівнів, а також з адміністративних та інших відносин управління, крім організаційно-господарських, в яких орган державної влади або орган місцевого самоврядування є суб'єктом, наділений господарською компетенцією, приймаються від імені цього органу і в межах його владних повноважень.

Держава для реалізації економічної політики, виконання цільових економічних та інших програм і програм економічного і соціального розвитку застосовує різноманітні засоби і механізми регулювання господарської діяльності.

Основними *засобами регулюючого впливу держави* на діяльність суб'єктів господарювання (ч. 2 ст. 12 ГК України) є:

1. Державне замовлення (ст. 13 ГК України) – засіб державного регулювання економіки шляхом формування на договірній (контрактній) основі складу та обсягів продукції (робіт, послуг), необхідної для пріоритетних державних потреб, розміщення державних контрактів на поставку (закупівлю) цієї продукції (виконання робіт, надання послуг) серед суб'єктів господарювання незалежно від їх форми власності.

Державний контракт – це договір, укладений державним замовником від імені держави із суб'єктом господарювання – виконавцем державного замовлення, в якому визначаються економічні та правові зобов'язання сторін і регулюються їх господарські відносини.

Поставки продукції для пріоритетних державних потреб забезпечуються за рахунок коштів Державного бюджету України та інших джерел фінансування, що залучаються для цього.

Засади та загальний порядок формування державного замовлення на поставку (закупівлю) продукції, виконання робіт, надання послуг для задоволення пріоритетних державних потреб визначаються законом.

Особливості відносин, що виникають у зв'язку з поставками (закупівлею) для пріоритетних державних потреб сільськогосподарської продукції, продовольства, озброєння та військової техніки, а також інших спеціально визначених (специфічних) товарів, регулюються відповідно до закону;

2. Ліцензування, патентування і квотування у господарській діяльності (ст. 14 ГК України) є засобами державного регулювання у сфері господарювання, спрямованими на забезпечення єдиної державної політики у цій сфері та захист економічних і соціальних інтересів держави, суспільства та окремих споживачів.

Правові засади ліцензування, патентування певних видів господарської діяльності та квотування визначаються виходячи з конституційного права кожного на здійснення підприємницької діяльності, не забороненої законом, а також принципів господарювання, встановлених у ст. 6 Господарського кодексу України.

Ліцензія – документ державного зразка, який засвідчує право суб'єкта господарювання – ліцензіата на провадження зазначеного в ньому виду господарської діяльності протягом визначеного строку за умови виконання ліцензійних умов. Відносини, пов'язані з ліцензуванням певних видів господарської діяльності, регулюються ЗУ «Про ліцензування певних видів господарської діяльності».

У сферах, пов'язаних із торгівлею за грошові кошти (готівку, чеки, а рівно з використанням інших форм розрахунків та платіжних карток на території України), обміном готівкових валютних цінностей (у тому числі операції з готівковими платіжними засобами, вираженими в іноземній валюті, та з платіжними картками), у сфері грального бізнесу та побутових послуг, інших сферах, визначених законом, може здійснюватися **патентування** підприємницької діяльності суб'єктів господарювання.

Торговий патент – це державне свідоцтво, яке засвідчує право суб'єкта господарювання займатися певними видами підприємницької діяльності впродовж встановленого строку. Порядок патентування певних видів підприємницької діяльності встановлюється ЗУ «Про патентування деяких видів підприємницької діяльності».

Згідно з ч. 5 ст. 14 ГК України у необхідних випадках держава застосовує **квотування**, встановлюючи граничний обсяг (квоти) виробництва чи обігу певних товарів і послуг. Порядок квотування виробництва та/або обігу (включаючи експорт та імпорт), а також розподілу квот встановлюється Кабінетом Міністрів України відповідно до закону.

3. Сертифікація та стандартизація – відповідно до ч. 2 ст. 15 ГК України застосування стандартів чи їх окремих положень є обов'язковим

для: а) суб'єктів господарювання, якщо на стандарти є посилання в технічних регламентах; б) учасників угоди (контракту) щодо розроблення, виготовлення чи постачання продукції, якщо в ній (ньому) є посилання на певні стандарти; в) виробника чи постачальника продукції, якщо він склав декларацію про відповідність продукції певним стандартам чи застосував позначення цих стандартів у її маркуванні.

4. Застосування нормативів та лімітів – у сфері господарювання застосовуються: технічні регламенти; стандарти; кодекси ustalеної практики; класифікатори; технічні умови.

Згідно з ч. 3 ст. 15 ГК України у разі виготовлення продукції на експорт, якщо угодою (контрактом) визначено інші вимоги, ніж ті, що встановлено технічними регламентами, дозволяється застосування положень угоди (контракту), якщо вони не суперечать законодавству України в частині вимог до процесу виготовлення продукції, її зберігання та транспортування на території України;

5. Регулювання цін і тарифів.

6. Надання інвестиційних, податкових та інших пільг – встановлення та скасування пільг і переваг у господарській діяльності окремих категорій суб'єктів господарювання здійснюються відповідно до Господарського кодексу України та інших законів. Так, наприклад, згідно з ч. 5 ст. 11 ГК України суб'єктам господарювання, які не враховують суспільні інтереси, відображені в програмних документах економічного і соціального розвитку, не можуть надаватися передбачені законом пільги та переваги у здійсненні господарської діяльності.

7. Надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій та субсидій – відповідно до ст. 16 ГК України держава може надавати **дотації** суб'єктам господарювання: на підтримку виробництва життєво важливих продуктів харчування; на виробництво життєво важливих лікарських препаратів та засобів реабілітації інвалідів; на імпорتنі закупівлі окремих товарів, послуги транспорту, що забезпечують соціально важливі перевезення, а також суб'єктам господарювання, що опинилися у критичній соціально-економічній або екологічній ситуації, з метою фінансування капітальних вкладень на рівні, необхідному для підтримання їх діяльності; на цілі технічного розвитку, що дають значний економічний ефект, а також в інших випадках, передбачених законом.

Держава може здійснювати **компенсації або доплати** сільськогосподарським товаровиробникам за сільськогосподарську продукцію, що реалізується ними державі.

Підстави та порядок застосування засобів державної підтримки суб'єктів господарювання визначаються, зокрема, Законом України «Про державну підтримку малого підприємництва».

Умови, обсяги, сфери та порядок застосування окремих видів засобів державного регулювання господарської діяльності визначаються Господарським кодексом України, іншими законодавчими актами, а також програмами економічного і соціального розвитку.

Обмеження щодо здійснення підприємницької діяльності, а також перелік видів діяльності, в яких забороняється підприємництво, встановлюються Конституцією України та іншими нормативними актами чинного законодавства.

3.4. Податки в механізмі державного впливу на господарські відносини

Система оподаткування в Україні, податки і збори встановлюються виключно законами України. Система оподаткування будується за принципами економічної доцільності, соціальної справедливості, поєднання інтересів суспільства, держави, територіальних громад, суб'єктів господарювання та громадян.

Згідно з ч. 2 ст. 17 ГК України з метою вирішення найважливіших економічних і соціальних завдань держави закони, якими регулюється оподаткування суб'єктів господарювання, повинні передбачати:

- оптимальне поєднання фіскальної та стимулюючої функцій оподаткування;
- стабільність (незмінність) протягом кількох років загальних правил оподаткування;
- усунення подвійного оподаткування;
- узгодженість з податковими системами інших країн.

Ставки податків мають нормативний характер і не можуть встановлюватись індивідуально для окремого суб'єкта господарювання.

Система оподаткування в Україні повинна передбачати граничні розміри податків і зборів, які можуть справлятися із суб'єктів господарювання. При цьому податки та інші обов'язкові платежі, що відповідно до закону включаються до ціни товарів (робіт, послуг) або відносяться на їх собівартість, сплачуються суб'єктами господарювання незалежно від результатів їх господарської діяльності.

Основними Законами України, що регулюють питання оподаткування є: «Про оподаткування прибутку підприємств», «Про податок на додану вартість», «Про оподаткування прибутку фізичних осіб – платників податків та інших обов'язкових платежів» «Про державну підтримку малого підприємництва», а також Указ Президента «Про спрощену систему оподаткування».

3.5. Державний контроль та нагляд за господарською діяльністю

Суб'єкти господарювання підлягають державній реєстрації відповідно до цього Кодексу та Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» та мають право без обмежень самостійно здійснювати господарську діяльність, що не суперечить законодавству.

Ч. 3 ст. 19 ГК України передбачено, що **держава здійснює контроль і нагляд** за господарською діяльністю суб'єктів господарювання у **таких сферах**:

- збереження та витрачання коштів і матеріальних цінностей суб'єктами господарських відносин – за станом і достовірністю бухгалтерського обліку та звітності;

- фінансових, кредитних відносин, валютного регулювання та податкових відносин – за додержанням суб'єктами господарювання кредитних зобов'язань перед державою і розрахункової дисципліни, додержанням вимог валютного законодавства, податкової дисципліни;

- цін і ціноутворення – з питань додержання суб'єктами господарювання державних цін на продукцію і послуги;

- монополізму та конкуренції – з питань додержання антимонопольно-конкурентного законодавства;

- земельних відносин – за використанням і охороною земель; водних відносин і лісового господарства – за використанням та охороною вод і лісів, відтворенням водних ресурсів і лісів;

- виробництва і праці – за безпекою виробництва і праці, додержанням законодавства про працю; за пожежною, екологічною, санітарно-гігієнічною безпекою; за дотриманням стандартів, норм і правил, якими встановлено обов'язкові вимоги щодо умов здійснення господарської діяльності;

- споживання – за якістю і безпечністю продукції та послуг;

- зовнішньоекономічної діяльності – з питань технологічної, економічної, екологічної та соціальної безпеки.

Органи державної влади і посадові особи, уповноважені здійснювати державний контроль і державний нагляд за господарською діяльністю, їх статус та загальні умови і порядок здійснення контролю і нагляду визначаються відповідними законами.

Ст. 18 ГК України визначає засади обмеження монополізму та сприяння змагальності у сфері господарювання. Держава здійснює антимонопольно-конкурентну політику та сприяє розвитковій змагальності у сфері господарювання на основі загальнодержавних програм,

що затверджуються Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України.

Правила конкуренції та норми антимонопольного регулювання визначаються цим Кодексом та іншими законами, зокрема Законами України «Про Антимонопольний Комітет України», «Про захист економічної конкуренції», «Про захист від недобросовісної конкуренції» тощо.

Державна політика у сфері економічної конкуренції, обмеження монополізму в господарській діяльності та захисту суб'єктів господарювання і споживачів від недобросовісної конкуренції здійснюється уповноваженими органами державної влади (зокрема Антимонопольним комітетом України) та органами місцевого самоврядування.

Органам державної влади та органам місцевого самоврядування, їх посадовим особам забороняється приймати акти та вчиняти дії, які усувають конкуренцію або необґрунтовано сприяють окремим конкурентам у підприємницькій діяльності, чи запроваджують обмеження на ринку, не передбачене законодавством. Законом можуть бути встановлені винятки з цього правила з метою забезпечення національної безпеки, оборони чи інших загальносуспільних інтересів.

Органи державної влади і посадові особи зобов'язані здійснювати інспектування та перевірки діяльності суб'єктів господарювання неупереджено, об'єктивно і оперативно, дотримуючись вимог законодавства, поважаючи права і законні інтереси суб'єктів господарювання за принципом «для державних службовців – можна робити те, що прямо передбачено законом». Незаконне втручання та перешкоджання господарській діяльності суб'єктів господарювання з боку органів державної влади, їх посадових осіб при здійсненні ними державного контролю та нагляду забороняються.

Згідно з ч. 7 ст. 19 ГК України суб'єкт господарювання має право на одержання інформації про результати інспектування і перевірок його діяльності не пізніше як через тридцять днів після їх закінчення, якщо інше не передбачено законом. Дії та рішення державних органів контролю та нагляду, а також їх посадових осіб, які проводили інспектування і перевірку, можуть бути оскаржені суб'єктом господарювання у встановленому законодавством порядку.

Усі суб'єкти господарювання зобов'язані здійснювати первинний (оперативний) та бухгалтерський облік результатів своєї роботи, складати статистичну інформацію, а також надавати відповідно до вимог закону фінансову звітність та статистичну інформацію щодо своєї господарської діяльності, інші дані, визначені законом.

Забороняється вимагати від суб'єктів господарювання надання статистичної інформації та інших даних, не передбачених законом або з порушенням порядку, встановленого законом.

3.6. Особливості управління господарською діяльністю у державному секторі економіки

Держава здійснює управління державним сектором економіки відповідно до засад внутрішньої і зовнішньої політики.

Ч. 2 ст. 22 ГК України визначає, що **суб'єктами господарювання державного сектора економіки** є суб'єкти, що діють на основі лише державної власності, а також суб'єкти, державна частка у статутному фонді яких перевищує 50% чи становить величину, яка забезпечує державі право вирішального впливу на господарську діяльність цих суб'єктів.

Повноваження суб'єктів управління у державному секторі економіки – Кабінету Міністрів України, міністерств, інших органів влади та організацій щодо суб'єктів господарювання визначаються Законом України «Про природні монополії». Законом можуть бути визначені види господарської діяльності, яку дозволяється здійснювати виключно державним підприємствам, установам і організаціям.

Держава реалізує право державної власності у державному секторі економіки через систему організаційно-господарських повноважень відповідних органів управління щодо суб'єктів господарювання, що належать до цього сектора і здійснюють свою діяльність на основі права господарського відання або права оперативного управління.

Правовий статус окремого суб'єкта господарювання у державному секторі економіки визначається уповноваженими органами управління відповідно до вимог чинних законів. Держава застосовує до суб'єктів господарювання у державному секторі економіки усі засоби державного регулювання господарської діяльності, передбачені Господарським кодексом України, враховуючи особливості правового статусу цих суб'єктів, встановлює особливості здійснення антимонопольно-конкурентної політики та розвитку змагальності у державному секторі економіки, які повинні враховуватися при формуванні відповідних державних програм.

Процедура визнання банкрутом застосовується щодо державних підприємств з урахуванням вимог, зазначених у гл. 23 ГК України.

Органам управління, які здійснюють організаційно-господарські повноваження стосовно суб'єктів господарювання державного сектора економіки, забороняється делегувати іншим суб'єктам повноваження щодо розпорядження державною власністю і повноваження щодо управління діяльністю суб'єктів господарювання, за винятком делегування названих повноважень відповідно до закону органам місцевого самоврядування та інших випадків, передбачених цим Кодексом та іншими законами.

Особливості відносин суб'єктів господарювання з органами місцевого самоврядування встановлює ст. 23 ГК України. Так, органи місцевого самоврядування здійснюють свої повноваження щодо суб'єктів господарювання виключно в межах, визначених Конституцією України, законами про місцеве самоврядування та іншими законами, що передбачають особливості здійснення місцевого самоврядування в містах Києві та Севастополі, іншими законами. Органи місцевого самоврядування можуть здійснювати щодо суб'єктів господарювання також окремі повноваження органів виконавчої влади, надані їм законом.

Правові акти органів та посадових осіб місцевого самоврядування, прийняті в межах їх повноважень, є **обов'язковими для виконання усіма учасниками** господарських відносин, які розташовані або здійснюють свою діяльність на відповідній території.

Однак ч. 4 ст. 23 ГК України забороняється незаконне втручання органів та посадових осіб місцевого самоврядування у господарську діяльність суб'єктів господарювання. Не допускається видання правових актів органів місцевого самоврядування, якими встановлюються не передбачені законом обмеження щодо обігу окремих видів товарів (послуг) на території відповідних адміністративно-територіальних одиниць.

Органи, посадові та службові особи місцевого самоврядування несуть відповідальність за свою діяльність перед суб'єктами господарювання, підстави, види і порядок якої визначаються Конституцією України та законом. Спори про поновлення порушених прав суб'єктів господарювання та відшкодування завданої їм шкоди внаслідок рішень, дій чи бездіяльності органів, посадових або службових осіб місцевого самоврядування при здійсненні ними своїх повноважень вирішуються в судовому порядку.

Питання для самостійного вивчення

1. Особливості управління господарською діяльністю у комунальному секторі економіки.
2. Правове регулювання цін та тарифів.
3. Спрощена система оподаткування.
4. Поняття суб'єкта малого підприємництва.
5. Правові засади державної регуляторної політики України.

Тести для поточного контролю

3.1. Знайдіть хибне твердження. Конституційні основи правового господарського порядку в Україні становлять:

– право кожного громадянина користуватися природними об'єктами права власності народу на власний розсуд;

- забезпечення державою екологічної безпеки та підтримання екологічної рівноваги на території України;
- забезпечення державою належних, безпечних і здорових умов праці, захист прав споживачів;
- взаємовигідне співробітництво з іншими країнами;
- визнання і дія в Україні принципу верховенства права.

3.2. Держава та органи місцевого самоврядування:

- не є суб'єктами господарювання;
- не є суб'єктами підприємництва, але є суб'єктами господарювання;
- органи місцевого самоврядування можуть виступати суб'єктами господарювання.

3.3. У сфері господарювання держава здійснює економічну і соціальну політику:

- довгострокову і специфічну;
- загальну і спеціальну;
- стратегічну і тактичну.

3.4. Система оподаткування, яку вправі обрати суб'єкт господарювання для сплати податків в Україні, може бути:

- або загальна, або спрощена;
- загальна та спеціальна;
- загальна та спрощена.

3.5. За якими критеріями встановлюється система оподаткування господарюючого суб'єкта:

- за річною середньообліковою чисельністю працюючих і обсягом виручки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за рік;
- за обсягом виручки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за рік;
- за чисельністю працюючих на час обрання системи оподаткування;
- за кількістю видів господарської діяльності.

ТЕМА 4. ЗАКОНОДАВЧЕ ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

- 4.1. *Загальна характеристика суб'єкта господарювання.*
- 4.2. *Установчі документи суб'єктів господарювання – юридичних осіб.*
- 4.3. *Класифікація суб'єктів господарської діяльності.*
- 4.4. *Правовий статус юридичних осіб та їх відокремлених підрозділів.*
- 4.5. *Характеристика правового статусу громадянина-підприємця.*

4.1. Загальна характеристика суб'єкта господарювання

Суб'єктами господарювання (в тому числі підприємцями) визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську (підприємницьку) діяльність.

Загальні положення щодо осіб, які можуть займатися підприємницькою діяльністю, містяться у ГК та ЦК України.

Співвідношення поняття «суб'єкт підприємницької діяльності» із поняттям «суб'єкт господарської діяльності». Для характеристики цих осіб означені нормативні акти допускають паралельне існування декількох термінів: «суб'єкт підприємницької діяльності» (див., наприклад, ст. 74, 130, 209 ГК України), «суб'єкт підприємництва» (див., наприклад, ст. 3, 45, гл. 23 ГК України), а також «підприємець» (див., наприклад, ст. 21, 46 ГК України). Натомість ЦК України відмовляється від єдиного узагальнюючого поняття і запроваджує термін «підприємець» стосовно фізичних осіб (див., наприклад, ст. 35, гл. 5 ЦК України), а також прикметник «підприємницькі» стосовно юридичних осіб – товариств (див., наприклад, ст. 83 ЦК України). Отже, розуміючи очевидну їх тотожність, враховуючи ст. 9 ЦК України про те, що окремим законом можуть бути передбачені особливості регулювання майнових відносин у сфері господарювання, вважаємо за необхідне використовувати термінологію, яку вживає ГК України, звертаючись, звичайно, і до ЦК України як до акту загального у частині, що не суперечить акту спеціальному, тобто ГК України.

Поняття «суб'єкт підприємницької діяльності» співвідноситься із поняттям «суб'єкт господарської діяльності» так само, як співвідносяться поняття «підприємницька діяльність» і «господарська діяльність», тобто як частка і ціле. Тому під час характеристики суб'єктів підприємницької діяльності ми будемо, звичайно, звертатися і до загальних ознак, притаманних суб'єктам господарської діяльності.

ГК України не містить чіткого визначення поняття «суб'єкт підприємницької діяльності», формулюючи його опосередковано через понят-

тя «господарська діяльність» і «суб'єкт господарювання». Так, за змістом ч. 2 ст. 3 ГК України суб'єктами підприємництва вважаються особи, які займаються підприємницькою діяльністю «для досягнення економічних і соціальних результатів та з метою одержання прибутку». Стаття 42 ГК України, визначаючи підприємництво як вид господарської діяльності, прирівнює суб'єктів господарювання, що здійснюють господарську діяльність з ознаками підприємницької, до підприємців.

Тому, виходячи з цього, поняття суб'єкта підприємницької діяльності слід розглядати крізь призму визначення поняття «суб'єкт господарської діяльності» з урахуванням специфіки, обумовленої зайняттям саме підприємницькою діяльністю. За змістом ч. 1 ст. 55 ГК України суб'єктами господарювання (підприємцями) визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську (підприємницьку) діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством.

Ознаки суб'єкта господарської (підприємницької) діяльності:

1. У господарських відносинах суб'єкти господарської (підприємницької) діяльності реалізують їх господарську компетенцію, якою є сукупність господарських прав та обов'язків таких суб'єктів. Це означає, що в межах загального права фізичних та юридичних осіб на здійснення господарської, в тому числі і підприємницької, діяльності (ст. 42 Конституції України, ст. 50, 84 ЦК України, ст. 55 ГК України) особа, визнана в установленому законом порядку суб'єктом господарської діяльності, безпосередньо здійснює права і несе обов'язки, обумовлені конкретними господарськими відносинами. Наприклад, у межах зазначеного загального права на здійснення господарської діяльності особа, керуючись принципами свободи вибору постачальників і споживачів продукції (ст. 44 ГК України) та предмета договору (ст. 67 ГК України, ст. 3 ЦК України), уклала договір поставки, за яким вона як постачальник зобов'язується передати в обумовлені строки другій стороні – покупцеві товар і, відповідно, має право вимагати від покупця прийняти вказаний товар і сплатити за нього певну грошову суму (ст. 265 ГК України, ст. 712 ЦК України). Покупець, у свою чергу, має право вимагати від постачальника поставки товару обумовлених асортименту, якості та в обумовлені договором строки, зобов'язуючись його оплатити. Сукупність взаємних прав та обов'язків постачальника і покупця становить їх господарську компетенцію.

2. Суб'єкти господарювання мають відокремлене майно, крім фізичних осіб – підприємців. Стосовно юридичних осіб це, зокрема, означає, що на час реєстрації їх як суб'єктів господарської діяльності необ-

хідна наявність майна, склад та порядок внесення якого визначається їх засновниками. Для юридичних осіб визначених законодавством організаційно-правових форм вартість майна, що вноситься засновниками, не повинна бути меншою за величину, встановлену відповідним законом. ЦК України (ст. 80), визначаючи поняття юридичної особи, не зазначає наявність відокремленого майна як обов'язкову її ознаку. Проте, зважаючи на те, що спеціальним актом (ГК України) його наявність для юридичних осіб – суб'єктів господарювання вимагається, слід визнати, що на момент реєстрації саме юридичної особи – суб'єкта господарювання наявність майна є обов'язковою.

Щодо фізичної особи–підприємця законодавство (ані ЦК, ані ГК України, а також інші нормативні акти) не передбачає положень, що безпосередньо регулюють відокремлення майна, яке використовується нею для зайняття підприємницькою діяльністю, від її особистого майна. Єдиним винятком з цього є положення ст. 54 ЦК України, яка передбачає, що якщо фізична особа–підприємець визнана безвісти зниклою, недієздатною чи її цивільна дієздатність обмежена або якщо власником майна, яке використовувалося у підприємницькій діяльності, стала неповнолітня чи малолітня особа, орган опіки та піклування може призначити управителя цього майна. Тому положення щодо обов'язкової наявності відокремленого майна у фізичної особи має декларативний характер і означає лише проголошення того, що їй слід мати майно як матеріальну базу для здійснення своєї господарської діяльності. Склад такого майна, його кількість, звісно, не можуть бути заздалегідь регламентовані, а набуття фізичною особою статусу суб'єкта господарської (підприємницької) діяльності ставитися у залежність від його наявності.

Звичайно, законодавство, що регулює порядок здійснення господарської діяльності, містить вимоги щодо наявності у суб'єкта господарської діяльності, в тому числі і у фізичної особи, визначеного майна. Так, наприклад, п. 64 Переліку документів, які додаються до заяви про видачу ліцензії для окремого виду господарської діяльності, затв. постановою Кабінету Міністрів України від 4 липня 2001 р. № 756, передбачає, що для отримання ліцензії на провадження господарської діяльності з посередництва у працевлаштуванні на роботу за кордоном заявником, зокрема, подається засвідчена в установленому порядку копія документа, що підтверджує право власності суб'єкта господарської діяльності або оренди ним приміщення для провадження діяльності з посередництва у працевлаштуванні за кордоном.

П. 4 Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з посередництва у працевлаштуванні на роботу за кордоном, затв. наказом Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва, Міністерства праці та соціальної політики України від 19 груд-

ня 2001 р. № 155/534, передбачає конкретизовані вимоги щодо службового приміщення для провадження означеного виду діяльності. Проте, повторимось, ці вимоги не ставлять у залежність набуття суб'єктом господарської діяльності, в тому числі фізичною особою, яка в нашому разі також має право надавати послуги із працевлаштування за кордоном, статусу суб'єкта господарської діяльності від наявності чи відсутності у неї відповідного приміщення. Така наявність майна має значення лише для провадження певного виду діяльності і перевіряється (документально) під час видачі ліцензії на її ведення. Філії (представництва), інші відокремлені підрозділи юридичних осіб (структурні одиниці), які ГК України відносить до суб'єктів господарської діяльності, також за змістом ч. 1 ст. 55 ГК України повинні мати відокремлене майно. Проте, зважаючи на відсутність у них статусу юридичної особи, майно, що «відокремлюється» господарською організацією-власником, знаходиться у них на основі права оперативного-господарського використання майна (ч. 5 ст. 55, ст. 138 ГК України) без права розпорядження ним.

3. Відповідальність за своїми зобов'язаннями суб'єкти господарювання несуть в межах відокремленого майна, крім випадків, передбачених законодавством.

Щодо юридичних осіб це положення ГК України конкретизоване у ст. 96 ЦК України, відповідно до якої юридична особа самостійно відповідає за своїми зобов'язаннями усім належним їй майном. При цьому учасник (засновник) юридичної особи не відповідає за зобов'язаннями юридичної особи, а юридична особа не відповідає за зобов'язаннями її учасника (засновника), крім випадків, встановлених установчими документами та законом. Законом деякі винятки передбачені щодо господарських товариств певних видів, а також щодо казенних підприємств, про що йдеться нижче.

Щодо фізичної особи-підприємця ГК (ст. 128) і ЦК України (ст. 52) містять ідентичні положення про те, що вона відповідає за зобов'язаннями, пов'язаними з господарською (підприємницькою) діяльністю, усім своїм майном, крім майна, на яке згідно із законом не може бути звернено стягнення. Додатково ч. 2 ст. 52 ЦК України містить положення, відповідно до якого фізична особа-підприємець, яка перебуває у шлюбі, відповідає за зобов'язаннями, пов'язаними з підприємницькою діяльністю, усім своїм особистим майном і часткою у праві спільної сумісної власності подружжя, яка належатиме їй при поділі цього майна.

Обсяг відповідальності фізичної особи – суб'єкта господарювання, порівняно з обсягом відповідальності юридичної особи, ще раз доводить положення щодо неможливості (і недоцільності) реального відокремлення майна, що використовується фізичною особою для здійснення нею господарської діяльності, із загальної маси належного їй майна.

Щодо філій (представництв), інших відокремлених підрозділів юридичних осіб (структурних одиниць) положення ГК України про їх відповідальність у межах відокремленого майна суперечать правовій природі і правовому режиму такого майна. Адже відповідно до ч. 3 ст. 95 ЦК та ч. 2 ст. 132 ГК України вони «наділяються майном юридичної особи, що їх створила», яке знаходиться у них на праві оперативного-господарського використання. Тому відповідальність майном структурних підрозділів несуть не самі підрозділи, а юридичні особи, які їх створили.

4.2. Установчі документи суб'єктів господарювання – юридичних осіб

Згідно зі ст. 57 ГК України установчими документами суб'єкта господарювання є рішення про його утворення або засновницький договір, а у випадках, передбачених законом, статут (положення) суб'єкта господарювання.

Стосовно змісту установчих документів, вимоги до нього зазначаються у різних законах, зокрема ГК України, ЦК України, ЗУ «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців», ЗУ «Про господарські товариства», ЗУ «Про акціонерні товариства» тощо.

За загальними правилами в установчих документах повинні бути зазначені найменування суб'єкта господарювання, мета і предмет господарської діяльності, склад і компетенція його органів управління, порядок прийняття ними рішень, порядок формування майна, розподілу прибутків та збитків, умови його реорганізації та ліквідації, якщо інше не передбачено законом.

Згідно із ЗУ «Про господарські товариства» обов'язковим установчим документом для акціонерного товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю є статут, для повного товариства та командитного товариства – установчий договір.

У засновницькому договорі засновники зобов'язуються утворити суб'єкт господарювання, визначають порядок спільної діяльності щодо його утворення, умови передачі йому свого майна, порядок розподілу прибутків і збитків, управління діяльністю суб'єкта господарювання та участі в ньому засновників, порядок вибуття та входження нових засновників, інші умови діяльності суб'єкта господарювання, які передбачені законом, а також порядок його реорганізації та ліквідації відповідно до закону.

Статут суб'єкта господарювання повинен містити відомості про його найменування, мету і предмет діяльності, розмір і порядок утворення статутного та інших фондів, порядок розподілу прибутків і збит-

ків, про органи управління і контролю, їх компетенцію, про умови реорганізації та ліквідації суб'єкта господарювання, а також інші відомості, пов'язані з особливостями організаційної форми суб'єкта господарювання, передбачені законодавством. Статут може містити й інші відомості, що не суперечать законодавству.

Положенням визначається господарська компетенція органів державної влади, органів місцевого самоврядування чи інших суб'єктів у випадках, визначених законом.

Статут (положення) затверджується власником майна (засновником) суб'єкта господарювання чи його представниками, органами або іншими суб'єктами відповідно до закону.

На підставі засновницьких документів проводиться державна реєстрація суб'єктів господарювання, які набувають правосуб'єктності з моменту внесення про них відомостей до Державного реєстру підприємств та організацій України (ЄДРПОУ).

Згідно з ч. 2 ст. 58 ГК України відкриття суб'єктом господарювання філій (відділень), представництв без створення юридичної особи не потребує їх державної реєстрації. Вони діють на підставі Положення про філію (відділення), яке затверджується власником (загальними зборами учасників товариства).

Відомості про відокремлені підрозділи суб'єктів господарювання залучаються до її реєстраційної справи та включаються до Єдиного державного реєстру в порядку, визначеному ЗУ «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців».

4.3. Класифікація суб'єктів господарської діяльності

Ч. 2 ст. 55 ГК України містить загальний перелік суб'єктів господарювання. Ними вважаються:

1) фізичні особи – громадяни України, іноземці та особи без громадянства (п. 2 ч. 2 ст. 55 ГК України), які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці.

Означені положення ГК України дозволяють займатися господарською діяльністю як громадянам України, так і іноземним громадянам та особам без громадянства, зареєстрованим відповідно до закону як підприємці. Згідно зі ст. 129 ГК України іноземці та особи без громадянства при здійсненні господарської діяльності в Україні користуються такими самими правами і мають такі самі обов'язки, як і громадяни України, якщо інше не передбачено цим Кодексом, іншими законами. До законів, які обмежують права іноземних громадян та осіб без громадянства, належать, зокрема, положення Земельного кодексу України, які,

наприклад, забороняють таким особам передавати землі сільськогосподарського призначення у власність (ч. 4. ст. 22 Земельного кодексу України). Водночас Кодекс не забороняє передачу таким особам у власність земельних ділянок несільськогосподарського призначення в межах населених пунктів, а також земельних ділянок несільськогосподарського призначення за межами населених пунктів, на яких розташовані об'єкти нерухомого майна, що належать їм на праві приватної власності (ч. 2 ст. 81 ЗК України). Особливості правового статусу фізичної особи як суб'єкта господарської діяльності визначені гл. 13 ГК та гл. 5 ЦК України та будуть розглянуті далі.

2) господарські організації – юридичні особи, створені відповідно до ЦК України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до ГК України, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку.

Згідно зі ст. 83 ЦК України юридичні особи можуть створюватися у формі товариств, установ та в інших формах, встановлених законом. *Товариством* вважається організація, створена шляхом об'єднання осіб (учасників), які мають право участі у цьому товаристві. Товариство може бути створено однією особою, якщо інше не встановлено законом. *Установою*, у свою чергу, є організація, створена однією або кількома особами (засновниками), які не беруть участі в управлінні нею, шляхом об'єднання (виділення) їхнього майна для досягнення мети, визначеної засновниками, за рахунок цього майна.

Цей поділ має загальний характер і має на меті лише відокремлення юридичних осіб, які займатимуться діяльністю, метою якої є отримання прибутку або досягнення соціального ефекту та засновники яких матимуть право брати участь в їх управлінні (товариства), від юридичних осіб, які виконуватимуть визначені відповідними документами функції за рахунок виділеного їм майна, а засновники не матимуть права брати участь в управлінні ними (установи).

Ці поняття фактично не є організаційно-правовими формами, а збірними поняттями, що включають в себе конкретні організаційно-правові форми, передбачені як ЦК України (господарські товариства, виробничі кооперативи тощо), так і ГК України (підприємства різних видів, їх об'єднання тощо) та іншими законодавчими актами України (порядок створення, діяльності, реорганізації та ліквідації окремих організаційних форм юридичних осіб буде розглянуто далі).

Зважаючи на це, положення п. 1 ч. 2 ст. 55 ГК України, що передбачає існування юридичних осіб, створених «відповідно до ЦК України», фактично є декларативним і підкреслює термінологічні розбіжності у визначенні двома актами рівної юридичної сили організаційно-правових

форм юридичних осіб. Нових організаційно-правових форм, яких немає у ГК України, ЦК України не містить і містити не повинен, адже за змістом положень ч. 2 ст. 9 ЦК та ст. 1 ГК України господарські відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності, регулюються спеціальними актами, зокрема ГК України.

ЦК України поділяє усі товариства на підприємницькі та непідприємницькі, що відповідає зазначеним положенням ГК України щодо існування суб'єктів підприємницької діяльності та суб'єктів господарської некомерційної діяльності. Але вже ст. 84 ЦК України встановлює положення, відповідно до якого товариства, які здійснюють підприємницьку діяльність з метою одержання прибутку та наступного його розподілу між учасниками (підприємницькі товариства), можуть бути створені лише як господарські товариства (повне товариство, командитне товариство, товариство з обмеженою або додатковою відповідальністю, акціонерне товариство) або виробничі кооперативи. Це положення суперечить положенням ГК України (зокрема, гл. 7, 8, 11, які дозволяють з метою провадження підприємницької діяльності створювати підприємства різних видів, та гл. 12, яка дозволяє об'єднанням підприємств провадити господарську, в тому числі підприємницьку, діяльність та ін.). Оскільки положення акта загального (ЦК України) суперечать положенням акта спеціального (ГК України), застосуванню підлягають відповідні положення ГК України.

Згідно зі ст. 85 ЦК України непідприємницькими товариствами є товариства, які не мають на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками. Особливості правового статусу окремих видів непідприємницьких товариств встановлюються законом. Ці загальні положення ЦК України в цілому відповідають ГК України, а тому підлягають застосуванню без жодних застережень. Відповідають ГК України (ч. 3 ст. 53) і положення ст. 86 ЦК України, згідно з якими непідприємницькі товариства (споживчі кооперативи, об'єднання громадян тощо) та установи можуть разом зі своєю основною діяльністю здійснювати підприємницьку діяльність, якщо інше не встановлено законом і якщо ця діяльність відповідає меті, для якої вони були створені, та сприяє її досягненню.

П. 1 ч. 2 ст. 55 ГК України передбачає право «інших юридичних осіб», зареєстрованих в установленому законом порядку, бути суб'єктами господарської діяльності. До таких осіб можна віднести, зокрема, юридичних осіб, правовий статус, порядок організації та здійснення господарської діяльності яких визначається, окрім ГК України, спеціальним законодавством. Наприклад, особливості створення та діяльності кредитних спілок визначаються ст. 130 ГК України, а також Законом України від 20 грудня 2001 р. № 2908-III «Про кредитні спілки»;

підприємств об'єднань громадян, релігійних організацій – ст. 112 ГК, а також законами України від 23 квітня 1991 р. № 987-XII «Про свободу совісті та релігійні організації» та від 16 червня 1992 р. № 2460-XII «Про об'єднання громадян»; благодійних та інших неприбуткових організацій – ст. 131 ГК України та Законом України від 16 вересня 1997 р. № 531/97-ВР «Про благодійництво та благодійні організації»; кооперативів – Законом України від 10 липня 2003 р. № 1087-IV «Про кооперацію» та ін.

3) Крім того, юридичними особами, що можуть здійснювати господарську діяльність, а відтак – бути суб'єктами господарської діяльності, є **об'єднання підприємств**. Правовий статус та організаційно-правові форми об'єднань підприємств передбачені гл. 12 ГК України та іншими актами законодавства, зокрема законами України від 21 листопада 1995 р. № 437/ 95-ВР «Про промислово-фінансові групи в Україні», від 14 вересня 1999 р. № 1039-XIV «Про угоди про розподіл продукції» та ін.

Згідно зі ст. 118 ГК України **об'єднанням підприємств** є господарська організація, утворена у складі двох або більше підприємств з метою координації їх виробничої, наукової та іншої діяльності для вирішення спільних економічних та соціальних завдань. Вони утворюються підприємствами на добровільних засадах або за рішенням органів, які мають право утворювати об'єднання підприємств. В об'єднання підприємств можуть входити підприємства, утворені за законодавством інших держав, а підприємства України можуть входити в об'єднання підприємств, утворені на території інших держав.

Об'єднання підприємств є юридичною особою, що утворюється на невизначений строк або як тимчасові об'єднання.

Підприємства–учасники об'єднання підприємств зберігають статус юридичної особи незалежно від організаційно-правової форми об'єднання, і на них поширюються положення цього Кодексу та інших законів щодо регулювання діяльності підприємств.

Правовий статус підприємства – учасника об'єднання підприємств регламентований у ст. 121 ГК України.

Підприємство – учасник господарського об'єднання має право:

– добровільно вийти з об'єднання на умовах і в порядку, визначених установчим договором про його утворення чи статутом господарського об'єднання;

– бути членом інших об'єднань підприємств, якщо законом, засновницьким договором чи статутом господарського об'єднання не встановлено інше;

– одержувати від господарського об'єднання в установленому порядку інформацію, пов'язану з інтересами підприємства;

– одержувати частину прибутку від діяльності господарського об'єднання відповідно до його статуту. Підприємство може мати також

інші права, передбачені засновницьким договором чи статутом господарського об'єднання відповідно до законодавства.

Рішення про утворення об'єднання підприємств (установчий договір) та статут об'єднання погоджуються з Антимонопольним комітетом України в порядку, встановленому законодавством.

Залежно від порядку заснування об'єднання підприємств можуть утворюватися як господарські об'єднання або як державні чи комунальні господарські об'єднання.

Господарське об'єднання – об'єднання підприємств, утворене за ініціативою підприємств, незалежно від їх виду, які на добровільних засадах об'єднали свою господарську діяльність. Господарські об'єднання діють на основі установчого договору та/або статуту, який затверджується їх засновниками.

Організаційно-правові форми господарських об'єднань зазначені у ст. 120 ГК України. До них належать:

– *асоціація* – договірне об'єднання, створене з метою постійної координації господарської діяльності підприємств, що об'єдналися, шляхом централізації однієї або кількох виробничих та управлінських функцій, розвитку спеціалізації і кооперації виробництва, організації спільних виробництв на основі об'єднання учасниками фінансових та матеріальних ресурсів для задоволення переважно господарських потреб учасників асоціації. У статуті асоціації повинно бути зазначено, що вона є господарською асоціацією. Асоціація не має права втручатися у господарську діяльність підприємств – учасників асоціації. За рішенням учасників асоціація може бути уповноважена представляти їх інтереси у відносинах з органами влади, іншими підприємствами та організаціями.

– *корпорація* – договірне об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об'єдналися, з делегуванням ними окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органам управління корпорації.

– *концерн* – статутне об'єднання підприємств, а також інших організацій на основі їх фінансової залежності від одного або групи учасників об'єднання з централізацією функцій науково-технічного і виробничого розвитку, інвестиційної, фінансової, зовнішньоекономічної та іншої діяльності. Учасники концерну наділяють його частиною своїх повноважень, у тому числі правом представляти їх інтереси у відносинах з органами влади, іншими підприємствами та організаціями. Учасники концерну не можуть бути одночасно учасниками іншого концерну.

– *консорціум* – тимчасове статутне об'єднання підприємств для досягнення його учасниками певної спільної господарської мети (реалізації цільових програм, науково-технічних, будівельних проектів тощо).

Консорціум використовує кошти, якими його наділяють учасники, централізовані ресурси, виділені на фінансування відповідної програми, а також кошти, що надходять з інших джерел, в порядку, визначеному його статутом. У разі досягнення мети його створення консорціум припиняє свою діяльність.

Державне (комунальне) господарське об'єднання – об'єднання підприємств, утворене державними (комунальними) підприємствами за рішенням Кабінету Міністрів України або, у визначених законом випадках, рішенням міністерств (інших органів, до сфери управління яких входять підприємства, що утворюють об'єднання), або рішенням компетентних органів місцевого самоврядування. Державне (комунальне) господарське об'єднання діє на основі рішення про його утворення та статуту, який затверджується органом, що прийняв рішення про утворення об'єднання.

Відповідно до ч. 6 ст. 120 ГК України державні і комунальні господарські об'єднання утворюються переважно у формі корпорації або концерну, незалежно від найменування об'єднання (комбінат, трест тощо).

Підприємство, яке входить до складу державного або комунального господарського об'єднання, не має права без згоди об'єднання виходити з його складу, а також об'єднувати на добровільних засадах свою діяльність з іншими суб'єктами господарювання та приймати рішення про припинення своєї діяльності.

4.4. Правовий статус юридичних осіб та їх відокремлених підрозділів

Поняття юридичної особи міститься у ст. 80 ЦК України, ч. 1 якої під юридичною особою розуміє організацію, створену і зареєстровану в установленому законом порядку. Вона наділяється цивільною правосвідатністю і дієздатністю, може бути позивачем та відповідачем у суді.

Правовий статус юридичної особи характеризується специфікою, що відрізняє юридичну особу від інших суб'єктів господарської діяльності.

По-перше, юридичною особою є організація, тобто колективне утворення, що характеризується наявністю організаційної єдності. Організаційна єдність дістає вияв насамперед у визначеній установчими цілями юридичної особи внутрішній структурі, ієрархії, підлеглості органів управління, що складають цю структуру, а також чіткій регламентації відносин між усіма її складовими.

По-друге, як вже зазначалось вище, юридична особа має відокремлене майно, базу для формування якого є майно, що передається за-

сновником під час її створення. Відповідно, юридична особа несе самостійну майнову відповідальність за своїми зобов'язаннями, крім випадків, встановлених законом та установчими документами юридичної особи.

По-третє, для набуття статусу юридичної особи організація повинна пройти процедуру державної реєстрації, що впливає з визначення юридичної особи та підтверджено ч. 4 ст. 87 ЦК України. Саме після державної реєстрації організація набуває права виступати в цивільному обороті (укладати угоди та ін.) та інші права, а отже – цивільну правотадієздатність.

ГК України у ст. 3 передбачає можливість провадження в Україні господарської комерційної діяльності (підприємництва) (гл. 4) і господарської некомерційної діяльності (гл. 5). Відповідно до цього поділу ГК України, характеризуючи суб'єктів господарювання, виділяє загальні положення щодо організаційно-правових форм юридичних осіб–підприємців (ст. 45) та юридичних осіб – суб'єктів некомерційної господарської діяльності (ст. 53).

Стосовно юридичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності ст. 45 ГК України визначає, що підприємництво в Україні здійснюється в будь-яких організаційних формах, передбачених законом, на вибір підприємця. В цьому разі, як бачимо, вибір підприємця щодо конкретної організаційно-правової форми юридичної особи – суб'єкта підприємництва обмежений існуванням відповідного положення щодо неї у законі. Іншими словами, засновник вправі обрати будь-яку організаційно-правову форму для майбутньої юридичної особи з тих, що передбачені законом.

Схоже, проте не тотожне положення містить ГК України і щодо суб'єктів некомерційної господарської діяльності, зазначаючи в ст. 53, зокрема, що така діяльність може здійснюватися суб'єктами господарювання в організаційних формах, які визначаються власником або відповідним органом управління чи органом місцевого самоврядування з урахуванням вимог, передбачених цим Кодексом та іншими законами. Більш гнучка категорія «урахування вимог», порівняно з імперативною категорією «передбачений законом», дає засновникам ширший простір для вибору з числа існуючих, передбачених законодавством (або до створення нових, ще не передбачених правовими актами) організаційно-правових форм юридичних осіб – суб'єктів некомерційної господарської діяльності. Особливості їх статусу розглядаються у ст. 131 ГК України та в інших законах. Подібний поділ юридичних осіб залежно від характеру та цілей їх діяльності є і у ЦК України.

Правовий статус *відокремлених підрозділів юридичних осіб* (філій, представництв, інших відокремлених підрозділів господарських органі-

зацій (структурних одиниць), утворених ними для здійснення господарської діяльності, визначений ст. 132 ГК України, а також ст. 95 ЦК України. Остання визначає філію як відокремлений підрозділ юридичної особи, що розташований поза її місцезнаходженням та здійснює всі або частину її функцій; представництвом, у свою чергу, є відокремлений підрозділ юридичної особи, що розташований поза її місцезнаходженням та здійснює представництво і захист інтересів юридичної особи. Згідно зі ст. 132 ГК України відокремлені підрозділи (структурні одиниці) господарських організацій здійснюють свою діяльність від імені цих господарських організацій без статусу юридичної особи. Вони наділяються частиною майна господарських організацій, здійснюючи щодо цього майна право оперативного використання чи інше речове право, передбачене законом, можуть мати рахунок (рахунки) в установах банку. За змістом ч. 3 ст. 132 ГК та ч. 3 ст. 95 ЦК України структурні підрозділи діють на підставі затвердженого юридичною особою, що їх створила, положення, а керівник структурного підрозділу – на підставі виданої нею довіреності.

Філії, представництва та інші структурні підрозділи юридичних осіб за своєю правовою природою не є суб'єктами господарської діяльності. З визначень підприємництва (ст. 42) та некомерційного господарювання (ст. 52), що їх містить ГК України, випливає, що жодна з ознак цих правових категорій не може бути застосована до структурного підрозділу юридичної особи. Діяльність структурного підрозділу не є самостійною та ініціативною, оскільки здійснюється від імені юридичної особи та на визначених нею напрямках; ознака діяльності на власний ризик, що характерна для підприємництва, також не застосовується до відокремлених підрозділів, оскільки усі ризики як майнового, так і немайнового характеру покладаються на юридичну особу, що «наділяє» підрозділ майном.

Те ж саме можна зазначити і щодо ознак «мети досягнення економічних і соціальних результатів» та «одержання прибутку», оскільки це все є притаманним не відокремленому підрозділу, а юридичній особі. Тому діяльність філії, представництва та інших підрозділів в юридичному значенні нагадує діяльність найманого працівника, який виконує доручену йому роботу, проте не є самостійним суб'єктом господарювання. З огляду на це структурний підрозділ юридичних осіб не можна розглядати як суб'єкт господарювання (підприємництва).

4.5. Характеристика правового статусу громадянина-підприємця

Найпростішою формою здійснення підприємницької діяльності є форма приватного підприємництва фізичними особами, тобто без ство-

рення підприємств чи інших юридичних осіб. Ринкова економіка надає можливості людині, яка має бажання, знання, кошти або майно і на яку не поширюються законодавчі заборони, розпочати справу і втілити у життя своє уявлення про ефективну, прибуткову діяльність та, як наслідок, досягти матеріального добробуту.

Щодо фізичних осіб – підприємців слід враховувати норми діючого законодавства України, яким врегульовано питання здійснення підприємницької діяльності. Спеціального нормативного акта, який встановлював би правовий статус громадянина-підприємця, на сьогодні не існує. Відповідні положення щодо права фізичної особи на зайняття підприємницькою діяльністю містяться у гл. 13 ГК України, гл. 5 ЦК України та у відповідних галузевих документах, що регулюють відповідний вид діяльності. 19 жовтня 2000 р. Верховна Рада України прийняла Закон № 2063-III «Про державну підтримку малого підприємництва», ст. 1 якого віднесла фізичних осіб – приватних підприємців до суб'єктів малого підприємництва.

Закон пов'язує виникнення статусу підприємця не з фактичним заняттям підприємництвом, а з державною реєстрацією як суб'єкта підприємництва.

Так, відповідно до ст. 42 Конституції України кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Ч. 1 ст. 50 Цивільного кодексу України передбачено, що право на здійснення підприємницької діяльності, яку не заборонено законом, має фізична особа з повною цивільною дієздатністю.

Обмеження права фізичної особи на здійснення підприємницької діяльності встановлюються Конституцією України та законом.

Згідно з ч. 1 ст. 128 Господарського кодексу України громадянин визнається суб'єктом господарювання у разі здійснення ним підприємницької діяльності за умови державної реєстрації його як підприємця без статусу юридичної особи відповідно до ст. 58 цього Кодексу.

Право на заняття підприємницькою діяльністю на території України не залежить від громадянства, фінансового або майнового стану громадянина.

Займатися підприємницькою діяльністю на території України мають право громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства. Іноземці і особи без громадянства при здійсненні господарської діяльності в Україні користуються такими ж правами і мають такі ж обов'язки, як і громадяни України.

Громадянин-підприємець відповідає всім майном, що належить йому на праві приватної власності за своїми зобов'язаннями у сфері підприємництва (за винятком майна, на яке відповідно до закону не може

бути звернено стягнення, перелік якого встановлюється Цивільним процесуальним кодексом України).

Громадянин може здійснювати підприємницьку діяльність:

- безпосередньо як підприємець або через приватне підприємство, що ним створюється;
- із залученням або без залучення найманої праці;
- самостійно або спільно з іншими особами.

Однією з форм спільного здійснення громадянином підприємницької діяльності з іншими суб'єктами є договір про спільну діяльність. Згідно з ч. 1 ст. 1130 ГК України за цим договором сторони зобов'язуються спільно діяти без створення юридичної особи для досягнення певної мети, що не суперечить закону. Спільна діяльність може здійснюватися на основі об'єднання внесків учасників (просте товариство) або без об'єднання внесків учасників.

Підприємницька діяльність здійснюється громадянином-підприємцем від свого імені, на свій ризик. Він є рівноправним учасником господарського обороту, має право наймати і звільняти працівників, розпоряджатися на свій розсуд прибутком, що залишається після сплати податків тощо.

Слід зазначити, що закони України встановлюють ряд обмежень на здійснення підприємницької діяльності народними депутатами України, посадовими і службовими особами органів державної влади та органів місцевого самоврядування, посадовими особами органів прокуратури, суду, органів державної безпеки, внутрішніх справ, органів державної влади та управління, які контролюють діяльність підприємств, нотаріусів.

Крім того, фізичні особи за вчинені правопорушення можуть бути позбавлені права на підприємництво за вироком суду.

Фізичні особи – підприємці не вправі здійснювати страхову діяльність (ст. 2 Закону України «Про страхування»), банківську діяльність (ст. 6 Закону України «Про банки і банківську діяльність»), діяльність у сфері організації телебачення і радіомовлення (ст. 1 Закону України «Про телебачення і радіомовлення»), космічну діяльність (ст. 1 Закону України «Про космічну діяльність») тощо.

Таким чином, виходячи з наведеного, статус фізичної особи – підприємця – це юридичний статус, який засвідчує право особи на заняття підприємницькою діяльністю, тобто самостійною, ініціативною, систематичною, на власний ризик господарською діяльністю, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.

При цьому юридичний статус «фізична особа – підприємець» сам по собі не впливає і ніяким чином не обмежує будь-які правомочності особи, які випливають з її цивільної право- та дієздатності.

Таким чином, правовий статус громадянина-підприємця характеризується таким:

1. *Громадянином-підприємцем є фізична особа.* Згідно зі ст. 24 ЦК України фізичною особою вважається людина як учасник цивільних відносин (особистих немайнових та майнових відносин – див. ст. 1 ЦК України). Громадянин, який бажає займатися підприємницькою діяльністю, після проходження відповідних реєстраційних та інших передбачених законодавством процедур до свого статусу фізичної особи, якого він набув з моменту народження, набуває додаткової ознаки – «суб'єкт підприємницької діяльності».

Громадянин за жодних умов не може змінити свого статусу фізичної особи. Цей статус втрачається лише з його смертю і не пов'язаний, зокрема, з обсягом його правоздатності та дієздатності та іншими чинниками. Він може бути позбавлений статусу суб'єкта підприємницької діяльності (добровільно або примусово), проте його статус як фізичної особи від цього не змінюється. Громадянин-підприємець в жодному разі не може набути статусу юридичної особи. Згідно зі ст. 80 ЦК України юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку. Відповідно, громадянин не може стати організацією. Він може стати засновником організації, її акціонером, укласти з нею господарський договір тощо. Проте, як йшлося вище, від цього його статус фізичної особи не втрачається.

2. *Статус громадянина-підприємця має фізична особа з повною цивільною дієздатністю*

Згідно зі ст. 50 ЦК України фізична особа набуває право на здійснення підприємницької діяльності, яку не заборонено законом, за умови її повної цивільної дієздатності. Відповідно до ст. 34 ЦК України повну цивільну дієздатність має фізична особа, яка досягла 18 років (повноліття). У разі реєстрації шлюбу фізичної особи, яка не досягла повноліття, вона набуває повної цивільної дієздатності з моменту реєстрації шлюбу. Крім того, повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла 16 років і працює за трудовим договором, а також неповнолітній особі, яка записана матір'ю або батьком дитини. У цьому разі надання повної цивільної дієздатності провадиться за рішенням органу опіки та піклування за заявою заінтересованої особи за письмовою згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальника, а у разі відсутності такої згоди повна цивільна дієздатність може бути надана за рішенням суду.

Також повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла 16 років і бажає займатися підприємницькою діяльністю. За наявності письмової згоди на це батьків (усиновлювачів), піклувальника або органу опіки та піклування така особа може бути зареєстрована

на як підприємець. У цьому разі фізична особа набуває повної цивільної дієздатності з моменту державної реєстрації її як підприємця.

Таким чином, фізична особа може набути статусу суб'єкта підприємницької діяльності з 16 років або раніше – з моменту реєстрації шлюбу або у разі запису її як батька або матері дитини. Проте досягнення певного віку (реєстрація шлюбу, народження дитини тощо) не є безумовним свідченням наявності в особи повної цивільної дієздатності.

Крім випадків обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, яка страждає на психічний розлад, який істотно впливає на її здатність усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними, особа, яка зловживає спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами тощо і тим самим ставить себе чи свою сім'ю, а також інших осіб, яких вона за Законом зобов'язана утримувати, у скрутне матеріальне становище (ст. 36) або визнання її недієздатною, якщо вона внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу не здатна усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними (ст. 39 ЦК України), на обсяг дієздатності і, відповідно, на можливість набути статусу суб'єкта підприємницької діяльності впливають й інші чинники, зокрема вид трудової діяльності фізичної особи.

Так, не допускається зайняття підприємницькою діяльністю, зокрема, посадовими особами органів державної податкової служби (ч. 4 ст. 15 Закону України від 4 грудня 1990 р. № 509-XII «Про державну податкову службу в Україні» (в редакції Закону від 24 грудня 1993 р.), прокурорами і слідчими прокуратури (ч. 5 ст. 46 Закону України від 5 листопада 1991 р. № 1789-XII «Про прокуратуру»), військовослужбовцями (абз. 4 ч. 1 ст. 8 Закону України від 20 грудня 1991 р. № 2011-XII «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»), нотаріусами (ч. 2 ст. 3 Закону України від 2 вересня 1993 р. № 3425-XII «Про нотаріат»), державними службовцями (п. «б» ч. 1 ст. 5 Закону України від 5 жовтня 1995 р. № 356/95-ВР «Про боротьбу з корупцією»), відповідними посадовими особами органів місцевого самоврядування (див., зокрема, ч. 4 ст. 12, ч. 2 ст. 50, ч. 3 ст. 55 Закону України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР «Про місцеве самоврядування в Україні») тощо. Нарешті, відповідно до ст. 5 Декрету Кабінету Міністрів України від 31 грудня 1992 р. № 24-92 «Про впорядкування діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, створених за участю державних підприємств» керівникам, заступникам керівників державних підприємств, установ і організацій, їх структурних підрозділів, а також посадовим особам державних органів, органів місцевого і регіонального самоврядування забороняється безпосередньо займатися підприємницькою діяльністю.

3. Громадянин-підприємець діє самостійно і не потребує для здійснення діяльності додаткових організаційно-правових форм. На-

віть якщо безпосереднє управління його бізнесом здійснює інша особа (наприклад, у магазині, що належить приватному підприємцю, є директор), стороною відповідних відносин юридично є саме громадянин-підприємець (угоди укладаються від його імені, на його ім'я отримуються ліцензії та інші дозволи, він несе майнову та іншу відповідальність за результати підприємницької діяльності). Він є повноцінним самостійним суб'єктом ринку – суб'єктом господарювання (п. 2 ч. 2 ст. 55 ГК України).

Останнє є досить важливим для правильного розуміння положення абз. 2 ч. 3 ст. 128 ГК України, відповідно до якого громадянин може здійснювати підприємницьку діяльність, зокрема, через приватне підприємство, що ним створюється. Тут йдеться не про здійснення громадянином підприємницької діяльності у вузькому (безпосередньому) значенні, адже у разі створення приватного підприємства саме останнє, а не його засновник, буде її здійснювати. Громадянин-підприємець є самодостатнім суб'єктом і не потребує для здійснення діяльності додаткових організаційно-правових форм.

4. Громадянин-підприємець здійснює діяльність в межах універсальної правоздатності – права займатися підприємницькою діяльністю, передбаченого ст. 42 Конституції України. Це означає можливість особи займатися будь-яким видом підприємницької діяльності, здійснення якого не суперечить законодавству. Він діє без установчих документів на відміну від юридичної особи, яка діє в межах спеціальної правоздатності та обмежена видами діяльності, встановленими засновниками в установчих документах. 5. Згідно з ч. 5 ст. 128 ГК України громадянин-підприємець здійснює свою діяльність на засадах свободи підприємництва та відповідно до принципів, передбачених у ст. 44 ГК України, зокрема, він може здійснювати самостійно будь-яку діяльність відповідно до потреб ринку, на власний розсуд приймаючи відповідні рішення, що не суперечать закону.

Проте законодавство містить обмеження щодо можливості провадження приватними підприємцями певних видів діяльності. Разом із загальними обмеженнями у здійсненні підприємницької діяльності, встановленими ст. 4 Закону України від 7 лютого 1991 р. № 698-III «Про підприємство», **фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності не можуть**, зокрема:

1) надавати фінансові послуги, якщо інше прямо не передбачене законом. Згідно із Законом України від 12 липня 2001 р. № 2664-III «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» фінансовими вважаються, зокрема, такі послуги: випуск платіжних документів, платіжних карток, дорожніх чеків та/або їх обслуговування, кліринг, інші форми забезпечення розрахунків; довірче управління фінан-

совими активами; діяльність з обміну валютою; залучення фінансових активів із зобов'язанням щодо наступного їх повернення; фінансовий лізинг; надання коштів у позику, в тому числі і на умовах фінансового кредиту; надання гарантій та поручительств; переказ грошей; послуги у сфері страхування та накопичувального пенсійного забезпечення; торгівля цінними паперами; факторинг;

2) займатися діяльністю у сфері організації телебачення і радіомовлення (див. Закон України від 21 грудня 1993 р. № 3759-XII «Про телебачення і радіомовлення»);

3) займатися космічною діяльністю (див. Закон України від 15 листопада 1996 р. № 502/96-ВР «Про космічну діяльність»);

4) займатися діяльністю у сфері здійснення операцій з металобрухтом (згідно зі ст. 4 Закону України від 5 травня 1999 р. № 619-XIV «Про металобрухт» операції з металобрухтом здійснюються лише спеціалізованими або спеціалізованими металургійними переробними підприємствами, а також їх приймальними пунктами);

5) займатися діяльністю у сфері загальної середньої та вищої освіти (див. закони України від 13 травня 1999 р. № 651-XIV «Про загальну середню освіту», від 17 січня 2002 р. № 2984-III «Про вищу освіту»);

6) займатися концесійною діяльністю щодо будівництва та експлуатації автомобільних доріг (згідно зі ст. 1 Закону України від 14 грудня 1999 р. № 1286-XIV «Про концесії на будівництво та експлуатацію автомобільних доріг» концесіонером може бути юридична особа).

6. Громадянин-підприємець уособлює і власника відповідного бізнесу, і орган управління ним. Це відрізняє його від деяких юридичних осіб зі складним порядком керівництва, обумовленим наявністю декількох органів управління із розподілом між ними відповідних функцій. Наприклад, ЦК України та Законом України від 19 вересня 1991 р. № 1576-XII «Про господарські товариства» для товариства з обмеженою відповідальністю передбачена наявність загальних зборів товариства, виконавчого органу – директора, а також ревізійної комісії товариства.

7. Для здійснення підприємницької діяльності підприємець не викремлює майно, яке використовується ним, із загальної маси належного цьому громадянину майна. Так, ч. 2 ст. 128 ГК України та ч. 1 ст. 52 ЦК України прямо встановлюють правило про те, що громадянин-підприємець відповідає за зобов'язаннями, пов'язаними з підприємницькою діяльністю, усім своїм майном, на яке відповідно до закону може бути звернено стягнення.

Фізична особа-підприємець, яка перебуває у шлюбі, відповідає за зобов'язаннями, пов'язаними з підприємницькою діяльністю, усім своїм особистим майном і часткою у праві спільної сумісної власності подружжя, яка належатиме їй при поділі цього майна (ч. 2 ст. 52 ЦК України).

За рішенням суду за відповідними зобов'язаннями може бути звернено стягнення на все належне приватному підприємцеві майно, в тому числі і те, яке він не використовував для зайняття підприємницькою діяльністю (приватна квартира, дача, меблі, автомашина тощо). Зважаючи на наявність повної відповідальності за своїми зобов'язаннями, пов'язаними з підприємницькою діяльністю, всім своїм майном, громадянин-підприємець провадить підприємницьку діяльність без формування статутного, резервного та інших фондів.

На відміну від цього згідно зі ст. 96 ЦК України юридична особа самостійно відповідає за своїми зобов'язаннями усім належним їй майном. За загальним правилом учасник (засновник) юридичної особи не відповідає за зобов'язаннями юридичної особи, а юридична особа не відповідає за зобов'язаннями її учасника (засновника), крім випадків, встановлених установчими документами та законом (ч. 2 ст. 219 ГК України). Такі випадки встановлені, наприклад, ЦК (ГК) України і Законом України від 19 вересня 1991 р. № 1576-XII «Про господарські товариства» – щодо додаткової відповідальності учасників товариства з додатковою відповідальністю, повної відповідальності – щодо учасників повного та командитного товариств) або можуть встановлюватись установчими документами юридичної особи.

8. Громадянин-підприємець має можливість не відкривати банківський рахунок, працювати виключно за готівкові кошти і використовувати готівкову виручку на свій розсуд. Такий висновок впливає з факту відсутності у законодавстві положень щодо обов'язкової наявності у суб'єкта підприємницької діяльності – фізичної особи відповідних рахунків, на відміну від підприємств, для яких така наявність є однією з основних ознак (ч. 4 ст. 62 ГК України).

9. Фізична особа набуває статусу суб'єкта підприємницької діяльності за умови її державної реєстрації в порядку, встановленому законом. Значення державної реєстрації і порядок її здійснення будуть розкриті у наступних темах.

10. Громадянин-підприємець має можливість обрати спосіб оподаткування доходів за спрощеною системою. Застосування єдиного податку при оподаткуванні доходу приватного підприємця регулюється Указом Президента України від 3 липня 1998 р. № 727/98 «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва» (в редакції Указу від 28 червня 1999 р. № 746/99).

Працювати за спрощеною системою підприємець може за дотримання таких вимог:

– обсяг виручки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за рік не повинен перевищувати 500 тис. грн;

– у трудових відносинах упродовж року не може перебувати більше 10 осіб;

– діяльність не може бути пов'язаною з торгівлею лікеро-горілчаними і тютюновими виробами, а також пально-мастильними матеріалами.

Ставка єдиного податку встановлюється місцевими радами за місцем державної реєстрації підприємця у розмірі від 20 до 200 грн на місяць. Ця ставка підвищується на 50% за кожного працівника, що залучатиметься фізичною особою–підприємцем для здійснення діяльності.

Сплата єдиного податку за підсумками діяльності у звітному періоді дає законні підстави приватному підприємцеві не тільки не сплачувати прибутковий податок, а й не складати відповідну декларацію. Підтвердження цього можна знайти в п. 5 постанови Кабінету Міністрів України від 16 березня 2000 р. № 507 «Про роз'яснення Указу Президента України від 3 липня 1998 р. № 727». Тому приватні підприємці, які є платниками єдиного податку, звільняються від щоквартальних авансових платежів.

Єдиний податок значно полегшує ведення бухгалтерського обліку, який стає більш зрозумілим. Особливо для тих громадян, які тільки розпочинають самостійний бізнес і у той же час повинні в стислі строки оволодіти методами господарських підрахунків і ведення діловодства. Привертає увагу і можливість заощадження коштів через дозвіл незастосування цією категорією підприємців касових апаратів при проведенні операцій з готівкою.

Проте, як свідчить практика, ця система не є досконалою. Так, далеко не кожний підприємець має регулярні грошові надходження. Однак сплата єдиного податку відбувається незалежно від результатів діяльності. Видаються недостатньо обміркованими і вимоги щодо обмеження кількості найманих працівників. Адже якщо підприємець вдало розпочав бізнес і має можливості для його подальшого розвитку, таке обмеження заважатиме і інвестиціям, і створенню додаткових робочих місць в Україні.

Питання для самостійного вивчення

1. Види діяльності, які заборонені в Україні.
2. Особливості філій та представництв господарюючого суб'єкта.
3. Поняття промислово-фінансової групи.
4. Установчі документи відокремлених структурних підрозділів.
5. Юридична відповідальність фізичної особи – підприємця.

✓ **Тести для поточного контролю**

4.1. Співвідношення понять «суб'єкт підприємницької діяльності» та «суб'єкт господарської діяльності»:

- ці поняття тотожні;
- співвідносяться як частина та ціле;
- не пов'язані між собою.

4.2. Суб'єкти господарської діяльності – це:

- громадяни, підприємницькі товариства та об'єднання підприємств;
- фізичні особи та юридичні особи;
- господарські організації та фізичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці;
- фізичні особи, товариства та установи.

4.3. Установчі документи суб'єктів господарювання – юридичних осіб:

- рішення про його утворення або засновницький договір, а у випадках, передбачених законом, статут (положення) суб'єкта господарювання;
- засновницький договір та статут;
- статут та положення (для філій).

4.4. Ознаки суб'єкта господарської (підприємницької) діяльності:

- суб'єкти господарювання мають відокремлене майно;
- відповідальність за своїми зобов'язаннями суб'єкти господарювання несуть в межах відокремленого майна, крім випадків, передбачених законодавством;
- необхідною умовою здійснення господарської діяльності є відкриття рахунків у банку.

4.5. Знайдіть хибне твердження. Підприємство – учасник господарського об'єднання має право:

- вийти з об'єднання у разі згоди інших учасників;
- бути членом інших об'єднань підприємств, якщо законом, засновницьким договором чи статутом господарського об'єднання не встановлено інше;
- одержувати від господарського об'єднання в установленому порядку інформацію, пов'язану з інтересами підприємства;
- одержувати частину прибутку від діяльності господарського об'єднання відповідно до його статуту.

4.6. Підприємство може створити в іншому регіоні філію з правами юридичної особи?

- підприємство має право створювати відособлені підрозділи без прав юридичної особи з правом відкриття банківських рахунків;
- правами юридичної особи може бути наділене тільки представництво підприємства;
- філія підприємства може бути юридичною особою, якщо про це прийняте відповідне положення самим підприємством;
- право надавати статус юридичної особи відособленим підрозділам належить державним органам управління.

4.7. Про створення асоціації приймає рішення:

- підприємства – учасники асоціації;
- Кабінет Міністрів України;
- органи державної реєстрації;
- засновники підприємств – учасників асоціації.

4.8. В якому з об'єднань підприємств воно не має права втручатися у господарську діяльність своїх учасників:

- асоціація;
- холдинг;
- промислово-фінансова група;
- консорціум.

4.9. Що з наведених тверджень є хибним, характеризуючи господарське об'єднання:

- об'єднання не визнається новою юридичною особою;
- учасники об'єднання зберігають свою самостійність як суб'єкти права;
- об'єднання визнається новою юридичною особою;
- засновниками об'єднання можуть бути лише комерційні юридичні особи.

4.10. Засновники (учасники) товариства з обмеженою відповідальністю несуть відповідальність:

- всім своїм майном;
- не несуть відповідальності, оскільки відповідальність у товаристві з обмеженою відповідальністю несуть члени його виконавчого органу;
- несуть відповідальність у межах своїх внесків, а також у межах сум, які вони отримали у вигляді дивідендів за останні три роки;
- несуть відповідальність у межах своїх внесків.

4.11. Спільне підприємство в Україні – це підприємство, засноване на:

- базі об'єднання майна різних власників;
- загальнодержавній (республіканській) власності;
- власності та праці громадян – членів однієї сім'ї.

4.12. Тимчасові статутні об'єднання промислового та банківського капіталу – це:

- корпорації;
- концерни;
- консорціуми;
- асоціації.

ТЕМА 5. ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ ПІДПРИЄМСТВ

- 5.1. *Поняття та характерні риси підприємств. Види підприємств.*
- 5.2. *Особливості правового становища державних і комунальних підприємств.*
- 5.3. *Підприємства колективної власності.*
- 5.4. *Приватні підприємства.*
- 5.5. *Правове становище орендних підприємств в Україні.*

5.1. Поняття та характерні риси підприємств. Види підприємств

Підприємство – самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади чи органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності.

Згідно з ч. 1 ст. 63 ГК України **залежно від форм власності**, передбачених законом, в Україні можуть діяти підприємства таких видів:

- *приватне підприємство*, що діє на основі приватної власності громадян чи суб'єкта господарювання (юридичної особи);
- підприємство, що діє на основі *колективної власності* (підприємство колективної власності);
- *комунальне підприємство*, що діє на основі комунальної власності територіальної громади;
- *державне підприємство*, що діє на основі державної власності;
- підприємство, засноване на *змішаній формі власності* (на базі об'єднання майна різних форм власності).

В Україні можуть діяти також інші види підприємств, передбачені законом.

Підприємства можуть створюватись як для здійснення підприємництва, так і для некомерційної господарської діяльності.

Підприємство не має у своєму складі інших юридичних осіб.

Майно підприємства складають виробничі і невиробничі фонди, а також інші цінності, вартість яких відображається в самостійному балансі підприємства.

До основних засобів підприємства належить сукупність матеріально-речовинних цінностей, що діють в натуральній формі впродовж тривалого часу як у сфері матеріального виробництва, так і в невиробничій сфері. До основних засобів належать також капітальні вкладення в багаторічні насадження, на поліпшення земель і в орендо-

вані будівлі, споруди, устаткування і інші об'єкти, що належать до основних засобів.

До основних засобів, як правило, не належать:

– предмети з терміном служби менше 1 року, незалежно від вартості

– предмети вартістю до 15 неоподатковуваних податком мінімумів доходів громадян за одиницю за ціною придбання незалежно від терміну служби.

Виняток становлять сільськогосподарські машини і знаряддя, будівельний механізований інструмент, робоча і продуктивна худоба, які є основними засобами незалежно від їх вартості.

Джерелами формування майна підприємства є:

– грошові і матеріальні внески засновників;
– доходи, отримані від реалізації продукції, послуг, інших видів господарської діяльності;

– доходи від цінних паперів;

– кредити банків і інших кредиторів;

– капітальні вкладення і дотації з бюджетів;

– майно, придбане у інших суб'єктів господарювання організацій і громадян у встановленому законодавством порядку;

– інші джерела, не заборонені законодавством України.

Підприємства можна класифікувати на види за різними ознаками.

Залежно від способу утворення (заснування) та формування статутного фонду в Україні діють підприємства: унітарні, корпоративні.

Унітарне підприємство створюється одним засновником, який виділяє необхідне для цього майно, формує відповідно до закону статутний фонд, не поділений на частки (паї), затверджує статут, розподіляє доходи, безпосередньо або через призначеного ним керівника керує підприємством і формує його трудовий колектив на основі трудового найму, вирішує питання реорганізації та ліквідації підприємства.

Унітарними підприємствами є: державні, комунальні, приватні.

Корпоративне підприємство утворюється, як правило, двома або більше засновниками за їх спільним рішенням (договором), діє на основі об'єднання майна та/або підприємницької чи трудової діяльності засновників, їх спільного управління справами, участі засновників у розподілі доходів та ризиків підприємства.

Корпоративними є: кооперативні підприємства, підприємства, що створюються у формі господарського товариства, інші підприємства, в тому числі засновані на приватній власності двох або більше осіб.

Підприємства залежно від кількості працюючих та обсягу валового доходу від реалізації продукції за рік можуть бути віднесені до малих, середніх та великих підприємств.

Малими (незалежно від форми власності) визнаються підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік не перевищує 50 осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період не перевищує 70 млн грн.

Великими підприємствами визнаються підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік перевищує 250 осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за рік перевищує 100 млн грн.

Усі інші підприємства визнаються **середніми**.

Згідно з п. 3 ст. 1 ЗУ «Про режим іноземного інвестування» № 93/96-ВР від 19.03.96 р. **підприємство з іноземними інвестиціями** – підприємство (організація) будь-якої організаційно-правової форми, створене відповідно до законодавства України, іноземна інвестиція в статутному фонді якого, за його наявності, складає не менше 10%. Підприємство набуває статусу підприємства з іноземними інвестиціями з дня зарахування іноземної інвестиції на його баланс.

Іноземною інвестицією є цінності, що вкладаються іноземними інвесторами в об'єкти інвестиційної діяльності відповідно до законодавства України з метою здобуття прибутку або досягнення соціального ефекту.

Майно, що ввозиться до України як внесок іноземного інвестора до статутного фонду підприємств з іноземними інвестиціями, звільняється від митного оподаткування. Якщо протягом 3 років з часу зарахування іноземної інвестиції на баланс підприємства з іноземними інвестиціями майно, яке було ввезено до України як внесок іноземного інвестора до статутного фонду вказаного підприємства, відчужується, у тому числі у зв'язку із припиненням діяльності цього підприємства (окрім вивозу іноземної інвестиції за кордон), підприємство з іноземними інвестиціями сплачує ввізне мито.

Підприємства з іноземними інвестиціями мають право бути засновниками дочірніх підприємств, створювати філії і представництва на території України і за її межами з дотриманням вимог законодавства України і законодавства відповідних держав.

Законом можуть бути визначені галузі господарювання і території, на яких діяльність підприємств з іноземними інвестиціями обмежується або забороняється, виходячи з вимог забезпечення національної безпеки.

Іноземне підприємство є одним з видів підприємств, розташованих на території України, майно якого є власністю іноземних громадян або іноземних юридичних осіб на 100%. На іноземні підприємства поширюється національний правовий режим господарської діяльності.

Проте створюється таке підприємство відповідно до законодавства тієї держави, до якої воно належить.

З метою забезпечення національної безпеки держави в Україні можуть бути встановлені заборони на створення іноземних підприємств у визначених законом галузях.

Однією з форм здійснення іноземних інвестицій є створення на території України представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності. Відповідно до ст. 5 ЗУ «Про зовнішньоекономічну діяльність» іноземні суб'єкти господарської діяльності, які здійснюють зовнішньоекономічну діяльність на території України, мають право на відкриття своїх представництв на території України.

Реєстрацію вказаних представництв здійснює Міністерство економіки України протягом 60 робочих днів з дня подачі іноземним суб'єктом господарської діяльності документів на реєстрацію. У разі зміни назви, юридичного статусу, юридичної адреси або оголошення іноземного суб'єкта господарської діяльності неплатоспроможним або банкрутом його представництво на території України зобов'язане повідомити про це Міністерство економіки України в 7-денний термін.

5.2. Особливості правового становища державних і комунальних підприємств

Державне унітарне підприємство утворюється компетентним органом державної влади в розпорядчому порядку на базі відокремленої частини державної власності, як правило, без поділу її на частки і входить до сфери його управління. Найменування державного унітарного підприємства повинно містити слова «державне підприємство».

Орган державної влади, до сфери управління якого входить підприємство, є представником власника і виконує його функції у межах, визначених цим Кодексом та іншими законодавчими актами.

Майно державного унітарного підприємства перебуває у державній власності і закріплюється за таким підприємством на праві господарського відання чи праві оперативного управління. Державне унітарне підприємство не несе відповідальності за зобов'язаннями власника і органу влади, до сфери управління якого воно входить.

Органом управління державного унітарного підприємства є керівник підприємства, який призначається органом, до сфери управління якого входить підприємство, і є підзвітним цьому органу. Законом можуть бути визначені особливості статусу керівника державного унітарного підприємства, в тому числі встановлено підвищену відповідальність керівника за результати роботи підприємства.

Державні унітарні підприємства діють як державні комерційні підприємства та казенні підприємства.

ознаками **державного комерційного** підприємства є:

– суб'єкт підприємницької діяльності, діє на основі статуту і несе відповідальність за наслідки своєї діяльності усім належним йому на праві господарського відання майном;

– майно закріплюється на праві господарського відання;

– статутний фонд утворюється уповноваженим органом, до сфери управління якого входить підприємство, мінімальний розмір статутного фонду встановлюється законом;

– держава та орган, до сфери управління якого входить державне комерційне підприємство, не несуть відповідальності за його зобов'язаннями, крім випадків, передбачених Господарським кодексом та іншими законами;

– збитки, завдані підприємству внаслідок виконання рішень органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, які було визнано судом неконституційними або недійсними, підлягають відшкодуванню зазначеними органами добровільно або за рішенням суду.

– підприємство може бути перетворено у корпоратизоване підприємство (державне акціонерне товариство).

Державне комерційне підприємство зобов'язане приймати і виконувати доведені до нього у встановленому законодавством порядку державні замовлення і державні завдання, а також враховувати їх при формуванні виробничої програми, визначенні перспектив свого економічного і соціального розвитку і виборі контрагентів.

Державні комерційні підприємства утворюють за рахунок прибутку спеціальні цільові фонди, призначені для покриття витрат, пов'язаних з їх діяльністю:

– амортизаційний фонд;

– фонд розвитку виробництва;

– фонд вжитку (оплати праці);

– резервний фонд;

– інші фонди, передбачені статутом підприємства.

При зміні керівника державного комерційного підприємства обов'язковим є проведення ревізії фінансово-господарської діяльності підприємства в порядку, передбаченому законом.

Казенні підприємства створюються в галузях народного господарства, в яких:

– законом дозволено здійснення господарської діяльності лише державним підприємствам;

– основним (понад 50%) споживачем продукції (робіт, послуг) є держава;

– переважаючим (понад 50%) є виробництво суспільно необхідної продукції (робіт, послуг), яке за своїми умовами і характером потреб, що задовольняються ним, як правило, не може бути рентабельним;

– приватизація майнових комплексів державних підприємств заборонена законом.

Казенне підприємство створюється за рішенням КМУ. Статус юридичної особи, якою володіє казенне підприємство, дає йому можливість самостійно брати участь в господарському звороті від свого імені, нести самостійну майнову відповідальність, мати поточні і інші рахунки в банку і печатку.

Орган, у сферу управління якого входить казенне підприємство, затверджує статут підприємства, призначає його керівника, дає дозвіл на здійснення казенним підприємством господарської діяльності, визначає види продукції (робіт, послуг).

Найменування казенного підприємства повинне містити слова «казенне підприємство».

Згідно з Типовим статутом казенного підприємства, затвердженим постановою КМУ від 16.06.98 р. № 914, казенне підприємство **має право самостійно:**

– визначати стратегію і основні напрямки свого розвитку відповідно до державних програм і замовлень, плану розвитку підприємства;

– реалізовувати продукцію (виконувати роботи, надавати послуги), вироблену за межами державного контракту, за цінами, що встановлюються ним самостійно або на договірній основі, а у випадках, передбачених законодавством України, – за фіксованими державними цінами.

За погодженням з органом управління казенне підприємство **має право:**

– самостійно здійснювати господарську діяльність за наявності незавантажених для виконання державного контракту виробничих потужностей;

– отримувати кредити під виконання державного контракту;

– випускати цінні папери і реалізовувати їх юридичним особам і громадянам України і інших держав відповідно до законодавства;

– створювати філії, представництва, відділення і інші відокремлені підрозділи з правом відкриття поточних рахунків і затверджувати положення про них.

Казенне підприємство **зобов'язано:**

– забезпечувати виробництво і постачання продукції відповідно до державного контракту і укладених договорів;

– забезпечувати своєчасну сплату податків і зборів (обов'язкових платежів) до бюджету і до державних цільових фондів згідно із законодавством України;

– забезпечувати цільове використання закріпленого за ним майна і виділених грошових коштів і ін.

Орган, у сферу управління якого входить казенне підприємство, здійснює контроль за використанням і збереженням майна, що належить підприємству, і має право вилучити в казенного підприємства майно, що не використовується або використовується не за призначенням, і розпорядитися ним у межах своїх повноважень.

Джерелами формування майна казенного підприємства є:

– державне майно, передане підприємству відповідно до рішення про його створення;

– грошові кошти і інше майно, отримані від реалізації продукції (робіт, послуг) підприємства;

– цільові кошти, виділені з Державного бюджету України;

– кредити банків;

– частина доходів підприємства, отриманих ним за результатами господарської діяльності, передбачена статутом;

– інші джерела, не заборонені законом.

Казенне підприємство отримує кредити для виконання статутних завдань під гарантію органу, у сферу управління якого входить підприємство.

Казенне підприємство відповідає за своїми зобов'язаннями лише засобами, які знаходяться в його розпорядженні. При недостатності вказаних засобів держава в особі органу, у сферу управління якого входить підприємство, несе повну субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями казенного підприємства.

Ст. 78 Господарського кодексу України передбачає особливості створення та функціонування комунальних підприємств.

Комунальне унітарне підприємство утворюється компетентним органом місцевого самоврядування в розпорядчому порядку на базі відособленої частини комунальної власності і входить у сферу його управління.

Орган, у сферу управління якого входить комунальне унітарне підприємство, є представником власника – відповідної територіальної громади і виконує його функції.

Майно комунального унітарного підприємства знаходиться в комунальній власності і закріплюється за таким підприємством на праві господарського відання (комунальне комерційне підприємство) або на праві оперативного управління (комунальне некомерційне підприємство).

Статутний фонд комунального унітарного підприємства утворюється органом, у сферу управління якого воно входить, до реєстрації його як суб'єкта господарювання. Мінімальний розмір статутного фон-

ду комунального унітарного підприємства встановлюється відповідною місцевою радою.

Дві спеціальні вимоги пред'являються до найменування комунального унітарного підприємства: по-перше, воно повинне вказувати, що таке підприємство є комунальним, по-друге, містити вказівку на орган місцевого самоврядування, у сферу управління якого входить це підприємство.

Комунальне унітарне підприємство не несе відповідальності за зобов'язаннями власника і органу місцевого самоврядування, до сфери управління якого воно входить.

5.3. Підприємства колективної власності

Підприємством колективної власності визнається корпоративне або унітарне підприємство, що діє на основі колективної власності засновника.

Підприємства колективної власності засновані на власності їх трудових колективів. Такі підприємства можуть створюватися лише фізичними особами в результаті добровільного об'єднання їх майна і трудової участі в господарській діяльності підприємства на основах членства або викупу державного або комунального майна в результаті приватизації.

Підприємствами колективної власності є:

- виробничі і споживчі кооперативи;
- підприємства громадських і релігійних організацій;
- інші підприємства, передбачені законом.

Діяльність кооперативів регулюється ЗУ «Про кооперацію» від 10.07.2003 р., де **кооператив** визначений як юридична особа, утворена фізичними і юридичними особами, які добровільно об'єдналися на основі членства для ведення спільної господарської або іншої діяльності в цілях задоволення своїх економічних, соціальних і інших потреб на принципах самоврядування.

Держава не відповідає за зобов'язаннями кооперативних організацій, а кооперативні організації не відповідають за зобов'язаннями держави. Забороняється втручання органів державної влади і органів місцевого самоврядування у фінансово-господарську та іншу діяльність кооперативних організацій, окрім випадків, прямо передбачених законом.

Виробничим кооперативом визнається добровільне об'єднання громадян на основі членства з метою спільної виробничої та іншої господарської діяльності, яка базується на їх особистій трудовій участі і об'єднанні майнових пайових внесків, участі в управлінні підприєм-

ством та розподілу доходу між членами кооперативу відповідно до їх участі в його діяльності.

Виробничий кооператив є юридичною особою та діє на основі статуту.

Найменування виробничого кооперативу повинно містити слова «виробничий кооператив» або «кооперативне підприємство».

Виробничі кооперативи створюються та здійснюють свою діяльність на таких засадах:

- добровільність членства громадян в кооперативі і вільний вихід з нього;

- особиста трудова участь членів кооперативу в діяльності підприємства;

- відвертість і доступність членства для тих, хто визнає статут кооперативу, бажає брати участь в його діяльності на умовах, встановлених статутом кооперативу;

- демократичний характер управління кооперативом, рівні права членів кооперативу при ухваленні рішень;

- розподіл доходу між членами кооперативу відповідно до їх трудової і майнової участі в діяльності кооперативу;

- контроль членів кооперативу за його роботою в порядку, визначеному статутом.

Засновниками (членами) виробничого кооперативу можуть бути громадяни, іноземці і особи без громадянства. Чисельність членів виробничого кооперативу не може бути менше 3 осіб.

Членами виробничого кооперативу можуть бути громадяни, що досягли 16-річного віку, визнають статут кооперативу і дотримуються його вимог, беруть майнову і трудову участь в діяльності кооперативу. Громадяни можуть бути одночасно членами виробничих кооперативів, а також членами кооперативів інших типів (споживчих, житлових тощо).

Вступ до виробничого кооперативу здійснюється на підставі письмової заяви громадянина. Член кооперативу робить вступний і пайовий внесок в порядку, визначеному статутом виробничого кооперативу.

Вступний внесок – це грошовий або інший майновий внесок, що не повертається, який зобов'язана сплатити особа при вступі до кооперативу.

Пайовий внесок (пай) – це майновий поворотний внесок члена кооперативу в створення і розвиток кооперативу, здійснюваний шляхом передачі кооперативу майна у тому числі грошей, майнових прав, а також земельної ділянки.

Членство у виробничому кооперативі припиняється при:

- добровільному виході з кооперативу;

- припиненні трудової участі в діяльності кооперативу;
- виключенні з кооперативу у випадках і в порядку, визначеному статутом;
- незатвердженні загальними зборами членів кооперативу рішення правління про прийняття в кооператив;
- смерті члена кооперативу.

Виробничий кооператив є власником будівель, споруд, майнових внесків його членів, виготовленої ним продукції, доходів, отриманих від її реалізації в іншій діяльності, передбаченій статутом кооперативу, іншого майна, придбаного на підставах, не заборонених законом.

Майно виробничого кооперативу відповідно до його статуту поділяється на пайовий і неподільний фонди. **Пайовий фонд** – фонд кооперативу, що формується з пайових внесків членів кооперативу при створенні кооперативу, та є одним з джерел формування майна кооперативу. **Неподільний фонд** – обов'язковий фонд, що формується за рахунок вступних внесків і відрахувань від доходу кооперативу та не підлягає розподілу між пайовиками.

Розмір паю члена кооперативу залежить від фактичного його внеску до пайового фонду. Паї є персоніфікованими і в сумі визначають загальну частку кожного члена кооперативу в майні кооперативу.

При виході або виключенні з кооперативу фізична особа має право на здобуття своєї загальної частки натурою, грошима або (за бажанням) цінними паперами відповідно до їх вартості на момент виходу, а земельної ділянки – у натурі. Термін і інші умови отримання членом кооперативу своєї загальної частки встановлюються статутом кооперативу, при цьому термін отримання вказаної частки не може перевищувати 2 років, а відлік його починається з 1 січня року, наступного за моментом виходу або виключення з кооперативу (ст. 21 ЗУ «Про кооперацію»).

Член виробничого кооперативу має право передати свій пай або його частину іншому члену кооперативу, якщо інше не встановлене статутом кооперативу і законом. Передача паю (його, частини) особі, що не є членом виробничого кооперативу, допускається лише з відома кооперативу. В цьому випадку інші члени кооперативу користуються переважним правом купівлі такого паю (його частини).

Джерелами формування майна кооперативу є:

- вступні і пайові внески (паї) його членів;
- майно, добровільно передане кооперативу його членами;
- грошові кошти, що поступають від здійснення господарської діяльності;
- грошові кошти, що поступають від створених кооперативом підприємств, установ, організацій;

– грошові і майнові пожертвування, добродійні внески, гранти, безкоштовна технічна допомога юридичних і фізичних осіб, у тому числі іноземних;

– інші внески, не заборонені законодавством.

Виробничий кооператив відповідає за своїми зобов'язаннями всім майном, що належить йому. Члени виробничого кооперативу несуть за зобов'язаннями кооперативу субсидіарну (додаткову) відповідальність своїм майном у розмірі не менше їх пайового внеску, якщо більший розмір відповідальності не передбачений законом або статутом кооперативу. Виробничий кооператив не несе відповідальності за зобов'язаннями членів кооперативу.

Виробничий кооператив може застрахувати своє майно і майнові права за рішенням загальних зборів членів кооперативу, якщо інший порядок не встановлений законом.

Виробничий кооператив за рішенням загальних зборів членів кооперативу може бути реорганізований в підприємства інших форм господарювання.

Згідно зі ст. 112 ГК України **підприємством об'єднання громадян, релігійної організації** є унітарне підприємство, засноване на власності об'єднання громадян (громадської організації, політичної партії) або власності релігійної організації для здійснення господарської діяльності з метою виконання їх статутних завдань.

Підприємство об'єднання громадян, релігійної організації діє на основі статуту і є юридичною особою, здійснюючи свою діяльність на праві оперативного управління або господарського відання відповідно до вимог ГК України.

Право власності об'єднань громадян реалізують їх вищі статутні органи управління в порядку, передбаченому законом та статутними документами.

Засновником підприємства об'єднання громадян є відповідне об'єднання громадян, що має статус юридичної особи, а також об'єднання (спілка) громадських організацій у разі, якщо його статутом передбачено право заснування підприємств. Політичним партіям та юридичним особам, що ними створюються, забороняється засновувати підприємства, за винятком засобів масової інформації, підприємств, що здійснюють продаж суспільно-політичної літератури, інших пропагандистсько-агітаційних матеріалів, виробів з власною символікою, проведення виставок, лекцій, фестивалів та інших суспільно-політичних заходів.

Право власності релігійних організацій реалізується їх органами управління відповідно до закону.

Релігійні організації мають право засновувати видавничі, поліграфічні, виробничі, реставраційно-будівельні, сільськогосподарські та інші підприємства, необхідні для забезпечення діяльності цих організацій.

Обмеження щодо створення та діяльності окремих видів підприємств об'єднання громадян, релігійної організації встановлюються законами.

5.4. Приватні підприємства

Приватним підприємством визнається підприємство, що діє на основі приватної власності одного або декількох громадян, іноземців, осіб без громадянства і його (їх) праці або з використанням найманої праці. Приватним є також підприємство що діє на основі приватної власності суб'єкта господарювання – юридичної особи.

Приватне підприємство не має спеціального закону, який би передбачав всі особливості діяльності приватних підприємств. Тому Держкомпідприємництва було рекомендовано використовувати правові норми, що регулюють діяльність товариств з обмеженою відповідальністю, оскільки вони найбільш схожі за головними ознаками. Головною ознакою, що відокремлює приватні підприємства є те, що законом не визначено мінімального розміру статутного капіталу приватного підприємства, на відміну від товариства з обмеженою відповідальністю, де з 30 грудня 2009 р. мінімальний розмір становить 1 мінімальну заробітну плату, що встановлюється на момент реєстрації ТОВ.

Однак існують і окремі види діяльності, які передбачають особливі умови створення і функціонування, та одночасно належать до приватних підприємств. Зокрема до них належать фермерські господарства.

Згідно зі ст. 1 ЗУ «Про фермерське господарство» від 19.06.2003 р. № 973-IV фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, що виявили бажання проводити товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою і реалізацією з метою здобуття прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства, відповідно до закону.

Фермерське господарство може бути створене одним громадянином України або декількома громадянами України, родичами або членами сім'ї, відповідно до закону. Воно має своє найменування, друк і штамп.

Згідно з ч. 3 ст. 3 цього Закону (зміни внесено Законом від 21.10.2009 р.) **до членів сім'ї та родичів голови фермерського господарства належать** дружина (чоловік), батьки, діти, баба, дід, прабаба,

прадід, внуки, правнуки, мачуха, вітчим, падчерка, пасинок, рідні та двоюрідні брати та сестри, дядько, тітка, племінники як голови фермерського господарства, так і його дружини (її чоловіка), а також особи, які перебувають у родинних стосунках першого ступеня споріднення з усіма вищезазначеними членами сім'ї та родичами (батьки такої особи та батьки чоловіка або дружини, її чоловік або дружина, діти як такої особи, так і її чоловіка або дружини, у тому числі усиновлені ними діти).

Фермерське господарство діє на основі статуту. Главою фермерського господарства є його засновник або інша визначена в статуті особа. Глава фермерського господарства представляє фермерське господарство перед органами державної влади, підприємствами, установами організаціями і окремими громадянами або їх об'єднаннями відповідно до закону. Він укладає від імені господарства операції і здійснює інші юридично значимі дії відповідно до законодавства України. Глава фермерського господарства може письмово доручати виконання своїх обов'язків одному з членів господарства або особі, що працює за контрактом.

Згідно з ч. 1 ст. 3 ЗУ «Про фермерське господарство» членами фермерського господарства можуть бути подружжя, їх батьки, діти, що досягли 14-річного віку, інші члени сім'ї, родичі, які об'єдналися для спільного ведення фермерського господарства, визнають і дотримуються положень статуту фермерського господарства. Членами фермерського господарства не можуть бути особи, що працюють в ньому за трудовим договором (контрактом).

Після здобуття державного акту на право власності на земельну ділянку або укладення договору оренди земельної ділянки і його державної реєстрації фермерське господарство підлягає державній реєстрації. Вона здійснюється у виконавчому комітеті міського районної в місті ради або районною, районних міст Києва і Севастополя державних адміністраціях за місцем проживання особи чи місцезнаходженням земельної ділянки.

Згідно з ч. 1 ст. 13 ЗУ «Про фермерське господарство» члени фермерського господарства мають право на одержання безоплатно у власність із земель державної і комунальної власності земельних ділянок у розмірі земельної частки (паю).

Діяльність фермерського господарства припиняється у випадку:

- реорганізації фермерського господарства;
- ліквідації фермерського господарства;
- визнання фермерського господарства неплатоспроможним (банкрутом);
- якщо не залишається жодного члена фермерського господарства або спадкоємця, що бажає продовжити діяльність господарства.

5.5. Правове становище орендних підприємств в Україні

Орендним підприємством визнається підприємство, створене орендарем на основі оренди цілісного майнового комплексу існуючого державного або комунального підприємства або майнового комплексу виробничого структурного підрозділу (структурної одиниці) цього підприємства з метою здійснення підприємницької діяльності.

Під цілісним майновим комплексом мається на увазі господарський об'єкт із завершеним циклом виробництва продукції (робіт, послуг) з наданою йому земельною ділянкою, на якій він розміщений автономними інженерними комунікаціями, системою енергопостачання.

Орендарем є юридична особа, утворена членами трудового колективу підприємства або його підрозділу, майновий комплекс якого є об'єктом оренди.

Орендодавцями щодо майнових комплексів, що належать до державної або комунальної власності, є Фонд державного майна України і його регіональні відділення.

Існують два спеціальних правила щодо цілісних майнових комплексів:

1) право власності на цілісні майнові комплекси, що передаються в оренду, не припиняється;

2) міститься заборона передачі в суборенду цілісних майнових комплексів.

Орендар несе відповідальність за забезпечення цілісності і збереження майна, отриманого в оренду, і на вимогу орендодавця повинен відшкодувати заподіяні йому збитки.

На даний час орендні підприємства існують згідно з Класифікатором організаційно-правових форм підприємств. Однак орендні підприємства більше не реєструються. Вони створювались та під час переходу України до ринкової економіки та втрати рентабельності окремими підприємствами чи їх окремими структурними підрозділами, що мають закінчений цикл виробництва. Метою виникнення орендних підприємств було надання можливості трудовому колективу цих підприємств знайти економічно вигідні шляхи використання основних фондів та працювати, отримуючи прибуток.

Питання для самостійного вивчення

1. Правовий статус та порядок управління казенного підприємства.
2. Сімейні підприємства.
3. Комунальні підприємства: їх правовий статус.

4. Невиробничі кооперативи.

5. Реєстрація представництв іноземних підприємств на території України.

☑ Тести для поточного контролю

5.1. Залежно від способу утворення (заснування) та формування статутного фонду в Україні діють підприємства:

- унітарні, корпоративні;
- державні, приватні, комунальні, змішані;
- фізичні особи – підприємці та господарючі організації.

5.2. Малими (незалежно від форми власності) визнаються підприємства, в яких:

- середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік не перевищує 10 осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період не перевищує 1 млн грн;
- середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік не перевищує 50 осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період не перевищує 1 млн грн;
- середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік не перевищує 50 осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період не перевищує 70 млн грн.

5.3. Яким чином засновник приватного підприємства відповідає за зобов'язаннями підприємства?

- тільки майном, закріпленим за підприємством;
- всім належним засновнику майном;
- у разі недостатності майна підприємства відповідає також майном, належним особисто засновнику;
- майном, що належить не тільки засновнику, але й усій його сім'ї.

5.4. Правовий режим майна державного підприємства:

- право господарського відання;
- право власності;
- право оперативного користування.

5.5. До основних засобів, як правило, не належать:

- предмети з терміном служби менше 1 року, незалежно від вартості;
- капітальні вкладення в багаторічні насадження, на поліпшення земель і в орендовані будівлі;
- споруди;
- устаткування.

5.6. Великими підприємствами визнаються підприємства, в яких:

- середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік перевищує 250 осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за рік перевищує 100 млн грн;
- середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік перевищує 500 осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за рік перевищує 1 млн грн;
- середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік перевищує 250 осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за рік перевищує 100 млн євро;

5.7. До корпоративних підприємств не належать:

- кооперативні підприємства;
- державні підприємства;
- підприємства, що створюються у формі господарського товариства;
- підприємства, засновані на приватній власності двох або більше осіб.

5.8. Підприємство з іноземними інвестиціями – це:

- підприємство, іноземна інвестиція в статутному фонді якого складає не менше 10%;
- підприємство будь-якої організаційно-правової форми, інвестиція в статутному фонді якого складає не менше 50%;
- підприємство, розташоване на території України, майно якого є власністю іноземних громадян або іноземних юридичних осіб на 90%.

5.9. На іноземні підприємства поширюється:

- національний правовий режим господарської діяльності;
- спеціальний правовий режим господарської діяльності;
- режим додаткових пільг.

5.10. Якщо протягом 3 років з часу зарахування іноземної інвестиції на баланс підприємства з іноземними інвестиціями майно, яке було ввезено до України як внесок іноземного інвестора до статутного капіталу вказаного підприємства, відчужується, у тому числі у зв'язку з припиненням діяльності цього підприємства (окрім вивозу іноземної інвестиції за кордон), підприємство з іноземними інвестиціями:

- сплачує ввізне мито;
- втрачає свій статус підприємства з іноземними інвестиціями;
- підприємство з іноземними інвестиціями притягається до адміністративної відповідальності.

ТЕМА 6. ПРАВОВИЙ СТАТУС ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ В УКРАЇНІ

- 6.1. *Поняття, види та основи функціонування господарських товариств.*
- 6.2. *Установчі документи господарських товариств.*
- 6.3. *Особливості правового статусу акціонерного товариства – публічного та приватного.*
- 6.4. *Правове становище товариства з обмеженою відповідальністю і товариства з додатковою відповідальністю.*
- 6.5. *Поняття і сутність повного і командитного господарських товариств.*

6.1. Поняття, види та основи функціонування господарських товариств

Господарські товариства займають важливе місце серед суб'єктів господарювання, які діють на території України. Їх діяльність регулюється Господарським кодексом України, Цивільним кодексом України, ЗУ «Про господарські товариства» від 19.11.1991 р. та ЗУ «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 р., іншими нормативними актами, що регулюють діяльність господарських товариств.

Господарськими товариствами визнаються підприємства, створені юридичними особами та / або громадянами шляхом об'єднання їх майна і участі в підприємницькій діяльності товариства з метою одержання прибутку.

Засновниками і учасниками господарського товариства можуть бути фізичні та юридичні особи, включаючи іноземних суб'єктів права, крім випадків, встановлених законодавством. Обмеження щодо заснування та участі в господарських товариствах окремих категорій суб'єктів встановлені спеціальними законами. Так, пп. 1–3 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції» від 11 червня 2009 р. (вводиться в дію з 1 квітня 2010 року) **суб'єктами, до яких застосовуються обмеження, визнані:**

а) особи, уповноважені на виконання функцій держави або органів місцевого самоврядування (Президент, Прем'єр-міністр, Голова ВРУ, Голова НБУ, народні депутати, державні службовці, військові посадові особи Збройних Сил України, судді, народні засідателі, присяжні, працівники органів внутрішніх справ, прокуратури, дипломатичної служби, митної служби інших органів державної влади);

б) посадові особи юридичних осіб публічного права, які одержують заробітну плату за рахунок державного та місцевого бюджету;

в) особи, які надають публічні послуги (аудитори, нотаріуси, експерти, оцінювачі, арбітражні керуючі, третейські судді);

г) посадові особи, які постійно чи тимчасово обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, а також фізичні особи – підприємці.

Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції» **цим особам забороняється:**

– займатись іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю (крім викладацької, наукової, творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики зі спорту, що здійснюється в поза робочий час);

– входити, в тому числі через інших осіб, до складу органу управління чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку (крім випадків, коли особи здійснюють управління акціями, частками держави).

Відповідно до ст. 6 Декрету КМУ «Про впорядкування діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, створених за участю державних підприємств» від 31.12.1992 р. № 24-92 державні підприємства також не можуть бути засновниками або учасниками господарських товариств. Також у ст. 5 цього Декрету «керівникам, заступникам керівників державних підприємств, установ і організацій, їх структурних підрозділів, а також посадовим особам державних органів, органів місцевого і регіонального самоврядування забороняється безпосередньо займатися підприємницькою діяльністю. Це не виключає їхнього права отримувати дивіденди від акцій, а також доходи від інших корпоративних прав».

Господарські товариства є юридичними особами. Суб'єкти господарювання – юридичні особи, які стали засновниками або учасниками господарського товариства, також зберігають статус юридичної особи.

До господарських товариств належать:

– акціонерні товариства (АТ);

– товариства з обмеженою відповідальністю (ТОВ);

– товариства з додатковою відповідальністю (ТДВ);

– повні товариства;

– командитні товариства.

Цей перелік є вичерпним.

Найменування господарського товариства повинно містити зазначення виду товариства, для повних товариств і командитних товариств – прізвища (найменування) учасників товариства, які несуть додаткову відповідальність за зобов'язаннями товариства всім своїм майном, а також інші необхідні відомості. Найменування господарського то-

вариства не може вказувати на належність товариства до органів державної влади чи органів місцевого самоврядування.

Якщо в установчих документах не вказано строк діяльності господарського товариства, воно вважається створеним на невизначений термін.

Господарське товариство може відкривати рахунки в банках, а також укладати договори та інші угоди лише після його державної реєстрації. Угоди, укладені засновниками товариства до дня його реєстрації, визнаються укладеними з товариством тільки за умови їх подальшого схвалення товариством в порядку, визначеному законом та установчими документами.

Угоди, укладені засновниками до дня реєстрації товариства і надалі не схвалені товариством, тягнуть за собою правові наслідки лише для осіб, які уклали ці угоди.

Оскільки господарське товариство є юридичною особою, однією з необхідних його ознак є наявність у нього відособленого майна, що формує матеріальну базу його діяльності.

Майно, що належить господарському товариству на праві власності, відбивається на самостійному балансі. **Бухгалтерський баланс** – це звіт про фінансовий стан підприємства, який відображає на певну дату його активи, зобов'язання і власний капітал.

Господарське товариство є власником:

– майна, переданого йому у власність засновниками і учасниками як внески;

– продукції, виробленої в результаті господарської діяльності товариства;

– доходів, отриманих від господарської діяльності товариства;

– іншого майна, набутого товариством на підставах, не заборонених законом.

Формування статутного фонду господарського товариства здійснюється за рахунок внесків його учасників та засновників. **Внеском учасника товариства** є сукупність грошових коштів, майна та майнових прав, оцінених за згодою учасників і переданих господарському товариству в порядку, розмірах і в строки, визначені установчими документами.

Внесками учасників можуть бути:

– рухоме та нерухоме майно, не заборонене до обігу на території України;

– цінні папери, передача яких не заборонена законодавством України;

– грошові кошти в національній валюті або в іноземній валюті;

– майнові права, у тому числі права користування майном, природними ресурсами, право на здійснення господарської діяльності, права інтелектуальної власності.

Стосовно деяких суб'єктів господарювання (банки, страхові компанії та ін.) спеціальними законами встановлені обмеження щодо складу внеску учасників. Наприклад, ЗУ «Про страхування» від 07.03.96 р. в редакції Закону від 04.10.2001 р. встановлено, що страховиками вважаються фінансові установи, створені у формі акціонерних, повних, командитних товариств або товариств з додатковою відповідальністю. При створенні страховика або збільшенні зареєстрованого статутного фонду статутний фонд повинен бути сплачений виключно в грошовій формі. Дозволяється формування статутного фонду страховика цінними паперами, що випускаються державою, за їх номінальною вартістю в порядку, визначеному спеціальним уповноваженим центральним органом виконавчої влади у справах нагляду за страховою діяльністю, але не більше 25% загального розміру статутного фонду.

Частку засновника та учасника в статутному фонді господарського товариства становить його внесок, оцінений у національній валюті України відповідно до порядку, який визначається в установчих документах товариства (якщо інше не встановлено законом).

Існує заборона використання для формування статутного фонду певних видів майна, як правило, це: кошти, отримані в кредит, позику та під заставу, банківські метали, бюджетні асигнування і т. д.

Особливостями статутного фонду господарського товариства є те, що:

- він формується частково до державної реєстрації товариства і набуття ним статусу юридичної особи;

- він створюється за рахунок майна учасників товариства, а не за рахунок відрахувань від чистого прибутку, як інші фонди.

Розмір статутного фонду, визначений установчими документами, може бути змінений з дотриманням вимог, встановлених законом, за рішенням товариства, вступає в силу з дня внесення цих змін до державного реєстру.

Резервний фонд створюється у розмірі, встановленому установчими документами, але не менше 25% від розміру статутного фонду. Розмір щорічних відрахувань до резервного фонду не може бути менше 5% суми чистого прибутку. При повному або частковому використанні коштів резервного фонду він повинен бути поповнений шляхом наступних щорічних відрахувань, до досягнення ним розміру, визначеного установчими документами.

Кошти резервного фонду використовуються на:

- покриття непередбачених збитків;
- виплату дивідендів за привілейованими акціями і відсотків за облігаціями при відсутності або недостатності у товариства чистого прибутку;

- покриття балансового збитку за звітний період.

Крім статутного та резервного фондів, у господарському товаристві можуть створюватися:

1) фонд розподілу прибутку або фонд дивідендів (його кошти спрямовуються на виплату дивідендів учасникам товариства);

2) фонд розвитку виробництва (направляється на технічне переоснащення, реконструкцію та розширення діючого виробництва і освоєння нових напрямків, підготовку й освоєння випуску нової або модернізованої продукції, освоєння прогресивних технологічних процесів, проведення науково-дослідних, конструкторських і проектних робіт тощо);

3) фонд соціального забезпечення (використовується для додаткових виплат працівникам товариства при їх тимчасовій непрацездатності, оплати путівок працівникам до оздоровчих закладів, страхування життя і здоров'я працівників товариства та ін.);

4) фонд нерозподіленого прибутку (залишок чистого прибутку, що не включений в інші фонди) та ін.

Прибуток господарського товариства становить всі надходження від його господарської діяльності за вирахуванням матеріальних витрат і витрат на оплату праці.

Припинення діяльності господарського товариства відбувається шляхом його ліквідації або реорганізації відповідно до ст. 59 ГК.

Ліквідація господарського товариства провадиться ліквідаційною комісією, призначеною його вищим органом, а у разі припинення діяльності товариства за рішенням суду – ліквідаційною комісією, сформованою відповідно до рішення суду.

З дня утворення ліквідаційної комісії до неї переходять повноваження з управління справами господарського товариства. Ліквідаційна комісія в 3-місячний термін з моменту її утворення публікує інформацію про ліквідацію господарського товариства і здійснює інші дії відповідно до вимог ГК та інших законів.

Ліквідація господарського товариства вважається завершеною, а товариство таким, що припинило свою діяльність, з дня внесення запису про його ліквідацію до державного реєстру.

6.2. Установчі документи господарських товариств

Ст. 4 Закону України «Про господарські товариства» визначено, що установчі документи повинні містити відомості про вид товариства, предмет і цілі його діяльності, склад засновників та учасників, найменування та місцезнаходження, розмір та порядок утворення статутного (складеного) капіталу, порядок розподілу прибутків та збитків, склад та компетенцію органів товариства та порядок прийняття ними рішень,

включаючи перелік питань, з яких необхідна кваліфікована більшість голосів, порядок внесення змін до установчих документів та порядок ліквідації і реорганізації товариства.

Установчі документи всіх господарських товариств повинні містити:

- відомості про вид товариства;
- предмет і цілі його діяльності;
- склад засновників та учасників;
- склад та компетенцію органів товариства та порядок прийняття ними рішень.

Таким чином, законодавством передбачено наявність відомостей про склад засновників та учасників, кількість акцій, що купуються засновниками, у статуті господарського товариства.

Одночасно слід зауважити, що 17.09.2008 р. прийнято Закон України «Про акціонерні товариства», що набрав чинності 30 квітня 2009 р. Ст. 13 цього Закону визначено, які відомості має містити статут акціонерного товариства, а саме відомості про:

1) повне та скорочене найменування товариства українською мовою;

2) тип товариства;

3) розмір статутного капіталу;

4) розмір резервного капіталу;

5) номінальну вартість і загальну кількість акцій, кількість кожного типу розміщених товариством акцій, у тому числі кількість кожного класу привілейованих акцій, а також наслідки невиконання зобов'язань з викупу акцій;

6) умови та порядок конвертації привілейованих акцій певного класу у прості акції товариства чи у привілейовані акції іншого класу у випадках, якщо товариством передбачений випуск привілейованих акцій;

7) права акціонерів – власників привілейованих акцій кожного класу;

8) наявність переважного права акціонерів приватного товариства на придбання акцій цього товариства, які пропонуються їх власником до продажу третій особі, та порядок його реалізації;

9) порядок повідомлення акціонерів про виплату дивідендів;

10) порядок скликання та проведення загальних зборів;

11) компетенцію загальних зборів;

12) спосіб повідомлення акціонерів про зміни у порядку денному загальних зборів;

13) склад органів товариства та їх компетенцію, порядок утворення, обрання і відкликання їх членів та прийняття ними рішень, а також порядок зміни складу органів товариства та їх компетенції;

14) порядок внесення змін до статуту;

15) порядок припинення товариства.

Статутом акціонерного товариства не може бути передбачено надання засновникам товариства додаткових прав чи повноважень. Статут акціонерного товариства може містити й інші положення, що не суперечать законодавству.

А отже, Закон України «Про акціонерні товариства» не вимагає зазначати у статуті товариства відомості про засновників та учасників товариства.

П. 2 розділу XVII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про акціонерні товариства» передбачено, що через два роки з дня набрання чинності цим Законом (тобто з 30 квітня 2011 р.) втрачають чинність ст. 1–49 Закону України «Про господарські товариства» у частині, що стосується акціонерних товариств.

Абз. 1 п. 5 розділу XVII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про акціонерні товариства» передбачено, що статuti та інші внутрішні положення акціонерних товариств, створених до набрання чинності цим Законом, підлягають приведенню у відповідність до норм цього Закону не пізніше ніж протягом двох років з дня набрання чинності цим Законом (тобто в термін до 30.04.2011 р.). При цьому акціонерні товариства звільняються від сплати реєстраційного збору під час реєстрації змін до статуту товариства або статуту в новій редакції у зв'язку з приведенням його у відповідність із цим Законом.

Згідно із роз'ясненнями Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 14.07.2009 року № 8 «Щодо порядку застосування окремих положень розділу XVII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про акціонерні товариства» у зв'язку з набранням ним чинності» акціонерні товариства до приведення у відповідність до норм Закону України «Про акціонерні товариства» статуту та інших внутрішніх положень акціонерного товариства мають керуватись у своїй діяльності з 30.04.2009 р. по 30.04.2011 р. Законом України «Про господарські товариства» та відповідними підзаконними нормативно-правовими актами. Цими ж актами законодавства регулюються взаємовідносини товариства з акціонерами, інвесторами, органами державної влади та іншими особами.

Акціонерні товариства, які, починаючи з 30 квітня 2009 р., привели свою діяльність у відповідність до Закону України «Про акціонерні товариства», мають керуватись у своїй діяльності Законом України «Про акціонерні товариства» та відповідними підзаконними нормативно-правовими актами. Цими ж актами законодавства регулюються взаємовідносини товариства з акціонерами, інвесторами, органами державної влади та іншими особами.

Установчі документи ТОВ, ТДВ, повного і командитного товариств, крім зазначених відомостей, повинні містити відомості про:

- розмір часток кожного з учасників;
- розмір, склад і порядок здійснення ними внесків.

Установчий договір повного товариства і командитного товариства, крім зазначених відомостей, повинен визначати форму їх участі у справах товариства.

6.3. Особливості правового статусу акціонерного товариства – публічного та приватного

Акціонерним товариством є господарське товариство, яке має статутний фонд, розділений на певну кількість акцій рівної номінальної вартості, і несе відповідальність за зобов'язаннями тільки майном товариства, а акціонери несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, в межах вартості належних їм акцій.

Акціонерне товариство є формою об'єднання підприємців та їх капіталів для отримання прибутку.

Акціонерне товариство не може мати єдиним учасником інше підприємницьке товариство, учасником якого є одна особа. Акціонерне товариство не може мати у своєму складі лише акціонерів – юридичних осіб, єдиним учасником яких є одна й та ж особа.

Характерні риси акціонерного товариства (АТ):

– діє на підставі статуту. Засновницький договір не є установчим документом товариства і діє до дати реєстрації Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку звіту про результати закритого (приватного) розміщення акцій;

– відповідальність акціонерного товариства за своїми обов'язками тільки майном, що належить йому на праві власності;

– відсутність у акціонерів додаткової майнової відповідальності за зобов'язаннями товариства, якщо вони (акціонери) повністю сплатили свої частки;

– обов'язковість майнової участі акціонерів в АТ та необов'язковість для них персональної участі в діяльності АТ;

– статутний капітал не менше суми, еквівалентної 1250 мінімальним заробітним платам; резервний капітал не менше 15% від статутного і поповнюється за рахунок щорічних відрахувань, які не можуть бути менше 5% суми чистого прибутку);

– корпоративний характер управління і відповідна система органів: **вищий орган** – загальні збори акціонерів; **виконавчий** – правління, **контрольні** – ревізійна комісія (за фінансово-господарською діяльністю АТ), **наглядова рада** (за діяльністю правління);

– участь акціонерів в управлінні, яке залежить від кількості акцій, що належать їм на праві власності;

– збори акціонерів вважаються повноважними (*кворум*) за умови реєстрації для участі у них акціонерів, які сукупно є власниками не менше як 60% голосуючих акцій;

– можливість залучення значних інвесторів на правах власників привілейованих акцій;

– визначення обсягу прав акціонерів залежно від типу акцій (прості або привілейовані), що належать їм на праві власності;

– кількість привілейованих акцій у статутному фонді не може перевищувати 25%;

– вихід акціонера з АТ шляхом відчуження акцій.

Статутний капітал акціонерного товариства утворюється з вартості вкладів акціонерів, внесених внаслідок придбання ними акцій.

Статутний капітал товариства визначає мінімальний розмір майна товариства, який гарантує інтереси його кредиторів. Він не може бути меншим розміру, встановленого законом. У процесі створення акціонерного товариства його акції підлягають розміщенню виключно серед засновників шляхом приватного розміщення. Публічне розміщення акцій здійснюється після отримання свідоцтва про реєстрацію першого випуску акцій.

Засновники несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями, що виникли відповідно до установчого договору.

Акціонерні товариства можуть бути 2 типів: публічними (ПАТ) і приватними (ПрАТ) (табл. 1).

Згідно зі ст. 6 ЗУ «Про акціонерні товариства» створення акціонерного товариства здійснюється за такими *етапами*:

1) прийняття зборами засновників рішення про створення акціонерного товариства та про закрите (приватне) розміщення акцій;

2) подання заяви та всіх необхідних документів на реєстрацію випуску акцій до Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку;

3) реєстрація Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку випуску акцій та видача тимчасового свідоцтва про реєстрацію випуску акцій;

4) присвоєння акціям міжнародного ідентифікаційного номера цінних паперів;

5) укладення з депозитарієм цінних паперів договору про обслуговування емісії акцій або з реєстратором іменних цінних паперів договору про ведення реєстру власників іменних цінних паперів;

6) закрите (приватне) розміщення акцій серед засновників товариства;

7) оплата засновниками повної номінальної вартості акцій;

Таблиця 1

Відмінності між публічними АТ (ПАТ) і приватними АТ (ПрАТ)

Критерій відмінностей	ПАТ	ПрАТ
Кількість учасників	не обмежена	1–100 осіб
Процедура лістингу	обов'язкова	—
Розміщення акцій	публічне та приватне	приватне
Порядок руху учасників	вільний	обмежений
Види акцій, що випускаються цими товариствами	іменні акції та акції на пред'явника	тільки іменні
Річна фінансова звітність	обов'язкова перевірка незалежним аудитором	—
Повідомлення про виплату дивідендів	фондову біржу, де перебуває в біржовому реєстрі	лише осіб, які мають право на отримання дивідендів
Повідомлення про загальні збори акціонерів	акціонерів та фондову біржу, де пройдено лістинг	лише акціонерів персонально
Порядок голосування на загальних зборах	тільки з використанням бюлетенів	не встановлено; якщо кількість учасників не більше 25 осіб, допускається прийняття рішення методом опитування
Власна веб-сторінка в мережі Інтернет	обов'язкова	—
Обрання членів наглядової ради	кумулятивно	кумулятивно або пропорційним представництвом за кількістю акцій (згідно зі статутом)
Розкриття інформації про діяльність	на основі міжнародних стандартів бухгалтерії	—

8) затвердження установчими зборами товариства результатів закритого (приватного) розміщення акцій серед засновників товариства, затвердження статуту товариства, а також прийняття інших рішень, передбачених законом;

9) реєстрація товариства та його статуту в органах державної реєстрації;

10) подання Державній комісії з цінних паперів та фондового ринку звіту про результати закритого (приватного) розміщення акцій;

11) реєстрація Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку звіту про результати закритого (приватного) розміщення акцій;

12) отримання свідоцтва про державну реєстрацію випуску акцій;

13) видача засновникам товариства документів, що підтверджують право власності на акції.

Дії, що порушують процедуру створення акціонерного товариства, встановлену цим Законом, є підставою для прийняття Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку рішення про відмову в реєстрації звіту про результати закритого (приватного) розміщення акцій. У разі прийняття такого рішення Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку звертається до суду з позовом про ліквідацію акціонерного товариства. Закрите акціонерне товариство може бути реорганізовано у відкрите в порядку, передбаченому законом.

Згідно з ч. 2 ст. 159 ЦК України до виключної компетенції загальних зборів акціонерів належить:

- 1) внесення змін до статуту товариства, у тому числі зміна розміру його статутного капіталу;
- 2) утворення та ліквідація наглядової ради та інших органів товариства, обрання та відкликання членів наглядової ради;
- 3) затвердження річного звіту товариства;
- 4) рішення про ліквідацію товариства.

До виключної компетенції загальних зборів статутом товариства і законом може бути також віднесене вирішення інших питань.

Питання, віднесені законом до виключної компетенції загальних зборів акціонерів, не можуть бути передані ними для вирішення іншим органам товариства.

Акціонер має право призначити свого представника для участі у зборах. Представник може бути постійним чи призначеним на певний строк. Акціонер має право у будь-який момент замінити свого представника у вищому органі товариства, повідомивши про це виконавчий орган акціонерного товариства.

Рішення загальних зборів акціонерів **приймаються більшістю не менше як у 3/4 голосів акціонерів, які беруть участь у зборах**, щодо:

- 1) внесення змін до статуту товариства;
- 2) ліквідації товариства, крім випадків, встановлених законом;
- 3) питань, передбачених законом, що регулюють питання створення, діяльності та припинення акціонерних товариств.

З інших питань рішення приймаються простою більшістю голосів акціонерів, які беруть участь у зборах.

6.4. Правове становище товариства з обмеженою відповідальністю і товариства з додатковою відповідальністю

Товариством з обмеженою відповідальністю є господарське товариство, яке має статутний фонд, поділений на частки, розмір яких визначається установчими документами, і несе відповідальність за своїми

зобов'язаннями тільки своїм майном. Учасники товариства, які повністю сплатили свої внески, несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, у межах своїх внесків.

Характерні риси товариства з обмеженою відповідальністю (ТОВ):

- діє на підставі статуту;
- статутний капітал не менше суми, еквівалентної **1 мінімальній заробітній платі (з 30.12.2009 р.)**, виходячи зі ставки мінімальної заробітної плати, що діє на момент створення товариства;
- до моменту державної реєстрації статутний капітал повинен бути сформований на 50%, інша частина формується протягом 1 року;
- резервний фонд не менше 25% від статутного і поповнюється за рахунок щорічних відрахувань, які не можуть бути менше 5% суми чистого прибутку;
- розподіл статутного фонду на частки, розмір яких визначається установчими документами і може бути будь-яким (рівним або нерівним);
- відповідальність товариства за власними зобов'язаннями всім своїм майном;
- відсутність в учасників товариства субсидіарної майнової відповідальності за боргами товариства, якщо вони повністю сплатили свої частки;
- наявність органів товариства, за допомогою яких здійснюється управління справами товариства: **вищий орган** – збори учасників, **виконавчий орган** – дирекція або одноосібний директор, **контрольний** – ревізійна комісія;
- можливість формування виконавчого органу з найманих працівників, які не є учасниками товариства;
- обов'язковість для учасників майнової участі в товаристві: сплата основного і додаткових внесків (якщо останні передбачені установчими документами або рішенням зборів учасників);
- обмеження обов'язкової персональної участі лише випадками прийняття зборами учасників рішень з питань, щодо яких закон вимагає одностайності (визначення основних напрямів діяльності товариства і затвердження його планів та звітів про їх виконання; внесення змін до статуту товариства; виключення учасника з товариства);
- можливість відступлення учасником своєї частки (її частини) іншому учаснику (учасникам) за згодою решти учасників чи третім особам (якщо інше не передбачено установчими документами товариства).
- учасники товариства мають переважне право на купівлю такої частки, проте вони можуть його реалізувати протягом 1 місяця, якщо інше не встановлено статутом;
- обмежений рух учасників;

– учасник ТОВ зобов'язаний повідомити інших учасників про свій вихід зі складу товариства за 3 місяці до фактичного виходу;

– можливість перетворення ТОВ у АТ або виробничий кооператив; у разі перевищення кількості учасників у ТОВ понад 10, то ТОВ має протягом 6 місяців бути перетворено в АТ.

– **зміна складу учасників здійснюється шляхом:**

а) виключення учасника з товариства;

б) відступлення частки іншому учаснику (учасникам) за згодою або третій особі, якщо інше не передбачено установчими документами товариства;

в) спадкування частки учасника – фізичної особи або правонаступництва учасника – юридичної особи;

г) смерті учасника – фізичної особи чи реорганізації або ліквідації учасника – юридичної особи;

д) добровільного виходу учасника з товариства з викупом його частки самим товариством.

Товариством з додатковою відповідальністю є господарське товариство, статутний фонд якого поділений на частки визначених установчими документами розмірів і яке несе відповідальність за своїми зобов'язаннями власним майном, а в разі його недостатності учасники цього товариства несуть додаткову обмежену майнову солідарну відповідальність у визначеному установчими документами однаково кратному розмірі до вкладу кожного з учасників.

6.5. Поняття і сутність повного і командитного господарських товариств

Повним товариством (ПТ) є товариство, учасники якого відповідно до укладеного між ними договору здійснюють підприємницьку діяльність від імені товариства і солідарно несуть додаткову відповідальність за його зобов'язаннями всім майном, що їм належить.

Характерними рисами повного товариства є:

– відсутність законодавчих вимог щодо розміру та порядку формування майна, вирішення цих питань є прерогативою учасників і фіксується в установчому договорі;

– установчим документом є тільки установчий договір, підписаний усіма учасниками;

– особа може бути учасником тільки одного повного товариства;

– відсутність органів управління товариства, оскільки управління справами товариства здійснюється його учасниками;

– кожен учасник повного товариства має 1 голос, якщо засновницьким договором не передбачений інший порядок;

– учасник повного товариства зобов'язаний повідомити інших учасників про свій вихід зі складу товариства за 3 місяці до фактичного виходу;

– повне товариство підлягає ліквідації або реорганізації в 6-місячний термін з моменту, коли в його складі залишився 1 учасник;

– учасники товариства несуть додаткову необмежену солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства всім своїм майном, на яке може бути звернено стягнення.

– кожен учасник повного товариства відповідає за зобов'язаннями товариства всім своїм майном незалежно від його частки в повному товаристві і від частки участі інших учасників. При неможливості стягнення за зобов'язаннями товариства з одного з учасників (наприклад, через його банкрутство), його відповідальність за зобов'язаннями товариства повинні нести інші учасники товариства пропорційно їх внескам.

Крім того, учасник повного товариства відповідає за боргами товариства незалежно від того, виникли ці борги до чи після його вступу до товариства.

Учасник повного товариства, який сплатив повністю борги товариства, має **право регресу** до інших учасників пропорційно до їхніх часток.

Командитним товариством (КТ) є господарське товариство, в якому один або декілька учасників здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність, управляють його справами і несуть за його зобов'язаннями додаткову солідарну відповідальність всім своїм майном, на яке за законом може бути звернено стягнення (**повні учасники**), а інші учасники, присутні в діяльності товариства лише своїми внесками (**вкладники**), не беруть участі в управлінні його справами, не несуть додаткової відповідальності і мають право вимагати першочергового (перед повними учасниками) повернення вкладу в разі ліквідації товариства.

Характерними рисами командитного товариства є:

– установчим документом є тільки установчий договір, підписаний усіма повними учасниками, у випадку якщо КТ створюється лише 1 повним учасником, установчим документом є – одноосібна заява (меморандум);

– особа може бути повним учасником тільки одного КТ;

– повний учасник КТ не може бути учасником ПТ;

– сукупний розмір внесків вкладників не може перевищувати 50% статутного капіталу;

– КТ ліквідується або реорганізується в ПТ при вибутті всіх вкладників;

– КТ не зобов'язане ліквідуватися, якщо в ньому є хоча б 1 повний учасник і 1 вкладник.

- ліквідації товариства, крім випадків, встановлених законом;
- питань, передбачених законом, що регулює питання створення, діяльності та припинення товариств;
- виключення учасника з товариства.

6.6. Мінімальний розмір статутного капіталу повного товариства:

- 1 мінімальна заробітна плата;
- 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
- 1250 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
- законом не визначено.

6.7. Мінімальна кількість учасників командитного товариства:

- 1 повний учасник;
- 2 повних учасники та 1 вкладник;
- 1 повний учасник та 1 вкладник.

6.8. До контролюючих органів акціонерного товариства належать:

- дирекція, загальні збори, ревізійна комісія;
- загальні збори, ревізійна комісія;
- загальні збори, ревізійна комісія, спостережна рада;
- ревізійна комісія, спостережна рада.

6.9. До контролюючих органів товариства з обмеженою відповідальністю належать:

- директор, загальні збори, ревізійна комісія;
- загальні збори, ревізійна комісія;
- ревізійна комісія, спостережна рада;
- ревізійна комісія.

6.10. Чим відрізняються господарські товариства різних видів?

- спрямуванням і змістом діяльності;
- порядком державної реєстрації;
- обсягом юридичної відповідальності.

6.11. За чийм рішенням структурний підрозділ може вийти зі складу господарського товариства?

- учасників (засновників) господарського товариства;
- Фонду державного майна України;
- трудового колективу;
- суду (господарського суду).

ТЕМА 7. ДЕРЖАВНА РЕЄСТРАЦІЯ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

- 7.1. *Поняття державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців.*
- 7.2. *Суб'єкти процесу державної реєстрації.*
- 7.3. *Вимоги до оформлення документів, які подаються державному реєстратору (ст. 8 Закону).*
- 7.4. *Заміна свідоцтва про державну реєстрацію.*
- 7.5. *Надання відомостей з Єдиного державного реєстру.*

7.1. Поняття державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців

Суб'єкт господарювання підлягає державній реєстрації як юридична особа чи фізична особа – підприємець у порядку, визначеному Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб–підприємців» (2003 р.).

Ч. 2 ст. 58 ГК України зазначає, що відкриття суб'єктом господарювання філій (відділень), представництв без створення юридичної особи не потребує їх державної реєстрації.

Відомості про відокремлені підрозділи суб'єктів господарювання залучаються до її реєстраційної справи та включаються до Єдиного державного реєстру в порядку, визначеному законом.

Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців (далі – Єдиний державний реєстр) – автоматизована система збирання, накопичення, захисту, обліку та надання інформації про юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців;

Поняття державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців визначено у ст. 4 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб–підприємців»: **державна реєстрація юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців** – засвідчення факту створення або припинення юридичної особи, засвідчення факту набуття або позбавлення статусу підприємця фізичною особою, а також вчинення інших реєстраційних дій, які передбачені цим Законом, шляхом внесення відповідних записів до Єдиного державного реєстру.

Порядок проведення державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців включає, зокрема:

– перевірку комплектності документів, які подаються державному реєстратору, та повноти відомостей, що вказані в реєстраційній картці;

- перевірку документів, які подаються державному реєстратору, на відсутність підстав для відмови у проведенні державної реєстрації;
- внесення відомостей про юридичну особу або фізичну особу – підприємця до Єдиного державного реєстру;
- оформлення і видачу свідоцтва про державну реєстрацію та виписки з Єдиного державного реєстру.

Зміни до установчих документів юридичної особи, а також зміна прізвища та/або імені, та/або по батькові (далі – імені) або місця проживання фізичної особи – підприємця підлягають обов'язковій державній реєстрації шляхом внесення відповідних змін до записів Єдиного державного реєстру в порядку, встановленому цим Законом.

Слід зауважити також, що ч. 5 ст. 4 Закону «Про державну реєстрацію...» встановлює, що *«представництва, філії іноземних компаній в Україні підлягають акредитації на території України в порядку, встановленому законом»*.

Державна реєстрація юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців проводиться державним реєстратором виключно у виконавчому комітеті міської ради міста обласного значення або у районній, районній у містах Києві та Севастополі державній адміністрації за місцезнаходженням юридичної особи або за місцем проживання фізичної особи – підприємця.

За проведення державної реєстрації справляється **реєстраційний збір** (ст. 10 Закону) у такому розмірі:

- за проведення державної реєстрації юридичної особи – 10 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
- за проведення державної реєстрації фізичної особи – підприємця – 2 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
- за проведення державної реєстрації змін до установчих документів юридичної особи, державної реєстрації зміни імені або місця проживання фізичної особи – підприємця справляється реєстраційний збір у розмірі 30% реєстраційного збору, встановленого реєстраційного збору.
- за заміну свідоцтва про державну реєстрацію у зв'язку з його втратою або пошкодженням та за видачу дубліката оригіналу установчих документів, та змін до них, засвідчених державним реєстратором, справляється реєстраційний збір у розмірі 1 неоподаткованого мінімуму доходів громадян.

Документом, що підтверджує внесення реєстраційного збору, є копія квитанції, виданої банком, або копія платіжного доручення з відміткою банку.

Державний реєстратор після внесення до Єдиного державного реєстру запису про проведення державної реєстрації юридичної особи

або фізичної особи – підприємця зобов'язаний сформулювати **реєстраційну справу**. Реєстраційна справа має реєстраційний номер, який присвоюється при внесенні запису про проведення державної реєстрації до Єдиного державного реєстру.

Державні реєстратори використовують бланки свідоцтв про державну реєстрацію юридичних осіб та бланки свідоцтв про державну реєстрацію фізичних осіб – підприємців єдиних зразків. Ці бланки є документами суворої звітності, мають облікову серію і номер.

Згідно зі ст. 9 Закону «Про реєстрацію...» у **бланку свідоцтва про державну реєстрацію юридичної особи** зазначаються: найменування юридичної особи; ідентифікаційний код Єдиного державного реєстру підприємств і організацій України; місцезнаходження юридичної особи; місце проведення державної реєстрації; дата проведення державної реєстрації та номер запису в Єдиному державному реєстрі; прізвище та ініціали державного реєстратора; підстава, дата та номер запису в Єдиному державному реєстрі про заміну свідоцтва про державну реєстрацію (у разі проведення заміни свідоцтва).

У **бланку свідоцтва про державну реєстрацію фізичної особи – підприємця** зазначаються: ім'я фізичної особи – підприємця; ідентифікаційний номер фізичної особи – платника податків та інших обов'язкових платежів з Державного реєстру фізичних осіб – платників податків та інших обов'язкових платежів (далі – ідентифікаційний номер фізичної особи – платника податків) або номер та серія паспорта (для фізичних осіб, які через свої релігійні або інші переконання відмовляються від прийняття ідентифікаційного номера, офіційно повідомили про це відповідні органи державної влади та мають відмітку у паспорті); місце проживання фізичної особи – підприємця; дата проведення державної реєстрації та номер запису в Єдиному державному реєстрі; місце проведення державної реєстрації; прізвище та ініціали державного реєстратора; підстава, дата та номер запису в Єдиному державному реєстрі про заміну свідоцтва про державну реєстрацію (у разі проведення заміни свідоцтва).

Свідоцтво про державну реєстрацію підписується державним реєстратором та засвідчується його печаткою.

7.2. Суб'єкти процесу державної реєстрації

Суб'єктами процесу державної реєстрації є:

1. Державний реєстратор на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, який: проводить державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців; проводить резервування найменувань юридичних осіб; передає органам державної статисти-

ки (далі – органи статистики), державної податкової служби, Пенсійного фонду України та фондів соціального страхування повідомлення та відомості з реєстраційних карток про вчинення реєстраційних дій, які передбачені цим Законом, у тому числі щодо створення або ліквідації відокремлених підрозділів юридичних осіб; формує, веде та забезпечує зберігання реєстраційних справ (крім реєстраційних справ юридичних осіб, зареєстрованих відповідно до ч. 4 ст. 3 цього Закону); здійснює оформлення та видачу свідоцтв про державну реєстрацію (крім видачі свідоцтв юридичним особам, зареєстрованим відповідно до ч. 4 ст. 3 цього Закону), а також їх заміну; оформлює та видає виписки, довідки з Єдиного державного реєстру тощо.

Ч. 4 ст. 6 Закону про реєстрацію визначає *вимоги до кандидата на посаду державного реєстратора*: це повинна бути особа з вищою освітою за освітньо-кваліфікаційним рівнем магістра або спеціаліста та стажем роботи за фахом на державній службі не менше одного року, або стажем роботи в інших сферах управління не менше трьох років. Державний реєстратор має посвідчення державного реєстратора та власну печатку.

2. Міський голова міста обласного значення або голова районної, районної в містах Києві та Севастополі державної адміністрації призначається на посаду та звільняється з посади державного реєстратора за погодженням із спеціально уповноваженим органом з питань державної реєстрації.

Державний реєстратор підпорядковується міському голові міста обласного значення або голові районної, районної в містах Києві та Севастополі державної адміністрації.

Організаційне та матеріально-технічне забезпечення роботи державного реєстратора здійснює виконавчий комітет міської ради міста обласного значення або районна, районна в містах Києві та Севастополі державна адміністрація. Якщо кількість державних реєстраторів у виконавчому комітеті міської ради міста обласного значення або районної, районної в містах Києві та Севастополі державної адміністрації становить три і більше осіб, для організаційного та матеріально-технічного забезпечення роботи державних реєстраторів створюється відповідний структурний підрозділ (відділ, управління) виконавчого комітету міської ради міста обласного значення або районної, районної в містах Києві та Севастополі державної адміністрації, який очолює один з державних реєстраторів.

3. Спеціально уповноваженим органом з питань державної реєстрації є центральний орган виконавчої влади, який забезпечує реалізацію державної політики у сфері підприємництва, а також: здійснює державний нагляд за дотриманням законодавства у сфері державної

реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців; узагальнює практику застосування нормативно-правових актів з питань державної реєстрації та розробляє проекти нормативно-правових актів у цій сфері; затверджує нормативно-правові акти щодо формування та ведення Єдиного державного реєстру; забезпечує формування та ведення Єдиного державного реєстру; затверджує форми реєстраційних карток, довідки, витягу та виписки з Єдиного державного реєстру; здійснює методологічне та інформаційне забезпечення діяльності державних реєстраторів; організовує навчальну підготовку та підвищення кваліфікації державних реєстраторів, погоджує кандидатури на зайняття посади державного реєстратора; видає посвідчення і печатку державного реєстратора; видає спеціалізований друкований засіб масової інформації; у разі виявлення факту порушення порядку проведення державної реєстрації з боку державного реєстратора має право звернутися до міського голови міста обласного значення або голови районної, районної в містах Києві та Севастополі державної адміністрації з поданням про звільнення державного реєстратора з цієї посади.

7.3. Вимоги до оформлення документів, які подаються державному реєстратору (ст. 8 Закону):

1. Документи, які відповідно до вимог цього Закону подаються (надсилаються рекомендованим листом) державному реєстратору, повинні бути викладені державною мовою.

2. Реєстраційна картка заповнюється машинодруком або від руки друкованими літерами. Якщо документи надсилаються державному реєстратору рекомендованим листом, підпис заявника на реєстраційній картці (заяві, повідомленні) повинен бути нотаріально посвідчений.

3. Установчі документи (установчий акт, статут або засновницький договір, положення) юридичної особи повинні містити відомості, передбачені законом. Відповідальність за відповідність установчих документів законодавству несуть засновники (учасники) юридичної особи.

4. Статути банків, установчі документи інших юридичних осіб, які відповідно до закону підлягають погодженню Національним банком України, іншими органами державної влади, подаються з відміткою про їх погодження відповідно Національним банком України, іншими органами державної влади.

5. Установчі документи юридичної особи, а також зміни до них, викладаються письмово, прошиваються, пронумеровуються та підписуються засновниками (учасниками) або уповноваженими особами, якщо законом не встановлено інший порядок їх затвердження. Підписи за-

снoвників (учасників) або уповноважених осіб на установчих документах повинні бути нотаріально посвідчені. У випадках, які передбачені законом, установчі документи повинні бути погоджені з відповідними органами державної влади.

Внесення змін до установчих документів юридичної особи оформляється окремим додатком або викладенням установчих документів у новій редакції. На титульній сторінці додатка до установчих документів юридичної особи робиться відмітка про те, що зазначені документи є невід'ємною частиною відповідних установчих документів.

Документ про підтвердження реєстрації іноземної юридичної особи в країні її місцезнаходження повинен бути легалізований у встановленому порядку.

Загальні вимоги щодо найменувань підприємств та правила написання найменування юридичної особи або її відокремленого підрозділу встановлюються «Вимогами щодо написання найменування юридичної особи або її відокремленого підрозділу», затвердженими Наказом Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва від 09.06.2004 № 65.

7.4. Заміна свідоцтва про державну реєстрацію

Заміна свідоцтва про державну реєстрацію проводиться у разі:

1. Внесення змін до:

– установчих документів юридичної особи, якщо ці зміни пов'язані із зміною найменування юридичної особи (здійснюється при проведенні державної реєстрації змін до установчих документів юридичної особи);

– відомостей про юридичну особу, якщо ці зміни пов'язані із зміною місцезнаходження юридичної особи;

– відомостей про фізичну особу – підприємця, якщо ці зміни пов'язані із зміною імені та/або місця проживання фізичної особи – підприємця (здійснюється при проведенні державної реєстрації змін до відомостей про фізичну особу – підприємця);

2. Втрати або пошкодження свідоцтва про державну реєстрацію.

Для заміни свідоцтва про державну реєстрацію у зв'язку з його втратою або пошкодженням засновники (учасники) юридичної особи (фізична особа – підприємець) або уповноважений ними орган чи особа повинні подати державному реєстратору особисто (надіслати рекомендованим листом з описом вкладення) такі документи: заяву встановленого зразка про заміну свідоцтва про державну реєстрацію; не придат-

не для використання свідоцтво про державну реєстрацію, якщо підставою для заміни свідоцтва є його пошкодження; документ, що підтверджує внесення плати за публікацію повідомлення про втрату або заміну свідоцтва про державну реєстрацію; документ про підтвердження внесення реєстраційного збору за заміну свідоцтва про державну реєстрацію у зв'язку з його втратою або пошкодженням.

Якщо такі документи подаються представником юридичної особи чи фізичної особи – підприємця, державному реєстратору додатково пред'являється паспорт та надається документ або нотаріально засвідчена копія документа, що засвідчує повноваження представника.

При цьому державному реєстратору забороняється вимагати додаткові документи для проведення заміни свідоцтва про державну реєстрацію у зв'язку з його втратою або пошкодженням, якщо вони не перелічені ч. 9 цієї статті.

Документи, які подаються для проведення заміни свідоцтва про державну реєстрацію у зв'язку з його втратою або пошкодженням, приймаються за описом, копія якого в день надходження документів видається (надсилається рекомендованим листом) засновнику (учаснику) юридичної особи чи фізичній особі – підприємцю або уповноваженому ними органу чи особі з відміткою про дату надходження документів.

Державний реєстратор має право залишити без розгляду документи, які подані для проведення заміни свідоцтва про державну реєстрацію у зв'язку з його втратою або пошкодженням, якщо:

– документи подані за неналежним місцем проведення заміни свідоцтва про державну реєстрацію у зв'язку з його втратою або пошкодженням;

– документи не відповідають вимогам, які встановлені ч. 1 ст. 8, ч. 5 ст. 10 та ч. 20 ст. 22 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців»;

– документи подані не у повному обсязі;

– документи подано особою, яка не має на це повноважень;

– до державного реєстратора надійшло рішення суду щодо заборони у проведенні реєстраційних дій.

У цьому випадку засновнику (учаснику) юридичної особи чи фізичній особі – підприємцю або уповноваженому ними органу чи особі не пізніше наступного робочого або дня з дати надходження документів державним реєстратором видаються (надсилається рекомендованим листом з описом вкладення) відповідне повідомлення із зазначенням підстав залишення документів без розгляду та документи, що подавалися для проведення заміни свідоцтва про державну реєстрацію у зв'язку з його втратою або пошкодженням, відповідно до опису.

Залишення документів, які подавалися для проведення заміни свідоцтва про державну реєстрацію у зв'язку з його втратою або пошко-

дженням, без розгляду не перешкоджає повторному зверненню до державного реєстратора в загальному порядку після усунення причин, що були підставою для залишення цих документів без розгляду.

Заміна свідоцтва про державну реєстрацію у зв'язку з його втратою або пошкодженням здійснюється **протягом двох робочих днів** з дати надходження документів для проведення заміни свідоцтва про державну реєстрацію у зв'язку з його втратою або пошкодженням.

Про заміну свідоцтва про державну реєстрацію у зв'язку з його втратою або пошкодженням до Єдиного державного реєстру вноситься відповідний запис.

Вчинення реєстраційних дій щодо юридичних осіб, зареєстрованих відповідно до ч. 4 ст. 3 Закону, здійснюються державним реєстратором у відповідному виконавчому комітеті міської ради міста обласного значення або у районній, районній у містах Києві та Севастополі державній адміністрації за місцезнаходженням юридичної особи.

7.5. Надання відомостей з Єдиного державного реєстру

Документи, що знаходяться в реєстраційній справі, не підлягають виймці або розукомплектуванню, крім випадків, передбачених цим Законом.

Право доступу до документів, які знаходяться у відповідній реєстраційній справі, мають засновники (учасники) юридичної особи, фізична особа – підприємець, а також уповноважені ними особи та особи, які згідно з відомостями, внесеними до Єдиного державного реєстру, мають право вчиняти юридичні дії від імені юридичної особи без довіреності, на підставі письмової заяви та працівники контролюючих і правоохоронних органів на підставі відповідного письмового запиту, якщо такий запит подається у зв'язку із здійсненням ними повноважень, що визначені законом.

Державному реєстратору забороняється видавати копії документів, які знаходяться у відповідній реєстраційній справі.

З дати внесення державним реєстратором до ЄДРПОУ запису про припинення юридичної особи або запису про припинення підприємницької діяльності фізичною особою – підприємцем реєстраційна справа повинна зберігатися у державного реєстратора протягом трьох років. Після закінчення цього строку державний реєстратор повинен передати реєстраційну справу на зберігання до державної архівної установи в порядку, який встановлено законом, де вона повинна зберігатися протягом 75 років з дати її передачі до державної архівної установи.

Згідно зі ст. 20 Закону відомості, що містяться в Єдиному державному реєстрі, є відкритими і загальнодоступними, за винятком ідентифікаційних номерів фізичних осіб – платників податків.

Відомості, що містяться в Єдиному державному реєстрі, надаються у вигляді:

1. Витягу з Єдиного державного реєстру;
2. Довідки про наявність або відсутність в Єдиному державному реєстрі інформації, яка запитується;
3. Бази даних (сукупність інформації Єдиного державного реєстру в електронному вигляді) для цілей бюро кредитних історій.

Строк надання відомостей з Єдиного державного реєстру не повинен перевищувати п'яти робочих днів з дати надходження запиту.

Кошти, одержані за отримання відомостей з Єдиного державного реєстру, спрямовуються на фінансування видатків, що пов'язані з його веденням.

Органи державної влади звільняються від плати за одержання за їх запитом відомостей з Єдиного державного реєстру, якщо такий запит подається у зв'язку із здійсненням ними повноважень, визначених законом.

Передача даних з Єдиного державного реєстру третім особам на комерційній основі забороняється за винятком передачі даних бюро кредитних історій.

Виписка з Єдиного державного реєстру видається юридичній особі або фізичній особі – підприємцю за їх письмовим запитом протягом двох робочих днів з дати подання цього запиту або на підставі їх письмової заяви при видачі свідоцтва про державну реєстрацію або при його заміні.

Бланки виписок з Єдиного державного реєстру мають облікову серію і номер та є документами суворої звітності.

У виписці зазначаються: найменування юридичної особи або ім'я фізичної особи – підприємця; ідентифікаційний код юридичної особи або ідентифікаційний номер фізичної особи – підприємця – платника податків; місцезнаходження юридичної особи або місце проживання фізичної особи – підприємця; прізвище, ім'я та по батькові осіб, які мають право вчиняти юридичні дії від імені юридичної особи або від імені фізичної особи – підприємця без довіреності, у тому числі підписувати договори, їх ідентифікаційні номери фізичних осіб – платників податків; наявність обмежень щодо представництва від імені юридичної особи або фізичної особи – підприємця; дата та номер запису в Єдиному державному реєстрі; дата видачі виписки.

У разі коли юридична особа знаходиться у процесі припинення або фізична особа – підприємець знаходиться у процесі припинення підприємницької діяльності, у виписці робиться відповідний запис.

Виписка з Єдиного державного реєстру є чинною протягом тридцяти календарних днів з дати її видачі.

Виписка з Єдиного державного реєстру *не видається юридичній особі у разі* наявності в Єдиному державному реєстрі запису про:

- відсутність юридичної особи за її місцезнаходженням;
- відсутність підтвердження відомостей про юридичну особу.

За одержання виписки з Єдиного державного реєстру справляється плата в розмірі одного неоподаткованого мінімуму доходів громадян.

Згідно зі ст. 22 Закону інформація про проведення державної реєстрації юридичної особи, про зміну місцезнаходження юридичної особи, про зміну найменування юридичної особи, про прийняття засновниками (учасниками) або уповноваженим ними органом або судом рішення про виділ, про прийняття засновниками (учасниками) або уповноваженим ними органом рішення щодо припинення юридичної особи, про постановлення судового рішення щодо припинення юридичної особи, якщо таке рішення не пов'язане з банкрутством юридичної особи, про постановлення судового рішення щодо порушення провадження у справі про банкрутство юридичної особи, про зменшення статутного фонду юридичної особи, про проведення державної реєстрації припинення юридичної особи, про втрату або заміну свідоцтва про державну реєстрацію, про прийняття фізичною особою рішення щодо припинення підприємницької діяльності, про постановлення судового рішення щодо припинення підприємницької діяльності фізичної особи – підприємця, якщо таке рішення не пов'язане з банкрутством фізичної особи – підприємця, про постановлення судового рішення щодо порушення провадження у справі про банкрутство фізичної особи – підприємця, про постановлення судового рішення щодо припинення провадження у справі про банкрутство юридичної особи або фізичної особи – підприємця підлягає обов'язковому опублікуванню в спеціалізованому друкованому засобі масової інформації.

Питання для самостійного вивчення

1. Вимоги щодо написання найменування юридичної особи або її відокремленого підрозділу.

2. Функції та повноваження державного реєстратора.

3. Що таке ЄДРПОУ?

4. Щорічне підтвердження відомостей про юридичну особу.

5. Взяття суб'єкта господарської діяльності на облік в органах державної податкової служби, органах Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття та з тимчасової втрати працездатності.

✓ Тести для поточного контролю

7.1. Документ встановленого зразка, який підтверджує волевиявлення особи щодо внесення відповідних записів до Єдиного державного реєстру – це:

- реєстраційна картка;
- реєстраційна справа;
- свідоцтво про державну реєстрацію;
- спеціалізований друкований засіб масової інформації.

7.2. Строк державної реєстрації суб'єктів господарської діяльності – фізичних осіб?

- не більше 5 робочих днів;
- не більше 10 днів;
- не більше 3 днів;
- не більше 2 днів.

7.3. Державний реєстратор – це:

- виконавчий комітет міської ради обласного призначення;
- районна державна адміністрація;
- фізична особа, призначена на посаду міським головою міста обласного призначення;
- юридична особа заснована за рішенням голови районної державної адміністрації.

7.4. За проведення державної реєстрації справляється реєстраційний збір для юридичної особи у такому розмірі:

- 5 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
- 10 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
- 7 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
- 0,5 мінімальної заробітної плати;
- 2 мінімальні заробітні плати.

7.5. Строк зберігання реєстраційної справи у державного реєстратора з дати внесення ним до Єдиного державного реєстру запису про припинення юридичної особи:

- 1 рік;
- 3 роки;
- 5 років;
- не повинен зберігати справу, яка підлягає списанню;
- сразу ж передає справу в державну архівну установу.

7.6. Кому підпорядковується державний реєстратор?

- Кабінету Міністрів України;
- Міністерству юстиції України;
- Спеціально уповноваженому органу з питань державної реєстрації;
- міському голові міста обласного призначення.

7.7. За проведення державної реєстрації фізична особа – підприємець сплачує реєстраційний збір у розмірі:

- 1 мінімальна заробітна плата;
- 0,5 мінімальної заробітної плати;
- 5 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
- 1,5 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
- 2 неоподатковуваних мінімуми доходів громадян.

7.8. За заміну свідоцтва про державну реєстрацію справляється реєстраційний збір у розмірі:

- 1,5 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
- 1 неоподатковуваний мінімум доходів громадян;
- 2 неоподатковуваних мінімуми доходів громадян.

7.9. На який строк за загальним правилом засновник може зарезервувати найменування юридичної особи для державної реєстрації?

- 1 місяць;
- 15 днів;
- 2 місяці;
- 6 місяців;
- 3 місяці.

ТЕМА 8. ЛІЦЕНЗУВАННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

- 8.1. Ліцензування окремих видів господарської діяльності як умова здійснення господарської діяльності суб'єктами господарювання.*
- 8.2. Порядок отримання ліцензії, переоформлення та отримання дублікату ліцензії.*
- 8.3. Відповідальність за правопорушення у сфері ліцензування господарської діяльності.*

8.1. Ліцензування окремих видів господарської діяльності як умова здійснення господарської діяльності суб'єктами господарювання

У деяких випадках, передбачених Законом, сам по собі факт державної реєстрації недостатній для заняття окремими видами діяльності, потрібне також отримання ліцензії.

За декілька років, що пройшли з того моменту, коли вперше був визначений перелік ліцензованих видів діяльності, що включав спочатку лише 11 видів діяльності, він був збільшений у багато разів (до 112). Останнім часом цей перелік скорочений приблизно до 60, проте все ж таки більш ніж в 5 разів перевищує первинний перелік та постійно змінюється.

Основним нормативно-правовим актом, який регулює ліцензування, є Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» від 01.06.2000 р.

Дія Закону «Про ліцензування...» розповсюджується на всіх суб'єктів господарювання. Ліцензування банківської діяльності, зовнішньоекономічної діяльності, ліцензування каналів мовлення, ліцензування у сфері електроенергетики і використання ядерної енергії, ліцензування у сфері інтелектуальної власності здійснюється згідно із законами, які регулюють відносини в цих сферах.

Ліцензія – документ державного зразка, який засвідчує право ліцензіата на проведення вказаного в ньому виду господарської діяльності протягом певного терміну за умови виконання ліцензійних умов.

Ліцензування – видача, переоформлення і анулювання ліцензій, видача дублікатів ліцензій, ведення ліцензійних справ і ліцензійних реєстрів, контроль за дотриманням ліцензіатами ліцензійних умов, видача розпоряджень про усунення порушень ліцензійних умов, а також розпоряджень про ліквідацію порушень законодавства у сфері ліцензування.

Суб'єктами відносин, що виникають у зв'язку з ліцензуванням, є, з одного боку, суб'єкт господарювання, а з іншого – орган ліцензування.

Орган ліцензування – орган виконавчої влади, визначений Кабінетом Міністрів України, або спеціально уповноважений виконавчий орган місцевих рад щодо ліцензування певних видів господарської діяльності.

Основними принципами державної політики у сфері ліцензування є:

- забезпечення рівності має рацію, законних інтересів всіх суб'єктів господарювання;

- захист має рацію, законних інтересів, життя і здоров'я громадян;
- захист навколишнього природного середовища і забезпечення безпеки держави;

- встановлення єдиного порядку ліцензування видів господарської діяльності на території України;

- встановлення єдиного переліку видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню.

Ліцензійні умови визначені в Законі двояким чином. Так, у ст. 1 ЗУ ліцензійні умови визначені як встановлений з урахуванням вимог законів вичерпний перелік організаційних, кваліфікаційних та інших спеціальних вимог, обов'язкових для виконання при проведенні видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню.

8.2. Порядок отримання ліцензії, переоформлення та отримання дублікату ліцензії

Суб'єкт господарювання, який має намір проводити певний вид ліцензійної господарської діяльності, звертається у відповідний орган ліцензування із заявою встановленого зразка про видачу ліцензії.

До заяви про видачу ліцензії додається копія свідоцтва про державну реєстрацію суб'єкта підприємницької діяльності або копія довідки про внесення до Єдиного державного реєстру підприємств і організацій України, завірена нотаріально або органом, який видав оригінал документа.

Органу ліцензування забороняється вимагати від суб'єктів господарювання інші документи, не вказані в Законі.

Заява про видачу ліцензії залишається без розгляду, якщо:

- заява подана (підписана) особою, яка не має на це повноважень;
- документи оформлені з порушенням вимог Закону.

Про залишення заяви про видачу ліцензії без розгляду заявник повідомляється у письмовій формі з вказівкою підстав залишення заяви про видачу ліцензії без розгляду в 10-денний термін.

Після усунення причин, що є підставою для винесення ухвали про залишення заяви про видачу ліцензії без розгляду, заявник може повторно подати заяву про видачу ліцензії, яка розглядається в порядку, встановленому Законом.

Орган ліцензування приймає рішення про видачу ліцензії або про відмову в її видачі в строк не пізніше 10 робочих днів з дати надходження вищезгаданих документів, якщо інше не встановлене спеціальним законом.

Повідомлення про ухвалення рішення про видачу ліцензії або про відмову у видачі ліцензії прямує заявникові у письмовій формі протягом 3 робочих днів з дати ухвалення відповідного рішення.

Підставами для ухвалення рішення про відмову у видачі ліцензії є:

1) невірогідність даних в документах, представлених заявником, для отримання ліцензії;

2) невідповідність заявника згідно з поданими документами ліцензійним умовам, встановленим для виду господарської діяльності, вказаного в заяві.

У разі відмови у видачі ліцензії на підставі виявлення недостовірних даних в документах, представлених заявником, про видачу ліцензії, суб'єкт господарювання може подати в орган ліцензування нову заяву про видачу ліцензії не раніше ніж через **3 місяці** з дати ухвалення рішення про відмову у видачі ліцензії.

У разі відмови у видачі ліцензії на підставі невідповідності заявника ліцензійним умовам, встановленим для виду господарської діяльності, вказаного в заяві про видачу ліцензії, суб'єкт господарювання може подати в орган ліцензування нову заяву про видачу ліцензії після усунення причин, що стали підставою для відмови у видачі ліцензії.

Рішення про відмову у видачі ліцензії може бути оскаржене в судовому порядку.

Термін дії ліцензії на проведення певного виду господарської діяльності встановлюється КМУ за поданням спеціально уповноваженого органу з питань ліцензування, але не може бути менше 3 років. В ухвалі КМУ «Про термін дії ліцензії на ведення певних видів господарської діяльності, розміри і порядок зарахування плати за її видачу» від 29.11.2000 р. № 1755 встановлено, що термін дії ліцензії на ведення діяльності за поданням послуг радіозв'язку (з використанням радіочастот) складає 10 років, за поданням послуг телефонного зв'язку (окрім відомчих об'єктів) – 15 років, з технічного обслуговування мереж телерадіомовлення – 5 років. Таким чином, у вказаній ухвалі КМУ вказані як загальний термін дії ліцензій (3 роки), так і спеціальні терміни, встановлені для деяких вищеназваних видів підприємницької діяльності.

Видача ліцензії на термін менший 3 років або відмову в продовженні терміну ліцензії дають суб'єктові підприємництва право звернутися до суду або господарського суду за захистом своїх інтересів

Господарська діяльність на підставі ліцензії, виданої органом ліцензування, яким є центральний орган виконавчої влади, здійснюється на всій території України.

Господарська діяльність на підставі ліцензії, виданої органом ліцензування, яким є місцевий орган виконавчої влади або спеціально уповноважений виконавчий орган рад, здійснюється на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

Для кожної філії, кожного відособленого підрозділу ліцензіата, які проводитимуть господарську діяльність на підставі отриманої ним ліцензії, орган ліцензування видає ліцензіату завірені ним копії ліцензії, які підтверджують право філії або іншого структурного підрозділу ліцензіата на проведення певного виду господарської діяльності.

За видачу копії ліцензії стягується плата у розмірі 1 неоподаткованого мінімуму доходів громадян. Плата за видачу копії ліцензії зраховується до Державного бюджету України.

У випадку якщо ліцензіат має намір проводити вказаний в ліцензії вид господарської діяльності після закінчення терміну її дії, він повинен отримати нову ліцензію в порядку, встановленому справжнім Законом. Нова ліцензія видається органом ліцензування не раніше останнього робочого дня дії раніше виданої ліцензії.

Ліцензіат не може передавати ліцензію або її копію іншій юридичній або фізичній особі для проведення господарської діяльності.

Плата за ліцензію – це разовий платіж, що вноситься суб'єктом господарювання за отримання ліцензії. Плата за видачу ліцензій вноситься після ухвалення рішення про видачу ліцензії.

Підставами для переоформлення ліцензії є:

1) зміна найменування юридичної особи (якщо зміна найменування не пов'язана з реорганізацією юридичної особи) або прізвища, ім'я та по-батькові фізичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності;

2) зміна місцезнаходження юридичної особи або місця проживання фізичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності;

3) зміни, пов'язані з проведенням ліцензіатом певного виду господарської діяльності.

У разі виникнення підстав для переоформлення ліцензії ліцензіат зобов'язаний протягом 10 робочих днів подати органу ліцензування заяву про переоформлення ліцензії разом з ліцензією, що підлягає переоформленню, і відповідними документами або їх нотаріально завіреними копіями, які підтверджують вказані зміни.

Орган ліцензування протягом 3 робочих днів з дати надходження заяви про переоформлення ліцензії і документів, що додаються до нього

го, зобов'язаний видати переоформлену на новому бланку ліцензію з урахуванням змін, вказаних в заяві про переоформлення ліцензії.

Термін дії переоформленої ліцензії не може перевищувати терміну дії, вказаного в ліцензії, яка переоформлялася.

За переоформлення ліцензії стягується плата у розмірі 5 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Плата за переоформлення ліцензії зараховується до Державного бюджету України.

Ліцензіат, який подав заяву і відповідні документи про переоформлення ліцензії, може проводити свою діяльність на підставі довідки про прийом заяви про переоформлення ліцензії на проведення певного виду господарської діяльності, яка видається органом ліцензування при подачі заяви про переоформлення ліцензії.

Підставами для видачі дубліката ліцензії є:

- втрата ліцензії;
- пошкодження ліцензії.

У разі втрати ліцензії ліцензіат зобов'язаний звернутися в орган ліцензування із заявою про видачу дубліката ліцензії, до якого додається документ, що засвідчує внесення плати за видачу дубліката ліцензії. Якщо бланк ліцензії не придатний для користування унаслідок його пошкодження, ліцензіат подає також відповідному органу ліцензування непридатну для користування ліцензію.

Термін дії дубліката ліцензії не може перевищувати терміну дії, який указувався у втраченій або пошкодженій ліцензії.

Ліцензіат, який подав заяву і відповідні документи для видачі дубліката ліцензії замість втраченої або пошкодженої, може проводити свою діяльність на підставі довідки про подачу заяви про видачу дубліката ліцензії на проведення певного виду господарської діяльності, яка видається органом ліцензування при подачі заяви про видачу дубліката ліцензії.

Орган ліцензування зобов'язаний протягом 3 робочих днів з дати отримання заяви про видачу дубліката ліцензії видати заявникові дублікат ліцензії замість втраченої або пошкодженої.

За видачу дубліката ліцензії замість втраченої або пошкодженої ліцензії стягується плата у розмірі 5 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Плата за видачу дубліката ліцензії зараховується до Державного бюджету України.

8.3. Відповідальність за правопорушення у сфері ліцензування господарської діяльності

Анулювання ліцензії є однією з поширених санкцій, вживаних Ліцензійною палатою України.

Анулювання ліцензії – позбавлення ліцензіата органом ліцензування права на проведення певного виду господарської діяльності.

Ст. 21 ЗУ «Про ліцензування...» називає підстави її анулювання. Це:

- 1) заява ліцензіата про анулювання ліцензії;
- 2) акт про повторне порушення ліцензіатом ліцензійних умов (повторне порушення – здійснення ліцензіатом протягом терміну дії ліцензії повторного порушення певних ліцензійних умов після застосування санкцій за аналогічне порушення);
- 3) рішення про відміну державної реєстрації суб'єкта господарювання;
- 4) нотаріально завірена копія свідоцтва про смерть фізичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності;
- 5) акт про виявлення недостовірних відомостей в документах, наданих суб'єктом господарювання для отримання ліцензії;
- 6) акт про встановлення факту передачі ліцензії або її копії іншій юридичній або фізичній особі для проведення господарської діяльності;
- 7) акт про встановлення факту ненадання у встановлений термін повідомлення про зміну даних, вказаних в документах, що додаються до заяви про видачу ліцензії;
- 8) акт про невиконання розпорядження про усунення порушень ліцензійних умов;
- 9) неможливість ліцензіата забезпечити виконання ліцензійних умов, встановлених для певного виду господарської діяльності.

Орган ліцензування приймає рішення про анулювання ліцензії протягом 10 робочих днів з дати встановлення підстав для анулювання ліцензії, яке вручається ліцензіату з вказівкою підстав анулювання не пізніше 3 робочих днів з дати його ухвалення.

Рішення про анулювання ліцензії вступає в силу через 10 днів з дня його ухвалення.

Якщо ліцензіат протягом цього часу подає скаргу в експортно-апеляційну раду, дія цього рішення органу ліцензування припиняється до ухвалення відповідного рішення спеціально уповноваженого органу з питань ліцензування.

Суб'єкт господарювання може отримати нову ліцензію на право проведення господарської діяльності не раніше ніж через 1 рік з дати ухвалення рішення органу ліцензування про анулювання попередньої ліцензії у випадку, якщо вона була анульована на підставах вказаних в пп. 2, 5, 6, 7, 8.

У практиці можливі випадки неправомірного застосування органами ліцензування такої санкції, як анулювання ліцензії. Для захисту прав підприємців, які ущемляються в таких випадках, необхідна можливість судового оскарження таких дій компетентних органів. У ст. 4 Закону «Про ліцензування...» вказано, що рішення про анулювання ліцензії може бути оскаржене в судовому порядку.

Питання для самостійного вивчення

1. Органи ліцензування в Україні.
2. Дотримання ліцензійних умов у філіях підприємства.
3. Вартість послуг щодо отримання ліцензії за окремими видами господарської діяльності.
4. Види відповідальності за порушення порядку ліцензування.

Тести для поточного контролю

8.1. На який із вказаних видів підприємницької діяльності не треба брати ліцензію в Україні:

- пошук родовищ корисних копалин;
- виготовлення цінних паперів;
- торгівля морозивом;
- виробництво спортивної зброї.

8.2. Строк дії ліцензії за загальним правилом:

- строк дії не обмежений;
- не може бути меншим ніж 3 роки;
- становить 1 рік;
- визначається на розсуд органу, що видає ліцензію.

8.3. Для видачі дублікату ліцензії підставою є:

- утворення філії (відділення) або представництва;
- продовження дії ліцензії;
- переоформлення ліцензії;
- втрата або пошкодження ліцензії.

8.4. Якщо державний орган, який видав Вам ліцензію на певний вид діяльності, прийняв рішення про припинення її дії достроково, які Ваші дії?

- продовжуєте діяльність, одночасно подавши документи в арбітражний суд;
- не звертаєте на це уваги і продовжуєте свою діяльність;
- припиняєте свою діяльність;
- припиняєте свою діяльність, одночасно подавши документи до господарського суду.

8.5. Для кожної філії, кожного відособленого підрозділу ліцензіата, які проводимуть господарську діяльність:

- орган ліцензування видає завірені ним копії ліцензії;
- можна зробити копію ліцензії ліцензіата та завірити її нотаріально;
- необхідно отримати окрему ліцензію для кожного відокремленого підрозділу.

ТЕМА 9. ПАТЕНТУВАННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

- 9.1. Загальна характеристика патентування окремих видів підприємницької діяльності.
- 9.2. Особливості діяльності без патенту.
- 9.3. Умови отримання патенту на торговельну діяльність.
- 9.4. Отримання патенту для надання побутових послуг.
- 9.5. Порядок отримання патенту для заняття торгівлею готівковими валютними цінностями.
- 9.6. Умови отримання патенту для грального бізнесу.
- 9.7. Відповідальність за порушення у сфері панентування підприємницької діяльності.

9.1. Загальна характеристика патентування окремих видів підприємницької діяльності

Деякі види підприємницької діяльності вимагають отримання *торгового патенту* – державного свідоцтва, що засвідчує право суб'єкта підприємницької діяльності або його відокремленого підрозділу займатися ними.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про патентування деяких видів підприємницької діяльності» від 23.03.1996 р. вимагають отримання торгового патенту:

- торговельна діяльність за готівкові кошти, а також з використанням інших форм розрахунків та кредитних карток на території України;
- діяльність з надання побутових послуг;
- діяльність з обміну готівкових валютних цінностей (включаючи операції з готівковими платіжними засобами, вираженими в іноземній валюті, та з кредитними картками);
- діяльність з надання послуг у сфері грального бізнесу.

Торговий патент не засвідчує право суб'єкта підприємницької діяльності на інтелектуальну власність.

Підставою для придбання торгового патенту є заявка, оформлена відповідно до ч. 4 ст. 2 цього Закону. **Заявка** на придбання торгового патенту повинна містити такі реквізити:

- найменування суб'єкта підприємницької діяльності;
- витяг з установчих документів щодо юридичної адреси суб'єкта підприємницької діяльності, а у випадках, якщо патент придбувається для структурного (відокремленого) підрозділу, – довідка органу, який

погодив місцезнаходження структурного (відокремленого) підрозділу, із зазначенням цього місця;

– вид підприємницької діяльності, здійснення якої потребує придбання торгового патенту;

– найменування документа про повну або часткову сплату вартості торгового патенту.

Встановлення будь-яких додаткових умов щодо придбання торгового патенту не дозволяється.

За загальним правилом торговий патент видається суб'єктам підприємницької діяльності за плату державними податковими органами за місцезнаходженням цих суб'єктів або місцезнаходженням їх структурних (відокремлених) підрозділів, суб'єктам підприємницької діяльності, що провадять торговельну діяльність або надають побутові послуги (крім пересувної торговельної мережі), – за місцезнаходженням пункту продажу товарів або пункту з надання побутових послуг.

У разі якщо здійснюють торгівлю через пересувну торговельну мережу, суб'єкт підприємницької діяльності отримує торговий патент за місцем реєстрації цих суб'єктів.

Суб'єкт підприємницької діяльності може зробити попередню оплату вартості торгового патенту за весь термін його дії. Крім того, суб'єкт підприємницької діяльності має право придбати торгові патенти на здійснення торговельної діяльності та діяльності з надання побутових послуг на наступні за поточним роки, але не більше ніж на три роки, сплативши повну вартість цих патентів під час їх одержання. При цьому суб'єкт підприємницької діяльності звільняється від обов'язків довнесення вартості торгового патенту у разі, якщо прийнятими після сплати повної вартості торгових патентів на наступні роки нормативно-правовими актами буде збільшена вартість торгового патенту.

Якщо суб'єкт підприємницької діяльності достроково припинив діяльність, яка відповідно до цього Закону підлягає патентуванню, він до 15 числа місяця, що передує звітному, письмово повідомляє про припинення такої діяльності відповідний державний податковий орган. При цьому торговий патент підлягає поверненню до державного податкового органу, що видав його, а суб'єкту підприємницької діяльності повертається надмірно сплачена сума вартості торгового патенту.

Порядок використання торгового патенту визначений у ст. 7 Закону України «Про патентування...». Торговий патент має бути відкритим та доступним для огляду. Він повинен бути розміщений:

– на фронтальній вітрині магазину, а в разі її відсутності – біля касового апарату;

– на фронтальній вітрині малої архітектурної форми;

– на табличці – для автомагазинів, розвозок та інших видів пересувної торговельної мережі, а також для лотків, прилавків та інших ви-

дів торгових точок, відкритих у відведених для торговельної діяльності місцях;

- у пунктах обміну іноземної валюти;
- у приміщеннях для надання послуг у сфері грального бізнесу та надання побутових послуг.

Торговий патент є чинним на території органу, який здійснив реєстрацію суб'єкта підприємницької діяльності чи з яким погоджено місцезнаходження його структурного (відокремленого) підрозділу за місцем видачі торгового патенту цьому суб'єкту. Передача торгового патенту іншому суб'єкту підприємницької діяльності або іншому структурному (відокремленому) підрозділу суб'єкта підприємницької діяльності не дозволяється.

Торговий патент, виданий для здійснення торговельної діяльності з використанням пересувної торговельної мережі (автомагазини, розвозки тощо), дійсний на території України.

9.2. Особливості діяльності без патенту

Перелік видів діяльності, що підлягають патентуванню, має виключний характер. Згідно з ч. 4 ст. 1 Закону України «Про патентування...» не допускається визначення видів підприємницької діяльності, що підлягають патентуванню, порядку та суб'єктів патентування в інших нормативно-правових актах, а також рішеннями органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Дія Закону України «Про патентування...» не розповсюджується на торговельну діяльність та діяльність з надання побутових послуг:

1) підприємств і організацій військової торгівлі, аптек, що перебувають у державній та комунальній власності, а також розташованих у селах, селищах та містах районного значення підприємств та організацій споживчої кооперації та торгово-виробничих державних підприємств робітничого постачання;

2) суб'єктів підприємницької діяльності – фізичних осіб, які:

– здійснюють торговельну діяльність з лотків, прилавків і сплачують ринковий збір (плату) за місце для торгівлі продукцією в межах ринків усіх форм власності;

– сплачують податок на промисел у порядку, передбаченому чинним законодавством;

– здійснюють продаж вирощених в особистому підсобному господарстві, на присадибній, дачній, садовій і городній ділянках продукції рослинництва, худоби, кролів, нутрій, птиці (як у живому вигляді, так і продукції їх забою в сирому вигляді та у вигляді первинної переробки), продукції власного бджільництва;

– сплачують державне мито за нотаріальне посвідчення договорів про відчуження власного майна, якщо товари кожної окремої категорії відчужуються не частіше одного разу на календарний рік;

– сплачують фіксований податок відповідно до законодавства про оподаткування доходів фізичних осіб;

3) суб'єктів підприємницької діяльності, створених громадськими організаціями інвалідів, які мають податкові пільги згідно з чинним законодавством та здійснюють торгівлю виключно продовольчими товарами вітчизняного виробництва та продукцією, виготовленою на підприємствах Українського товариства сліпих та Українського товариства глухих.

Крім того, відповідно до ч. 6 ст. 3 Закону України «Про патентування...» суб'єкти підприємницької діяльності або їх структурні (відокремлені) підрозділи здійснюють торговельну діяльність **без придбання торгового патенту** виключно з використанням таких видів товарів вітчизняного виробництва: хліб і хлібобулочні вироби; борошно пшеничне та житнє; сіль, цукор, олія соняшникова і кукурудзяна; молоко і молочна продукція, крім молока і вершків згущених з добавками і без них; продукти дитячого харчування; безалкогольні напої; морозиво; яловичина та свинина; домашня птиця; яйця; риба; ягоди і фрукти; мед та інші продукти бджільництва, бджолоінвентар і засоби захисту бджіл; картопля і плодоовочева продукція; комбікорми для продажу населенню.

Також не потребує патентування діяльність суб'єктів підприємницької діяльності:

– із закупівлі у населення продукції (заготівельна діяльність), якщо подальша реалізація такої продукції відбувається за розрахунками у безготівковій формі (пункти приймання склотари, макулатури, відходів паперових, картонних і ганчіркових; заготівля сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки);

– у торговельно-виробничій сфері (громадське харчування) на підприємствах, в установах, організаціях, у тому числі навчальних закладах, з обслуговування працівників цих підприємств, установ, організацій та учнів і студентів у навчальних закладах;

– з реалізації суб'єктом підприємницької діяльності продукції власного виробництва фізичним особам, які перебувають з ним у трудових відносинах, через пункти продажу товарів, вбудовані у виробничі або адміністративні приміщення цього суб'єкта.

9.3. Умови отримання патенту на торговельну діяльність

Патентуванню підлягає торговельна діяльність суб'єктів підприємницької діяльності, під якою слід розуміти роздрібну та оптову торгів-

лю, діяльність у торговельно-виробничій (громадське харчування) сфері за готівкові кошти, інші готівкові платіжні засоби та з використанням кредитних карток.

Згідно з ч. 3 ст. 3 Закону України «Про патентування...» пунктами продажу товарів є:

– магазини та інші торгові точки, які знаходяться в окремих приміщеннях, будівлях або їх частинах і мають торговельний зал для покупців або використовують для торгівлі його частину;

– кіоски, палатки та інші малі архітектурні форми, які займають окремі приміщення, але не мають вбудованого торговельного залу для покупців;

– автомагазини, розвозки та інші види пересувної торговельної мережі;

– лотки, прилавки та інші види торгових точок у відведених для торговельної діяльності місцях, крім лотків, прилавків, що надаються в оренду суб'єктам підприємницької діяльності – фізичним особам та знаходяться в межах спеціалізованих підприємств сфери торгівлі – ринків усіх форм власності;

– стаціонарні, малогабаритні і пересувні автозаправні станції, заправні пункти, які здійснюють торгівлю нафтопродуктами та стиснутим газом;

– фабрики-кухні, фабрики-заготівельні, їдальні, ресторани, кафе, закусочні, бари, буфети, відкриті літні майданчики, кіоски та інші пункти громадського харчування;

– оптові бази, склади-магазини або інші приміщення, які використовуються для здійснення оптової торгівлі за готівкові кошти, інші готівкові платіжні засоби та з використанням кредитних карток.

У разі коли суб'єкт підприємницької діяльності має структурні (відокремлені) підрозділи, **торговий патент** придбавається окремо для кожного структурного (відокремленого) підрозділу (торгової точки).

Вартість торгового патенту на здійснення торговельної діяльності встановлюється органами місцевого самоврядування залежно від місцезнаходження пункту продажу товарів та асортиментного переліку товарів. *За календарний місяць* вартість торгового патенту встановлюється у межах таких граничних рівнів:

– на території міста Києва, обласних центрів – від 60 до 320 грн;

– на території міста Севастополя, міст обласного підпорядкування (крім обласних центрів) і районних центрів – від 30 до 160 грн;

– на території інших населених пунктів – до 80 грн.

У разі коли пункти продажу товарів розташовані в курортних місцевостях або на територіях, прилеглих до митниць, інших пунктів переміщень через митний кордон, органи місцевого самоврядування, до бю-

джетів яких спрямовується плата за торговий патент, можуть прийняти рішення щодо збільшення плати за торговий патент, але не більше 320 гривень за календарний місяць.

Термін дії торгового патенту на здійснення торговельної діяльності становить 12 календарних місяців.

Оплата вартості торгового патенту на здійснення торговельної діяльності провадиться щомісячно до 15 числа місяця, який передує звітному.

Під час придбання торгового патенту на здійснення торговельної діяльності суб'єкт підприємницької діяльності вносить одноразову плату в розмірі вартості торгового патенту за один місяць. На суму, сплачену під час придбання торгового патенту, зменшується розмір плати за торговий патент, яка підлягає внесенню в останній місяць його дії.

Також Законом передбачено отримання **короткотермінового торгового патенту**. Згідно з п. 16 Положення про виготовлення, зберігання та реалізацію торгових патентів, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 13.07.98 р. № 1077, короткотерміновий торговий патент придбавається у разі проведення ярмарок, виставок-продажів та інших короткотермінових заходів, пов'язаних з демонстрацією та продажем товарів, за місцем здійснення вказаної діяльності.

Термін дії короткотермінового торгового патенту на здійснення торговельної діяльності становить від 1 до 15 днів.

Вартість короткотермінового торгового патенту на здійснення торговельної діяльності за один день встановлюється у фіксованому розмірі 10 гривень.

Оплата вартості короткотермінового торгового патенту здійснюється не пізніше ніж за один день до початку здійснення торговельної діяльності.

Згідно з ч. 6 ст. 3 Закону України «Про патентування...» **пільговий торговий патент** видається суб'єктам підприємницької діяльності або їх структурним (відокремленим) підрозділам, які здійснюють торговельну діяльність виключно з використанням таких видів *товарів вітчизняного виробництва*:

– поштові марки, листівки, вітальні листівки та конверти непогашені, ящики, коробки, мішки, сумки та інша тара з дерева, паперу та картону, що використовується для поштових відправлень підприємствами Державного комітету зв'язку України, і фурнітура до них;

– періодичні видання друкованих засобів масової інформації, що мають реєстраційні свідоцтва, видані уповноваженими органами України, книги, брошури, альбоми, нотні видання, буклети, плакати, картографічна продукція, що видаються юридичними особами – резидентами України;

- проїзні квитки;
- товари народних промислів (крім антикварних та тих, що становлять культурну цінність згідно з переліком, що встановлюється Міністерством культури України);
- готові лікарські засоби (лікарські препарати, ліки, медикаменти, предмети догляду, перев'язувальні матеріали та інше медичне приладдя) та вітаміни для населення; ветеринарні препарати, папір туалетний, зубні паста та порошки, косметичні серветки, дитячі пелюшки, тампони, інші види санітарно-гігієнічних виробів з целюлози або її замінників, термометри, індивідуальні діагностичні прилади (незалежно від країни їх походження);
- вугілля, вугільні брикети, паливо пічне побутове, гас освітлювальний і газ скраплений, торф паливний кусковий, торф'яні брикети і дрова для продажу населенню;
- мило господарське, а також сірники (незалежно від країни їх походження);
- насіння овочевих, баштанних, квіткових культур, кормових коренеплодів та картоплі (незалежно від країни їх походження);
- зошити.

У пільговому торговому патенті *обов'язково* наводиться повний перелік товарів, що передбачаються для реалізації. Пільговий торговий патент не дає права на здійснення торговельної діяльності товарами, які не зазначені у ст. 3 цього Закону.

Суб'єкти підприємницької діяльності, які реалізують інвалідам товари повсякденного вжитку та продукти харчування через торговельні установи, створені для цієї мети громадськими організаціями інвалідів, одержують пільговий торговий патент (крім суб'єктів підприємницької діяльності, створених громадськими організаціями інвалідів, які мають податкові пільги згідно з чинним законодавством та здійснюють торгівлю виключно продовольчими товарами вітчизняного виробництва та продукцією, виготовленою на підприємствах Українського товариства сліпих та Українського товариства глухих).

Суб'єкти підприємницької діяльності, які займаються продажем періодичних видань друкованих засобів масової інформації, одержують пільговий торговий патент на торгівлю супутньою продукцією за таким переліком: ручки, олівці, інструменти для креслення, пензлі, мастихіни, мольберти, фарби, лаки, розчинники та закріплювачі для малювання та живопису, полотно, багети, рамки та підрамники для картин, швидкошшивачі, інші канцелярські прилади та конторське приладдя, крім виготовлених з дорогоцінних і напівдорогоцінних металів (незалежно від країни їх походження).

Також одержують пільговий торговий патент суб'єкти підприємницької діяльності, які здійснюють торговельну діяльність на території

військових частин і військових навчальних закладів виключно товарами військової атрибутики та повсякденного вжитку для військовослужбовців.

У разі придбання пільгового торгового патенту суб'єкт підприємницької діяльності вносить одноразову плату у розмірі 25 грн за весь термін дії патенту.

9.4. Отримання патенту для надання побутових послуг

Патентуванню підлягає діяльність з надання побутових послуг, яка здійснюється суб'єктами підприємницької діяльності або їх структурними (відокремленими) підрозділами як в окремих приміщеннях, будівлях, їх частинах, так і за їх межами.

Під побутовими послугами у цьому Законі слід розуміти діяльність, пов'язану з наданням платних послуг для задоволення особистих потреб замовника за готівкові кошти, а також з використанням інших форм розрахунків, включаючи кредитні картки.

Перелік послуг, які належать до побутових, визначається Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку послуг, які відносяться до побутових та підлягають патентуванню» від 27.04.98 р. № 576. Цей перелік не може змінюватися протягом бюджетного року.

Вартість торгового патенту на здійснення діяльності з надання побутових послуг встановлюється органами місцевого самоврядування залежно від місцезнаходження об'єкта з надання побутових послуг та виду побутових послуг в межах таких граничних рівнів *за календарний місяць*:

- на території міста Києва, обласних центрів – від 60 до 320 грн;
- на території міста Севастополя, міст обласного підпорядкування (крім обласних центрів) і районних центрів – від 30 до 160 грн;
- на території інших населених пунктів – до 80 грн.

Термін дії торгового патенту на здійснення діяльності з надання побутових послуг становить 12 календарних місяців.

Оплата вартості торгового патенту на здійснення діяльності з надання побутових послуг провадиться щомісячно до 15 числа місяця, який передує звітному.

Під час придбання торгового патенту на здійснення діяльності з надання побутових послуг суб'єкт підприємницької діяльності вносить одноразову плату в розмірі вартості торгового патенту за один місяць. На суму, сплачену під час придбання торгового патенту, зменшується розмір плати за торговий патент, яка підлягає внесенню в останній місяць його дії.

9.5. Порядок отримання патенту для заняття торгівлею готівковими валютними цінностями

Під торгівлею готівковими валютними цінностями у цьому Законі слід розуміти продаж готівкової іноземної валюти, інших готівкових платіжних засобів, виражених в іноземній валюті (у тому числі дорожніх, банківських та персональних чеків), а також операції з дебетування кредитних (дебетових) карток в обмін на валюту України, інших готівкових платіжних засобів, виражених у валюті України, а також в обмін на іншу іноземну валюту.

Патентуванню підлягають операції з торгівлі готівковими валютними цінностями, які здійснюються суб'єктами підприємницької діяльності або їх структурними (відокремленими) підрозділами у пунктах обміну іноземної валюти. Торговий патент придбавається окремо для кожного структурного (відокремленого) підрозділу (обмінного пункту).

Згідно з ч. 3 ст. Закону під пунктами обміну іноземної валюти слід розуміти:

- обмінні пункти уповноважених банків;
- обмінні пункти уповноважених банків, що розташовані поза їх операційними залами;
- обмінні пункти інших кредитно-фінансових установ, які одержали ліцензію Національного банку України на здійснення операцій з торгівлі іноземною валютою;
- обмінні пункти суб'єктів підприємницької діяльності, які діють на підставі агентських угод з уповноваженими банками.

Вартість торгового патенту на здійснення операцій з торгівлі валютними цінностями встановлюється у фіксованому розмірі 960 грн за календарний місяць.

Термін дії торгового патенту на здійснення операцій з торгівлі валютними цінностями становить 36 календарних місяців.

Оплата вартості торгового патенту на здійснення операцій з торгівлі валютними цінностями здійснюється щоквартально до 15 числа місяця, який передує звітному кварталу.

Під час придбання торгового патенту на здійснення операцій з торгівлі валютними цінностями суб'єкт підприємницької діяльності вносить одноразову плату у розмірі вартості торгового патенту за один місяць. На цю суму зменшується розмір плати за торговий патент, яка підлягає внесенню в останній квартал його дії.

9.6. Умови отримання патенту для грального бізнесу

Під гральним бізнесом у цьому Законі слід розуміти діяльність, пов'язану з влаштуванням казино, інших гральних місць (домів), граль-

них автоматів з грошовим або майновим вигрaшем, проведенням лотерей (крім державних) та розіграшів з видачею грошових вигрaшів у готівковій або майновій формі.

Казино, інші гральні місця (дома) повинні займати окремі приміщення або будівлі та мати гральний зал для відвідувачів (крім гральних автоматів та більйардних столів).

Надання послуг у сфері грального бізнесу поза межами відведених на ці цілі приміщень або будівель, а також у приміщеннях, що не мають грального залу для відвідувачів, не дозволяється.

У разі коли суб'єкт підприємницької діяльності має структурні (відокремлені) підрозділи, торговий патент придбавається окремо для кожного структурного (відокремленого) підрозділу (грального місця). Торговий патент на здійснення операцій з надання послуг у сфері грального бізнесу має бути виданий на кожне окреме гральне місце (гральний автомат, гральний стіл).

Вартість торгового патенту на здійснення операцій з надання послуг у сфері грального бізнесу встановлюється у фіксованому розмірі (**за рік**):

– для використання грального автомата з грошовим або майновим вигрaшем – 4200 грн;

– для використання грального столу з кільцем рулетки – 192000 грн;

– для використання інших гральних столів (спеціальних столів для казино, крім столів для більйарду) – 144000 грн за кожний стіл;

– для використання кегельбанів, що вводяться у дію за допомогою жетона, монети або без них, – 6000 грн за кожний гральний жолоб (доріжку);

– для використання столів для більйарду, що вводяться в дію за допомогою жетона, монети або без них, крім столів для більйарду, що використовуються для спортивних аматорських змагань, – 1800 грн за кожний стіл для більйарду;

– для провадження інших видів грального бізнесу, включаючи розіграші з видачею грошових вигрaшів у готівковій формі поза банківськими установами або у майновій формі на місці, – 7200 грн за кожний окремий вид (місце) грального бізнесу.

Термін дії торгового патенту на здійснення операцій з надання послуг у сфері грального бізнесу становить 60 календарних місяців.

Оплата вартості торгового патенту на здійснення операцій з надання послуг у сфері грального бізнесу провадиться щоквартально до 15 числа місяця, що передує звітному кварталу.

Під час придбання торгового патенту на здійснення операцій з надання послуг у сфері грального бізнесу суб'єкт підприємницької діяльності вносить одноразову плату у розмірі вартості торгового патенту за 3 місяці. На суму, сплачену під час придбання торгового патенту, змен-

шується розмір плати за торговий патент, яка підлягає внесенню в останній квартал його дії.

Проте після набрання чинності Законом України «Про заборону грального бізнесу в Україні» від 15 травня 2009 р. встановлено обмеження щодо здійснення грального бізнесу в Україні, виходячи з конституційних принципів пріоритету прав і свобод людини і громадянина, захисту моральності та здоров'я населення, заборони використання власності на шкоду людині і суспільству. Згідно зі ст. 2 цього Закону в Україні забороняється гральний бізнес та участь в азартних іграх. При цьому *до азартних ігор не належать*:

- організація та проведення лотерей;
- організація та проведення творчих конкурсів, спортивних змагань тощо, незважаючи на те передбачається чи не передбачається їх умовами грошовий або майновий виграш;
- гра в більярд, гра в кеглі (боулінг) та інші ігри, які проводяться без одержання гравцем призу (виграшу);
- гра на гральних автоматах типу «кран-машина» (двокоординатні автомати), де як виграш (приз) гравець отримує виключно матеріальні речі (іграшки, цукерки тощо);
- розіграші на безоплатній основі з рекламуванням (популяризацією) окремого товару, послуги, торгової марки, знаків для товарів і послуг, найменування або напрямів діяльності суб'єктів господарювання, комерційної програми з видачею виграшів у грошовій або майновій формі;
- розіграші у вигляді конкурсів (ігор, вікторин), умови яких передбачають безоплатне набуття особою статусу її учасника та отримання учасником, який виявив кращі особисті знання та вміння, виграшів у грошовій або майновій формі за особисту перемогу;
- розіграші на безоплатній основі для розважальних, благодійних або пізнавальних цілей.

До суб'єктів господарювання, які організують і проводять на території України азартні ігри, застосовуються фінансові санкції у вигляді штрафу у розмірі вісім тисяч мінімальних заробітних плат з конфіскацією грального обладнання, а прибуток (доход) від проведення такої азартної гри підлягає перерахуванню до Державного бюджету України.

9.7. Відповідальність за правопорушення у сфері патентування підприємницької діяльності

Ст. 8 Закону України «Про патентування...» встановлює відповідальність суб'єктів підприємницької діяльності за порушення вимог цього Закону:

– за порушення строків сплати або неповне внесення чергових платежів нараховується пеня на суму податкового боргу (включаючи суму штрафних санкцій за їх наявності) з розрахунку 120 відсотків річних облікової ставки Національного банку України на день виникнення такого податкового боргу або на день його (частини) погашення, залежно від того, яка з величин таких ставок є більшою, за кожний календарний день прострочення у його сплаті;

– за порушення порядку використання торгового патенту сплачують штраф у розмірі вартості торгового патенту за один календарний місяць;

– за здійснення підприємницької діяльності без одержання відповідних торгових патентів або з порушенням порядку використання торгового патенту сплачують штраф у подвійному розмірі вартості торгового патенту за повний термін діяльності суб'єктів підприємницької діяльності із зазначеним порушенням;

– за здійснення операцій з реалізації товарів, для яких необхідно мати пільговий торговий патент, без одержання цього патенту або з порушенням порядку його одержання та використання сплачують штраф у п'ятикратному розмірі вартості пільгового торгового патенту;

– за здійснення торговельної діяльності без придбання короткотермінового патенту сплачують штраф у подвійному розмірі вартості короткотермінового патенту за повний термін діяльності суб'єктів підприємницької діяльності із зазначеним порушенням.

До дня сплати штрафів, а також до придбання торгового патенту або оформлення пільгового торгового патенту діяльність відповідних суб'єктів підприємницької діяльності зупиняється.

Штрафи, передбачені ст. 8 Закону України «Про патентування...», підлягають сплаті порушником у п'ятиденний термін відповідно до законодавства.

Посадові особи та громадяни – суб'єкти підприємницької діяльності у разі порушення вимог цього Закону притягаються до адміністративної відповідальності згідно із законодавством.

Питання для самостійного вивчення

1. Співвідношення понять «гральний бізнес» та «азартні ігри».
2. Види діяльності, що належать до побутових послуг.
3. Випадки, коли можна не отримувати патент для здійснення видів діяльності, що підлягають патентуванню.
4. Співвідношення спрощеної системи оподаткування та патентування господарської діяльності.

✓ Тести для поточного контролю

9.1. Ким видаються торгові патенти:

- органами, уповноваженими Кабінетом Міністрів України;
- податковими органами;
- органами Міністерства фінансів України;
- органом державної реєстрації.

9.2. Які види діяльності не потребують отримання торгового патенту?

- виробництво товарів народного споживання;
- надання побутових послуг;
- надання послуг у сфері грального бізнесу;
- обмін валютних цінностей.

9.3. Без торгового патенту можна здійснювати:

- надання побутових послуг;
- надання послуг у сфері грального бізнесу;
- обмін валютних цінностей;
- торгівлю яловичиною та свининою вітчизняного виробника.

9.4. Який з видів торгових патентів обов'язково містить перелік товарів, на торгівлю якими він виданий:

- пільговий торговий патент;
- звичайний торговий патент;
- короткостроковий торговий патент.

9.5. Оберіть, якого виду торгового патенту не існує:

- довгострокового;
- пільгового;
- короткострокового.

9.6. За загальним правилом торговий патент видається суб'єктам підприємницької діяльності за місцезнаходженням:

- цих суб'єктів або їх структурних (відокремлених) підрозділів;
- пунктів продажу товарів;
- органу державної реєстрації суб'єкта господарювання;
- найбільшій частини майна суб'єкта господарювання.

**ТЕМА 10. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ
У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ**

- 10.1. Правовий режим майна суб'єктів господарювання.*
- 10.2. Право власності – основне речове право у сфері господарювання.*
- 10.3. Організаційно-засновницькі повноваження власника.*
- 10.4. Право господарського відання.*
- 10.5. Право оперативного управління.*
- 10.6. Особливості правового режиму державного майна у сфері господарювання.*
- 10.7. Особливості використання майна за договорами оренди та лізингу.*

10.1. Правовий режим майна суб'єктів господарювання

Під правовим режимом майна суб'єктів господарювання в теорії господарського права розуміють встановлені правовими нормами: а) структуру цього майна; б) порядок його придбання (формування), використання і вибуття; в) порядок звернення на нього стягнення кредиторів.

Основою правового режиму майна суб'єктів господарювання, на якій базується їх господарська діяльність, відповідно до ч. 1 ст. 133 ГК України є право власності, а також речові права осіб, які не є власниками, – право господарського відання і право оперативного управління. Зміст кожного з цих прав розкривають подальші статті ГК України.

Крім зазначених, господарська діяльність може здійснюватися також на основі інших речових прав (в Розділі II Книги третьої Цивільного кодексу України вони називаються речовими правами на чуже майно), до яких належать, зокрема, права володіння, права користування.

Право володіння чужим майном виникає на підставі договору з власником або особою, якій майно було передане власником, а також на інших підставах, встановлених законом (ст. 398 ЦК України).

Право користування чужим майном (сервітут) може бути встановлене щодо земельної ділянки, інших природних ресурсів (земельний сервітут) або іншого нерухомого майна для задоволення потреб суб'єктів господарювання, які не можуть бути задоволені іншим способом (ч. 1 ст. 401 ЦК України). Право користування чужою земельною ділянкою або іншим нерухомим майном полягає у можливості проходу, проїзду через чужу земельну ділянку, прокладання та експлуатації ліній електропередачі, зв'язку і трубопроводів, забезпечення водопостачання, меліорації тощо (ч. 1 ст. 404 ЦК України).

Майно суб'єктів господарювання може бути закріплено на іншому, крім зазначених в ч. 1 ст. 133 ГК України, праві відповідно до умов договору з власником майна. Отже, ч. 2 ст. 133 ГК України передбачає можливість визначення інших прав, які належать не до речових, а до зобов'язальних прав. Одним з них є, на нашу думку, право оренди цілісного майнового комплексу державного (комунального) підприємства або його структурного підрозділу. Це право виникає на підставі договору суб'єкта господарювання з власником майна про здійснення на його (майна) основі цим суб'єктом самостійного господарювання.

До прав, щодо яких йдеться в ч. 2 ст. 133 ГК України, можна віднести іпотеку (заставу). Як встановлено в ч. 3 ст. 13 Конституції України, держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання. Це положення знайшло свій розвиток в ч. 4 ст. 133 ГК України, згідно з якою держава забезпечує рівний захист майнових прав усіх суб'єктів господарювання. Такий захист забезпечується незалежно від того, про яке право йде мова – чи то про право власності, чи про інші речові права.

10.2. Право власності – основне речове право у сфері господарювання

Право власності, як зазначено у назві ст. 134 ГК України, є основним речовим правом у сфері господарювання.

Згідно зі ст. 134 ГК України суб'єкт господарювання, який здійснює господарську діяльність на основі права власності, на свій розсуд, одноосібно або спільно з іншими суб'єктами володіє, користується і розпоряджається належним йому (їм) майном, у тому числі має право надати майно іншим суб'єктам для використання його на праві власності, праві господарського відання чи праві оперативного управління, або на основі інших форм правового режиму майна, передбачених ГК України.

В економічному аспекті власність – це присвоєння матеріальних благ, суть якого полягає в належності наявних засобів виробництва і

одержуваних продуктів праці державі, територіальній громаді, окремо-му колективу чи індивіду. Це матеріально-речовий аспект процесу присвоєння, який характеризує відношення людей до речі. Інший аспект присвоєння матеріальних благ – це суспільні відносини власності, які характеризують відносини між людьми, що ґрунтуються на розмежуванні «мого» і «чужого». Суть його полягає в пануванні власника над річчю і усуненні всіх інших суб'єктів від речі або, інакше кажучи, в недопущенні будь-яких перешкод власнику в здійсненні панування над річчю з боку невласника.

Економічні відносини власності отримують юридичне закріплення у праві власності, яке виникає внаслідок правового регулювання зазначених економічних відносин. Правове регулювання відносин власності є одним з найважливіших напрямів нормотворчої діяльності держави. За допомогою права держава регулює належність тих чи інших об'єктів власності певному суб'єктові (громадянину, колективу, державі); обсяг і зміст суб'єктивних повноважень власника, порядок і форми їх реалізації стосовно різних об'єктів; засоби і способи правової охорони відносин власності тощо.

Сукупність зазначених правових норм, що регулюють відносини власності, становить право власності в об'єктивному розумінні. Право власності в суб'єктивному розумінні є основним речовим правом у сфері господарювання, зміст якого складають повноваження (права) власника щодо володіння, користування і розпорядження належним йому майном при здійсненні господарської діяльності.

Володіння – це закріплення матеріальних благ за конкретними власниками – індивідами і колективами, фактичне утримання речі у сфері господарювання цих осіб.

Користування – це вилучення з речей їхніх корисних властивостей, які дають можливість задовольнити відповідні потреби індивіда чи колективу.

Розпорядження – це визначення власником юридичної або фактичної долі речі.

Зазначені повноваження власник реалізує на свій розсуд (тобто за своїм інтересом, незалежно від волі і бажання інших осіб), одноосібно або спільно з іншими суб'єктами. Реалізуючи свої повноваження, власник у тому числі має право надати майно іншим суб'єктам для використання його на праві власності, праві господарського відання чи праві оперативного управління, або на основі інших форм правового режиму майна, передбачених, зокрема, ст. 133 ГК України.

Господарське законодавство (ч. 2 ст. 134 ГК України) закріплює можливість використання в господарській діяльності майна, що перебуває у спільній власності двох або більше осіб (співвласників), тобто спіль-

ного майна, яке може належати особам на праві спільної часткової або на праві спільної сумісної власності (ч. 1, 2 ст. 355 ЦК України). Правовий режим майна, що перебуває у спільній власності, права і обов'язки співвласників такого майна встановлені, крім норм ГК України, також положеннями гл. 26 «Право спільної власності» ЦК України (ст. 355–372).

У Господарському кодексі (ч. 3 ст. 134) знайшло відображення положення п. 7 ст. 92 Конституції України, згідно з яким правовий режим власності визначається виключно законами України. До таких законів, зокрема, належать Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України, Закони України від 21 травня 1997 р. «Про місцеве самоврядування», від 9 квітня 1999 р. «Про місцеві державні адміністрації» тощо.

Велике значення для забезпечення майнових прав суб'єктів господарювання має також положення щодо визначення правових форм реалізації права власності у сфері господарювання виключно на рівні закону. Така вказівка Кодексу покликана захищати суб'єктів господарювання від проявів втручання державних та інших органів в регулювання майнових відносин шляхом прийняття ними актів так званого відомчого законодавства.

10.3. Організаційно-засновницькі повноваження власника

Серед повноважень власника ГК України виділяє такий вид, як організаційно-установчі повноваження, що мають безпосереднє відношення до здійснення господарської діяльності.

Одним з основних організаційно-установчих повноважень власника майна ч. 1 ст. 135 ГК України називає його засновницькі повноваження:

По-перше, власник має право засновувати господарські організації: одноосібно (унітарні підприємства) або спільно з іншими власниками (корпоративні підприємства) на основі належного йому (їм) майна або здійснювати господарську діяльність в інших формах господарювання, не заборонених законом. Господарські організації, щодо заснування яких йдеться в ч. 1 ст. 135 ГК України, можуть створюватись різних видів і організаційних форм, встановлених ст. 63 ГК України.

По-друге, якщо власником є громадянин, він може обрати таку організаційну форму підприємництва, як підприємець без статусу юридичної особи (ч. 1 ст. 128 ГК України).

По-третє, власник на свій розсуд визначає мету і предмет господарської діяльності утвореного ним суб'єкта господарювання. Метою господарської діяльності є задоволення суспільних і особистих потреб, а предметом – систематичне здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної та іншої господарської діяльності (ч. 1 ст. 62 ГК України).

По-четверте, власник на свій розсуд визначає також структуру утвореного ним суб'єкта господарювання (види і назву виробничих структурних підрозділів, а також види і назву функціональних структурних підрозділів апарату управління), склад і компетенцію його органів управління, порядок використання майна, інші питання управління діяльністю суб'єкта господарювання.

По-п'яте, власник приймає рішення про припинення відповідно до законодавства господарської діяльності заснованих ним суб'єктів господарювання.

Власник має право здійснювати організаційно-установчі повноваження також на основі належних йому корпоративних прав відповідно до ГК та інших нормативно-правових актів.

Державні та комунальні підприємства можуть бути об'єднані за рішенням власника (уповноваженого ним органу) у державні (комунальні) господарські об'єднання.

10.4. Право господарського відання

Однією із форм правового режиму майна, закріпленого за суб'єктом підприємництва, є право господарського відання. Термін «право господарського відання» прийшов на заміну терміну «право повного господарського відання», яким у Законах України від 7 лютого 1991 р. «Про власність» (втратив чинність) (ч. 1 ст. 10) та від 27 березня 1991 р. «Про підприємства в Україні» (втратив чинність) (ч. 3 ст. 10) позначалося право, на якому майно закріплювалося за державними підприємствами.

Право господарського відання – правова форма, що згідно з ч. 1 ст. 136 ГК України застосовується для встановлення правового режиму майна, закріпленого лише за суб'єктом підприємництва. При цьому, як впливає зі змісту ч. 2 зазначеної статті, такий суб'єкт підприємництва має бути заснований в організаційно-правовій формі підприємства.

За суб'єктами господарювання, які не належать до суб'єктів підприємництва, майно не може закріплюватися на праві господарського відання. Щодо них застосовуються інші форми правового режиму (право оперативного управління, право користування тощо). Для порівняння варто відзначити, що за законодавством Російської Федерації майно на праві господарського відання належить лише державному або муніципальному унітарному підприємству (ст. 294 ЦК РФ), а за законодавством Республіки Казахстан – державному підприємству (ст. 196 ЦК РК), яке може бути республіканським або комунальним.

Право господарського відання – це речове право суб'єкта підприємництва, який, так само як і власник, володіє користується і розпоря-

джається закріпленим за ним майном. Проте, якщо зазначені повноваження власника мають абсолютний характер, то суб'єкт підприємництва, за яким майно закріплене власником (уповноваженим власником органом) на праві господарського відання, обмежений у здійсненні повноваження розпоряджатися окремими видами майна, яке (повноваження) він може реалізувати лише за згодою власника. Випадки одержання такої згоди передбачені ГК України та іншими законами.

Право господарського відання, крім обмеження суб'єкта підприємництва у розпорядженні окремими видами майна згодою власника (уповноваженого органу), характеризується і тим, що власник майна, закріпленого за суб'єктом господарювання, здійснює контроль за використанням та збереженням належного йому майна. Такий контроль може здійснюватись власником як безпосередньо, так і через уповноважений ним орган. Проте в будь-якому випадку такий контроль не повинен призводити до втручання в оперативно-господарську діяльність підприємства.

Згідно з ч. 3 ст. 136 ГК України право господарського відання захищається за допомогою тих же положень закону, що і право власності. Важливе значення для захисту права господарського відання має вказівка закону (ч. 2 ст. 136 ГК України) на те, що суб'єкт підприємництва, який здійснює господарювання на основі права господарського відання, є підприємством. Статус юридичної особи, яким наділене підприємство, дозволяє такому суб'єкту підприємництва не лише закріпити за ним майно засобами бухгалтерського обліку і тим самим відокремити його від майна інших суб'єктів господарювання, власника тощо, але і нести відповідальність за своїми зобов'язаннями закріпленим за ним майном, звертатися до суду за захистом порушених майнових прав у тому числі і в тому випадку, коли таке порушення мало місце з боку власника.

Таким чином, підбиваючи підсумок, право господарського відання можна визначити як право юридичних осіб, що здійснюють підприємницьку господарську діяльність, тобто є суб'єктами підприємництва, похідне від права власності, з обмеженням повноваження розпорядження окремими видами майна згодою власника (уповноваженого органу).

10.5. Право оперативного управління

Право оперативного управління як правовий інститут вперше було запроваджено в законодавство Основами цивільного законодавства Союзу РСР і союзних республік 1961 р. спочатку лише для позначення майнових прав державних організацій, а згодом (1981 р.) було поширене і на кооперативні, державно-кооперативні, міжколгоспні підприємства – юридичні особи.

Право оперативного управління – це речове право суб'єкта господарювання, який здійснює некомерційну діяльність, тобто самостійну систематичну господарську діяльність, спрямовану на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку (ч. 1 ст. 52 ГК України). Змістом права оперативного управління є повноваження володіння, користування і розпорядження майном, закріпленим за суб'єктом господарювання власником (уповноваженим ним органом). Проте реалізація зазначених повноважень здійснюється у межах, встановлених ГК та іншими законами, а також власником майна (уповноваженим ним органом).

Так, відповідно до ч. 3 ст. 76 ГК України майно казенного підприємства закріплюється за ним на праві оперативного управління в обсязі, зазначеному в статуті підприємства. Казенне підприємство не має права відчужувати або іншим способом розпоряджатися закріпленим за ним майном без попередньої згоди органу, до сфери управління якого воно входить (ч. 4 ст. 77 ГК України).

На прикладі казенного підприємства можна бачити, що право оперативного управління відрізняється від права господарського відання за такими ознаками:

– казенне підприємство або інший суб'єкт господарювання, який здійснює некомерційну господарську діяльність, постійно фінансується власником. Як зазначено в ч. 3 ст. 76 ГК України, фінанси казенних підприємств є єдиними з фінансами державної казни. Суб'єкт господарювання на праві господарського відання здійснює підприємницьку діяльність за рахунок отриманих від неї доходів, тобто на основі самофінансування;

– як і при праві господарського відання, власник майна, закріпленого на праві оперативного управління за суб'єктом господарювання, здійснює контроль за використанням і збереженням переданого в оперативне управління майна безпосередньо або через уповноважений ним орган. Проте межі управління зазначеним майном з боку власника ширші, ніж при праві господарського відання. Власник має право вилучити у суб'єкта господарювання надлишкове майно, майно, що ним не використовується, а також майно, що використовується суб'єктом господарювання не за призначенням.

Так, відповідно до ч. 3 ст. 77 ГК України орган, до сфери управління якого входить казенне підприємство, здійснює контроль за використанням та збереженням належного підприємству майна і має право вилучити у казенного підприємства майно, яке не використовується або використовується не за призначенням, та розпорядитися ним у межах своїх повноважень.

Право оперативного управління захищається законом відповідно до положень, встановлених для захисту права власності.

10.6. Особливості правового режиму державного майна у сфері господарювання

Ч. 1 ст. 141 ГК України узагальнено встановлює перелік об'єктів, що належать до державного майна у сфері господарювання. Цілісні майнові комплекси державних підприємств, їх структурних підрозділів – це господарські об'єкти із завершеним циклом виробництва продукції (робіт, послуг), відокремленою земельною ділянкою, на якій розміщений об'єкт, та автономними інженерними комунікаціями і системою енергопостачання (ч. 3 ст. 283 ГК України). Оскільки таке визначення цілісних майнових комплексів державних підприємств стосується об'єктів оренди, для загальних цілей (в тому числі для визначення складу майна підприємства як єдиного майнового комплексу) можна керуватися положеннями ч. 2 ст. 191 ЦК України, згідно з якою до складу підприємства як єдиного майнового комплексу входять усі види майна, призначені для його діяльності, включаючи земельні ділянки, будівлі, споруди, устаткування, інвентар, сировину, продукцію, права вимоги, борги, а також право на торговельну марку або інше позначення та інші права, якщо інше не встановлено договором або законом.

Цілісний майновий комплекс підприємства визнається нерухомістю і може бути об'єктом купівлі-продажу та інших угод, на умовах і в порядку, визначених Господарським кодексом та законами, прийнятими відповідно до нього (ч. 3 ст. 66 ГК України).

Нерухоме майно державних підприємств (в ч. 1 ст. 181 ЦК України ще вжито терміни «нерухомі речі», «нерухомість») – це земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їх призначення.

Режим нерухомої речі може бути поширено законом на повітряні та морські судна, судна внутрішнього плавання, космічні об'єкти, а також інші речі, права на які підлягають державній реєстрації (ч. 2 ст. 181 ЦК України).

Інше окреме індивідуально визначене майно державних підприємств – це майно (річ), яке наділене тільки йому властивими ознаками, що вирізняють його з-поміж інших однорідних речей, індивідуалізуючи його.

Акції (частки, паї) держави у майні суб'єктів господарювання різних форм власності (наприклад, 50% + 1 акція, 25% + 1 акція, або інша кількість акцій у статутних фондах відкритих акціонерних товариств, створених в процесі корпоратизації і приватизації; будь-яка кількість акцій, часток, паїв у статутних фондах (майні) інших суб'єктів господарювання).

Ст. 141 ГК України називає серед державного майна суб'єктів господарювання також майно, закріплене за державними установами і ор-

ганізаціями з метою здійснення необхідної господарської діяльності, та майно, передане в безоплатне користування самоврядним установам і організаціям або в оренду для використання його у господарській діяльності. На нашу думку, тут йдеться не про якісь окремі види майна, а, скоріше, про певних суб'єктів, які здійснюють господарську діяльність без мети одержання прибутку (некомерційну господарську діяльність), використовуючи при цьому державне майно, закріплене за ними на певному правовому титулі.

Держава через уповноважені органи державної влади здійснює права власника не лише стосовно майна, вказаного в ч. 1 ст. 141 ГК України, але також і щодо об'єктів права власності Українського народу, зазначених у ч. 1 ст. 148 ГК України – землі, її надр, атмосферного повітря, водних та інших природних ресурсів, що знаходяться в межах території України, природних ресурсів її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони.

Відповідно до п. 5 ст. 116 Конституції України Кабінет Міністрів України забезпечує рівні умови розвитку всіх форм власності, здійснює управління об'єктами державної власності відповідно до закону. Кабінет Міністрів України поклав здійснення функцій з управління зазначеним майном на міністерства та інші підвідомчі йому органи державної виконавчої влади. Органи, які здійснюють управління майном, що є державною власністю, реалізують надані їм повноваження таким чином: приймають рішення про створення, реорганізацію, ліквідацію підприємств, установ і організацій, заснованих на державній власності; затверджують статuti (положення) таких підприємств, контролюють їх дотримання та приймають рішення у зв'язку з порушенням статутів (положень); укладають і розривають контракти з керівниками підприємств, установ і організацій, заснованих на державній власності; контролюють ефективність використання і збереження закріпленого за підприємствами державного майна; дають згоду Фондові державного майна України на створення спільних підприємств будь-яких організаційно-правових форм, до статутного фонду яких передається майно, що є державною власністю; готують разом з відповідними місцевими радами висновки та пропозиції Кабінету Міністрів України щодо розмежування майна між державною, республіканською (Автономної Республіки Крим) і комунальною власністю; беруть участь у підготовці та укладенні міжнародних договорів України з питань державної власності.

Згідно зі ст. 19 Закону України від 9 квітня 1999 р. «Про місцеві державні адміністрації» місцева державна адміністрація здійснює на відповідній території управління об'єктами, що перебувають у державній власності та передані до сфери її управління.

Крім центральних та місцевих органів виконавчої влади у випадках, передбачених законом, управління державним майном здійснює

ють також інші суб'єкти. Наприклад, як виняток, функції з управління майном, що є у державній власності, і закріплене за підприємствами і організаціями, що входять до складу корпорацій «Укрбуд», «Укראгропромбуд», «Укрмонтажспецбуд», «Укрбудматеріали», «Укртрансбуд», «Укрметротунельбуд» та концерну «Укрцемент», було делеговано цим корпораціям і концерну.

Кабінет Міністрів України встановлює перелік державного майна, яке безоплатно передається у власність відповідних територіальних громад (комунальну власність). Передача об'єктів господарського призначення з державної у комунальну власність здійснюється в порядку, встановленому законом.

Передача майна у зазначених випадках здійснюється у порядку, передбаченому Законом України від 3 березня 1998 р. «Про передачу об'єктів права державної та комунальної власності», що регулює відносини, пов'язані з передачею об'єктів права державної власності у комунальну власність територіальних громад сіл, селищ, міст або у їх спільну власність, а також об'єктів права комунальної власності у державну власність.

Об'єктами передачі згідно з цими актами є:

а) цілісні майнові комплекси підприємств, установ, організацій, їх структурних підрозділів (далі – підприємства). Структурний підрозділ підприємства може бути об'єктом передачі після виділення його в установленому порядку в цілісний майновий комплекс на підставі розподільного балансу;

б) нерухоме майно (будівлі, споруди, у тому числі об'єкти незавершеного будівництва, а також нежитлові приміщення після виділення їх в окрему облікову одиницю (інвентарний об'єкт) на підставі складання в установленому порядку розподільного балансу за умови обов'язкового наступного укладення з іншими балансоутримувачами будинку, в якому розташовані ці приміщення, угоди про спільне користування та утримання будинку і прибудинкової території);

в) інше окреме індивідуально визначене майно підприємств (крім нерухомого);

г) акції (частки, паї), що належать державі у майні господарських товариств (крім передачі акцій державним органам приватизації засновниками відкритих акціонерних товариств, створених у процесі корпоративізації);

д) житловий фонд та інші об'єкти соціальної інфраструктури (далі – об'єкти соціальної інфраструктури), які перебувають у повному господарському віданні чи оперативному управлінні державних підприємств, установ, організацій (далі – підприємств) або не увійшли до статутних фондів господарських товариств, створених у процесі приватизації (корпоративізації), у тому числі не завершені будівництва.

Передача об'єктів права державної власності здійснюється за рішенням Кабінету Міністрів України та органів, уповноважених управляти державним майном, або самоврядних організацій залежно від видів об'єктів.

Передача об'єктів права державної власності від одного підприємства іншому, що належать до сфери управління одного і того ж органу, уповноваженого управляти державним майном, або самоврядної організації, здійснюється на підставі рішення цього органу або самоврядної організації.

Не можуть бути об'єктами передачі з державної у комунальну власність: підприємства, що провадять діяльність, передбачену ч. 1, 2 та 3 ст. 4 Закону України «Про підприємництво»; казенні підприємства.

Законом можуть бути визначені види майна, що може перебувати виключно у державній власності, відчуження якого недержавним суб'єктам господарювання не допускається, а також додаткові обмеження щодо розпорядження окремими видами майна, яке належить до основних фондів державних підприємств, установ і організацій.

10.7. Особливості використання майна за договорами оренди та лізингу

Одним із напрямів підвищення ефективності використання майна підприємств і організацій у сучасних умовах є передача його в оренду фізичним та юридичним особам. За допомогою оренди реалізуються як інтереси власника щодо отримання доходу з наявних у нього виробничих фондів, так і інтереси орендаря, який, не обтяжуючи себе щоразу придбанням необхідного обладнання, устаткування тощо у власність, має змогу ефективно використовувати найняте ним майно для здійснення своєї статутної діяльності.

Загальне поняття договору оренди сформульовано в ч. 1 ст. 283 ГК України, згідно з якою за договором оренди одна сторона (орендодавець) передає другій стороні (орендареві) за плату на певний строк у користування майно для здійснення господарської діяльності.

З цього визначення випливає, що: по-перше, орендні відносини мають виключно договірний характер і не можуть виникати на підставі планових завдань або інших адміністративно-управлінських актів; по-друге, оренда передбачає передачу майна у користування (без надання права орендареві розпоряджатися орендованим майном); по-третє, таке користування є платним, що забезпечується внесенням орендарем орендодавцеві орендної плати у визначених розмірах; по-четверте, оренда передбачає передання майна у строкове (тимчасове) користу-

вання. У разі закінчення строку, на який було укладено договір оренди, цей договір припиняється.

Під лізинговою операцією розуміється господарська операція фізичної чи юридичної особи (орендодавця), що передбачає надання основних фондів або землі у користування іншим фізичним чи юридичним особам (орендарям) під процент та на визначений строк.

Лізингові операції здійснюються у вигляді оперативного лізингу, фінансового лізингу та зворотного лізингу.

Оперативний лізинг – це господарська операція фізичної чи юридичної особи (орендодавця), що передбачає передачу орендарю права користування основними фондами на строк, що не перевищує строку їх повної амортизації, з обов'язковим поверненням таких основних фондів їх власнику після закінчення строку дії лізингової угоди. Основні фонди, передані в оперативний лізинг, залишаються у складі основних фондів орендодавця.

Оскільки при оперативному лізингу орендодавець не може амортизувати всі витрати за рахунок надходжень від одного орендаря, в літературі цей вид лізингу називається ще лізингом з неповною окупністю. Фінансовий лізинг (лізинг з повною окупністю) – це господарська операція фізичної чи юридичної особи, що передбачає придбання орендодавцем на замовлення орендаря основних фондів з подальшою їх передачею у користування орендарю на строк, що не перевищує строку повної амортизації таких основних фондів з обов'язковою передачею права власності на такі основні фонди орендарю.

Фінансовий лізинг є різновидом фінансового кредиту, тому іноді він ще має назву інвестиційного лізингу. Витрати орендодавця на купівлю об'єктів фінансового лізингу не включаються до складу валових витрат або до складу основних фондів такого орендодавця. Основні фонди, передані у фінансовий лізинг, включаються до складу основних фондів орендаря.

Відносини фінансового лізингу у сфері господарювання регулюються положеннями ст. 292 ГК України. Крім того, правовідносини, що виникають у зв'язку з договором фінансового лізингу, також регулюються положеннями ЦК України про лізинг, найм (оренду), купівлю-продаж, поставку з урахуванням особливостей, що встановлюються Законом України № 723/97-ВР від 16.12.1997 р. «Про фінансовий лізинг» (раніше цей закон називався ЗУ «Про лізинг»).

Згідно з ч. 1 ст. 3 ЗУ «Про фінансовий лізинг» предметом договору лізингу може бути неспоживна річ, визначена індивідуальними ознаками та віднесена відповідно до законодавства до основних фондів.

Не можуть бути предметом лізингу:

– земельні ділянки та інші природні об'єкти,

– єдині майнові комплекси підприємств та їх відокремлені структурні підрозділи (філії, цехи, дільниці).

В операціях фінансового лізингу на початкових стадіях беруть участь три суб'єкти: виробник або продавець устаткування, який, уклавши угоду купівлі-продажу або поставки, втрачає право власності (право повного господарського відання) на зазначене устаткування; орендодавець (лізингова компанія), який укладає договір купівлі-продажу (поставки) з виробником і стає власником устаткування; орендар, який отримує майно у володіння та користування і здійснює орендні платежі.

Відповідно до ст. 4 ЗУ «Про фінансовий лізинг» суб'єктами лізингу можуть бути:

– лізингодавець – юридична особа, яка передає право володіння та користування предметом лізингу лізингоодержувачу;

– лізингоодержувач – фізична або юридична особа, яка отримує право володіння та користування предметом лізингу від лізингодавця;

– продавець (постачальник) – фізична або юридична особа, в якій лізингодавець набуває річ, що в наступному буде передана як предмет лізингу лізингоодержувачу;

– інші юридичні або фізичні особи, які є сторонами багатостороннього договору лізингу.

Це традиційна і найпоширеніша з точки зору техніки її проведення лізингова операція, яка повністю фінансується орендодавцем і тому називається прямою лізинговою операцією – прямим лізингом. Разом з тим у комерційній практиці використовується непрямий лізинг, при якому до кола суб'єктів, що беруть участь у такій операції, залучається банк, що фінансує угоду. При цьому можуть застосовуватися дві схеми здійснення непрямих лізингових операцій. За першою банк надає лізинговій компанії кредит на придбання устаткування під заставу цього устаткування, а лізингова компанія, здавши устаткування в оренду, сплачує банку кредит і проценти за користування ним за рахунок отриманої від орендаря орендної плати. За другою схемою банк сам купує устаткування (стає його власником), за допомогою лізингової компанії здає його в оренду і отримує орендні платежі. Роль лізингової компанії зводиться до обслуговування цієї операції. При цьому можливе укладання договору про сумісну діяльність між банком і лізинговою компанією.

Певний інтерес з точки зору перспектив застосування в господарській практиці України становить так званий зворотний лізинг – господарська операція фізичної чи юридичної особи, що передбачає продаж основних фондів фінансовій організації (лізинговій компанії) з одночасним зворотним отриманням цих основних фондів такою фізичною чи юридичною особою в оперативний або фінансовий лізинг.

Ст. 7 ЗУ «Про фінансовий лізинг» передбачено право відмови від договору лізингу. Так, лізингоодержувач має право відмовитися від договору лізингу в односторонньому порядку, письмово повідомивши про це лізингодавця, у разі якщо прострочення передачі предмета лізингу становить більше 30 днів, за умови, що договором лізингу не передбачено іншого строку. Лізингоодержувач має право вимагати відшкодування збитків, у тому числі повернення платежів, що були сплачені лізингодавцю до такої відмови.

Лізингодавець має право відмовитися від договору лізингу та вимагати повернення предмета лізингу від лізингоодержувача у безспірному порядку на підставі виконавчого напису нотаріуса, якщо лізингоодержувач не сплатив лізинговий платіж частково або у повному обсязі та прострочення сплати становить більше 30 днів.

Стягнення за виконавчим написом нотаріуса провадиться в порядку, встановленому Законом України «Про виконавче провадження».

Відмова від договору лізингу є вчиненою з моменту, коли інша сторона довідалася або могла довідатися про таку відмову.

Якщо сторони договору лізингу уклали договір купівлі-продажу предмета лізингу, то право власності на предмет лізингу переходить до лізингоодержувача в разі та з моменту сплати ним визначеної договором ціни, якщо договором не передбачене інше.

Предмет лізингу не може бути конфісковано, на нього не може бути накладено арешт у зв'язку з будь-якими діями або бездіяльністю лізингоодержувача.

Питання для самостійного вивчення

1. Особливості документального оформлення договору лізингу.
2. Цінні папери у складі майна суб'єктів господарювання.
3. Обмеження прав на управління майном підприємства.
4. Майно, що використовується у господарській діяльності та перебуває у спільній власності двох або більше власників.

Тести для поточного контролю

- 10.1. Право власності відповідно до чинного законодавства – це:*
- комплекс повноважень власника щодо володіння, користування та розпоряджання майном;
 - правовий режим майна державних підприємств;
 - суспільні відносини з приводу привласнення засобів виробництва і продуктів праці.

10.2. Що з названого не підлягає приватизації в Україні?

- майно міського виробничого комбінату;
- майно державного машинобудівного підприємства;
- майно державного комітету з цінних паперів та фондового ринку;
- майно державного торгового підприємства.

10.3. Продаж майна державного підприємства на аукціоні означає, що:

- майно продається тільки товариству покупців;
- майно продається тому, хто більше за нього заплатить;
- майно продається тому, хто дасть зобов'язання вкласти в це підприємство інвестиції.

10.4. Хто з перерахованих нижче не має права подати заяву на приватизацію майна державного підприємства?

- фізична особа;
- юридична особа;
- товариство покупців;
- директор державного підприємства.

10.5. У склад майна не входять:

- оборотні активи;
- цінні папери;
- орендовані виробничі комплекси;
- результати господарської діяльності.

10.6. Право власності має:

- абсолютний характер;
- відносний характер;
- забезпечувальний характер;
- обмежувальний характер.

10.7. Знайдіть хибне твердження. Основа правового режиму майна суб'єкта господарювання:

- право власності;
- право господарського ведення;
- право оперативного управління;
- право оперативного використання майна.

10.8. Яке з майнових прав більш обмежене?

- право повного господарського ведення;
- право оперативного управління;
- вони рівні між собою.

ТЕМА 11. МАЙНОВА ОСНОВА ГОСПОДАРЮВАННЯ

- 11.1. Майно у сфері господарювання.
- 11.2. Джерела формування майна суб'єктів господарювання.
- 11.3. Прибуток суб'єкта господарювання.
- 11.4. Цінні папери у складі майна суб'єктів господарювання.
- 11.5. Корпоративні права.
- 11.6. Використання природних ресурсів у сфері господарювання.
- 11.7. Регулювання відносин використання в господарській діяльності прав інтелектуальної власності.
- 11.8. Право суб'єктів господарювання щодо комерційної таємниці.

11.1. Майно у сфері господарювання

Ст. 139 ГК України визнає майном сукупність речей та інших цінностей (включаючи нематеріальні активи), які мають вартісне визначення, виробляються чи використовуються у діяльності суб'єктів господарювання та відображаються в їх балансі або враховуються в інших передбачених законом формах обліку майна цих суб'єктів.

Поняття речі вміщене у ст. 179 ЦК України, яка під річчю розуміє предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права і обов'язки. З урахуванням положень ст. 190 ЦК України майном вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права і обов'язки, проте для визнання цих об'єктів речами в розумінні Господарського кодексу необхідно, щоб вони відповідали ознакам, зазначеним в ч. 1 ст. 139 ГК України, а саме: а) мали вартісне визначення; б) вироблялися чи використовувалися у діяльності суб'єктів господарювання; в) відображалися в балансі цих суб'єктів або враховувалися в інших встановлених законом формах обліку майна цих суб'єктів.

Відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи», затвердженого наказом Міністерства України від 18 жовтня 1999 р. № 242, нематеріальний актив – це немонетарний актив, який не має матеріальної форми, може бути ідентифікований та утримується підприємством з метою використання протягом періоду більше одного року (або одного операційного циклу, якщо він перевищує один рік) для виробництва, торгівлі, в адміністративних цілях чи надання в оренду іншим особам.

Майнові цінності залежно від економічної форми, якої набуває майно у процесі здійснення господарської діяльності, можуть належати до основних фондів, оборотних засобів, коштів, товарів. Зміст цих понять

та перелік об'єктів, що належать до тієї або іншої економічної форми, встановлені в ст. 139 ГК України, в законах та підзаконних нормативно-правових актах з питань бухгалтерського обліку і фінансової звітності.

Визначення поняття «основні фонди» (основні засоби) міститься в Положенні (стандарті) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби», затвердженому наказом Мінфіну України від 27 квітня 2000 р. № 92, згідно з яким основні засоби – це матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання їх у процесі виробництва або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік).

До основних фондів виробничого і невиробничого призначення згідно з ч. 3 ст. 139 ГК України належать будинки, споруди, машини та устаткування, обладнання, інструмент, виробничий інвентар і приладдя, господарський інвентар та інше майно тривалого використання, що віднесено законодавством до основних фондів.

Для цілей бухгалтерського обліку основні засоби класифікуються, зокрема, на основні засоби (земельні ділянки, капітальні витрати на поліпшення земель, будинки, споруди та передавальні пристрої, машини та обладнання, транспортні засоби, інструменти, прилади, інвентар (меблі), робоча і продуктивна худоба, багаторічні насадження тощо), інші необоротні матеріальні активи (бібліотечні фонди, малоцінні необоротні матеріальні активи, тимчасові (нетитульні) споруди, природні ресурси, інвентарна тара, предмети прокату тощо), незавершені капітальні інвестиції.

Оборотні засоби (оборотні активи) – це грошові кошти та їх еквіваленти, що не обмежені у використанні, а також інші активи, призначені для реалізації чи споживання протягом операційного циклу чи протягом дванадцяти місяців з дати балансу.

Оборотними засобами відповідно до ч. 4 ст. 139 ГК України є сировина, паливо, матеріали, малоцінні предмети та предмети, що швидко зношуються, інше майно виробничого і невиробничого призначення, що віднесено законодавством до оборотних засобів.

11.2. Джерела формування майна суб'єктів господарювання

Ч. 5 ст. 139 ГК України у складі майна суб'єктів господарювання виділяє кошти, під якими розуміє гроші у національній та іноземній валюті

ті, призначені для здійснення товарних відносин цих суб'єктів з іншими суб'єктами, а також фінансових відносин відповідно до законодавства.

Під товарами у складі майна суб'єктів господарювання ч. 6 ст. 139 ГК України визнає вироблену продукцію (товарні запаси), виконані роботи та послуги. Є й інші визначення цього поняття. Крім того, товарами є продукція будь-якого виду та призначення, у тому числі сировина, вироби, устаткування, технології, предмети у твердому, рідкому, газоподібному стані, включаючи електроенергію, а також послуги, пов'язані з поставкою товарів, якщо їх вартість не перевищує вартості самих товарів.

Вироблена (готова) продукція – це запаси виробів на складі, обробка яких закінчена та які пройшли випробування, приймання, укомплектовані згідно з умовами договорів із замовниками і відповідають технічним умовам і стандартам. Продукція, яка не відповідає наведеним вимогам (крім браку), та роботи, які не прийняті замовником, показуються у складі незавершеного виробництва.

Виконані роботи (роботи) – це будь-яка діяльність, пов'язана з проектуванням, будівництвом нових, розширенням, реконструкцією, капітальним ремонтом та реставрацією об'єктів і споруд виробничого та невиробничого призначення, технічним переозброєнням діючих підприємств, а також супровідні роботам послуги, у тому числі геодезичні роботи, буріння, сейсмічні дослідження, аеро- та супутникова фотозйомки та інші, якщо вартість виконання цих послуг не перевищує вартості самого будівництва.

Під послугами зазначений закон розуміє будь-яку закупівлю, крім товарів та робіт, включаючи підготовку спеціалістів, забезпечення транспортом і зв'язком, освоєння технологій, наукові дослідження, медичне та побутове обслуговування.

Цінні папери, як зазначено в ч. 7 ст. 139 ГК України, є особливим видом майна суб'єктів господарювання. Види і правовий режим цінних паперів, що належать до майна суб'єктів господарювання встановлені положеннями гл. 17 ГК України.

Загальні, найпоширеніші джерела, з яких формується майно суб'єктів господарювання, встановлює ст. 140 ГК України.

Грошові та матеріальні внески засновників, як правило, є джерелом формування статутного капіталу (фонду) господарських товариств (ст. 86 ГК України), майна виробничого кооперативу (ст. 100 ГК України) на стадії заснування цих суб'єктів. За рахунок майнових внесків (вступних, членських, цільових тощо) учасників формується майно об'єднання підприємств (ст. 123 ГК України). При утворенні державного унітарного підприємства компетентним органом державної влади останній наділяє таке підприємство майном – відокремленою частиною державної влас-

ності (ч. 1 ст. 73 ГК України). Так само комунальне унітарне підприємство утворюється компетентним органом місцевого самоврядування на базі відокремленої частини комунальної власності (ч. 1 ст. 78 ГК України).

Доходи від реалізації продукції, (робіт, послуг) є основним джерелом формування майна суб'єктів господарювання-підприємців після їх утворення. Зміст доходів з джерелом їх походження з України визначений п. 1.21 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств», згідно з яким це будь-які доходи, отримані резидентами або нерезидентами від будь-яких видів їх діяльності на території України, включаючи проценти, дивіденди, роялті та будь-які інші види пасивних доходів, сплачених резидентами України, доходи від надання резидентам або нерезидентам в оренду (користування) майна, розташованого в Україні, включаючи рухомий склад транспорту, приписаного до портів, розташованих в Україні, доходи від продажу нерухомого майна, розташованого в Україні, доходи, отримані у вигляді внесків та премій на страхування і перестраховання ризиків на території України, а також доходи страховиків-резидентів від страхування ризиків страхувальників-резидентів за межами України, інші доходи від господарської діяльності на митній території України або на території, що перебувають під контролем митних служб України (у зонах митного контролю, на спеціалізованих ліцензійних митних складах тощо).

Під доходами від цінних паперів розуміють суму коштів або вартість майна, отриману (нараховану) платником податку від продажу, обміну або інших способів відчуження цінних паперів та деривативів, збільшену на вартість будь-яких матеріальних цінностей чи нематеріальних активів, які передаються платнику податку у зв'язку з таким продажем, обміном або відчуженням (п. 7.6.4 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств»).

До доходів від цінних паперів слід також відносити і дивіденд – платіж, який здійснюється юридичною особою-емітентом корпоративних прав чи інвестиційних сертифікатів на користь власника таких корпоративних прав (інвестиційних сертифікатів) у зв'язку з розподілом частини прибутку такого емітента, розрахованого за правилами бухгалтерського обліку.

Капітальні вкладення як джерело формування майна суб'єкта господарювання – це інвестиції, спрямовані на створення і відновлення основних фондів. При цьому розрізняють державні і недержавні капітальні вкладення. Державні капітальні вкладення – це інвестиції, спрямовані на створення і відновлення основних фондів, джерелом фінансування яких є кошти державного бюджету, державних підприємств та організацій, а також місцевих бюджетів. У їх складі виділяють державні централізовані капітальні вкладення – інвестиції, що спрямовані

на створення і відновлення основних фондів і фінансуються за рахунок коштів державного бюджету та бюджетних позичок.

Недержавні капітальні вкладення – це інвестиції, що фінансуються за рахунок коштів інвесторів із недержавними формами власності, а саме: власних фінансових ресурсів інвестора (прибуток, амортизаційні відрахування, відшкодування збитків від аварій, стихійного лиха, грошові нагромадження і заощадження громадян, юридичних осіб тощо); позичкових фінансових коштів інвестора; залучених фінансових коштів інвестора (кошти, одержані від продажу акцій, облигацій, пайові та інші внески громадян і юридичних осіб); безоплатних та благодійних внесків, пожертвувань організацій, підприємств і громадян; коштів іноземних інвесторів (іноземні інвестиції, як прями, так і портфельні, капітальні трансферти, кредити).

Дотації можуть надаватися з державного або місцевого бюджетів неприбутковим організаціям відповідно до умов міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також на регулювання цін на платні послуги, які надаються таким неприбутковим організаціям або через них їх отримувачам згідно із законодавством, з метою зниження рівня таких цін.

Надходження від продажу (здачі в оренду) майнових об'єктів (комплексів), що належать суб'єктам господарювання, придбання майна інших суб'єктів – одне з джерел формування майна, що поділяється на кілька складових: 1) виручка від продажу майнових об'єктів; 2) надходження у вигляді орендної плати як платежу за користування об'єктом оренди; 3) придбання майна інших суб'єктів (у власність, господарське відання або оперативне управління) відповідно до укладених договорів.

Кредити банків та інших кредиторів – це кошти та матеріальні цінності, які надаються резидентами або нерезидентами у користування юридичним або фізичним особам на визначений строк та під процент. Кредит поділяється на фінансовий кредит, товарний кредит, інвестиційний податковий кредит та кредит під цінні папери, що засвідчують відносини позики.

Безоплатні та благодійні внески, пожертвування організацій та громадян складають незначне за розміром джерело формування майна суб'єктів господарювання.

Майно суб'єктів господарювання може формуватися також за рахунок інших джерел, не заборонених законом. Правовий режим майна суб'єктів господарювання встановлюється Господарським кодексом України та іншими законами з урахуванням видів майна, зазначених у ст. 139 ГК України (основні фонди, оборотні засоби, кошти, товари, цінні папери тощо).

11.3. Прибуток суб'єкта господарювання

Прибуток (доход) суб'єкта господарювання можна назвати особливим майновим фондом суб'єкта господарювання. Правовий режим прибутку включає: поняття прибутку, порядок і методи обчислення прибутку, зобов'язання суб'єкта господарювання зі сплати податків з прибутку та механізм його здійснення, права суб'єкта господарювання з використання прибутку.

Прибуток (доход) є основним узагальнюючим показником фінансових результатів господарської діяльності суб'єктів господарювання. Згідно з ч. 1 ст. 142 ГК України прибуток (доход) суб'єкта господарювання визначається шляхом зменшення суми валового доходу суб'єкта господарювання за певний період на суму валових витрат та суму амортизаційних відрахувань.

Для цілей оподаткування прибутку суб'єктів господарювання, а також організації бухгалтерського обліку і звітності в законодавстві використовується поняття «валовий доход», під яким розуміють загальну суму доходу платника податку від усіх видів діяльності, яка отримана протягом звітного періоду у грошовій, матеріальній і нематеріальній формах, як на території України, її континентальному шельфі, виключній (морській) зоні, так і за її межами. Для більшості суб'єктів господарювання основну частину прибутку (доходу) складає доход від реалізації товарів (робіт, послуг).

Під валовими витратами розуміють суму будь-яких витрат платити і податку у грошовій, матеріальній і нематеріальній формах, які здійснюються як компенсація вартості товарів (робіт, послуг), які придбані (виготовлені) для їх подальшого використання у власній господарській діяльності.

Під терміном «амортизація основних фондів і нематеріальних активів» розуміють поступове віднесення витрат на їх придбання, виготовлення або поліпшення, на зменшення скоригованого прибутку платника податку у межах норм амортизаційних відрахувань. Суми амортизаційних відрахувань визначаються шляхом застосування норм амортизації (показників споживання основних фондів, встановлених законодавством) до балансової вартості кожної з груп основних фондів на початок звітного періоду.

Види доходів, які включаються до складу валового доходу, а також перелік витрат, що включаються до складу валових витрат, визначаються Законом України «Про оподаткування прибутку підприємств».

Порядок використання прибутку (доходу) суб'єкта господарювання визначає власник (власники) або уповноважений ним орган відповідно до законодавства та установчих документів. Законодавством практично не встановлені нормативи розподілу прибутку. Ці питання віднесені до

компетенції самих суб'єктів господарювання. Зокрема у господарських товариствах створюються фонди прибутку, що розподіляється, який виплачується учасникам, і прибутку, що не розподіляється, який залишається у розпорядженні господарського товариства і спрямовується перш за все у фонд розвитку виробництва.

Держава може впливати на вибір суб'єктами господарювання напрямів та обсягів використання прибутку (доходу) через нормативи, податки, податкові пільги та господарські санкції відповідно до закону.

11.4. Цінні папери у складі майна суб'єктів господарювання

Цінні папери є особливим видом майна суб'єктів господарювання (ч. 7 ст. 139 ГК України). Їх правовому режиму присвячені, зокрема, положення гл. 17 ГК України (ст. 163–166), а також норми гл. 14 (ст. 194–198) ЦК України. Відносини, що виникають під час розміщення та обігу цінних паперів, регулюються Законом України від 23 лютого 2006 р. «Про цінні папери та фондовий ринок».

Суб'єкти господарювання, якщо це входить до їх компетенції, мають право випускати (емітувати) цінні папери, реалізовувати їх, а також придбавати цінні папери, випущені іншими суб'єктами господарювання.

Цінним папером є документ встановленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчує грошове або інше майнове право і визначає взаємовідносини між особою, яка його випустила (видала), і власником та передбачає виконання зобов'язань згідно з умовами його випуску, а також можливість передачі прав, що випливають з цього документа іншим особам (ч. 1 ст. 194 ЦК України).

Цінний папір відрізняється від інших документів тим, що він завжди є документом майнового характеру. Але на відміну від інших документів, що фіксують певні майнові права (боргових розписок, страхових полісів, заповітів тощо), цінний папір може бути реалізований лише шляхом його пред'явлення. Інакше кажучи, цінний папір це такий документ, пред'явлення якого потрібне для здійснення засвідченого ним майнового права.

Цінний папір має бути складений у визначеній законом формі і повинен мати всі необхідні реквізити, перелік яких щодо конкретних видів цінних паперів встановлюється законодавством.

Однією з головних ознак цінного паперу є те, що в ньому мають бути чітко засвідчені права володіння чи визначені ті юридичні можливості, на здійснення яких має право законний володілець цінного паперу (одержання доходу у вигляді дивідендів або процентів чи певного майна).

Цінні папери характеризуються також можливістю передачі грошових та інших прав, що випливають з цих документів, іншим особам. Способи передачі та можливі обмеження щодо передачі залежать від виду цінного паперу і можуть бути різними – від вільного обігу до повного індогаменту або до заборони передачі іншим особам.

Як зазначалося вище, здійснення суб'єктивного права, засвідченого або передбаченого цінним папером, можливе лише шляхом пред'явлення цінного паперу. Тому втрата цінного паперу, за загальним правилом, тягне за собою неможливість реалізувати втілене в ньому право. Разом з тим закон передбачає можливість відновлення іменних цінних паперів, яке провадиться державними органами, підприємствами, установами і організаціями, що випустили ці папери. Що стосується особи, яка втратила цінний папір на пред'явника або вексель, то вона може в порядку, встановленому гл. 7 р. IV Цивільного процесуального кодексу України від 18 березня 2004 р., просити суд про визнання папера недійсним і про відновлення її прав на втрачений цінний папір.

Види цінних паперів закріплені в ст. 3 Закону України від 23.02.2006 р. «Про цінні папери та фондовий ринок», згідно з якою цінні папери поділяються:

а) за порядком їх розміщення (видачі) на:

- емісійні;
- неемісійні.

Емісійні цінні папери – цінні папери, що посвідчують однакові права їх власників у межах одного випуску стосовно особи, яка бере на себе відповідні зобов'язання (емітент). До емісійних цінних паперів належать акції; облігації підприємств; облігації місцевих позик; державні облігації України; іпотечні сертифікати; іпотечні облігації; сертифікати фондів операцій з нерухомістю (сертифікати ФОН); інвестиційні сертифікати; казначейські зобов'язання України;

б) за формою існування на:

- документарні;
- бездокументарні;

в) за формою випуску:

- на пред'явника (права, посвідчені цим цінним папером, належать його пред'явникові);
- іменні (права, посвідчені цим цінним папером, належать особі, зазначеній у цінному папері);
- ордерні (права, посвідчені цим цінним папером, належать особі, зазначеній у цінному папері, яка може сама здійснити ці права або призначити своїм розпорядженням (наказом) іншу уповноважену особу).

Як зазначено в ч. 2 ст. 163 ГК України, в Україні можуть випускатися і перебувати в обігу пайові, боргові та інші цінні папери.

11.5. Корпоративні права

Визначення поняття «корпоративні права» містить ч. 1 ст. 167 ГК України, згідно з якою *корпоративні права* – це права особи, частка якої визначається у статутному фонді (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) цієї організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами.

Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» визначає корпоративні права як право власності на статутний фонд (капітал) юридичної особи або його частку (пай), включаючи права на управління, отримання відповідної частки прибутку такої юридичної особи, а також активів у разі її ліквідації відповідно до чинного законодавства, незалежно від того, чи створена така юридична особа у формі господарського товариства, підприємства, заснованого на власності однієї юридичної або фізичної особи, або в інших організаційно-правових формах.

Володіння корпоративними правами не вважається підприємництвом. Законом можуть бути встановлені обмеження певним особам щодо володіння корпоративними правами та/або їх здійснення.

Механізм реалізації корпоративних прав, що належать державі, встановлено ст. 168 ГК України, відповідно до якої корпоративні права держави здійснюються визначеними законом центральними органами виконавчої влади та уповноваженими особами в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Центральні органи виконавчої влади та уповноважені особи: здійснюють правомочності щодо участі в управлінні господарською організацією відповідно до частки (акцій, паїв) держави у статутному фонді цієї організації; ведуть реєстр державних корпоративних прав; проводять оцінку державних корпоративних прав; здійснюють контроль за ефективністю роботи господарської організації у частині реалізації належних державі корпоративних прав.

Правомочності з управління корпоративними правами держави здійснюються безпосередньо відповідними органами виконавчої влади у разі, якщо: держава має сто відсотків часток (акцій) у статутному фонді господарської організації; суб'єкт господарювання, щодо якого здійснюються корпоративні права держави, бере участь у державних та регіональних програмах, що фінансуються з Державного бюджету України; не відбувся конкурс з призначення уповноваженої особи через відсутність претендентів або якщо пропозиції конкурсантів не відповідають умовам конкурсу; в інших випадках, передбачених законом.

У решті випадків управління корпоративними правами держави здійснюється із залученням уповноваженої особи. Умови передачі повноважень та завдання з управління корпоративними правами держави, у тому числі щодо юридичної відповідальності уповноважених осіб, є обов'язковою частиною відповідного рішення Кабінету Міністрів України та договору з уповноваженою особою.

Управління корпоративними правами територіальних громад здійснюється відповідно до положень ст. 168 ГК України, якщо інше не встановлено законом.

Уповноваженою особою з управління корпоративними правами держави може бути громадянин або юридична особа, що визначена за результатами конкурсу, з якою відповідний центральний орган виконавчої влади укладає договір доручення з управління корпоративними правами держави. Положення про представника органу, уповноваженого управляти відповідними державними корпоративними правами в органах управління господарських товариств, а також Порядок проведення конкурсу з визначення уповноваженої особи на виконання функцій з управління державними корпоративними правами, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 15 травня 2000 р. № 791 «Про управління корпоративними правами держави».

Центральний орган виконавчої влади, уповноважений Кабінетом Міністрів України для здійснення необхідних заходів з управління корпоративними правами держави, координації діяльності органів виконавчої влади у цій сфері та надання необхідних відомостей іншим органам державної влади, відповідно до законодавства формує і веде реєстр корпоративних прав держави. Відносини, пов'язані з управлінням корпоративними правами держави, регулюються, крім ГК України, іншими законами та нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до Кодексу.

Важливу роль у вдосконаленні системи управління корпоративними правами держави має відіграти реалізація Основних концептуальних підходів до підвищення ефективності управління корпоративними правами держави, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2004 р. № 115.

11.6. Використання природних ресурсів у сфері господарювання

Відповідно до ст. 149–153 ГК України суб'єкти господарювання використовують у господарській діяльності природні ресурси в порядку спеціального або загального природокористування відповідно до цьо-

го Кодексу та інших законів. Кабінет Міністрів України забезпечує державний облік природних ресурсів, що належать до державної власності, перебувають в управлінні Автономної Республіки Крим та належать до комунальної власності і можуть використовуватися у господарській діяльності.

Суб'єктам господарювання може передаватися у власність земля із закритими водоймами, ділянками лісів, загальнопоширеними корисними копалинами, що знаходяться в ній, у тому числі громадянам для ведення фермерського господарства, а також сільськогосподарським підприємствам – для господарської діяльності. Порядок надання землі у власність визначається виключно законом з урахуванням необхідності визначення гарантій ефективного використання землі суб'єктами господарювання, запобігання її безгосподарному використанню та псуванню.

Суб'єктам господарювання для здійснення господарської діяльності надаються в користування на підставі спеціальних дозволів (рішень) уповноважених державою органів земля та інші природні ресурси (в тому числі за плату або на інших умовах). Порядок надання у користування природних ресурсів громадянам і юридичним особам для здійснення господарської діяльності встановлюється земельним, водним, лісовим та іншим спеціальним законодавством.

Суб'єкт господарювання, здійснюючи господарську діяльність, має право: експлуатувати корисні властивості наданих йому природних ресурсів; використовувати для господарських потреб в установленому законодавством порядку корисні копалини місцевого значення, водні об'єкти, лісові ресурси, що знаходяться на наданій йому земельній ділянці; одержувати доходи від результатів господарської діяльності, пов'язаної з використанням природних ресурсів; одержувати пільгові короткострокові та довгострокові кредити для реалізації заходів щодо ефективного використання, відтворення та охорони природних ресурсів, а також користуватися податковими пільгами при здійсненні зазначених заходів; вимагати компенсації шкоди, завданої належним йому природним ресурсам іншими суб'єктами, а також усунення перешкод у здійсненні господарської діяльності, пов'язаної з використанням природних ресурсів.

Суб'єкт господарювання, здійснюючи господарську діяльність, зобов'язаний: використовувати природні ресурси відповідно до цільового призначення, визначеного при їх наданні (придбанні) для використання у господарській діяльності; ефективно і економно використовувати природні ресурси на основі застосування новітніх технологій у виробничій діяльності; здійснювати заходи щодо своєчасного відтворення і запобігання псуванню, забрудненню, засміченню та виснаженню природних ресурсів, не допускати зниження їх якості у процесі господа-

рування; своєчасно вносити відповідну плату за використання природних ресурсів; здійснювати господарську діяльність без порушення прав інших власників та користувачів природних ресурсів; відшкодовувати збитки, завдані ним власникам або первинним користувачам природних ресурсів. Законом можуть бути визначені й інші обов'язки суб'єкта господарювання щодо використання природних ресурсів у господарській діяльності.

11.7. Регулювання відносин використання в господарській діяльності прав інтелектуальної власності

Згідно зі ст. 154 ГК України відносини, пов'язані з використанням у господарській діяльності та охороною прав інтелектуальної власності, регулюються ГК України та іншими законами. До відносин, пов'язаних з використанням у господарській діяльності прав інтелектуальної власності, застосовуються положення Цивільного кодексу України з урахуванням особливостей, передбачених ГК України та іншими законами.

Згідно зі ст. 54 Конституції України громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. Кожний громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом.

Правові основи регулювання і захисту права інтелектуальної діяльності також встановлені в книзі четвертій «Право інтелектуальної власності» Цивільного кодексу України. Положення Цивільного кодексу України застосовуються до відносин, пов'язаних з використанням у господарській діяльності прав інтелектуальної власності, з урахуванням особливостей, передбачених Господарським кодексом України та інших законів.

Ст. 156 ГК України зазначає, що право інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок, сорти рослин, породи тварин відповідно до законодавства України засвідчується патентом. Відносини суб'єкта господарювання, що є роботодавцем для винахідника (винахідників) або автора (авторів) об'єктів, зазначених у частині першій цієї статті, щодо прав на одержання патенту і права використання зазначених об'єктів інтелектуальної власності регулюються Цивільним кодексом України та іншими законами.

Використанням винаходу, корисної моделі чи промислового зразка у сфері господарювання є: виготовлення, пропонування для прода-

жу, запровадження в господарський (комерційний) обіг, застосування, ввезення чи зберігання із зазначеною метою продукту, що охороняється відповідно до закону; застосування способу, що охороняється відповідно до закону, або пропонування його для застосування в Україні за умов, передбачених Цивільним кодексом України; пропонування для продажу, запровадження в господарський (комерційний) обіг, застосування, ввезення чи зберігання із зазначеною метою продукту, виготовленого безпосередньо способом, що охороняється відповідно до закону.

Суб'єктам господарювання належить право попереднього використання винаходу, корисної моделі чи промислового зразка за умов, передбачених Цивільним кодексом України. Володілець патенту може передавати свої права щодо використання винаходу, корисної моделі чи промислового зразка як вклад у статутний фонд підприємства.

Право інтелектуальної власності на торговельну марку засвідчується свідоцтвом у випадках і порядку, передбачених законом. Використанням торговельної марки у сфері господарювання визнається застосування її на товарах та при наданні послуг, для яких вона зареєстрована, на упаковці товарів, у рекламі, друкованих виданнях, на вивісках, під час показу експонатів на виставках і ярмарках, що проводяться в Україні, у проспектах, рахунках, на бланках та в іншій документації, пов'язаній з впровадженням зазначених товарів і послуг у господарський (комерційний) обіг.

Свідоцтво надає право його володільцеві забороняти іншим особам використовувати зареєстровану торговельну марку без його дозволу, за винятком випадків правомірного використання торговельної марки без його дозволу. Суб'єкти права на торговельну марку можуть проставляти попереджувальне маркування, яке вказує на те, що торговельна марка, яка застосовується, зареєстрована в Україні. Суб'єкти права на торговельну марку, які здійснюють посередницьку діяльність, можуть на підставі договору з виробником товару (послуг) використовувати свою торговельну марку з торговельною маркою виробника, а також замість його торговельної марки. Право інтелектуальної власності на торговельну марку може бути передано як внесок до статутного фонду суб'єкта господарювання. У разі банкрутства суб'єкта господарювання право на торговельну марку оцінюється разом з іншим майном цього суб'єкта (ст. 157 ГК України).

Ст. 158, 159, 160 ГК України зазначають, що торговельна марка, право на яку належить кільком особам, – це марка, що відрізняє товари і послуги учасників об'єднання підприємств (торговельна марка об'єднання, спільна торговельна марка) від однорідних товарів і послуг інших суб'єктів господарювання, або використовується спільно кількома суб'єктами в інших випадках, передбачених законом.

Суб'єкт господарювання – юридична особа або громадянин-підприємець може мати комерційне найменування. Громадянин-підприємець має право заявити як комерційне найменування своє прізвище або ім'я. Відомості про комерційне найменування суб'єкта господарювання вносяться за його поданням до реєстрів, порядок ведення яких встановлюється законом. Суб'єкт господарювання, комерційне найменування якого було включено до реєстру раніше, має пріоритетне право захисту перед будь-яким іншим суб'єктом, тотожне комерційне найменування якого включено до реєстру пізніше.

Право на використання географічного зазначення мають лише суб'єкти господарювання, які виробляють товари (надають послуги), щодо яких здійснено державну реєстрацію відповідного географічного зазначення.

Використанням географічного зазначення суб'єктом господарювання вважається: застосування його на товарах, для яких зареєстровано це географічне зазначення, а також на упаковці; застосування в рекламі, проспектах, рахунках, друкованих виданнях, офіційних бланках, вівісках тощо.

Суб'єкти господарювання, які здійснюють посередницьку діяльність, можуть використовувати свою торговельну марку разом з географічним зазначенням товару виробника не інакше як на підставі договору.

11.8. Право суб'єктів господарювання щодо комерційної таємниці

Згідно з ч. 1 ст. 36 ГК України відомості, пов'язані з виробництвом, технологією, управлінням, фінансовою та іншою діяльністю суб'єкта господарювання, що не є державною таємницею, розголошення яких може завдати шкоди інтересам суб'єкта господарювання, можуть бути визнані його комерційною таємницею.

Легальне визначення комерційної таємниці міститься у ст. 505 Цивільного кодексу України: інформація, що є секретною в тому розумінні, що вона в цілому чи в певній формі та сукупності її складових є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які звичайно мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у зв'язку з цим має комерційну цінність та була предметом адекватних існуючим обставинам заходів щодо збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію.

Поняття комерційної таємниці слід розглядати і визначати у зв'язку з більш загальною категорією інформації і менш загальною, похідною від неї категорією конфіденційної інформації.

За критерієм правового режиму комерційну таємницю слід віднести до конфіденційної інформації, яка, у свою чергу, за критерієм режиму доступу є видом інформації з обмеженим доступом. Таким чином, комерційна таємниця – це вид конфіденційної інформації і різновид інформації з обмеженим доступом.

Комерційній таємниці повністю властиві всі ознаки інформації як самостійного виду об'єктів прав суб'єктів господарювання, і разом з тим – специфічні ознаки, що відрізняють її від інших видів і різновидів інформації. Виходячи з легального визначення комерційної таємниці в ст. 505 ЦК України, відповідно до українського законодавства (як і законодавства багатьох країн), комерційній таємниці властиві такі ознаки.

По-перше, інформація має дійсну або потенційну комерційну цінність унаслідок її невідомості третім особам.

По-друге, до інформації, що складає комерційну таємницю, немає вільного доступу на законній підставі. Згідно зі ст. 505 ГК України абсолютна таємність інформації не потрібна. Інформацію слід вважати секретною, поки вона не стає загальновідомою або легкодоступною особам, які належать до тих кіл, які звичайно пов'язані з подібною інформацією.

По-третє, прийняття власником інформації заходів щодо охорони її секретності. До них можуть бути віднесені різноманітні заходи технічного, організаційного та юридичного характеру, спрямовані на те, щоб захистити інформацію від несанкціонованого доступу третіх осіб. При визначенні того, чи були прийняті належні, адекватні заходи для збереження комерційної таємниці, слід враховувати ті зусилля і грошові кошти, що були витрачені її законним володільцем для розробки секретної інформації, цінність цієї інформації для нього та його конкурентів, сферу дії тих заходів, що були прийняті законним володільцем для збереження цієї інформації в таємниці, а також простоту або складність одержання цієї інформації законним чином іншими особами. Комерційна таємниця і банківська таємниця розрізняються за двома основними критеріями: за рівнем визначення відомостей, що складають таємницю, та правовим оформленням такого визначення.

Склад відомостей, що складають комерційну таємницю, визначається самостійно суб'єктом господарювання (за винятком тих, які відповідно до законодавства не можуть складати комерційну таємницю), у той час як коло відомостей, що складають банківську таємницю, визначений Законом. Відповідно, обсяг і коло відомостей, що складають комерційну таємницю, різний у різних суб'єктів господарювання, на відміну від відомостей, що складають банківську таємницю, який є однаковим для всіх банків. Для оформлення правового режиму комерційної таємниці необхідне закріплення його на рівні локальних актів, у той

час як банківська таємниця не вимагає спеціального оформлення на локальному рівні. Суб'єкт господарювання самостійно визначає коло осіб, які мають право доступу до комерційної таємниці. Що ж стосується банківської таємниці, то коло осіб, які мають право її одержувати, встановлюється законом і не може бути розширене або звужене банком. Разом з тим банківська таємниця не включає існування комерційної таємниці самого банку як самостійного суб'єкта господарських відносин, що, однак, не може бути включена до банківської таємниці. Категорія «комерційна таємниця» є одним з важливих понять господарського права, тому що її володільцями є суб'єкти господарювання і вона необхідна для здійснення господарської діяльності. Комерційна таємниця суб'єктів господарювання знаходиться в господарському обігу та є об'єктом відносин, що підлягають правовому регулюванню. Комерційна таємниця як юридично значущий вид інформації є об'єктом суспільних відносин щодо її використання і захисту, що через врегулювання правом набувають характеру правовідносин. Виділення комерційної таємниці як самостійного об'єкта прав суб'єктів господарювання обумовлено як її комерційною значущістю, цінністю та участю в обігу, так і необхідністю її захисту.

З урахуванням специфічних ознак комерційної таємниці можна дати таке її визначення: комерційна таємниця – це будь-яка комерційно цінна конфіденційна інформація, що охороняється суб'єктом господарювання і доступ до якої обмежений з метою захисту прав та законних інтересів її володаря від неправомірного доступу до неї, розголошення або використання.

Оскільки комерційна таємниця, що охороняється законом, не може існувати поза суб'єктами господарювання, а відносини, що складаються між суб'єктами у зв'язку з комерційною таємницею, нерозривно пов'язані зі сферою господарювання (підприємництва), сукупність правових норм, що регулюють ці відносини, слід вважати інститутом господарського права. Інститут комерційної таємниці суб'єктів господарювання – це сукупність правових норм, які регулюють відносини, що виникають у процесі реалізації права суб'єкта господарювання на комерційну таємницю, у тому числі віднесення інформації до комерційної таємниці, визначення режиму її конфіденційності, порядку одержання, зберігання, використання комерційної таємниці іншими особами.

Регулювання комерційної таємниці має відбуватися на підставі сполучення нормативно-правового регулювання, здійснюваного державою, і локального (недержавного) регулювання, здійснюваного самими суб'єктами господарювання. Практично відносини щодо регулювання та охорони комерційної таємниці як один з видів відносин суб'єкта господарювання регулюються загальними нормативно-правовими актами та локальними актами суб'єкта господарювання.

Законодавче закріплення усіх видів інформації, що входить до складу комерційної таємниці суб'єкта господарювання, є неможливим через різноманіття відомостей, здатних бути цінними для суб'єкта.

Правова кваліфікація інформації як комерційної таємниці не є незмінною та абсолютною, вона може змінюватися залежно від часу, зміни виду діяльності та інших обставин.

Одним з перспективних шляхів удосконалення регулювання і захисту комерційної таємниці суб'єктів господарювання є активізація впровадження у сферу господарювання етичних кодексів (кодексів поведінки), прийнятих суб'єктами господарювання та їх об'єднаннями, що передбачають, зокрема, зобов'язання працівників щодо збереження комерційної таємниці.

Право суб'єкта господарювання на комерційну таємницю – це право на індивідуалізацію способу її використання, що включає право на захист від стороннього втручання в її використання, у тому числі неправомірний доступ до неї.

Це суб'єктивне право суб'єкта господарювання, що включає три елементи:

1) можливість самого суб'єкта господарювання діяти певним чином – визначати склад інформації, що складає комерційну таємницю, режим її конфіденційності, вживати заходів щодо збереження її таємності, розпоряджатися нею тощо;

2) можливість вимагати, щоб зобов'язані особи діяли відповідно до чинного законодавства і не порушували його право;

3) можливість звертатися за захистом до уповноважених державних органів у разі порушення права на комерційну таємницю, зокрема шляхом неправомірного збирання, розголошення і використання комерційної таємниці.

Суб'єкт господарювання – володілець комерційної таємниці має такі правомочності:

1) установлювати, змінювати і скасовувати режим комерційної таємниці відповідно до закону;

2) використовувати комерційну таємницю в господарській діяльності (у тому числі у виробництві товарів, робіт або послуг), передавати іншим особам на підставі договорів, а також включати зазначену інформацію в господарський обіг іншими способами;

3) на судовий захист у встановленому порядку від діянь (дій або бездіяльності), що порушують установлений відповідно до законодавства режим комерційної таємниці або створюють загрозу порушення такого режиму.

Правовий режим комерційної таємниці, встановлюваний у законодавстві, повинен забезпечувати сполучення приватних інтересів

суб'єктів господарювання і публічних інтересів, що викликає необхідність використання як приватноправового, так і публічноправового регулювання в цій сфері.

Суб'єктом права на комерційну таємницю (володільцем комерційної таємниці) є юридична особа – суб'єкт господарювання або фізична особа – суб'єкт підприємницької діяльності.

Оскільки право суб'єкта господарювання на комерційну таємницю, як і будь-яке інше право, має певні межі, не повинне допускатися зловживання цим правом. Право суб'єкта господарювання на комерційну таємницю не може бути використане для приховування правопорушень і завдання збитку державним і суспільним інтересам, а також правам і законним інтересам інших суб'єктів господарювання.

Право суб'єкта господарювання на комерційну таємницю закріплюється в таких локальних актах: установчих документах (статуті або засновницькому договорі), Правилах внутрішнього трудового розпорядку, колективному договорі, Положенні про комерційну таємницю суб'єкта господарювання і правилах її зберігання, Положенні про дозвільну систему доступу до комерційної таємниці тощо.

У регулюванні відносин щодо встановлення та охорони комерційної таємниці повинен дотримуватися певний баланс приватних інтересів суб'єкта господарювання і публічних інтересів. Тому для найбільш ефективної реалізації права на комерційну таємницю, при визначенні переліку відомостей, що складають цю таємницю, суб'єкту господарювання слід враховувати як законодавчі обмеження, так і власні інтереси.

До відомостей, що не можуть складати комерційну таємницю, відносять: відомості, зазначені в постанові Кабінету Міністрів України від 09.08.1993 р. № 611; відомості, які відповідно до чинного законодавства підлягають обнародуванню, загальнодоступність яких гарантується Конституцією і законами України і не може бути обмежена; відомості, що складають державну таємницю; відомості, захищені правом інтелектуальної, у тому числі промислової, власності. Включення вищевказаних відомостей до комерційної таємниці суб'єкта господарювання є неправомірним.

За винятком зазначених обмежень визначення переліку відомостей, що складають комерційну таємницю, слід розглядати як одну з правомочностей права суб'єкта господарювання на комерційну таємницю, яке здійснюється ним на свій розсуд та у своєму інтересі. Це право не може бути неправомірно обмежене шляхом законодавчого встановлення переліку і змісту відомостей, що складають комерційну таємницю.

Для завершення формування інституту комерційної таємниці як інституту господарського законодавства та удосконалення законодавства в цій сфері необхідне прийняття спеціального Закону, що регулюватиме

визначення, використання, поширення, зберігання та захист комерційної таємниці суб'єктів господарювання.

Питання для самостійного вивчення

1. Перелік відомостей, що не становлять комерційної таємниці.
2. Цінні папери: поняття та види.
3. Обмеження у використанні прав інтелектуальної власності.
4. Інформація з обмеженим доступом.

Тести для поточного контролю

11.1. Володіння корпоративними правами:

- не вважається підприємництвом;
- здійснюється центральними органами виконавчої влади;
- виникає з моменту оформлення заяви про вступ до товариства.

11.2. Знайдіть хибне твердження. Суб'єкт господарювання, здійснюючи господарську діяльність, зобов'язаний:

- використовувати природні ресурси відповідно до цільового призначення, визначеного при їх наданні (придбанні) для використання у господарській діяльності;
- ефективно і економно використовувати природні ресурси на основі застосування новітніх технологій у виробничій діяльності;
- здійснювати заходи щодо своєчасного відтворення і запобігання псуванню природних ресурсів;
- своєчасно вносити відповідну плату за використання природних ресурсів;
- здійснювати господарську діяльність, порушуючи права інших власників та користувачів природних ресурсів, якщо вони заважають реалізації планів суб'єкта господарювання.

11.3. Володілець патенту свої права щодо використання винаходу, корисної моделі чи промислового зразка:

- може передавати як внесок у статутний фонд підприємства;
- не може передавати як внесок у статутний фонд підприємства.

11.4. Право інтелектуальної власності на торговельну марку за-свідчується:

- свідоцтвом;
- патентом;
- ліцензією.

11.5. Суб'єкти права на торговельну марку, які здійснюють посередницьку діяльність, можуть на підставі договору з виробником товару (послуг):

- використовувати свою торговельну марку з торговельною маркою виробника, а також замість його торговельної марки;
- використовувати свою торговельну марку з торговельною маркою виробника;
- використовувати свою торговельну марку замість торговельної марки виробника.

11.6. Право інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок, сорти рослин, породи тварин засвідчується:

- свідоцтвом;
- патентом;
- ліцензією.

11.7. У разі банкрутства суб'єкта господарювання право на торговельну марку:

- оцінюється разом з іншим майном цього суб'єкта;
- не оцінюється, оскільки є об'єктом права інтелектуальної власності;
- залишається власністю учасника, що передав його як внесок до статутного фонду суб'єкта господарювання.

11.8. Поняття «комерційна таємниця» та «конфіденційна інформація» співвідносяться як:

- похідною від поняття «конфіденційна інформація» є категорія «комерційна таємниця»;
- ці поняття тотожні;
- ці поняття не пов'язані між собою.

ТЕМА 12. ЗВІТНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

- 12.1. Загальна характеристика звітності підприємства.
- 12.2. Затвердження звітів вищим органом управління господарського товариства.
- 12.3. Власна звітність, консолідована та загальна. Звітність холдингової компанії.
- 12.4. Звітний період: поняття та види.
- 12.5. Проведення інвентаризації: умови та порядок. Підстави проведення обов'язкової інвентаризації.

12.1. Загальна характеристика звітності підприємства

Як встановлено ч. 8 ст. 19 ГК України, усі суб'єкти господарювання зобов'язані здійснювати первинний (оперативний) та бухгалтерський облік результатів своєї роботи, складати статистичну інформацію, а також надавати відповідно до вимог закону фінансову звітність та статистичну інформацію щодо своєї господарської діяльності, інші дані, визначені законом. Забороняється вимагати від суб'єктів господарювання надання статистичної інформації та інших даних, не передбачених законом або з порушенням порядку, встановленого законом.

Відповідно до ст. 1 Закону України від 16 липня 1999р. «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» **бухгалтерський облік** – це процес виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації про діяльність підприємства зовнішнім та внутрішнім користувачам для прийняття рішень.

Бухгалтерський облік є обов'язковим видом обліку, який ведеться підприємством. Фінансова, податкова, статистична та інші види звітності, що використовують грошовий вимірник, ґрунтуються на даних бухгалтерського обліку (ч. 2 ст. 3 Закону).

Метою ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності є надання користувачам для прийняття рішень повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансове становище, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства (ч. 1 ст. 3 Закону).

Бухгалтерський облік та фінансова звітність ґрунтуються на певних принципах, під якими розуміють правила, якими належить керуватися при виявленні, оцінці і реєстрації господарських операцій і при відображенні їх результатів у фінансовій звітності.

Основними принципами бухгалтерського обліку та фінансової звітності є: обачність – застосування в бухгалтерському обліку методів оцін-

ки, які повинні запобігати заниженню оцінки зобов'язань та витрат і завищенню оцінки активів і доходів підприємства; повне висвітлення – фінансова звітність повинна містити всю інформацію про фактичні та потенційні наслідки господарських операцій та подій, здатних вплинути на рішення, що приймаються на її основі; автономність – кожне підприємство розглядається як юридична особа, відокремлена від її власників, у зв'язку з чим особисте майно та зобов'язання власників не повинні відображатися у фінансовій звітності підприємства; послідовність – постійне (із року в рік) застосування підприємством обраної облікової політики.

Зміна облікової політики можлива лише у випадках, передбачених національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку, і повинна бути обґрунтована та розкрита у фінансовій звітності; безперервність – оцінка активів та зобов'язань підприємства здійснюється виходячи з припущення, що його діяльність буде тривати далі; нарахування та відповідність доходів і витрат – для визначення фінансового результату звітного періоду необхідно порівняти доходи звітного періоду з витратами, що були здійснені для отримання цих доходів. При цьому доходи і витрати відображаються в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності в момент їх виникнення, незалежно від дати надходження або сплати грошових коштів; превалювання сутності над формою – операції обліковуються відповідно до їх сутності, а не лише виходячи з юридичної форми; історична (фактична) собівартість – пріоритетною є оцінка активів підприємства, виходячи з витрат на їх виробництво та придбання; єдиний грошовий вимірник – вимірювання та узагальнення всіх господарських операцій підприємства у його фінансовій звітності здійснюється в єдиній грошовій одиниці; періодичність – можливість розподілу діяльності підприємства на певні періоди часу з метою складання фінансової звітності.

Бухгалтерський облік на підприємстві ведеться безперервно з дня реєстрації підприємства до його ліквідації. Питання організації бухгалтерського обліку на підприємстві належать до компетенції його власника (власників) або уповноваженого органу (посадової особи) відповідно до законодавства та установчих документів. Відповідальність за організацію бухгалтерського обліку та забезпечення фіксування фактів здійснення всіх господарських операцій у первинних документах, збереження оброблених документів, реєстрів і звітності протягом встановленого терміну, але не менше трьох років, несе власник (власники) або уповноважений орган (посадова особа), який здійснює керівництво підприємством відповідно до законодавства та установчих документів.

Для забезпечення ведення бухгалтерського обліку підприємство самостійно обирає форми його організації: введення до штату підприємства посади бухгалтера або створення бухгалтерської служби на чолі

з головним бухгалтером; користування послугами спеціаліста з бухгалтерського обліку, зареєстрованого як підприємець, який здійснює підприємницьку діяльність без створення юридичної особи; ведення на договірних засадах бухгалтерського обліку централізованою бухгалтерією або аудиторською фірмою; самостійне ведення бухгалтерського обліку та складання звітності безпосередньо власником або керівником підприємства. Ця форма організації бухгалтерського обліку не може застосовуватися на підприємствах, звітність яких повинна оприлюднюватися. Підприємство самостійно: визначає облікову політику підприємства; обирає форму бухгалтерського обліку як певну систему реєстрів обліку, порядку і способу реєстрації та узагальнення інформації в них з дотриманням єдиних засад, встановлених цим Законом, та з урахуванням особливостей своєї діяльності і технології обробки облікових даних; розробляє систему і форми внутрішньогосподарського (управлінського) обліку, звітності і контролю господарських операцій, визначає права працівників на підписання бухгалтерських документів; затверджує правила документообігу і технологію обробки облікової інформації, додаткову систему рахунків і реєстрів аналітичного обліку; може виділяти на окремий баланс філії, представництва, відділення та інші відокремлені підрозділи, які зобов'язані вести бухгалтерський облік, з наступним включенням їх показників до фінансової звітності підприємства.

Керівник підприємства зобов'язаний створити необхідні умови для правильного ведення бухгалтерського обліку, забезпечити неухильне виконання всіма підрозділами, службами та працівниками, причетними до бухгалтерського обліку, правомірних вимог бухгалтера щодо дотримання порядку оформлення та подання до обліку первинних документів. Головний бухгалтер або особа, на яку покладено ведення бухгалтерського обліку підприємства: забезпечує дотримання на підприємстві встановлених єдиних методологічних засад бухгалтерського обліку, складання і подання у встановлені строки фінансової звітності; організує контроль за відображенням на рахунках бухгалтерського обліку всіх господарських операцій; бере участь в оформленні матеріалів, пов'язаних з нестачею та відшкодуванням втрат від нестачі, крадіжки і псування активів підприємства; забезпечує перевірку стану бухгалтерського обліку у філіях, представництвах, відділеннях та інших відокремлених підрозділах підприємства.

Відповідальність за бухгалтерський облік господарських операцій, пов'язаних з ліквідацією підприємства, включаючи оцінку майна і зобов'язань підприємства та складання ліквідаційного балансу і фінансової звітності, покладається на ліквідаційну комісію, яка утворюється відповідно до законодавства (ст. 8 Закону «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність»).

12.2. Затвердження звітів вищим органом управління господарського товариства

Відповідно до ст. 18 Закону України «Про господарські товариства» товариство веде бухгалтерський облік, складає і подає статистичну інформацію та адміністративні дані у порядку, встановленому законодавством. Достовірність та повнота річної фінансової звітності товариства повинні бути підтверджені аудитором (аудиторською фірмою). Обов'язкова аудиторська перевірка річної фінансової звітності товариств з річним господарським оборотом менше як двісті п'ятдесят неоподатковуваних мінімумів проводиться один раз на три роки.

Ст. 90 ГК України зазначає, що облік і звітність господарських товариств здійснюються відповідно до вимог ст. 19 ГК України та інших нормативно-правових актів. Перевірки фінансової діяльності товариства здійснюються державними податковими органами, іншими органами державної влади у межах визначених законом повноважень, ревізійною комісією (ревізором) господарського товариства та/або аудиторами. Достовірність та повнота річного балансу і звітності господарського товариства у випадках, визначених законом, повинні бути підтверджені аудитором (аудиторською організацією).

12.3. Власна звітність, консолідована та загальна. Звітність холдингової компанії

Фінансова звітність – бухгалтерська звітність, що містить інформацію про фінансове становище, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства за звітний період (ст. 1 Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність»).

Загальні вимоги до фінансової звітності визначені ст. 11 ЗУ «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність». Відповідно до цієї статті на основі даних бухгалтерського обліку підприємства зобов'язані складати фінансову звітність. Фінансову звітність підписують керівник та бухгалтер підприємства.

Фінансова звітність підприємства (крім бюджетних установ, представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності та суб'єктів малого підприємництва, визнаних такими відповідно до чинного законодавства) включає:

- баланс;
- звіт про фінансові результати;
- звіт про рух грошових коштів;
- звіт про власний капітал та примітки до звітів.

а) баланс – це звіт про фінансове становище підприємства, який відображає на певну дату його активи, зобов'язання і власний капітал.

Активи підприємства – це ресурси, контрольовані підприємством в результаті минулих подій, використання яких, як очікується, призведе до отримання економічних вигод в майбутньому.

Зобов'язання – заборгованість підприємства, яка виникла внаслідок минулих подій і погашення якої в майбутньому, як очікується, призведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють у собі економічні вигоди.

Власний капітал – частина в активах підприємства, що залишається після вирахування його зобов'язань.

Зміст статей балансу визначено Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 2 «Баланс», затвердженим наказом Міністерства України від 31 березня 1999 р. № 87. Ці статті згруповані у відповідні розділи:

Актив:

I. Необоротні активи (включає статті): «Нематеріальні активи», «Незавершене будівництво», «Основні засоби», «Довгострокові фінансові інвестиції», «Довгострокова дебіторська заборгованість», «Відстрочені податкові активи», «Інші необоротні активи».

II. Оборотні активи.

III. Витрати майбутніх періодів.

Пасив:

I. Власний капітал.

II. Забезпечення майбутніх витрат і платежів.

III. Довгострокові зобов'язання.

IV. Поточні зобов'язання.

V. Доходи майбутніх періодів.

б) звіт про фінансові результати. З метою визначення чистого прибутку або збитку звітного періоду у Звіті про фінансові результати наводять доходи і витрати.

Доходи – це збільшення економічних вигод у вигляді надходження активів або зменшення зобов'язань, які призводять до зростання власного капіталу (крім зростання капіталу за рахунок внесків власників) за звітний період. Так, у статті «Доход (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)» відображається загальний доход (виручка) від реалізації продукції, товарів, робіт або послуг, тобто без вирахування наданих знижок, повернення проданих товарів та непрямих податків (податку на додану вартість, акцизного збору тощо). Організації, основною діяльністю яких є торгівля цінними паперами, у цій статті відображають вартість, за якою реалізовано цінні папери, та суму винагороди за виконання інших операцій, пов'язаних з розміщенням, купівлею і продажем цінних паперів.

Витрати – це зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, які призводять до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу за рахунок його вилучення або розподілу власниками) за звітний період. Знаючи доходи і витрати, можна визначити прибутки і збитки суб'єкта господарювання. Прибуток – це сума, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати. Збиток – це перевищення суми витрат над сумою доходу, для отримання якого були здійснені ці витрати.

в) звіт про рух грошових коштів підприємств, організацій та інших юридичних осіб (далі – підприємства) усіх форм власності (крім банків і бюджетних установ), метою якого є надання користувачам фінансової звітності повної, правдивої і неупередженої інформації про зміни, що відбулися в грошових коштах підприємства і їх еквівалентах за звітний період. Порядок складання цього звіту визначено Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 4 «Звіт про рух грошових коштів», затвердженим наказом Мінфіну України від 31 березня 1999 р.

г) звіт про власний капітал, метою складання якого є розкриття інформації про зміни у складі власного капіталу підприємства протягом звітного періоду. Порядок складання цього звіту визначено Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 5 «Звіт про власний капітал», затвердженим наказом Мінфіну України від 31 березня 1999 р.

Звіт про рух грошових коштів і звіт про власний капітал можуть бути віднесені до іншої звітності в межах відомостей, які не становлять комерційну таємницю і визначені законодавством для надання користувачам та публікації, про яку йдеться в Законі України «Про аудиторську діяльність».

Для суб'єктів малого підприємництва і представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності національними положеннями (стандартами) встановлюється скорочена за показниками фінансова звітність у складі балансу і звіту про фінансові результати. Форми фінансової звітності підприємств (крім банків) і порядок їх заповнення встановлюються Міністерством фінансів України за погодженням з Державним комітетом статистики України. Форми фінансової звітності банків і порядок їх заповнення встановлюються Національним банком України за погодженням з Державним комітетом статистики України. Форми фінансової звітності бюджетних установ, органів Державного казначейства України з виконання бюджетів усіх рівнів і кошторисів видатків та порядок їх заповнення встановлюються Державним казначейством України.

Відповідно до ст. 12 Закону підприємства, що мають дочірні підприємства, крім фінансових звітів про власні господарські операції, зобов'язані складати та подавати консолідовану фінансову звітність.

Міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, до сфери управління яких належать підприємства, засновані на державній влас-

ності, та органи, які здійснюють управління майном підприємств, заснованих на комунальній власності, крім власних звітів, складають та подають зведену фінансову звітність щодо всіх підприємств, що належать до сфери їх управління.

Зазначені органи також окремо складають зведену фінансову звітність щодо господарських товариств, акції (частки, паї) яких перебувають відповідно у державній та комунальній власності.

Об'єднання підприємств крім власної звітності складають і подають зведену фінансову звітність щодо всіх підприємств, які входять до їх складу, якщо це передбачено установчими документами об'єднань підприємств відповідно до законодавства.

Звітність холдингової компанії. Відповідно до ст. 126 ГК України холдингова компанія – публічне акціонерне товариство, яке володіє, користується, а також розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств (крім пакетів акцій, що перебувають у державній власності).

Ст. 9 Закону України «Про холдингові компанії в Україні» протягом місяця з дня державної реєстрації холдингової компанії така компанія має оприлюднити інформацію про напрями своєї діяльності в офіційному друкованому виданні Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку. Холдингова компанія протягом усього періоду своєї діяльності повинна не рідше одного разу на рік оприлюднювати свою консолідовану фінансову звітність та фінансову звітність своїх корпоративних підприємств.

12.4. Звітний період: поняття та види

Звітним періодом для складання фінансової звітності є календарний рік. Проміжна звітність складається щоквартально нарастаючим підсумком з початку звітного року в складі балансу та звіту про фінансові результати. Баланс підприємства складається за станом на кінець останнього дня кварталу (року).

Перший звітний період новоствореного підприємства може бути менше як 12 місяців, але не більше як 15 місяців.

Звітним періодом підприємства, що ліквідується, є період з початку звітного року до дати прийняття рішення про його ліквідацію. Порядок подання та оприлюднення фінансової звітності встановлено ст. 14 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність».

Підприємства зобов'язані подавати квартальну та річну фінансову звітність органам, до сфери управління яких вони належать, трудовим колективам на їх вимогу, власникам (засновникам) відповідно до уста-

новчих документів, якщо інше не передбачено цим Законом. Органам виконавчої влади та іншим користувачам фінансова звітність подається відповідно до законодавства. Термін подання фінансової звітності встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Фінансова звітність подається органам, до сфери управління яких належать підприємства, трудовим колективам на їх вимогу, власникам (засновникам) відповідно до установчих документів, а також згідно із законодавством – іншим органам та користувачам, зокрема органам державної статистики, та щодо використання бюджетних асигнувань, одержаних з державного бюджету, – органам Державного казначейства, а щодо використання асигнувань, одержаних з місцевих бюджетів, – відповідно фінансовим відділам райдержадміністрацій, міськвиконкомів та фінансовим управлінням обласних, Київської і Севастопольської міських держадміністрацій. Розпорядники бюджетних коштів разом з річною фінансовою звітністю про виконання кошторисів доходів і видатків подають аудиторський звіт з висновком щодо її достовірності, складений органом державної контрольно-ревізійної служби.

Банки подають фінансову звітність також Національному банку. Фінансова звітність може подаватися органам державної статистики разом з довідкою про наявність згоди надання органам державної влади даних з фінансової звітності підприємства, форму якої наведено у додатку. У разі відсутності такої згоди зазначена довідка органам державної статистики не подається.

Терміни подання підприємствами фінансової звітності у визначених межах встановлює міністерство або інший орган виконавчої влади, до сфери управління якого належать підприємства, або органи місцевого самоврядування, які здійснюють управління майном підприємств комунальної власності. Квартальна фінансова звітність (крім зведеної та консолідованої) подається підприємствами не пізніше 25 числа місяця, що настає за звітним кварталом, а річна – не пізніше 20 лютого наступного за звітним року.

Міністерства та інші центральні органи виконавчої влади подають зведену фінансову звітність про фінансове становище, результати діяльності та рух грошових коштів щодо всіх підприємств, які належать до сфери їх управління, а також зведену фінансову звітність про фінансове становище, результати діяльності та рух грошових коштів щодо господарських товариств, акції (частки, паї) яких перебувають у державній власності, Мінекономіки і Мінфіну щокварталу не пізніше 45 днів після закінчення звітного кварталу та щороку не пізніше 15 квітня наступного за звітним року. Про диференційовані терміни подання цієї фінансової звітності повідомляє Мінфін.

Об'єднання підприємств, утворені на добровільних засадах, подають власну та зведену фінансову звітність, якщо це передбачено уста-

новчими документами. Об'єднання підприємств, утворені за рішенням Кабінету Міністрів України або центрального органу виконавчої влади, який здійснює управління майном підприємств, подають крім власної зведеної фінансової звітності відповідно Мінфіну та Мінекономіки або відповідному центральному органу виконавчої влади. Органи місцевого самоврядування подають зведену фінансову звітність про фінансове становище, результати діяльності та рух грошових коштів щодо всіх підприємств комунальної власності, а також зведену фінансову звітність про фінансове становище, результати діяльності та рух грошових коштів щодо господарських товариств, акції (частки, паї) яких перебувають у комунальній власності, відповідним місцевим органам виконавчої влади щокварталу не пізніше 30 днів після закінчення звітного кварталу та щороку не пізніше 10 березня наступного за звітним роком. Про диференційовані терміни подання цієї звітності повідомляють місцеві органи виконавчої влади.

Підприємства, що мають дочірні підприємства, крім фінансових звітів про власні господарські операції подають консолідовану фінансову звітність власникам (засновникам) у визначені ними терміни, але не пізніше 45 днів після закінчення звітного кварталу та не пізніше 15 квітня наступного за звітним роком. Фінансова звітність підприємств не становить комерційної таємниці, крім випадків, передбачених законодавством.

12.5. Проведення інвентаризації: умови та порядок. Підстави проведення обов'язкової інвентаризації

Для забезпечення достовірності даних бухгалтерського обліку та фінансової звітності підприємства зобов'язані проводити інвентаризацію активів і зобов'язань, під час якої перевіряються і документально підтверджуються їх наявність, стан і оцінка. Об'єкти і періодичність проведення інвентаризації визначаються власником (керівником) підприємства, крім випадків, коли її проведення є обов'язковим згідно із законодавством.

Відповідальність за організацію інвентаризації несе керівник підприємства, який повинен створити необхідні умови для її проведення у стислі строки, визначити об'єкти, кількість і строки проведення інвентаризації, крім випадків, коли проведення інвентаризації є обов'язковим.

Так, проведення інвентаризації активів та зобов'язань підприємства є обов'язковим перед складанням річної фінансової звітності. Проведення інвентаризації також обов'язкове у разі: передачі майна державного підприємства в оренду, приватизації майна державного під-

приємства, перетворення державного підприємства в акціонерне товариство; зміни матеріально відповідальних осіб (на день приймання-передачі справ); встановлення фактів крадіжок або зловживань, зіпсування цінностей, а також за приписом судово-слідчих органів; пожежі, стихійного лиха або техногенної аварії; ліквідації підприємства, а також в інших випадках, передбачених законодавством.

При колективній (бригадній) матеріальній відповідальності проведення інвентаризації обов'язкове у разі зміни керівника колективу (бригадира), вибуття з колективу (бригади) більше половини його членів, а також за вимогою хоча б одного члена колективу (бригади).

У випадках, коли проведення інвентаризації є обов'язковим, інвентаризації підлягають також майно і матеріальні цінності, що не належать підприємству, та облік яких ведеться на позабалансових рахунках. У разі одержання відмови постачальника задовольнити претензію щодо недовантаження товарів або при одержанні від покупця претензії щодо недовантаження товарів проводиться вибіркова інвентаризація тих товарів, на які заявлені вказані претензії.

Основними завданнями інвентаризації є: а) виявлення фактичної наявності основних фондів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, коштів, цінних паперів та інших грошових документів, а також обсягів незавершеного виробництва в натурі; б) установлення лишку або нестачі цінностей і коштів шляхом зіставлення фактичної наявності з даними бухгалтерського обліку; в) виявлення товарно-матеріальних цінностей, які частково втратили свою первісну якість, застарілих фасонів і моделей, а також матеріальних цінностей та нематеріальних активів, що не використовуються; г) перевірка дотримання умов та порядку збереження матеріальних та грошових цінностей, а також правил утримання та експлуатації основних фондів; д) перевірка реальності вартості зарахованих на баланс основних фондів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, цінних паперів і фінансових вкладень, сум грошей у касах, на розрахунковому, валютному та інших рахунках в установах банків, грошей у дорозі, дебіторської і кредиторської заборгованості, незавершеного виробництва, витрат майбутніх періодів, резервів наступних витрат і платежів.

У разі проведення раптових інвентаризацій всі товарно-матеріальні цінності підготовляються до інвентаризації у присутності інвентаризаційної комісії, в інших випадках – завчасно. Вони повинні бути згруповані, розсортировані та розкладені за назвами, сортами, розмірами, у порядку, зручному для підрахунку.

Для проведення інвентаризаційної роботи на підприємствах, розпорядчим документом їх керівника створюються постійно діючі інвентаризаційні комісії у складі керівника структурних підрозділів, головного

бухгалтера, які очолюються керівником підприємства або його заступником.

На підприємствах, де через великий обсяг робіт проведення інвентаризації не може бути забезпечено однією комісією, для безпосереднього проведення інвентаризації у місцях збереження та виробництва розпорядчим документом керівника підприємства створюються робочі інвентаризаційні комісії у складі інженера, технолога, механіка, виконавця робіт, товарознавця, економіста, бухгалтера та інших досвідчених працівників, які добре знають об'єкт інвентаризації, ціни та первинний облік. Робочі інвентаризаційні комісії очолюються представником керівника підприємства, який призначив інвентаризацію. Забороняється призначати головою робочої інвентаризаційної комісії у тих самих матеріально відповідальних осіб одного й того ж працівника два роки підряд.

Інвентаризація цінних паперів проводиться за окремими емітентами із зазначенням назви, серії, номера, номінальної і балансової вартості, термінів їх погашення. Інвентаризація цінних паперів, переданих підприємством на зберігання спеціальним організаціям (депозитарій, банк), полягає у звірванні залишків, відображених на відповідних рахунках бухгалтерського обліку підприємства, з даними виписок спеціальних організацій.

Питання для самостійного вивчення

1. Склад основних фондів підприємства.
2. Консолідована фінансова звітність.
3. Відповідальність за порушення порядку фінансової звітності.
4. Випадки, коли інвентаризація обов'язкова.
5. Вимоги щодо опублікування результатів фінансової звітності у засобах масової інформації.

Тести для поточного контролю

12.1. Що не належить до активів у балансі підприємства?

- гроші;
- основні засоби;
- фінансові внески;
- запаси;
- зайомні кошти.

12.2. Що не належить до пасивів у балансі підприємства?

- кредиторська заборгованість;
- основні засоби;
- зайомні кошти.

12.3. Баланс – це:

- звіт про фінансове становище підприємства, який відображає на певну дату його активи, зобов'язання і власний капітал;
- звіт про фінансове становище підприємства, який відображає на певну дату його рух грошових коштів;
- звіт про фінансове становище підприємства, який відображає на певну дату його платоспроможність.

12.4. Бухгалтерський облік – це:

- процес виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації про діяльність підприємства;
- правила, якими належить керуватися при виявленні, оцінці і реєстрації господарських операцій;
- оцінка активів підприємства, виходячи з витрат на їх виробництво та придбання.

12.5. Обов'язкова аудиторська перевірка річної фінансової звітності проводиться один раз на три роки для товариств з річним господарським оборотом:

- менше як двісті п'ятдесят неоподатковуваних мінімумів;
- двісті п'ятдесят мінімальних заробітних плат;
- менше як п'ятдесят неоподатковуваних мінімумів;
- понад двісті п'ятдесят мінімальних заробітних плат.

12.6. Звітним періодом для складання фінансової звітності є:

- календарний рік;
- квартал;
- місяць.

12.7. Квартальна фінансова звітність (крім зведеної та консолідованої) подається підприємствами:

- не пізніше 25 числа місяця, що настає за звітним кварталом;
- не пізніше 20 числа останнього місяця звітного кварталу;
- не пізніше 15 числа місяця, що настає за звітним кварталом;
- не пізніше 1 числа місяця, що настає за звітним кварталом.

12.8. Річна фінансова звітність (крім зведеної та консолідованої) подається підприємствами:

- не пізніше 20 лютого наступного за звітним року;
- не пізніше 1 березня наступного за звітним року;
- не пізніше 15 квітня наступного за звітним року;
- не пізніше 25 грудня звітного року.

12.9. Відповідальність за організацію інвентаризації несе:

- керівник підприємства;
- головний бухгалтер підприємства;
- власник підприємства.

12.10. Фінансова звітність підприємств:

- не становить комерційної таємниці, крім випадків, передбачених законодавством;
- становить комерційну таємницю;
- не становить комерційної таємниці.

ТЕМА 13. КОРПОРАТИВНІ ПРАВА ТА ЇХ ПРАВОВЕ ЗАКРІПЛЕННЯ

- 13.1. *Поняття корпоративних прав.*
- 13.2. *Права та обов'язки учасників (засновників) господарських товариств.*
- 13.3. *Корпоративне управління та його особливості у різних видах господарських товариств. Органи управління.*
- 13.4. *Захист прав корпоративного учасника.*
- 13.5. *Рейдерство та грінмейл як види втручання у діяльність товариства.*
- 13.6. *Методи захисту компаній від спроб корпоративного захоплення.*

13.1. Поняття корпоративних прав

Правовідносини, які регулює корпоративне право, за своєю правовою природою є складними, різноплановими. В юридичній літературі з приводу питання про поняття корпоративного права та корпоративних прав зустрічаються різні точки зору – цивілістика радянських часів такими дослідженнями не займалася, однак сьогодні проблеми корпоративного права дедалі більше привертають увагу юристів-практиків та науковців.

Родоначальницею сучасного корпоративного права є Великобританія, правові інститути якої лягли в основу сучасного законодавства про корпоративне право в більшості країн світу. Прообразом сучасних юридичних осіб стали так звані компанії. Пізніше їх стали називати корпораціями. Британські корпорації виникли у зв'язку з бурхливим розвитком торгівлі та відсутністю належного банківського кредитування. В основу створення та класифікації компаній корпоративного типу був покладений критерій партнерства та наявності складеного капіталу. На сьогодні британське корпоративне право містить досить широкий спектр правових інститутів. Це норми, які регулюють відносини створення, діяльності компаній, класифікацію компаній, правосуб'єктність, порядок реорганізації, законодавство про цінні папери компанії, неплатоспроможність та банкрутство компаній. За аналогією з національним правом корпоративне право Великобританії – це право юридичних осіб.

Стрижнем усіх корпоративних прав є правовий зв'язок, який виникає між засновниками та створеним суб'єктом. Специфіка корпоративного права виявляється, зокрема, в тому, що воно, у свою чергу, складається з низки прав, яке кожне окремо можна назвати корпоративним

правом. Це право на одержання дивідендів, право на управління, право на отримання частини прибутку тощо.

Отже, корпоративне право як право об'єктивне можна розглядати як систему юридичних норм, що регулюють групу суспільних відносин, яка виникає у зв'язку із створенням і функціонуванням юридичних осіб у результаті реалізації суб'єктами цивільних правовідносин права бути їх засновниками (учасниками).

Корпоративне право в суб'єктивному розумінні треба розуміти як право особи, поєднуючи зусилля та капітал, бути учасником корпорації (юридичної особи). Всі інші суб'єктивні права учасника, що впливають із його членства в тій чи іншій організації, є похідними і розкриваються через поняття змісту корпоративного права.

Зміст корпоративного права визначено у ст. 167 ГК України: «**корпоративні права** – це права особи, частка якої визначається у статутному фонді (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами».

У п. 1.8 ст. 1 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» аналогічні положення визначають корпоративні права як «право власності на частку (пай) у статутному фонді (капіталі)...».

Володіння корпоративними правами не вважається підприємництвом. Однак слід зазначити, що законом можуть бути встановлені обмеження певним особам щодо володіння корпоративними правами та/або їх здійснення.

Згідно з ч. 3 ст. 167 ГК України «під **корпоративними відносинами** маються на увазі відносини, що виникають, змінюються та припиняються щодо корпоративних прав».

Однак детальної характеристики корпоративних прав у ГК України не надано, гл. 18 ГК України дає лише визначення корпоративних прав та корпоративних правовідносин, а також зазначає особливості здійснення, оцінки, реєстрації корпоративних прав держави та порядок управління ними.

Суб'єктами корпоративних відносин є фізичні та юридичні особи тією мірою, якою вони (можуть бути) мають право бути засновниками (учасниками) організацій.

Предметом регулювання є група суспільних відносин, яка виникає у зв'язку з реалізацією суб'єктивного цивільного права на створення юридичної особи. До елементів будь-якого цивільного правовідношення належить і юридичний факт, на підставі якого воно виникає.

Моментом виникнення корпоративного правовідношення є особливий юридичний факт – реєстрація юридичної особи. На підставі виснаведеного можна дійти висновку, що ключовим у виникненні корпоративних відносин є момент інкорпорації юридичної особи. Однак при цьому треба мати на увазі, що мова йде про правовий зв'язок, який виникає між засновниками (учасниками юридичної особи) та самою юридичною особою як похідним суб'єктом. Не варто ототожнювати поняття корпоративного права із системою норм, що регулюють процес виникнення та діяльність юридичних осіб як самостійного суб'єкта права, оскільки в такому випадку ми приходимо до підміни інституту юридичних осіб інститутом корпоративного права. Критерій інкорпорації для виникнення корпоративних відносин є безумовним, оскільки в протилежному випадку мова може йти тільки про спільну діяльність у будь-якій сфері, а такі відносини лежать поза межами регулювання корпоративного права і регулюються іншим цивільно-правовим інститутом.

13.2. Права та обов'язки учасників (засновників) господарських товариств

Відповідно до п. 8 ст. 2 ЗУ «Про акціонерні товариства» **корпоративні права** – сукупність майнових і немайнових прав акціонера – власника акцій товариства, які впливають з права власності на акції, що включають право на участь в управлінні акціонерним товариством, отримання дивідендів та активів акціонерного товариства у разі його ліквідації відповідно до закону, а також інші права та правомочності, передбачені законом чи статутними документами.

Ст. 116 ЦК передбачає, що **учасники господарського товариства мають право** в порядку, регламентованому установчим документом товариства та законом:

- 1) брати участь в управлінні товариством у порядку, визначеному в установчому документі, крім випадків, установлених законом;
- 2) брати участь у розподілі прибутку товариства й одержувати його частину (дивіденди);
- 3) вийти в установленому порядку з товариства;
- 4) здійснити відчуження часток у статутному (складеному) капіталі товариства, цінних паперів, що засвідчують участь у товаристві, у порядку, передбаченому законом;
- 5) одержувати інформацію про діяльність товариства в порядку, регламентованому установчим документом.

Володіння корпоративними правами не є підприємницькою діяльністю, крім випадків, передбачених законодавством.

Крім того, згідно зі ст. 100 ЦК України право участі в товаристві є особистим немайновим правом і не може окремо передаватись іншій особі.

Згідно зі ст. 25 ЗУ «Про акціонерні товариства» кожною простою акцією акціонерного товариства її власнику – акціонеру надається однакова сукупність прав, включаючи права на: 1) участь в управлінні акціонерним товариством; 2) отримання дивідендів; 3) отримання у разі ліквідації товариства частини його майна або вартості; 4) отримання інформації про господарську діяльність акціонерного товариства.

Одна проста акція товариства надає акціонеру один голос для вирішення кожного питання на загальних зборах, крім випадків проведення кумулятивного голосування. Акціонери-власники простих акцій товариства можуть мати й інші права, передбачені актами законодавства та статутом акціонерного товариства.

Значний пакет акцій – пакет із 10 і більше відсотків простих акцій акціонерного товариства.

Контрольний пакет акцій – пакет із 50 і більше відсотків простих акцій акціонерного товариства. Особа (особи, що діють спільно), яка придбала 50 і більше відсотків простих акцій товариства (далі – контрольний пакет акцій), протягом 20 днів з дати придбання контрольного пакета акцій зобов'язана запропонувати всім акціонерам придбати у них прості акції товариства, крім випадків придбання контрольного пакета акцій у процесі приватизації.

Кожною **привілейованою акцією** одного класу її власнику – акціонеру надається однакова сукупність прав. Згідно з ч. 2 ст. 26 ЗУ «Про акціонерні товариства» у статуті акціонерного товариства визначається обсяг прав, які надаються акціонеру – власнику кожного класу привілейованих акцій, у тому числі визначаються:

- 1) розмір і черговість виплати дивідендів;
- 2) ліквідаційна вартість і черговість виплат у разі ліквідації товариства;
- 3) випадки та умови конвертації привілейованих акцій цього класу у привілейовані акції іншого класу, прості акції або інші цінні папери;
- 4) порядок отримання інформації.

Одна привілейована акція товариства надає акціонеру один голос для вирішення кожного питання. Статутом акціонерного товариства може передбачатися спеціальний порядок підрахунку голосів – разом чи окремо від голосів за простими та/або іншими класами привілейованих акцій.

Акціонери-власники привілейованих акцій певного класу мають право голосу лише під час вирішення загальними зборами акціонерного товариства таких питань:

1) припинення товариства, що передбачає конвертацію привілейованих акцій цього класу у привілейовані акції іншого класу, прості акції або інші цінні папери;

2) внесення змін до статуту товариства, що передбачають обмеження прав акціонерів – власників цього класу привілейованих акцій;

3) внесення змін до статуту товариства, що передбачають розміщення нового класу привілейованих акцій, власники яких матимуть перевагу щодо черговості отримання дивідендів чи виплат у разі ліквідації товариства, або збільшення обсягу прав акціонерів – власників розміщених класів привілейованих акцій, які мають перевагу щодо черговості отримання дивідендів чи виплат у разі ліквідації товариства.

Рішення загальних зборів акціонерного товариства, що приймається за участю акціонерів – власників привілейованих акцій, вважається прийнятим у разі, якщо за нього віддано три чверті голосів акціонерів – власників привілейованих акцій, які брали участь у голосуванні з цього питання, якщо статутом товариства з кількістю акціонерів 25 осіб і менше не встановлюється вимога стосовно більшої кількості голосів власників привілейованих акцій, необхідної для прийняття рішення.

Статутом приватного товариства акціонеру – власнику привілейованих акцій може бути надано право голосу також з інших питань.

Під час голосування акціонерів – власників кількох класів привілейованих акцій відповідно до ч. 5 цієї статті голоси за такими акціями підраховуються разом, якщо інше не передбачено статутом товариства.

У разі зміни типу акціонерного товариства з приватного на публічне надання прав, не передбачених цим Законом для акціонерів – власників привілейованих акцій публічного товариства, припиняється.

Переважним правом акціонерів визнається: 1) право акціонера – власника простих акцій придбавати розміщені товариством прості акції пропорційно частці належних йому простих акцій у загальній кількості простих акцій; 2) право акціонера – власника привілейованих акцій придбавати розміщені товариством привілейовані акції цього або іншого класу, якщо акції такого класу надають їх власникам перевагу щодо черговості отримання дивідендів чи виплат у разі ліквідації товариства, пропорційно частці належних акціонеру привілейованих акцій певного класу у загальній кількості привілейованих акцій цього класу.

У разі порушення акціонерним товариством порядку реалізації акціонерами переважного права Державна комісія з цінних паперів та

фондового ринку може прийняти рішення про визнання емісії недобросовісною та зупинення розміщення акцій цього випуску.

Статутом товариства може бути передбачена можливість укладення договору між акціонерами, за яким на акціонерів покладаються додаткові обов'язки, у тому числі обов'язок участі у загальних зборах, і передбачається відповідальність за його недотримання.

Право на участь в управлінні справами товариства учасник може реалізовувати як безпосередньо (шляхом особистої участі в роботі загальних зборів, входження до складу виборних органів товариства), так і через представників, що обираються нею до органів управління товариства. Чинне законодавство позбавляє деяких учасників окремих видів господарських товариств права брати участь в управлінні справами суспільства. Так, відповідно до ЗУ «Про господарські товариства» від 19.11.1991 р. у командитному товаристві вкладники позбавлені права брати участь в управлінні справами товариства, а управління здійснюють лише повні учасники. В акціонерному товаристві власники привілейованих акцій не мають права брати участь в управлінні товариством, якщо інше не передбачено його статутом.

Право на отримання інформації про діяльність товариства включає:

- своєчасне повідомлення про проведення загальних зборів;
- ознайомлення з інформацією, необхідною для прийняття рішення на загальних зборах;
- ознайомлення з фінансовою звітністю та аудиторськими висновками.

Перелік прав учасників господарського товариства не має вичерпного характеру.

Учасники господарського товариства зобов'язані:

- дотримуватися вимог установчих документів, інших внутрішніх документів товариства;
- виконувати рішення загальних зборів, інших органів товариства;
- робити внески (оплачувати акції) у розмірі, порядку та засобами, передбаченими установчими документами, відповідно до ГК і законів про господарські товариства та про акціонерні товариства;
- не розголошувати комерційну таємницю та конфіденційну інформацію про діяльність товариства.

Перелік обов'язків учасників господарського товариства, як і перелік прав, не є вичерпним. Учасник господарського товариства може мати й інші обов'язки. Наприклад, здійснення передбаченого ч. 3 ст. 81 ГК України переважного права учасника ПрАТ на придбання акцій, що продаються іншими акціонерами товариства, передбачає обов'язок особи, що продає свою частку (акції), запропонувати її в першу чергу іншим учасникам.

13.3. Корпоративне управління та його особливості у різних видах господарських товариств. Органи управління

Визнані в усьому світі стандарти корпоративного управління поступово стають звичайною практикою і для українського бізнесу. Причина цього – активізація українських компаній, які шукають нові джерела фінансування, у тому числі через вітчизняні та міжнародні фондові ринки. Це зумовлює якісно інші вимоги до прозорості бізнесу, необхідність дотримання жорстких вимог, які висуває новий Закон «Про акціонерні товариства», а також найкращих практик корпоративного управління. Змінюються форми роботи з акціонерами, зростає їхня активність, що зумовлює поступове витиснення із середовища акціонерів «пересічних» громадян, посилення впливу інституційних акціонерів на корпоративну поведінку компаній, перетворення greenmail та рейдерства на прибуткові напрями бізнесу.

Усе це призводить до поступової відмови від аматорства в побудові моделі корпоративного управління. За останні кілька років практично в кожній українській компанії з'явилися фахівці, що відповідають за корпоративне управління, обіймаючи посади менеджерів, секретарів, юристів, що практикують у сфері корпоративного права, консультантів тощо.

Посадові особи органів акціонерного товариства – фізичні особи – голова та члени наглядової ради, виконавчого органу, ревізійної комісії, ревізора акціонерного товариства, а також голова та члени іншого органу товариства, якщо утворення такого органу передбачено статутом товариства.

Посадовими особами органів акціонерного товариства **не можуть бути** народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, керівники центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, військовослужбовці, посадові особи органів прокуратури, суду, служби безпеки, внутрішніх справ, державні службовці, крім випадків, коли вони виконують функції з управління корпоративними правами держави та представляють інтереси держави або територіальної громади в наглядовій раді або ревізійній комісії товариства.

Особи, яким суд заборонив займатися певним видом діяльності, **не можуть бути** посадовими особами органів товариства, що провадить цей вид діяльності. Особи, які мають непогашену судимість за злочини проти власності, службові чи господарські злочини, не можуть бути посадовими особами органів товариства.

Посадові особи органів акціонерного товариства **не мають права** розголошувати комерційну таємницю та конфіденційну інформацію про

діяльність товариства, крім випадків, передбачених законом. На вимогу ревізійної комісії (ревізора) або аудитора вони зобов'язані надати документи про фінансово-господарську діяльність товариства.

Посадовим особам органів акціонерного товариства виплачується винагорода тільки на умовах, які встановлюються цивільно-правовими договорами або трудовим договором, укладеним з ними.

Посадові особи органів акціонерного товариства повинні діяти в інтересах товариства, дотримуватися вимог законодавства, положень статуту та інших документів товариства. Відповідальність посадових осіб органів акціонерного товариства передбачена у ст. 63 Закону України «Про акціонерні товариства». Вони несуть відповідальність перед товариством за збитки, завдані товариству своїми діями (бездіяльністю), згідно із законом. У разі якщо відповідальність згідно із цією статтею несуть кілька осіб, їх відповідальність перед товариством є солідарною.

Однак для ефективного управління товариством ще існують багато недоліків як нормативного, так і організаційного характеру. Так, новий Закон України «Про акціонерні товариства» містить законодавчі прогалини, які перешкоджають ефективній роботі наглядової ради. Крім Розділу VIII «Наглядова рада» у ньому є вказівки на повноваження наглядової ради акціонерного товариства. Також ст. 51 цього Закону «Створення наглядової ради акціонерного товариства» явно недостатньо, тому треба намагатися включити до статуту ті положення, яких немає в Законі. У ст. 52 «Компетенція наглядової ради» є п. 23, який визначає, що до компетенції наглядової ради належить вирішення інших питань, які стосуються виключної компетенції наглядової ради згідно із Законом або статутом акціонерного товариства. Як свідчить практика, до таких питань належать: затвердження річного бюджету та стратегії товариства, політика управління ризиками, затвердження бізнес-планів та контроль за їх реалізацією.

Викликає сумніви п. 13 ч. 2 ст. 52 вищезазначеного Закону, якщо наглядова рада відсутня, питання обрання аудитора товариства та визначення умов договору, що укладатиметься з ним, належить до компетенції виконавчого органу, якщо інше не встановлено статутом. Тобто, якщо немає наглядової ради, нехай це питання вирішують збори, але аж ніяк не виконавчий орган.

Широкої роз'яснювальної роботи потребує й механізм кумулятивного голосування, який застосовується при обранні членів наглядової ради. *Кумулятивне голосування* – це голосування під час обрання органів товариства, при якому загальна кількість голосів акціонера помножується на кількість членів органу акціонерного товариства, що обираються, а акціонер має право віддати всі підраховані таким чином голоси за одного кандидата або розподілити їх між кількома кандидатами. Усі

присутні визнали цей механізм досить складним. Це засвідчив і наведений приклад: три спроби здійснити кумулятивне голосування дали абсолютно різні результати, тоді як всі учасники голосування мали чіткі позиції і не змінювали їх у ході голосування.

Отже, Закон України «Про акціонерні товариства», який тільки вступив у силу, потребує як роз'яснень, так і доопрацювань з метою заповнення законодавчих прогалів, що впливають, зокрема, і на здійснення корпоративного управління. Це доводить і той факт, що група науковців, яка розробляла Закон, продовжує працювати, але вже над його вдосконаленням.

13.4. Захист прав корпоративного учасника

Згідно зі ст. 50 ЗУ «Про акціонерні товариства» у разі, якщо рішення загальних зборів або порядок прийняття такого рішення порушують вимоги цього Закону, інших актів законодавства, статуту чи положення про загальні збори акціонерного товариства, акціонер, права та охоронювані законом інтереси якого порушені таким рішенням, може оскаржити це рішення до суду *протягом трьох місяців з дати його прийняття*.

Суд має право з урахуванням усіх обставин справи залишити в силі оскаржуване рішення, якщо допущені порушення не порушують законні права акціонера, який оскаржує рішення.

Акціонер може оскаржити рішення загальних зборів з питань обов'язкового викупу товариством належних йому голосуючих акцій виключно після отримання письмової відмови в реалізації цього права або в разі неотримання відповіді на свою вимогу протягом 30 днів від дати її направлення на адресу товариства в порядку, передбаченому цим Законом.

Згідно з п. 18 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» № 13 від 24.10.2008 р. при розгляді справ судам слід враховувати, що не всі порушення законодавства, допущені під час скликання та проведення загальних зборів господарського товариства, є підставою для визнання недійсними прийнятих на них рішень.

Безумовною підставою для визнання недійсними рішень загальних зборів у зв'язку з прямою вказівкою закону, зокрема, є:

– прийняття загальними зборами рішення за відсутності кворуму для проведення загальних зборів чи прийняття рішення (ст. 41, 42, 59, 60 Закону про господарські товариства);

– прийняття загальними зборами рішень з питань, не включених до порядку денного загальних зборів товариства (ч. 4 ст. 43 Закону про господарські товариства);

– прийняття загальними зборами рішення про зміну статутного капіталу товариства, якщо не дотримано процедури надання акціонерам (учасникам) відповідної інформації (ст. 40, 45 Закону про господарські товариства).

П. 34 вказаної Постанови Пленуму ВСУ № 13 від 24.10.2008 р. передбачено, що безумовною підставою для визнання рішень загальних зборів щодо зміни розміру статутного капіталу акціонерного товариства недійсними є недотримання у повідомленні про загальні збори встановлених законодавством вимог.

У судовому порядку можуть бути визнані недійсними також рішення загальних зборів щодо зміни статутного капіталу товариства й у випадку надання товариством недостовірної інформації у цьому повідомленні як надання завідомо недостовірної інформації.

При розгляді спорів про визнання недійсним рішення загальних зборів щодо збільшення (зменшення) статутного капіталу товариства господарські суди повинні з'ясувати, чи були загальні підстави для визнання загальних зборів недійсними (порушення порядку скликання та проведення загальних зборів), а також спеціальні підстави, зокрема дотримання правил повідомлення про загальні збори з питань змін статутного капіталу товариства.

При цьому не повинні братися до уваги доводи позивачів (акціонерів) щодо господарської доцільності прийняття рішень про збільшення (зменшення) статутного капіталу, зокрема про те, що відповідним рішенням порушуються їх права, пов'язані з інвестуванням коштів до статутного капіталу товариства, тощо.

При вирішенні спорів про визнання недійсними рішень загальних зборів господарського товариства з підстав недопущення до участі в них акціонерів (учасників) товариства судам необхідно з'ясувати, чи могла їх відсутність (або наявність) істотно вплинути на прийняття рішення, яке оскаржується (п. 21 постанови Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2008 р. № 13).

Судова практика має суперечливий характер стосовно визначення строків позовної давності для захисту права участі у господарському товаристві і, оскільки суди приймають до уваги, що ст. 10 Закону України «Про господарські товариства» передбачено також майнові права учасника товариства – право на отримання частки прибутку (дивідендів) пропорційно частці кожного з учасників мають особи. Таким чином, право участі у товаристві має економічний зміст, а тому не тотожне поняттю особистого немайнового права, визначеного в ст. 269 ЦК України з урахуванням ч. 1 ст. 91 ЦК України. Однак, колегія суддів ВГСУ у рішенні від 13 січня 2009 р. у справі № 32/42пн зазначає, що згідно з ч. 1 ст. 100 Цивільного кодексу України участь в господарському товаристві є осо-

бистим немайн timer правом, а, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 268 Цивільного кодексу України, на захист особистих немайнових прав не застосовується позовна давність.

При цьому слід пам'ятати, що згідно з вимогами ч. 4 ст. 267 Цивільного кодексу України сплив позовної давності, про застосування якої заявлено стороною у спорі, є підставою для відмови у позові.

Ст. 28 ЗУ «Про акціонерні товариства» додатково визначаються принципи захисту прав акціонерів – працівників товариства. Посадові особи органів акціонерного товариства та інші особи, які перебувають з товариством у трудових відносинах, не мають права вимагати від акціонера – працівника товариства надання відомостей про те, як він голосував чи як має намір голосувати на загальних зборах, або про відчуження акціонером – працівником товариства своїх акцій чи намір їх відчуження, або вимагати передачі довіреності на участь у загальних зборах.

У разі порушення вимог цієї статті посадова особа товариства притягається до адміністративної і майнової відповідальності, звільняється із займаної посади, трудовий (цивільно-правовий) договір з нею розривається відповідно до закону.

13.5. Рейдерство та грінмейл як види втручання у діяльність товариства

Протягом кількох останніх років в українську практику корпоративних конфліктів увійшов новий термін «greenmail» («грінмейл») або «greenmailing» («грінмейлінг»). Цей термін утворився шляхом фактичного поєднання двох слів англійської мови – «blackmail (blackmailing)», що українською можна перекласти як «шантаж», та «green» – «зелений» (основний колір для сертифікатів на акції в Америці), а також «гроші», «банкноти». Цей термін довгий час неоднозначно трактувався в англосаксонській правовій системі та не знайшов свого українського відповідника або точного визначення в Україні. Попри те, що слово «грінмейлінг» є досить незвичним для будь-кого, хто не займається практикою корпоративних конфліктів, сам грінмейлінг (який також досить часто називають «корпоративним шантажем») є дуже поширеним явищем в Україні.

Грінмейл – це процедура придбання значної кількості акцій компанії для того, щоб створити загрозу її ворожому поглинанню з метою подальшого перепродажу цих акцій за завищеною ціною тій самій компанії.

Останнім часом грінмейлінг почав активно застосовуватися як один з методів поглинання компаній, а не лише «продажу акцій за завищене-

ною ціною». Починаючи з 2000–2002 рр., у США, Європі та Азії було запроваджено так звану «обов’язкову пропозицію купівлі решти акцій» – процедуру, за якою потенційний інвестор, який бажає придбати на відкритому ринку цінних паперів більше ніж 50% акцій акціонерного товариства (тобто здійснити поглинання «компанії-цілі») або купити значний пакет акцій акціонерного товариства (для різних країн відсоткове визначення «значного пакета акцій» є різним: США – 35% + 1 акція компанії; Великобританія – 50% + 1 акція; ЄС – від 40% + 1 акція до 55% + 1 акція; азійські країни – 50% + 1 акція), зобов’язаний запропонувати іншим акціонерам акціонерного товариства викупити їх акції за ринковою ціною (таке ж положення є і у новому ЗУ «Про акціонерні товариства»). За умови функціонування відкритого ринку цінних паперів пропозиція злиття чи поглинання акціонерного товариства відразу викликає збільшення ринкової вартості акцій акціонерного товариства, що є об’єктом поглинання. Причому збільшення вартості таких акцій може перевищувати сотні відсотків. Отже, придбати у решти акціонерів акціонерного товариства їх акції за ринковою ціною для компанії, що ініціювала злиття чи поглинання, стає досить проблематично через потребу компанії, яка ініціювала поглинання, негайно акумулювати значний розмір власних коштів. Як не дивно, але саме грінмейлери допомогли скоротити видатки компаній при поглинанні. Адже саме існування в акціонерному товаристві корпоративного шантажиста означає наявність проблем в управлінні таким акціонерним товариством, що зменшує ринкову вартість акцій «компанії-цілі». Таким чином, компанія, яка бажає придбати контрольний пакет акцій акціонерного товариства, вигідно через третіх осіб провадити грінмейлерські дії та утримувати низьку ціну на акції акціонерного товариства для економії власних коштів при майбутньому придбанні контрольного пакета акцій товариства. Слід зазначити, що практика засвідчує, що навіть якщо відбувається оголошення (публічна пропозиція) купівлі контрольного пакета акцій акціонерного товариства, що є об’єктом грінмейлерських дій, то ринкова ціна його акцій зростає лише на 5–10%. Відтак, у сучасній практиці корпоративний шантаж також вигідно використовується на перших етапах поглинання акціонерного товариства.

До процесу корпоративного шантажу також достатньо тісно приймає таке явище, як «перехоплення управління в акціонерному товаристві», яке саме по собі не є корпоративним шантажем, позаяк переслідує інші, відмінні від корпоративного шантажу, цілі (отримання певної кількості місць в органах управління акціонерного товариства, що дозволить певному акціонеру чи групі акціонерів визначати умови здійснення ними поточної фінансово-господарської діяльності). Тим не менше, схожість методів, які використовуються особами, що намагаються

отримати управління над акціонерним товариством шляхом зміни її керівництва, дозволяє нам аналізувати питання примусового отримання корпоративного контролю над управлінням акціонерним товариством сумісно з корпоративним шантажем.

Але наведене не дозволяє чітко відмежувати грінмейлінг від інших схожих проблем в управлінні АТ. Тому питання про визначення дій корпоративних шантажистів як *випадки зловживання окремими акціонерами своїми правами* має принципове значення для визначення не тільки юридичної природи корпоративного шантажу і його поняття, але й методів боротьби з ним.

Проблемам зловживання правом до останнього часу не надавалося достатньо уваги на практиці, а відома норма пп. 2–6 ст. 13 ЦК України доволі рідко використовується судами. До того ж ця норма досить важко піддається формальному аналізу, позаяк за своєю формою вона тяжіє до конкретної ситуації; зловживання правом не має загального опису та стає фактом не інакше як за рішенням суду, в прийнятті якого головна роль відводиться саме розсуду судді. Склад зловживання правом сформульовано у ЦК України у загальній формі.

Основні характерні ознаки поняття «зловживання правом»:

1. *Засобом зловживання є суб'єктивні права, які належать окремим особам.* Засобом зловживання у випадках корпоративного шантажу є різні суб'єктивні права акціонерів або осіб, які можуть розпоряджатися правами, що надає факт права власності на акції, в силу спеціального повноваження. При зловживанні правом суб'єкт використовує його всупереч інтересам інших осіб. У цьому випадку акціонер використовує належні йому в силу власності на акції права всупереч інтересам інших акціонерів та органів управління АТ.

2. *Небезпечність таких дій для певних відносин.* Ця ознака особливо важлива, оскільки дозволяє відмежувати звичайні дії окремих акціонерів, спрямовані на забезпечення їхньої участі в управлінні товариством від грінмейлінгу. Таким чином, ознакою, яка буде відмежовувати корпоративний шантаж від поточної діяльності товариства, є дії акціонерів товариства, які в силу суб'єктивних особливостей діяльності певного акціонерного товариства будуть створювати для такого товариства об'єктивні труднощі в його діяльності.

3. *Обов'язково порушує ті межі суб'єктивного права, які встановлені приписом реалізувати право не тільки у власних цілях, але і в цілях дотримання та забезпечення належної реалізації прав інших осіб.* При зловживанні акціонером своїми правами це виглядає певним чином подібно до зловживання цільовими цивільними правами у договірних відносинах: разом із порушенням генеральної заборони (не завдавати шкоди будь-якій особі) порушується ще одна заборона – не ви-

користувати право у недозволених цілях, і тільки порушення обох цих заборон є зловживанням правом.

4. Дії *грінмейлерів* далеко не завжди спричиняють настання прямої матеріальної шкоди для АТ. Наслідки дій корпоративних шантажистів набагато ширші, та пов'язані вони з прямим або опосередкованим впливом на всі сфери діяльності АТ.

Отже, *грінмейлінг* (корпоративний шантаж) – це форма зловживання правом окремими акціонерами або групами акціонерів своїми правами, яка включає в себе здійснення ними певних дій, що формально відповідають чинному законодавству та можуть бути вчинені ними на підставі права володіння певною кількістю акцій акціонерного товариства або в силу наявності в них можливості тим чи іншим чином розпоряджатися наданим певною кількістю акцій правом голосу з метою отримання матеріальних благ та спрямовані на таке втручання у внутрішні справи товариства, яке змушує саме товариство, його акціонерів та інших зацікавлених осіб надавати їм ці матеріальні вигоди та блага.

Прикладами технологій корпоративного захоплення можна назвати, насамперед, банкрутство підприємства – об'єкта захоплення, або ж придбання максимальної кількості акцій (часток) у статутному капіталі об'єкта захоплення. Наступним різновидом захоплень можна вважати оспорювання результатів емісії та завчасне скуповування акцій в акціонерів, які отримали їх під час приватизації. Окрім цього використовуються також технології викрадення акцій; введення паралельних органів управління, обраних позачерговими загальними зборами акціонерів у ситуації, коли має місце спір щодо персонального складу акціонерів тощо.

13.6. Методи захисту компаній від спроб корпоративного захоплення

Аналізуючи технології захоплювачів, у світі з'являються все нові **методи захисту**. Наприклад, «неопераційні» та «операційні» методи захисту компаній від спроб корпоративного захоплення, що набули поширення у світі, і які можуть бути застосовані в Україні.

До «неопераційних» методів, зокрема, належить розділена рада акціонерного товариства (*staggered board*), «отруйні пігулки» (*poison pills*), «золоті парашути» (*golden parachutes*). Так, *розділена наглядова рада акціонерного товариства* означає, що склад наглядової ради обирається таким чином, що строк повноважень щороку спливає тільки у частини її членів (наприклад, лише у 1/3), відтак, переобрання більшості членів ради реальне лише через два роки після захоплення.

Окрім того, мінімізуються підстави дострокового відкликання з посади членів наглядової ради та запроваджується порядок ухвалення наглядовою радою найважливіших рішень – кваліфікованою більшістю (наприклад, 3/4). Так звані «отруйні пігулки» – це надання акціонерам прав на купівлю додаткової емісії акцій з істотними знижками та на викуп акцій, які їм належать, з премією. «Золоті парашути» передбачають у трудових договорах з керівництвом та іншими працівниками компанії значні суми вихідної допомоги у разі зміни власника та наступного звільнення, через що вартість поглинання може стати для «агресора» надмірною, а керівництво отримує стимул боротись проти поглинання.

Натомість «операційні» методи захисту компаній від спроб недружнього поглинання – це «білий лицар» (white knight), «дорогоцінності корони» (crown jewels), «акуляча отрута» (shark repellent), викуп власних акцій (shares buy-back), «зелена броня», «захист пекмен» (rasman defense). Прийом «білий лицар» – це пошук могутньої дружньої компанії, яка б погодилась поглинути компанію, або придбати значну частину її акцій. Однак, застосовуючи цей прийом, слід пам'ятати, що «лицар» може змінити колір... «Дорогоцінності корони» – продаж/передача ключових активів (у власність, довгострокову оренду, фінансовий лізинг тощо) у дочірні/дружні структури, або як внесок до статутного фонду іншого АТ та продаж активів, які цікавлять «агресора», в обмін на вже викуплені ним акції. Результатом цієї операції є зменшення важливості поглинання для «агресора» та повернення власних акцій і забезпечення повного контролю на майбутнє. Захист «акуляча отрута» передбачає укладання угод з кредиторами про повернення всієї суми кредиту у випадку поглинання, введення до договорів умови щодо їх розірвання та сплати великих санкцій у разі зміни власника, штучне утворення заборгованості, випуск облігацій зі спеціальними умовами погашення, випуск конвертованих облігацій, передача в довгострокову оренду основних активів, адміністративної будівлі; знищення усієї документації.

Окрім зазначених методів, застосовуються ще й деякі «пострадянські операційні» методи захисту компаній від спроб недружнього поглинання. Це, зокрема, створення «паралельної» організації і так звані «білий» та «чорний» PR. Створення «паралельної» організації передбачає створення акціонерним товариством, що є об'єктом корпоративного захоплення, нової компанії з наступним обміном її акцій на акції «старої». При цьому засновницький майновий внесок «старої» компанії має бути таким, аби забезпечити їй контрольний пакет навіть у випадку, якщо всі акціонери «старої» компанії обмінюють власні акції на акції нової. «Білий» PR-захист – це створення позитивного іміджу товариства-мішені, масова компанія, спрямована на переконання акціонерів, що акції компанії насправді коштують значно дорожче (особливо у перспективі),

апелювання до громадськості та політиків, а «чорний» – створення негативного іміджу «агресора» та формування негативної думки у суспільстві щодо цілей та методів поглинання.

Великою проблемою для України є рейдерство та корпоративні захоплення. Не стоїть осторонь цих процесів і держава. Вона намагається допомагати підприємствам, які стали об'єктом рейдерського нападу. Міжвідомча комісія з питань протидії протиправному поглинанню та захопленню підприємств (далі – Комісія), яку скорочено називають «антирейдерською», була створена в лютому 2007 р. і має два завдання: покращити координацію центральних органів виконавчої влади у сфері протидії рейдерству та готувати пропозиції щодо вдосконалення законодавства, яке стосується державного управління у сфері протидії рейдерству.

З 1 серпня 2008 р. по 1 вересня 2009 р. до Комісії надійшли звернення від 207 підприємств різних форм власності. Звернень було більше, але не всі вони належали до компетенції Комісії: вона займається підприємствами, які мають стратегічне значення для економіки України, підприємствами-монополістами на відповідному ринку та тими, у яких частка держави перевищує 50%. Ситуація навколо 140 із цих 207 підприємств певним чином врегульована – за допомогою заходів реагування, роз'яснень і надання доручень на перевірку компетентним органам. Наприклад, Комісія займалася конфліктом стосовно «Олейни», який на сьогодні врегульований. Хоча важко сказати, що мало вирішальне значення: втручання Комісії чи мудрість сторін, які вирішили домовитись. Що стосується інших 67 підприємств, ситуація на контролі, тобто конфлікт поки триває. Тридцять вісім із 67 справ, тобто 60%, знаходяться на різних етапах розгляду в різних інстанціях судової гілки влади. Досвід показує: якщо акціонери або конфліктуючі сторони перенесли розгляд ситуації до суду, процес триватиме довго. Доведеться пройти всі інстанції аж до ВСУ.

Рекомендації Вищого господарського суду України «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин» від 28.12.2007 р. № 04-5/14 (далі – Рекомендації № 04-5/14), до яких рік тому була прикута увага майже всіх практикуючих юристів, зазнали змін.

18 червня 2009 р. президія Вищого господарського суду України затвердила Рекомендації № 04-06/83 «Про внесення змін і доповнень до рекомендацій президії Вищого господарського суду України від 28.12.2007 р. № 04-5/14 «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин». Разом з іншими змінами та доповненнями, що стосуються, зокрема, порядку голосування учасником товариства з обмеженою відповідальністю своєю част-

кою в такому товаристві, якщо вона сплачена не в повному обсязі, правомірності вимог акціонерів щодо проведення аудиторської перевірки діяльності товариства, Рекомендації № 04-06/83 доповнили положення, які закріплюють особливості підпорядкування угод, що виникають із корпоративних відносин, іноземному праву.

Свого часу Рекомендації № 04-5/14 викликали жваву дискусію як серед практикуючих юристів, так і серед науковців. Зокрема, найактивніше обговорювали положення розділу 6 Рекомендацій, який присвячений особливостям застосування іноземного законодавства в корпоративних відносинах, учасники яких є нерезидентами. Але єдиного розуміння положень цього розділу правники не виробили.

Пленум Верховного суду України у постанові «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» від 24.10.2008 р. № 13 дав роз'яснення, згідно з яким відносини між товариством та акціонерами, а також між акціонерами товариства, що стосуються його діяльності та корпоративного управління, регулюються виключно законами та іншими нормативно-правовими актами України.

Доповнення до Рекомендацій № 04-5/14 також торкнулись цього питання. Проте загальна позиція Вищого господарського суду залишилася незмінною. Так, у Рекомендаціях від 18.06.2009 р. ВГСУ чіткіше визначив свою позицію щодо неможливості підпорядкування угод, які виникають із корпоративних відносин, іноземному праву. Імовірно, що й судова практика у цій сфері залишиться стабільною.

Незважаючи на внесені зміни, як завжди у кожній конкретній справі суддя сам вирішуватиме, прислухатися до Рекомендацій ВГСУ чи дотримуватися чинного законодавства України, і якщо прислухатися, то які формулювання використовувати.

Питання для самостійного вивчення

1. Кеннет Дарт як винахідник грінмейла у його сучасному вигляді.
2. «Неопераційні» та «операційні» методи захисту компаній від спроб корпоративного захоплення.
3. Причини виникнення та розвитку рейдерства в Україні.
4. Рейдерство в Україні та світі: поняття та види.
5. Дружні поглинання підприємств.

Тести для поточного контролю

13.1. Родоначальницею сучасного корпоративного права є:

- Велика Британія;
- Росія;

- США;
- Бельгія.

13.2. Значний пакет акцій – пакет із:

- 10 і більше відсотків простих акцій акціонерного товариства;
- 25 і більше відсотків простих акцій акціонерного товариства;
- 50 і більше відсотків простих акцій акціонерного товариства;
- 60 і більше відсотків простих акцій акціонерного товариства.

13.3. Контрольний пакет акцій – пакет із:

- 50 і більше відсотків простих акцій акціонерного товариства;
- 60 і більше відсотків простих акцій акціонерного товариства;
- 100 відсотків простих акцій акціонерного товариства.

13.4. Знайдіть хибне твердження. Акціонери – власники привілейованих акцій певного класу мають право голосу лише під час вирішення загальними зборами акціонерного товариства таких питань:

- припинення товариства, що передбачає конвертацію привілейованих акцій цього класу;
- внесення змін до статуту товариства, що передбачають обмеження прав акціонерів – власників цього класу привілейованих акцій;
- внесення змін до статуту товариства, що передбачають розміщення нового класу привілейованих акцій, власники яких матимуть перевагу щодо черговості отримання дивідендів чи виплат у разі ліквідації товариства;
- внесення змін до статуту товариства про збільшення розміру статутного капіталу.

13.5. У разі зміни типу акціонерного товариства з приватного на публічне, надання прав, не передбачених цим Законом для акціонерів – власників привілейованих акцій публічного товариства:

- припиняється;
- залишається без змін;
- замінюється іншими привілейованими правами.

13.6. Право на участь в управлінні справами товариства учасник може реалізовувати:

- тільки безпосередньо шляхом особистої участі в роботі загальних зборів;
- через представників, що обираються нею до органів управління товариства;
- як безпосередньо, так і через представників, що обираються нею до органів управління товариства.

13.7. У командитному товаристві:

- вкладники не позбавлені права брати участь в управлінні справами товариства з найголовніших питань діяльності товариства;
- вкладники разом з повними учасниками мають право брати участь в управлінні справами товариства;
- управління здійснюють лише повні учасники.

13.8. Особа, що продає свою частку (акції), має обов'язок запропонувати її в першу чергу іншим учасникам:

- так, це її обов'язок у будь-якому випадку;
- це є переважним правом на придбання акцій лише для учасника ПрАТ;
- така пропозиція не є обов'язковою.

13.9. Посадовими особами органів акціонерного товариства можуть бути:

- керівники центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування;
- військовослужбовці;
- посадові особи органів прокуратури, суду, служби безпеки, внутрішніх справ;
- державні службовці, які виконують функції з управління корпоративними правами держави.

ТЕМА 14. АНТИМОНОПОЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

- 14.1. Антимонопольні органи та їх компетенція.
- 14.2. Загальна характеристика антимонопольного законодавства.
- 14.3. Законодавча заборона зловживанням монопольним становищем на ринку.
- 14.4. Заборона антиконкурентних узгоджених дій.
- 14.5. Дискримінація підприємців органами влади та відповідальність за неї.
- 14.6. Санкції за порушення антимонопольного законодавства.

14.1. Антимонопольні органи та їх компетенція

Антимонопольний комітет України є державним органом із спеціальним статусом, метою діяльності якого є забезпечення державного захисту конкуренції у підприємницькій діяльності та у сфері державних закупівель. Антимонопольний комітет України утворюється у складі Голови та десяти державних уповноважених.

З числа державних уповноважених призначаються два перших заступники та три заступники Голови Антимонопольного комітету України. Антимонопольний комітет України утворює територіальні відділення. До них належать: територіальні відділення в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві і Севастополі, повноваження яких визначаються Комітетом у межах його компетенції. У разі необхідності можуть утворюватись міжобласні територіальні відділення.

Територіальне відділення Антимонопольного комітету України очолює голова територіального відділення. Голова територіального відділення та його заступник призначаються та звільняються Головою Антимонопольного комітету України. Заступник голови територіального відділення призначається та звільняється Головою Комітету за поданням голови територіального відділення. Антимонопольний комітет України підконтрольний Президенту України та підзвітний Верховній Раді України.

Основним завданням Антимонопольного комітету України є:

- 1) здійснення державного контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції на засадах рівності суб'єктів господарювання перед законом та пріоритету прав споживачів, запобігання, виявлення і припинення порушень законодавства про захист економічної конкуренції;

2) здійснення державного контролю за концентрацією, узгодженими діями суб'єктів господарювання та регулюванням цін (тарифів) на товари, що виробляються (реалізуються) суб'єктами природних монополій;

3) сприяння розвитку добросовісної конкуренції;

4) здійснення методичного забезпечення застосування законодавства про захист економічної конкуренції;

5) здійснення контролю щодо створення конкурентного середовища та захисту конкуренції у сфері державних закупівель.

Виключна компетенція Антимонопольного комітету України:

1) надання дозволу або заборона узгоджених дій відповідно до ч. 1 та 2 ст. 10 Закону України «Про захист економічної конкуренції»;

2) перевірка рішень, прийнятих державними уповноваженими та адміністративними колегіями Антимонопольного комітету України, перевірка законності та обґрунтованості постанов про адміністративні правопорушення, винесених державними уповноваженими та адміністративними колегіями Антимонопольного комітету України. Це обмеження не розповсюджується на випадки перевірок, розслідувань і судових розглядів відповідними правоохоронними органами і судами;

3) перегляд рішень, прийнятих Антимонопольним комітетом України, у справах про порушення законодавства про захист економічної конкуренції та за заявами і справами про узгоджені дії, концентрацію;

4) затвердження власних нормативно-правових актів;

5) затвердження разом з іншими заінтересованими органами виконавчої влади міжвідомчих нормативно-правових актів;

6) схвалення проектів нормативно-правових актів, розроблених Антимонопольним комітетом України з питань, що належать до його компетенції, відповідно до законодавства про захист економічної конкуренції;

7) офіційне тлумачення власних нормативно-правових актів і надання рекомендаційних роз'яснень з питань застосування законодавства про захист економічної конкуренції;

8) затвердження Положення про територіальне відділення Антимонопольного комітету України;

9) затвердження положень про дорадчі органи Антимонопольного комітету України та їх склад;

10) утворення постійно діючих адміністративних колегій Антимонопольного комітету України;

11) заслуховування звітів державних уповноважених, голів територіальних відділень, керівників самостійних структурних підрозділів апарату Антимонопольного комітету України;

12) затвердження звітів про діяльність Антимонопольного комітету України для подання їх Верховній Раді України.

Антимонопольний комітет України як вищий колегіальний орган може розглядати будь-яке питання, що належить до компетенції його органів.

14.2. Загальна характеристика антимонопольного законодавства

Законодавство, яке регулює суспільні відносини, які виникають у зв'язку з недобросовісною конкуренцією, обмеженням монополізму містяться в таких нормативно-правових актах: Конституції України, Господарському кодексі, а також в Законі України «Про захист економічної конкуренції» від 11.01.2001 р., Законі України «Про захист від недобросовісної конкуренції» від 7.06.1996 р., Законі України «Про Антимонопольний Комітет», а також такі норми містяться у ряді підзаконних нормативно-правових актів: Постанові Кабінету Міністрів від 28.02.2002 р. № 219 «Про затвердження Порядку надання Кабінету Міністрів України дозволу на узгоджені дії, концентрацію суб'єктів господарювання», розпорядження Антимонопольного Комітету України «Про затвердження Тимчасових правил розгляду справ про порушення антимонопольного законодавства України від 19.04.1994 р. № 5-р, «Про затвердження положення про порядок подання заяв до Антимонопольного комітету про попереднє отримання дозволу на концентрацію суб'єктів господарювання» від 19.02.2002 р. № 33-р, «Про затвердження положення про порядок подання заяв до Антимонопольного комітету» від 19.02. 2002 р. № 26-р та ін.

14.3. Законодавча заборона зловживанням монопольним становищем на ринку

Суб'єкт господарювання займає монопольне (домінуюче) становище на ринку товару, якщо: на цьому ринку у нього немає жодного конкурента; не зазнає значної конкуренції внаслідок обмеженості можливостей доступу інших суб'єктів господарювання щодо закупівлі сировини, матеріалів та збуту товарів, наявності бар'єрів для доступу на ринок інших суб'єктів господарювання, наявності пільг чи інших обставин.

Монопольним (домінуючим) вважається становище суб'єкта господарювання, частка якого на ринку товару перевищує 35%, якщо він не доведе, що зазнає значної конкуренції. Монопольним (домінуючим) та-

кож може бути визнане становище суб'єкта господарювання, якщо його частка на ринку товару становить 35 або менше відсотків, але він не зазнає значної конкуренції, зокрема внаслідок порівняно невеликого розміру часток ринку, які належать конкурентам. Монопольним (домінуючим) вважається також становище кожного з кількох суб'єктів господарювання, якщо стосовно них виконуються такі умови:

– сукупна частка не більше ніж трьох суб'єктів господарювання, яким на одному ринку належать найбільші частки на ринку, перевищує 50%;

– сукупна частка не більше ніж п'яти суб'єктів господарювання, яким на одному ринку належать найбільші частки на ринку, перевищує 70%.

Зловживанням монопольним (домінуючим) становищем на ринку є дії чи бездіяльність суб'єкта господарювання, який займає монопольне (домінуюче) становище на ринку, що призвели або можуть призвести до недопущення, усунення чи обмеження конкуренції, або ущемлення інтересів інших суб'єктів господарювання чи споживачів, які були б неможливими за умов існування значної конкуренції на ринку.

Зловживанням монопольним (домінуючим) становищем на ринку, зокрема, визнається:

1) встановлення таких цін чи інших умов придбання або реалізації товару, які неможливо було б встановити за умов існування значної конкуренції на ринку;

2) застосування різних цін чи різних інших умов до рівнозначних угод з суб'єктами господарювання, продавцями чи покупцями без об'єктивно виправданих на те причин;

3) обумовлення укладання угод прийняттям суб'єктом господарювання додаткових зобов'язань, які за своєю природою або згідно з торговими та іншими чесними звичаями у підприємницькій діяльності не стосуються предмета договору;

4) обмеження виробництва, ринків або технічного розвитку, що завдало чи може завдати шкоди іншим суб'єктам господарювання, покупцям, продавцям;

5) часткова або повна відмова від придбання або реалізації товару за відсутності альтернативних джерел реалізації чи придбання;

6) суттєве обмеження конкурентоспроможності інших суб'єктів господарювання на ринку без об'єктивно виправданих на те причин;

7) створення перешкод доступу на ринок (виходу з ринку) чи усунення з ринку продавців, покупців, інших суб'єктів господарювання.

Зловживання монопольним (домінуючим) становищем на ринку забороняється і тягне за собою відповідальність згідно із законом.

14.4. Заборона антиконкурентних узгоджених дій

Узгодженими діями є укладення суб'єктами господарювання угод у будь-якій формі, прийняття об'єднаннями рішень у будь-якій формі, а також будь-яка інша погоджена конкурентна поведінка (діяльність, бездіяльність) суб'єктів господарювання.

Узгодженими діями є також створення суб'єкта господарювання, об'єднання, метою чи наслідком створення якого є координація конкурентної поведінки між суб'єктами господарювання, що створили зазначений суб'єкт господарювання, об'єднання, або між ними та новоствореним суб'єктом господарювання, або вступ до такого об'єднання.

Антиконкурентними узгодженими діями є узгоджені дії, які призвели чи можуть призвести до недопущення, усунення чи обмеження конкуренції.

Антиконкурентними узгодженими діями визнаються узгоджені дії, які стосуються:

- 1) встановлення цін чи інших умов придбання або реалізації товарів;
- 2) обмеження виробництва, ринків товарів, техніко-технологічного розвитку, інвестицій або встановлення контролю над ними;
- 3) розподілу ринків чи джерел постачання за територіальним принципом, асортиментом товарів, обсягом їх реалізації чи придбання, за колом продавців, покупців або споживачів чи за іншими ознаками;
- 4) спотворення результатів торгів, аукціонів, конкурсів, тендерів;
- 5) усунення з ринку або обмеження доступу на ринок (вихід з ринку) інших суб'єктів господарювання, покупців, продавців;
- 6) застосування різних умов до рівнозначних угод з іншими суб'єктами господарювання, що ставить останніх у невігідне становище в конкуренції;
- 7) укладення угод за умови прийняття іншими суб'єктами господарювання додаткових зобов'язань, які за своїм змістом або згідно з торговими та іншими чесними звичаями в підприємницькій діяльності не стосуються предмета цих угод;
- 8) суттєвого обмеження конкурентоспроможності інших суб'єктів господарювання на ринку без об'єктивно виправданих на те причин.

Антиконкурентними узгодженими діями вважається також вчинення суб'єктами господарювання схожих дій (бездіяльності) на ринку товару, які призвели чи можуть призвести до недопущення, усунення чи обмеження конкуренції у разі, якщо аналіз ситуації на ринку товару спростовує наявність об'єктивних причин для вчинення таких дій (бездіяльності).

Вчинення антиконкурентних узгоджених дій забороняється і тягне за собою відповідальність згідно із законом.

14.5. Дискримінація підприємців органами влади та відповідальність за неї

Антиконкурентні дії органів влади, органів місцевого самоврядування, органів адміністративно-господарського управління і контролю це:

- прийняття будь-яких актів (рішень, наказів, розпоряджень, постанов);
- дача письмових або усних вказівок;
- укладання правочинів чи інші діяння, які призвели чи можуть призвести до недопущення, усунення, обмеження чи спотворення конкуренції.

Антиконкурентними діями органів влади, органів місцевого самоврядування, органів адміністративно-господарського управління та контролю, зокрема, визнаються:

– заборона або перешкоджання створенню нових підприємств чи здійсненню підприємництва в інших організаційних формах у будь-якій сфері діяльності, а також встановлення обмежень на здійснення окремих видів діяльності, на виробництво, придбання чи реалізацію певних видів товарів;

– пряме або опосередковане примушення суб'єктів господарювання до вступу в асоціації, концерни, міжгалузеві, регіональні чи інші форми об'єднань або здійснення узгоджених дій концентрації суб'єктів господарювання в інших формах;

– пряме або опосередковане примушення суб'єктів господарювання до пріоритетного укладення договорів, першочергової поставки товарів певному колу споживачів чи першочергового їх придбання у певних продавців;

– будь-яка дія, спрямована на централізований розподіл товарів, а також розподіл ринків між суб'єктами господарювання за територіальним принципом, асортиментом товарів, обсягом їх реалізації чи закупівель або за колом споживачів чи продавців;

– встановлення заборони на реалізацію певних товарів з одного регіону країни в іншому або надання дозволу на реалізацію товарів з одного регіону в іншому в певному обсязі чи за виконання певних умов;

– надання окремим суб'єктам господарювання або групам суб'єктів господарювання пільг чи інших переваг, які ставлять їх у привілейоване становище стосовно конкурентів, що призводить або може призвести до недопущення, усунення, обмеження чи спотворення конкуренції;

– дія, внаслідок якої окремим суб'єктам господарювання або групам суб'єктів господарювання створюються несприятливі чи дискримінаційні умови діяльності порівняно з конкурентами;

– дія, якою встановлюються не передбачені законами України заборони та обмеження самостійності підприємств, у тому числі щодо придбання чи реалізації товарів, ціноутворення, формування програм діяльності та розвитку, розпорядження прибутком.

14.6. Санкції за порушення антимонопольного законодавства

За порушення антимонопольного законодавства до суб'єктів господарювання застосовуються такі види санкцій:

Штрафи (ст. 52 Закону України «Про захист економічної конкуренції») за такі порушення:

- антиконкурентні узгоджені дії;
- зловживання монополюним (домінуючим) становищем;
- невиконання рішення, попереднього рішення органів Антимонопольного комітету України або їх виконання не в повному обсязі, у розмірі до 10% доходу (виручки) суб'єкта господарювання від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за останній звітний рік, що передував року, в якому накладається штраф. У разі наявності незаконно одержаного прибутку, який перевищує 10% зазначеного доходу (виручки), штраф накладається у розмірі, що не перевищує потрібного розміру незаконно одержаного прибутку;
 - здійснення учасниками – суб'єктами господарювання узгоджених дій, заборонених законом;
 - обмежувальна та дискримінаційна діяльність;
 - порушення положень, погоджених з органами Антимонопольного комітету України установчих документів суб'єкта господарювання, створеного в результаті концентрації, якщо це призводить до обмеження конкуренції;
 - концентрація без отримання відповідного дозволу органів Антимонопольного комітету України, у разі якщо наявність такого дозволу необхідна;
 - невиконання учасниками узгоджених дій, концентрації вимог і зобов'язань, якими було обумовлене рішення про надання дозволу на узгоджені дії, концентрацію – накладаються штрафи у розмірі до 5% доходу (виручки) суб'єкта господарювання від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за останній звітний рік, що передував року, в якому накладається штраф;
 - обмежувальна діяльність, заборонена згідно із частиною першою ст. 18 цього Закону;
 - неподання інформації Антимонопольному комітету України, його територіальному відділенню у встановлені органами Антимонополь-

ного комітету України, головою його територіального відділення чи нормативно-правовими актами строки;

- подання інформації в неповному обсязі Антимонопольному комітету України, його територіальному відділенню у встановлені органами Антимонопольного комітету України, головою його територіального відділення чи нормативно-правовими актами строки;

- подання недостовірної інформації Антимонопольному комітету України, його територіальному відділенню;

- створення перешкод працівникам Антимонопольного комітету України, його територіального відділення у проведенні перевірок, огляду, вилученні чи накладенні арешту на майно, документи, предмети чи інші носії інформації;

- обмеження в господарській діяльності суб'єкта господарювання у відповідь на те, що він звернувся до Антимонопольного комітету України, його територіального відділення із заявою про порушення законодавства про захист економічної конкуренції – накладаються штрафи у розмірі до 1% доходу (виручки) суб'єкта господарювання від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за останній звітний рік, що передував року, в якому накладається штраф.

Рішення та розпорядження органів Антимонопольного комітету України, голів його територіальних відділень є обов'язковими до виконання.

Особа, на яку накладено штраф за рішенням органу Антимонопольного комітету України, сплачує його у **двомісячний строк** з дня одержання рішення про накладення штрафу.

Якщо штраф накладено на суб'єкт господарювання сплата штрафу може здійснюватися як повністю, так і частково будь-якою юридичною чи фізичною особою, яка входить до складу суб'єкта господарювання і на яку накладено штраф. Сплата штрафу у повному обсязі однією юридичною чи фізичною особою або декількома особами звільняє інших осіб, за яких цей штраф було сплачено, від сплати штрафу.

За кожний день прострочення сплати штрафу стягується **пеня у розмірі 1,5% від суми штрафу**. Розмір пені не може перевищувати розміру штрафу, накладеного відповідним рішенням органу Антимонопольного комітету України.

Нарахування пені припиняється з дня прийняття господарським судом рішення про стягнення відповідного штрафу.

Нарахування пені зупиняється на час розгляду органом Антимонопольного комітету України заяви особи, на яку накладено штраф, про перевірку чи перегляд рішення у справі про порушення законодавства про захист економічної конкуренції.

За заявою особи, на яку накладено штраф, органи Антимонопольного комітету України своїм рішенням мають право відстрочити або

розстрочити сплату накладеного ним штрафу. У разі несплати штрафу у строки, передбачені рішенням, та пені органи Антимонопольного комітету України стягують штраф та пеню в судовому порядку.

Протягом п'яти днів з дня сплати штрафу суб'єкт господарювання зобов'язаний надіслати відповідно до Антимонопольного комітету України або його територіального відділення документи, що підтверджують сплату штрафу.

Органи Антимонопольного комітету України, які здійснюють перевірку рішення, можуть зупинити виконання рішення до закінчення його перевірки, про що письмово повідомляються особи, які беруть участь у справі.

За результатами перевірки рішення органи Антимонопольного комітету України мають право:

- залишити рішення без змін;
- змінити рішення;
- скасувати рішення частково і направити справу на новий розгляд у цій частині;
- скасувати рішення і прийняти нове рішення або передати справу на новий розгляд чи припинити провадження у справі.

Крім штрафів, для громадян – підприємців та посадових осіб передбачена **адміністративна відповідальність**. Посадові особи органів влади, органів місцевого самоврядування, органів адміністративно-господарського управління та контролю несуть адміністративну відповідальність за такі порушення:

- невиконання рішення, попереднього рішення органів Антимонопольного комітету України або їх виконання не в повному обсязі;
- неподання інформації чи подання інформації в неповному обсязі Антимонопольному комітету України, його територіальному відділенню у встановлені органами Антимонопольного комітету, головою його територіального відділення чи нормативно-правовими актами строки;
- подання недостовірної інформації Антимонопольному комітету України чи його територіальному відділенню;
- створення працівникам Антимонопольного комітету України, його територіального відділення перешкод у проведенні перевірок, огляду, вилученні чи накладенні арешту на майно, документи, предмети чи інші носії інформації.

У разі усунення конкуренції після реорганізації шляхом приєднання, злиття, АМК України вправі прийняти рішення про примусовий поділ новоствореного суб'єкта.

Крім того, відшкодування збитків, які завдані антиконкурентними діями суб'єктів господарювання, відшкодовуються в судовому порядку на підставі висновку АМК України про факт правопорушення та обґрунтування розміру збитків від цих дій.

Питання для самостійного вивчення

1. Історія розвитку законодавства про захист економічної конкуренції в Україні.
2. Межі повноважень Антимонопольного комітету України.
3. Роль АМК України для захисту прав господарюючих суб'єктів, що постраждали від правопорушення у сфері економічної конкуренції.
4. Притягнення до адміністративної відповідальності за порушення конкурентного законодавства.
5. Сучасні способи впливу на суб'єктів господарської діяльності, що можуть порушувати економічну конкуренцію.
6. Проблеми боротьби з правопорушеннями у сфері економічної конкуренції в Україні.

Тести для поточного контролю

14.1. Монопольним (домінуючим) вважається становище суб'єкта господарювання, частка якого на ринку товару:

- перевищує 35%;
- перевищує 35%, якщо він не доведе, що зазнає значної конкуренції;
- перевищує 10%;
- перевищує 50%, якщо він не доведе, що зазнає значної конкуренції.

14.2. В яких випадках забороняється відмовляти суб'єкту господарювання у вступі до об'єднання?

- якщо об'єднання може об'єднати всіх учасників ринку чи території;
- якщо внаслідок об'єднання значно обмежується конкуренція на ринку;
- якщо діяльність суб'єкта господарювання на ринку буде неефективною;
- якщо частка суб'єкта господарювання на ринку не перевищує 10%.

14.3. До повноважень Антимонопольного комітету України не належать:

- прийняття законодавчих актів з питань розвитку конкурентної політики;
- контроль за дотриманням антимонопольного законодавства України;
- розгляд справ про недобросовісну конкуренцію.

14.4. Адміністративна монополія створюється через:

- прийняття рішень органами влади і управління про об'єднання підприємств;
- вдалі дії фірми на ринку;
- особливості технології виробництва та обслуговування;
- примусовий поділ підприємств.

14.5. Термін повноважень державних уповноважених Антимонопольного комітету України складає:

- 3 роки;
- 7 років;
- 8 років;
- 10 років.

14.6. Антимонопольний комітет України – це:

- центральний орган виконавчої влади, метою діяльності якого є забезпечення державного захисту економічної конкуренції у підприємницькій діяльності;
- державний орган із спеціальним статусом, метою діяльності якого є забезпечення державного захисту економічної конкуренції у підприємницькій діяльності;
- незалежний орган, метою діяльності якого є забезпечення державного захисту економічної конкуренції у підприємницькій діяльності.

14.7. Антиконтурентними узгодженими діями не визнаються:

- узгоджені дії, які стосуються добровільних узгоджень малих і середніх підприємців щодо спільного придбання товарів;
- узгоджені дії, які стосуються встановлення цін та умов придбання товарів;
- узгоджені дії, які стосуються розподілу ринків;
- узгоджені дії, які стосуються суттєвого обмеження конкурентоспроможності інших підприємців.

14.8. Дозвіл на здійснення узгоджених дій може надаватися:

- виключно Антимонопольним комітетом України;
- Антимонопольним комітетом України або Кабінетом Міністрів України;
- виключно Кабінетом Міністрів України;
- Міністерством економіки та з питань європейської інтеграції України.

ТЕМА 15. ЗАКОНОДАВСТВО ПРО ЗАХИСТ ВІД НЕДОБРОСОВІСНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ

- 15.1. *Поняття та види недобросовісної конкуренції.*
- 15.2. *Неправомірне використання ділової репутації підприємців.*
- 15.3. *Створення підприємцем перешкод у конкуренції.*
- 15.4. *Незаконний збір, розголошення та використання комерційної таємниці.*
- 15.5. *Майнова відповідальність за порушення законодавства про недобросовісну конкуренцію.*

15.1. Поняття та види недобросовісної конкуренції

Визначення поняття «недобросовісної конкуренції» наведено у ст. 1 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції», згідно з якою недобросовісною конкуренцією є будь-які дії у конкуренції, що суперечать правилам, торговим та іншим чесним звичаям у підприємницькій діяльності.

Дії, що визнаються недобросовісною конкуренцією, можуть бути поєднані у три основні групи дій:

- 1 – неправомірне використання ділової репутації підприємців;
- 2 – створення перешкод у конкуренції;
- 3 – незаконний збір, розголошення та використання комерційної таємниці.

15.2. Неправомірне використання ділової репутації підприємців

Неправомірне використання ділової репутації включає в себе:

- неправомірне використання чужих позначень, рекламних матеріалів, упаковки;
- неправомірне використання товару іншого виробника;
- копіювання зовнішнього вигляду виробу;
- порівняльна реклама.

Неправомірне використання чужих позначень, рекламних матеріалів, упаковки – це використання без дозволу уповноваженої на те особи чужого імені, фірмового найменування, знаків для товарів та послуг, інших позначень, а також рекламних матеріалів, упаковки товарів, назви літературних, художніх творів, періодичних видань, зазначення

надходження товарів, що зможе привести до змішування з діяльністю іншого підприємця, який має пріоритет на їх використання.

Неправомірним використанням товару іншого виробника є введення в господарський обіг під своїм позначенням товару іншого виробника шляхом змін чи зняття позначень виробника без дозволу уповноваженої на те особи.

Копіювання зовнішнього вигляду виробу – це відтворення зовнішнього вигляду виробу іншого підприємця і введення його в господарський обіг без однозначного зазначення виробника копії, що може привести до змішування з діяльністю іншого підприємця.

Порівняльна реклама – це така реклама, яка містить порівняння з товарами, роботами, послугами чи діяльністю іншого підприємця. Не визнається неправомірним порівняння в рекламі, якщо наведені відомості про товари, роботи, послуги підтверджені фактичними даними, є об'єктивними, достовірними, корисними для інформування споживачів.

15.3. Створення підприємцем перешкод у конкуренції

Дискредитацією підприємця є поширення у будь-якій формі неправдивих, неточних або неповних відомостей, пов'язаних з особою чи діяльністю господарюючого суб'єкта (підприємця), які завдали або могли завдати шкоди діловій репутації підприємця.

До дискредитації можна віднести такі дії:

1. *Купівля-продаж товарів, виконання робіт, надання послуг із примусовим асортиментом.* Купівлею-продажем товарів, виконанням робіт, наданням послуг із примусовим асортиментом є купівля-продаж одних товарів, виконання робіт, надання послуг за умови купівлі-продажу інших товарів, виконання робіт, надання послуг, не потрібних споживачу або контрагенту.

2. *Схилення до бойкоту підприємця.* Схиленням до бойкоту підприємця вважається спонукання конкурентом іншої особи, безпосередньо або через посередника, до відмови від встановлення договірних зв'язків із цим підприємцем.

3. *Схилення постачальника до дискримінації покупця (замовника).* Схиленням постачальника до дискримінації покупця (замовника) є спонукання постачальника конкурентом покупця (замовника), безпосередньо або через посередника, до надання постачальником конкуренту покупця (замовника) певних переваг перед покупцем (замовником) без достатніх на те підстав.

4. *Схилення підприємця до розірвання договору з конкурентом.* Схиленням підприємця до розірвання договору з конкурентом іншого підприємця є вчинене з корисливих мотивів або в інтересах третіх осіб

спонукання підприємця – учасника договору до невиконання або виконання неналежним чином договірних зобов'язань перед цим конкурентом шляхом надання або пропонування підприємцю – учаснику договору, безпосередньо або через посередника, матеріальної винагороди, компенсації чи інших переваг.

5. *Підкуп працівника постачальника.* Підкуп працівника постачальника – це надання або пропонування йому конкурентом покупця (замовника), безпосередньо або через посередника, матеріальних цінностей, майнових або немайнових благ за неналежне виконання або невиконання працівником постачальника службових обов'язків, що впливають з укладеного чи пов'язані з укладенням між постачальником і покупцем договору поставки товарів, виконання робіт, надання послуг, що призвело або могло призвести до отримання конкурентом покупця (замовника) певних переваг перед покупцем (замовником).

До працівника постачальника прирівнюється й інша особа, яка згідно зі своїми повноваженнями приймає рішення від імені постачальника про поставку товару, виконання робіт, надання послуг, впливає на прийняття такого рішення або якимось чином пов'язана з ним.

6. *Підкуп працівника покупця (замовника).* Підкуп працівника покупця (замовника) – це надання або пропонування йому конкурентом постачальника, безпосередньо або через посередника, матеріальних цінностей, майнових чи немайнових благ за неналежне виконання або невиконання працівником покупця (замовника) службових обов'язків, що впливають з укладеного або пов'язані з укладенням між постачальником і покупцем договору поставки товарів, виконання робіт, надання послуг, що призвело або могло призвести до отримання конкурентом постачальника певних переваг перед постачальником.

До працівника покупця прирівнюється й інша особа, яка згідно зі своїми повноваженнями приймає рішення від імені покупця про придбання товару, виконання робіт, надання послуг, впливає на прийняття такого рішення або якимось чином пов'язана з ним.

7. *Досягнення неправомірних переваг у конкуренції.* Досягненням неправомірних переваг у конкуренції є отримання таких стосовно іншого підприємця шляхом порушення чинного законодавства, яке підтверджено рішенням державного органу, наділеного відповідною компетенцією.

15.4. Незаконний збір, розголошення та використання комерційної таємниці

Третім видом дій, що визнаються законодавством недобросовісною конкуренцією є незаконний збір, розголошення та використання комерційної таємниці.

Незаконний збір комерційної таємниці – це добування протиправним способом відомостей, що відповідно до законодавства України становлять комерційну таємницю, якщо це завдало чи могло завдати шкоди підприємцю.

Розголошення комерційної таємниці – є ознайомлення іншої особи без згоди особи, уповноваженої на те, з відомостями, що відповідно до чинного законодавства України становлять комерційну таємницю, особою, якій ці відомості були довірені у встановленому порядку або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків, якщо це завдало чи могло завдати шкоди підприємцю.

Неправомірне використання комерційної таємниці – це впровадження у виробництво або врахування під час планування чи здійснення підприємницької діяльності без дозволу уповноваженої на те особи неправомірно здобутих відомостей, що становлять відповідно до законодавства України комерційну таємницю.

15.5. Майнова відповідальність за порушення законодавства про недобросовісну конкуренцію

Недобросовісна конкуренція тягне за собою накладання Антимонопольним комітетом штрафів, а також адміністративну, цивільну та кримінальну відповідальність.

Вчинення господарюючими суб'єктами – юридичними особами та їх об'єднаннями таких дій, як недобросовісна конкуренція тягне за собою накладання на них штрафів у розмірі до 3% виручки від реалізації товарів, виконання робіт, надання послуг господарюючого суб'єкта за останній звітний рік, що передував року, в якому накладається штраф. Якщо обчислення виручки неможливе або вона відсутня, то штраф накладається у розмірі до 5 000 (п'яти тисяч) неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Вчинення таких дій, як недобросовісна конкуренція юридичними особами, їх об'єднаннями та об'єднаннями громадян, що не є господарюючими суб'єктами, тягне накладання штрафів у розмірі до 2 000 (двох тисяч) неоподаткованих мінімумів доходів громадян.

Якщо такі дії вчиняються громадянами, що не є підприємцями, у своїх інтересах або в інтересах третіх осіб, то це тягне накладення адміністративного стягнення згідно із законодавством.

Порушник, на якого накладено штраф, сплачує його у тридцятиденний строк з дня одержання рішення про накладення штрафу, якщо інше не визначено цим рішенням. За кожен день прострочення сплати штрафу стягується пеня у розмірі 1% (одного відсотка) від суми штрафу.

У разі відмови від сплати штрафу Антимонопольний комітет України, його територіальні відділення стягують штраф та пеню у судовому порядку.

Якщо буде встановлений факт неправомірного використання чужих позначень, рекламних матеріалів, упаковки, або факту копіювання виробів заінтересовані особи можуть звернутися до Антимонопольного комітету, його територіальних відділень із заявою про вилучення товарів з неправомірно використаним позначенням або копій виробів іншого підприємця як у виробника, так і у продавця, у разі коли можливість змішування з діяльністю іншого підприємця не може бути усунена іншим шляхом.

Питання для самостійного вивчення

1. Що включає в себе ділова репутація?
2. Комерційна таємниця та конфіденційна інформація.
3. Відшкодування збитків у зв'язку з недобросовісною конкуренцією.
4. Кримінальна відповідальність за дії, що є недобросовісною конкуренцією.
5. Що є фактичними даними, корисними для інформування споживачів?

Тести для поточного контролю

15.1. Не вважається недобросовісною конкуренцією порівняльна реклама:

- якщо наведені відомості про товари, роботи, послуги підтверджені фактичними даними, є достовірними, об'єктивними, корисними для інформування споживачів;
- що містить порівняння з товарами, роботами, послугами чи діяльністю іншого господарюючого суб'єкта;
- як виняток у тих випадках, коли наведені відомості про товари, роботи, послуги підтверджені фактичними даними;
- порівняльна реклама заборонена в будь-якому випадку.

15.2. Дії, що не належать до неправомірного використання ділової репутації підприємця:

- дискредитація господарюючого суб'єкта (підприємця);
- порівняльна реклама;
- неправомірне використання товару іншого виробника;
- копіювання зовнішнього вигляду виробу.

15.3. У разі відмови від сплати штрафу Антимонопольний комітет України, його територіальні відділення:

- стягують штраф та пеню у судовому порядку;
- самостійно звертають стягнення на майно правопорушника;
- стягують штраф та пеню у позасудовому порядку.

15.4. За кожен день прострочення сплати штрафу стягується

- пеня у розмірі 1% (одного відсотка) від суми штрафу;
- штраф у подвійному розмірі;
- пеня у розмірі подвійної облікової ставки НБУ.

15.5. У разі відмови від сплати штрафу Антимонопольний комітет України, його територіальні відділення:

- стягують штраф та пеню у судовому порядку;
- стягують штраф та пеню через органи державної виконавчої служби;
- самостійно здійснюють примусове списання цих коштів.

ТЕМА 16. КОНТРОЛЬ ЗА ЗДІЙСНЕННЯМ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

- 16.1. *Правове регулювання контролю за підприємницькою діяльністю.*
- 16.2. *Поняття, види і форми контролю в Україні. Особливості і види адміністративного контролю. Відмінність ревізії від перевірки.*
- 16.3. *Правові форми парламентського контролю.*
- 16.4. *Правові форми судового контролю.*
- 16.5. *Взаємодія контрольних органів. Підстави проведення контролю.*
- 16.6. *Контроль споживача і органів місцевого самоврядування. Самоконтроль і його форми.*
- 16.7. *Повноваження контролюючих органів.*
- 16.8. *Права підконтрольного під час здійснення контролю. Порядок оскарження незаконних дій органів контролю і їх посадових осіб.*

16.1. Правове регулювання контролю за підприємницькою діяльністю

Державний контроль за підприємницькою діяльністю, що орієнтований на відносини у сфері підприємництва, є складовою частиною, різновидом державного контролю.

Цей контроль охоплює всі сторони підприємницької діяльності, представляючи собою постійне спостереження за упорядкованістю керованої системи, її станом. Зокрема він спрямований на підвищення економічного стимулювання, раціональну і ощадливу витрату матеріальних, трудових, фінансових та інших ресурсів, скорочення непродуктивних витрат і втрат суб'єктами підприємництва.

Державний контроль за підприємницькою діяльністю – це різновид державного контролю, що здійснюється на підставі та у межах, установлених законодавством, та полягає у перевірці дотримання суб'єктами підприємництва обов'язкових вимог законодавства з метою попередження, виявлення, припинення та усунення його порушень.

Нерідко контроль за підприємницькою діяльністю як форму державного впливу на економіку складно відрізнити від державного регулювання господарської діяльності. Не випадково в деяких законах разом з розмежуванням державного регулювання і контролю (нагляду) допускається їхнє ототожнення. Разом з тим у Господарському кодексі України чітко проводиться різниця між засобами державного регулювання господарської діяльності (ст. 12 ГК України) та державним контролем і наглядом за господарською діяльністю (ст. 19 ГК України).

При визначенні видів державного контролю за підприємницькою діяльністю як основу можна використовувати ч. 3 ст. 19 ГК України, де названо вісім сфер, у яких держава здійснює контроль і нагляд за господарською діяльністю суб'єктів господарювання.

Виходячи із зазначеного законодавчого положення, якщо критерієм класифікації державного контролю є сфера його здійснення, то можна виділити валютний, податковий контроль, контроль за цінами і ціноутворенням, контроль за дотриманням конкурентного законодавства, контроль у сфері зовнішньоекономічної діяльності та ін.

В останні роки формується та удосконалюється нормативно-правова основа здійснення державного контролю за підприємницькою діяльністю. Це стосується як матеріально-правових норм, що містять підстави здійснення такого контролю і визначають його форми і засоби, так і процесуально-правових норм, що регламентують процедуру здійснення такого контролю.

Основним нормативним актом щодо здійснення контролю за господарською діяльністю є Закон України № 877-V «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 5 квітня 2007 р.

Також як приклад можна навести Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» від 01.06.2000 р., у якому визначені загальні правила здійснення контролю у сфері ліцензування, а саме контролю за дотриманням ліцензіатами ліцензійних умов, у тому числі його форма – проведення планових і позапланових перевірок, а також складання акта перевірки і видання розпорядження про усунення порушень ліцензійних умов або прийняття рішення про анулювання ліцензії. Важливо те, що ці загальні правила конкретизовані в низці підзаконних нормативно-правових актів.

Для раціоналізації та упорядкування державного контролю за підприємницькою діяльністю важливе значення має Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців» від 15.05.2003 р., відповідно до якого введено Єдиний державний реєстр – автоматизована система збору, накопичення, захисту, обліку і надання інформації про юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців. В останні роки була прийнята значна кількість відомчих нормативно-правових актів, спрямованих на упорядкування державного контролю в окремих сферах підприємницької діяльності.

Не можна не відзначити певні тенденції лібералізації державного контролю за підприємницькою діяльністю, що знаходять своє відображення в законодавстві. Це стосується і правових гарантій прав і законних інтересів суб'єктів підприємництва. Зокрема, істотно скорочений перелік видів діяльності, що підлягають ліцензуванню, спрощена і скорочена

в часі процедура одержання ліцензій, внесення в них змін, значно спрощена система державної реєстрації суб'єктів підприємництва на підставі прийнятих в останні кілька років законів, що регламентують легітимацию суб'єктів підприємництва.

Слід також вказати і на таку позитивну тенденцію, як передачу державною частини контрольних функцій професійним некомерційним об'єднанням підприємців у вигляді саморегульованих організацій.

16.2. Поняття, види і форми контролю в Україні. Особливості і види адміністративного контролю. Відмінність ревізії від перевірки

Контроль – процес визначення, оцінки і інформації про відхилення дійсних значень від заданих або їх збіг і результати аналізу. Контролювати можна мету, хід виконання плану, прогнози, розвиток процесу.

Контрольна інформація використовується в процесі регулювання. Таким чином, говорять про доцільність об'єднання планування і контролю в єдину систему управління (Controlling): планування, контроль, звітність.

Контроль здійснюється особами, прямо або опосередковано залежними від процесу. Перевірка (ревізія) – контроль особами, незалежними від процесу.

Контроль можна також класифікувати: за приналежністю до підприємства суб'єкта контролю (внутрішній, зовнішній); за підставою для обов'язку (добровільний, по статуту, договірний, згідно із законом); за об'єктом контролю (за об'єктом, за рішеннями, за результатами); за регулярністю (регулярний, нерегулярний, спеціальний).

Процес контролю в загальному випадку повинен пройти такі стадії:

1. Визначення концепції контролю (всеосяжна система контролю «Controlling» або приватні перевірки).

2. Визначення мети контролю (рішення про доцільність, правильність, регулярність, ефективність процесу управління).

3. Планування перевірки.

4. Об'єкти контролю (потенціали, методи, результати, показники і т. д.); норми, що перевіряються (етичні, правові, виробничі); суб'єкти контролю (внутрішні або зовнішні органи контролю); методи контролю; обсяг і засоби контролю (повний, суцільний, вибірковий, ручні, автоматичні, комп'ютеризовані); терміни і тривалість перевірок; послідовність, методики і допуски перевірок.

5. Визначення значень дійсних і наказаних.

6. Встановлення ідентичності розбіжностей (виявлення, кількісна оцінка).

7. Вироблення рішення, визначення його ваги.

8. Документування рішення.

9. Мета перевірки.

10. Повідомлення рішення (усне, письмовий звіт).

11. Оцінка рішення (аналіз відхилень, локалізація причин, встановлення відповідальності, дослідження можливостей виправлення, заходи з усунення недоліків).

Для ухвалення рішення про контроль і організацію процесів контролю можуть мати значення ряд критеріїв: його ефективність, ефект впливу на людей, завдання контролю і його межі.

Заходами адміністративного контролю за підприємницькою діяльністю є проведення перевірок суб'єктів підприємницької діяльності контролюючими органами.

Контрольно-ревізійна робота відіграє важливу роль в господарському механізмі управління народним господарством, оскільки координує і погоджує ряд однорідних процесів, виконання яких здійснюється колективом працівників.

Під контрольно-ревізійною роботою розуміють сукупність трудових процесів, пов'язаних з виконанням контрольно-ревізійних процедур, а також із створенням необхідних умов для їх здійснення. До контрольно-ревізійних процедур відносять організацію перевірки наявності та стану матеріальних цінностей, фінансових ресурсів, розрахункових операцій і т. д. Контрольно-ревізійна робота проводиться у формі ревізій і перевірок.

Ревізія – це метод документального контролю за фінансово-господарською діяльністю підприємства, дотриманням законодавства з фінансових питань, достовірністю обліку і звітності, спосіб документального розкриття недостач, розтрат, привласнень та крадіжок коштів і матеріальних цінностей, попередження фінансових зловживань. За наслідками ревізії складається акт.

Фактично ревізія – це комплекс взаємопов'язаних перевірок питань фінансово-господарської діяльності підприємств, що здійснюється з допомогою прийомів документального та фактичного контролю, спрямований на виявлення обґрунтованості, доцільності і економічної ефективності здійснення господарських операцій, стану збереження майна.

Перевірка – це обстеження і визначення окремих ділянок фінансово-господарської діяльності підприємства або їх підрозділів. На відміну від ревізії перевірки оформляються довідкою або доповідною запискою.

Форми контрольно-ревізійної роботи можуть бути централізовані (зосереджені у вищих ланках управління) і децентралізовані (харак-

теризується наявністю контрольно-ревізійного апарату на підвідомчих підприємствах). За характером виконання контрольно-ревізійних процедур виділяють бригадну, індивідуальну та змішану форми організації контрольно-ревізійної роботи.

Ревізія або перевірка здійснюється на підставі розпорядчого документа, підписаного начальником контрольно-ревізійної служби, начальником управління, їх заступниками.

За відношенням до плану роботи ревізії поділяють на:

– планові – здійснюються за раніше розробленим і затвердженим планом;

– непланові – які проводяться в терміни, не передбачені затвердженим планом (при незадовільній роботі установи, у випадках крадіжок цінностей і т. д.); на вимогу слідчих органів – при порушенні кримінальних справ; за дорученням Президента України або Кабінету Міністрів.

За повнотою перевірки господарських операцій ревізії поділяють на суцільні-документальні, вибіркові, повні, часткові і комбіновані. Залежно від широти охоплення питань ревізії можна поділяти на тематичні, фінансові (некомплексні) і комплексні. Залежно від повторюваності контрольних дій розрізняють первинні, повторні і додаткові. Практичне значення класифікації ревізій полягає в тому, що вона дозволяє розрахувати необхідний робочий час для перевірок і скласти конкретні і реальні плани ревізій. Планові ревізії проводять за раніше накресленими планами, які узгоджуються з вищими органами. Позапланові ревізії проводять позачергово, якщо одержано сигнали про серйозні недоліки в роботі, порушення фінансової дисципліни, крадіжки і зловживання, а також при погіршенні результатів роботи за основними фінансовими показниками. На вимогу слідчих органів проводяться при порушенні, наприклад, кримінальних справ, у зв'язку зі зловживанням відповідних посадових осіб. За дорученням Президента України, Кабінету Міністрів України проводяться в основному тоді, коли готуються зміни у чинному законодавстві.

Під час проведення суцільних документальних ревізій дослідженню піддаються всі господарські операції об'єкта ревізії і за весь ревізійний період. Вказані ревізії проводяться, як правило, на вимогу правоохоронних органів. При суцільній перевірці перевіряються всі документи і реєстри бухгалтерського обліку, в яких відображена фінансово-господарська діяльність. Суцільна перевірка може використовуватись не тільки за всіма операціями фінансово-господарської діяльності установи, але і за окремими однорідними операціями. При ревізіях фінансово-господарської діяльності суцільній перевірці підлягають касові і банківські операції, інші питання ревізії можуть перевірятись вибірково. У ви-

падку встановлення недостач, крадіжок, зловживань суцільній перевірці також підлягають операції, за якими виявлені зазначені порушення. Згідно із завданням, які ставляться перед ревізією, можуть перевірятися всі документи і матеріальні цінності або лише частина їх вибірково за певний період.

Суцільні перевірки фінансово-господарської діяльності через затрати на них великої кількості робочого часу проводяться порівняно рідко. На практиці більш поширені вибіркові перевірки, в ході яких дослідженню підлягає частина господарських операцій, документів та реєстрів бухгалтерського обліку за попередньо затвердженим планом, (наприклад, перевірка оприбуткування та правильності списання продуктів харчування в школі-інтернаті). При цьому деякі господарські операції перевіряються не за весь ревізійний період, а лише за окремі відрізки часу (наприклад, продуктів харчування – за лютий, травень, вересень, листопад). При підготовці та здійсненні таких ревізій дуже важливо правильно обрати відрізок часу, за який потрібно проводити перевірки відповідних первинних документів і операцій, а також визначити їх кількість. Це повністю залежить від кваліфікації і досвіду ревізорів.

Вибіркові ревізії – один з основних способів перевірки фінансово-господарської діяльності установ, коли досліджуються документи, які стосуються окремих операцій. Але методика їх проведення розроблена ще не повністю. У багатьох випадках навіть досвідченим ревізорам не завжди вдається виділити із загальної маси дослідження потрібну частину документів або господарських операцій. Якщо у процесі вибіркової ревізії виявлені серйозні порушення і зловживання, то ревізор повинен провести суцільну перевірку видатків. І слід мати на увазі, що лише суцільна перевірка повністю гарантує виявлення наявних в установах і організаціях недоліків і порушень.

Під час ревізій може перевірятися вся фінансово-господарська діяльність установи. Така ревізія називається повною. Частковими ревізіями називаються такі, при яких перевірці підлягає будь-який вид операцій, наприклад, касові операції, витрата певних матеріалів. У практиці ревізійної роботи застосовуються також комбіновані ревізії, які являють собою поєднання різних видів ревізій. Тематичні ревізії передбачають перевірку однотипних установ і організацій або окремих ділянок їх роботи за спеціальною тематикою. Ціль тематичних ревізій полягає в одержанні загальної характеристики стану справ з окремих питань. Під час цих ревізій перевіряється, наприклад, раціональне використання нафтопродуктів, правильність використання і повнота повернення бюджетної позички, правильність нарахування і виплати премій, нормування і використання оборотних активів. Це дає можливість за наслідками тематичних ревізій, проведених на значній кількості однотип-

них об'єктів, глибше визначити фактичний стан справ з метою його поліпшення не лише на об'єктах, що перевіряються, але й в інших установах і організаціях.

Фінансові (некомплексні) ревізії проводяться одним ревізором (спеціалістом з бухгалтерського обліку та звітності) шляхом перевірки фінансово-господарської діяльності установи за даними бухгалтерської документації, облікових реєстрів і звітності. Ця форма ревізії найбільш поширена і часто застосовується контрольно-ревізійною службою, при цьому прикметник «фінансова» здебільшого опускається.

Комплексні документальні ревізії здійснюються бригадою ревізорів (4–5 працівників) і спеціалістів з метою перевірки цілеспрямованості і законності господарських операцій, дотримання фінансової дисципліни, забезпечення збереження державної власності, раціонального використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів. Проведення комплексної ревізії сьогодні є найбільш ефективним, бо вона полягає насамперед в системному вивченні економіки підприємства (установи, організації): взаємозв'язків між фінансово-економічними показниками, технікою, технологією і організацією виробництва; збереження і раціонального використання ресурсів; дотримання планової, звітної і фінансової дисципліни. Основною ознакою комплексної ревізії є участь в її проведенні спеціалістів різних галузей (економістів, бухгалтерів, технологів, інженерів тощо), які разом із фінансовою стороною перевіряють на підприємстві якісний, технологічний рівень виробництва.

У комплексній ревізії органічно поєднані документальна ревізія, при якій послідовно перевіряється доцільність і законність господарських операцій, дотримання фінансової і кошторисної дисципліни, забезпечення збереження державної власності, і перевірка загального стану господарства на всіх його ділянках. Нерідко при комплексних ревізіях установ, що входять в одну систему, ревізуються і їх вищі організації. Це дає можливість глибше перевірити рівень господарського керівництва і внести за результатами ревізій більш обґрунтовані і кваліфіковані пропозиції. Зрозуміло, докомплексна ревізія є одночасно і повною ревізією.

Первинна ревізія проводиться ревізором відповідно до його робочого плану. Необхідність повторних ревізій виникає у випадку поверхневого проведення первинної ревізії, необ'єктивного висвітлення фактів порушення чинних інструкцій і положень щодо проведення ревізій, порушення дисципліни ревізійним апаратом у період ревізії і внаслідок деяких інших причин. Для проведення повторних ревізій, як правило, призначаються інші ревізори. Додаткові ревізії проводяться у разі виявлення нових обставин, не викритих первинними або повторними ревізіями після закінчення первинної або повторної ревізії з ініціативи контролюючого органу або за вимогою установ, які контролюються.

Органи виконавчої влади, уповноважені від імені держави здійснювати перевірку фінансово-господарської діяльності суб'єктів підприємницької діяльності (контролюючі органи), проводять планові та позапланові виїзні перевірки.

Плановою виїзною перевіркою вважається перевірка фінансово-господарської діяльності суб'єкта підприємницької діяльності, яка передбачена у плані роботи контролюючого органу і проводиться за місцезнаходженням такого суб'єкта або за місцем розташування об'єкта власності, стосовно якого проводиться така перевірка. Планова виїзна перевірка проводиться за сукупними показниками фінансово-господарської діяльності суб'єкта підприємницької діяльності за письмовим рішенням керівника відповідного контролюючого органу не частіше одного разу на календарний рік у межах компетенції відповідного контролюючого органу. Забороняється проведення планових виїзних перевірок за окремими видами зобов'язань перед бюджетами, крім зобов'язань за бюджетними позиками і кредитами, що гарантовані бюджетними коштами.

Право на проведення планової виїзної перевірки суб'єкта підприємницької діяльності надається лише у тому разі, коли йому не пізніше ніж за десять календарних днів до дня проведення зазначеної перевірки надіслано письмове повідомлення із зазначенням дати її проведення.

Згідно зі ст. 5 ЗУ «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 05.04.2007 р. планові заходи здійснюються відповідно до річних або квартальних планів, які затверджуються органом державного нагляду (контролю) до 1 грудня року, що передує плановому, або до 25 числа останнього місяця кварталу, що передує плановому. Орган державного нагляду (контролю) визначає у віднесеній до його відання сфері критерії, за якими оцінюється ступінь ризику від здійснення господарської діяльності.

З урахуванням значення прийнятого ризику для життєдіяльності всі суб'єкти господарювання, що підлягають нагляду (контролю), належать до одного з трьох ступенів ризику: з високим, середнім та незначним.

Залежно від ступеня ризику органом державного нагляду (контролю) визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю).

Критерії, за якими оцінюється ступінь ризику від здійснення господарської діяльності і періодичність проведення планових заходів, затверджуються Кабінетом Міністрів України за поданням органу державного нагляду (контролю).

Залежно від ступеня ризику органом державного нагляду (контролю) визначаються переліки питань для здійснення планових заходів, які затверджуються його наказом.

У межах переліку питань кожен орган державного нагляду (контролю) залежно від цілей заходу має визначити ті питання, щодо яких буде здійснюватися державний нагляд (контроль).

Уніфіковані форми актів, в яких передбачається перелік питань залежно від ступеня ризику, затверджуються органом державного нагляду (контролю) і публікуються в мережі Інтернет у порядку, визначеному законодавством.

Орган державного нагляду (контролю) оприлюднює критерії та періодичність проведення планових заходів із здійснення державного нагляду (контролю) шляхом розміщення інформації в мережі Інтернет у порядку, визначеному законодавством.

Щорічно до 1 квітня орган державного нагляду (контролю) готує звіт про виконання річного плану (квартальних планів) державного нагляду (контролю) суб'єктів господарювання за попередній рік і оприлюднює його в мережі Інтернет.

Органи державного нагляду (контролю) здійснюють планові заходи з державного нагляду (контролю) за умови письмового повідомлення суб'єкта господарювання про проведення планового заходу не пізніше як за десять днів до дня здійснення цього заходу.

Повідомлення повинно містити:

- дату початку та дату закінчення здійснення планового заходу;
- найменування юридичної особи або прізвище, ім'я та по батькові фізичної особи – підприємця, щодо діяльності яких здійснюється захід;
- найменування органу державного нагляду (контролю).

Повідомлення надсилається рекомендованим листом чи телефонограмою за рахунок коштів органу державного нагляду (контролю) або вручається особисто керівнику чи уповноваженій особі суб'єкта господарювання під розписку.

Суб'єкт господарювання має право не допускати посадову особу органу державного нагляду (контролю) до здійснення планового заходу в разі недержання повідомлення про здійснення планового заходу.

Строк здійснення планового заходу не може перевищувати п'ятнадцяти робочих днів, а для суб'єктів малого підприємництва – п'яти робочих днів, якщо інше не передбачено законом. Продовження строку здійснення планового заходу не допускається.

Позаплановою візною перевіркою вважається перевірка, яка не передбачена в планах роботи контролюючого органу і проводиться: за наявності хоча б однієї з обставин, що передбачені в ч. 1 ст. 6 ЗУ «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 05.04.2007 р., а саме:

- подання суб'єктом господарювання письмової заяви до відповідного органу державного нагляду (контролю) про здійснення заходу державного нагляду (контролю) за його бажанням;

– виявлення та підтвердження недостовірності даних, заявлених у документах обов'язкової звітності, поданих суб'єктом господарювання;

– перевірка виконання суб'єктом господарювання приписів, розпоряджень або інших розпорядчих документів щодо усунення порушень вимог законодавства, виданих за результатами проведення планових заходів органом державного нагляду (контролю);

– звернення фізичних та юридичних осіб про порушення суб'єктом господарювання вимог законодавства. Позаплановий захід у цьому разі здійснюється тільки за наявності згоди центрального органу виконавчої влади на його проведення;

– неподання у встановлений термін суб'єктом господарювання документів обов'язкової звітності без поважних причин, а також письмових пояснень про причини, які перешкоджали поданню таких документів.

Під час проведення позапланового заходу з'ясовуються лише ті питання, необхідність перевірки яких стала підставою для здійснення цього заходу, з обов'язковим зазначенням цих питань у посвідченні (направленні) на проведення державного нагляду (контролю).

Проведення позапланових заходів з інших підстав, крім передбачених цією статтею, забороняється, якщо інше не передбачається законом або міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Суб'єкт господарювання повинен ознайомитися з підставою проведення позапланового заходу з наданням йому копії відповідного документа.

Згідно з ч. 4 ст. 6 ЗУ «4. Строк здійснення позапланового заходу не може перевищувати десяти робочих днів, а щодо суб'єктів малого підприємництва – двох робочих днів, якщо інше не передбачено законом.

Продовження строку здійснення позапланового заходу не допускається.

Вищий контролюючий орган може за власною ініціативою перевірити достовірність висновків нижчого контролюючого органу шляхом перевірки документів обов'язкової звітності суб'єкта підприємницької діяльності або висновків акта перевірки, складеного нижчим контролюючим органом. Вищий контролюючий орган вправі приймати рішення щодо повторної перевірки суб'єкта підприємницької діяльності лише у тому разі, коли стосовно посадових або службових осіб контролюючого органу, які проводили планову або позапланову перевірку зазначеного суб'єкта, розпочато службове розслідування або порушено кримінальну справу. Державна податкова адміністрація України вправі прийняти рішення про проведення повторної перевірки суб'єкта підприємницької діяльності у разі, коли таке рішення оформляється наказом за підписом її Голови.

Контролюючими органами, які мають право проводити планові та позапланові виїзні перевірки фінансово-господарської діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, є:

а) органи державної податкової служби – стосовно сплати податків та зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів та державних цільових фондів, неподаткових платежів;

б) митні органи – стосовно сплати ввізного мита, акцизного збору та податку на додану вартість, які справляються у разі ввезення (пересилання) товарів на митну територію України в момент перетинання митного кордону;

в) органи державного казначейства, державної контрольно-ревізійної служби та органи державної податкової служби в межах їх компетенції – стосовно бюджетних позик, позик та кредитів, гарантованих коштами бюджетів, цільового використання дотацій та субсидій, інших бюджетних асигнувань, коштів позабюджетних фондів, а також належного виконання державних контрактів, проавансованих за рахунок бюджетних коштів.

Для здійснення планового або позапланового заходу орган державного нагляду (контролю) видає **наказ**, який має містити найменування суб'єкта господарювання, щодо якого буде здійснюватися захід, та предмет перевірки.

На підставі наказу оформляється **посвідчення (направлення)** на проведення заходу, яке підписується керівником або заступником керівника органу державного нагляду (контролю) (із зазначенням прізвища, ім'я та по батькові) і засвідчується печаткою.

У посвідченні (направленні) на проведення заходу зазначаються:

- найменування органу державного нагляду (контролю), що здійснює захід;
- найменування суб'єкта господарювання та/або його відокремленого підрозділу або прізвище, ім'я та по батькові фізичної особи – підприємця, щодо діяльності яких здійснюється захід;
- місцезнаходження суб'єкта господарювання та/або його відокремленого підрозділу, щодо діяльності яких здійснюється захід;
- номер і дата наказу, на виконання якого здійснюється захід;
- перелік посадових осіб, які беруть участь у здійсненні заходу, із зазначенням їх посади, прізвища, імені та по батькові;
- дата початку та дата закінчення заходу;
- тип заходу (плановий або позаплановий);
- вид заходу (перевірка, ревізія, обстеження, огляд, інспектування тощо);
- підстави для здійснення заходу;
- предмет здійснення заходу;

– інформація про здійснення попереднього заходу (тип заходу і строк його здійснення).

Посвідчення (направлення) є чинним лише протягом зазначеного в ньому строку здійснення заходу.

Перед початком здійснення заходу посадові особи органу державного нагляду (контролю) зобов'язані пред'явити керівнику суб'єкта господарювання або уповноваженій ним особі посвідчення (направлення) та службове посвідчення, що засвідчує посадову особу органу державного нагляду (контролю), і надати суб'єкту господарювання копію посвідчення (направлення).

Посадова особа органу державного нагляду (контролю) без посвідчення (направлення) на здійснення заходу та службового посвідчення не має права здійснювати державний нагляд (контроль) суб'єкта господарювання.

Суб'єкт господарювання має право не допускати посадових осіб органу державного нагляду (контролю) до здійснення заходу, якщо вони не пред'явили документів, передбачених цією статтею.

Ці контролюючі органи мають право проводити перевірки фінансово-господарської діяльності суб'єктів підприємницької діяльності лише в зазначених межах їх компетенції. Здійснення планових та позапланових виїзних перевірок із зазначених питань іншими державними органами забороняється.

16.3. Правові форми парламентського контролю

Відповідно до ст. 3 Конституції України, права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Оскільки, відповідно до ст. 42 Конституції України, кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом, то, відповідно, обов'язок держави із забезпечення прав і свобод людини поширюється, безумовно, і на вказане право. Таким чином, створення державою умов для здійснення людиною і громадянином конституційного права на підприємницьку діяльність є одним з найголовніших обов'язків держави в особі її органів та посадових осіб.

Перелік конкретно визначених в Конституції повноважень Верховної Ради України, що стосуються забезпечення конституційного права на підприємницьку діяльність, достатньо об'ємний. Передусім це комплекс повноважень, які спрямовані на реалізацію законодавчої функції. Проте значення цього органу для забезпечення права на підприємни-

цтво визначається не тільки номенклатурним переліком спеціальних повноважень, а, в першу чергу, високим статусом єдиного законодавчого органу влади, що визначає та спрямовує загальну політику України. Крім того, набуття Україною, у зв'язку з конституційною реформою, нового статусу держави з парламентсько-президентською формою правління, тільки підвищило авторитет і значення українського парламенту.

Про наявність у Верховної Ради України безпосередніх функцій у сфері підприємництва свідчать такі повноваження, як: затвердження загальнодержавних програм економічного розвитку; затвердження переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації; визначення правових засад вилучення об'єктів права приватної власності; прийняття законів, зокрема, про правовий режим власності, про правові засади і гарантії підприємництва, правила антимонопольного регулювання тощо.

Ефективним інструментом забезпечення реалізації законодавства про підприємництво є парламентський контроль, який здійснюється Верховною Радою України в межах, визначених п. 33 ст. 85 Конституції України. Основним інструментом парламентського контролю є депутатський запит. Згідно зі ст. 86 Конституції України, народний депутат України має право на сесії Верховної Ради звернутися із запитом до органів Верховної Ради, керівників інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, керівників підприємств, установ, організацій, розташованих на території України, незалежно від підпорядкованості та форми власності.

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини здійснює парламентський контроль за додержанням конституційного права людини і громадянина на підприємницьку діяльність. Ст. 55 Конституції України проголошує право кожного звертатися до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за захистом своїх прав. Отже, Верховна Рада України є основною організаційно-правовою гарантією конституційного права людини і громадянина на підприємницьку діяльність в нашій державі.

16.4. Правові форми судового контролю

Сутність судового контролю проявляється в тому, що суд використовує свої повноваження кожний раз, коли державний орган здійснює незаконну, недоцільну або несправедливу дію чи приймає таке саме рішення (акт). Ці ознаки не мають чіткого визначення, і їх розширене тлумачення у справах, щодо яких уже винесено рішення, неабиякою мірою сприяє підвищенню ролі судового контролю в правовому захисті гро-

мадян. Важливо підкреслити, що мета судового контролю полягає не в тому, щоб оскаржити законність того чи іншого рішення. Тут закладено глибший принцип. Судовий контроль, як впливає із самої назви, – це не апеляція на винесене рішення, а перегляд способу, згідно з яким воно прийняте. Суд розглядає не тільки питання про законність процесу прийняття рішень, а й питання про законність самого рішення, акта, дії, про відповідність їх Конституції та законам України.

Судовий контроль і верховенство закону. Аналіз показує, що спостережна функція, яку виконує судовий контроль, відображає принцип верховенства права. Звичайно, державний орган наділяється повноваженнями спеціально прийнятим законодавчим актом. Судді контролюють законність здійснення органом повноважень, передбачених законом. Проте цей закон не наділяє самих суддів жодними іншими повноваженнями, завдяки чому вони, керуючись Конституцією, не можуть здійснювати конкретні повноваження цього державного органу, надані їм законом. Саме з цієї основної причини судді розглядають лише спосіб здійснення повноважень відповідно до закону.

Судовий контроль може бути класифікований на види за такими критеріями:

- за часом здійснення – попередній (превентивний, запобіжний) і наступний (репресивний). При попередньому контролі акт перевіряється до набрання ним чинності, наступний контроль поширюється на ті акти, що вже набрали чинності (юридично чинні);

- за правовими наслідками – консультативний і запроваджуючий (постановляючий). Рішення в порядку консультативного контролю не тільки має високий моральний авторитет, а й є юридично значущим. Воно зобов'язує взяти до уваги висновки Конституційного Суду або аналогічного йому органу тим органом, від якого залежить подальша доля проекту закону або закону, вже прийнятого парламентом;

- за обов'язковістю здійснення – обов'язковий і факультативний. Обов'язковий контроль здійснюється у наперед передбачених випадках, факультативний – лише з ініціативи уповноваженого органу або індивіда в разі виникнення сумнівів щодо конституційності закону;

- за способом здійснення – абстрактний і конкретний. Абстрактний контроль передбачає перевірку конституційності закону поза зв'язком із якою-небудь справою. Конкретний контроль здійснюється тільки у зв'язку з конкретною справою і полягає у вирішенні питання: чи підлягає застосуванню певний закон, конституційність якого оскаржується. Такий вид контролю зазвичай застосовується щодо уповноважених індивідів, юридичних осіб. В інших випадках використовується абстрактний контроль;

- за способом перевірки конституційності чи законності акта – судовий контроль змісту акта (матеріальний), його форми та способу при-

йняття (формальний). Матеріальний контроль означає перевірку відповідності положенням Конституції України чи законам змісту акта. При формальному контролі перевіряється додержання вимог щодо порядку прийняття акта (чи належало це до компетенції органу, який його прийняв, чи додержано відповідні процедурні правила та чи оформлено акт належним чином).

Господарський суд здійснює судовий контроль шляхом вирішення спорів, що виникають у процесі підприємницької діяльності і впливають із цивільних правовідносин (економічні спори). Завданнями господарського суду є: захист порушених або оспорюваних прав, а також інтересів організацій і громадян, які здійснюють підприємницьку діяльність; сприяння правовими методами запобіганню правопорушенням і зміцненню законності в економічних відносинах.

Право на підприємницьку діяльність включає можливість захисту від неправомірних дій як інших підприємців, так і з боку держави в особі її органів, у тому числі право на оскарження їхньої діяльності, що обмежує це право. Захист підприємців від втручання в їхню діяльність державних органів має конституційну основу. Відповідно до ст. 55 Конституції України «кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб». «Кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної і моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень» (ст. 56 Конституції України).

Останнім часом зростає тенденція збільшення звернень до судових органів суб'єктів підприємницької діяльності для захисту своїх інтересів. Згідно з ч. 7 ст. 19 Господарського кодексу України дії та рішення державних органів контролю та нагляду, а також їх посадових осіб, які проводили інспектування і перевірку, можуть бути оскаржені суб'єктом господарювання у встановленому законодавством порядку. Відповідно до ч. 7 ст. 23 Господарського кодексу України спори про повнення порушених прав суб'єктів господарювання та відшкодування завданої їм шкоди внаслідок рішень, дій чи бездіяльності органів, посадових або службових осіб місцевого самоврядування при здійсненні ними своїх повноважень вирішуються в судовому порядку.

Згідно зі ст. 20 Господарського кодексу України одним із засобів захисту прав суб'єктів господарювання є визнання повністю або частково недійсними актів органів державної влади та органів місцевого самоврядування, актів інших суб'єктів, що суперечать законодавству, ущемляють права та законні інтереси суб'єкта господарювання.

Одним з важливих і розповсюджених засобів захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності є визнання судом виданого державним або іншим органом незаконного акта недійсним (повністю або в частині). Підставою для застосування цього засобу захисту є видання державним або іншим органом акта, що не відповідає його компетенції або вимогам законодавства. Оскільки це дві самостійних підстави, то може бути визнаний недійсним той акт, який відповідає вимогам законодавства, але прийнятий з перевищенням компетенції відповідного органу, і, навпаки, прийнятий у межах його компетенції, але такий, що суперечить законодавству. Перевищення компетенції державного органу означає видання ним акта поза його компетенцією. Порушення актом державного органу вимог законодавства – це суперечливість законодавству прийнятого акта за його змістом, формою, порядком і строками прийняття.

Неправомірні акти державних органів, що зачіпають права підприємців, порушують дві заборони, встановлені Господарським кодексом України. Перша – заборона, встановлена в ч. 5 ст. 19 Господарського кодексу. Згідно з ч. 5 ст. 19 ГК незаконне втручання та перешкоджання господарській діяльності суб'єктів господарювання з боку органів державної влади, їх посадових осіб при здійсненні ними державного контролю та нагляду забороняються. Друга – заборона, встановлена в ч. 4 ст. 23 ГК. Відповідно до ч. 4 ст. 23 ГК незаконне втручання органів і посадових осіб місцевого самоврядування у господарську діяльність суб'єктів господарювання забороняється.

Визнання незаконного акта недійсним може застосовуватися як єдиний засіб захисту (коли для захисту підприємців досить визнати акт недійсним), або поєднуватися з іншими засобами захисту і відповідальності. Так, визнання недійсним акта державного або іншого органу може поєднуватися із застосуванням міри цивільно-правової відповідальності – стягненням адміністративним судом за позовом підприємця збитків, завданих йому внаслідок виконання вказівок державних чи інших органів або їхніх службових осіб, що призвели до порушення прав підприємця, а також внаслідок неналежного здійснення такими органами чи їхніми службовими особами передбачених законодавством обов'язків щодо підприємця.

Нерідко в практиці поєднується вимога про визнання недійсним актів державних органів з позовом про повернення (зворотне стягнення) необґрунтовано списаних цими органами в примусовому порядку сум. Суб'єкти підприємницької діяльності звертаються до господарського суду з позовами про повернення з бюджету незаконно списаних штрафів, інших фінансових санкцій, податкових недоїмок та інших обов'язкових платежів у бюджет.

16.5. Взаємодія контрольних органів. Підстави проведення контролю

Відповідно до ст. 14 Закону України «Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні» працівники правоохоронних органів зобов'язані сприяти службовим особам державної контрольно-ревізійної служби у виконанні їх обов'язків. У разі недопущення працівників державної контрольно-ревізійної служби на територію підприємства, установи, організації, відмови у наданні документів для ревізії та будь-якої іншої протиправної дії органи міліції на прохання цих осіб зобов'язані негайно вжити відповідних заходів для припинення такої протидії, забезпечити нормальне проведення ревізії, охорону працівників контрольно-ревізійної служби, документів та матеріалів, що перевіряються, а також вжити заходів для притягнення винних осіб до встановленої законом відповідальності.

Щоб результати контролю можна було оцінити найефективніше, кінцева мета і ключові результати повинні бути добре визначені. З погляду оцінки результатів комерційної діяльності контроль направлений на оцінку стратегічних альтернативних варіантів, довгострокових ключових результатів, ступеня їх досягнення перш за все в розрізі року. Контроль повинен бути направлений на результати як комерційної, так і допоміжної діяльності.

Указом Президента України від 23.07.1998 р. № 817/98 «Про деякі заходи з дерегулювання підприємницької діяльності» передбачено, що позаплановою виїзною перевіркою вважається перевірка, яка не передбачена в планах роботи контролюючого органу і проводиться за наявності хоча б однієї з таких обставин: а) за наслідками зустрічних перевірок виявлено факти, які свідчать про порушення суб'єктом підприємницької діяльності норм законодавства; б) суб'єктом підприємницької діяльності не подано в установлений строк документи обов'язкової звітності; в) виявлено недостовірність даних, заявлених у документах обов'язкової звітності; г) суб'єкт підприємницької діяльності подав у встановленому порядку скаргу про порушення законодавства посадовими особами контролюючого органу під час проведення планової чи позапланової виїзної перевірки; д) у разі виникнення потреби у перевірці відомостей, отриманих від особи, яка мала правові відносини із суб'єктом підприємницької діяльності, якщо суб'єкт підприємницької діяльності не надасть пояснення та їх документальні підтвердження на обов'язковий письмовий запит контролюючого органу протягом трьох робочих днів від дня отримання запиту; е) проводиться реорганізація (ліквідація) підприємства.

16.6. Контроль споживача і органів місцевого самоврядування. Самоконтроль і його форми

Закон України «Про захист прав споживачів» у новій редакції хоча і не розв'язав усіх проблем, але істотно посилив захист прав споживачів, увів нові підходи до правових методів такого захисту. Насамперед Закон установив, що захист прав споживачів є обов'язком держави (ст. 4) і чітко сформулював права споживачів, що підлягають захисту (ст. 3). У Законі сказано, які державні органи зобов'язані здійснювати цей захист і яка їх компетенція. Він також визначив, кого слід вважати споживачем. Згідно із Законом, споживачем є громадянин, який придбаває, замовляє або має намір придбати чи замовити товари (роботу, послуги) для власних побутових потреб. Інакше кажучи, держава бере під захист інтереси рядових споживачів у відносинах з економічно більш сильними підприємцями, в тому числі і з самою державою, коли порушення прав споживачів допускаються державними підприємствами роздрібною торгівлі.

Закон зобов'язав посадовців органів державної і виконавчої влади, що здійснюють захист прав споживачів, суворо дотримуватися законодавства, а також права громадян і організацій, що охороняються Законом. Вперше в законодавстві України встановлено, що за невиконання або неналежне виконання своїх обов'язків, вони притягуються до відповідальності згідно з чинним законодавством (ст. 7). У числі прав, що надаються споживачеві, було передбачено право на звернення до суду за захистом своїх інтересів. Таким правом володів покупець і раніше, проте воно виникало в нього тільки після того, як він діставав відмови в усіх інстанціях, куди, згідно із законом, повинен був звернутися – в самому магазині, в торзі, до складу якого входив магазин, у відповідному управлінні торгівлі. Зараз право звернення в суд виникає в покупця відразу після встановлення факту порушення і отримання відмови при першому зверненні до продавця. Інакше кажучи, вибір способу захисту порушених прав належить споживачеві. При цьому Закон полегшує споживачеві можливість судового захисту, звільняючи його від сплати державного мита.

Надане Законом право на відшкодування збитків, заподіяних внаслідок придбання товарів неналежної якості, розширено. Споживачеві було надано право, окрім майнових збитків, вимагати також відшкодування моральної шкоди, заподіяної такою покупкою (ст. 24). Усю відповідальність перед споживачем за якість товарів Закон покладає безпосередньо на роздрібне торгове підприємство, незалежно від того, виготовлено товар в Україні, за її межами чи придбано продавцем у посередників. Але це не означає, що виробник недоброякісного товару звільняється від відповідальності.

Закон України «Про захист прав споживачів» передбачає відповідальність як виробника, так і торговельного підприємства за випуск або реалізацію неякісного товару. На підставі ст. 23 Закону (з урахуванням змін, внесених Законом України «Про внесення змін і доповнень в Закон України «Про захист прав споживачів» від 01.12.2005 р.) за виготовлення або реалізацію товару, що не відповідає вимогам нормативних документів, виробник і продавець несуть відповідальність у розмірі п'ятдесяти відсотків вартості виготовленої або отриманої для реалізації партії товару, але не менше десяти неоподатковуваних податком мінімумів доходів громадян, а в разі, коли законодавством суб'єкт господарської діяльності був звільнений від ведення обов'язкового обліку доходів і витрат, – у розмірі десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; виготовлення або реалізацію товару, що не відповідає вимогам нормативних документів з безпеки для життя, здоров'я і майна споживачів, – у розмірі трьохсот відсотків вартості виготовленої або отриманої для реалізації партії товару, але не менше двадцяти п'яти неоподатковуваних податком мінімумів доходів громадян, а в разі, коли законодавством суб'єкт господарської діяльності був звільнений від ведення обов'язкового обліку доходів і витрат, – у розмірі п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Разом з тим обов'язок роздрібного торговельного підприємства, передбачений Законом, безпосередньо відповідати перед покупцем в усіх випадках продажу недоброякісного товару, значно полегшує споживачеві можливість захистити свої права.

Ст. 30 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» зазначає, що до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належить здійснення контролю за дотриманням законодавства щодо захисту прав споживачів.

Ст. 28 Закону України «Про захист прав споживачів» зазначає, що Органи місцевого самоврядування з метою захисту прав споживачів мають право створювати при їх виконавчих органах структурні підрозділи з питань захисту прав споживачів, які вправі: 1) розглядати звернення споживачів, консультувати їх з питань захисту прав споживачів; 2) аналізувати договори, що укладаються продавцями (виконавцями, виробниками) із споживачами, з метою виявлення умов, які обмежують права споживачів; 3) у разі виявлення продукції неналежної якості, фальсифікованої, небезпечної для життя, здоров'я, майна споживачів і навколишнього природного середовища терміново повідомляти про це відповідні територіальні органи у справах захисту прав споживачів, інші органи, що здійснюють контроль і нагляд за якістю і безпекою продукції; 4) у разі виявлення фактів реалізації продукції, яка не супроводжується необхідною, доступною, достовірною, своєчасною інформацією та від-

повідними документами, або продукції з простроченим строком придатності – тимчасово зупиняти реалізацію продукції до пред'явлення інформації, супровідних документів або припиняти її реалізацію; 5) готувати подання до органу, який видав дозвіл на провадження відповідного виду діяльності, для вирішення питання про тимчасове зупинення його дії чи про дострокове анулювання у разі систематичного порушення прав споживачів; 6) подавати до суду позови щодо захисту прав споживачів.

Відповідно до ст. 128 ГК України громадянин-підприємець зобов'язаний: у передбачених законом випадках і порядку одержати ліцензію на здійснення певних видів господарської діяльності; повідомляти органи державної реєстрації про зміну його адреси, зазначеної в реєстраційних документах, предмета діяльності, інших суттєвих умов своєї підприємницької діяльності, що підлягають відображенню у реєстраційних документах; додержуватися прав і законних інтересів споживачів, забезпечувати належну якість товарів (робіт, послуг), що ним виготовляються, додержуватися правил обов'язкової сертифікації продукції, встановлених законодавством; не допускати недобросовісної конкуренції, інших порушень антимонопольно-конкурентного законодавства; вести облік результатів своєї підприємницької діяльності відповідно до вимог законодавства; своєчасно надавати податковим органам декларації про доходи, інші необхідні відомості для нарахування податків та інших обов'язкових платежів; сплачувати податки та інші обов'язкові платежі в порядку і в розмірах, встановлених законом. Тому наявність самоконтролю у його діяльності є необхідною умовою здійснення підприємницької діяльності.

16.7. Повноваження контролюючих органів

У процесі проведення ревізії ревізор має право: 1) ревізувати і перевіряти на підприємствах і в установах грошові та бухгалтерські документи, кошториси та інші документи, що підтверджують надходження та витрачання коштів, матеріальних цінностей, проводити перевірки фактичної наявності цінностей та грошових сум, цінних паперів, матеріалів, готової продукції і т. д.; 2) безперешкодного доступу на склади, у сховища, виробничі та інші приміщення для їх обстеження і з'ясування питань, пов'язаних з ревізією. Припиняти на поточних та інших рахунках в банку розрахункові операції у випадках, коли керівництво об'єкта перевірки перешкоджає працівнику контрольно-ревізійної служби виконувати свої обов'язки; 3) залучати кваліфікованих спеціалістів для проведення експертизи, контрольних запусків сировини у виробництво, об-

міру; 4) вимагати від керівника об'єкта, що ревізується, проведення інвентаризації основних фондів, товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів, розрахунків; у необхідних випадках опечатувати касу, касові приміщення, склади, архіви, а у разі виявлення зловживань – вилучати необхідні документи на строк до закінчення ревізії (залишати у справах акт вилучення таких документів); 5) одержувати від НБУ, його установ, комерційних банків та інших кредитних установ необхідні відомості, копії документів, довідок про банківські операції і залишки коштів на рахунках, а від підприємств і організацій, в т. ч. недержавних форм власності, – довідки і копії документів про операції та розрахунки з підприємствами, що ревізуються; 6) одержувати від службових та матеріально відповідальних осіб, яких перевіряють, письмові пояснення з питань, які виникають в ході ревізії; 7) стягувати в доход держави кошти, одержані підприємством за незаконними угодами без передбачених законом підстав та з порушеннями чинного законодавства; 8) накладати у випадках, передбачених законодавством, на керівників та інших службових осіб підприємства адміністративні штрафи; 9) застосовувати до підприємства фінансові санкції, передбачені п. 7 ст. 11 Закону України «Про державну податкову службу в Україні».

У своїй роботі ревізор зобов'язаний суворо дотримуватись Конституції України, законів України, прав та інтересів громадян, підприємств, установ. За невиконання або неналежне виконання своїх обов'язків він притягується до дисциплінарної та кримінальної відповідальності відповідно до чинного законодавства. Працівники Державної контрольно-ревізійної служби України повинні забезпечити дотримання комерційної та службової таємниці. Кваліфіковано провести ревізію, об'єктивно й принципово обґрунтувати кожний факт, що наведений в акті ревізії, – важлива і відповідальна частина ревізійної роботи.

Ревізія вважається завершеною, якщо виявлені порушення усунено, винних притягнуто до адміністративної, дисциплінарної чи матеріальної відповідальності і вжито заходів щодо недопущення таких порушень надалі. За умови виявлення ревізією грубих порушень чинних нормативних актів ревізор має встановити обсяг заподіяної матеріальної шкоди, знайти причини допущених порушень та винних у цьому конкретних осіб, вказати, на підставі чийого письмового розпорядження їх заподіяно (номер і число наказу, листа, резолюції, грошового документа і ким його підписано). Від кожної винної у зловживанні особи треба отримати відповідне письмове пояснення з вичерпними, точними й обґрунтованими поясненнями фактів, що відображені в акті.

Після викладення кожного факту порушень необхідно обов'язково назвати документи, що підтверджують цей запис і додаються до акту. У разі виявлення зловживань ревізор має одержати від посадових осіб

підприємства, установи або організації, що ревізується, копії документів, які свідчать про зловживання, а у разі необхідності – вилучити потрібні йому документи до закінчення ревізії чи перевірки, залишивши у справах акт про вилучення документів та їхні копії.

16.8. Права підконтрольного під час здійснення контролю. Порядок оскарження незаконних дій органів контролю і їх посадових осіб

Дії або бездіяльність службових осіб державної контрольно-ревізійної служби можуть бути оскаржені в судовому або адміністративному порядку.

Скарги на дії службових осіб в районах, містах, районах у містах та службових осіб контрольно-ревізійних управлінь розглядаються і вирішуються начальниками цих управлінь. Скарги на дії службових осіб Головного контрольно-ревізійного управління України та начальників контрольно-ревізійних управлінь Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя розглядаються та вирішуються начальником Головного контрольно-ревізійного управління України.

Скарги розглядаються і рішення за ними приймаються не пізніше як в місячний термін з моменту їх надходження. В разі незгоди – скарги розглядаються в судовому порядку.

Питання для самостійного вивчення

1. Що таке ревізійний період?
2. Позапланові перевірки діяльності суб'єктів господарювання.
3. Законодавче визначення повноважень контролюючих органів держави.
4. Роль аудиторської перевірки для суб'єкта господарської діяльності.
5. Судова практика з оскарження рішень контролюючих органів за результатами перевірок фінансово-господарської діяльності підприємств.

Тести для поточного контролю

16.1. За наслідками ревізії складається:

- акт;
- доповідна записка;
- довідка.

16.2. Роздрібне торговельне підприємство в усіх випадках продажу недоброякісного товару має:

- обов'язок безпосередньо відповідати перед покупцем;
- право безпосередньо відповідати перед покупцем;
- обов'язок видати реквізити постачальника для можливості звернення до нього покупця.

16.3. У випадках, коли керівництво об'єкта перевірки перешкоджає працівнику контрольно-ревізійної служби виконувати свої обов'язки, ревізор:

- вправі припиняти на поточних та інших рахунках в банку розрахункові операції об'єкта перевірки;
- зобов'язаний припиняти на поточних та інших рахунках в банку розрахункові операції об'єкта перевірки;
- звертається до суду для усунення йому перешкод з боку об'єкта перевірки.

16.4. За невиконання або неналежне виконання своїх обов'язків ревізор може бути притягнутий до:

- дисциплінарної відповідальності;
- кримінальної відповідальності;
- дисциплінарної відповідальності та кримінальної відповідальності відповідно до чинного законодавства.

16.5. В процесі проведення ревізії ревізор не має права:

- стягувати в доход держави кошти, одержані підприємством за незаконними угодами без передбачених законом підстав та з порушеннями чинного законодавства;
- накладати у випадках, передбачених законодавством, на керівників та інших службових осіб підприємства адміністративні штрафи;
- застосовувати до підприємства фінансові санкції, передбачені п. 7 ст. 11 Закону України «Про державну податкову службу в Україні»;
- проводити самостійно інвентаризацію основних фондів, товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів, розрахунків.

16.6. Органи державного нагляду здійснюють планові заходи з державного нагляду (контролю) за умови письмового повідомлення суб'єкта господарювання про проведення планового заходу не пізніше як за:

- десять днів до дня здійснення цього заходу;
- місяць до дня здійснення цього заходу;
- 3 дні до дня здійснення цього заходу.

ТЕМА 17. БАНКІВСЬКІ РАХУНКИ: ВИДИ, УМОВИ ЇХ ВІДКРИТТЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

- 17.1. *Банківський рахунок. Види банківських рахунків.*
- 17.2. *Основний рахунок підприємства. Розрахунковий рахунок.*
- 17.3. *Депозитний рахунок.*
- 17.4. *Рахунки для коштів з цільовим призначенням.*
- 17.5. *Порядок відкриття рахунка в іноземній валюті, в іноземному банку.*

17.1. Банківський рахунок. Види банківських рахунків

Згідно зі ст. 342 Господарського кодексу України рахунки юридичної особи, що є клієнтом банку, відкриваються в установах банків за місцем її реєстрації чи в будь-якому банку на території України за згодою сторін. Порядок відкриття рахунків в установах банків за межами України встановлюється законом.

Суб'єктам господарювання, які мають самостійний баланс, рахунки відкриваються для розрахунків за продукцію, виконані роботи, надані послуги, для виплати заробітної плати, сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), а також інших розрахунків, пов'язаних з фінансовим забезпеченням їх діяльності.

Суб'єкт підприємництва має право відкривати рахунки для зберігання грошових коштів, здійснення всіх видів операцій у будь-яких банках України та інших держав за своїм вибором і за згодою цих банків у порядку, встановленому Національним банком України.

Юридичні особи та громадяни-підприємці відкривають рахунки для зберігання грошових коштів і здійснення всіх видів банківських операцій у будь-яких банках України за своїм вибором та за згодою цих банків у порядку, встановленому Національним банком України.

Суб'єктам господарювання, яким виділяються кошти для цільового використання з Державного бюджету України або місцевих бюджетів, відкриваються рахунки відповідно до закону. Порядок відкриття рахунків в установах банків, форми розрахунків та порядок їх здійснення визначаються законом про банки і банківську діяльність, іншими законами, а також нормативно-правовими актами Національного банку України.

Основним законодавчим актом, яким регламентуються відносини у сфері безготівкових розрахунків, є Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні». Відповідно до ст. 6 цього Закону банки мають право відкривати рахунки резидентам України (юридичним осо-

бам, їх відокремленим підрозділам, фізичним особам), нерезидентам України (юридичним особам – інвесторам, представництвом юридичних осіб в Україні та фізичним особам). Зазначені особи мають право відкривати рахунки в будь-яких банках України відповідно до власного вибору та за згодою цих банків для забезпечення своєї господарської діяльності і власних потреб. Порядок відкриття банками рахунків та їх режими визначаються Національним банком України. Умови відкриття рахунка та особливості його функціонування передбачаються в договорі, що укладається між банком і його клієнтом – власником рахунка.

Види рахунків, які можуть відкриватися у банківських установах України, визначені у ст. 7 цього Закону. Згідно з цією статтею банки мають право відкривати своїм клієнтам вкладні (депозитні), поточні та кореспондентські рахунки.

Особливості режимів функціонування вкладних (депозитних), поточних та кореспондентських рахунків визначаються нормативно-правовими актами Національного банку України й договорами, що укладаються клієнтами й обслуговуючими їх банками.

Законодавством України може передбачатися можливість відкриття та функціонування поточних рахунків зі спеціальним режимом використання. Зокрема відповідно до ст 15 Закону України «Про електроенергетику» передбачено, що для проведення розрахунків за закуплену на оптовому ринку електричну енергію України та спожиту електричну енергію енергопостачальники, що здійснюють підприємницьку діяльність з постачання електричної енергії на закріпленій території, їх відокремлені підрозділи та оптовий постачальник електричної енергії відкривають в установах уповноваженого банку поточні рахунки із спеціальним режимом використання. Для проведення розрахунків з погашення заборгованості за спожиту електричну енергію з використанням механізмів погашення заборгованості, визначених Законом України «Про заходи, спрямовані на забезпечення сталого функціонування підприємств паливно-енергетичного комплексу», енергопостачальники, що здійснюють підприємницьку діяльність з постачання електричної енергії на закріпленій території, і оптовий постачальник електричної енергії відкривають в установі уповноваженого банку поточні рахунки із спеціальним режимом використання для погашення заборгованості. Перелік поточних рахунків із спеціальним режимом використання в уповноваженому банку для зарахування коштів за електричну енергію затверджується та доводиться до відома споживачів Національною комісією регулювання електроенергетики України.

Правовідносини, що виникають під час відкриття банками, їх відокремленими структурними підрозділами, які здійснюють банківську діяльність від імені банку, поточних і вкладних (депозитних) рахунків у на-

ціональній та іноземних валютах суб'єктам господарювання, фізичним особам, іноземним представництвам, нерезидентам-інвесторам, виборчим блокам політичних партій, регламентуються Інструкцією про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах, затвердженою Постановою Правління Національного банку України № 492 від 12.11.2003 р.

Саме цією Інструкцією визначено порядок відкриття банками рахунків у національній та іноземній валютах, порядок використання коштів на цих рахунках та порядок їх закриття.

17.2. Основний рахунок підприємства. Розрахунковий рахунок

Поточний розрахунковий рахунок – це рахунок, що відкривається банком клієнту на договірній основі для зберігання коштів і здійснення розрахунково-касових операцій за допомогою платіжних інструментів відповідно до умов договору та вимог законодавства України.

Суб'єкти господарювання, нерезиденти-інвестори, іноземні представництва і фізичні особи мають право відкривати рахунки для забезпечення своєї господарської діяльності і власних потреб у будь-яких банках України відповідно до власного вибору, крім випадків, коли банк не має можливості прийняти на банківське обслуговування або якщо така відмова допускається законом або банківськими правилами.

До поточних рахунків також належать:

– рахунки за спеціальними режимами їх використання, що відкриваються у випадках, передбачених законами України або актами Кабінету Міністрів України;

– поточні рахунки типу «Н», що відкриваються в національній валюті офіційним представництвам і представництвам юридичних осіб-нерезидентів, які не займаються підприємницькою діяльністю на території України;

– поточні рахунки типу «П», що відкриваються в національній валюті постійним представництвам;

– карткові рахунки, що відкриваються для обліку операцій за платіжними картками відповідно до вимог цієї Інструкції. Операції за цими рахунками здійснюються з урахуванням особливостей, визначених цією Інструкцією та відповідними нормативно-правовими актами Національного банку, що регулюють здійснення операцій із застосуванням платіжних карток;

– поточні (накопичувальні) рахунки виборчих фондів.

З метою забезпечення таких видів діяльності, як виробнича кооперація, спільне виробництво та інші види спільної діяльності, що здійснюються на підставі договорів (контрактів) без утворення юридичної особи, у банку відкривається один поточний рахунок. Уповноважена учасниками договору особа (особи) подає до банку такі документи: заяву про відкриття поточного рахунка, що підписана уповноваженою учасниками договору особою; копію договору про ведення спільної діяльності, засвідчену нотаріально; рішення учасників договору про визначення осіб, яким надається право розпорядчого підпису під час проведення грошових операцій за цим рахунком, що оформляється у формі довіреності; картку із зразками підписів і відбитка печатки, засвідчену нотаріально. У картці наводяться зразки підписів осіб, які мають право розпоряджатися цим рахунком, і зразок відбитка печатки учасника договору, якому за довіреністю всіх учасників договору про спільну діяльність надано право розпорядчого підпису під час проведення грошових операцій за цим рахунком; копію документа, що підтверджує взяття на облік в органі державної податкової служби договору про спільну діяльність без створення юридичної особи, засвідчену органом, що видав документ, або нотаріально чи підписом уповноваженого працівника банку.

Відмітка банку про відкриття рахунка робиться на титульній сторінці першого примірника договору (контракту). Кошти за цим рахунком використовуються відповідно до порядку, встановленого для використання коштів за поточними рахунками суб'єктів господарювання.

Під час відкриття поточного рахунка для формування статутного фонду (статутного або складеного капіталу, пайового або неподільного фонду) суб'єкта господарювання – юридичної особи (крім банків) подаються: заява про відкриття поточного рахунка, що підписана уповноваженою засновниками (учасниками) особою; один примірник оригіналу установчого документа або його копія, засвідчена нотаріально.

У разі відкриття рахунка для формування статутного фонду (статутного капіталу) акціонерного товариства замість установчого документа подається договір/рішення про створення акціонерного товариства або його копія, засвідчена нотаріально; рішення засновників (учасників) про визначення особи, якій надається право розпорядчого підпису під час проведення грошових операцій за цим рахунком, яке оформляється у формі довіреності, засвідченої нотаріально (якщо хоча б одним із засновників (учасників) є фізична особа). Замість оригіналу довіреності до банку може бути подана її копія, засвідчена нотаріально; картка із зразками підписів і відбитка печатки, у якій наводиться зразок підпису особи, якій засновниками (учасниками) надано право розпорядчого підпису. Картка приймається без відбитка печатки та засвідчується підписом уповноваженого працівника банку.

У разі відкриття поточного рахунка для формування статутного фонду (статутного або складеного капіталу) господарського товариства, засновником (учасником) якого є одна особа, подаються: заява про відкриття поточного рахунка. Інформація про те, що рахунок відкривається для формування статутного фонду (статутного або складеного капіталу) господарського товариства, засновником (учасником) якого є одна особа, зазначається в рядку «Додаткова інформація» заяви про відкриття поточного рахунка; один примірник оригіналу установчого документа або його копія, засвідчена нотаріально. У разі відкриття рахунку для формування статутного фонду (статутного капіталу) акціонерного товариства замість установчого документа подається рішення про заснування акціонерного товариства або його копія, засвідчена нотаріально; картка із зразками підписів і відбитка печатки. Картка приймається без відбитка печатки та засвідчується підписом уповноваженого працівника банку; довіреність або копія довіреності на ім'я особи, яка має право відкриття та розпорядження рахунком, засвідчена нотаріально. Якщо рахунок відкривається особисто засновником (учасником), то цей документ не вимагається.

На цей рахунок зараховуються кошти засновників (учасників) для формування статутного фонду (статутного або складеного капіталу, пайового або неподільного фонду) суб'єкта господарювання – юридичної особи до його державної реєстрації як юридичної особи. Цей рахунок починає функціонувати як поточний тільки після одержання банком документів та отримання банком повідомлення про взяття рахунка на облік органом державної податкової служби за місцезнаходженням суб'єкта господарювання – юридичної особи. У разі відмови в державній реєстрації суб'єкта господарювання – юридичної особи або в інших випадках, передбачених законодавством України, на підставі листа із зазначенням причини закриття рахунка, підписаного уповноваженою засновниками (учасниками) особою, кошти повертаються засновникам (учасникам), а рахунок закривається. Якщо засновником (учасником) господарського товариства є одна особа, то лист із зазначенням причини закриття рахунка підписується цією особою або уповноваженою нею особою.

У разі відкриття рахунку для формування статутного капіталу новостворюваного банку подаються такі документи: заява про відкриття поточного рахунка, що підписана особою, уповноваженою укладати договори та діяти від імені засновників (учасників) банку; один примірник оригіналу договору/рішення про створення банку у формі відкритого акціонерного товариства або його копія, засвідчена нотаріально. У разі відкриття рахунка для формування статутного капіталу новостворюваного кооперативного банку подається витяг з протоколу зборів засновників

(учасників) з рішенням про визначення особи, уповноваженої укладати договори і діяти від імені засновників (учасників) банку, засвідчений нотаріально; картка із зразками підписів і відбитка печатки. У картці наводиться зразок підпису особи, уповноваженої укладати договори та діяти від імені засновників (учасників) банку. Картка приймається без відбитка печатки і засвідчується підписом уповноваженого працівника банку.

Цей рахунок використовується для акумулювання (у випадках, передбачених законодавством України) коштів засновників (учасників) новостворюваного банку з метою формування статутного капіталу банку до часу їх внесення на накопичувальний рахунок, відкритий у Національному банку або територіальному управлінні Національного банку за місцем створення банку. Після перерахування коштів на накопичувальний рахунок цей рахунок закривається на підставі заяви про закриття рахунка, що підписана особою, уповноваженою укладати договори та діяти від імені засновників (учасників) банку.

Для відкриття поточного рахунка приватному нотаріусу або адвокату для здійснення професійної діяльності потрібно подати до банку такі документи: заяву про відкриття поточного рахунка, що підписана приватним нотаріусом або адвокатом; копію свідоцтва про право на зайняття нотаріальною або адвокатською діяльністю, засвідчену органом, що його видав, або нотаріально, чи підписом уповноваженого працівника банку; копію документа, що підтверджує взяття приватного нотаріуса або адвоката на облік в органі державної податкової служби, засвідчену органом, що видав документ, або нотаріально чи підписом уповноваженого працівника банку; копію документа, що підтверджує реєстрацію приватного нотаріуса або адвоката у відповідному органі Пенсійного фонду України, засвідчену органом, що його видав, або нотаріально чи підписом уповноваженого працівника банку; картку із зразками підписів. Зразки підписів засвідчуються підписом уповноваженого працівника банку або нотаріально.

Додатково подається копія документа, що підтверджує реєстрацію приватного нотаріуса або адвоката у відповідному органі Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України, засвідчена органом, що його видав, або нотаріально чи підписом уповноваженого працівника банку, якщо приватний нотаріус або адвокат використовує найману працю і відповідно до законодавства України є платником страхових внесків. Інформацію про те, що приватний нотаріус або адвокат не використовує найману працю і не є платником страхових внесків, клієнт обов'язково зазначає в заяві про відкриття поточного рахунка в рядку «Додаткова інформація».

Кошти за поточними рахунками приватних нотаріусів та адвокатів використовуються відповідно до порядку, встановленого для викорис-

тання коштів за поточними рахунками суб'єктів господарювання. Датою початку видаткових операцій за поточним рахунком приватного нотаріуса або адвоката є дата відкриття банком цього рахунка.

У випадках, визначених законодавством України, юридична особа може відкрити поточний рахунок з правом розпорядження ним іншими юридичними особами. Додатково до визначеного переліку документів до банку подаються: картки із зразками підписів і відбитка печатки тих юридичних осіб, які матимуть право розпорядження рахунком; документи (копії документів, засвідчені в установленому порядку), на підставі яких банк може ідентифікувати відповідно до законодавства України юридичних осіб, які матимуть право розпорядження рахунком.

17.3. Депозитний рахунок

Вкладний (депозитний) рахунок – рахунок, що відкривається банком клієнту на договірній основі для зберігання коштів, що передаються клієнтом банку в управління на встановлений строк та під визначений процент (дохід) відповідно до умов договору.

Якщо суб'єкт господарювання не має рахунків у цьому банку, то відкриття йому вкладного (депозитного) рахунка здійснюється в такому порядку. Особа, яка від імені суб'єкта господарювання відкриває вкладний (депозитний) рахунок, має: пред'явити паспорт або документ, що його замінює. Представники юридичних осіб також пред'являють документи, що підтверджують їх повноваження. Фізична особа-резидент додатково пред'являє документ, виданий відповідним органом державної податкової служби, що засвідчує присвоєння їй ідентифікаційного номера платника податків; подати документи (копії документів, засвідчені в установленому порядку); на підставі цих документів уповноважений працівник банку здійснює ідентифікацію суб'єкта господарювання та осіб, уповноважених розпоряджатися вкладним (депозитним) рахунком; між банком і суб'єктом господарювання укладається в письмовій формі договір банківського вкладу.

Якщо юридична особа не має рахунків у цьому банку, то банк відкриває вкладний (депозитний) рахунок за умови подання нею таких документів: копії свідоцтва про державну реєстрацію, засвідченої органом, що видав свідоцтво, або нотаріально чи підписом уповноваженого працівника банку; копії належним чином зареєстрованого установчого документа (статуту / засновницького договору / установчого акта / положення), засвідченої органом, який здійснив реєстрацію, або нотаріально. Положення юридичних осіб публічного права, які затверджуються розпорядчими актами Президента України, органу державної влади, ор-

гану влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, засвідчення не потребують. Юридичні особи публічного права, які діють на підставі законів, установчий документ не подають; копії довідки про внесення юридичної особи до Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України, засвідченої нотаріально або органом, який видав довідку, чи підписом уповноваженого працівника банку; копії документа, що підтверджує взяття юридичної особи на облік відповідним органом державної податкової служби, засвідченої органом, який видав документ, або нотаріально чи підписом уповноваженого працівника банку.

Юридична особа, яка використовує найману працю і є платником страхових внесків, додатково до цих документів подає копію документа про повідомлення нею органів Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України щодо наміру відкрити вкладний (депозитний) рахунок, засвідчену в установленому порядку. Інформацію про те, що юридична особа не використовує найману працю і не є платником страхових внесків, клієнт обов'язково має зазначити в договорі банківського вкладу або в довідці за довільною формою. Ця довідка має бути засвідчена підписом керівника і відбитком печатки юридичної особи.

Якщо в договорі банківського вкладу передбачено перерахування коштів з вкладного (депозитного) рахунка після закінчення строку зберігання з використанням платіжного доручення клієнта, то під час відкриття вкладного (депозитного) рахунка юридична особа додатково має подати картку із зразками підписів і відбитка печатки, засвідчену в установленому порядку. Вкладний (депозитний) рахунок відокремленого підрозділу, який не має рахунків у цьому банку, відкривається за умови подання таких документів: клопотання юридичної особи або відповідного органу приватизації (щодо структурних підрозділів, які відокремлюються в процесі приватизації) до банку, у якому відкривається вкладний (депозитний) рахунок відокремленого підрозділу, про відкриття рахунка із зазначенням номера поточного рахунка юридичної особи та найменування банку, у якому він відкритий; копії належним чином оформленого положення про відокремлений підрозділ, засвідченої нотаріально або органом, що створив відокремлений підрозділ; копії свідоцтва про державну реєстрацію юридичної особи, засвідченої органом, що видав свідоцтво, або нотаріально чи підписом уповноваженого працівника банку; копії документа, що підтверджує взяття юридичної особи, яка створила відокремлений підрозділ, на облік в органі державної податкової служби, засвідченої органом, що видав документ, або нотаріально чи підписом уповноваженого працівника банку; копії документа, що підтверджує взяття відокремленого підрозділу на облік відповідним ор-

ганом державної податкової служби, засвідченої тим органом, який видав документ, або нотаріально чи підписом уповноваженого працівника банку; копії довідки про внесення відокремленого підрозділу до Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України, засвідченої органом, який видав довідку, або нотаріально чи підписом уповноваженого працівника банку.

Якщо відокремлений підрозділ розташований на території іншої територіальної громади, ніж юридична особа, що його створила, має окремий баланс, здійснює розрахунки з оплати праці самостійно і є платником страхових внесків, то цей підрозділ додатково до вищезазначеного переліку документів має подати копію документа про повідомлення ним органів Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України щодо наміру відкрити вкладний (депозитний) рахунок, засвідчену в установленому порядку. Інформацію про те, що відокремлений підрозділ не є платником страхових внесків, цей клієнт обов'язково має зазначити в договорі банківського вкладу або в довідці за довільною формою. Ця довідка має бути засвідчена підписом керівника та відбитком печатки відокремленого підрозділу. Якщо в договорі банківського вкладу передбачено перерахування коштів з рахунка після закінчення строку зберігання з використанням платіжного доручення клієнта, то під час відкриття вкладного (депозитного) рахунка відокремлений підрозділ додатково має подати картку із зразками підписів і відбитка печатки, засвідчену в установленому порядку. Фізичній особі-підприємцю, яка не має рахунків у цьому банку, вкладний (депозитний) рахунок відкривається за умови подання нею таких документів: копії свідоцтва про державну реєстрацію фізичної особи – підприємця, засвідченої органом, що видав свідоцтво, або нотаріально чи підписом уповноваженого працівника банку; копії документа, що підтверджує взяття фізичної особи-підприємця на облік в органі державної податкової служби, засвідченої органом, що видав документ, або нотаріально чи підписом уповноваженого працівника банку.

Фізична особа-підприємець, яка використовує найману працю, додатково до вищезазначеного переліку документів має подати копію документа про повідомлення нею органів Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України щодо наміру відкрити вкладний (депозитний) рахунок, засвідчену в установленому порядку. Інформацію про те, що фізична особа-підприємець не використовує найману працю, цей клієнт обов'язково має зазначити в договорі банківського вкладу або в довідці за довільною формою. Ця довідка має бути засвідчена підписом фізичної особи-підприємця та за наявності – відбитком його печатки.

Якщо вкладний (депозитний) рахунок відкривається суб'єкту господарювання, який уже має в цьому банку поточний рахунок (тобто коли банком здійснено ідентифікацію клієнта і сформовано справу з юридичного оформлення рахунку), то вкладний (депозитний) рахунок відкривається на підставі договору банківського вкладу.

Суб'єкт господарювання, який використовує найману працю і є платником страхових внесків, під час відкриття вкладного (депозитного) рахунка має подати банку копію документа про повідомлення органів Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України щодо наміру відкрити вкладний (депозитний) рахунок, засвідчену в установленому порядку. Інформацію про те, що суб'єкт господарювання не використовує найману працю і не є платником страхових внесків, цей клієнт обов'язково має зазначити в договорі банківського вкладу або в довідці за довільною формою. Ця довідка має бути засвідчена підписом керівника та відбитком печатки суб'єкта господарювання. Додатково до цих документів подається клопотання юридичної особи, якщо відкривається вкладний (депозитний) рахунок відокремленого підрозділу цієї юридичної особи. Кошти на вкладний (депозитний) рахунок суб'єкта господарювання перераховуються з його поточного рахунка і після настання обставин їх повернення, визначених договором банківського вкладу, повертаються на поточний рахунок суб'єкта господарювання, крім випадків, передбачених законодавством України. Банки можуть перераховувати грошові кошти на вкладний (депозитний) рахунок суб'єкта господарювання з його іншого вкладного (депозитного) рахунка, відкритого в цьому банку, лише в разі зміни банком порядку бухгалтерського обліку рахунка суб'єкта господарювання, пов'язаної із: запровадженням банком процедури зміни рахунків клієнтів не за їх ініціативою у випадках і в порядку, визначених нормативно-правовими актами Національного банку; зміною умов договору банківського вкладу. Проведення розрахункових операцій за вкладними (депозитними) рахунками суб'єкта господарювання, крім операцій, пов'язаних з реалізацією майнових прав на суму вкладу (депозиту), відповідно до укладених договорів застави та законодавства України, а також видача коштів готівкою з вкладного (депозитного) рахунка суб'єкта господарювання забороняються.

Нараховані проценти (дохід в іншій формі) за вкладом (депозитом) суб'єкта господарювання відповідно до умов договору банківського вкладу можуть перераховуватися на поточний рахунок або зараховуватися на поповнення вкладу (депозиту). За договором банківського вкладу банк зобов'язаний видати вклад на першу вимогу вкладника – суб'єкта господарювання, крім вкладів, внесених юридичною особою на інших умовах повернення, що встановлені договором банківсько-

го вкладу. Особливості розміщення юридичними особами на вкладних (депозитних) рахунках коштів, наданих їм в управління іншими юридичними особами відповідно до законодавства України, визначаються договором банківського вкладу.

17.4. Рахунки для коштів з цільовим призначенням

Банки відкривають за відповідними балансовими рахунками накопичувальний та поточні рахунки виборчому фонду кандидата на пост Президента України згідно із Законом України «Про вибори Президента України», накопичувальний та поточні рахунки виборчому фонду партії (блоку), кандидатів у народні депутати України від якої зареєстровано Центральною виборчою комісією (виборчий фонд партії (блоку), кандидата в депутати від якої зареєстровано ЦВК) згідно із Законом України «Про вибори народних депутатів України», та поточні рахунки виборчим фондам місцевої організації партії (блоку), кандидата на посаду сільського, селищного, міського голови, кандидата в депутати в одномандатному окрузі згідно із Законом України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів».

Зазначені рахунки відкриваються лише у національній валюті. Кандидат на пост Президента України та партія (блок), кандидатів у народні депутати України від якої зареєстровано Центральною виборчою комісією, відкривають один накопичувальний рахунок своєму виборчому фонду у банку України в місті Києві та не більше одного поточного рахунка в банку в межах одного територіального виборчого округу.

Місцева організація партії (блоку), кандидат на посаду сільського, селищного, міського голови, кандидат у депутати в одномандатному окрузі відкривають один поточний рахунок своєму виборчому фонду у банку, який визначається територіальною виборчою комісією за місцезнаходженням відповідної виборчої комісії. Банк відкриває накопичувальний рахунок виборчого фонду кандидата на пост Президента України на підставі таких документів: заяви про відкриття рахунка; копії рішення Центральної виборчої комісії про реєстрацію кандидата на пост Президента України, засвідченої Центральною виборчою комісією; картки із зразками підписів, яка має містити зразки підписів не більше двох розпорядників накопичувального рахунка, які мають виключне право на розпорядження згідно із законодавством України коштами, що надходять на накопичувальний рахунок. Зразки підпису розпорядників накопичувального рахунку засвідчуються в нотаріальному порядку.

Банк відкриває поточний рахунок виборчого фонду кандидата на пост Президента України на підставі таких документів: заяви про відкриття рахунка; довідки банку про відкриття накопичувального рахунку виборчого фонду кандидата на пост Президента України в довільній формі, яка має містити такі основні реквізити: прізвище, ім'я, по батькові кандидата, якому відкрито накопичувальний рахунок; номер накопичувального рахунка; найменування та код банку, у якому відкрито накопичувальний рахунок; картки із зразками підписів, яка має містити зразок підпису розпорядника поточного рахунка виборчого фонду кандидата на пост Президента України у відповідному територіальному окрузі, який має виключне право на розпорядження коштами з відповідного поточного рахунка виборчого фонду кандидата на пост Президента України. Зразок підпису розпорядника поточного рахунка засвідчується в нотаріальному порядку.

Банк відкриває накопичувальний рахунок виборчого фонду партії (блоку), кандидатів у депутати від якої зареєстровано ЦВК, на підставі таких документів: заяви про відкриття рахунка; копії рішення Центральної виборчої комісії про реєстрацію кандидатів у депутати, включених до виборчого списку партії (блоку), засвідченої Центральною виборчою комісією; копії угоди про утворення виборчого блоку, засвідченої в нотаріальному порядку, якщо накопичувальний рахунок виборчого фонду відкриває виборчий блок партій; картки із зразками підписів, яка має містити зразки підписів двох розпорядників накопичувального рахунка, які мають виключне право на розпорядження згідно із законодавством України коштами, що надходять на накопичувальний рахунок. У картку із зразками підписів включаються зразок відбитка печатки партії та її ідентифікаційний код. У картку із зразками підписів блоку партій включаються зразок відбитка печатки та ідентифікаційний код партії, визначеної керівним органом виборчого блоку. Зразки підписів розпорядників накопичувального рахунку засвідчуються в нотаріальному порядку. Банк відкриває поточний рахунок виборчого фонду партії (блоку), кандидатів у депутати від якої зареєстровано ЦВК, на підставі таких документів: заяви про відкриття рахунка; довідки банку про відкриття накопичувального рахунка виборчого фонду у довільній формі, яка має містити такі основні реквізити: повну назву політичної партії [виборчого блоку політичних партій (із зазначенням повних назв партій, що входять до блоку)], якій відкрито накопичувальний рахунок; номер накопичувального рахунка; найменування та код банку, у якому відкрито накопичувальний рахунок; картки із зразками підписів, яка має містити зразок підпису розпорядника поточного рахунка виборчого фонду партії (блоку) у відповідному територіальному окрузі, який має виключне право на розпорядження коштами з відповідного поточного рахунка

виборчого фонду. У картку із зразками підписів включаються зразок відбитка печатки партії та її ідентифікаційний код. У картку із зразками підписів блоку партій включаються зразок відбитка печатки та ідентифікаційний код партії, визначеної керівним органом виборчого блоку. Зразок підпису розпорядника поточного рахунку засвідчується в нотаріальному порядку.

Банк відкриває поточний рахунок виборчого фонду місцевої організації партії (блоку) на підставі таких документів: заяви про відкриття рахунка; копії рішення територіальної виборчої комісії про реєстрацію кандидатів у депутати, включених до виборчого списку місцевої організації партії (блоку), засвідченої територіальною виборчою комісією; копії угоди про утворення виборчого блоку, засвідченої в нотаріальному порядку, якщо рахунок виборчого фонду місцевої організації партії (блоку) відкриває виборчий блок партій; картки із зразками підписів, яка має містити зразки підписів не більше двох розпорядників виборчого фонду місцевої організації партії (блоку). У картку із зразками підписів включаються зразок відбитка печатки партії та її ідентифікаційний код. У картку із зразками підписів блоку партій включаються зразок відбитка печатки та ідентифікаційний код партії, визначеної керівним органом виборчого блоку. Зразки підписів розпорядників поточного рахунка засвідчуються в нотаріальному порядку.

Банк відкриває поточний рахунок виборчого фонду кандидата на посаду сільського, селищного, міського голови, кандидата в депутати в одномандатному окрузі на підставі таких документів: заяви про відкриття рахунка; копії рішення територіальної виборчої комісії про реєстрацію відповідного кандидата, засвідченої територіальною виборчою комісією; картки із зразками підписів. У картку із зразками підписів виборчого фонду кандидата на посаду сільського, селищного, міського голови включається зразок підпису одного розпорядника виборчого фонду кандидата на посаду сільського, селищного, міського голови. У картку із зразками підписів виборчого фонду кандидата в депутати в одномандатному окрузі включаються зразки підписів осіб, які мають виключне право на розпорядження згідно із законодавством України коштами, що надходять на поточний рахунок. Зразки підписів розпорядників поточного рахунку засвідчуються в нотаріальному порядку.

Банк не пізніше наступного робочого дня після дня відкриття рахунків, повідомляє відповідно Центральну виборчу комісію або територіальну виборчу комісію про відкриття рахунка та його реквізити. Порядок формування виборчого фонду кандидата на пост Президента України та використання його коштів визначається Законом України «Про вибори Президента України».

Порядок формування виборчого фонду партії (блоку), кандидатів у депутати від якої зареєстровано ЦВК, та використання його коштів

визначається Законом України «Про вибори народних депутатів України». Порядок формування виборчого фонду місцевої організації партії (блоку), кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови, кандидата в депутати в одномандатному окрузі та використання його коштів визначається Законом України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів».

Банк закриває рахунки виборчого фонду кандидата на пост Президента України на п'ятнадцятий календарний день після дня офіційного оприлюднення Центральною виборчою комісією результатів виборів, а для кандидатів на пост Президента України, не включених до виборчого бюлетеня для повторного голосування, – з дня опублікування рішення про призначення повторного голосування. Банк закриває рахунки виборчого фонду партії (блоку), кандидатів у депутати від якої зареєстровано ЦВК, на п'ятнадцятий календарний день після дня офіційного оприлюднення Центральною виборчою комісією результатів виборів.

Банк закриває рахунок виборчого фонду місцевої організації партії (блоку), кандидата на посаду сільського, селищного, міського голови, кандидата в депутати в одномандатному виборчому окрузі на шістнадцятий календарний день після дня офіційного оприлюднення результатів місцевих виборів.

17.5. Порядок відкриття рахунка в іноземній валюті, в іноземному банку

Якщо іноземне представництво не має рахунків у цьому банку, то відкриття йому поточного рахунка в іноземній валюті здійснюється в такому порядку. Особи (особа), які (яка) відкривають рахунок, мають: пред'явити паспорт або документ, що його замінює, і документи, що підтверджують їх повноваження. Фізичні особи-резиденти додатково пред'являють документ, виданий відповідним органом державної податкової служби, що засвідчує присвоєння їм ідентифікаційного номера платника податків; подати документи (копії документів, засвідчені в установленому порядку), визначені для відкриття іноземним представництвом поточних рахунків типу «Н» і «П» у національній валюті. На підставі цих документів уповноважений працівник банку здійснює ідентифікацію іноземного представництва та осіб, уповноважених розпоряджатися поточним рахунком в іноземній валюті. Між банком та іноземним представництвом укладається в письмовій формі договір банківського рахунка.

Якщо іноземне представництво (крім військових частин Чорноморського флоту Російської Федерації) вже має в цьому банку поточний ра-

хунок у національній валюті, цей клієнт ідентифікований банком і сформована справа з юридичного оформлення рахунка, то відкриття поточного рахунка в іноземній валюті здійснюється за умови подання іноземним представництвом заяви про відкриття рахунка та засвідченої в установленому порядку картки із зразками підписів і відбитка печатки.

На поточні рахунки в іноземній валюті офіційних представництв, представництв юридичних осіб-нерезидентів, які не займаються підприємницькою діяльністю (у тому числі – представництв іноземних банків), установ (груп управління програмами або проектами міжнародної допомоги та міжнародної технічної допомоги) зараховуються такі кошти: у готівковій формі, що ввезені на територію України уповноваженим представником юридичної особи-нерезидента і задекларовані митному органу під час в'їзду в Україну (у ввізній митній декларації робиться відмітка уповноваженого банку про прийняття валюти, а копія митної декларації залишається в уповноваженому банку); у готівковій формі у випадках, визначених нормативно-правовими актами Національного банку, що регулюють використання готівкової іноземної валюти на території України; перераховані з-за кордону на ім'я власника рахунку через уповноважені банки (у тому числі для виконання міжнародних програм або проектів технічної допомоги); за платіжними документами, що надіслані з-за кордону на ім'я власника рахунка в порядку, установленому законодавством України; за платіжними документами на ім'я власника рахунку, увезеними на територію України і задекларованими митному органу під час в'їзду в Україну (у ввізній митній декларації робиться відмітка уповноваженого банку про прийняття платіжних документів, а копія митної декларації залишається в уповноваженому банку); за іменними платіжними документами (у тому числі – дорожні чеки), що ввезені в Україну та не задекларовані митному органу під час в'їзду в Україну, якщо немає передавальних написів на них (зараховуються тільки на рахунки офіційного представництва); куплені на міжбанківському валютному ринку України власником рахунка за рахунок власних коштів, наявних на поточних рахунках типу «Н» у національній валюті (також у разі закриття цього рахунка), у порядку, установленому законодавством України; перераховані в межах України власнику рахунка відповідно до законодавства України; сума процентів, нарахованих за залишком коштів на власному поточному рахунку; інші надходження на користь власника рахунка, що не суперечать законодавству України.

З поточного рахунка в іноземній валюті офіційних представництв, представництв юридичних осіб-нерезидентів, які не займаються підприємницькою діяльністю (у тому числі – представництв іноземних банків), установ (груп управління програмами або проектами міжнародної технічної допомоги) за розпорядженням власника проводяться такі опе-

рації: оплата праці працівникам-нерезидентам, які згідно з укладеними трудовими договорами (контрактами) працюють в Україні (виплата готівкою або перерахування на рахунки цих осіб, відкриті в уповноважених банках України); виплата готівкою або дорожніми чеками у випадках, визначених нормативно-правовими актами Національного банку, що регулюють використання готівкової іноземної валюти на території України; здійснення остаточного розрахунку з фізичними особами-нерезидентами, які уклали контракт (договір) з юридичною особою-нерезидентом про їх працевлаштування за межами України; перерахування за межі України на рахунки юридичних осіб-нерезидентів згідно з контрактом (договором, угодою), що передбачає купівлю обладнання для виконання проектів у рамках чинних міжнародних угод про гуманітарне та техніко-економічне співробітництво; перерахування за межі України на рахунки відповідних органів іноземної держави та юридичних осіб, інтереси яких представляють в Україні ці представництва (також у разі закриття цього рахунка); перерахування на рахунок юридичної особи-резидента як благодійний внесок; перерахування залишків коштів у разі закриття поточного рахунка в одному уповноваженому банку і відкриття поточного рахунка в іншому уповноваженому банку; продаж на міжбанківському валютному ринку України з метою подальшого зарахування на рахунок типу «Н» для утримання представництва, виконання статутної діяльності, впровадження міжнародних програм або проектів технічної допомоги; інші перерахування, що не суперечать законодавству України.

На поточні рахунки в іноземній валюті постійних представництв зараховуються кошти: у готівковій формі, що ввезені на територію України уповноваженим представником юридичної особи-нерезидента і задекларовані митному органу під час в'їзду в Україну (у ввізній митній декларації робиться відмітка уповноваженого банку про прийняття валюти, а копія митної декларації залишається в уповноваженому банку); у готівковій формі у випадках, визначених нормативно-правовими актами Національного банку, що регулюють використання готівкової іноземної валюти на території України; перераховані з-за кордону на ім'я власника рахунка через уповноважені банки України; за платіжними документами, що надіслані з-за кордону на ім'я власника рахунка в порядку, установленому законодавством України; за платіжними документами на ім'я постійного представництва юридичної особи-нерезидента, увезеними на територію України і задекларованими митному органу під час в'їзду в Україну (у ввізній митній декларації робиться відмітка уповноваженого банку про прийняття платіжних документів, а копія митної декларації залишається в уповноваженому банку); куплені на міжбанківському валютному ринку України власником рахунка за рахунок

власних коштів, наявних на рахунках типу «П» (також у разі закриття цього рахунку), у порядку, установленому законодавством України; перераховані в межах України власнику рахунку відповідно до законодавства України; у сумі процентів, нарахованих за залишком коштів на власному поточному рахунку; перераховані в межах України з власного поточного або вкладного (депозитного) рахунка; у сумі кредитів, отриманих за кредитними договорами; інші надходження, отримання яких не суперечить законодавству України.

З поточного рахунка в іноземній валюті постійних представництв юридичних осіб-нерезидентів за розпорядженням власника рахунка проводяться такі операції: оплата праці працівникам-нерезидентам, які згідно з укладеними трудовими договорами (контрактами) працюють в Україні (виплата готівкою або перерахування на рахунки цих осіб, відкриті в уповноважених банках України); виплата готівкою або дорожніми чеками у випадках, визначених нормативно-правовими актами Національного банку, що регулюють використання готівкової іноземної валюти на території України; перерахування за межі України на рахунки юридичних осіб-нерезидентів, інтереси яких представляють в Україні ці постійні представництва (також у разі закриття цього рахунку); перерахування на користь юридичної особи-резидента, якщо в призначенні платежу коштів, що надійшли із-за кордону, зазначено, що ці кошти згідно з договором (контрактом, угодою) належать цьому резиденту; перерахування на рахунок юридичної особи-резидента в уповноваженому банку як благодійний внесок; перерахування на власний поточний або вкладний (депозитний) рахунок; перерахування для погашення заборгованості за отриманим кредитом та сплати процентів за ним; продаж на міжбанківському валютному ринку України з метою подальшого зарахування на рахунок типу «П» для цільового використання (оплата витрат за кошторисом, рахунків-фактур, благодійних внесків та інших витрат, що не суперечать законодавству України); інші будь-які перерахування, що не суперечать законодавству України.

На поточні рахунки в іноземній валюті військових частин Чорноморського флоту Російської Федерації, що дислокуються на території України, зараховуються кошти: перераховані з-за кордону на ім'я власника рахунка через уповноважені банки; за платіжними документами, що надіслані з-за кордону на ім'я власника рахунка в порядку, установленому законодавством України; у готівковій формі, що ввезені на територію України уповноваженим представником Міністерства оборони Російської Федерації і задекларовані митному органу під час в'їзду в Україну (у ввізній декларації робиться відмітка уповноваженого банку про прийняття валюти, а копія митної декларації залишається в уповноваженому банку); невикористаний залишок готівкової іноземної валю-

ти або іноземної валюти за дорожніми чеками, що були раніше отримані (куплені) в уповноважених банках України для оплати витрат на відрядження, експлуатаційних витрат, пов'язаних з обслуговуванням транспортних засобів за кордоном, і представницьких витрат за кордоном; куплені на міжбанківському валютному ринку України власником рахунку за рахунок власних коштів, наявних на рахунку типу «Н» (також у разі закриття цього рахунку), у порядку, установленому законодавством України; сума процентів, нарахованих за залишком коштів на власному поточному рахунку.

З поточних рахунків в іноземній валюті військових частин Чорноморського флоту Російської Федерації, що дислокуються на території України, за розпорядженням власника проводяться такі операції: виплата готівкою для оплати праці військовослужбовців-нерезидентів, які несуть службу на території України; виплата коштів готівкою або дорожніми чеками військовослужбовцям на службові відрядження під час виїзду за кордон (вивезення валюти за межі України здійснюється згідно з нормативно-правовим актом Національного банку, що регулює переміщення готівки і банківських металів через митний кордон України; продаж іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку України з метою подальшого зарахування на рахунок типу «Н» для утримання військових частин Чорноморського флоту Російської Федерації, що дислокуються на території України; перерахування на рахунок відповідних органів Російської Федерації, з якого було здійснено фінансування військових частин Чорноморського флоту Російської Федерації, що дислокується на території України, тієї самої іноземної валюти, у якій було здійснено зазначене фінансування (перерахування здійснюється також у разі припинення діяльності військової частини Чорноморського флоту Російської Федерації на території України, що підтверджується відповідними документами).

Спеціалізованим установам Організації Об'єднаних Націй (Міжнародний банк реконструкції і розвитку тощо), що здійснюють свою діяльність відповідно до Конвенції ООН «Про привілеї та імунітети спеціалізованих установ», відкриваються поточні рахунки. Особи (особа), які (яка) відкривають поточний рахунок, мають: пред'явити паспорт або документ, що його замінює, і документи, що підтверджують їх повноваження. Фізичні особи-резиденти додатково пред'являють документ, виданий відповідним органом державної податкової служби, що засвідчує присвоєння їм ідентифікаційного номера платника податків; подати документи (копії документів, засвідчені в установленому порядку), які дають змогу банку ідентифікувати спеціалізовану установу ООН, заяву про відкриття поточного рахунку та картку із зразками підписів і відбитка печатки. На підставі цих документів уповноважений працівник банку іден-

тифікує цього клієнта та осіб, уповноважених розпоряджатися поточним рахунком. Між банком та спеціалізованою установою ООН укладається в письмовій формі договір банківського рахунка.

Режим цього рахунка не обмежується жодним фінансовим контролем, правилами або мораторієм будь-якого роду відповідно до розділу 7 Конвенції ООН «Про привілеї та імунітети спеціалізованих установ». Міжнародні фінансові установи, які здійснюють свою діяльність на підставі міжнародних програм і домовленостей, підтриманих (гарантованих) Кабінетом Міністрів України, що спрямовані на підтримку економіки України, та міжнародні організації, що здійснюють свою діяльність відповідно до Конвенції «Про правовий статус, привілеї та імунітети міждержавних економічних організацій, які діють в певних галузях співробітництва», відкривають поточні рахунки на підставі рішення Правління Національного банку.

Якщо іноземне представництво не має рахунків у цьому банку, то вкладний (депозитний) рахунок у національній або іноземній валюті йому відкривається в такому порядку. Особа, яка відкриває рахунок, має: пред'явити паспорт або документ, що його замінює, і документи, що підтверджують її повноваження. Фізична особа-резидент додатково пред'являє документ, виданий відповідним органом державної податкової служби, що засвідчує присвоєння їй ідентифікаційного номера платника податків; подати документи (копії документів, засвідчені в установленому порядку). На підставі цих документів уповноважений працівник банку здійснює ідентифікацію іноземного представництва та фізичної особи, яка відкриває вкладний (депозитний) рахунок.

Між банком та іноземним представництвом укладається в письмовій формі договір банківського вкладу. Іноземному представництву, яке не має рахунків у цьому банку, для відкриття вкладного (депозитного) рахунка потрібно подати банку такі документи: копію документа, що підтверджує реєстрацію (акредитацію) іноземного представництва в уповноваженому органі (уповноваженим органом) виконавчої влади України, засвідчену нотаріально або органом, що видав документ. Військові частини Чорноморського флоту Російської Федерації цей документ не подають; копію легалізованої або засвідченої шляхом проставлення апостиля довіреності на здійснення представницьких функцій тією або іншою особою в Україні, засвідчену нотаріально. Представництво юридичної особи-нерезидента додатково має подати копію легалізованого або засвідченого шляхом проставлення апостиля витягу з торговельного, банківського або судового реєстру чи реєстраційного посвідчення місцевого органу влади іноземної держави про реєстрацію юридичної особи-нерезидента, засвідчену нотаріально, а представництво іноземного банку – копію легалізованого або засвідченого шля-

хом проставлення апостиля положення про представництво іноземного банку, засвідчену нотаріально.

Якщо іноземне представництво використовує найману працю і є платником страхових внесків, то воно додатково до вищезазначеного переліку документів має подати копію документа про повідомлення ним органів Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України щодо наміру відкрити вкладний (депозитний) рахунок, засвідчену в установленому порядку. Інформацію про те, що іноземне представництво не використовує найману працю і не є платником страхових внесків, клієнт обов'язково має зазначити в договорі або довідці за довільною формою. Ця довідка має бути засвідчена підписом керівника і відбитком печатки іноземного представництва.

Іноземне представництво, яке відповідно до законодавства України зобов'язане сплачувати податки і збори (обов'язкові платежі), додатково до вищезазначеного переліку документів має подати копію документа, що підтверджує взяття іноземного представництва на облік відповідним органом державної податкової служби, засвідчену органом, що його видав, або нотаріально чи підписом уповноваженого працівника банку. Інформацію про те, що іноземне представництво не є платником податків і зборів (обов'язкових платежів), клієнт обов'язково має зазначити в договорі або довідці за довільною формою. Ця довідка має бути засвідчена підписом керівника і відбитком печатки іноземного представництва.

Якщо в договорі банківського вкладу передбачено перерахування коштів з рахунку після закінчення строку зберігання з використанням платіжного доручення клієнта, то під час відкриття вкладного (депозитного) рахунку іноземне представництво додатково має подати картку із зразками підписів і відбитка печатки, засвідчену в установленому порядку.

Якщо вкладний (депозитний) рахунок відкривається іноземному представництву, яке вже має в цьому банку рахунок (тобто, коли банком здійснена ідентифікація клієнта і сформована справа з юридичного оформлення рахунка), то рахунок відкривається на підставі договору банківського вкладу. Одночасно іноземне представництво, яке використовує найману працю, додатково має подати копію документа про повідомлення ним органів Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України щодо наміру відкрити вкладний (депозитний) рахунок, засвідчену в установленому порядку.

Кошти на вкладні (депозитні) рахунки іноземного представництва перераховуються з поточного рахунка, відкритого в уповноваженому

банку, і повертаються на поточний рахунок. Проведення розрахункових операцій та видача коштів готівкою з вкладного (депозитного) рахунку іноземного представництва забороняється. Нараховані проценти (доход в іншій формі) за вкладом (депозитом) іноземного представництва відповідно до умов договору банківського вкладу можуть перераховуватися на поточний рахунок або зараховуватися на поповнення вкладу (депозиту).

Відкриття інвестиційного рахунка в національній або іноземній валюті здійснюється в такому порядку. Особи (особа), які (яка) відкривають рахунок, мають: пред'явити паспорт або документ, що його замінює, і документи, що підтверджують їх повноваження. Фізичні особи-резиденти додатково пред'являють документ, виданий відповідним органом державної податкової служби, що засвідчує присвоєння їм ідентифікаційного номера платника податків; подати документи (копії документів, засвідчені в установленому порядку). На підставі цих документів уповноважений працівник банку здійснює ідентифікацію нерезидента-інвестора та осіб (особи), уповноважених від його імені розпоряджатися інвестиційним рахунком. Між банком та особою, уповноваженою нерезидентом-інвестором, укладається в письмовій формі договір банківського рахунка.

Для відкриття інвестиційного рахунка в національній або іноземній валюті розпорядники рахунка особисто подають до уповноваженого банку такі документи: заяву про відкриття поточного рахунку. У заяві в рядку «Додаткова інформація» обов'язково зазначається, що рахунок відкривається з метою здійснення інвестиції в Україну; копію легалізованого або засвідченого шляхом проставлення апостиля витягу з торговельного, банківського або судового реєстру або реєстраційне посвідчення місцевого органу влади іноземної держави про реєстрацію юридичної особи, засвідчену нотаріально. Від іноземного інвестора – фізичної особи цей документ не вимагається; копію легалізованої або засвідченої шляхом проставлення апостиля довіреності на ім'я особи, яка має право відкривати та розпоряджатися рахунком, засвідчену нотаріально. У разі видачі іноземним інвестором такої довіреності на території України подається копія цієї довіреності, засвідчена нотаріально. Якщо рахунок відкривається особисто іноземним інвестором – фізичною особою, то цей документ не вимагається; картку із зразками підписів нерезидента-інвестора, засвідчену нотаріально. Додатково подається копія документа, що підтверджує взяття нерезидента-інвестора на облік в органі державної податкової служби, засвідчена органом, що видав документ, або нотаріально чи підписом уповноваженого працівника банку, якщо нерезидент-інвестор є учасником угоди про розподіл продукції відповідно до Закону України «Про угоди про розподіл продукції».

На інвестиційний рахунок у національній валюті зараховуються такі кошти: одержані від продажу іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку України, що вносяться як іноземна інвестиція відповідно до нормативно-правових актів Національного банку, що регулюють здійснення іноземних інвестицій в Україну; доходи, прибутки та інші кошти, одержані нерезидентом-інвестором від здійснення інвестицій в Україну, у тому числі від спільної діяльності без створення юридичної особи; повернуті внаслідок часткового або повного припинення нерезидентом інвестицій в Україну відповідно до нормативно-правових актів Національного банку, що регулюють здійснення іноземних інвестицій в Україну; перераховані з власного поточного (у тому числі інвестиційного) рахунка, відкритого в уповноваженому банку України; перераховані з власного вкладного (депозитного) рахунка, відкритого в уповноваженому банку України в порядку, установленому цією главою; у сумі процентів, нарахованих за залишками коштів на власному інвестиційному рахунку; раніше помилково перераховані інвестором з цього рахунка.

Зазначені кошти зараховуються на рахунок інвестора в сумі, що не перевищує раніше перераховану. З інвестиційного рахунку в національній валюті за дорученням власника рахунку проводяться такі операції: здійснення інвестицій в Україну (включаючи реінвестиції) відповідно до нормативно-правових актів Національного банку, що регулюють здійснення іноземних інвестицій в Україну; розрахунки за купівлю іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку України у випадках, визначених нормативно-правовими актами Національного банку з питань торгівлі іноземною валютою; розрахунки з митними, податковими та іншими органами у випадках, передбачених законодавством України; сплата резиденту (професійному учаснику фондового ринку, суб'єкту оціночної діяльності, нотаріусу, повіреному, комісіонеру) послуг, пов'язаних із здійсненням іноземних інвестицій в Україну; розрахунки з резидентами під час здійснення спільної інвестиційної діяльності; сплата послуг уповноваженому банку, який обслуговує рахунок (у порядку, визначеному законодавством України); перерахування доходів, прибутків та інших коштів, отриманих інвестором – фізичною особою від здійснення інвестицій в Україну, на власний поточний рахунок фізичної особи-нерезидента, відкритий в уповноваженому банку України; перерахування коштів на власний інвестиційний рахунок, відкритий в уповноваженому банку України; повернення помилково отриманих коштів. Зазначені кошти перераховуються з цього рахунка в сумі, що не перевищує раніше отриману. Іноземний інвестор – юридична особа може перерахувати з цього рахунка кошти на поточний рахунок фізичної особи-нерезидента, відкритий в уповноваженому банку України, якщо іноземна інвестиція вносилася в готівковій формі.

На інвестиційний рахунок в іноземній валюті зараховуються такі кошти: перераховані з-за кордону для здійснення інвестицій в Україну відповідно до нормативно-правових актів Національного банку, що регулюють здійснення іноземних інвестицій в Україну; перераховані з іншого власного поточного (у тому числі інвестиційного) рахунка, відкритого в уповноваженому банку України; у сумі процентів, нарахованих за залишками коштів на власному інвестиційному рахунку; доходи, прибутки та інші кошти, одержані нерезидентом-інвестором від здійснення інвестицій в Україну, у тому числі від спільної діяльності без створення юридичної особи; повернуті з власного вкладного (депозитного) рахунка, відкритого в уповноваженому банку України в порядку, встановленому цією главою; раніше помилково перераховані інвестором з цього рахунка.

Зазначені кошти зараховуються на рахунок інвестора в сумі, що не перевищує раніше перераховану; повернуті внаслідок часткового або повного припинення нерезидентом здійснення інвестицій в Україну; валюта, куплена уповноваженим банком України на міжбанківському валютному ринку України у випадках, визначених нормативно-правовими актами Національного банку з питань торгівлі іноземною валютою. На інвестиційний рахунок іноземного інвестора – юридичної особи в іноземній валюті можуть зараховуватися кошти, перераховані з поточного рахунку фізичної особи-нерезидента, відкритого в уповноваженому банку України, якщо іноземна інвестиція вноситься в готівковій формі.

З інвестиційного рахунку в іноземній валюті за дорученням власника рахунка проводяться такі операції: здійснення інвестицій в Україну (включаючи реінвестиції) відповідно до нормативно-правових актів Національного банку, що регулюють здійснення іноземних інвестицій в Україну; розрахунки з митними органами у випадках, передбачених законодавством України; перерахування за кордон доходів, прибутків та інших коштів, отриманих від здійснення інвестицій в Україну, а також суми інвестиції в разі її припинення та коштів, повернутих з вкладних (депозитних) рахунків, відкритих в уповноважених банках України; повернення за кордон коштів, не використаних для здійснення іноземних інвестицій в Україну. Зазначені кошти перераховуються за межі України на рахунок, з якого вони надійшли, або на інший власний рахунок нерезидента-інвестора в сумі, що не перевищує раніше отриману; перерахування коштів на власний інвестиційний рахунок, відкритий в уповноваженому банку України; перерахування коштів на власний вкладний (депозитний) рахунок, відкритий в уповноваженому банку України; перерахування доходів, прибутків та інших коштів, отриманих інвестором – фізичною особою від здійснення інвестицій в Україну, на власний поточний рахунок фізичної особи-нерезидента, відкритий в уповно-

важеному банку України; продаж на міжбанківському валютному ринку України з метою подальшого зарахування на інвестиційний рахунок нерезидента-інвестора в національній валюті для здійснення інвестицій в Україну; повернення помилково отриманих коштів. Зазначені кошти перераховуються з цього рахунку в сумі, що не перевищує раніше отриману.

Іноземний інвестор – юридична особа може перерахувати з цього рахунку кошти на поточний рахунок фізичної особи-нерезидента, відкритий в уповноваженому банку України, якщо іноземна інвестиція вносилася в готівковій формі. Для забезпечення таких видів діяльності, як виробнича кооперація, спільне виробництво та інших видів спільної діяльності за участю нерезидентів-інвесторів, які здійснюються на підставі договорів (контрактів) без утворення юридичної особи, у банку відкривається поточний рахунок у національній або іноземній валюті для ведення обліку коштів за цими договорами (контрактами) на підставі таких документів: заяви про відкриття поточного рахунку, засвідченої підписом особи, якій на підставі довіреності надано право розпорядчого підпису під час проведення операцій за цим рахунком; копії договору (контракту) про ведення спільної діяльності, засвідченої нотаріально; копії документа про реєстрацію договору (контракту) про ведення спільної діяльності, засвідченої нотаріально або органом, що видав цей документ; копії легалізованого або засвідченого шляхом представлення апостиля витягу з торговельного, банківського або судового реєстру чи реєстраційного посвідчення місцевого органу влади іноземної держави про реєстрацію юридичної особи, засвідченої нотаріально (для нерезидента-інвестора). Якщо нерезидентом-інвестором є фізична особа, то цей документ не вимагається; копії документа, що підтверджує взяття на облік в органі державної податкової служби договору про спільну діяльність без створення юридичної особи, засвідченої органом, що видав документ, нотаріально або підписом уповноваженого працівника банку; рішення учасників договору про визначення осіб, яким надається право розпорядчого підпису під час проведення операцій за цим рахунком, що оформляється у формі довіреності; картки із зразками підписів і відбитка печатки, засвідченої нотаріально. У картці зазначаються зразки підписів осіб, які мають право розпоряджатися рахунком, і ставиться зразок відбитка печатки учасника договору, якому за довіреністю всіх учасників договору про сумісну діяльність надано право розпорядчого підпису під час проведення операцій за цим рахунком. Уповноважений працівник банку ідентифікує осіб, які мають право розпоряджатися рахунком, і підтверджує здійснення ідентифікації копіюванням відповідних документів. Зарахування та списання коштів з поточних рахунків, що відкриваються для забезпечення таких видів діяль-

ності, як виробнича кооперація, спільне виробництво та інші види спільної діяльності за участю нерезидентів-інвесторів без створення юридичної особи, має здійснюватися виключно на цілі, передбачені договорами (контрактами) про спільну інвестиційну діяльність, включаючи і розподіл прибутків між сторонами угоди (контракту) з урахуванням вимог законодавства України.

Якщо виникає потреба продажу іноземної валюти з метою забезпечення цього виду діяльності в Україні, учасники спільної діяльності можуть здійснити на міжбанківському валютному ринку України продаж іноземної валюти з рахунку спільної діяльності в іноземній валюті для подальшого зарахування коштів у гривнях на рахунок спільної діяльності в національній валюті.

Після завершення розподілу належних сторонам коштів та/або строку дії договору (контракту) про спільну інвестиційну діяльність зазначені кошти перераховуються: у національній валюті – на поточні рахунки резидентів та/або інвестиційні рахунки нерезидентів-інвесторів у національній валюті; в іноземній валюті – на поточні рахунки резидентів та/або інвестиційні рахунки нерезидентів-інвесторів в іноземній валюті, а також на рахунки нерезидентів-інвесторів у банках за кордоном.

Нерезидент-інвестор може відкрити вкладний (депозитний) рахунок у банку, у якому йому відкрито поточний (у тому числі інвестиційний) рахунок, на підставі укладеного договору банківського вкладу. Якщо нерезидент-інвестор не має в цьому уповноваженому банку рахунків, то відкриття йому вкладного (депозитного) рахунка здійснюється в такому порядку. Особа, яка від імені нерезидента-інвестора відкриває рахунок, має: пред'явити паспорт або документ, що його замінює. Фізична особа-резидент додатково пред'являє документ, виданий відповідним органом державної податкової служби, що засвідчує присвоєння їй ідентифікаційного номера платника податків; подати документи (копії документів, засвідчені в установленому порядку). На підставі цих документів уповноважений працівник банку здійснює ідентифікацію нерезидента-інвестора та особи, уповноваженої від його імені відкривати вкладний (депозитний) рахунок. Між банком та особою, яка від імені нерезидента-інвестора відкриває вкладний (депозитний) рахунок, укладається в письмовій формі договір банківського вкладу.

Для відкриття вкладного (депозитного) рахунка нерезиденту-інвестору потрібно подати такі документи: копію легалізованого або засвідченого шляхом проставлення апостиля витягу з торговельного, банківського або судового реєстру чи реєстраційного посвідчення місцевого органу влади іноземної держави про реєстрацію юридичної особи, засвідчену нотаріально. Якщо нерезидентом-інвестором є фізична особа, то цей документ не вимагається; копію легалізованої або засвідченої

шляхом проставлення апостиля довіреності на ім'я особи, яка має право відкривати та розпоряджатися рахунком, засвідчену нотаріально. У разі видачі іноземним інвестором – фізичною особою такої довіреності на території України подається копія цієї довіреності, засвідчена нотаріально. Якщо рахунок відкривається особисто іноземним інвестором – фізичною особою, то цей документ не вимагається.

Якщо нерезидент-інвестор є учасником угоди про розподіл продукції відповідно до Закону України «Про угоди про розподіл продукції», то він має додатково подати копію документа, що підтверджує взяття нерезидента-інвестора на облік в органі державної податкової служби, засвідчену органом, що видав документ, або нотаріально чи підписом уповноваженого працівника банку. Кошти на вкладні (депозитні) рахунки нерезидентів-інвесторів можуть надходити з їх власних інвестиційних рахунків та з їх рахунків за кордоном. Кошти з цих рахунків повертаються на власні інвестиційні рахунки нерезидентів-інвесторів та на їх рахунки за кордоном.

Нараховані проценти (дохід в іншій формі) за вкладом (депозитом) нерезидента-інвестора відповідно до умов договору банківського вкладу можуть перераховуватися на інвестиційний рахунок або зараховуватися на поповнення вкладу (депозиту), або перераховуватися за кордон. Особливості функціонування поточних рахунків нерезидентів-інвесторів та особливості розміщення нерезидентами-інвесторами коштів на вкладних (депозитних) рахунках можуть визначатися нормативно-правовими актами Національного банку, що регулюють здійснення іноземних інвестицій в Україну.

Питання для самостійного вивчення

1. Нормативно-правове регулювання відкриття рахунка в іноземній валюті.
2. Особливості відкриття рахунка фізичних осіб-підприємців.
3. Надання банком інформації про стан рахунків клієнта органам державної влади.
4. Арешт коштів на рахунках суб'єктів господарювання.
5. Відповідальність клієнтів-власників рахунка (суб'єктів господарювання) за порушення договору з банком про відкриття рахунка.

Тести для поточного контролю

- 17.1. Поточний розрахунковий рахунок – це рахунок, що відкривається банком клієнту на договірній основі для:
- зберігання коштів;

- здійснення розрахунково-касових операцій;
- зберігання коштів і здійснення розрахунково-касових операцій.

17.2. Поточні рахунки типу «П» відкриваються:

- в національній валюті постійним представництвам юридичних осіб-нерезидентів;
- в іноземній валюті постійним представництвам;
- в національній валюті філіям та представництвам юридичних осіб-резидентів;
- в національній валюті постійним представництвам юридичних осіб-нерезидентів, які не займаються підприємницькою діяльністю на території України.

17.3. З метою забезпечення таких видів діяльності, як виробнича кооперація, спільне виробництво та інші види спільної діяльності, що здійснюються на підставі договорів (контрактів) без утворення юридичної особи, у банку відкривається:

- один поточний рахунок;
- один поточний рахунок для кожного учасника спільної діяльності;
- кількість поточних рахунків необмежена.

17.4. Знайдіть хибну відповідь. Під час відкриття поточного рахунка для формування статутного капіталу ТОВ подаються:

- заява про відкриття поточного рахунка, що підписана уповноваженою засновниками (учасниками) особою;
- один примірник оригіналу установчого документа або його копія, засвідчена нотаріально;
- картка із зразками підписів і відбитка печатки, у якій наводиться зразок підпису особи, якій засновниками (учасниками) надано право розпорядчого підпису.

17.5. У разі відкриття поточного рахунка для формування статутного фонду (статутного або складеного капіталу) господарського товариства, засновником (учасником) якого є одна особа, подаються:

- заява про відкриття поточного рахунка;
- картка із зразками підписів і відбитка печатки, у якій наводиться зразок підпису особи, якій засновниками (учасниками) надано право розпорядчого підпису;
- один примірник оригіналу установчого документа або його копія, засвідчена нотаріально.

17.6. Знайдіть хибне твердження. Для відкриття поточного рахунка приватному нотаріусу або адвокату для здійснення професійної діяльності потрібно подати до банку такі документи:

– заяву про відкриття поточного рахунка, що підписана приватним нотаріусом або адвокатом;

– копію свідоцтва про право на зайняття нотаріальною або адвокатською діяльністю, засвідчену органом, що його видав, або нотаріально, чи підписом уповноваженого працівника банку;

– копію документа, що підтверджує взяття приватного нотаріуса або адвоката на облік в органі державної податкової служби, засвідчену органом, що видав документ, або нотаріально чи підписом уповноваженого працівника банку;

– копію документа, що підтверджує реєстрацію приватного нотаріуса або адвоката у відповідному органі Пенсійного фонду України, засвідчену органом, що його видав, або нотаріально чи підписом уповноваженого працівника банку;

– картку із зразками підписів, що засвідчуються підписом уповноваженого працівника банку або нотаріально;

– один примірник оригіналу установчого документа або його копія, засвідчена нотаріально.

ТЕМА 18. РОЗРАХУНКИ МІЖ СУБ'ЄКТАМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ

- 18.1. *Готівкові кошти на підприємстві. Умови обігу готівкових коштів.*
- 18.2. *Контроль за дотриманням суб'єктом господарювання вимог законодавства про використання готівкових коштів.*
- 18.3. *Безготівкові форми оплати. Особливості використання різних видів документів у безготівкових розрахунках: векселя, чека, акредитива, доручення, вимоги-доручення.*
- 18.4. *Умови отримання ліцензії на здійснення операцій в іноземній валюті.*
- 18.5. *Наслідки порушення правових норм НБУ у сфері розрахунків іноземною валютою.*

**18.1. Готівкові кошти на підприємстві.
Умови обігу готівкових коштів**

Підприємства (підприємці), які відкрили поточні рахунки в банках і зберігають на цих рахунках свої кошти, здійснюють розрахунки за своїми грошовими зобов'язаннями, що виникають у господарських відносинах, пріоритетно в безготівковій формі, а також у готівковій формі (з дотриманням чинних обмежень) у порядку, встановленому законодавством України.

Підприємства (підприємці) здійснюють розрахунки готівкою між собою і з фізичними особами (громадянами України, іноземцями, особами без громадянства, які не здійснюють підприємницької діяльності) через касу як за рахунок готівкової виручки, так і за рахунок коштів, одержаних із банків. Зазначені розрахунки проводяться також шляхом переказу готівки для сплати відповідних платежів. Підприємства (підприємці) здійснюють облік операцій з готівкою у відповідних книгах обліку. Гранічна сума готівкового розрахунку одного підприємства (підприємця) з іншим підприємством (підприємцем) протягом одного дня за одним або кількома платіжними документами встановлюється відповідною постановою Правління Національного банку України. Платежі понад зазначену граничну суму проводяться виключно в безготівковій формі. Кількість підприємств (підприємців), з якими здійснюються розрахунки, протягом дня не обмежується. Натепер гранична сума готівкового розрахунку, встановлена постановою Правління Національного банку України від 09.02.2005 р. № 32, становить 10000 (десять тисяч) гривень.

Зазначені обмеження стосуються також розрахунків готівкою між підприємствами в оплату за товари, що придбані на виробничі (господарські) потреби за рахунок коштів, одержаних за корпоративними картками.

Зазначені обмеження не поширюються на:

а) розрахунки підприємств (підприємців) з фізичними особами, бюджетами та державними цільовими фондами;

б) добровільні пожертвування та благодійну допомогу;

в) розрахунки підприємств (підприємців) за спожиту ними електроенергію;

г) використання коштів, виданих на відрядження;

д) розрахунки підприємств (підприємців) між собою під час закупівлі сільськогосподарської продукції. Перелік товарів, що належать до цієї продукції, визначений Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України».

У разі здійснення підприємствами готівкових розрахунків з іншими підприємствами (підприємцями) понад установлену граничну суму коштів в розмірі перевищення встановленої суми розрахунково додаються до фактичних залишків готівки в касі на кінець дня платника готівки одноразово в день здійснення цієї операції, з подальшим порівнянням одержаної розрахункової суми із затвердженим лімітом каси. Національний банк України має право встановлювати обмеження з видачі готівки за платіжними картками. Обмеження з видачі готівки за платіжними картками можуть встановлюватися платіжною організацією відповідної платіжної системи та банками – членами цієї системи.

Якщо підприємства (підприємці) та фізичні особи здійснюють готівкові розрахунки без відкриття поточного рахунку шляхом унесення до банків готівки для подальшого її перерахування на рахунки інших підприємств (підприємців) або фізичних осіб, то такі розрахунки для платників коштів є готівковими, а для отримувачів коштів безготівковими.

Вся готівка, що надходить до кас, має своєчасно (у день одержання готівкових коштів) та в повній сумі оприбутковуватися.

Оприбуткуванням готівки в касах підприємств, які проводять готівкові розрахунки з оформленням їх касовими ордерами і веденням касової книги є здійснення обліку готівки в повній сумі її фактичних надходжень у касовій книзі на підставі прибуткових касових ордерів.

У разі проведення готівкових розрахунків із застосуванням РРО (реєстратор розрахункових операцій) або використанням РК (розрахункова книжка) оприбуткуванням готівки є здійснення обліку зазначених готівкових коштів у повній сумі їх фактичних надходжень у книзі обліку розрахункових операцій на підставі фіскальних звітних чеків РРО (даних РК).

Підприємствам, яким Законом України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» надано право проводити розрахунки готівкою із споживачами без використання РРО та РК і специфіка функціонування яких унеможливує оформлення ними кожної операції касовим ордером (продаж проїзних і перевізних документів; білетів державних лотерей; квитків на відвідування культурно-спортивних і видовищних закладів тощо), дозволяється оприбутковувати готівку наприкінці робочого дня за сукупністю операцій у цілому за робочий день з оформленням касовими документами і відображенням у відповідній книзі обліку. Суми готівки, що оприбутковуються, мають відповідати сумам, визначеним у відповідних касових (розрахункових) документах.

Виходячи з потреби прискорення обігу готівкових коштів і своєчасного їх надходження до кас банків для підприємств, що здійснюють операції з готівкою в національній валюті, установлюються ліміт каси та строки здавання готівкової виручки (готівки). Банкам і підприємцям ліміт каси та строки здавання готівкової виручки (готівки) не встановлюються.

Підприємства можуть тримати в позаробочий час у своїх касах готівкову виручку (готівку) в межах, що не перевищують установлений ліміт каси. Готівкова виручка (готівка), що перевищує встановлений ліміт каси, обов'язково здається до банків для її зарахування на банківські рахунки. Відокремлені підрозділи підприємств – юридичних осіб можуть здавати готівкову виручку (готівку) безпосередньо до кас таких юридичних осіб або до будь-якого банку для її переказу і зарахування на банківські рахунки зазначених юридичних осіб. За відсутності банків готівкова виручка (готівка) може здаватися до операторів поштового зв'язку для її переказу на банківські рахунки підприємства.

Здавання готівкової виручки (готівки) здійснюється самостійно або через відповідні служби, яким згідно із законодавством України надано право на перевезення валютних цінностей та інкасацію коштів.

Здавання готівкової виручки (готівки) може здійснюватися для зарахування на будь-який банківський рахунок підприємства (підприємця) на його вибір.

Готівкова виручка (готівка) підприємств (підприємців), у тому числі готівка, одержана з банку, використовується ними для забезпечення потреб, що виникають у процесі їх функціонування, а також для проведення розрахунків з бюджетами та державними цільовими фондами за податками і зборами (обов'язковими платежами).

Підприємства не повинні накопичувати готівкову виручку (готівку) у своїх касах понад установлений ліміт каси для здійснення потрібних витрат до настання строків цих виплат.

Підприємства мають право зберігати у своїй касі готівку, одержану в банку для виплат, що належать до фонду оплати праці, а також пенсій, стипендій, дивідендів (доходу), понад установлений ліміт каси протягом трьох робочих днів, уключаючи день одержання готівки в банку. Для проведення цих виплат працівникам віддалених відокремлених підрозділів підприємств залізничного транспорту та морських портів готівка може зберігатися в їх касах понад установлений ліміт каси протягом п'яти робочих днів, уключаючи день одержання готівки в банку. Готівка, що одержана в банку на інші виплати, має видаватися підприємством своїм працівникам у той самий день. Суми готівки, що одержані в банку і не використані за призначенням протягом установлених вище строків, повертаються підприємством до банку не пізніше наступного робочого дня банку або можуть залишатися в його касі (у межах установленого ліміту).

Підприємство має право зберігати в касі готівку для виплат, які належать до фонду оплати праці та здійснюються за рахунок виручки, понад установлений йому ліміт каси протягом трьох робочих днів з дня настання строків цих виплат у сумі, що зазначена в переданих до каси платіжних (розрахунково-платіжних) відомостях (видаткові відомості). Видача готівкових коштів під звіт або на відрядження (під звіт) здійснюється відповідно до законодавства України.

Видача готівкових коштів під звіт на закупівлю сільськогосподарської продукції та заготівлю вторинної сировини, крім металобрухту, дозволяється на строк не більше 10 робочих днів від дня видачі готівкових коштів під звіт, а на всі інші виробничі (господарські) потреби на строк не більше двох робочих днів, уключаючи день отримання готівкових коштів під звіт.

Якщо підзвітній особі одночасно видана готівка як на відрядження, так і для вирішення в цьому відрядженні виробничих (господарських) питань (у тому числі для закупівлі сільськогосподарської продукції у населення та заготівлі вторинної сировини), то строк, на який видана готівка під звіт на ці завдання, може бути продовжено до завершення терміну відрядження. Видача відповідній особі готівкових коштів під звіт проводиться за умови звітування нею у встановленому порядку за раніше отримані під звіт суми. Звітування за одержані під звіт готівкові кошти здійснюється відповідно до законодавства України.

Фізичні особи – довірені особи підприємств (юридичних осіб), які відповідно до законодавства України одержали готівку з карткового рахунка із застосуванням корпоративної платіжної картки або особистої платіжної картки, використовують її за призначенням без оприбуткування в касі. Зазначені довірені особи подають до бухгалтерії підприємства звіт про використання коштів разом із підтвердними документами

в установлені строки і порядку, що визначені для підзвітних осіб законодавством України, а також документи про одержання готівки з карткового рахунка (чек банкомата, копія видаткового ордера, довідки за встановленими формами, сліп, квитанція торговельного терміналу тощо) разом з невитраченим залишком готівки.

Підприємства (підприємці) під час здійснення розрахунків із споживачами за готівку зобов'язані приймати у сплату за продукцію (товари, роботи, послуги) без обмежень банкноти і монети (у тому числі обігові, пам'ятні, ювілейні монети, зношені банкноти та монети) усіх номіналів, які випускає Національний банк України в обіг, що є дійсним платіжним засобом і не викликають сумніву в їх справжності та платіжності. Крім того, підприємства та підприємці мають забезпечувати наявність у касі банкнот і монет для видачі здачі.

Касові операції оформляються касовими ордерами, видатковими відомостями, розрахунковими документами, документами за операціями із застосуванням платіжних карток, іншими касовими документами, які згідно із законодавством України підтверджували б факт продажу (повернення) товарів, надання послуг, отримання (повернення) готівкових коштів.

Усі надходження і видачу готівки в національній валюті підприємства відображають у касовій книзі. Кожне підприємство (юридична особа), що має касу, веде одну касову книгу для обліку операцій з готівкою в національній валюті (без урахування кас відокремлених підрозділів). Відокремлені підрозділи підприємств, які проводять операції з приймання готівки за продану продукцію (товари, роботи, послуги) з оформленням її прибутковим касовим ордером, а також з видачі готівки на виплати, пов'язані з оплатою праці, виробничі (господарські) потреби, інші операції з оформленням їх видатковими касовими ордерами і відомостями, ведуть касову книгу, що видається і оформляється підприємством – юридичною особою, до складу якого вони входять. Відокремлені підрозділи підприємств, страхові агенти, брокери, розповсюджені лотерей, які здійснюють готівкові розрахунки із застосуванням РРО або РК та веденням КОРО (книга обліку розрахункових операцій), але не проводять операцій з приймання (видачі) готівки за касовими ордерами, а також підприємці касової книги не ведуть.

Строки здавання підприємствами готівкової виручки (готівки) для її зарахування на рахунки в банках визначаються підприємством і встановлюються за погодженням з відповідним банком (у якому відкрито рахунок підприємства, на який зараховуються кошти) відповідно до таких вимог:

а) для підприємств, що розташовані в населених пунктах, де є банки, – щодня (у день надходження готівкової виручки (готівки) до їх кас);

б) для підприємств, у яких час закінчення робочого дня (зміни), що встановлений правилами внутрішнього трудового розпорядку і графіками змінності відповідно до законодавства України, не дає змогу забезпечити здавання готівкової виручки (готівки) в день її надходження, – наступного за днем надходження готівкової виручки (готівки) до каси дня;

в) для підприємств, що розташовані в населених пунктах, де немає банків, – не рідше ніж один раз на п'ять робочих днів.

Підприємства (юридичні особи), які здійснюють страхову діяльність та діяльність з випуску і проведення лотерей, установлюють строки здавання готівкової виручки (готівки) для страхових агентів і розповсюджувачів лотерей, які діють на підставі укладених договорів, з урахуванням специфіки їх функціонування (режиму роботи у вечірні години, вихідні та святкові дні) та обсягів виручки, що здається, але не рідше одного разу на п'ять робочих днів.

Якщо підприємства працюють у вихідні та святкові дні і не мають змоги, через відсутність відповідної домовленості з банком на інкасацію, здати одержану ними за ці дні готівкову виручку (готівку), то вона має здаватися підприємствами до банку протягом операційного часу наступного робочого дня банку та підприємства.

Установлені згідно із зазначеними вимогами строки здавання готівкової виручки (готівки) підприємствами узгоджуються з банком і визначаються в договорах банківського рахунка між підприємствами та банками.

Якщо підприємство в окремі дні не має перевищення ліміту каси, то таке підприємство може в ці дні не здавати в установлені строки готівку.

Установлення ліміту каси проводиться підприємствами самостійно на підставі розрахунку встановлення ліміту залишку готівки в касі, що підписується головним (старшим) бухгалтером та керівником підприємства (або уповноваженою ним особою). До розрахунку приймається строк здавання підприємством готівкової виручки (готівки) для її зарахування на рахунки в банках, визначений відповідним договором банківського рахунка. Для кожного підприємства та його відокремленого підрозділу складається окремий розрахунок встановлення ліміту залишку готівки в касі.

Установлений ліміт каси затверджується внутрішніми наказами (розпорядженнями) підприємства. Для відокремлених підрозділів ліміт каси встановлюється і доводиться до їх відома відповідними внутрішніми наказами (розпорядженнями) підприємства – юридичної особи.

Підприємства, що розпочинають свою діяльність, на перші три місяці їх роботи ліміт каси встановлюють відповідно до прогнозних розра-

хунків. Установлений з урахуванням прогнозних розрахунків ліміт каси переглядається за фактичними показниками діяльності.

Ліміт каси підприємства встановлюють на підставі розрахунку середньоденного надходження готівки до каси або її середньоденної видачі з каси за рішенням керівника підприємства або уповноваженої ним особи.

Кожне підприємство визначає ліміт каси з урахуванням режиму і специфіки його роботи, віддаленості від банку, обсягу касових оборотів (надходжень і видатків) за всіма рахунками, установлених строків здавання готівки, тривалості операційного часу банку, наявності домовленості підприємства з банком на інкасацію тощо:

– для підприємств, які мають строк здавання готівкової виручки (готівки) в банк щодня (у день її надходження до каси) або наступного дня від дня її надходження до каси, – у розмірах, що потрібні для забезпечення їх роботи на початку робочого дня, але не більше розміру середньоденного надходження готівки до каси (за три будь-які місяці поспіль з останніх дванадцяти);

– для підприємств, які мають строк здавання готівкової виручки (готівки) в банк, – у розмірах, що залежать від установлених строків здавання готівкової виручки (готівки) та її суми, але не більше п'ятикратного розміру середньоденних надходжень готівки (за три будь-які місяці поспіль з останніх дванадцяти);

– для підприємств, ліміти каси яким установлюються згідно з фактичними витратами готівки (крім виплат, пов'язаних з оплатою праці, стипендій, пенсій, дивідендів), – не більше розміру середньоденної видачі готівки (за три будь-які місяці поспіль з останніх дванадцяти).

Підприємства, у яких відповідний середньоденний показник, обчислений на підставі касових оборотів, дорівнює нулю або не більше десяти неоподаткованих мінімумів доходів громадян, можуть встановлювати ліміт каси в розмірі, що перевищує обчислений середньоденний показник, але не більше десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Вищезазначені вимоги цього пункту не поширюються на небанківські фінансові установи. Небанківські фінансові установи самостійно визначають порядок розрахунку ліміту каси з урахуванням особливостей діяльності та режиму роботи цих установ, обсягу готівкових надходжень (видатків), строків здавання готівки тощо і на підставі зазначеного встановлюють розмір ліміту каси.

Підприємства, що виробляють та переробляють сільськогосподарську продукцію, різних організаційно-правових форм (акціонерні товариства, агрофірми тощо) можуть установлювати (переглядати) ліміт каси на період заготівлі та перероблення сільськогосподарської продук-

ції згідно з фактичними показниками їх касових оборотів (надходжень або видачі готівки) за будь-які три місяці сезону виробництва (перероблення) сільськогосподарської продукції попереднього року.

Ліміт каси підприємства сфери грального бізнесу, уключаючи гральні будинки, казино, ігрові автомати з грошовим вииграшем тощо, устанавлюють з урахуванням особливостей діяльності та режиму роботи цих закладів відповідно до переліку та правил ведення азартних ігор і затвердженого положення про призовий фонд, як правило, у межах відповідного середньоденного показника. За рішенням керівника підприємства сфери грального бізнесу або уповноваженої ним особи дозволяється встановлювати ліміт каси з перевищенням визначеного середньоденного показника, але не більше суми максимально можливого виграшу клієнта.

Релігійним організаціям (релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади), які не здійснюють виробничої або іншого виду підприємницької діяльності, ліміт каси та строки здавання готівки не встановлюються.

Державне казначейство України самостійно визначає порядок устанавлення ліміту каси в його касі та касах бюджетних установ і організацій, що ним обслуговуються. Якщо підприємством ліміт каси не встановлено (незалежно від причин такого невстановлення), то ліміт такої каси вважається нульовим. У цьому разі вся готівка, що перебуває в його касі на кінець робочого дня і не здана підприємством, вважається понадлімітною.

Якщо ліміт каси встановлено з перевищенням граничних розмірів, то він вважається встановленим на рівні зазначених граничних розмірів. У цьому разі сума зазначених перевищень вважається понадлімітною. Готівкові кошти не вважаються понадлімітними в день їх надходження, якщо вони були здані в сумі, що перевищує встановлений ліміт каси, до обслуговуючих банків не пізніше наступного робочого дня банку або були використані підприємством (без попереднього здавання їх до банку і одночасного отримання з каси банку на зазначені потреби) наступного дня на господарські потреби.

Не вважаються понадлімітними в день їх надходження і ті готівкові кошти, що надійшли до кас підприємств у вихідні та святкові дні та були здані в сумі, що перевищує встановлений ліміт каси, до обслуговуючих банків наступного робочого дня банку та підприємства або були використані підприємством (без попереднього здавання їх до банку і одночасного отримання з каси банку на зазначені потреби) наступного робочого дня на господарські потреби.

Підприємства, які встановлюють строк здавання готівкової виручки (готівки), мають здавати понадлімітну готівку для її зарахування на ра-

хунки підприємства в банку не пізніше наступного робочого дня незалежно від установленого строку здавання готівкової виручки (готівки).

Установлений ліміт каси та строки здавання готівкової виручки (готівки) можуть переглядатися у зв'язку із змінами законодавства України або за наявності відповідних факторів об'єктивного характеру (зміни в надходженнях/видатках готівки, внутрішнього трудового розпорядку/графіків змінності тощо). Документи (нормативно-правові акти, внутрішні документи (розрахунки) підприємства, що затверджені (підписані) керівником або уповноваженою ним особою), на підставі яких переглянуто ліміт каси, строки здавання готівкової виручки (готівки), додаються до відповідних наказів (розпоряджень), договорів банківського рахунку підприємства. Керівники підприємств несуть відповідальність за дотримання вимог щодо встановлення ліміту каси та за достовірність відповідних показників, що зазначені в розрахунку встановлення ліміту залишку готівки в касі.

18.2. Контроль за дотриманням суб'єктом господарювання вимог законодавства про використання готівкових коштів

Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 11 Закону України «Про державну податкову службу в Україні» контроль за додержанням порядку проведення готівкових розрахунків за товари (послуги) у встановленому законом порядку здійснюють органи державної податкової служби.

Періодичність проведення цих перевірок та строк, протягом якого вони здійснюються, визначають безпосередньо органи державної податкової служби. Перелік підприємств (підприємців), що підлягають зазначеним перевіркам за конкретні періоди, визначається з урахуванням обсягів здійснюваних ними операцій з готівкою.

Під час перевірок з'ясовуються структура підприємства, кількість відкритих поточних рахунків підприємства (підприємця) у банках, наявність у підприємства (підприємця) податкового боргу, результати раніше здійснених перевірок, дотримання ними порядку ведення операцій з готівкою.

Органи контролю беруть участь у проведенні спільних перевірок. Перевірка безпосередньо за місцезнаходженням підприємства (підприємця) здійснюється на підставі документів, визначених законодавством України за певний період, – квартал, півріччя, рік тощо (але не менше ніж один раз на три місяці).

Відповідальність за дотримання порядку ведення операцій з готівкою покладається на підприємців, керівників підприємств. Особи, які

винні в порушенні порядку ведення операцій з готівкою, притягуються до відповідальності в установленому законодавством України порядку. У разі виявлення порушень установленного порядку ведення операцій з готівкою органи державної податкової служби України застосовують до порушників штрафні санкції на підставі подання органів контролю згідно із законодавством України.

Якщо перевіркою підприємства (підприємця) було виявлено порушення, то за її результатами складається акт про перевірку дотримання порядку ведення операцій з готівкою (акт про перевірку) у трьох примірниках, у якому викладається зміст порушення з відповідним обґрунтуванням. Акт про перевірку має містити висновки про результати перевірки, а також рекомендації керівництву підприємства (підприємцю) щодо усунення виявлених недоліків. Акт про перевірку підписують службові особи, які проводили перевірку, а також керівник та головний бухгалтер підприємства (підприємець). Перший примірник надсилається органам державної податкової служби України за місцем державної реєстрації підприємства (підприємця) для вжиття заходів, що передбачені законодавством України, другий – передається безпосередньо відповідному підприємству (підприємцю), третій примірник залишається в документах органу контролю. Якщо порушень не виявлено, то службові особи, які проводили перевірку, складають довідку за довільною формою, у якій зазначаються назва підприємства, що перевірялося, термін перевірки, посилання на законодавство України, згідно з яким проводилася перевірка, питання, що перевірялися. Зазначену довідку підписують службові особи, які проводили перевірку, а також керівник та головний бухгалтер підприємства (підприємець).

Керівник підприємства або особа, що його заміщує, підприємець має право під час складання акта про перевірку не погодитися з результатами перевірки і надати щодо цього відповідні обґрунтовані зауваження (пояснення) у письмовій формі, які додаються до акта про перевірку. Результати перевірки дотримання порядку ведення касових операцій розглядаються керівництвом підприємства (підприємцем), як правило, у триденний строк після її закінчення.

Залежно від специфіки функціонування підприємства (підприємця), що перевіряється, та завдань органів контролю під час перевірки можуть розглядатися й інші питання. Під час перевірок здійснюється контроль за виконанням підприємством вимог Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні, що пов'язані з веденням касової книги та оформленням операцій з приймання та видачі готівки з каси, веденням відповідних касових документів.

Під час перевірок з'ясується наявність у підприємства касової книги, а також відповідність її оформлення вимогам законодавства України.

Крім того, перевіряється правильність ведення касової книги, оформлення в ній касових операцій із приймання та видачі готівкових коштів (у тому числі за строками), відповідність зазначених у ній сум прийнятої до каси або виданої з неї готівки даним прибутковим і видатковим касовим ордерів, якість і своєчасність записів касира згідно із зазначеними в касовій книзі касовими документами, наявність підпису бухгалтера, який перевіряв записи в касовій книзі за кількістю отриманих ним касових ордерів, правильність підрахунку в касовій книзі фактичних залишків готівки в касі на кінець дня тощо.

Під час перевірки з'ясовується правильність заповнення всіх реквізитів прибуткових і видаткових касових ордерів та видаткових відомостей (проставлення потрібних дат, номерів, сум, зазначення підстав для їх виписки, наявність підписів службових осіб і одержувачів коштів, відбитків печаток та штампів, підписів про отримання готівки, правильність оформлення депонованих сум тощо). За окремими видатковими відомостями можуть вибірково перераховуватися суми виплаченої готівки.

Під час перевірки встановлюються наявність у підприємства журналу реєстрації прибуткових і видаткових касових документів та книги обліку прийнятих та виданих касиром грошей і правильність їх ведення, а також правильність відображення в касових документах номерів кореспондуючих рахунків, відповідність між кореспонденцією рахунків, внесених до касової книги та зазначених в касових ордерах, наявність потрібних виправдних документів, що додаються до касових ордерів (заяви, накладні, рахунки, довідки тощо), і позначок про їх погашення. У касових документах, які викликають сумніви щодо їх справжності, перевіряється достовірність підписів одержувачів коштів та службових осіб, які дають пояснення щодо цього.

Виявлені в результаті перевірки порушення і висновки про ведення касової книги та касових документів зазначаються в розділі I акта про перевірку. Особлива увага під час перевірки має приділятися встановленню повноти та своєчасності оприбуткування в касах готівкових надходжень, одержаних підприємством (за реалізовану продукцію, продані товари, виконані роботи, надані послуги і за позареалізаційні операції тощо). Під час перевірки аналізується загальний стан касових оборотів надходжень готівки з кас банку до кас на підставі банківських виписок за поточними рахунками підприємства. Звіряються банківські виписки (за сумами коштів, що одержані з банку, і датами) та відповідні записи в касовій книзі з даними прибуткових касових ордерів. У разі потреби можуть також порівнюватися дані корінців грошових чеків із виписками банку.

Уся готівка, що надходить до кас, має своєчасно та в повній сумі оприбутковуватися. Під час перевірки органами контролю повного і сво-

єчасного оприбуткування коштів, що надійшли до каси від здійснення господарської діяльності, записи в касовій книзі звіряються за сумами та строками з даними відповідних прибуткових касових ордерів (із залученням у разі потреби таких виправдних документів: розрахункових документів, квитанцій до прибуткових касових ордерів, рахунків-фактур, товарно-транспортних і податкових накладних тощо). Перевіряється також проведення записів щодо реєстрації зазначених ордерів (за сумами і датами) у журналі реєстрації прибуткових і видаткових касових документів.

За потребою поглибленої перевірки повного оприбуткування в касі готівкових коштів, одержаних з різних джерел, можуть аналізуватися також обороти за відомістю журналу-ордера 1 за дебетом субрахунку 301 «Каса в національній валюті» порівняно з оборотами за кредитом кожного кореспондуючого рахунка/субрахунку (311 «Поточні рахунки в національній валюті», 37 «Розрахунки з різними дебіторами», 63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками», 661 «Розрахунки за заробітною платою», 662 «Розрахунки з депонентами», 681 «Розрахунки за авансами одержаними» та інших рахунків) з подальшим порівнянням їх із відповідними записами в касовій книзі та даними документів, які підтверджують фактичне одержання підприємством певних сум готівки у відповідні строки.

Крім того, для контролю за повним і своєчасним оприбуткуванням готівки конкретним підприємством органи контролю можуть застосовувати відповідні зустрічні документальні перевірки, що здійснюються безпосередньо у підприємств-покупців (замовників), які сплатили готівкові кошти, шляхом залучення відповідних первинних документів та взаємного звіряння касових документів отримувачів готівки з даними покупців.

Під час перевірки органи контролю мають брати до уваги те, що за наявності в касі підприємства готівки, яка не підтверджена прибутковими касовими ордерами, вона вважається неоприбуткованою в касі та зараховується в дохід підприємства. Виявлені під час перевірки порушення порядку оприбуткування надходжень готівки відображаються в розділі II акта про перевірку. Під час перевірки дотримання підприємством ліміту каси визначається наявність самостійно встановленого ліміту каси та відповідність його розрахунку вимогам цього Положення, уточнюються за наказами, розпорядженнями чи іншими розпорядчими документами суми самостійно доведених підприємством (юридичною особою) лімітів кас своїм відокремленим підрозділам.

Під час перевірок з'ясовується те, як підприємство дотримується встановленого ліміту каси, строків і порядку здавання готівкової виручки. Крім того, має враховуватися те, що кошти, які одержані з каси бан-

ку або спрямовані з виручки на виплати, пов'язані з оплатою праці, можуть протягом трьох–п'яти робочих днів зберігатися в касі понад установлений ліміт каси. Для визначення понадлімітних залишків готівки в касі порівнюються записи про фактичні її залишки в касі за касовою книгою з установленим лімітом каси за кожний день незалежно від того, здійснювалися в цей день касові обороти (надходження і витрати готівки) чи ні. Якщо в періоді, що перевіряється, виявлено перевищення ліміту каси, то з'ясовується, протягом якого часу (у днях) і які понадлімітні суми не здавалися в установлені строки до банку і з якої причини, а також загальна сума понадлімітних залишків.

18.3. Безготівкові форми оплати. Особливості використання різних видів документів у безготівкових розрахунках: векселя, чека, акредитива, доручення, вимоги-доручення

Відповідно до ст. 52 Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 р. № 2121-III, безготівкові розрахунки проводяться на підставі розрахункових документів на паперових носіях або в електронному вигляді. Банки в Україні можуть використовувати як платіжні інструменти платіжні доручення, платіжні вимоги-доручення, векселі, чеки, банківські платіжні картки та інші дебетові і кредитові платіжні інструменти, що застосовуються у міжнародній банківській практиці. Тобто чинний Закон України «Про банки і банківську діяльність» взагалі не містить таких понять, як «форма розрахунків» та «спосіб розрахунків».

У ст. 7 Закону України «Про Національний банк України» встановлено, що Національний банк України визначає форми платежів, проте не розкрито, що саме розуміється під формою платежу. Відповідно до статті 40 цього Закону Національний банк встановлює правила, форми і стандарти розрахунків банків та інших юридичних і фізичних осіб в економічному обігу України із застосуванням як паперових, так і електронних документів, а також платіжних інструментів та готівки, координує організацію розрахунків, дає дозволи на здійснення клірингових операцій та розрахунків. Тобто, як ми бачимо, вживається термін «форма розрахунків», проте визначення його знову ж таки не надається.

Слід зазначити, що перелік форм розрахунків, які застосовуються при проведенні переказу, містився у ст. 4 Закону України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні». Так, у п. 4.1 вказаної статті було встановлено, що при проведенні переказу ініціатори можуть застосовувати акредитивну, вексельну, інкасову форми розрахунків, а також форму розрахунків за гарантійним зобов'язанням, за чеками з викорис-

танням документів на переказ. Проте Законом України від 06.10.2004 р. № 2056-IV ст. 4 вказаного Закону викладено у новій редакції, згідно з якою розрізняють форми та види безготівкових розрахунків. При цьому під формою мається на увазі готівкова або безготівкова форма, а щодо видів розрахунків зазначено, що вони визначаються законами та прийнятими на їх підставі нормативно-правовими актами Національного банку України.

Порядок здійснення безготівкових розрахунків у національній валюті визначений, в першу чергу, у Законі України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні», а також в Інструкції «Про безготівкові розрахунки в національній валюті України», затвердженій постановою Правління Національного банку України від 21.01.2004 р. № 22.

Згідно із вказаним Законом ініціатором переказу може бути платник, а також отримувач у разі ініціювання переказу за допомогою платіжної вимоги при договірному списанні та в інших випадках, передбачених законодавством, і стягувач, що отримує відповідне право виключно на підставі визначених законом виконавчих документів у випадках, передбачених законом.

Ініціювання переказу проводиться шляхом: 1) подання ініціатором до банку, в якому відкрито його рахунок, розрахункового документа; 2) подання платником до будь-якого банку документа на переказ готівки і відповідної суми коштів у готівковій формі; 3) подання ініціатором до відповідної установи – члена платіжної системи документа на переказ, що використовується у відповідній платіжній системі для ініціювання переказу; 4) використання держателем спеціального платіжного засобу для оплати вартості товарів і послуг або для отримання коштів у готівковій формі; 5) подання отримувачем платіжної вимоги при договірному списанні; 6) надання клієнтом банку, що його обслуговує, належним чином оформленого доручення на договірне списання.

Ініціювання переказу здійснюється за такими видами розрахункових документів: 1) платіжне доручення; 2) платіжна вимога-доручення; 3) розрахунковий чек; 4) платіжна вимога; 5) меморіальний ордер.

Національний банк України має право встановлювати інші види розрахункових документів. Клієнт банку має право самостійно обирати види розрахункового документа (крім платіжної вимоги), які визначені вищевказаним Законом, для ініціювання переказу. Платіжна вимога застосовується у випадках, коли ініціатором переказу виступає стягувач або, при договірному списанні, отримувач. Розрахункові документи, за винятком платіжної вимоги-доручення, мають подаватися ініціатором до банку, що його обслуговує. Платіжна вимога-доручення подається отримувачем коштів безпосередньо до платника. Доставка платіжної вимоги-доручення до платника може здійснюватися банком, який об-

слуговує отримувача коштів, через банк, що обслуговує платника, а також за допомогою засобів зв'язку.

Стягувач має право подавати розрахункові документи, що ініціюють переказ з рахунка банку-резидента, відкритого в Національному банку України, безпосередньо до Національного банку України. При використанні розрахункового документа ініціювання переказу вважається завершеним з моменту прийняття банком платника розрахункового документа на виконання. Банки мають забезпечувати фіксування дати прийняття розрахункового документа на виконання. Подання паперових розрахункових документів до банку має здійснюватися клієнтом особисто, якщо інше не передбачено договором. Подання електронних розрахункових документів може здійснюватися клієнтом як особисто на носіях інформації, так і за допомогою наданих йому обслуговуючим банком програмно-технічних засобів, які забезпечують зв'язок з програмно-технічними засобами цього банку. Програмно-технічні засоби з вбудованою в них системою захисту інформації мають відповідати вимогам, що встановлюються Національним банком України. Обслуговуючий платника банк зобов'язаний перевірити відповідність номера рахунка платника і його коду (ідентифікаційного номера, за його наявності, тощо) та приймати цей документ до виконання тільки у разі їх збігу. Крім цього обслуговуючий платника банк перевіряє повноту, цілісність та достовірність цього розрахункового документа в порядку, встановленому Національним банком України. У разі недотримання зазначених вимог відповідальність за шкоду, заподіяну платнику, покладається на банк, що обслуговує платника.

Обслуговуючий отримувача банк зобов'язаний перевірити відповідність номера рахунка отримувача і його коду (ідентифікаційного номера, за його наявності, тощо), що містяться в розрахунковому документі, та зараховувати кошти на рахунок отримувача виключно у разі їх збігу. У протилежному разі банк, що обслуговує отримувача, має право затримати суму переказу на строк до чотирьох робочих днів для встановлення належного отримувача цих коштів. У разі неможливості встановлення належного отримувача банк, що обслуговує отримувача, зобов'язаний повернути кошти, переказані за цим документом, банку, що обслуговує платника, із зазначенням причини їх повернення. У разі недотримання вищезазначеної вимоги відповідальність за шкоду, заподіяну суб'єктам переказу, покладається на банк, що обслуговує отримувача.

У разі відмови з будь-яких причин у прийнятті розрахункового документа банк має повернути його ініціатору не пізніше наступного операційного дня банку із зазначенням причини повернення. Розрахунково-касове обслуговування клієнтів здійснюється банками на договірній основі. Банки виконують розрахункові документи відповідно до черго-

вості їх надходження та виключно в межах залишку коштів на рахунках платників, крім випадків надання платнику обслуговуючим його банком кредиту. Порядок визначення залишку коштів встановлюється Національним банком України. У разі недостатності на рахунок платника коштів для виконання у повному обсязі розрахункового документа стягувача на момент його надходження до банку платника цей банк здійснює часткове виконання цього розрахункового документа шляхом переказу суми коштів, що знаходиться на рахунку платника, на рахунок отримувача.

Незалежно від особи ініціатора банки України не ведуть облік розрахункових документів ініціаторів у разі відсутності (недостатності) коштів на рахунках платників, якщо інше не передбачено договором між банком та його клієнтом. У разі наявності договору невиконані розрахункові документи (повідомлення про їх надходження) банки зобов'язані передавати платникам – клієнтам цих банків з отриманням від них письмового посвідчення щодо їх вручення. Сума переказу, що обліковується в банку, який обслуговує отримувача, до настання дати валютування не може бути об'єктом примусового списання, що застосовується до отримувача. Ініціювання клієнтом банку переказу в інтересах третіх осіб може здійснюватися у випадках, передбачених законодавством. Процедура ініціювання переказу у небанківській платіжній системі визначається правилами відповідної платіжної системи, погодженими з Національним банком України.

Слід звернути увагу на те, що платіжне доручення може бути відкликано ініціатором переказу в будь-який час до списання суми коштів з його рахунка шляхом подання до банку, що обслуговує цього ініціатора, документа на відкликання. Платіжна вимога на примусове списання коштів може бути відкликана стягувачем у будь-який час до списання коштів з рахунка платника шляхом подання до банку, що обслуговує цього стягувача, документа на відкликання. Розрахунковий документ може бути відкликаний тільки в повній сумі. Документ на відкликання може бути як паперовим, так і електронним. Він складається ініціатором у довільній формі та засвідчується ним у встановленому порядку.

Ініціатор до настання дати валютування може відкликати кошти, які до зарахування їх на рахунок отримувача або видачі в готівковій формі обліковуються в банку, що обслуговує отримувача. Документ на відкликання коштів ініціатор подає до свого банку, який того самого дня надає банку отримувача вказівку про повернення коштів. Банк отримувача в день одержання вказівки повертає кошти за реквізитами, зазначеними в ній, якщо на час надходження такої вказівки вони не зараховані на рахунок отримувача, та повідомляє отримувача про відкликання коштів ініціатором.

Порядок відкликання розрахункових документів у небанківській платіжній системі визначається правилами відповідної платіжної системи, погодженими з Національним банком України. Платник при укладенні договорів із банком має право передбачити договірне списання грошей із своїх рахунків на користь банку платника та/або третіх осіб.

Умови договору на договірне списання повинні передбачати обсяг інформації, достатній для належного виконання такого списання банком, що обслуговує платника (обставини, за яких банк має здійснити (здійснювати) договірне списання; найменування отримувача та банку отримувача; реквізити рахунка, з якого має здійснюватися договірне списання; реквізити договору між платником та отримувачем (за наявності договору), що передбачає право отримувача на договірне списання; перелік документів, що мають бути представлені отримувачем в обслуговуючий платника банк (якщо платник та отримувач домовились про надання цих документів до банку платника) тощо).

Договірне списання здійснюється за платіжною вимогою отримувача або за меморіальним ордером, оформленим банком. У разі якщо кредитором за договором є обслуговуючий платника банк, право банку на проведення договірного списання передбачається в договорі на розрахунково-касове обслуговування або в іншому договорі про надання банківських послуг.

Ініціювання переказу при договірному списанні у небанківській платіжній системі визначається правилами відповідної платіжної системи, погодженими з Національним банком України. Більш детально порядок здійснення безготівкових розрахунків у національній валюті України визначений у вищевказаній Інструкції Національного банку України. Зокрема, Інструкцією визначені форми платіжних інструментів, порядок їх заповнення, правила подання та відкликання, права та обов'язки учасників розрахунків залежно від застосування тієї чи іншої форми безготівкових розрахунків.

18.4. Умови отримання ліцензії на здійснення операцій в іноземній валюті

Під ліцензуванням банківських операцій чинне законодавство розуміє порядок видачі уповноваженим банкам, які з моменту реєстрації Національним банком України набули статусу юридичної особи, дозволу на здійснення окремих чи всіх банківських операцій, якщо умови діяльності комерційних банків відповідають чинному законодавству України та нормативним актам Національного банку України, а також діяльність яких не загрожує інтересам їхніх клієнтів.

Ліцензування банківських операцій з валютою – це порядок видачі уповноваженим банкам, які з моменту реєстрації Національним банком України набули статусу юридичної особи, дозволу на здійснення валютних банківських операцій, якщо умови діяльності комерційних банків відповідають чинному законодавству України та нормативним актам Національного банку України, а також діяльність яких не загрожує інтересам їхніх клієнтів.

Проведення операцій з валютою та валютними цінностями потребує, згідно з вищезазначеним Положенням, наявності банківської ліцензії та отримання письмового дозволу Національного банку України.

Перелік банківських операцій з валютними цінностями міститься в Положенні «Про порядок видачі банкам банківських ліцензій, письмових дозволів та ліцензій на виконання окремих операцій», що затверджено Постановою Правління Національного банку України № 275 від 17.07.2001 р.

Закон України «Про банки і банківську діяльність» встановлює, що банківська ліцензія – документ, який видається Національним банком України в порядку і на умовах, визначених у цьому Законі, на підставі якого банки мають право здійснювати банківську діяльність.

Письмовий дозвіл Національного банку – документ, який видає Національний банк у порядку і на умовах, визначених Законом України «Про банки і банківську діяльність» та Положенням. На підставі письмового дозволу банки мають право здійснювати операції, передбачені ст. 47 Закону України «Про банки і банківську діяльність», де в ч. 2 п. 1 називаються операції з валютними цінностями (з валютою).

Слід зазначити, що банк має право здійснювати банківську діяльність тільки після отримання банківської ліцензії. Особи, винні у здійсненні банківської діяльності без банківської ліцензії, несуть кримінальну, цивільну чи адміністративну відповідальність згідно із законами України.

Для отримання банківської ліцензії банк подає територіальному управлінню за його місцезнаходженням (або Генеральному департаменту банківського нагляду) такі спеціальні документи:

- план (бізнес-план), що визначає види діяльності згідно з банківською ліцензією на поточний рік та стратегію діяльності на наступні три роки (на кожний рік окремо), який має містити: розрахунок балансового звіту (на кінець кожного фінансового року) за підписом голови правління і головного бухгалтера банку;
- розрахунок звіту про фінансовий результат усієї діяльності банку та окремо за кожним видом діяльності на кінець кожного фінансового року за підписом голови правління і головного бухгалтера банку;
- опис банківських операцій з обґрунтуванням їх економічної доцільності (економічного ефекту);

– коло клієнтів, які банк має намір залучити з метою обслуговування;
– розрахунок прибутковості всієї діяльності банку та за кожним видом діяльності окремо на кінець перших трьох років за підписом голови правління і головного бухгалтера;

– економічне обґрунтування прогнозних показників розрахунку балансового звіту та розрахунку звіту про фінансовий результат (опис джерел залучення та спрямування фінансових коштів, потрібних для покриття можливих збитків, прогнозний розрахунок дотримання економічних нормативів);

– опис і дані про управлінську та організаційну структуру банку (підрозділи, у тому числі підрозділи внутрішнього аудиту та з питань аналізу і управління ризиками, їх підпорядкованість, порядок прийняття рішень);

– внутрішні положення про правління (раду директорів) банку. Також для отримання ліцензії банком подаються відповідні внутрішні положення, що регулюють виконання ним операцій. У разі внесення змін до внутрішніх положень, які надавалися банком при отриманні банківської ліцензії, змінені положення банк має подавати до територіального управління за його місцезнаходженням та до Генерального департаменту банківського нагляду у двотижневий строк з дня внесення змін до них.

При отриманні від банку пакета документів та інформації територіальне управління розглядає їх та перевіряє наявність усіх документів. У разі відсутності хоча б одного з документів територіальне управління протягом трьох днів із часу отримання документів повинно повернути банку пакет документів із супровідним листом з обґрунтуванням причин його повернення.

Протягом 10 робочих днів з дня отримання повного пакета документів територіальне управління розглядає його щодо дотримання банком умов, перевіряє достовірність інформації, викладеної у поданих документах, та (у разі потреби) проводить співбесіду з відповідальними особами. За результатами розгляду пакета документів територіальне управління готує висновок про дотримання банком вимог законодавства, готовність банку до здійснення операцій, зазначених у плані (бізнес-плані), а також обґрунтовані пропозиції щодо можливості видачі банку банківської ліцензії, ліцензій на виконання окремих операцій. За якість, достовірність викладеної у висновку інформації та її відповідності вимогам цього Положення та інших нормативно-правових актів Національного банку, своєчасність його підготовки персональну відповідальність несе керівник територіального управління.

У разі позитивного рішення після розгляду пакета документів банку на отримання банківської ліцензії, письмового дозволу та ліцензій

на виконання окремих операцій, але не пізніше двотижневого строку з дня його отримання територіальне управління разом із своїм висновком та клопотанням банку надсилає пакет документів поштою Генеральному департаменту банківського нагляду Національного банку. У разі негативного рішення територіальне управління надсилає банку письмову відмову із зазначенням причин та повертає пакет документів. Генеральний департамент банківського нагляду Національного банку розглядає отримані документи банку та висновок територіального управління щодо їх відповідності вимогам чинних законодавчих актів України та нормативно-правових актів Національного банку. У разі потреби подані документи розглядаються іншими структурними підрозділами Національного банку, які в межах своєї компетенції подають Генеральному департаменту банківського нагляду свої висновки та пропозиції про можливість видачі банку банківської ліцензії, письмового дозволу та ліцензій на виконання окремих операцій. Генеральний департамент банківського нагляду Національного банку готує висновок про можливість видачі банку банківської ліцензії, письмового дозволу, ліцензій на виконання окремих операцій і подає проект відповідного рішення на розгляд Комісії Національного банку.

Рішення про видачу банківської ліцензії, письмового дозволу та ліцензій на виконання окремих операцій чи про відмову в їх наданні приймає Комісія Національного банку протягом одного місяця з дня отримання повного пакета документів. Якщо на момент звернення банку до Національного банку з клопотанням про видачу письмового дозволу або розширення переліку операцій у ньому, чи під час розгляду Національним банком наданих банком відповідних документів Національним банком розглядається питання про застосування до цього банку заходів впливу, то Національний банк може відкласти вирішення питання про видачу письмового дозволу або розширення переліку операцій у ньому до часу прийняття рішення щодо застосування/незастосування до банку заходів впливу. У разі прийняття рішення про видачу банківської ліцензії, письмового дозволу та ліцензій на виконання окремих операцій Генеральний департамент банківського нагляду надсилає територіальному управлінню за місцезнаходженням банку відповідним чином оформлені банківську ліцензію, письмовий дозвіл, ліцензії на виконання окремих операцій із супровідним листом для видачі представникові банку. Банківська ліцензія, письмовий дозвіл, ліцензії на виконання окремих операцій видаються голові правління банку або уповноваженому представникові банку на підставі належним чином оформленого доручення та за наявності копій платіжних доручень, що підтверджують оплату за видачу банківської ліцензії, письмового дозволу та ліцензій на виконання окремих операцій і за бланк банківської ліцензії, письмового дозволу, ліцензій на виконання окремих операцій.

Національний банк може відмовити банку у видачі банківської ліцензії, письмового дозволу, ліцензій на виконання окремих операцій, якщо за результатами розгляду поданого пакета документів установлено, що надано недостовірну або неповну інформацію, або якщо банк не виконав умов, передбачених НБУ. Про відмову у видачі банківської ліцензії, письмового дозволу або ліцензій на виконання окремих операцій Національний банк України повідомляє банк у письмовій формі із зазначенням причин відмови протягом одного місяця з дня отримання повного пакета документів.

Банківська ліцензія, письмовий дозвіл та ліцензії на виконання окремих операцій оформляються на спеціальному бланку, підписуються заступником Голови Національного банку, який за розподілом функціональних обов'язків здійснює загальне керівництво Генеральним департаментом банківського нагляду, і засвідчуються відбитком гербової печатки. Банківська ліцензія, письмовий дозвіл та ліцензії на виконання окремих операцій набирають чинності з дня прийняття Комісією Національного банку відповідного рішення. Банківська ліцензія, письмовий дозвіл та ліцензії на виконання окремих операцій не можуть передаватися третім особам. Оплата за видачу банківської ліцензії, письмового дозволу та ліцензій на виконання окремих операцій здійснюється в розмірі, установленому нормативно-правовими актами Національного банку. Положення про порядок видачі банкам банківських ліцензій, письмових дозволів та ліцензій на виконання окремих операцій, затверджене Постановою Правління НБУ № 275 від 17.07.2001 р., визначає, що філії банків мають право здійснювати операції після реєстрації їх Національним банком та згідно з внутрішньобанківським положенням про філію та за умови видачі банком філії письмового дозволу на здійснення визначеного ним переліку операцій.

Для здійснення валютних операцій банк повинен отримати, крім банківської ліцензії, письмовий дозвіл Національного банку України. Письмовий дозвіл на здійснення валютних операцій видається банку за таких умов: а) наявність банківської ліцензії; б) рівень регулятивного капіталу банку відповідає вимогам Національного банку, що підтверджується незалежним аудитором; в) банк не є об'єктом застосування заходів впливу:

– протягом усього періоду діяльності – для банків, які отримали банківську ліцензію менше ніж за шість місяців до часу звернення до Національного банку з клопотанням про видачу письмового дозволу;

– протягом шести місяців, що передують зверненню банку до Національного банку з клопотанням про видачу письмового дозволу – для банків, які здійснюють банківську діяльність на підставі банківської ліцензії більше ніж шість місяців;

г) банк подав план (бізнес-план) щодо певних видів операцій, на право здійснення яких банк бажає отримати письмовий дозвіл, і цей план схвалено Національним банком. Процедура схвалення плану (бізнес-плану) вважається виконаною в разі відсутності зауважень з боку Національного банку при прийнятті відповідного рішення про видачу банку письмового дозволу на здійснення операцій; д) банк має достатні фінансові можливості для здійснення такої діяльності; е) наявність підрозділів, які виконуватимуть відповідні операції згідно з поданим банком планом (бізнес-планом), служби внутрішнього аудиту, а також підрозділу з питань аналізу та управління ризиками, що має відповідати за встановлення лімітів щодо окремих операцій, лімітів ризиків контрагентів, країн контрагентів, структури балансу відповідно до рішень правління (ради директорів) з питань політики щодо ризикованості та прибутковості діяльності банку; ж) наявність керівників підрозділів банку, кандидатури яких відповідають кваліфікаційним вимогам та спеціальним вимогам, викладеним в нормативних актах НБУ; з) наявність комітетів, а саме: кредитного, тарифного, з питань управління активами і пасивами та відповідних положень про них, що відповідають вимогам чинного законодавства України; и) наявність відповідних внутрішніх положень банку, що регулюють політику управління активами і пасивами, кредитну, інвестиційну, облікову політику банку та проведення ним діяльності, на яку він бажає отримати в Національному банку письмовий дозвіл, що відповідають вимогам чинного законодавства України.

Банк для отримання письмового дозволу подає до територіального управління за його місцезнаходженням (Генеральному департаменту банківського нагляду) такі документи:

– клопотання банку про видачу письмового дозволу за підписом голови правління банку;

– висновок незалежного аудитора про підтвердження відповідності рівня регулятивного капіталу банку встановленим вимогам Національного банку в складі позитивного висновку про діяльність банку за звітний рік або окремих висновок, що підтверджує відповідність рівня регулятивного капіталу банку встановленим вимогам Національного банку на дату прийняття уповноваженим органом банку рішення про отримання письмового дозволу; план (бізнес-план), що визначає види окремих операцій, які банк планує здійснювати, на поточний рік і стратегію діяльності на наступні три роки (у розрізі кожного року окремо), який має містити: а) розрахунок балансового звіту (місячного) на кінець кожного фінансового року за підписом голови правління і головного бухгалтера банку; б) розрахунок звіту про фінансовий результат усієї діяльності банку та окремо за кожним видом діяльності, які планується здійснювати, на кінець кожного фінансового року за підписом голови прав-

ління і головного бухгалтера банку; в) перелік та докладний опис видів операцій, які планує здійснювати банк, з обґрунтуванням їх економічної доцільності (економічного ефекту); г) розрахунок прибутковості всієї діяльності банку та за кожним видом діяльності окремо на кінець перших трьох років за підписом голови правління і головного бухгалтера; д) економічне обґрунтування прогностичних показників розрахунку балансового звіту та розрахунку звіту про фінансовий результат (опис джерел залучення та спрямування коштів, фінансових результатів діяльності, формування фондів та резервів у розмірах, потрібних для покриття можливих збитків, прогностичний розрахунок дотримання економічних нормативів); відомості про забезпеченість банку належним банківським обладнанням, комп'ютерною технікою, програмним забезпеченням та комунікаційними засобами, що відповідають вимогам Національного банку та потрібні для здійснення операцій; інформацію про керівників підрозділів. Ця інформація має бути засвідчена відповідним підрозділом банку, який займається кадровими питаннями; копію рішення Комісії Національного банку або Комісії при територіальному управлінні Національного банку про погодження кандидатури на посаду керівника служби внутрішнього аудиту банку; опис і дані про управлінську та організаційну структуру підрозділів банку, які здійснюватимуть операції, їх підпорядкованість, порядок прийняття рішень; відповідні внутрішні положення банку, що регулюють виконання ним операцій, право на здійснення яких надає йому письмовий дозвіл Національного банку (у тому числі про облікову політику). Внутрішні положення про службу внутрішнього аудиту, кредитний комітет, комітет з питань управління активами та пасивами, тарифний комітет та підрозділ аналізу і управління ризиками. У разі внесення змін до внутрішніх положень, які надавалися банком при отриманні письмового дозволу, змінені положення банк має подавати до територіального управління за його місцезнаходженням та до Генерального департаменту банківського нагляду у двотижневий строк з дня внесення змін до них.

При отриманні від банку пакета документів та необхідної інформації територіальне управління розглядає їх та перевіряє наявність усіх документів. У разі відсутності хоча б одного з документів територіальне управління протягом трьох днів із часу отримання документів повинно повернути банку пакет документів із супровідним листом з обґрунтуванням причин його повернення. Протягом 10 робочих днів з дня отримання повного пакета документів територіальне управління розглядає його щодо дотримання банком усіх умов, перевіряє достовірність інформації, викладеної у поданих документах, та (у разі потреби) проводить співбесіду з працівниками банку, перелік яких зазначено в Положенні. За результатами розгляду пакета документів територіальне управління готує

висновок про дотримання банком вимог Положення, готовність банку до здійснення операцій, зазначених у плані (бізнес-плані), а також обґрунтовані пропозиції щодо можливості видачі банку банківської ліцензії, письмового дозволу, ліцензій на виконання окремих операцій. У разі позитивного рішення після розгляду пакета документів банку на отримання банківської ліцензії, письмового дозволу та ліцензій на виконання окремих операцій, але не пізніше двотижневого строку з дня його отримання територіальне управління разом із своїм висновком та клопотанням банку надсилає пакет документів поштою Генеральному департаменту банківського нагляду Національного банку.

У разі негативного рішення територіальне управління надсилає банку письмову відмову із зазначенням причин та повертає пакет документів. Генеральний департамент банківського нагляду Національного банку розглядає отримані документи банку та висновок територіального управління щодо їх відповідності вимогам чинних законодавчих актів України та нормативно-правових актів Національного банку. У разі потреби подані документи розглядаються іншими структурними підрозділами Національного банку, які в межах своєї компетенції подають Генеральному департаменту банківського нагляду свої висновки та пропозиції про можливість видачі банку банківської ліцензії, письмового дозволу та ліцензій на виконання окремих операцій.

Генеральний департамент банківського нагляду Національного банку готує висновок про можливість видачі банку банківської ліцензії, письмового дозволу, ліцензій на виконання окремих операцій і подає проект відповідного рішення на розгляд Комісії Національного банку. Рішення про видачу банківської ліцензії, письмового дозволу та ліцензій на виконання окремих операцій чи про відмову в їх наданні приймає Комісія Національного банку протягом одного місяця з дня отримання повного пакета документів, зазначених у Положенні. Якщо на момент звернення банку до Національного банку з клопотанням про видачу письмового дозволу або розширення переліку операцій у ньому, або під час розгляду Національним банком наданих банком відповідних документів Національним банком розглядається питання про застосування до цього банку заходів впливу, то Національний банк може відкласти вирішення питання про видачу письмового дозволу або розширення переліку операцій у ньому до часу прийняття рішення щодо застосування/незастосування до банку заходів впливу.

У разі прийняття рішення про видачу банківської ліцензії, письмового дозволу та ліцензій на виконання окремих операцій Генеральний департамент банківського нагляду надсилає територіальному управлінню за місцезнаходженням банку відповідним чином оформлені банківську ліцензію, письмовий дозвіл, ліцензії на виконання окремих операцій.

цій із супровідним листом для видачі представникові банку. Банківська ліцензія, письмовий дозвіл, ліцензії на виконання окремих операцій видаються голові правління банку або уповноваженому представникові банку на підставі належним чином оформленого доручення та за наявності копій платіжних доручень, що підтверджують оплату за видачу банківської ліцензії, письмового дозволу та ліцензій на виконання окремих операцій і за бланк банківської ліцензії, письмового дозволу, ліцензій на виконання окремих операцій.

Національний банк може відмовити банку у видачі банківської ліцензії, письмового дозволу, ліцензій на виконання окремих операцій, якщо за результатами розгляду поданого пакета документів встановлено, що надано недостовірну або неповну інформацію, або якщо банк не виконав умов, зазначених в Положенні. Про відмову у видачі банківської ліцензії, письмового дозволу або ліцензій на виконання окремих операцій Національний банк України повідомляє банк у письмовій формі із зазначенням причин відмови протягом одного місяця з дня отримання повного пакета документів.

Банківська ліцензія, письмовий дозвіл та ліцензії на виконання окремих операцій оформляються на спеціальному бланку, підписуються заступником Голови Національного банку, який за розподілом функціональних обов'язків здійснює загальне керівництво Генеральним департаментом банківського нагляду, і засвідчується відбитком гербової печатки. Вони набувають чинності з дня прийняття Комісією Національного банку відповідного рішення і не можуть передаватися третім особам. Оплата за видачу банківської ліцензії, письмового дозволу та ліцензій на виконання окремих операцій здійснюється у розмірі, встановленому нормативно-правовими актами Національного банку.

Банки мають право надавати письмовий дозвіл своїм філіям на здійснення операцій у межах отриманих банківських ліцензій, письмових дозволів та згідно з вимогами цього Положення, за винятком операцій, для здійснення яких у філій немає технічних можливостей або які філії не мають права здійснювати відповідно до вимог чинних законодавчих актів України та нормативно-правових актів Національного банку України. Таким чином, банк може надавати письмовий дозвіл своїй філії на здійснення операцій з іноземною валютою за умови, що банк сам в установленому законом порядку отримав право на здійснення валютних операцій. Слід відзначити, що, отримавши дозвіл, філії будуть здійснювати свою діяльність згідно з положенням про філію та в межах наданого дозволу.

Такий письмовий дозвіл має бути виписаний на підставі рішення ради та правління банку на бланку банку, підписаний головою правління банку або його заступником і засвідчений відбитком печатки банку.

У дозволі мають зазначатися реквізити банківської ліцензії та письмового дозволу, на підставі яких здійснює свою діяльність банк. Використання факсиміле при здійсненні підпису не дозволяється.

Якщо банк вважає за потрібне надати письмовий дозвіл філії на здійснення банківських операцій з іноземною валютою з обмеженням, то назва цієї операції в письмовому дозволі має відповідати повній назві банківської операції, а назва частини цієї банківської операції, на здійснення якої банк надає філії письмовий дозвіл, має зазначатися як доповнення або продовження назви банківської операції. Банк протягом трьох робочих днів з дня прийняття правлінням банку рішення про надання філії письмового дозволу на здійснення банківських операцій з іноземною валютою подає територіальному управлінню за місцезнаходженням філії пакет документів для розгляду питання про погодження дозволу, який має містити три оригінали письмового дозволу, клопотання про погодження, копію письмового дозволу банку, копії документів на право власності на приміщення філії або договору оренди приміщення.

Територіальне управління за місцезнаходженням філії протягом 10 робочих днів з дня отримання пакета документів перевіряє можливість філії для здійснення нею таких операцій і погоджує письмовий дозвіл шляхом засвідчення оригіналу письмового дозволу підписом керівника територіального управління та відбитком печатки територіального управління. Оплата за погодження дозволу здійснюється у розмірі, установленому нормативно-правовими актами Національного банку.

Територіальне управління за місцезнаходженням філії протягом п'яти робочих днів надсилає до територіального управління за місцезнаходженням банку – юридичної особи висновок про погодження письмового дозволу філії на здійснення операцій з іноземною валютою.

Філія банку має право розпочати здійснення банківських операцій, зазначених у письмовому дозволі, з дати погодження письмового дозволу на їх здійснення, виданого банком, з територіальним управлінням за місцезнаходженням філії. Внесення банком змін у письмовий дозвіл філії (розширення або обмеження) здійснюється шляхом відкликання попереднього та надання нового письмового дозволу і його погодження з територіальним управлінням за місцезнаходженням філії.

18.5. Наслідки порушення правових норм НБУ у сфері розрахунків іноземною валютою

Юридична відповідальність як складова частина правової системи в правовому регулюванні виконує дуже важливу функцію – охорони правопорядку. У широкому (філософському) розумінні поняття відпові-

дальності трактується як відношення особи до суспільства, держави, інших осіб з погляду виконання їх певних вимог, усвідомлення і правильного розуміння громадянином своїх обов'язків у відношенні до суспільства, держави та інших громадян. У вузькому (спеціально-юридичному) розумінні юридична відповідальність інтерпретується як реакція держави на здійснене правопорушення. Юридична відповідальність у сфері валютного законодавства – це застосування до порушника передбачених санкцій, норм валютного законодавства, засобів державного впливу, що виражається у формі позбавлення організаційного чи майнового характеру.

Для аналізу юридичної відповідальності у сфері валютного законодавства розглянемо поняття валютного правопорушення.

Перш за все слід сказати, що валютне правопорушення – це акт поведінки суб'єкта валютних правовідносин, який виражається в здійсненні яких-небудь активних дій (продаж валюти фізичною особою, здійснення валютних операцій уповноваженим банком без отримання письмового дозволу) чи бездіяльності (нездійснення уповноваженим банком функцій агента валютного ринку).

Наступною ознакою є те, що валютне правопорушення – це тільки вольовий акт поведінки, тобто воно залежить від волі і свідомості учасників і здійснюється добровільно. На підтвердження цього твердження слід зауважити, що не є правопорушенням діяння, яке не контролюється свідомістю суб'єкта, чи здійснюється тоді, коли суб'єкт позбавлений права вибору іншої поведінки, крім протиправної. Наприклад, продаж валюти чи валютних цінностей фізичною особою є свідомою поведінкою, яка засвідчує її волевиявлення; водночас продаж валюти чи валютних цінностей, здійснений під певним тиском (загроза завдання шкоди, шантаж розголошення певних відомостей), не можна вважати правопорушенням, оскільки в цьому випадку відсутнє вільне волевиявлення.

Валютне правопорушення – це завжди протиправне діяння, яке порушує вимоги валютного законодавства. Наприклад, здійснення банком валютних операцій без ліцензії на право здійснення валютних операцій, яка видається Національним банком України, є валютним правопорушенням, оскільки операції з валютою та валютними цінностями здійснюються лише на підставі ліцензії НБУ.

Валютним правопорушенням визнається лише таке правопорушення, суб'єкт якого усвідомлює суспільну небезпечність такого діяння. Валютне правопорушення завжди соціально шкідливе. Як і будь-яке правопорушення, воно завдає шкоди особі, суспільству, державі.

Чинним законодавством за порушення валютного законодавства на території України передбачено декілька різновидів юридичної відповідальності, зокрема кримінальна та адміністративна. Однак, крім за-

значених засобів, можна згадати зазначені в законодавстві заходи фінансового впливу на правопорушників, а також застосування певного спеціального ряду санкцій. Посилання на ці види відповідальності містяться в Кримінальному кодексі, Кодексі про адміністративні правопорушення, Законі України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті», Декреті КМУ «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», Положенні НБУ «Про валютний контроль» та інших нормативно-правових актах.

Питання для самостійного вивчення

1. Що таке ліміт каси?
2. Порядок застосування РРО (реєстратора розрахункових операцій).
3. Особливості здійснення розрахунків за допомогою акредитиву.
4. Які форми документів для безготівкових розрахунків більш вигідні для платника?
5. Які форми документів для безготівкових розрахунків більш вигідні для отримувача коштів?
6. Судова практика щодо опротестованих векселів підприємців.
7. Відповідальність за порушення умов ліцензії НБУ на здійснення операцій в іноземній валюті.

Тести для поточного контролю

18.1. Вся готівка, що надходить до кас, має оприбутковуватися своєчасно, а саме:

- у день одержання готівкових коштів;
- на наступний день одержання готівкових коштів;
- не пізніше останнього робочого дня місяця, коли було одержання готівкових коштів.

18.2. Не встановлюються ліміт каси та строки здавання готівкової виручки (готівки):

- банкам і підприємцям;
- банкам;
- підприємцям.

18.3. Готівкова виручка (готівка), що перевищує встановлений ліміт каси:

- у цей день обов'язково здається до банків для її зарахування на банківські рахунки;

- може залишатись у підприємства до кінця поточного місяця;
- повинна накопичуватись у касі підприємства для здійснення потрібних витрат до настання строків цих виплат.

18.4. Підприємства мають право зберігати у своїй касі готівку, одержану в банку для виплат, що належать до фонду оплати праці, а також пенсій, стипендій, дивідендів (доходу), понад установлений ліміт каси протягом:

- трьох робочих днів, включаючи день одержання готівки в банку;
- п'яти робочих днів, включаючи день одержання готівки в банку;
- трьох робочих днів з наступного дня після одержання готівки в банку;
- п'ятнадцяти робочих днів з наступного дня після одержання готівки в банку.

18.5. Якщо підзвітній особі одночасно видана готівка як на відрядження, так і для вирішення в цьому відрядженні виробничих (господарських) питань, то строк, на який видана готівка під звіт на ці завдання:

- не повинен перевищувати 3 робочих днів;
- може бути продовжено до завершення терміну відрядження;
- не повинен перевищувати 10 робочих днів від дня видачі готівкових коштів під звіт;
- не повинен перевищувати 2 робочих днів, включаючи день отримання готівкових коштів під звіт.

18.6. Застосування РРО (реєстратор розрахункових операцій) або використання РК (розрахункова книжка) необхідне для проведення розрахунків:

- готівкових;
- безготівкових;
- готівкових та безготівкових.

18.7. Установлений ліміт каси визначається:

- самостійно підприємством;
- банком;
- підприємством за погодженням з банком.

ТЕМА 19. ГОСПОДАРСЬКІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

- 19.1. *Загальні положення про господарські зобов'язання.*
- 19.2. *Види зобов'язань: майново-господарські, організаційно-господарські, соціально-комунальні, публічні.*
- 19.3. *Підстави виникнення господарських зобов'язань.*
- 19.4. *Умови припинення господарських зобов'язань.*
- 19.5. *Загальні умови укладення договорів, що породжують господарські зобов'язання.*
- 19.6. *Істотні умови господарського договору.*
- 19.7. *Види господарських договорів.*

19.1. Загальні положення про господарські зобов'язання

Відповідно до ч. 1 ст. 173 Господарського Кодексу господарським визнається зобов'язання, яке виникає між суб'єктом господарювання та іншим учасником або учасниками відносин у сфері господарювання з підстав, передбачених Господарським Кодексом, згідно з яким один суб'єкт (зобов'язальна сторона в тому числі і боржник) зобов'язаний вчинити певну дію господарського чи управлінсько-господарського характеру на користь іншого суб'єкта (виконати роботу, передати майно, сплатити гроші, надати інформацію тощо) або утриматись від певних дій, а інший суб'єкт (управнена сторона, в тому числі кредитор) має право вимагати від зобов'язальної сторони виконання її обов'язку.

Суб'єктами зобов'язань є певні суб'єкти господарювання: управнена сторона (кредитор) та зобов'язальна сторона (боржник).

Кредитор – це особа, яка управнена вимагати від свого контрагента (боржника) вчинення певної дії (ряду дій) чи утриматись від її (їх) виконання.

Боржник – це особа, яка зобов'язана вчинити на користь кредитора певну дію (дії) чи утриматися від її (їх) вчинення.

Змістом господарського зобов'язання є дії господарського чи управлінсько-господарського характеру, які повинні виконати або, навпаки, утриматися від їх виконання зобов'язальна сторона на вимогу управленої сторони.

Сторони за взаємною згодою можуть конкретизувати або розширити зміст господарських зобов'язань у процесі їх виконання, якщо законом не встановлено інше.

19.2. Види зобов'язань: майново-господарські, організаційно-господарські, соціально-комунальні, публічні

Згідно з Господарським Кодексом України господарські зобов'язання можуть бути майново-господарські, організаційно-господарські, соціально-комунальні та публічні.

Згідно з ч. 1 ст. 175 ГК України *майново-господарськими* визнаються такі зобов'язання, які виникають між учасниками господарських відносин при здійсненні господарської діяльності, на підставі яких зобов'язальна сторона повинна вчинити певні господарські дії на користь іншої сторони чи утриматись від їх вчинення, а управнена сторона має право вимагати від зобов'язальної сторони виконання її обов'язку.

Суб'єктами майново-господарських зобов'язань можуть бути: суб'єкти господарювання (господарські організації, громадяни України, іноземці і особи без громадянства, які зареєстровані як підприємці відповідно до законодавства, а також філії, представництва та інші відокремлені підрозділи господарських організацій); негосподарючі суб'єкти – юридичні особи, а також органи державної влади, органи місцевого самоврядування, які наділені господарською компетенцією.

Організаційно-господарським зобов'язанням визнається таке господарське зобов'язання, яке виникає в процесі управління господарською діяльністю між суб'єктом господарювання та суб'єктом організаційно-господарських повноважень відповідно до якого зобов'язальна сторона повинна здійснити в інтересах іншої сторони певну управлінсько-господарську (організаційну) дію або утриматись від певної дії, а управнена сторона має право вимагати від зобов'язальної сторони виконання її обов'язку.

Ч. 2. ст. 176 ГК України окреслює коло суб'єктів організаційно-господарських зобов'язань, які виникають:

– між суб'єктами господарювання і власником, який є засновником певного суб'єкта або органом державної влади, органом місцевого

го самоврядування, наділеним господарською компетенцією щодо цього суб'єкта;

– між суб'єктами господарювання, які спільно організують об'єднання підприємств чи господарське товариство, та органами управління цих об'єднань та товариств;

– між суб'єктами господарювання, у випадках якщо один з них є щодо іншого дочірнім підприємством;

– в інших випадках, передбачених Господарським Кодексом, іншими законодавчими актами чи статутними документами суб'єкта господарювання.

Суб'єкти господарювання мають право спільно здійснювати господарську діяльність для досягнення спільної мети без утворення єдиного суб'єкта господарювання, на умовах, визначених договором про спільну діяльність. У разі якщо учасники договору про спільну діяльність доручають управління спільною діяльністю одному з учасників, на нього може бути покладено обов'язок ведення спільних справ. Такий учасник здійснює організаційно-управлінські повноваження на підставі доручення, яке підписано іншими учасниками.

Соціально-комунальні зобов'язання суб'єктів господарювання. За рішенням місцевої ради за рахунок своїх коштів та відповідно до чинного законодавства суб'єкти господарювання зобов'язані створювати спеціальні робочі місця для осіб з обмеженою працездатністю та організувати їх професійну підготовку. Такий припис може міститися в рішенні місцевої ради чи в законодавчому акті. Так, згідно із Законом України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» від 19.03.1991 р. для підприємств (об'єднань), організацій, установ, незалежно від форми власності і форми господарювання встановлюється норматив робочих місць для забезпечення працевлаштування інвалідів у розмірі чотирьох відсотків від загальної чисельності працюючих, а якщо працюють від п'ятнадцяти до двадцяти п'яти осіб – у кількості одного робочого місця.

Суб'єкти господарювання в добровільному порядку та на власний розсуд можуть брати на себе такі зобов'язання: про господарську допомогу у вирішенні питань соціального розвитку населених пунктів їх місцезнаходження; будівництво та утримання соціально-культурних об'єктів, об'єктів комунального господарства та побутового обслуговування; надавати іншу господарську допомогу з метою вирішення місцевих проблем. Також суб'єкти господарювання мають право брати участь у формуванні відповідних фондів місцевих рад, якщо інше не встановлено законом, а також брати участь у виконанні робіт з комплексного економічного та соціального розвитку території.

Публічним є зобов'язання, в якому одна сторона – підприємець – бере на себе обов'язок здійснювати продаж товарів, виконання робіт

чи надання послуг кожному, хто до нього звернеться (роздрібна торгівля, перевезення транспортом загального користування, послуги зв'язку тощо). Підприємець не має права надавати переваги одному споживчу над іншим щодо укладення публічного договору, якщо інше не передбачено законом. Крім того, підприємець не має права відмовитись від укладення публічного договору за наявності у нього можливостей надання споживачу відповідних товарів, робіт, послуг.

Суб'єкт господарювання, який безпідставно ухиляється від виконання публічного зобов'язання, повинен відшкодувати іншій стороні спричинені такими діями збитки. Розмір, умови та порядок відшкодування визначені гл. 25 Господарського Кодексу України, а також гл. 51 Цивільного Кодексу України та іншими нормативно-правовими актами.

19.3. Підстави виникнення господарських зобов'язань

Підстави виникнення господарських зобов'язань передбачені ст. 174 ГК України. Відповідно до цієї статті господарські зобов'язання виникають:

- безпосередньо із закону чи іншого нормативно-правового акта, який регулює господарську діяльність;
- з акта управління господарською діяльністю;
- з господарського договору та інших угод, передбачених законом, а також з угод, які не передбачені законом, але не суперечать йому;
- внаслідок заподіяння шкоди суб'єкту чи суб'єктом господарювання, придбання чи збереження майна суб'єкта чи суб'єктом господарювання за рахунок іншої особи без достатніх на те підстав;
- у результаті створення об'єктів інтелектуальної власності;
- у результаті інших дій суб'єктів, а також внаслідок подій, з якими закон пов'язує настання правових наслідків у сфері господарювання.

19.4. Умови припинення господарських зобов'язань

Загальні умови припинення господарських зобов'язань викладені в ст. 202 ГК України. Згідно з цією статтею господарське зобов'язання припиняється у разі:

- виконання, яке проведено належним чином;
- зарахуванням зустрічної однорідної вимоги або страхового зобов'язання;
- у разі поєднання управненої та зобов'язальної сторони в одній особі;

- за згодою сторін;
- через неможливість його виконання;
- у випадках його розірвання чи визнання недійсним за рішенням суду;
- в інших випадках, передбачених ГК або іншими законами.

Більшість зобов'язань припиняється їх виконанням. Однаке припинення зобов'язань може бути обумовлено не будь-яким, а саме належним його виконанням, тобто таким, яке відповідає умовам зобов'язання, вимогам закону та інших правових актів, а в разі відсутності таких вимог і умов – іншим вимогам, які зазвичай висуваються. Належне виконання – це таке виконання коли досягнуто мету, заради якої виникло зобов'язання. Якщо зобов'язальна сторона мала два або декілька зобов'язань, за якими вона мала право вибору (альтернативне зобов'язання), і належним чином виконала хоча б одне – то господарське зобов'язання вважається виконаним. В альтернативному зобов'язанні боржник повинен вчинити для кредитора одну із декількох дій, які передбачені чи законом, чи договором. При цьому альтернативне зобов'язання, незважаючи на множинність предмета, – єдине зобов'язання.

Зарахування зустрічної однорідної вимоги як спосіб припинення зобов'язання характеризується тим, що при наявності двох зустрічних однорідних вимог, строк виконання яких настав чи виконання яких можна вимагати в один і той же час, вони взаємно погашають один одного повністю (якщо суми зустрічних зобов'язань рівні) чи частково (якщо суми зустрічних зобов'язань різні). Зарахування повинно бути проведене за заявою однієї зі сторін, за наявності трьох умов у сукупності: зустрічність вимог, тобто участь сторін одночасно у двох зобов'язаннях; однорідність предмету зобов'язання; настання строку виконання за цими вимогами. Не допускається зарахування вимог, за якими за заявою іншої сторони належить застосувати строк позовної давності і цей строк вийшов. Крім цього, не можна вимагати зарахування зобов'язання, за яким вийшов строк позовної давності.

Господарське зобов'язання може бути припинене *за згодою сторін*. Розрізняють три види підстав припинення господарських зобов'язань за згодою сторін: угода про заміну одного зобов'язання іншим між тими ж сторонами – новація, відступлення та прощення боргу. Для новації характерні такі ознаки: наявність угоди сторін, тобто відсутність спору щодо припинення дії попереднього зобов'язання і щодо умов нового зобов'язання; припинення попереднього зобов'язання; припинення всіх додаткових зобов'язань, які забезпечують виконання попереднього зобов'язання, у разі якщо сторони не домовились при укладенні нової угоди про інше; виникнення між тими ж особами ново-

го зобов'язання, яке містить умови про інший предмет чи інший спосіб виконання. При прощенні боргу зобов'язання припиняється звільненням кредитором боржника від покладених на нього обов'язків, якщо це не порушує прав третіх осіб щодо майна кредитора. За згодою сторін зобов'язання може бути припинено наданням замість виконання відступного (сплата грошей, передача майна, виконання робіт тощо). Розмір, строки та порядок надання відступного встановлюється сторонами.

Господарське зобов'язання припиняється *при поєднанні управленої та зобов'язальної сторін в одній особі*. Ця умова припинення зобов'язання має місце у випадках злиття та приєднання юридичних осіб, пов'язаних взаємними зобов'язаннями. В обох випадках зникає інший суб'єкт правовідносин, у зв'язку з чим припиняються і самі правовідносини. Зобов'язання виникає знову, якщо це об'єднання припиняється.

Господарське зобов'язання припиняється *у разі неможливості його виконання*. Зобов'язання припиняється, якщо неможливість виконання викликана обставинами, за які жодна із сторін не відповідає, тобто неможливість виконання повинна настати через об'єктивні обставини (випадково). На практиці такі обставини сторони називають обставинами нездоланної сили (форс-мажор). Зобов'язання припиняється неможливістю виконання при ліквідації суб'єкта господарювання (боржника або кредитора), крім випадків, коли виконання зобов'язань ліквідованої юридичної особи покладається на іншу особу в порядку правонаступництва. Крім того, однією з підстав припинення господарського зобов'язання є ліквідація суб'єкта господарювання – банкрута, який є учасником зобов'язання.

19.5. Загальні умови укладення договорів, що породжують господарські зобов'язання

Підставою виникнення господарсько-договірних зобов'язань є господарський договір. Чинне законодавство не містить поняття «господарський договір», а загальне визначення договору передбачено Цивільним Кодексом, а саме ст. 626, згідно з якою договір – це домовленість двох або більше сторін, яка спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Застосовуючи це визначення можна сказати, що господарський договір – це домовленість майнового характеру між суб'єктами господарювання або між суб'єктами господарювання та негосподарюючими суб'єктами – юридичними особами, яка встановлює, змінює чи припиняє права та обов'язки сторін при здійсненні господарської діяльності.

Згідно з ч. 4. ст. 179 ГК України при укладенні господарських договорів сторони можуть визначати зміст договору на основі вільного волевиявлення, коли сторони мають право на власний розсуд узгоджувати будь-які умови договору, які не суперечать законодавству.

Сторони можуть визначати зміст договору на основі примірного договору або на основі типового договору. Примірний договір рекомендується органом управління суб'єктам господарювання при цьому сторони мають право за взаємною згодою змінювати окремі умови чи доповнювати його зміст.

При укладенні договору на основі типового договору, затвердженого Кабінетом Міністрів чи іншим органом державної влади, сторони не можуть відступати від змісту типового договору, однак мають право конкретизувати його умови. Крім цього, сторони також можуть визначати свої права та обов'язки за договором на підставі договору приєднання, який пропонується однією зі сторін для інших можливих суб'єктів, але ці суб'єкти при вступі до договору не мають права наполягати на зміні його змісту. Згідно з ч. 1 ст. 634 ГК договором приєднання є договір, умови якого встановлені однією із сторін у формулярах або інших стандартних формах, і який може бути укладений тільки шляхом приєднання іншої сторони до договору, який пропонується в цілому.

Зобов'язання суб'єктів господарювання, які забезпечують суб'єктів господарювання і негосподарюючих суб'єктів – юридичних осіб електроенергією, зв'язком, послугами різних видів транспорту, а у випадках, передбачених законодавством, також інших суб'єктів господарювання належать до числа публічних зобов'язань, а господарські договори, які укладаються в зазначених сферах, є публічними договорами. Такий суб'єкт господарювання не може відмовитись від укладання публічного договору за наявності у нього можливості надати споживачу відповідні послуги, товари або виконати певні роботи.

Господарські договори укладаються за правилами, які встановлені Цивільним Кодексом, з урахуванням особливостей, передбачених Господарським Кодексом, та іншими нормативно-правовими актами щодо окремих видів договорів.

19.6. Істотні умови господарського договору

Умови договору, які визначені угодою сторін договору і які направлені на встановлення, зміну або припинення господарських зобов'язань, а також умови, які приймаються сторонами як обов'язкові відповідно до законодавства становлять зміст господарського договору.

Господарський договір вважається укладеним у випадку, коли між сторонами у передбачених законом порядку та формі досягнута згода щодо всіх його істотних умов.

Істотними умовами, згідно з ч. 2 ст. 180 ГК України, вважаються такі умови які необхідні і достатні для укладення договору, або умови, щодо яких на вимогу однієї із сторін повинна бути досягнута угода. Для того, щоб договір вважався укладеним необхідно узгодити всі його істотні умови.

Відповідно до ч. 3 ст. 180 ГК сторони господарського договору при його укладенні повинні узгодити предмет, ціну та строк дії договору. Законодавством ці умови визначені як істотні і без досягнення угоди за цими умовами договір не може бути укладений. Без визначення того, що є предметом договору, неможливо укласти договір. Умови про предмет повинні визначати найменування (номенклатуру, асортимент), кількість продукції (робіт, послуг), а також вимоги щодо їх якості. Вимоги щодо якості предмета договору визначаються обов'язковими для сторін нормативними документами, а якщо вони відсутні – в договірному порядку.

Ціна в господарському договорі встановлюється за домовленістю сторін. У випадках, встановлених законодавством, застосовуються ціни (тарифи, ставки), які встановлені або регулюються уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування. Зміна ціни після укладення договору допускається лише у випадках і на умовах, які встановлені договором або законом, але зміна ціни в договорі після його виконання не допускається. За згодою сторін в господарському договорі можуть бути передбачені доплати до встановленої ціни за продукцію (роботи, послуги) вищої якості чи виконання робіт у скорочені строки порівняно з нормативними. Якщо ціна буде визнана такою, яка порушує вимоги антимонopolно-конкурентного законодавства, антимонopolний орган має право вимагати від сторін зміни умов договору щодо ціни.

Під строком дії господарського договору слід розуміти час, протягом якого існують господарські зобов'язання сторін, які виникли на підставі цього договору. На зобов'язання, які виникли у сторін до укладення ними господарського договору не поширюються умови укладення договору в тому випадку, якщо договором не передбачено інше. Закінчення строку дії господарського договору не звільняє сторони від відповідальності за порушення умов договору, яке мало місце під час дії договору.

19.7. Види господарських договорів

Господарські договори можна класифікувати за декількома критеріями.

За суб'єктами договори бувають:

– двосторонні. Наприклад, договір поставки продукції (сторонами в цьому договорі є постачальник і покупець);

– багатосторонні. Наприклад, договір перевезення вантажів (сторонами в цьому договорі є перевізник, вантажовідправник і вантажодержувач).

За юридичною підставою укладання договори бувають:

– договори, які укладаються на підставі державних замовлень і зміст яких повинен відповідати цим замовленням. Вони визначаються і регулюються як державні контракти. Це – поставка товарів, виконання робіт тим споживачам, потреби яких фінансуються за рахунок держави і замовниками у цих договорах є державні органи;

– договори, які укладаються на основі вільного волевиявлення сторін, яке юридично виражене в істотних умовах договорів.

За способом виникнення договори бувають: формальні, реальні та консенсуальні. Для укладення формального договору необхідне узгодження волевиявлення сторін та вираження волі у певній, визначеній законом формі. Для укладання реального господарського договору необхідні не тільки узгодження волі сторін, а й передача речі – об'єкта договору. Консенсуальні договори виникають у момент реальних намірів сторін, які недвозначно виражені словами або конклюдентними діями. Вони повинні мати письмову форму.

За способом оферти і визначення змісту договори бувають:

– договори приєднання. Це такі договори, в яких одна сторона наперед встановлює умови майбутнього договору у формулярах або інших стандартних формах. Іншій стороні залишається або прийняти їх в цілому або не вступати в договір, запропонувати свої умови інша сторона не може;

– договори, зміст яких сторони визначають під час їх укладання. За змістом істотних умов договори поділяються на прості та складні. Прості господарські договори містять у собі майнові елементи лише одного виду договору, наприклад поставки. Складні господарські договори поєднують майнові елементи двох і більше договорів.

За регулятивними функціями договори бувають:

– попередні, що визначають умови, на яких сторони зобов'язуються у певний строк (не пізніше одного року з моменту укладання попереднього договору) укласти основний договір;

– основні договори;

– генеральні господарські договори, які укладаються на весь період діяльності, яка регулюється. Цей договір визначає істотні умови співробітництва сторін протягом усього періоду здійснення діяльності.

– поточні господарські договори, вони укладаються на підставі генерального договору і розраховані на певні (короткі) проміжки часу.

Питання для самостійного вивчення

1. Господарські зобов'язання, що не обов'язкові для виконання.
2. Особливості договорів про спільну діяльність без створення юридичної особи.
3. Відмінності договорів публічних та договорів приєднання за матеріалами судової практики ВСУ та ВГСУ.
4. Інтелектуальна власність як об'єкт господарського договору.
5. Особливості неукладеності та недійсності господарських договорів за матеріалами судової практики ВСУ та ВГСУ.

Тести для поточного контролю

19.1. Господарські договори за суб'єктами бувають:

- двосторонні та багатосторонні;
- односторонні та багатосторонні;
- односторонні, двосторонні та багатосторонні.

19.2. Відносини, що виникають між суб'єктами господарювання при безпосередньому здійсненні господарської діяльності, – це:

- господарсько-виробничі відносини;
- організаційно-господарські відносини;
- внутрішньогосподарські відносини;
- зовнішньогосподарські відносини.

19.3. Відносини, що складаються між суб'єктами господарювання та суб'єктами організаційно-господарських повноважень у процесі управління господарською діяльністю, – це:

- господарсько-виробничі відносини;
- організаційно-господарські відносини;
- внутрішньогосподарські відносини;
- зовнішньогосподарські відносини.

19.4. Відносини, що складаються між структурними підрозділами суб'єктів господарювання та відносини суб'єкта господарювання з його структурними підрозділами, – це:

- внутрішньогосподарські відносини;
- організаційно-господарські відносини;
- господарсько-виробничі відносини.

19.5. За способом виникнення договори бувають:

- формальні, реальні та консенсуальні;
- реальні та консенсуальні;
- формальні та консенсуальні.

ТЕМА 20. ГОСПОДАРСЬКИЙ ДОГОВІР

- 20.1. Законодавство про господарські договори.
- 20.2. Правові вимоги до змісту господарського договору.
- 20.3. Правові вимоги до форми господарського договору.
- 20.4. Особливості укладення попередніх договорів.
- 20.5. Особливості укладення господарських договорів за державним замовленням.
- 20.6. Укладення господарських договорів на основі вільного волевиявлення сторін, зразкових та типових договорів. Господарські договори, що укладаються на біржах, ярмарках та публічних торгах.
- 20.7. Порядок укладання господарських договорів (традиційний, конкурентні способи, шляхом переговорів).

20.1. Законодавство про господарські договори

Поняття «господарський договір» законодавством України не визначене. Ст. 173 ГК України лише дає загальне визначення господарського зобов'язання – ним визнається зобов'язання, що виникає між суб'єктом господарювання та іншим учасником (учасниками) відносин у сфері господарювання з підстав, передбачених ГК України, в силу якого один суб'єкт (зобов'язальна сторона, у тому числі боржник) зобов'язаний вчинити певну дію господарського чи управлінсько-господарського характеру на користь іншого суб'єкта (виконати роботу, передати майно, сплатити гроші, надати інформацію тощо), або утриматися від певних дій, а інший суб'єкт (управнена сторона, у тому числі кредитор) має право вимагати від зобов'язальної сторони виконання її обов'язку. Також у ст. 179 ГК України міститься визначення господарсько-договірних зобов'язань як майново-господарських зобов'язань, що виникають між суб'єктами господарювання або між суб'єктами господарювання і негосподарюючими суб'єктами – юридичними особами на підставі господарських договорів.

Зважаючи на те, що господарський договір є різновидом цивільно-правової угоди, тобто – за своєю юридичною природою – є погодженою дією двох або більше сторін, спрямованою на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків (ст. 202, 626 ЦК України), на нього поширюються загальні положення гл. 16, 47–53 та інші положення ЦК України щодо угод (зобов'язань) у разі, якщо вони не суперечать положенням господарського законодавства України. Підтвердженням цього є ч. 7 ст. 179 ГК України, відповідно до якої господарські договори укла-

даються за правилами, встановленими ЦК України з урахуванням особливостей, передбачених ГК України, іншими нормативно-правовими актами щодо окремих видів договорів.

Поняття господарського договору виступає у двох аспектах: 1) під поняттям «договір» розуміються правовідносини, що виникають із договору як юридичного акта; 2) мається на увазі правовий документ, яким зафіксовано виникнення договірної зобов'язання з волі його учасників.

Господарський договір опосередковує відносини (конкретніше, як йшлося вище, – зобов'язання), що виникають між суб'єктами господарювання або між суб'єктами господарювання і негосподарюючими суб'єктами – юридичними особами, а також органами державної влади, органами місцевого самоврядування, наділеними господарською компетенцією. Іншими словами, характерною ознакою господарського договору є те, що він укладається між суб'єктами господарської (в тому числі підприємницької) діяльності або між одним чи декількома такими особами і негосподарюючою юридичною особою, в тому числі органами влади.

Зобов'язання майнового характеру, що виникають між суб'єктами господарювання та негосподарюючими суб'єктами – громадянами, не є господарськими і регулюються іншими актами законодавства (ч. 3 ст. 175 ГК України).

Укладення господарських договорів між суб'єктами господарської (підприємницької) діяльності зумовлює необхідність набуття ними цього статусу шляхом їх державної реєстрації, процедура проведення якої розглядалася вище.

Проте вищевказаним не обмежуються ознаки господарських договорів. Окрім суб'єктного складу такого договору, важливе значення має його предмет. Ним, як йшлося вище, є майново-господарські зобов'язання сторін, необхідність оформлення яких зумовлює існування господарського договору. Згідно з ч. 1 ст. 175 ГК України майново-господарськими визнаються цивільно-правові зобов'язання, що виникають між учасниками господарських відносин при здійсненні господарської діяльності, в силу яких зобов'язальна сторона повинна вчинити певну господарську дію на користь другої сторони або утриматися від певної дії, а управнена сторона має право вимагати від зобов'язальної сторони виконання її обов'язку. Господарським зобов'язання, відповідно, стає у разі, коли воно виникає з приводу чи у зв'язку зі здійсненням суб'єктами господарської (зокрема підприємницької) діяльності, ознаки якої наводяться у ст. 3 (ст. 42) ГК України.

Таким чином, господарським є договір, укладений між суб'єктами господарської (в тому числі підприємницької) діяльності або між: одним

чи декількома такими особами і негосподарюючою юридичною особою з приводу чи у зв'язку зі здійсненням ними господарської (зокрема підприємницької) діяльності.

20.2. Правові вимоги до змісту господарського договору

Відповідно до ст. 180 ГКУ зміст господарського договору становлять умови договору, визначені угодою його сторін, спрямованою на встановлення, зміну або припинення господарських зобов'язань, як погоджені сторонами, так і ті, що приймаються ними як обов'язкові умови договору відповідно до законодавства.

Господарський договір вважається укладеним, якщо між сторонами в передбачених законом порядку та формі досягнуто згоди щодо всіх його істотних умов. Істотними є умови, визнані такими за законом чи необхідні для договорів цього виду, а також умови, щодо яких на вимогу однієї зі сторін повинна бути досягнута згода. При укладенні господарського договору сторони зобов'язані в будь-якому разі погодити предмет, ціну і строк дії договору.

Умови про предмет у господарському договорі повинні визначати найменування (номенклатуру, асортимент) та кількість продукції (робіт, послуг), а також вимоги до їх якості. Вимоги щодо якості предмета договору визначаються відповідно до обов'язкових для сторін нормативних документів, а в разі їх відсутності – у договірному порядку з дотриманням умов, що забезпечують захист інтересів кінцевих споживачів товарів і послуг.

Ціна в господарському договорі визначається в порядку, встановленому ГКУ, законами та актами Кабінету Міністрів України. За згодою сторін у господарському договорі може бути передбачено доплати до встановленої ціни за продукцію (роботи, послуги) вищої якості або виконання робіт у скорочені строки порівняно з нормативними. У разі визнання погодженої сторонами в договорі ціни такою, що порушує вимоги антимонопольно-конкурентного законодавства, антимонопольний орган має право вимагати від сторін зміни умов договору щодо ціни.

Строком дії господарського договору є час, впродовж якого існують господарські зобов'язання сторін, що виникли на основі цього договору. На зобов'язання, що виникли у сторін до укладення ними господарського договору, не поширюються умови укладеного договору, якщо договором не передбачено інше. Закінчення строку дії господарського договору не звільняє сторони від відповідальності за його порушення, що мало місце під час дії договору.

20.3. Правові вимоги до форми господарського договору

Загальний порядок укладення господарських договорів визначається у ст. 181 ГКУ. Господарський договір за загальним правилом викладається у формі єдиного документа, підписаного сторонами та скріпленого печатками. Допускається укладення господарських договорів у спрощений спосіб, тобто шляхом обміну листами, факсограмами, телеграмами, телефонограмами тощо, а також шляхом підтвердження прийняття до виконання замовлень, якщо законом не встановлено спеціальні вимоги до форми та порядку укладення цього виду договорів.

Проект договору може бути запропонований будь-якою зі сторін. Якщо проект договору викладено як єдиний документ, він надається другій стороні у двох примірниках. Сторона, яка одержала проект договору, в разі згоди з його умовами оформляє договір відповідно до вимог ч. 1 ст. 181 ГКУ і повертає один примірник договору другій стороні або надсилає відповідь на лист, факсограму тощо у двадцятиденний строк після одержання договору.

За наявності заперечень щодо окремих умов договору сторона, яка одержала проект договору, складає протокол розбіжностей, про що робиться застереження в договорі, та у двадцятиденний строк надсилає другій стороні два примірники протоколу розбіжностей разом з підписаним договором. Сторона, яка одержала протокол розбіжностей до договору, зобов'язана протягом двадцяти днів розглянути його, у цей же строк вжити заходів для врегулювання розбіжностей з другою стороною і включити в договір усі прийняті пропозиції, а ті розбіжності, що залишились неврегульованими, передати в цей же строк до суду, якщо на це є згода другої сторони.

У разі досягнення сторонами згоди щодо всіх або окремих умов, зазначених у протоколі розбіжностей, така згода має бути підтверджена в письмовій формі (протоколом узгодження розбіжностей, листами, телеграмами, телетайпограмами тощо). Якщо сторона, яка одержала протокол розбіжностей щодо умов договору, заснованого на державному замовленні або такого, укладення якого є обов'язковим для сторін на підставі закону, або сторона – виконавець за договором, що в установленому порядку визнаний монополістом на певному ринку товарів (робіт, послуг), яка одержала протокол розбіжностей, не передасть у зазначений двадцятиденний строк до суду розбіжності, що залишились неврегульованими, то пропозиції другої сторони вважаються прийнятими.

Якщо сторони не досягли згоди з усіх істотних умов господарського договору, такий договір вважається неукладеним (таким, що не відбувся). Якщо одна зі сторін здійснила фактичні дії щодо його виконання,

правові наслідки таких дій визначаються нормами Цивільного кодексу України.

20.4. Особливості укладення попередніх договорів

У ст. 182 ГКУ розглядаються особливості укладення попередніх договорів. Зокрема визначається, що за попереднім договором суб'єкт господарювання зобов'язується в певний строк, але не пізніше одного року з моменту укладення попереднього договору, укласти основний господарський договір на умовах, передбачених попереднім договором. Попередній договір повинен містити умови, що дають змогу визначити предмет, а також інші істотні умови основного договору. До укладення попередніх договорів не застосовується загальний порядок укладення господарських договорів. Якщо сторона, яка уклала попередній договір, одержавши проект договору від іншої сторони, ухиляється від укладення основного договору, друга сторона має право вимагати укладення такого договору в судовому порядку. Передбачене попереднім договором зобов'язання укласти основний договір припиняється, якщо до закінчення строку, в який сторони мають укласти основний договір, одна зі сторін не надішле проект такого договору другій стороні. Відносини щодо укладення попередніх договорів регулюються Цивільним кодексом України з урахуванням особливостей, передбачених ГКУ. Угода сторін про наміри (протокол про наміри тощо) не визнається попереднім договором і не породжує юридичних наслідків.

20.5. Особливості укладення господарських договорів за державним замовленням

Ст. 183 ГКУ регламентується укладення господарських договорів за державним замовленням. Договори за державним замовленням укладаються між визначеними законом суб'єктами господарювання – виконавцями державного замовлення та державними замовниками, що уповноважені від імені держави укладати договори (державні контракти), в яких визначаються господарські зобов'язання сторін та регулюються відносини замовника з виконавцем щодо виконання державного замовлення.

Держава в особі Кабінету Міністрів України є гарантом за зобов'язаннями державних замовників. Укладення сторонами договору за державним замовленням (державного контракту) здійснюється в порядку, передбаченому ст. 181 ГКУ (загальний порядок укладення госпо-

дарських договорів), з урахуванням особливостей, передбачених законодавством. Державний контракт укладається шляхом підписання сторонами єдиного документа. Ухилення від укладення договору за державним замовленням є порушенням господарського законодавства і зумовлює відповідальність, передбачену ГКУ та відповідними законами України.

Спори, що пов'язані з укладенням договору за державним замовленням, у тому числі при ухиленні від укладення договору однієї, або обох сторін, вирішуються в судовому порядку. Виконавець державного замовлення звільняється від обов'язку укладення державного контракту на умовах, визначених державним замовленням, у разі визнання в судовому порядку державного замовлення недійсним.

20.6. Укладення господарських договорів на основі вільного волевиявлення сторін, зразкових та типових договорів. Господарські договори, що укладаються на біржах, ярмарках та публічних торгах

У ст. 184 ГКУ розглядаються особливості укладення господарських договорів на основі вільного волевиявлення сторін, примірних і типових договорів. При укладенні господарського договору на основі вільного волевиявлення сторін проект договору може бути розроблений з ініціативи будь-якої зі сторін у строки, погоджені сторонами. Укладення договору на основі вільного волевиявлення сторін може відбуватись у спрощений спосіб або у формі єдиного документа з додержанням загального порядку укладення договорів, встановленого ст. 181 ГКУ.

Укладення господарських договорів на основі примірних і типових договорів повинно здійснюватися з додержанням умов, передбачених ст. 179 ГКУ (загальні умови укладення договорів, що породжують господарські зобов'язання), не інакше як шляхом викладення договору у вигляді єдиного документа, оформленого згідно з вимогами ст. 181 ГКУ та відповідно до правил, встановлених нормативно-правовими актами щодо застосування примірного або типового договору.

Типова форма відповідного договору, порядок визначення об'єкту витрат, що підлягає компенсації, форма відшкодування (випуск, у тому числі в розстрочку, оформлення корпоративних прав, надання пільг у визначеному розмірі) встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Щодо укладення господарських договорів на біржах, ярмарках та публічних торгах застосовуються загальні правила укладення договорів на основі вільного волевиявлення з урахуванням нормативно-правових

актів, якими регулюється діяльність відповідних бірж, ярмарок та публічних торгів (ст. 185 ГКУ).

20.7. Порядок укладання господарських договорів (традиційний, конкурентні способи, шляхом переговорів)

Порядок укладання господарських договорів згідно з чинним законодавством передбачає декілька способів:

- а) традиційний порядок укладання господарських договорів;
- б) конкурентні способи укладання господарських договорів;
- в) укладання господарського договору шляхом переговорів.

Розглянемо окремо кожен з них.

а) традиційний порядок укладання господарських договорів.

Відповідно до ст. 181 ГК України господарський договір за загальним правилом викладається у формі єдиного документа, підписаного сторонами та скріпленого печатками. Допускається укладення господарських договорів у спрощений спосіб, тобто шляхом обміну листами, факсограмами, телеграмами, телефонограмами тощо, а також шляхом підтвердження прийняття до виконання замовлень, якщо законом не встановлено спеціальні вимоги до форми та порядку укладення певного виду договорів.

Проект договору може бути запропонований будь-якою зі сторін. У разі, якщо проект договору викладено як єдиний документ, він надається другій стороні у двох примірниках. Сторона, яка одержала проект договору, в разі згоди з його умовами оформляє договір відповідно до вимог частини першої цієї статті і повертає один примірник договору другій стороні або надсилає відповідь на лист, факсограму тощо у двадцятиденний строк після одержання договору. За наявності заперечень щодо окремих умов договору сторона, яка одержала проект договору, складає протокол розбіжностей, про що робиться застереження у договорі, та у двадцятиденний строк надсилає другій стороні два примірники протоколу розбіжностей разом з підписаним договором. Сторона, яка одержала протокол розбіжностей до договору, зобов'язана протягом двадцяти днів розглянути його, в цей же строк вжити заходів для врегулювання розбіжностей з другою стороною та включити до договору всі прийняті пропозиції, а ті розбіжності, що залишились неврегульованими, передати в цей же строк до суду, якщо на це є згода другої сторони. У разі досягнення сторонами згоди щодо всіх або окремих умов, зазначених у протоколі розбіжностей, така згода повинна бути підтверджена у письмовій формі (протоколом узгодження розбіжностей, листами, телеграмами, телетайпограмами тощо).

Якщо сторона, яка одержала протокол розбіжностей щодо умов договору, заснованого на державному замовленні або такого, укладення якого є обов'язковим для сторін на підставі закону, або сторона – виконавець за договором, що в установленому порядку визнаний монополістом на певному ринку товарів (робіт, послуг), яка одержала протокол розбіжностей, не передасть у зазначений двадцятиденний строк до суду розбіжності, що залишилися неврегульованими, то пропозиції другої сторони вважаються прийнятими. У разі якщо сторони не досягли згоди з усіх істотних умов господарського договору, такий договір вважається неукладеним (таким, що не відбувся). Якщо одна із сторін здійснила фактичні дії щодо його виконання, правові наслідки таких дій визначаються нормами Цивільного кодексу України.

б) конкурентні способи укладання господарських договорів.

В умовах сучасних ринкових відносин використання торгів як способу укладення договорів за участю суб'єктів господарювання зумовлене існуванням конкуренції та необхідністю вибору найбільш вигідних умов для вступу в господарські відносини, потребою економії коштів. Разом з тим на сьогодні існує декілька видів торгів, що відрізняються за характеристиками, умовами, наслідками тощо. Аналіз нормативно-правових актів, що регулюють конкурентні способи укладання договорів, наукової літератури та правозастосовчої діяльності, свідчить про відсутність системного підходу до правового регулювання однорідних відносин у сфері торгів. Серед авторів, які тією чи іншою мірою торкалися цієї проблематики у своїх працях, можна відзначити О.А. Беяневич, М.І. Брагинського, О.М. Вінник, О.П. Віхрова та ін., проте низка питань щодо видів торгів потребує подальшого вивчення.

У різних нормативно-правових актах та літературі використовуються терміни «конкурс», «тендер», «торги» як синоніми, зустрічаються конструкції торги (тендер), торги (конкурс), конкурс (тендер), тобто за відсутності легального визначення торгів та їх видів однойменні правові дефініції вживаються в різному значенні. Для систематизації торгів з урахуванням вказаних понять доцільно взяти за основу перш за все законодавство, яке регулює проведення таких торгів, для виділення основних критеріїв їх поділу.

Залежно від кола осіб, які беруть участь, можна виділити: відкриті (до участі запрошуються всі виконавці, що відповідають встановленим вимогам); закриті або з обмеженою участю (лише спеціально запрошені претенденти або законодавчо обумовлені суб'єкти господарювання можуть брати участь у торгах); з попередньою атестацією виконавця (подавати конкурсні пропозиції для визначення переможця можуть лише претенденти, які пройшли попередню кваліфікацію). Тендери (торги) можуть бути: 1) відкритими, в яких беруть участь претенденти всіх форм

власності; 2) закритими, в яких беруть участь претенденти тільки за офіційним запрошенням замовника і які проводяться у разі виконання робіт особливої складності, що можуть бути виконані обмеженим колом користувачів надр, а також у разі проведення робіт на об'єктах закритого типу. Згідно з ч. 6 ст. 19 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» в редакції від 30 червня 1999 р. продаж майна боржника недержавної власності як цілісного майнового комплексу провадиться на відкритих торгах, якщо інше не передбачено планом санації. А згідно з ч. 2 ст. 20 цього ж Закону майно боржника, щодо обігу якого встановлено обмеження, продається на закритих торгах, у яких беруть участь особи, які відповідно до законодавства можуть мати зазначене майно у власності чи на підставі іншого речового права.

Залежно від правового статусу організаторів торгів у сфері господарювання (покупець або продавець, замовник або виконавець) існують такі види торгів: торги на реалізацію майна, робіт, послуг – договір укладається з тим із учасників торгів (претендентів), який запропонував найвищу ціну за майно, що продається, або роботи, послуги, що пропонуються.

Залежно від мети проведення торгів (конкурсів) (виявлення найкращої цінової пропозиції або найкращих умов) можна виділити: комерційні – при визначенні переможця враховується запропонована ним ціна виконання за рівних фіксованих умов виконання; некомерційні – переможцем конкурсу визначається претендент, який запропонував найкращі умови виконання.

Залежно від волевиявлення власника виділяють: примусові – організовані для реалізації майна несправного боржника (відповідно до п. 6 ст. 19 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» продаж майна боржника недержавної власності як цілісного майнового комплексу провадиться на відкритих торгах); добровільні – організовані самим продавцем чи здійснюються ним через організацію, спеціально на те уповноважену.

Крім того, має значення і поділ торгів за територіальною ознакою суб'єктів господарювання, що беруть участь у таких торгах, а саме на: міжнародні, всеукраїнські (внутрішньодержавні), регіональні.

в) укладання господарського договору шляхом переговорів. Розрізняють конкурентні (торги: аукціони, тендери; конкурси) і неконкурентні способи укладення договорів. Неконкурентне укладення господарських договорів відбувається шляхом: проведення прямих переговорів повноважними представниками сторін, що завершуються підписанням договору як єдиного документа; направлення однією стороною ін-

шій стороні проекту договору та узгодження позицій сторін щодо умов. Проект договору може бути запропонований будь-якою зі сторін. Якщо проект договору викладено як єдиний документ, він надається другій стороні у двох екземплярах.

Питання для самостійного вивчення

1. Правове регулювання договорів за державним замовленням.
2. Особливості укладення договорів на біржах, ярмарках.
3. Порядок оформлення розбіжностей під час укладення договору.
4. Випадки, коли врегулювання розбіжностей під час укладення договору у судовому порядку є обов'язковим.

Тести для поточного контролю

20.1. Знайдіть хибне твердження. Укладення господарських договорів у спрощений спосіб – це:

- шляхом обміну листами, факсограмами, телеграмами, телефонограмами тощо;
- шляхом підтвердження прийняття до виконання замовлень;
- у формі єдиного документа, підписаного сторонами та скріпленого печатками.

20.2. Господарським договором вважається договір, що укладений:

- між суб'єктами господарювання та з приводу здійснення господарської діяльності;
- між суб'єктами господарювання;
- з приводу здійснення господарської діяльності.

20.3. Сторона, яка одержала проект договору, повинна розглянути його та надіслати відповідь:

- у двадцятиденний строк після одержання договору;
- у тридцятиденний строк після одержання договору;
- у десятиденний строк після одержання договору.

20.4. Якщо сторони не досягли згоди з усіх істотних умов господарського договору, такий договір вважається:

- неукладеним;
- недійсним;
- неповним;
- неоформленим.

20.5. Попередній договір укладається у:

- простій письмовій формі;
- письмовій формі, нотаріально посвідченій;
- у тій формі, в якій необхідно укласти основний договір.

20.6. Якщо строк договору не зазначений у господарському договорі, він вважається:

- укладеним на невизначений строк;
- укладеним на строк один рік;
- неукладеним;
- недійсним.

ТЕМА 21. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКО-ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН

- 21.1. *Порядок зміни та розірвання господарських договорів.*
- 21.2. *Припинення господарських договорів.*
- 21.3. *Належне виконання господарських договорів.*
- 21.4. *Господарсько-правові засоби забезпечення належного виконання господарських зобов'язань.*

21.1. Порядок зміни та розірвання господарських договорів

Підстави для зміни або розірвання договору передбачені у ЦК України, згідно з якими зміна або розірвання договору допускається:

– *за згодою сторін*, якщо ця можливість обумовлена в договорі, а в актах законодавства закріплено право вимагати виникають з моменту висловлювання наміру скористатись своїм правом (ст. 651 ЦК України);

– *за взаємною згодою у зв'язку з істотними змінами обставин* (ст. 652 ЦК України): на відміну від форс-мажору – виконання можливе, проте не є вигідним для сторін. Наприклад, договір купівлі-продажу після прийняття закону про необхідність отримати ліцензію для реалізації товару, в результаті чого постачальник не має наміру займатись поставкою. При цьому істотним є таке порушення стороною договору, коли внаслідок завданої цим шкоди друга сторона значною мірою позбавляється того, на що вона розраховувала при укладенні договору;

– *у разі односторонньої відмови* від договору в повному обсязі або частково, якщо право на таку відмову встановлено договором або законом (наприклад, згідно зі ст. 849 ЦК України, якщо підрядник своєчасно не розпочав роботу або виконує її настільки повільно, що закінчення її у строк стає явно неможливим, замовник має право відмовитися від договору підряду та вимагати відшкодування збитків);

– *за рішенням суду* на вимогу однієї із сторін у разі:

1) істотного порушення договору іншою стороною (ч. 2 ст. 651 ЦК України);

2) якщо сторона – ініціатор зміни або розірвання договору не отримала відповіді протягом 20 днів, або отримала негативну відповідь іншої сторони (ч. 4 ст. 188 ГК України): з причин інших, не пов'язаних з істотними змінами обставин.

3) якщо договір не приведений у відповідність до істотних змін обставин або щодо його розірвання не досягнуто згоди сторін (ч. 2 ст. 652 ЦК України) за наявності одночасно таких умов:

а) при укладенні договору сторони не могли передбачити можливість настання таких змін;

б) зміни у зв'язку з причинами, які сторона договору не може усунути;

в) виконання договору на нових умовах порушує майновий баланс;

г) договір не містить положень, що ризик змін повинна нести зацікавлена сторона.

Згідно зі ст. 188 ГК України зміна та розірвання господарських договорів в односторонньому порядку не допускаються, якщо інше не передбачено законом або договором. Згідно з вимогами цієї статті ГК України сторона договору, яка вважає за необхідне змінити або розірвати договір, повинна надіслати пропозиції про це другій стороні за договором у вигляді додаткової угоди про зміну умов договору, його розірвання, проведення новації, надання відступного замість виконання зобов'язання тощо. Сторона договору, яка одержала пропозицію про зміну чи розірвання договору, в **двадцятиденний** строк після одержання пропозиції повідомляє другу сторону про результати її розгляду. Рішення може являти собою:

– згоду на зміну (розірвання) договору – повертається підписаний екземпляр додаткової угоди зацікавленій стороні;

– відмову від зміни (розірвання) договору або ненадання відповіді на зроблену пропозицію у встановлений законом строк;

– згоду змінити договір, проте на інших умовах – оформлюється протокол узгодження розбіжностей до додаткової угоди.

У разі, якщо сторони не досягли згоди щодо зміни (розірвання) договору або у разі неодержання відповіді у встановлений строк з урахуванням часу поштового обігу, зацікавлена сторона має право передати спір на вирішення суду. Якщо судовим рішенням договір змінено або розірвано, договір вважається зміненим або розірваним з дня набрання чинності цим рішенням, якщо іншого строку набрання чинності не встановлено за рішенням суду.

Згідно зі ст. 654 ЦК України зміна або розірвання договору здійснюється у тій формі, в якій укладено основний договір (наприклад, нотаріально посвідчена письмова форма, державна реєстрація договору).

Ст. 206 ГК України зазначає, що господарське зобов'язання може бути розірвано сторонами відповідно до правил, встановлених ст. 188 ГК України. Державний контракт підлягає розірванню у разі зміни або скасування державного замовлення, яким передбачено припинення дії контракту, з моменту, коли про це стало відомо сторонам зобов'язання. Наслідки розірвання державного контракту для його сторін визначаються відповідно до закону.

Договір вважається зміненим або розірваним з моменту:

– підписання додаткової угоди;

– нотаріального посвідчення та/або державної реєстрації (ст. 640 ЦК України);

– набрання чинності рішення суду (ч. 3 ст. 653 ЦК України).

Наслідками зміни та розірвання договору є: у разі зміни договору – зобов'язання виконувати договір на нових умовах; у разі розірвання – припинення зобов'язань за договором.

За загальним правилом ч. 4 ст. 653 ЦК України з моменту зміни або розірвання договору сторони не можуть вимагати того, що було ними вже виконано, за виключенням випадку, коли це передбачено законом або договором.

21.2. Припинення господарських договорів

Господарські договори можуть бути припинені у разі:

1) належного виконання договору (ст. 599 ЦК України, ст. 203 ГК України);

2) передачі кредитору відступного (ст. 600 ЦК України): на заміну грошей, іншого майна, інші дії тощо. Умовами є: обов'язкова згода кредитора; розмір, строки та порядок передання відступного обумовлюються окремою угодою;

3) зарахування зустрічних однорідних вимог, строк виконання яких настав, а також вимог, строк виконання яких не встановлений або визначений моментом пред'явлення вимоги (ст. 601 ЦК України, 203 ГК України). Умовами є: зустрічні вимоги, однорідні вимоги, строк виконання настав або обумовлений вимогою. Для зарахування достатньо листа за підписом керівника підприємства-ініціатора. Проте краще оформляти двосторонню угоду для сповіщення про можливість зарахування іншої сторони (наприклад, знаходження активів в податковій заставі). Згідно з ч. 5 ст. 203 ГК України не допускає зарахування у випадку спливу строку позовної давності;

4) домовленості сторін заміною первісного зобов'язання новим зобов'язанням (новація) між тими ж сторонами. (ст. 604 ЦК України, ст. 204 ГК України). Наприклад, борг з купівлі-продажу перевести у зайомне зобов'язання. Новація припиняє додаткові зобов'язання, пов'язані з первісним зобов'язанням, якщо інше не встановлено договором;

5) прощення боргу (ст. 605 ЦК України), якщо не порушує права третіх осіб (наприклад, якщо стосовно кредитора порушено справу про банкрутство, він не може простити борг за іншим зобов'язанням);

6) поєднання боржника та кредитора в одній особі (ст. 606 ЦК України, ч. 2 ст. 204 ГК України), наприклад правонаступництво у разі злиття або приєднання);

7) неможливості виконання зобов'язання у зв'язку з обставинами, за які сторони не відповідають (ст. 607 ЦК України, ст. 205 ГК України);

8) смерті фізичної особи – боржника, якщо саме він повинен виконати зобов'язання (ст. 608 ЦК України), смерті фізичної особи – кредитора, якщо зобов'язання нерозривно пов'язано з його особою;

9) ліквідації юридичної особи (боржника або кредитора), крім випадків, передбачених законом (наприклад, відшкодування шкоди, заповіданої життю або здоров'ю громадянина, переходить до вищої організації або ліквідаційної комісії) (ст. 609 ЦК України).

21.3. Належне виконання господарських договорів

Належне виконання господарських договорів регламентується гл. 22 ГК України. Загальні умови виконання господарських зобов'язань закріплені у ст. 193 ГК України, згідно з якою суб'єкти господарювання та інші учасники господарських відносин повинні виконувати господарські зобов'язання належним чином відповідно до закону, інших правових актів, договору, а за відсутності конкретних вимог щодо виконання зобов'язання – відповідно до вимог, що у певних умовах звичайно ставляться. До виконання господарських договорів застосовуються відповідні положення Цивільного кодексу України з урахуванням особливостей, передбачених Господарським кодексом України. При цьому кожна сторона повинна вжити усіх заходів, необхідних для належного виконання нею зобов'язання, враховуючи інтереси другої сторони та забезпечення загальногосподарського інтересу.

Місцем виконання господарського зобов'язання відповідно до ч. 1 ст. 197 ГК України є місце, визначене законом, господарським договором, або місце, яке визначено змістом зобов'язання.

У разі якщо місце виконання зобов'язання не визначено, зобов'язання повинно бути виконано: за зобов'язаннями, змістом яких є передача прав на будівлю або земельну ділянку, іншого нерухомого майна – за місцезнаходженням будівлі чи земельної ділянки, іншого нерухомого майна; за грошовими зобов'язаннями – за місцезнаходженням (місцем проживання) управленої сторони на момент виникнення зобов'язання, або за її новим місцезнаходженням (місцем проживання) за умови, що управлена сторона своєчасно повідомила про нього зобов'язальну сторону; за іншими зобов'язаннями – за місцезнаходженням (місцем проживання) зобов'язальної сторони, якщо інше не передбачено законом.

Порушення зобов'язань є підставою для застосування господарських санкцій, передбачених ГК України, іншими законами або дого-

вором. Однак застосування господарських санкцій не звільняє цього суб'єкта від обов'язку виконати зобов'язання в натурі, крім випадків, коли інше передбачено законом або договором, або управнена сторона відмовилася від прийняття виконання зобов'язання.

Згідно з ч. 4 ст. 193 ГК України управнена сторона має право не приймати виконання зобов'язання частинами, якщо інше не передбачено законом, іншими нормативно-правовими актами або договором, або не впливає із змісту зобов'язання.

Дострокове виконання зобов'язання можливе, якщо інше не передбачено законом, іншим нормативно-правовим актом або договором, або не впливає із змісту зобов'язання. Зобов'язальна сторона має право відмовитися від виконання зобов'язання у разі неналежного виконання другою стороною обов'язків, що є необхідною умовою виконання. Проте слід зауважити, що між цими обов'язками повинен бути прямий зв'язок, наприклад, надання вантажу для перевезення, надання об'єкта та необхідної документації для реконструкції тощо. При цьому, наприклад, немає прямого зв'язку між отриманням грошей за поставлену продукцію та відправкою товару. Тому у разі прострочки попередньої оплати постачальник може притримати виконання свого обов'язку щодо поставки товару лише у разі, якщо це прямо передбачено договором поставки.

Не допускаються одностороння відмова від виконання зобов'язань, крім випадків, передбачених законом, а також відмова від виконання або відстрочка виконання з мотиву, що зобов'язання другої сторони за іншим договором не було виконано належним чином.

Управнена сторона, приймаючи виконання господарського зобов'язання, на вимогу зобов'язальної сторони повинна видати письмове посвідчення виконання зобов'язання повністю або його частини.

Згідно з ст. 195 ГК України допускається передача (делегування) прав у господарських зобов'язаннях, що оформлюється актом передачі прав. Він вважається чинним з дня одержання повідомлення про це зобов'язальною стороною, а акт делегування господарсько-управлінських повноважень іншому суб'єкту – з дня офіційного опублікування цього акта. З цього моменту зобов'язання має бути виконано на користь нового кредитора.

Стовових грошових зобов'язань учасники господарських відносин повинні бути виражені і підлягають оплаті у гривнях у безготівковій формі або готівкою через установи банків, якщо інше не встановлено законом. Грошові зобов'язання можуть бути виражені в іноземній валюті лише у випадках, якщо суб'єкти господарювання мають право проводити розрахунки між собою в іноземній валюті відповідно до законодавства. Виконання зобов'язань, виражених в іноземній валюті, здійснюється відповідно до закону.

У разі відсутності управненої сторони, ухилення її від прийняття виконання або іншого прострочення нею виконання зобов'язальна сторона має право внести належні з неї гроші або передати за зобов'язанням цінні папери до депозиту нотаріальної контори, яка повідомляє про це управнену сторону. Внесення грошей (цінних паперів) до депозиту нотаріальної контори вважається виконанням зобов'язання.

21.4. Господарсько-правові засоби забезпечення належного виконання господарських зобов'язань

Згідно зі ст. 199 ГК України виконання господарських зобов'язань забезпечується заходами захисту прав та відповідальності учасників господарських відносин, передбаченими цим Кодексом та іншими законами. За погодженням сторін можуть застосовуватися передбачені законом або такі, що йому не суперечать, види забезпечення виконання зобов'язань, які звичайно застосовуються у господарському (діловому) обігу. До відносин щодо забезпечення виконання зобов'язань учасників господарських відносин застосовуються відповідні положення Цивільного кодексу України.

Для захисту кредитором своїх інтересів, запобігти негативним наслідкам, захистити від непорядного боржника, отримати гарантію виконання ним своїх зобов'язань за договором можна скористатись одним із законних **засобів**, передбачених ЦК України, серед яких:

- неустойка (ст. 549–552 ЦК України);
- порука (ст. 553–559 ЦК України);
- гарантія (ст. 560–569 ЦК України);
- завдаток (ст. 570–571 ЦК України);
- застава (ст. 572–593 ЦК України);
- притримання (ст. 594–597 ЦК України).

Законом або договором можуть встановлюватися й інші (крім вказаних) види забезпечення виконання зобов'язань (наприклад, страхування).

Основні правила забезпечення виконання зобов'язань:

1) правочин із забезпечення виконання зобов'язання повинен бути здійснений у письмовій формі (ст. 547 ЦК України), в іншому випадку він буде вважатись нікчемним (тобто недійсним);

2) забезпечуватися може лише існуюче зобов'язання (тобто те, яке вже виникло і ще не припинилося, наприклад, з ліквідацією юридичної особи – боржника). Недійсність основного зобов'язання тягне недійсність зобов'язання, що його забезпечує (винятком з цього правила є гарантія – ст. 562 ЦК України). Проте недійсність правочину із забезпечен-

ня зобов'язання не тягне за собою наслідків щодо дійсності основного зобов'язання (ст. 548 ЦК України).

Неустойка – один з найпоширеніших видів забезпечення зобов'язань. Форми неустойки: *штраф* (невиконання, неякісне, не в повному обсязі, некомплектне виконання); пеня (за прострочку грошового зобов'язання).

Стосовно пені для суб'єктів господарської діяльності ЗУ «Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань» від 22.11.1996 р. № 543/96-ВР встановлено, що «...розмір пені ... обчислюється від суми простроченого платежу та не може перевищувати подвійної облікової ставки НБУ, що діяла в період, за який сплачується пеня». Така ж вимога міститься у ч. 2 ст. 343 ГК України.

Неустойка може бути не тільки договірною, а й законна, наприклад, встановлена ст. 231 ГК України.

За загальним правилом згідно з ч. 1 ст. 232 ГК України якщо за невиконання або неналежне виконання зобов'язання встановлено штрафні санкції, то збитки відшкодовуються в частині, не покритій цими санкціями.

Однак, законом або договором можуть бути передбачені випадки, коли: а) допускається стягнення тільки штрафних санкцій; б) збитки можуть бути стягнуті у повній сумі понад штрафні санкції; в) за вибором кредитора можуть бути стягнуті або збитки, або штрафні санкції.

Порука – спосіб забезпечення виконання зобов'язання, що оформлюється окремим договором поруки, за яким фізична або юридична особа – поручитель поручається перед кредитором боржника за виконання ним свого обов'язку.

Виконання зобов'язання може забезпечуватися порукою як в повному обсязі, так і частково. Якщо інше не встановлено договором поруки, поручитель відповідає перед кредитором у тому ж обсязі, що й боржник, тобто за сплату не тільки основного боргу, а й відсотків, неустойки, за відшкодування збитків.

Поручителю необхідно виконати такі дії у разі пред'явлення йому вимог кредитора: 1) повідомити боржника, а у разі пред'явлення позову – залучити боржника до участі у справі (в іншому випадку боржник у разі пред'явлення в подальшому йому регресного позову може висунути заперечення, які мав до кредитора); 2) після виконання за боржника зобов'язання необхідно отримати від кредитора всі документи, що підтверджують цей обов'язок боржника для оформлення регресного позову. Строк пред'явлення вимог поручителю визначається у договорі, а у разі його відсутності там – протягом 6 місяців з дня настання строку виконання основного зобов'язання.

Поручительство припиняється лише у випадках, якщо: а) припинено основне зобов'язання або змінено без згоди поручителя (якщо збіль-

шується обсяг відповідальності); б) після настання строку виконання зобов'язання кредитор відмовився від прийняття належного виконання; в) борг переведений на іншу особу і поручитель не поручився за ново боржника.

Крім того, згідно зі ст. 558 ЦК України поручитель має право на оплату послуг, наданих ним боржнику (однак, якщо у договорі буде включено винагороди поручителя, то такі послуги підпадуть під визначення фінансових (ст. 1, 4 ЗУ «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001 р. № 2664), тобто вони здійснюються фінансовими установами або фізичними особами – СПД, що мають відповідну ліцензію.

Гарантія є специфічним засобом забезпечення виконання господарських зобов'язань шляхом письмового підтвердження (гарантійного листа) банком, іншою кредитною установою, страховою організацією (банківська гарантія) про задоволення вимог управненої сторони у розмірі повної грошової суми, зазначеної у письмовому підтвердженні, якщо третя особа (зобов'язальна сторона) не виконає вказане у ньому певне зобов'язання, або настануть інші умови, передбачені у відповідному підтвердженні. Згідно з новим ЦК України (ст. 560) гарантом може бути лише банк, інша фінансова установа або страхова організація. Звідси й назва – «банківська гарантія», яка вжита у ГК України (ст. 200). Гарант може отримати від боржника винагороду за свої послуги (ст. 567 ЦК України).

Відповідно до ч. 2 ст. 200 ГК України зобов'язання за банківською гарантією виконується лише на письмову вимогу управненої сторони (додаються документи, що підтверджують вимогу). Документи розглядаються гарантом у строк, встановлений гарантією або в розумний строк.

Гарантія діє протягом строку, на який вона видана (ст. 561 ЦК України). Гарант має право висунути управненій стороні лише ті претензії, висунення яких допускається гарантійним листом. Зобов'язальна сторона не має права висунути гаранту заперечення, які вона могла б висунути управненій стороні, якщо її договір з гарантом не містить зобов'язання гаранта внести до гарантійного листа застереження щодо висунення таких заперечень.

На відміну від поруки гарантія не залежить від долі основного зобов'язання, тобто недійсність або припинення основного зобов'язання не тягне припинення або недійсності гарантійного зобов'язання (ст. 562 ЦК України).

Ст. 201 ГК України визначає загальногосподарські (публічні) гарантії виконання зобов'язань: з метою нейтралізації несприятливих наслідків від економічних злочинів законом може бути передбачено обов'язок комерційних банків, страховиків, акціонерних товариств та

інших суб'єктів господарювання, які залучають кошти або цінні папери громадян і юридичних осіб, передавати частину своїх коштів для формування єдиного страхового фонду публічної застави.

Завдаток своєю платіжною функцією нагадує аванс. Однак на відміну від авансу завдаток виконує ще дві функції: підтвердження та забезпечення зобов'язання. Згідно з положенням нового ЦК України його можуть використовувати як фізичні, так і юридичні особи.

У випадку порушення зобов'язання боржником завдаток залишається у кредитора. Якщо ж зобов'язання буде порушене з вини кредитора, то він повинен повернути боржнику завдаток у подвійному розмірі (ст. 571 ЦК України). Кредитор повертає боржнику завдаток в одинарному розмірі у випадку припинення зобов'язання до початку його виконання або неможливості його виконання.

Угода про завдаток вимагає письмової форми, що можливо виконати шляхом: 1) включення умови про завдаток у договір; 2) оформлення окремої угоди про завдаток.

Головне при цьому вказати, що мова йде саме про завдаток, інакше ця сума буде вважатись просто авансом.

Застава – спосіб забезпечення виконання зобов'язань, який дозволяє кредитору (заставодержателю) у випадку невиконання боржником (заставадавцем) забезпеченого зобов'язання отримати задоволення за рахунок заставленого майна. Договір застави оформлюється письмово, а стосовно нерухомого майна – посвідчується нотаріально (ст. 577 ЦК України, ст. 13 Закону про заставу)

Застава регулюється ЦК України (гл. 49) та іншими законами: Законом про завдаток, Законом про іпотеку, Законом про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень.

Підставою для виникнення застави є договір, закон, рішення суду (ст. 574 ЦК України). Предметом застави може бути будь-яке майно, на яке може бути звернено стягнення.

Різновидом застави є: заклад (щодо рухомого майна, що передається у володіння заставоутримувачу); іпотека (щодо нерухомого майна: квартири, земельної ділянки, будівлі тощо).

У випадку порушення заставоутримувачем правил розпорядження предметом застави, його заміни, відновлення, інших зобов'язань за договором закладу заставоутримувач має право вимагати дострокового виконання забезпечення заставою зобов'язання (ст. 592 ЦК України). Звернення стягнення можливе або за рішенням суду, або за виконавчим надписом нотаріуса (ст. 20 Закону про заставу). Реалізація предмета застави за загальним правилом проводиться шляхом продажу його на публічних торгах.

Притримання як спосіб забезпечення зобов'язання виникло в ЦК України вперше, хоча на практиці він застосовувався, законодавче за-

кріплення отримало тільки зараз. Суть – кредитор, що правомірно володіє річчю боржника, яка повинна бути передана останньому, має право цю річ притримати до тих пір, поки боржник не виконає порушене зобов'язання. Предметом утримання мають бути тільки речі (майно, гроші, цінні папери тощо). Майнові права, роботи (однак не результати роботи), послуги утримуватись не можуть.

Кредитор повинен повідомити боржника про те, що він утримує річ у себе. Ризик її загибелі на час утримання покладається на кредитора. Боржник зберігає право власності на цю річ, однак, якщо він не виконає зобов'язання, кредитор має право звернути стягнення на притриману річ в порядку, передбаченому для застави (ст. 591 ЦК України). Однак на відміну від застави притримання не оформляється окремою угодою. Крім того, у заставу можуть бути передані й майнові права.

Питання для самостійного вивчення

1. Правове регулювання звернення стягнення на нерухоме майно боржника (іпотеку).
2. Особливості оформлення гарантії.
3. Порядок реалізації заставного рухомого майна.
4. Правові підстави використання притримання у господарській діяльності.
5. Судова практика щодо застосування у договірній діяльності завдатку.

Тести для поточного контролю

21.1. Чи мають право сторони встановлювати в договорі неустойку (штраф, пеню) за невиконання договірних зобов'язань не в грошовій, а в натуральній формі?

- нарахування неустойки виключно в натурі, без визначення грошової суми, суперечить чинному законодавству;
- нарахування неустойки виключно в натурі можливе за згодою сторін;
- сторони мають право встановлювати неустойку виключно в натуральній формі тільки при укладенні бартерного договору;
- сторони мають право встановлювати в натуральній формі тільки штраф, а пеня повинна нараховуватись тільки в грошовій сумі.

21.2. З якого моменту господарський договір вважається укладеним?

- коли між сторонами у відповідній формі досягнуто згоди з усіх істотних умов;

- коли передано майно;
- коли складено письмовий акт про виконання попередніх умов договору;
- коли є треті особи, які у разі необхідності можуть засвідчити фактичне укладення договору.

21.3. Укладення договору в усній формі допускається:

- тільки між громадянами;
- тільки між юридичними особами;
- укладання договору в усній формі не передбачено чинним законодавством.

21.4. Яку відповідальність за загальним правилом несуть поручитель і боржник перед кредитором:

- поручитель і боржник несуть субсидіарну відповідальність;
- відповідальність несе лише поручитель, але не боржник за договором поруки;
- часткову відповідальність;
- як солідарні боржники.

21.5. Чи в усіх випадках виконання зобов'язання, що виникло з договору, може бути покладено на третю особу?

- тільки у випадках, якщо це передбачено договором або третя особа пов'язана з однією зі сторін адміністративною підлеглистю;
- можливо в усіх випадках;
- якщо третя особа згодна нести відповідальність за невиконання зобов'язання стороною за договором, а кредитор згоден прийняти виконання від третьої особи.

21.6. Чи можлива одностороння відмова від виконання зобов'язання і одностороння зміна умов договору?

- можлива тільки у випадках, передбачених законодавством;
- одностороння відмова від виконання зобов'язання заборонена законом;
- можлива, якщо протягом місячного строку інша сторона не надасть відповіді на вимогу контрагента;
- якщо інша сторона поклала виконання зобов'язання на третю особу.

21.7. Який договір вважається укладеним з моменту надання йому належної форми:

- консенсуальний;
- двосторонній;

- абстрактний;
- реальний.

21.8. Прикладом договору на користь третьої особи є:

- договір страхування життя на користь іншої особи;
- договір поручительства;
- заповіт;
- договір на виконання пошуково-розвідувальних робіт.

21.9. Які наслідки тягне неподання неурегульованих розбіжностей при укладенні договору до господарського суду?

- договір вважається неукладеним;
- договір вважається укладеним у редакції сторони, яка надіслала протокол розбіжностей;
- договір вважається укладеним у редакції сторони, яка одержала протокол розбіжностей та внесла прийнятні для неї зміни;
- договір вважається укладеним у першому варіанті.

21.10. Які види забезпечення виконання зобов'язань застосовуються у господарській діяльності?

- гарантія, застава, неустойка, порука, завдаток;
- штраф, пеня, неустойка, порука, доручення;
- неустойка, аванс, доручення, застава, штраф;
- неустойка, завдаток, порука, застава, штраф.

21.11. З якого моменту цивільне законодавство визначає, що договір між сторонами виконано?

- коли боржник здійснив на користь кредитора всі обумовлені договором дії;
- коли передано майно відповідно до умов договору;
- коли між сторонами досягнуто згоди про способи та строки виконання;
- коли є треті особи, які у разі необхідності можуть засвідчити фактичне виконання договору.

21.12. Хто повинен довести відсутність вини особи, яка порушила договірні зобов'язання, при вирішенні питання про майнову відповідальність?

- особа, яка порушила договірні зобов'язання;
- особа, яка зазнала збитків внаслідок порушення договірних зобов'язань;
- орган, що розглядає цю справу;
- Господарський суд.

ТЕМА 22. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В ОКРЕМИХ ГАЛУЗЯХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

- 22.1. *Загальні умови, що визначають особливості регулювання господарських відносин.*
- 22.2. *Види господарської діяльності та їх класифікація.*
- 22.3. *Державна система класифікації та кодування техніко-економічної і соціальної інформації, класифікація видів економічної діяльності (КВЕД).*
- 22.4. *Галузі народного господарювання та їх класифікація.*
- 22.5. *Галузі сфери матеріального та нематеріального виробництва. Продукція виробничо-технічного призначення та виробництва народного споживання.*

22.1. Загальні умови, що визначають особливості регулювання господарських відносин

Ст. 258 ГК України зазначає, що особливості правового регулювання господарських відносин визначаються залежно від сфери суспільного виробництва, в якій складаються ці відносини, особливостей галузі господарювання, виду господарської діяльності, економічної форми результату господарської діяльності, простору, на якому складаються господарські відносини (внутрішньому чи зовнішньому ринку), особливостей суб'єктів, між якими виникають господарські відносини. Правове регулювання господарських відносин здійснюється з урахуванням суспільного поділу праці, що склався, та об'єктивно існуючих галузей народного господарства. Особливості правового регулювання зовнішньоекономічних відносин визначаються розділом VII ГК.

Ст. 258 ГК України вказує загальні умови, що визначають особливості регулювання господарських відносин: а) сфера суспільного виробництва, у якій ці відносини складаються; б) особливості галузі господарювання; в) вид господарської діяльності; г) економічна форма результату господарської діяльності; в) вид ринку – економічного простору, на якому складаються господарські відносини; г) особливості суб'єктів, які є учасниками господарських відносин.

Ст. 258 ГК України вказує, що сформований суспільний поділ праці та об'єктивно існуючі галузі народного господарства враховуються при правовому регулюванні господарських відносин.

22.2. Види господарської діяльності та їх класифікація

Ст. 259 ГК України зазначає, що вид господарської діяльності має місце у разі об'єднання ресурсів (устаткування, технологічних засобів, сировини та матеріалів, робочої сили) для створення виробництва певної продукції або надання послуг. Окремий вид діяльності може складатися з єдиного простого процесу або охоплювати ряд процесів, кожний з яких входить до відповідної категорії класифікації. У правовому регулюванні господарської діяльності та у здійсненні державного управління народним господарством мають враховуватися особливості здійснення суб'єктами господарювання окремих видів цієї діяльності. Для віднесення суб'єкта господарювання до відповідної категорії обліку визначаються основні, другорядні та допоміжні види господарської діяльності.

З метою забезпечення системи державного управління народним господарством обліково-статистичною інформацією, яка задовольняє потреби учасників господарських відносин в об'єктивних даних про стан і тенденції соціально-економічного розвитку, господарські та фінансові взаємозв'язки на міждержавному, державному, регіональному і галузевому рівнях, а також впровадження міжнародних стандартів у галузі обліку і звітності та переходу на міжнародну систему обліку і статистики Кабінет Міністрів України затверджує заходи щодо розвитку національної статистики України і державної системи класифікації техніко-економічної та соціальної інформації.

Складовою частиною державної системи класифікації і кодування техніко-економічної та соціальної інформації є класифікація видів економічної діяльності (КВЕД), яка затверджується центральним органом виконавчої влади з питань стандартизації та має статус державного стандарту. Об'єктами класифікації в КВЕД є усі види господарської (економічної) діяльності суб'єктів.

Сучасний рівень суспільного поділу праці характеризується надзвичайно складною розгалуженою системою суспільного виробництва, що включає велику кількість видів господарської (економічної) діяльності. Зважаючи на це визначення видів господарської діяльності набуває суттєвого значення в багатьох аспектах: законодавчому, організаційно-господарському, управлінському, міжнародному тощо. Зокрема чітке визначення видів господарської діяльності є необхідною передумовою уніфікації господарського, податкового тощо законодавства, усунення двозначності в законах, якими встановлюється режим певних видів господарської діяльності. Класифікація видів останньої стає необхідною для сучасного інформаційного забезпечення управління народним господарством, для гармонізації національної правової системи з міжнародними вимогами до здійснення економічної діяльності. Нарешті,

нормативне визначення видів господарської діяльності стає необхідним для розробки суб'єктами господарювання своїх статутів (положень) та використання ними відповідної інформації про характер діяльності та інші показники різних господарюючих суб'єктів з метою планування та здійснення власної господарської діяльності. Крім того, відповідно до ч. 8 ст. 19 ГК усі суб'єкти господарювання зобов'язані здійснювати облік результатів своєї роботи, складати відповідну фінансову звітність та надавати статистичну інформацію щодо своєї господарської діяльності. Виконання цього обов'язку також неможливе без нормативного визначення її видів.

Згідно з ч. 1 вказаної статті вид господарської діяльності має місце тоді, коли об'єднуються ресурси (засоби виробництва і робоча сила) для здійснення процесу виробництва продукції виробничого або невиробничого призначення чи надання послуг. Отже, вид діяльності – це процес поєднання дій, які призводять до отримання відповідного набору продукції чи послуг, що характеризується використанням відповідної комбінації ресурсів, специфікою виробничого процесу та випуском певного виду продукції чи надання певного виду послуг. При цьому окремий вид господарської діяльності може складатися як з єдиного простого процесу, наприклад зварювання тощо, так і охоплювати кілька процесів, що входять до єдиного комплексного виробничого процесу (як, наприклад, виробництво автомобілів, що охоплює лиття, ковальські роботи, зварювання, складання, фарбування тощо). Якщо виробництво окремих елементів (двигунів, коробок передач, меблів, приладів) є складовою частиною одного й того самого процесу виробництва, то всі процеси разом розглядаються як єдиний вид діяльності. Таким чином, орієнтуючим показником виду діяльності є продукт відособленого виробничого процесу, яким завершується цей процес.

Ч. 2 вказаної статті зобов'язує всі органи влади, які мають відношення до правового регулювання господарської діяльності та державного управління народним господарством (як центральні й місцеві органи державної влади, так і органи місцевого самоврядування), враховувати особливості здійснення суб'єктами господарювання окремих видів цієї діяльності. Зокрема такі особливості можуть визначатися законами, що, відповідно до ч. 2 ст. 379 ГК, передбачають види зовнішньоекономічної діяльності, які здійснюються на території України, а також перелік товарів і послуг, заборонених для експорту та імпорту. Згідно з ч. 4 ст. 12 ГК законом може бути встановлений перелік видів діяльності, в яких заборонено підприємництво. Залежно від цих та інших особливостей видів господарської діяльності визначаються умови, обсяги, сфери та порядок застосування тих чи інших засобів її державного регулювання (ч. 3

ст. 12 ГК), наприклад ліцензування, патентування окремих видів господарської діяльності, квотування певних товарів і послуг (ст. 14 ГК) тощо.

Здійснення тих чи інших видів господарської діяльності суб'єктом господарювання зумовлює віднесення його до відповідної категорії державного обліку. Разом з тим більшість господарюючих суб'єктів здійснюють не один, а одразу декілька видів господарської діяльності, стають багатoproфільними, переслідуючи мету гнучкості функціонування в умовах ринку. Зважаючи на це статтею встановлено правило, згідно з яким для віднесення певного суб'єкта господарювання до відповідної категорії обліку передбачено визначення основних, другорядних та допоміжних видів господарської діяльності.

Основний вид діяльності може визначатися за кількома критеріями (за питомою вагою в загальному обсязі виробництва продукції, робіт, послуг, за кількістю зайнятих працівників, за питомою вагою в отриманому загальному прибутку), виходячи з максимального відсоткового значення щодо всіх видів господарської діяльності, здійснюваної певним суб'єктом господарювання.

Другорядним видом господарської діяльності визнається будь-яка інша діяльність суб'єкта господарювання, частка якої згідно з обраним критерієм є меншою від частки основного виду діяльності. Кожен суб'єкт господарювання може мати кілька другорядних видів діяльності.

Допоміжний вид діяльності – це діяльність, спрямована виключно на сприяння здійсненню насамперед основного, а також другорядних видів діяльності. Зокрема діяльність, яку здійснюють несамостійні структурні підрозділи суб'єкта господарювання (внутрішні перевезення, внутрішній зв'язок тощо), враховується у складі основного виду діяльності цього суб'єкта.

Враховуючи необхідність гармонізації нормативного регулювання національної економіки з відповідними міжнародно-правовими вимогами, запровадження в Україні міжнародних стандартів у галузі обліку і звітності та переходу на міжнародну систему обліку і статистики, ч. 4 вказаної статті зобов'язує Кабінет Міністрів України затверджувати заходи щодо розвитку вітчизняної статистики і державної системи класифікації техніко-економічної та соціальної інформації. Вказана діяльність має здійснюватися відповідно до Концепції побудови національної статистики України та Державної програми переходу на міжнародну систему обліку і статистики, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 4 травня 1993 р.

Відповідно до ч. 5 ст. 259 ГК, класифікація видів економічної діяльності (КВЕД) є складовою частиною державної системи класифікації і кодування техніко-економічної та соціальної інформації. Таким чином, на

рівні закону закріплюється факт існування вказаної державної системи та КВЕД як її складової, що зобов'язує центральний орган виконавчої влади з питань стандартизації затверджувати названу класифікацію у формі державного стандарту, а всі державні органи враховувати цей факт у своїй діяльності.

На цей час в Україні діє Державний класифікатор України ДК 009-96 «Класифікація видів економічної діяльності», затверджений наказом Держстандарту України від 22 жовтня 1996 р. і введений в дію з 1 липня 1997 р.

Впровадження КВЕД забезпечує: проведення статистичних обстежень економічної діяльності підприємств та організацій і аналізу статистичної інформації на макrorівні; реєстрацію та облік суб'єктів господарювання за видами господарської діяльності в єдиному державному реєстрі підприємств і організацій; застосування єдиної статистичної термінології та визначень щодо статистичних одиниць, прийнятих у Європейському союзі; можливість зіставлення національної статистичної інформації з міжнародною.

КВЕД гармонізовано з Класифікацією видів економічної діяльності Статистичної Комісії Європейського союзу (NACE) на рівні класів, що дає змогу використовувати її для порівняння національних статистичних даних з даними названої Комісії без перехідних ключів. У структурі КВЕД передбачено також можливість порівняння національних статистичних даних з даними Міжнародної стандартної галузевої класифікації видів економічної діяльності (ISIC) Організації Об'єднаних Націй. Ведення КВЕД здійснює Науково-дослідний інститут статистики. Підставою для змін у Державному класифікаторі є відповідні зміни у NACE та у структурі економіки України.

Остання частина вказаної статті встановлює, що об'єктами класифікації в КВЕД є всі види господарської (економічної) діяльності суб'єктів господарювання, як юридичних осіб, так і громадян (фізичних осіб).

22.3. Державна система класифікації та кодування техніко-економічної і соціальної інформації, класифікація видів економічної діяльності (КВЕД)

Класифікація видів економічної діяльності (КВЕД) є складовою частиною державної системи класифікації і кодування техніко-економічної та соціальної інформації. Класифікацію розроблено відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 326 від 04.05.1993р. «Про Концепцію побудови національної статистики України та Державну програму переходу на міжнародну систему обліку і статистики».

КВЕД призначено для використання органами державного управління, фінансовими органами та органами статистики. Об'єктами класифікації в КВЕД є усі види економічної діяльності господарських суб'єктів (фізичних та юридичних осіб).

Впровадження КВЕД забезпечує:

- проведення статистичних обстежень економічної діяльності підприємств та організацій і аналізу статистичної інформації на макrorівні (складання міжгалузевого балансу виробництва і розподілу товарів та послуг відповідно до системи національних рахунків);

- реєстрацію та облік підприємств і організацій за видами економічної діяльності у єдиному державному реєстрі підприємств і організацій;

- застосування єдиної статистичної термінології та визначень щодо статистичних одиниць, прийнятих у Європейському союзі;

- можливість зіставлення національної статистичної інформації з міжнародною.

Об'єктами класифікації в КВЕД є усі види економічної діяльності господарських суб'єктів (фізичних та юридичних осіб). Економічна діяльність – це процес поєднання дій, які призводять до отримання відповідного набору продукції чи послуг. Вид діяльності має місце тоді, коли об'єднуються ресурси (устаткування, робоча сила, технологічні засоби, сировина та матеріали) для створення виробництва конкретної продукції та надання послуг. Таким чином, вид діяльності характеризується використанням ресурсів, виробничим процесом, випуском продукції та наданням послуг.

Окремий вид діяльності може складатися з єдиного простого процесу, наприклад ткацтва, а може охоплювати й цілий ряд процесів, кожний з яких входить до відповідної категорії класифікації. Наприклад, виробництво автомобілів вважається окремим видом діяльності незважаючи на те, що це комплексний виробничий процес, який охоплює лиття, ковальські роботи, зварювання, складання, фарбування тощо. Якщо виробництво окремих елементів (двигунів, коробок передач, меблів, приладів) є складовою частиною одного й того самого процесу виробництва, то всі процеси разом розглядаються як єдиний вид діяльності.

Галузь – це сукупність усіх виробничих одиниць, які беруть участь переважно в однакових або подібних видах виробничої діяльності.

Для опису економіки Класифікацію видів економічної діяльності побудовано так, що виділені об'єкти охоплюють усі або майже всі види діяльності, які здійснюються в будь-якій галузі господарства.

За структурою Класифікація складається з двох блоків: ідентифікації та назви. Блок ідентифікації має ієрархічну систему класифікації і систему кодування із застосуванням літерно-цифрового коду.

При розробленні КВЕД за основу було взято міжнародну стандартну галузеву класифікацію всіх видів економічної діяльності в Європейському союзі.

Гармонізація національних класифікаторів України з міжнародними класифікаторами полягає в тому, що для створення класифікацій видів економічної діяльності було повністю прийнято методологію NACE без будь-яких змін у її структурі. Тому класифікація видів економічної діяльності України не потребує перехідних ключів для отримання інформації на рівні секцій, підсекцій, розділів і класів NACE від національних статистичних органів для міжнародних організацій. За новою класифікацією видів економічної діяльності підприємства та організації всіх видів діяльності поділяються на видобувні, обробні та такі, що надають послуги.

22.4. Галузі народного господарювання та їх класифікація

Ст. 260 ГК України зазначає, що сукупність усіх виробничих одиниць, які здійснюють переважно однакові або подібні види виробничої діяльності, становить галузь. Загальна класифікація галузей народного господарства є складовою частиною єдиної системи класифікації і кодування техніко-економічної і статистичної інформації, яка використовується суб'єктами господарювання та іншими учасниками господарських відносин, а також органами державної влади та органами місцевого самоврядування в процесі управління господарською діяльністю. Вимоги до класифікації галузей народного господарства встановлюються законом.

На основі суспільного поділу праці об'єктивно складається галузева диференціація національної економіки, концентрація суб'єктів господарювання, що беруть участь у здійсненні однорідної економічної діяльності, у відповідні галузі народного господарства. Згідно з ч. 1 ст. 260 ГК галузь – це сукупність усіх виробничих одиниць, які здійснюють переважно однакові або подібні види виробничої діяльності.

Галузева класифікація є частиною єдиної системи класифікації і кодування техніко-економічної і статистичної інформації, яка використовується в інформаційних автоматизованих системах управління, податкових органах для розрахунку податків, органах державної реєстрації суб'єктів господарювання, інших органах виконавчої влади, підприємствах і організаціях.

Належність до тієї чи іншої галузі є класифікаційною ознакою суб'єкта господарювання, що відображається в його ідентифікаційному коді, незалежно від форми власності та організаційно-правової форми господарювання. Класифікатор видів економічної діяльності (КВЕД) по-

будовано так, що виділені об'єкти охоплюють усі або майже всі види діяльності, які здійснюються в будь-якій галузі господарства. Належність суб'єкта господарювання до певної галузі визначається основним видом його діяльності. З введенням у дію КВЕД було припинено чинність Загальної класифікації галузей народного господарства (ЗКГНГ), затвердженої наказом Мінстату України від 24 січня 1994 р. № 21.

Класифікаційні ознаки суб'єктів господарювання є елементом порядку у сфері господарювання, від якого залежить режим їх функціонування, обсяг і зміст їх прав та обов'язків. Адже, за правилом ч. 7 ст. 58 ГК, на печатках і штампах суб'єкта господарювання повинен зазначитись ідентифікаційний код, за яким цього суб'єкта включено до державного реєстру суб'єктів господарювання, або ідентифікаційний код громадянина-підприємця; наявність печатки з ідентифікаційним кодом у підприємства передбачена також ч. 4 ст. 62 ГК.

Відтак, існує необхідність чіткого правового регулювання відносин, які виникають у зв'язку з класифікацією галузей народного господарства, що впливає на ідентифікацію господарюючих суб'єктів, породжуючи відповідні правові наслідки. Так, згідно з ч. 2 ст. 52 ГК, некомерційна господарська діяльність здійснюється суб'єктами господарювання державного або комунального секторів економіки у тих галузях (видах діяльності), в яких відповідно до ст. 12 ГК забороняється підприємництво, на основі рішення відповідного органу державної влади чи органу місцевого самоврядування. Згідно з ч. 5 ст. 116 ГК законом можуть бути визначені галузі господарювання, в яких встановлюється загальний розмір участі іноземного інвестора, виходячи з вимог національної безпеки, тощо.

Зважаючи на це, ч. 3 вказаної статті передбачено, що вимоги до класифікації галузей народного господарства встановлюються законом. До цього часу такого закону ще не прийнято. Його прийняття дозволило б упорядкувати відносини, пов'язані з визначенням класифікаційних ознак суб'єктів господарювання при їх державній реєстрації та з їх ідентифікацією за видами діяльності; відносини суб'єктів господарювання з органами влади, пов'язані з наданням статистичної інформації відповідно до ч. 8 ст. 19 ГК, податкові та інші відносини.

22.5. Галузі сфери матеріального та нематеріального виробництва. Продукція виробничо-технічного призначення та вироби народного споживання

Ст. 261 ГК України передбачає, що до сфери матеріального виробництва належать галузі, які визначаються видами діяльності, що ство-

рюють, відновлюють або знаходять матеріальні блага (продукцію, енергію, природні ресурси), а також продовжують виробництво у сфері обігу (реалізації) шляхом переміщення, зберігання, сортування, пакування продукції чи інших видів діяльності. Усі інші види діяльності у своїй сукупності становлять сферу нематеріального виробництва (невиробничу сферу).

Традиційно галузі народного господарства поділяються на дві великі сфери – сферу матеріального виробництва і невиробничу сферу. Саме так вони були поділені у чинній раніше класифікації. Вказана стаття, відтворюючи вказаний загальний поділ, присвячена, головним чином, конкретизації визначення галузей сфери матеріального виробництва.

Матеріальне виробництво пов'язується з видами економічної діяльності зі створення, відновлення або знаходження матеріальних благ, а також з діяльністю, пов'язаною з продовженням виробництва у сфері обігу (реалізації) шляхом переміщення, зберігання, сортування, пакування продукції чи інших видів діяльності, які продовжують процес створення продукції в ході її реалізації.

До галузей сфери матеріального виробництва за Загальним класифікатором галузей народного господарства було віднесено: промисловість; сільське господарство; лісове господарство; рибне господарство; транспорт і зв'язок; будівництво; торгівлю і громадське харчування; матеріально-технічне постачання і збут; заготівлю; інформаційно-обчислювальне обслуговування; операції з нерухомим майном; загальну комерційну діяльність із забезпечення функціонування ринку; геологію і розвідку надр, геодезичну і гідрометеорологічну служби; виробничі види побутового обслуговування населення; інші види діяльності сфери матеріального виробництва.

Усі не названі в ч. 1 вказаної статті сукупності виробничих одиниць, які беруть участь у здійсненні інших видів діяльності, становлять галузі невиробничої сфери. До них, зокрема, належать невиробничі види побутового обслуговування населення, житлово-комунальне господарство, охорона здоров'я, фізична культура і соціальне забезпечення, освіта, культура та мистецтво, наука і наукове обслуговування, фінанси, кредит, страхування і пенсійне забезпечення, управління тощо.

Разом з тим слід зазначити, що види економічної діяльності у КВЕД розподілено за такими галузями сфери матеріального виробництва і невиробничої сфери: сільське господарство, мисливство та лісове господарство; рибне господарство; добувна промисловість; обробна промисловість; виробництво електроенергії, газу та води; будівництво; оптова й роздрібна торгівля, торгівля транспортними засобами, послуги з ремонту; готелі і ресторани; транспорт; фінансова діяльність; операції з не-

рухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам; державне управління; освіта; охорона здоров'я та соціальна допомога; колективні, громадські та особисті послуги; послуги домашньої прислуги; екстериторіальна діяльність. У зв'язку з цим у КВЕД вміщено додатково таблиці відповідності кодів двох класифікаторів – ЗКГНГ та КВЕД.

Водночас склад галузей економіки, на який орієнтується Єдиний державний реєстр підприємств і організацій України (ЄДРПОУ), відповідає класифікації ЗКГНГ, що втратив чинність. У зв'язку з цим це питання також має бути врегульовано згідно з ч. 3 ст. 260 ГК. Врахування особливостей галузей сфери матеріального виробництва є, відповідно до ч. 1 ст. 258 ГК, однією із загальних умов, що визначають особливості правового регулювання господарських відносин.

Однією із загальних умов, що згідно із статтею 258 ГК визначають особливості регулювання господарських відносин, є економічна форма результату господарської діяльності. Результатом економічної діяльності у галузях матеріального виробництва може бути продукт, призначений для використання як засіб виробництва у сфері виробництва або для використання у сфері особистого (невиробничого) споживання. Ч. 1 вказаної статті встановлено, що продукти першого роду називаються продукцією виробничо-технічного призначення (продукція ВТП), а другого – виробами народного споживання (ВНС). Ч. 2 вказаної статті передбачає випадки, коли за своїми властивостями продукт виробництва може бути використаний і як засіб виробництва, і як продукт особистого споживання (наприклад, цукор використовується як сировина та як продукт харчування). У таких випадках економічна форма продукту (продукція ВТП чи ВНС) визначається залежно від того цільового призначення, для якого вироблено цей продукт (спрямування у сферу виробництва для використання його як засобу виробництва чи у сферу невиробничих потреб). Згідно з ч. 3 цієї статті регулювання обігу продукції ВТП та ВНС у сфері господарювання здійснюється ГК та іншими нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до нього. Це означає, що ГК є основним законом, який встановлює порядок обігу такої продукції у сфері господарювання, і всі інші нормативно-правові акти повинні в цій частині відповідати йому. Вказаними вище особливостями економічної форми продукту зумовлюють відмінності у правовому регулюванні обігу продукції ВТП і ВНС. Зокрема ч. 2 ст. 264 ГК встановлює, що законодавством можуть бути передбачені особливості поставки окремих видів продукції ВТП або ВНС, а також особливий порядок здійснення поставки продукції для державних потреб.

Обіг майна, що опосередковує невиробниче споживання, регулюється Цивільним кодексом України. Разом з тим відповідні положення ЦК можуть застосовуватися для регулювання відносин, пов'язаних з обі-

гом продукції у сфері господарювання, однак за умови, що ці відносини не врегульовано ГК або іншими спеціальними актами господарського законодавства. Майнові відносини, пов'язані з обігом матеріальних цінностей, що вибули із сфери матеріального виробництва, регулюються цивільним законодавством. Особливості економічної форми продукту зумовлюють відповідну специфіку економічної діяльності, пов'язаної з реалізацією продукції ВТП та ВНС. Виходячи з цього, ч. 4 вказаної статті встановлює, що Господарським кодексом та іншими нормативно-правовими актами можуть передбачатися особливості правового регулювання вказаної діяльності. При цьому інші нормативно-правові акти не можуть суперечити Господарському кодексу.

Питання для самостійного вивчення

1. Державна система класифікації і кодування техніко-економічної та соціальної інформації.
2. Особливості застосування КВЕД у господарській діяльності.
3. Запровадження в Україні міжнародних стандартів у галузі обліку і звітності.
4. Державна програма переходу на міжнародну систему обліку і статистики.

Тести для поточного контролю

22.1. Що таке КВЕД?

- це кодування техніко-економічної та соціальної інформації;
- це класифікація видів економічної діяльності;
- правовий акт про запровадження в Україні міжнародних стандартів у галузі обліку і звітності;
- міжнародна система обліку і статистики.

22.2. Традиційно галузі народного господарства поділяють на:

- сферу матеріального виробництва і невиробничу сферу;
- сферу виробництва і сферу надання послуг;
- сферу торгівлі і сферу виробництва.

22.3. Галузева класифікація є частиною єдиної системи класифікації і кодування техніко-економічної і статистичної інформації?

- так;
- ні;
- ці поняття тотожні.

22.4. Знайдіть хибне твердження. До галузей сфери матеріального виробництва за Загальним класифікатором галузей народного господарства було віднесено:

- промисловість;
- сільське господарство;
- транспорт і зв'язок;
- будівництво;
- страхування.

22.5. Результат економічної діяльності у галузях матеріального виробництва – продукт, призначений для використання як засіб виробництва у сфері виробництва, визначається як:

- продукція виробничо-технічного призначення;
- вироби народного споживання;
- знаряддя виробництва.

22.6. Результат економічної діяльності у галузях матеріального виробництва – продукт, призначений для використання у сфері особистого (невиробничого) споживання, визначається як:

- продукція виробничо-технічного призначення;
- вироби народного споживання;
- продукція широкого вжитку.

ТЕМА 23. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКО-ТОРГОВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

- 23.1. Поняття господарсько-торговельної діяльності.*
- 23.2. Правова забезпеченість господарсько-торговельної діяльності.*
- 23.3. Окремі види господарсько-торговельної діяльності (поставка, контракція сільськогосподарської продукції, енергопостачання, біржова торгівля, оренда майна та лізинг, міна (бартер), зберігання).*

23.1. Поняття господарсько-торговельної діяльності

Ст. 263 ГК України визначає господарсько-торговельну діяльність як таку діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання у сфері товарного обігу, спрямована на реалізацію продукції виробничо-технічного призначення і виробів народного споживання, а також допоміжну діяльність, яка забезпечує їх реалізацію шляхом надання відповідних послуг.

Господарсько-торговельна діяльність здійснюється як внутрішня торгівля або зовнішня торгівля залежно від ринку (внутрішнього чи зовнішнього), в межах якого здійснюється товарний обіг.

Форми, в яких може здійснюватися господарсько-торговельна діяльність, встановлені ч. 3 ст. 263 ГК України, відповідно до якої виділяють: матеріально-технічне постачання і збут; енергопостачання; заготівлю; оптову торгівлю; роздрібну торгівлю і громадське харчування; продаж і передачу в оренду засобів виробництва; комерційне посередництво у здійсненні торговельної діяльності та іншу допоміжну діяльність із забезпечення реалізації товарів (послуг) у сфері обігу. Зміст і порядок здійснення зазначених форм господарсько-торговельної діяльності встановлюють подальші статті гл. 30 ГК України.

Залежно від форми здійснення господарсько-торговельної діяльності вона опосередковується господарськими договорами, примірний перелік яких містить ч. 4 ст. 263 ГК України. Це господарські договори поставки, контракції сільськогосподарської продукції, енергопостачання, купівлі-продажу, оренди, міни (бартеру), лізингу та інші договори.

23.2. Правова забезпеченість господарсько-торговельної діяльності

Залежно від ринку (внутрішнього чи зовнішнього), в межах якого здійснюється товарний обіг, ст. 263 ГК України зазначає, що госпо-

дарсько-торговельна діяльність виступає як внутрішня торгівля або зовнішня торгівля. Господарсько-торговельна діяльність може здійснюватися суб'єктами господарювання в таких формах: матеріально-технічне постачання і збут; енергопостачання; заготівля; оптова торгівля; роздрібна торгівля і громадське харчування; продаж і передача в оренду засобів виробництва; комерційне посередництво у здійсненні торговельної діяльності та інша допоміжна діяльність із забезпечення реалізації товарів (послуг) у сфері обігу.

Торговельна діяльність в Україні регулюється Законами України «Про захист прав споживачів», «Про споживчу кооперацію», «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», «Про лікарські засоби», «Про якість і безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини», іншими актами законодавства.

Детально загальні правила здійснення торговельної діяльності регулює підзаконний нормативно-правовий акт – Порядок заняття торговою діяльністю і правила торговельного обслуговування населення, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 15.06.2006 р. № 833. Ці Порядок і правила визначають загальні умови здійснення торговельної діяльності, основні вимоги до торговельної (торговельно-виробничої) мережі і торговельного обслуговування громадян, що набувають товари для власних побутових потреб у підприємств (їх об'єднань), установ, організацій незалежно від форм власності, громадян-підприємців та іноземних юридичних осіб, які здійснюють підприємницьку діяльність на території України у сфері торгівлі.

Торговельна діяльність може здійснюватися у сферах роздрібною та оптовою торгівлю, а також у торгово-виробничій (громадське харчування) сфері.

23.3. Окремі види господарсько-торговельної діяльності (поставка, контрактація сільськогосподарської продукції, енергопостачання, біржова торгівля, оренда майна та лізинг, міна (бартер), зберігання)

Ч. 1 ст. 264 ГК України встановлює два види господарських договорів, за допомогою яких опосередковується така форма господарсько-торговельної діяльності, як матеріально-технічне постачання і збут, – **поставка і купівля-продаж**. Причому ці договори стосуються матеріально-технічного постачання та збуту як продукції виробничо-технічного призначення, так і виробів народного споживання, незалежно від того, чи є вони результатом власного виробництва, чи придбані в інших суб'єктах господарювання.

Законодавством можуть бути передбачені особливості поставки окремих видів продукції виробничо-технічного призначення або виробів народного споживання. Ці особливості, крім Положення про поставки продукції виробничо-технічного призначення та поставки виробів народного споживання, встановлюються також Особливими умовами поставки окремих видів товарів та іншими актами законодавства.

Відносини між суб'єктами господарювання (незалежно від форм власності) держав-учасниць СНД за міжнародними економічними зв'язками будуються відповідно до Угоди про загальні умови поставок між організаціями держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав, вчиненої в Києві 20 березня 1992 р. Основні вимоги щодо укладення та виконання договорів поставки встановлюються положеннями ГК України (ст. 179–187, 193–201, 265–270), іншими законодавчими актами (в тому числі ЦК України).

Договір поставки – це господарський договір, за яким одна сторона – постачальник зобов'язується передати (поставити) у зумовлені строки (строк) другій стороні – покупцеві товар (товари), а покупець зобов'язується прийняти вказаний товар (товари) і сплатити за нього певну грошову суму.

Предметом поставки є товари, під якими слід розуміти як продукцію виробничо-технічного призначення, так і вироби народного споживання. Оскільки у наведеному визначенні поняття договору поставки (на відміну від ч. 1 ст. 712 ЦК України) відсутня вказівка на те, на якому правовому титулі товар передається (поставляється) покупцеві, можна припустити, що це може бути як право власності, так і похідні від нього права – господарського відання, оперативного управління тощо.

Договір поставки може укладатися як на розсуд сторін (регульований договір), так і відповідно до державного замовлення (планований договір). На відміну від ч. 1 ст. 712 ЦК України, яка визнає стороною договору поставки (продавцем, постачальником) лише особу, яка здійснює підприємницьку діяльність, і тим самим не враховує участь в процесі господарювання казенних підприємств, ГК України таких обмежень не встановлює. Тому сторонами договору поставки можуть бути суб'єкти господарювання, зазначені у пп. 1, 2 ч. 2 ст. 55 ГК України: а) господарські організації, державні, комунальні та інші підприємства, інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність; б) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність, та зареєстровані відповідно до закону як підприємці. Укладаючи договір, сторони повинні враховувати положення ч. 4 ст. 265 ГК України та вимоги Указу Президента України від 4 жовтня 1994 р. «Про застосування Міжнародних правил інтерпретації комерційних термінів», яким встановлено (п. 1), що при укладанні суб'єктами підпри-

ємницької діяльності України договорів, у тому числі зовнішньоекономічних договорів (контрактів), предметом яких є товари, застосовуються Міжнародні правила інтерпретації комерційних термінів, підготовлені Міжнародною торговою палатою у 1953 р. (Правила ІНКОТЕРМС). При цьому на Кабінет Міністрів України покладено обов'язок забезпечувати опублікування державною мовою України змін до Правил ІНКОТЕРМС із зазначенням, що такі зміни застосовуються через десять днів після їх опублікування у газеті «Урядовий кур'єр» до відносин, що виникають у зв'язку з договорами, укладеними після опублікування відповідних змін (п. 2). Однак, відповідно до коментаря Українського національного комітету Міжнародної торгової палати, з формально-юридичної точки зору формулювання Указу не несуть у собі заперечення правомірності використання нової редакції Правил (наразі останньою є редакція ІНКОТЕРМС-2000, введена в дію Міжнародною торговою палатою 1 січня 2000 р.) до її опублікування згідно з Указом (таке опублікування відбулося в квітні 2002 р.). Так, суб'єкти господарювання повинні «забезпечувати додержання» Правил ІНКОТЕРМС. Але невід'ємною складовою ІНКОТЕРМС як 1990, так і 2000 років є «Вступ», в якому встановлено, що сторони мають право самостійно модифікувати норми, запозичувані з Правил ІНКОТЕРМС. Отже, запозичення формулювань з більш пізньої редакції Правил ІНКОТЕРМС до її офіційного опублікування є одним з можливих варіантів дозволених відступів сторін від Правил у більш ранній офіційно опублікованій редакції.

За загальним правилом поставка товарів без укладення договору поставки не допускається. Винятки (випадки і порядок) можуть бути передбачені законом. За загальним правилом (ч. 1 ст. 266 ГК України) предметом поставки є продукція виробничо-технічного призначення і виробни народного споживання, визначені родовими ознаками. Для позначення найменування продукції і виробів застосовуються їх найменування, зазначені у стандартах, технічних умовах, документації до зразків (еталонів), прейскурантах чи товарознавчих довідниках.

Предметом поставки можуть бути також продукція, виробни, визначені індивідуальними ознаками.

Однією з істотних умов договору поставки є загальна кількість товарів, що підлягають поставці. Порядок визначення кількості товарів залежить від того, укладається договір за розсудом сторін, чи на підставі державного замовлення. У першому випадку сторони самостійно узгоджують кількість товару, що підлягає поставці, у другому вона визначається, виходячи з державного замовлення.

Кількість товару, що підлягає поставці, може бути встановлена у відповідних одиницях виміру (штуки, тонни, квадратні метри, кубічні метри тощо) або грошовому вираженні (в тому числі в іноземній валю-

ті). Загальна кількість та часткове співвідношення товарів (асортимент, сортамент, номенклатура) за сортами, групами, підгрупами, видами, марками, типами, розмірами визначаються специфікацією за згодою сторін, якщо інше не передбачено законом. Специфікація є невід'ємною частиною договору поставки.

Договори поставки за строком дії поділяються на: а) разові; б) короткострокові (на один рік); в) довгострокові (на строк більше одного року). У разі якщо в договорі строк його дії не визначений, він вважається укладеним на один рік. Слід, однак, мати на увазі, що закінчення строку дії договору не тягне за собою припинення зобов'язання, а тому сторона, яка не виконала зобов'язання, не звільняється від відповідальності за його невиконання і, як правило, від виконання зобов'язання в натурі.

У межах дії договору поставки сторони встановлюють в ньому строки поставки. Критерієм встановлення тих або інших строків є необхідність ритмічного та безперебійного постачання товарів споживачам для їх нормального функціонування, якщо інше не передбачено законодавством. Необхідність узгодження і дотримання строків поставки викликана рядом причин: рівномірним випуском продукції покупцем сировини чи комплектуючих виробів, рівномірним забезпеченням підрядника будівельними матеріалами, рівномірним продажем товарів торговельним підприємством тощо.

Контрактація сільськогосподарської продукції – це державна закупка зазначеної продукції, що здійснюється за договорами контрактації, які укладаються на основі державних замовлень на поставку державі сільськогосподарської продукції. Сільськогосподарська продукція – це будь-яка продукція тваринного і рослинного походження, що підпадає під визначення першої – двадцять четвертої груп Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності.

За договором контрактації виробник сільськогосподарської продукції (далі – виробник) зобов'язується передати заготівельному (закупівельному) або переробному підприємству чи організації (далі – контрактанту) вироблену ним продукцію у строки, кількості, асортименті, що передбачені договором, а контрактант зобов'язується сприяти виробникові у виробництві зазначеної продукції, прийняти і оплатити її (ч. 2 ст. 272 ГК України).

Згідно з ч. 3 ст. 272 ГК України у договорах контрактації повинні передбачатися: види продукції (асортимент), номер державного стандарту або технічних умов, гранично допустимий вміст у продукції шкідливих речовин; кількість продукції, яку контрактант приймає безпосередньо у виробника; ціна за одиницю, загальна сума договору, порядок і умови доставки, строки здавання-приймання продукції; обов'язки контрактан-

та щодо подання допомоги в організації виробництва сільськогосподарської продукції та її транспортування на приймальні пункти і підприємства; взаємна майнова відповідальність сторін у разі невиконання ними умов договору; інші умови, передбачені Типовим договором контрактації сільськогосподарської продукції, затвердженим у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Виробник повинен не пізніше як за п'ятнадцять днів до початку заготівлі продукції повідомити контрактанта про кількість і строки здачі сільськогосподарської продукції, що пропонується до продажу, та погодити календарний графік її здачі. Контрактант зобов'язаний прийняти від виробника всю пред'явлену ним продукцію на умовах, передбачених у договорі. Нестандартну продукцію, яка швидко псується, придатну для використання у свіжому або переробленому вигляді, та стандартну продукцію, яка швидко псується, що здається понад обсяги, передбачені договором, контрактант приймає за цінами і на умовах, що погоджені сторонами.

У договорі контрактації можуть передбачатися обсяги сільськогосподарської продукції, приймання якої контрактант здійснює безпосередньо у виробника, та продукції, яка доставляється безпосередньо виробником торговельним підприємствам. Решта продукції приймається контрактантом на визначених договором приймальних пунктах, розташованих у межах адміністративного району за місцезнаходженням виробника. Забезпечення виробників тарою та необхідними матеріалами для пакування продукції здійснюється у кількості, порядку та строки, передбачені договором. Інші особливості виконання договорів контрактації встановлюються Положенням про контрактацію сільськогосподарської продукції, яке затверджується Кабінетом Міністрів України.

ГК України (ст. 274) встановлює відповідальність за порушення умов договору контрактації. Так, за нездачу сільськогосподарської продукції у строки, передбачені договором контрактації, виробник сплачує контрактанту неустойку в розмірі, встановленому договором, якщо інший розмір не передбачений законом.

За невиконання зобов'язання щодо приймання сільськогосподарської продукції безпосередньо у виробника, а також уразі відмови від приймання продукції, пред'явленої виробником у строки і в порядку, що погоджені сторонами, контрактант сплачує виробнику штраф у розмірі п'яти відсотків вартості неприйнятої продукції, враховуючи надбавки і знижки, а також відшкодовує завдані виробникові збитки, а щодо продукції, яка швидко псується, – повну її вартість. У разі якщо продукцію не було своєчасно підготовлено до здавання-приймання і про це не було попереджено контрактанта, виробник відшкодовує контрактанту завдані цим збитки. У договорі контрактації можуть бути передбачені також

інші санкції за невиконання або неналежне виконання зобов'язань відповідно до вимог ГК України.

Енергопостачання – одна з форм, у яких здійснюється господарсько-торговельна діяльність суб'єктів господарювання. Разом з тим енергопостачання можна визначити як надання енергії певного виду споживачу за допомогою технічних засобів передачі та розподілу енергії на підставі договору.

Купівля всієї електричної енергії, виробленої на електростанціях, потужність чи обсяг відпуску яких більші за граничні показники, а також на вітроелектростанціях, незалежно від величини встановленої потужності чи обсягів відпуску електричної енергії (крім електричної енергії, виробленої на теплоелектроцентралях, які входять до складу енергопостачальників, для споживання на території здійснення ліцензованої діяльності), та весь її оптовий продаж здійснюється на оптовому ринку електричної енергії України. Функціонування інших оптових ринків електричної енергії в Україні забороняється.

Оптовий ринок електричної енергії України створюється на підставі договору.

Сторонами договору є суб'єкти господарської діяльності, пов'язані з: диспетчерським (оперативно-технологічним) управлінням об'єднаною енергетичною системою України; виробництвом електричної енергії на електростанціях; передачею електричної енергії магістральними та міждержавними електричними мережами; постачанням електричної енергії місцевими (локальними) електричними мережами; оптовим постачанням електричної енергії.

У договорі визначаються мета та умови діяльності, права, обов'язки та відповідальність сторін. Цей договір погоджується з центральними органами виконавчої влади, що здійснюють управління в електроенергетиці, Національною комісією регулювання електроенергетики України, Антимонопольним комітетом України.

Правила оптового ринку електричної енергії України є невід'ємною частиною договору і визначають механізм функціонування оптового ринку електричної енергії України, порядок розподілу навантажень між генеруючими джерелами, правила формування ринкової ціни на електричну енергію.

Оптовий ринок електричної енергії України функціонує з дотриманням таких вимог: усі суб'єкти підприємницької діяльності з виробництва та постачання електричної енергії мають рівноправний доступ до оптового ринку електричної енергії України та послуг електричних мереж після отримання відповідної ліцензії на право здійснення цих видів діяльності; електрична енергія продається та купується за Правилами оптового ринку електричної енергії України; ціни на електричну енергію

генеруючих компаній та оптові ціни визначаються за Правилами оптового ринку електричної енергії України; всі учасники оптового ринку електричної енергії укладають договори купівлі-продажу електричної енергії із суб'єктом підприємницької діяльності, який здійснює оптове постачання електричної енергії відповідно до договору, на підставі якого створюється оптовий ринок електричної енергії; у кожному розрахунковому періоді (місяці) забезпечується оплата вартості електричної енергії та послуг, закуплених у цьому періоді оптовим постачальником електричної енергії, у рівному відсотку кожній енергогенеруючій компанії (за винятком вітроелектростанцій) та підприємству, яке здійснює централізоване диспетчерське управління об'єднаною енергетичною системою України і передачу електричної енергії магістральними та міждержавними електричними мережами. Ця оплата забезпечується з урахуванням остаточних платежів відповідно до договору, на підставі якого створено оптовий ринок електричної енергії.

Для проведення розрахунків за закуплену на оптовому ринку електричну енергію України та спожиту електричну енергію енергопостачальники, що здійснюють підприємницьку діяльність з постачання електричної енергії на закріпленій території, їх відокремлені підрозділи та оптовий постачальник електричної енергії відкривають в установах уповноваженого банку поточні рахунки із спеціальним режимом використання. Для проведення розрахунків з погашення заборгованості за спожиту електричну енергію з використанням механізмів погашення заборгованості, визначених Законом України від 23 травня 2005 р. «Про заходи, спрямовані на забезпечення сталого функціонування підприємств паливно-енергетичного комплексу», енергопостачальники, що здійснюють підприємницьку діяльність з постачання електричної енергії на закріпленій території, і оптовий постачальник електричної енергії відкривають в установі уповноваженого банку поточні рахунки із спеціальним режимом використання для погашення заборгованості. Перелік поточних рахунків із спеціальним режимом використання в уповноваженому банку для зарахування коштів за електричну енергію затверджується та доводиться до відома споживачів Національною комісією регулювання електроенергетики України.

Споживачі, які купують електричну енергію у енергопостачальників, що здійснюють підприємницьку діяльність з постачання електричної енергії на закріпленій території, вносять плату за поставлену їм електричну енергію виключно на поточний рахунок із спеціальним режимом.

Договір енергопостачання – це господарський договір, за яким енергопостачальне підприємство (енергопостачальник) відпускає електричну енергію, пару, гарячу і перегріту воду (далі – енергію) споживаче-

ві (абоненту), який зобов'язаний оплатити прийняту енергію та дотримуватися передбаченого договором режиму її використання, а також забезпечити безпечну експлуатацію енергетичного обладнання, що ним використовується. Законом встановлено заборону на відпуск енергії без оформлення договору енергопостачання.

Предметом договору енергопостачання є окремі, чітко визначені види енергії – електрична енергія, пара, гаряча і перегріта вода, найменування яких передбачається в державних стандартах або технічних умовах.

Такі види ресурсів, як нафта, газ, вода не є об'єктом договору енергопостачання. На нашу думку, вони можуть бути або об'єктом договору купівлі-продажу (поставки), або об'єктом договору постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу, передбаченого ст. 714 ЦК України.

Відповідно до ст. 278 ГК України здійснення **торговельно-біржової діяльності** має на меті організацію та регулювання торгівлі шляхом надання послуг суб'єктам господарювання у здійсненні ними торговельних операцій спеціально утвореною господарською організацією – товарною біржею. Правові умови створення та діяльності товарних бірж, а також основні правила здійснення торговельно-біржової діяльності визначаються цим Кодексом, прийнятими відповідно до нього законами та іншими нормативно-правовими актами.

Правила біржової торгівлі розробляються відповідно до законодавства і є основним документом, що регламентує порядок здійснення біржових операцій, ведення біржової торгівлі та розв'язання спорів з цих питань. Правила біржової торгівлі затверджуються загальними зборами членів товарної біржі або органом, ними уповноваженим.

Біржовими торгами є торги, що публічно і гласно проводяться в торговельних залах біржі за участі членів біржі з товарів, допущених до реалізації на біржі в порядку, встановленому правилами біржової торгівлі. Біржові операції дозволяється здійснювати тільки членам біржі або брокерам – громадянам, зареєстрованим на біржі відповідно до її статуту для виконання доручень членів біржі, яких вони представляють, щодо здійснення біржових операцій.

За договором **оренди** одна сторона (орендодавець) передає другій стороні (орендареві) за плату на певний строк у користування майно для здійснення господарської діяльності. У користування за договором оренди передається індивідуально визначене майно виробничо-технічного призначення (або цілісний майновий комплекс), що не втрачає у процесі використання своєї споживчої якості (неспоживна річ). Об'єктом оренди можуть бути: державні та комунальні підприємства або їх структурні підрозділи як цілісні майнові комплекси, тобто госпо-

дарські об'єкти із завершеним циклом виробництва продукції (робіт, послуг), відокремленою земельною ділянкою, на якій розміщений об'єкт, та автономними інженерними комунікаціями і системою енергопостачання; нерухоме майно (будівлі, споруди, приміщення); інше окреме індивідуально визначене майно виробничо-технічного призначення, що належить суб'єктам господарювання.

Оренда структурних підрозділів державних та комунальних підприємств не повинна порушувати виробничо-господарську цілісність, технологічну єдність цього підприємства. Законом може бути встановлено перелік державних та комунальних підприємств, цілісні майнові комплекси яких не можуть бути об'єктом оренди. До відносин оренди застосовуються відповідні положення Цивільного кодексу України з урахуванням особливостей, передбачених цим Кодексом.

Лізинг – це господарська діяльність, спрямована на інвестування власних чи залучених фінансових коштів, яка полягає в наданні за договором лізингу однією стороною (лізингодавцем) у виключне користування другій стороні (лізингоодержувачу) на визначений строк майна, що належить лізингодавцю або набувається ним у власність (господарське відання) за дорученням чи погодженням лізингоодержувача у відповідного постачальника (продавця) майна, за умови сплати лізингоодержувачем періодичних лізингових платежів. Залежно від особливостей здійснення лізингових операцій лізинг може бути двох видів – фінансовий чи оперативний. За формою здійснення лізинг може бути зворотним, пайовим, міжнародним тощо.

Об'єктом лізингу може бути нерухоме і рухоме майно, призначене для використання як основні фонди, не заборонене законом до вільного обігу на ринку і щодо якого немає обмежень про передачу його в лізинг. Майно, зазначене в частині першій цієї статті, яке є державною (комунальною) власністю, може бути об'єктом лізингу тільки за погодженням з органом, що здійснює управління цим майном, відповідно до закону. Не можуть бути об'єктами лізингу земельні ділянки, інші природні об'єкти, а також цілісні майнові комплекси державних (комунальних) підприємств та їх структурних підрозділів. Перехід права власності на об'єкт лізингу до іншої особи не є підставою для розірвання договору лізингу. Правове регулювання лізингу здійснюється відповідно до ГК України та інших законів.

За договором **міни (бартеру)** кожна із сторін зобов'язується передати другій стороні у власність, повне господарське відання чи оперативне управління певний товар в обмін на інший товар. Сторона договору вважається продавцем того товару, який вона передає в обмін, і покупцем товару, який вона одержує взамін. За погодженням сторін мож-

лива грошова доплата за товар більшої вартості, що обмінюється на товар меншої вартості, якщо це не суперечить законодавству.

Не може бути об'єктом міни (бартеру) майно, віднесене законодавством до основних фондів, яке належить до державної або комунальної власності, у разі якщо друга сторона договору міни (бартеру) не є відповідно державним чи комунальним підприємством. Законодавством можуть бути встановлені також інші особливості здійснення бартерних (товарообмінних) операцій, пов'язаних з придбанням і використанням окремих видів майна, а також здійснення таких операцій в окремих галузях господарювання. До договору міни (бартеру) застосовуються правила, що регулюють договори купівлі-продажу, поставки, контракції, елементи яких містяться в договорі міни (бартеру), якщо це не суперечить законодавству і відповідає суті відносин сторін.

Зберігання у товарному складі здійснюється за договором складського зберігання. Товарним складом визнається організація, що здійснює зберігання товарів та надає пов'язані із зберіганням послуги на садах підприємницької діяльності.

Товарний склад є складом загального користування, у разі якщо із закону, інших правових актів або виданого суб'єкту господарювання дозволу (ліцензії) впливає, що він зобов'язаний приймати на зберігання товари від будь-якого товароволодільця.

До регулювання відносин, що впливають із зберігання товарів за договором складського зберігання, застосовуються відповідні положення Цивільного кодексу України.

Питання для самостійного вивчення

1. Особливості договорів контракції сільськогосподарської про-дукції.
2. Правове регулювання питань постачання електроенергії.
3. Особливості окремих термінів ІНКОТЕРМС-2000.
4. Товарна біржа: організація діяльності та органи управління.
5. Вимоги до договору міни (бартеру).
6. Особливості відповідальності за договором складського збері-гання.

Тести для поточного контролю

23.1. Термін «франко-завод» означає, що зобов'язання продавця щодо поставки вважається виконаним після:

– передачі товару, очищеного від мита на експорт, під відповідаль-ність перевізника, названого покупцем, у погодженому місці;

- того, як він надав покупцеві товар на своєму підприємстві;
- того, як товар передано через поручні судна у погодженому порту відвантаження.

23.2. Законодавство про захист прав споживачів не поширюється на відносини:

- придбання товарів у рекламних цілях;
- придбання товарів для власних потреб;
- придбання товарів для споживання іншою особою (придбання подарунків).

23.3. Предметом договору енергопостачання є:

- електрична енергія, пара, гаряча і перегріта вода;
- електрична енергія, гаряча вода;
- електрична енергія, пара і гаряча вода;
- пара, гаряча і перегріта вода.

23.4. Знайдіть хибне твердження. Припинення договору оренди здійснюється:

- у разі закінчення строку договору;
- в зв'язку з реорганізацією орендодавця;
- за згодою сторін;
- в разі загибелі (знищення) об'єкта оренди.

23.5. Можуть бути об'єктом договору лізингу:

- земельні ділянки;
- цілісні майнові комплекси державних підприємств;
- обладнання підприємства;
- цілісні майнові комплекси комунальних підприємств;
- структурні підрозділи цілісних майнових комплексів державних підприємств.

23.6. Якщо в договорі оренди не встановлені обов'язки сторін щодо здійснення поточного та капітального ремонту, то хто відповідає за проведення цих видів ремонту:

- з моменту страхування об'єкта оренди орендар;
- орендар здійснює капітальний ремонт, а орендодавець – поточний;
- орендар здійснює поточний ремонт, а орендодавець – капітальний;
- оскільки майном користується і володіє орендар, то саме на нього покладається обов'язок проведення всіх видів ремонту.

23.7. *Вкажіть наслідки продажу власником майна, яке було передано в оренду?*

- договір оренди зберігає силу для нового власника, а покупець повинен бути попереджений про права орендаря на майно;
- договір оренди припиняється;
- орендар повинен бути завчасно попереджений про намір власника продати майно, що перебуває в оренді та має право привілейованої купівлі зазначеного майна;
- таке майно не може бути продане без згоди орендаря.

23.8. *Хто несе відповідальність за ризик випадкової загибелі або пошкодження об'єкта оренди, якщо ці питання не врегульовані у договорі?*

- орендар;
- орендодавець (власник) майна, що передається в оренду;
- Фонд державного майна України;
- орендодавець, якщо інше не встановлено договором оренди.

23.9. *Метою діяльності товарної біржі є:*

- організаційне забезпечення торгівлі без мети отриманий прибутку;
- отримання прибутку шляхом надання послуг з укладення угод купівлі-продажу;
- сприяння укладенню договорів майнового характеру;
- закупівля товару з метою подальшого продажу.

23.10. *Форма лізингу, при якій лізингодавець набуває майно у власника і передає його йому у користування – це:*

- зворотний лізинг;
- пайовий лізинг;
- корпоративний лізинг;
- фінансовий лізинг.

23.11. *З якого часу починається перебіг гарантійного строку відповідно до Закону України «Про захист прав споживачів»?*

- з моменту реалізації товару;
- з моменту виготовлення товару;
- з моменту надходження товару до роздрібно-торговельної мережі.

23.12. *Не є об'єктом договору енергопостачання такі види ресурсів, як:*

- нафта, газ, вода;

- нафта, газ, перегріта вода;
- газ, вода.

23.13. Сторонами договору оренди можуть бути:

- будь-які суб'єкти господарювання;
- юридичні особи – підприємці;
- фізичні особи – підприємці;
- лише державні та комунальні підприємства.

23.14. З якого часу починається перебіг гарантійного строку відповідно до Закону України «Про захист прав споживачів»?

- з моменту реалізації товару;
- з моменту виготовлення товару;
- з моменту надходження товару до роздрібно-торговельної мережі.

23.15. Оберіть ознаки, що не належать до договорів поставки. Договір поставки – це договір:

- консенсуальний;
- плановий чи неплановий;
- тільки плановий;
- з метою використання товару у підприємницькій чи іншій діяльності.
- не для власних потреб.

ТЕМА 24. КОМЕРЦІЙНЕ ПОСЕРЕДНИЦТВО (АГЕНТСЬКІ ВІДНОСИНИ) У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ

- 24.1. Агентська діяльність. Підстави виникнення агентських відносин.
- 24.2. Законодавство про комерційне посередництво у сфері господарювання.
- 24.3. Агентський договір та його зміст.
- 24.4. Немонопольні та монопольні агентські відносини.
- 24.5. Передача прав комерційного агента.
- 24.6. Розрахунки в агентських відносинах.
- 24.7. Нерозголошення конфіденційної інформації комерційним агентом. Відповідальність за порушення агентського договору.
- 24.8. Припинення агентського договору.

24.1. Агентська діяльність. Підстави виникнення агентських відносин

Господарський кодекс України в гл. 31 вперше на законодавчому рівні врегулює відносини, що виникають при здійсненні такого виду господарської діяльності, як комерційне посередництво. Комерційне посередництво, яке ще іменується в ГК України агентськими відносинами, завжди є підприємницькою діяльністю.

Поняття комерційного посередництва розкривається в ч. 1 ст. 295 ГК України, положення якої дають змогу виділити *ознаки* цього виду господарської діяльності.

По-перше, комерційне підприємництво полягає в наданні послуг шляхом посередництва.

По-друге, комерційне посередництво (агентська діяльність) є підприємницькою діяльністю, тобто діяльністю з метою отримання прибутку.

По-третє, учасниками відносин комерційного посередництва є: комерційний агент, який завжди є суб'єктом підприємництва, та суб'єкт господарювання (не обов'язково суб'єкт підприємництва), який є споживачем послуг посередництва. Згідно з ч. 2 ст. 295 ГК України комерційним агентом може бути суб'єкт господарювання (громадянин або юридична особа), який за повноваженням, заснованим на агентському договорі, здійснює комерційне посередництво.

По-четверте, комерційне посередництво (агентська діяльність) має певні межі застосування: воно здійснюється у сфері господарювання і лише при здійсненні суб'єктами господарювання господарської діяль-

ності. Разом з тим законом можуть бути встановлені обмеження або заборона здійснення комерційного посередництва в окремих галузях господарювання (ч. 5 ст. 295 ГК України).

По-п'яте, комерційне посередництво здійснюється комерційним агентом від імені, в інтересах, під контролем і за рахунок суб'єкта, якого він представляє. Тому підприємці, які діють хоч і в чужих інтересах, але від власного імені, не визнаються комерційними агентами (ч. 3 ст. 295 ГК України). Комерційний агент не може також укласти угоди від імені того, кого він представляє, стосовно себе особисто (ч. 4 ст. 295 ГК України).

ГК України (ст. 296) встановлює спеціальні підстави виникнення агентських відносин, зазначаючи, що агентські відносини виникають у разі: надання суб'єктом господарювання на підставі договору повноважень комерційному агенту на вчинення відповідних дій; схвалення суб'єктом господарювання, якого представляє комерційний агент, угоди, укладеної в інтересах цього суб'єкта агентом без повноваження на її укладення або з перевищенням наданого йому повноваження.

24.2. Законодавство про комерційне посередництво у сфері господарювання

Комерційне посередництво є однією з форм господарсько-торгової діяльності (ст. 263 ГК України), яка з економічної точки зору опосередковує процес доведення товару від виробника до безпосереднього споживача. За юридичним критерієм посередництво – це діяльність, спрямована на виявлення потенційних контрагентів, підготовку і укладення угод.

Чинне законодавство України містить різні визначення посередницьких операцій. Наприклад, для цілей оподаткування Постанова Верховної Ради України «Про затвердження Правил застосування Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» від 27.06.1995 р. визначає посередницьку операцію як господарчу операцію суб'єкта підприємницької діяльності, який виступає у ролі комісіонера у договорі комісії, консигнатора у консигнаційному договорі або повіреного у договорі доручення, за винятком довірчих операцій з грошовими коштами, цінними паперами, включаючи приватизаційні майнові сертифікати, операцій з випуску боргових зобов'язань і вимог та торгівлі ними, операцій з торгівлі (управління) валютними цінностями та іншими видами фінансових ресурсів, а також усіх видів банківських і страхових операцій.

Визначення деяких видів посередницької діяльності містяться в підзаконних нормативно-правових актах. Так, Положення про прова-

дження діяльності страховими посередниками, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 18.12.1996 р. № 1523, визначає агентську діяльність як діяльність суб'єктів підприємницької діяльності, уповноважених діяти від імені та на підставі доручення одного або більше страховиків, щодо рекламування, консультування, пропонування страховальникам страхових послуг та проведення роботи, пов'язаної з укладенням та виконанням договорів страхування (підготовка і укладення договорів страхування, виконання робіт з обслуговування договорів), у тому числі оформлення всіх необхідних документів для своєчасної виплати страхових сум або страхового відшкодування, а також здійснення цих виплат.

Важливим для всіх посередницьких правовідносин є те, що право власності на товар не переходить до контрагента за договором. Посередник, незалежно від чийого імені він виступає, завжди діє в інтересах власника. Якщо в договорі передбачено інше – відсутнє посередництво. Замість нього має місце договір купівлі-продажу, постачання та ін. Тобто посередництво відбувається між власником і майбутнім власником.

Такий критерій належності угод до посередництва дозволяє віднести до посередництва і представницькі повноваження у сфері підприємницької діяльності. Якщо учасник угоди надав послуги іншій особі і не є при цьому власником товару, а лише одержує винагороду за свою діяльність, то такі послуги можна віднести до посередницьких послуг.

Слід звернути увагу, що відповідно до змісту ч. 5 ст. 295 ГК України у певних видах господарської діяльності законом можуть бути встановлені обмеження або заборона здійснення агентської діяльності – так, цілком очевидно, що комерційне посередництво як підприємницька діяльність не допускається у тих видах діяльності, в яких підприємництво взагалі заборонено законом.

Зокрема обмеження у здійсненні підприємницької діяльності встановлені ст. 4 Закону України «Про підприємництво» (загалом цей Закон, окрім вказаної правової норми, втратив чинність з 01.01.2004 р.) – наприклад, діяльність, пов'язана з виготовленням і реалізацією військової зброї та боєприпасів до неї, проведенням криміналістичних, судово-медичних, судово-психіатричних експертиз може здійснюватися тільки державними підприємствами та організаціями, а проведення ломбардних операцій – також і повними товариствами. Деякі обмеження можливості укладання агентського договору (як й інших договорів, в яких бере участь підприємець) обумовлюються вимогою законодавства щодо обов'язкового ліцензування відповідного виду діяльності – скажімо, згідно зі ст. 9 Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» підлягають ліцензуванню посередництво у працевлаштуванні на роботу за кордоном, а також посередницька діяльність митного брокера та митного перевізника.

24.3. Агентський договір та його зміст

Комерційне посередництво (агентська діяльність) є діяльністю з надання послуг. Отже, агентський договір, яким опосередковуються відносини суб'єктів такої діяльності, є одним з видів договорів про надання послуг. Тому на нього поширюється дія норм гл. 63 ЦК України, якими встановлені загальні положення щодо послуг та договору про надання послуг (такий висновок випливає з абз. 2 ч. 1 ст. 175 ГК України), а також, як зазначено в ч. 2 ст. 305 ГК України, положення ЦК України, якими регулюються відносини доручення.

Агентським договором є договір, за яким одна сторона (комерційний агент) зобов'язується надати послуги другій стороні (суб'єкту, якого представляє агент) в укладенні угод чи сприяти їх укладенню (надання фактичних послуг) від імені цього суб'єкта і за його рахунок (ч. 1 ст. 297 ГК України).

Отже, як випливає з легального визначення поняття агентського договору, його застосування обмежено не лише сферою господарювання, але і предметом цього договору, яким є укладення угод або сприяння їх укладенню.

Згідно з ч. 2 ст. 297 ГК України в агентському договорі мають визначатися: сфера, характер і порядок виконання комерційним агентом посередницьких послуг; права та обов'язки сторін; умови і розмір винагороди комерційному агентові; строк дії договору; санкції у разі порушення сторонами умов договору; інші необхідні умови, визначені сторонами (зокрема, умова щодо території, в межах якої комерційний агент здійснює діяльність, визначену угодою сторін. У разі якщо територію дії агента в договорі не визначено, вважається, що агент діє в межах території України; форма підтвердження повноважень (представництва) комерційного агента тощо).

Агентський договір укладається в письмовій формі. Виконуючи умови агентського договору, комерційний агент зобов'язаний повідомляти суб'єкта господарювання, якого він представляє, про кожний випадок його посередництва в укладенні угод та про кожну укладену ним в інтересах цього суб'єкта угоду. Угода, укладена від імені суб'єкта господарювання, якого представляє комерційний агент, без повноваження на її укладення або з перевищенням наданого йому повноваження, вважається схваленою цим суб'єктом за умови, якщо він не відхилить перед третьою особою дії комерційного агента. Наступне схвалення угоди суб'єктом, якого представляє агент, робить угоду дійсною з дня її укладення.

Оскільки комерційне посередництво є підприємницькою діяльністю комерційного агента, було б нелогічно і несправедливо обмежува-

ти її наданням послуг лише одному суб'єкту господарювання. З іншого боку, суб'єкт господарювання в умовах конкуренції повинен мати можливість одночасно користуватися послугами не одного, а кількох комерційних агентів.

З урахуванням цього ГК України встановлює, що суб'єкт господарювання, якого представляє комерційний агент, має право довірити комерційне посередництво також іншим суб'єктам, але з повідомленням про це агента. У свою чергу, комерційний агент має право здійснювати комерційне посередництво також для інших суб'єктів господарювання, якщо інтереси суб'єктів, яких представляє комерційний агент, не є суперечливими у питаннях, для вирішення яких запрошений цей агент (відсутність конфлікту інтересів).

Викладене не поширюється на монопольні агентські відносини, за яких комерційний агент, що представляє суб'єкта господарювання, не має права здійснювати комерційне посередництво для інших суб'єктів у межах, передбачених агентським договором (ч. 2 ст. 299 ГК України). За загальним правилом, встановленим ст. 300 ГК України, комерційний агент повинен особисто виконати дії, на які він уповноважений суб'єктом, якого він представляє. Якщо агентським договором не передбачено інше, комерційний агент не може передавати на свій розсуд іншим особам прав, якими він володіє в інтересах того, кого він представляє.

За посередницькі операції, що здійснені комерційним агентом в інтересах суб'єкта, якого він представляє, він одержує агентську винагороду у розмірі, передбаченому договором.

Агентська винагорода виплачується комерційному агенту після оплати третьою особою за угодою, укладеною з його посередництвом, якщо інше не передбачено договором сторін. Якщо це передбачено договором, комерційному агенту сплачується додаткова винагорода у разі, якщо він бере на себе зобов'язання гарантувати виконання угоди, укладеної ним в інтересах суб'єкта, якого він представляє.

Умови виплати винагороди комерційному агенту за угоди, укладені після закінчення договірних відносин, а також інші умови, що стосуються розрахунків сторін, визначаються договором.

24.4. Немонопольні та монопольні агентські відносини

Ст. 299 ГК України зазначає, що суб'єкт, якого представляє комерційний агент, має право довірити комерційне посередництво також іншим суб'єктам, повідомивши про це агента, а агент має право здійсню-

вати комерційне посередництво також для інших суб'єктів господарювання, якщо інтереси суб'єктів, яких представляє комерційний агент, не є суперечливими у питаннях, для вирішення яких запрошений цей агент.

У разі монопольних агентських відносин комерційний агент, що представляє суб'єкта господарювання, не має права здійснювати комерційне посередництво для інших суб'єктів у межах, передбачених агентським договором.

Таким чином, вказана стаття передбачає два варіанти побудови відносин агента та суб'єкта, якого він представляє – монопольну і немонапольну.

Оскільки агент діє на професійній основі, сам є підприємцем, а агентська діяльність є його підприємницькою діяльністю, його головна мета – одержання прибутку. З одного боку, виступаючи в ролі представника, агент повинен піклуватися про інтереси осіб, яких він представляє. З іншого боку, він зацікавлений в одержанні більшої винагороди за свої послуги. Наприклад, при виконанні договору морського агентування морський агент, що діє від імені судовласника, може також діяти на користь іншої договірної сторони, якщо вона його на те уповноважила і якщо судовласник не заперечує (ст. 116 Кодексу торгового мореплавання України). Якщо він діє на постійній основі для одного чи багатьох підприємців, то ступінь його економічної залежності досить висока, тому одночасне представництво декількох суб'єктів господарської діяльності може привести до конфлікту інтересів. Саме тому сторонам надається право самостійно визначити варіант побудови своїх відносин.

24.5. Передача прав комерційного агента

Ст. 300 ГК України зазначає, що комерційний агент повинен особисто виконати дії, на які він уповноважений суб'єктом, якого він представляє. Якщо агентським договором не передбачено інше, комерційний агент не може передавати на свій розсуд іншим особам прав, якими він володіє в інтересах того, кого він представляє.

Згідно з ч. 1 ст. 193 ГК України суб'єкти господарювання та інші учасники господарських відносин повинні виконувати господарські зобов'язання належним чином відповідно до закону, інших правових актів, договору, а за відсутності конкретних вимог щодо виконання зобов'язання – відповідно до вимог, що у певних умовах звичайно ставляться. До виконання господарських договорів застосовуються відповідні положення Цивільного кодексу України з урахуванням особливостей, передбачених цим Кодексом.

Відповідно до ст. 527 ЦК України боржник зобов'язаний виконати свій обов'язок, а кредитор – прийняти виконання особисто, якщо інше не встановлено договором або законом, не впливає із суті зобов'язання чи звичаїв ділового обороту.

Обов'язок агента виконувати доручення особисто базується на формулі римського права: представник не може делегувати свої повноваження. Таким чином, агент, як правило, не може уповноважувати іншу особу виконати те, що він сам зобов'язаний зробити. Ст. 1005 ЦК України, що може бути застосована відповідно до ч. 5 ст. 305 ГК України, що повірений повинен виконати дане йому доручення особисто. Повірений має право передати виконання доручення іншій особі (замісникові), якщо це передбачено договором або якщо повірений був змушений до цього обставинами, з метою охорони інтересів довірителя. Повірений, який передав виконання доручення замісникові, повинен негайно повідомити про це довірителя. Вказана стаття передбачає обов'язок агента особисто виконати дії, на які він уповноважений суб'єктом, якого він представляє. Разом з тим це не виключає, що агентським договором може бути прямо передбачена можливість передачі агентом своїх прав іншій особі (ч. 2 ст. 300 ГК України).

24.6. Розрахунки в агентських відносинах

Відповідно до ст. 301 ГК України відповідно до агентського договору комерційний агент одержує агентську винагороду за посередницькі операції, що здійснені ним в інтересах суб'єкта, якого він представляє, у розмірі, передбаченому договором. Агентська винагорода виплачується комерційному агенту після оплати третьою особою за угодою, укладеною з його посередництвом, якщо інше не передбачено договором сторін. Сторони можуть передбачити в договорі, що комерційному агенту сплачується додаткова винагорода у разі, якщо він бере на себе зобов'язання гарантувати виконання угоди, укладеної ним в інтересах суб'єкта, якого він представляє.

Суб'єкт, якого представляє комерційний агент, розраховує винагороду, на яку має право комерційний агент, відповідно до розмірів і строків, передбачених договором сторін. Комерційний агент має право вимагати для розрахунку бухгалтерський витяг щодо всіх угод, за які йому належить агентська винагорода. Умови виплати винагороди комерційному агенту за угоди, укладені після закінчення договірних відносин, а також інші умови, що стосуються розрахунків сторін, визначаються договором.

24.7. Нерозголошення конфіденційної інформації комерційним агентом. Відповідальність за порушення агентського договору

Згідно з ч. 1 ст. 302 ГК України комерційний агент не має права передавати конфіденційну інформацію, одержану від суб'єкта, якого він представляє, без згоди цього суб'єкта, використовувати її у власних інтересах чи в інтересах інших осіб всупереч інтересам суб'єкта, якого він представляє, як при здійсненні комерційним агентом своєї діяльності в інтересах зазначеного суб'єкта, так і після припинення агентських відносин з ним.

Ч. 2 ст. 302 ГК України встановлює, що сторони агентського договору можуть укласти окрему угоду про захист конфіденційної інформації суб'єкта, якого представляє комерційний агент (договір про нерозголошення).

Комерційний агент несе відповідальність за розголошення конфіденційної інформації відповідно до закону та договору.

Відповідальність сторін агентського договору встановлена ст. 303 ГК України. Так, комерційний агент несе відповідальність у повному обсязі за шкоду, заподіяну суб'єкту, якого він представляє, внаслідок невиконання або неналежного виконання своїх обов'язків, якщо інше не передбачено агентським договором.

У разі порушення агентського договору суб'єктом, якого представляє комерційний агент, останній має право на одержання винагороди у розмірах, передбачених агентським договором, а також на відшкодування збитків, понесених ним внаслідок невиконання або неналежного виконання договору другою стороною.

24.8. Припинення агентського договору

Підстави припинення агентського договору встановлені ст. 304 ГК України, відповідно до якої агентський договір припиняється:

- а) за угодою сторін;
- б) у разі: відкликання повноважень комерційного агента суб'єктом, якого він представляє, або відмови комерційного агента від подальшого здійснення комерційного посередництва за договором, укладеним сторонами без визначення строку його дії;
- в) вибуття однієї із сторін договору внаслідок її припинення або смерті;
- г) виникнення інших обставин, що припиняють повноваження комерційного агента або суб'єкта, якого він представляє.

У разі відкликання повноважень комерційного агента суб'єкт, якого представляє комерційний агент, повинен сповістити його про припинення договору не менш як за один місяць, якщо більш тривалий строк не передбачений договором.

У разі усунення (закінчення) обставин, що призвели до припинення повноважень комерційного агента, ці повноваження за згодою сторін можуть бути поновлені.

Питання для самостійного вивчення

1. Ризики комерційного агента під час виконання агентського договору.
2. Особливості монопольних відносин у комерційному посередництві.
3. Вимоги щодо державної реєстрації комерційного агента.
4. Особливості оподаткування прибутку комерційного агента.
5. Законодавче обмеження та заборона здійснення комерційного посередництва в окремих галузях господарювання.

Тести для поточного контролю

24.1. Комерційне посередництво:

- завжди є підприємницькою діяльністю;
- може здійснюватись суб'єктом господарювання (не обов'язково суб'єктом підприємництва);
- це представництво, яке поширюється на будь-які правовідносини за умови оформлення довіреності.

24.2. Підприємці, які діють у чужих інтересах, але від власного імені:

- визнаються комерційними агентами;
- не визнаються комерційними агентами;
- це не має значення для комерційного посередництва.

24.3. Якщо учасник угоди надав послуги іншій особі і не є при цьому власником товару, а лише одержує винагороду за свою діяльність, то такі послуги:

- можна віднести до посередницьких послуг;
- не можна віднести до посередницьких послуг.

24.4. Не підлягає ліцензуванню комерційне посередництво у вигляді:

- посередництва у працевлаштуванні на роботу за кордоном;

- посередницької діяльності митного брокера;
- посередницької діяльності митного перевізника;
- посередництва у поставках металу та металоконструкцій.

24.5. Агентським договором є договір, за яким комерційний агент зобов'язується надати послуги суб'єкту, якого представляє агент, щодо:

- укладення угод чи сприяти їх укладенню;
- укладення угод;
- сприяння укладенню угод.

24.6. У разі якщо територію дії агента в агентському договорі не визначено, вважається, що:

- агент діє в межах території України;
- агент діє в межах території населеного пункту, де зареєстрований суб'єкт, якого представляє агент;
- територіальні межі для дії агента не встановлені.

24.7. Наступне схвалення угоди суб'єктом, якого представляє комерційний агент, робить угоду дійсною:

- з дня її укладення;
- з дня її схвалення;
- з дня, коли комерційний агент повідомив суб'єкта, якого він представляє, про цю угоду.

24.8. У разі монопольних агентських відносини суб'єкт господарювання, якого представляє комерційний агент, має право довірити комерційне посередництво також іншим суб'єктам:

- так, у будь-якому випадку;
- так, але з повідомленням про це агента;
- ні, не може.

ТЕМА 25. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ВАНТАЖІВ

- 25.1. *Перевезення вантажів як вид господарської діяльності.*
- 25.2. *Договір перевезення вантажу.*
- 25.3. *Прийняття вантажу до перевезення та отримання вантажу в пункті призначення. Зміни умов перевезення.*
- 25.4. *Відповідальність за порушення умов договору перевезення.*
- 25.5. *Порядок вирішення спорів щодо перевезень.*
- 25.6. *Договір транспортного експедирування.*

**25.1. Перевезення вантажів
як вид господарської діяльності**

Згідно з ч. 1 ст. 306 Господарського Кодексу *перевезення вантажів* – це вид господарської діяльності, яка пов’язана з переміщенням продукції виробничо-технічного призначення та виробів народного вжитку залізницею, автомобільним шляхам, водним та повітряним шляхами, а також транспортування продукції трубопроводами. Суб’єктами перевезення є перевізник, вантажовідправник та вантажоотримувач.

Господарський кодекс дає перелік тих видів транспорту, які здійснюють перевезення вантажів, а саме: вантажний залізничний транспорт, автомобільний вантажний транспорт, морський вантажний транспорт та вантажний внутрішній флот, авіаційний вантажний транспорт, трубопровідний транспорт, космічний транспорт та інші види транспорту.

Загальні положення про перевезення вантажів містяться у гл. 32 Господарського кодексу України. Ч. 6 ст. 306 ГК вказує, що відносини, які пов’язані з перевезенням пасажирів та багажу, регулюються Цивільним кодексом України (гл. 64 ЦК) та іншими нормативно-правовими актами, а саме: Повітряним кодексом України від 04.05.1993 р., Кодексом торговельного мореплавства України від 23.05.1995 р., Законом України «Про транспорт» від 10.11.1994 р., Законом України «Про залізничний транспорт» від 4.07.1996 р., законом України «Про автомобільний транспорт» від 5.04.2001 р., Законом України «Про трубопровідний транспорт України» від 15.05.1996 р., Статутом залізниць України, затвердженим постановою Кабінету міністрів України від 6.04.1998 р. № 457, Правилами повітряного перевезення вантажів, затверджених наказом Міністерства транспорту України від 14.10.2003 р. № 793, Правилами перевезень вантажів автомобільним транспортом в Україні, затвердженими наказом Міністерства транспорту України від 14.10.1997 р. № 363.

Крім цього існує безліч відомчих актів: тарифів, технічних умов завантаження та кріплення вантажів тощо.

25.2. Договір перевезення вантажу

Згідно з ч. 1. ст. 307 ГК України за договором перевезення одна сторона (перевізник) зобов'язується доставити ввірений їй іншою стороною (вантажовідправником) вантаж в пункт призначення у встановлений законодавством або договором строк та видати його уповноваженій на отримання вантажу особі (вантажоодержувачу), а вантажовідправник зобов'язується сплатити за перевезення вантажу встановлену плату.

Договір перевезення вантажу, як правило, є реальним. Для його укладання недостатньо згоди сторін, а необхідна передача вказаного в договорі вантажу перевізнику та прийняття ним вантажу до перевезення. Договір перевезення вантажу автомобільним транспортом належить до консенсуальних договорів, оскільки він вважається укладеним з моменту досягнення сторонами згоди за істотними умовами договору до прийняття вантажу перевізником.

Предметом цього договору є вантаж. Згідно з п. 1 Правил перевезення вантажів автомобільним транспортом в Україні *вантажем* вважаються всі предмети з моменту прийняття їх для перевезень до здачі одержувачу вантажу. Згідно з п. 6 Статуту залізниць України вантажем вважаються матеріальні цінності, які перевозяться залізничним транспортом у спеціально призначеному для цього вантажному рухомому складі.

Вантажі можна класифікувати за різними підставами:

За видами продукції вантажі поділяються на: продукцію сільського господарства; продукцію лісової, деревообробної і целюлозно-паперової промисловості; руди металічні; продукцію паливно-енергетичної промисловості; мінеральну сировину, мінерально-будівельні матеріали та вироби; продукцію металургійної промисловості; продукцію хімічної промисловості; продукцію харчової, м'ясо-молочної та рибної промисловості; промислові товари народного споживання; продукцію машинобудування, приладобудування і металообробної промисловості; інші вантажі.

За фізичним станом вантажі поділяються на тверді, рідкі та газоподібні.

За наявністю тари – на ті, для яких тара потрібна, і ті, для яких тара не потрібна.

За способом завантаження і розвантаження вантажі бувають: штучними, сипучими, наволочними та наливними.

Договір перевезення вантажу – двосторонній та оплатний.

Сторонами в цьому договорі є перевізник та вантажовідправник.

Вантажоодержувач не є стороною в договорі перевезення вантажу, але у нього виникають за цим договором певні права та обов'язки.

Перевізником за договором перевезення можуть бути суб'єкти господарської діяльності – юридичні особи, установчі документи яких дозволяють займатися відповідним видом діяльності, і фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності. Вантажовідправниками, вантажоодержувачами вантажу можуть бути юридичні та фізичні особи незалежно від наявності у них статусу суб'єкта підприємницької діяльності.

Перевізник зобов'язується вчасно доставити, а також видати одержувачу ввірений йому відправником вантаж. Згідно зі ст. 919 Цивільного кодексу України перевізник зобов'язаний доставити вантаж до пункту призначення у строк, встановлений договором, якщо інший строк не встановлений транспортними кодексами, статутами, іншими нормативно-правовими актами. У ст. 307 ГК строк, у разі відсутності відповідних вказівок у законодавстві, є істотною умовою договору перевезення вантажу, що виключає можливість укладення безстрокового договору перевезення вантажу.

Згідно з ч. 2 ст. 307 ГК договір перевезення вантажу укладається в письмовій формі. Це підтверджується складанням перевізного документа: при перевезенні вантажів автомобільним транспортом – товарно-транспортною накладною, при річкових перевезеннях – накладною та квитанцією, при морських перевезеннях – коносаментом, при перевезенні вантажів залізницею – накладною.

Транспортна накладна складається на ім'я вантажоодержувача, підписується вантажовідправником та супроводжує вантаж на всьому шляху слідування і на станції призначення видається вантажоодержувачу разом з вантажем.

Залежно від виду транспорту, яким передбачається систематичне перевезення вантажів, укладаються такі види довгострокових договорів:

- довгострокові – на залізничному і морському транспорті;
- навігаційний – на річковому транспорті (внутрішньому флоті);
- спеціальний – на повітряному транспорті;
- річний – на автомобільному транспорті.

Ці договори укладаються при наявності між перевізником і клієнтом стабільних господарських зв'язків, через необхідність систематичних перевезень вантажів. На основі цих договорів не здійснюється перевезення вантажів, а їх мета – досягнення угоди на майбутні перевезення.

25.3. Прийняття вантажу до перевезення та отримання вантажу в пункті призначення. Зміни умов перевезення

Вантаж для перевезення приймається перевізником залежно від виду транспорту та вантажу в місцях загального та незагального користування. Відповідальність перевізника за збереження вантажу виникає в момент прийняття вантажу до перевезення. Вантажовідправник зобов'язаний підготувати вантаж до перевезення з урахуванням необхідності забезпечення транспортабельності і збереження його в процесі перевезення та має право застрахувати вантаж. Правила прийняття вантажу до перевезення деталізовані в транспортних кодексах, статутах.

Так, згідно з Кодексом торговельного мореплавства (ст. 142) вантажі, для яких необхідна тара і упакування для попередження втрати, пошкоджень, повинні пред'являтися для перевезення в цілій тарі або упакуванні, що б забезпечило збереження вантажу в процесі перевезення. На кожному вантажному місці повинна бути нанесена повне та чітке маркування, передбачене правилами морського перевезення вантажів. Вантажовідправник повинен своєчасно передати всі документи, які стосуються вантажу, і які необхідні згідно з портовими, митними, санітарними та іншими адміністративними правилами. Після прийняття вантажу для перевезення перевізник, капітан чи агент перевізника зобов'язані видати вантажовідправнику коносамент, який є доказом прийняття перевізником вантажу, який в цьому коносаменті вказаний.

У випадках, якщо для здійснення перевезення вантажу законодавством або договором передбачені спеціальні документи, які підтверджують якість та інші властивості вантажу, який перевозиться, вантажовідправник зобов'язаний передати такі документи перевізнику разом з вантажем. Так, наприклад, згідно зі Статутом залізниці України вантажовідправник зобов'язаний на вимогу залізниці пред'явити стандарт або технічні умови, або сертифікат на продукцію, якщо вона підлягає сертифікації, а також на її тару.

Згідно зі ст. 310 ГК України перевізник зобов'язаний повідомити вантажоодержувача про прибуття вантажу на його адресу.

Вантажоодержувач зобов'язаний прийняти вантаж, який прибув. Він має право відмовитись від прийняття пошкодженого або зіпсованого вантажу, якщо буде встановлено, що внаслідок зміни якості виключається можливість повного або часткового використання його за первісним призначенням.

Згідно з Кодексом торговельного мореплавства, а саме ст. 162 вантаж видається в порту призначення:

а) за іменним коносаментом – одержувачу, який вказаний в коносаменті, або особі, якій коносамент був переданий за іменним переда-

точним написом або в іншій формі з дотриманням правил, встановлених для передачі боргової вимоги;

б) за ордерним коносаментом – вантажовідправнику або вантажоодержувачу залежно від того, складений коносамент «наказу відправника» або «наказу одержувача», а при наявності в коносаменті передачного напису – особі, яка вказана останньою із безперервного ряду передаточних написів, або пред'явнику коносаменту з останнім бланковим підписом;

в) за коносаментом на пред'явника – пред'явнику коносаменту.

Вантажоодержувач та перевізник мають право вимагати до видачі вантажу огляду та (або) перевірки його кількості. Якщо при прийомі вантажу, який перевозиться за коносаментом, вантажоодержувач письмово не заявив перевізнику про недостачу або пошкодження вантажу, то вважається, що вантажоодержувач отримав вантаж згідно з умовами коносаменту, якщо інше не буде доведено. Якщо вантаж був оглянутий та перевірений вантажоодержувачем спільно з перевізником, одержувач може не робити вказаної заяви. У випадках, коли втрата, недостача чи пошкодження не могли бути виявлені при звичайному способі прийому вантажу, то заява перевізнику може бути зроблена вантажоодержувачем протягом трьох діб після прийому вантажу.

Відповідальність перевізника за збереження вантажу припиняється в момент його видачі вантажоодержувачу в пункті призначення.

Якщо вантажоодержувач не затребував вантаж, що прибув в установлений строк, або відмовився його прийняти, перевізник має право залишити вантаж у себе на зберігання за рахунок і на ризик вантажовідправника, письмово повідомивши його про це. Вантаж, не виданий одержувачеві на його вимогу протягом 30 днів після спливу строку його доставки вважається втраченим, якщо більш тривалий строк не встановлений договором.

Вантаж, який не отриманий протягом місяця після повідомлення перевізником вантажоодержувача, вважається не витребуваним вантажоодержувачем та реалізується у встановленому законом порядку.

Зміни умов перевезення. Згідно зі ст. 309 ГК України вантажовідправник має право в порядку, встановленому транспортними кодексами або статутами, отримати назад зданий для перевезення вантаж до його відправлення, замінити вказаний в перевізному документі вантажовідправника вантаж (до його видачі адресату), розпорядитись вантажем у випадку неприйняття його вантажоодержувачем або у випадку неможливості видачі вантажу вантажоодержувачу.

Правила зміни умов перевезення деталізують транспортні кодекси та статuti. Наприклад, згідно з п. 43 Статуту залізниці України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6.04.1998 р. № 457

вантажовідправник має право змінити вказаного в накладній вантажоодержувача без зміни станції призначення. Заява про зміну вантажоодержувача подається начальнику станції відправлення з додатком вантажної квитанції. У випадку неможливості надання цієї квитанції, відправник надає копію письмового чи телеграфного повідомлення на адресу першого вантажоодержувача про таку зміну. Залізниця виконує розпорядження вантажовідправника тільки в тому випадку, якщо вантаж не виданий вантажоодержувачу. Залізниця може за заявою вантажовідправника, вантажоодержувача змінити станцію призначення вантажу, який прийнятий для перевезення з оплатою витрат за договірним тарифом. В усіх випадках зміни вантажоодержувача чи станції призначення підприємство, організація чи громадяни, за заявою яких здійснена така зміна, несуть відповідальність перед попереднім вантажоодержувачем за наслідки такої зміни та зобов'язані відрегулювати розрахунки між вантажовідправниками, попередніми адресатами та фактичними вантажоодержувачами.

У випадках переривання чи припинення перевезення вантажів через незалежні від перевізника обставини, він (перевізник) зобов'язаний повідомити вантажовідправника та отримати від нього відповідне розпорядження щодо вантажу.

25.4. Відповідальність за порушення умов договору перевезення

Перевізник несе відповідальність у разі прострочення доставки вантажу, а також за втрату, недостачу, пошкодження вантажу.

Одним з обов'язків перевізника є своєчасна доставка вантажу, при винному порушенні якого він несе відповідальність.

Перевізник зобов'язаний доставити вантаж у пункт призначення в строк, передбачений транспортними кодексами, статутами або правилами. Якщо строк доставки вантажів у вказаному порядку не встановлений, сторони мають право встановити цей строк у договорі (ч. 1 ст. 313 ГК України).

У разі прострочення доставки вантажу перевізник зобов'язаний відшкодувати другій стороні збитки, завдані порушенням строку перевезення, якщо інші форми відповідальності не встановлені договором, транспортними кодексами (статутами) (ст. 923 Цивільного кодексу України). Згідно з п. 116 Статуту залізниць України передбачені штрафи за несвоєчасну доставку вантажів у розмірі:

- 10% провізної плати – у разі прострочення на 2 доби;
- 20% провізної плати – у разі прострочення на 3 доби;
- 30% провізної плати – у разі прострочення на 4 і більше діб.

Вказаний штраф не сплачується, якщо вантаж не був вивезений зі станції протягом доби після отримання повідомлення про прибуття вантажу.

Перевізник звільняється від відповідальності за прострочення в доставці вантажів, якщо прострочення сталося не з його вини. Наприклад, залізниця не несе відповідальність за порушення строків доставки, якщо вона трапилась внаслідок стихійного лиха чи з інших, незалежних від залізниці, обставин. Ст. 94 Повітряного кодексу вказує, що перевізник звільняється від відповідальності, якщо прострочення сталося внаслідок несприятливих метеорологічних умов.

Також перевізник відповідає за збереження вантажу з моменту прийняття його до перевезення та до видачі вантажоодержувачу, якщо не доведе, що втрата, недостача, пошкодження чи знищення вантажу сталося внаслідок обставин, які перевізник не міг попередити та усунення яких від нього не залежало, тобто з незалежних від нього причин.

Такими обставинами можуть бути:

- вина вантажовідправника чи вантажоодержувача;
- особливі природні властивості вантажу, який перевозиться;
- недоліки тари чи упакування, які не могли бути виявлені по зовнішньому вигляду при прийомі вантажу до перевезення;
- застосування тари, яка не відповідає властивостям вантажу чи встановленим стандартам, при відсутності слідів пошкодження тари в дорозі;
- здача вантажу до перевезення без позначення в накладній його особливих властивостей, які потребують особливих умов та заходів безпеки для збереження вантажу при перевезенні чи збереженні. Наявність однієї із вказаних обставин доводить перевізник.

Господарський кодекс встановлює розмір вартості вантажу, який відшкодовує перевізник:

- у випадку втрати або недостачі вантажу – в розмірі вартості вантажу, який втрачений чи якого не вистачає;
- у випадку пошкодження вантажу – в розмірі суми, на яку зменшилась його вартість;
- у випадку втрати вантажу, який пред'явлений до перевезення з оголошенням його вартості – у розмірі оголошеної вартості, якщо не буде доведено, що вона нижче дійсної вартості вантажу.

Якщо внаслідок пошкодження вантажу його якість змінилась настільки, що вантаж не може бути використаний за прямим призначенням, вантажоотримувач має право відмовитись від нього та вимагати відшкодування за його втрату. Якщо вантаж, за втрату чи недостачу якого перевізник заплатив відшкодування, буде через деякий час знайде-

ний, вантажоотримувач (вантажовідправник) має право вимагати видати йому вантаж, повернувши ті кошти, які він отримав за його втрату чи недостачу.

Виплата штрафу за доставку вантажу з прострочкою не звільняє перевізника від відповідальності за втрату, недостачу чи пошкодження вантажу, які сталися внаслідок прострочки.

25.5. Порядок вирішення спорів щодо перевезень

Ст. 315 ГК України, яка регулює порядок вирішення спорів щодо перевезень, а саме ч. 1, встановлює претензійний порядок врегулювання спорів. До пред'явлення позову перевізнику повинна бути пред'явлена претензія. У випадку недотримання цього порядку позови відповідних осіб до перевізника не підлягають розгляду в судовому порядку. Претензії можуть пред'являтися протягом шести місяців, а претензії щодо виплати штрафів та премій – протягом сорока п'яти днів. Перевізник зобов'язаний розглянути заявлену претензію та повідомити заявника про задоволення чи відхилення її протягом трьох місяців, а стосовно претензій щодо перевезень, які здійснюються перевізниками різних видів транспорту за одним документом, – протягом шести місяців, претензії щодо виплати штрафів чи премій – протягом сорока п'яти днів.

Спеціальні нормативно-правові акти, які регулюють перевезення на окремих видах транспорту, визначають початок перебігу претензійних строків, а також особу, яка має право пред'являти претензію до перевізника та порядок їх пред'явлення.

Так, наприклад, право на пред'явлення претензій та позовів до залізничного перевізника згідно зі Статутом залізниці України, а саме ст. 130, має право:

– у випадках втрати вантажу – вантажовідправник (за умови пред'явлення вантажної квитанції та документів, які підтверджують кількість та вартість вантажу), а також вантажоодержувач (за умови пред'явлення вантажної квитанції з позначкою станції про те, що вантаж не прибув, а також при наявності документів, які свідчать про кількість та вартість вантажу);

– у випадках недостачі чи пошкодження вантажу – вантажоодержувач (за умови надання накладної, комерційного акта та документа, який підтверджує кількість та вартість вантажу);

– у випадках прострочення при доставці вантажу – вантажоодержувач (за умови надання накладної).

Якщо претензія відхилена або відповідь на неї не була отримана в строки, вказані вище, заявник має право звернутися до суду протягом

шести місяців з моменту отримання відповіді чи закінчення строку, який встановлений для відповіді.

25.6. Договір транспортного експедирування

Відносини транспортної експедиції врегульовані ст. 316 ГК України, гл. 65 ЦК України, ЗУ «Про транспортно-експедиторську діяльність» від 1.07.2004 р.

Відповідно до цих нормативно-правових актів за договором транспортного експедирування одна сторона (експедитор) зобов'язується за плату і за рахунок іншої сторони (клієнта) виконати чи організувати виконання визначених договором послуг, пов'язаних з перевезенням вантажів.

Умови договору транспортного експедирування визначаються за домовленістю сторін, якщо інше не встановлено законом, іншими нормативно-правовими актами.

Предмет договору транспортного експедирування – це виконання або організація виконання послуг, пов'язаних з перевезенням вантажу.

Законом України «Про транспортно-експедиторську діяльність» встановлюються такі види транспортно-експедиторських послуг:

- забезпечення оптимального транспортного обслуговування, а також організація перевезення вантажів різними видами транспорту територією України та іноземних держав відповідно до умов договорів (контрактів), які укладені відповідно до вимог міжнародних правил щодо тлумачення термінів «ІНКОТЕРМС»;

- фрахтування національних, іноземних суден, залучення інших видів транспорту забезпечення їх подачі в порти, на залізничні станції, склади, термінали або інші об'єкти для своєчасного відправлення вантажів;

- здійснення робіт, пов'язаних з прийманням, накопиченням, подібненням, доробкою, сортуванням, складуванням, зберіганням, перевезенням вантажів;

- ведення обліку надходження та відправлення вантажів з портів, залізничних станцій, складів, терміналів або інших об'єктів;

- організація охорони вантажів під час їх перевезення, перевалки та зберігання;

- організація експертизи вантажів;

- здійснення оформлення товарно-транспортної документації та її розсилання за належністю;

- надання в установленому законом порядку учасникам транспортно-експедиторської діяльності заявки на відправлення вантажів та наряди на відвантаження;

- здійснення страхування вантажів та своєї відповідальності;
- забезпечення підготовки та додаткового обладнання транспортних засобів і вантажів згідно з вимогами нормативно-правових актів щодо діяльності відповідного виду транспорту;
- здійснення розрахунків з портами, транспортними організаціями за перевезення, перевалку, зберігання вантажів;
- оформлення документів та організація робіт відповідно до митних, карантинних та санітарних вимог;
- надання інших допоміжних та супутніх перевезенням транспортно-експедиторських послуг, які передбачені договором транспортного експедирування і не суперечать законодавству.

Договір транспортного експедирування укладається в письмовій формі, є консенсуальним та оплатним. Платою експедитору вважаються кошти, сплачені клієнтом експедитору за належне виконання договору транспортного експедирування.

Сторонами договору транспортного експедирування є експедитор та клієнт. Експедитором є суб'єкт господарювання, який за дорученням клієнта та за його рахунок виконує або організовує виконання транспортно-експедиторських послуг. Клієнтом є споживач послуг експедитора (фізична або юридична особа), доручає експедитору виконати чи організувати або забезпечити виконання визначених договором транспортного експедирування послуг та оплачує їх, включаючи плату експедитору.

Основний обов'язок експедитора – відправлення вантажів залізничним, водним чи іншим видом транспорту або отримання вантажу, що прибув на адресу клієнта. При цьому він оформлює товарно-транспортні документи, які разом з вантажем пред'являються до перевезення. Крім цього експедитор може прийняти на себе виконання дій, пов'язаних з відправленням чи отриманням вантажу (упакування, маркування, завантаження).

Основним обов'язком клієнта є надання експедитору вантажів, які підлягають відправці, прийняття вантажів, що прибули на його адресу, а також виплата обумовленої оплати та інших витрат. Крім цього клієнт повинен надати експедитору документи та іншу інформацію про властивості вантажу, умови його перевезення. Експедитор повинен повідомити клієнта про виявлені недоліки отриманої інформації, а у випадках її неповноти – вимагати у клієнта необхідну додаткову інформацію. У разі ненадання клієнтом документів та необхідної інформації експедитор має право відкласти виконання свої обов'язків до надання документів та інформації в повному обсязі.

Відповідальність сторін за договором експедирування визначається нормами Господарського кодексу, нормами транспортних кодек-

сів та статутів, а також договором. Обов'язковою умовою настання відповідальності є вина сторони в порушенні умов договору. Залежно від характеру порушення відповідальність настає у вигляді неустойки (штрафу, пені) та відшкодування спричинених збитків. У кожному конкретному випадку вид санкції, її розмір, нормативно-правовий акт, який визначає відповідальність, залежить від фактичних обставин за договором та характеру порушеного зобов'язання.

Зовнішньоекономічні договори транспортного експедирування повинні відповідати вимогам законодавства про зовнішньоекономічну діяльність.

Перевезення вантажів супроводжується товарно-транспортними документами, а саме: авіаційна вантажна накладна, міжнародна автомобільна накладна, накладна СМГС, коносамент, накладна ЦІМ, вантажна відомість.

Питання для самостійного вивчення

1. Випадки, коли перевізник не повинен доводити свою вину.
2. Особливості документального оформлення перевезення вантажу залізницею.
3. Вимоги до вантажу для перевезення автомобільним транспортом.
4. Наслідки неприйняття вантажу у місці його призначення.
5. Порядок реалізації вантажу, не витребуваного вантажоодержувачем.
6. Права та обов'язки вантажоодержувача за договором перевезення.

Тести для поточного контролю

25.1. Господарський кодекс України регулює перевезення:

- багажу;
- пасажирів;
- вантажів.

25.2. Суб'єктами відносин перевезення вантажів є:

- постачальник та перевізник;
- перевізник та вантажовідправник;
- коносамент та покупець;
- перевізник, вантажовідправник та вантажоодержувач;
- продукція виробничо-технічного призначення.

ТЕМА 26. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН У КАПІТАЛЬНОМУ БУДІВНИЦТВІ

- 26.1. Підрядні відносини у капітальному будівництві.
- 26.2. Сторони договору підряду на капітальне будівництво: замовник, генеральний підрядник та субпідрядник.
- 26.3. Розрахунки за договором підряду на капітальне будівництво.
- 26.4. Відповідальність за порушення договору підряду на капітальне будівництво.
- 26.5. Умови укладання та виконання договору підряду на капітальне будівництво.
- 26.6. Договір підряду на проведення дослідних та проектних робіт.

26.1. Підрядні відносини у капітальному будівництві

Капітальне будівництво – це процес створення нових, а також розширення, реконструкція, технічне переоснащення діючих підприємств, об'єктів виробничого і невиробничого призначення, пускових комплексів (з урахуванням проектних робіт, проведення торгів (тендерів) у будівництві, консервації, розконсервації об'єктів, утримання дирекції підприємств, що будуються, а також придбання технологічного обладнання, що не входить до кошторису об'єктів).

Види капітального будівництва:

– *нове будівництво* – це будівництво основних або допоміжних будівель і споруд або їх комплексів із заданими техніко-економічними показниками та призначенням, які споруджуються за єдиним проектом в першу та наступні черги на визначених для цього об'єктах нових майданчиків або майданчиках, звільнених від існуючих будівель;

– *розширення діючих підприємств* – будівництво нових і розширення існуючих окремих цехів та об'єктів основного, підсобного та обслуговуючого призначення на території діючих підприємств з метою створення додаткових або нових виробничих потужностей;

– *реконструкція діючих підприємств* – переобладнання діючих цехів та об'єктів основного, підсобного та обслуговуючого призначення без розширення існуючих будівель і споруд основного призначення та без збільшення чисельності працівників з одночасним поліпшенням умов їх праці та охорони навколишнього природного середовища, здійснюване з метою вдосконалення виробництва та підвищення його техніко-економічного рівня, збільшення виробничих потужностей, зміни номенклатури продукції та поліпшення її якості;

– *технічне переоснащення діючих підприємств* – це комплекс заходів щодо підвищення техніко-економічного рівня окремих виробництв, цехів і дільниць на основі впровадження передової техніки та технології, механізації та автоматизації виробництва, модернізації та зміни застарілого і фізично зношеного устаткування на нове більш продуктивне.

Будівництво об'єктів виробничого та іншого призначення, підготовка будівельних майданчиків, роботи з оснащення приміщень, роботи із завершення будівництва, прикладні та експериментальні дослідження, розробки, які виконуються суб'єктами господарювання для інших суб'єктів або за їх замовленням, здійснюються на основі підяду.

Видами договору підяду, які опосередковують підрядні відносини в капітальному будівництві є:

- договір підяду на капітальне будівництво;
- договір субпідяду;
- договір підяду на виконання проектних та дослідних робіт;
- договір підяду на виконання геологічних, геодезичних та інших робіт, необхідних для капітального будівництва.

Загальні умови договорів підяду визначаються відповідно до Цивільного кодексу України про договір підяду, якщо інше не встановлено Господарським кодексом. Загальні правові норми, які регулюють відносини підяду містяться в гл. 61 Цивільного кодексу. Джерела спеціального правового регулювання залежать від виду договору підяду.

Згідно зі ст. 837 ЦК України за договором підяду одна сторона (підрядник) зобов'язується на свій ризик виконати певну роботу за завданням другої сторони (замовника), а замовник, у свою чергу, зобов'язується прийняти та оплатити виконану роботу. Договір підяду може укладатися на виготовлення, обробку, переробку, ремонт речі або на виконання іншої роботи з переданням її результату замовнику. Для виконання окремих видів робіт, встановлених законом, підрядник (субпідрядник) зобов'язаний отримати спеціальний дозвіл.

Предметом договору підяду є результат роботи підрядника.

Договір підяду є двостороннім.

Сторонами договору підяду можуть бути юридичні і фізичні особи, в тому числі суб'єкти підприємницької діяльності. Особливості передбачені лише щодо договорів підяду на виконання окремих робіт і обумовленні їх специфікою. Так, наприклад, за договором побутового підяду замовником може бути лише фізична особа, а підрядником – юридична або фізична особа – суб'єкт підприємницької діяльності (ст. 865 ЦК України).

Договір підяду є консенсуальним, тобто вважається укладеним, коли між сторонами в потрібній у належних випадках формі досягнуто згоди з усіх істотних умов.

Договір підряду є оплатним. Замовник зобов'язаний оплатити виконану роботу. Оплата відбувається на основі погодженої сторонами ціни роботи, що включає відшкодування витрат підрядника та плату за виконану ним роботу. Згідно зі ст. 854 ЦК України якщо договором підряду не передбачена попередня оплата виконаної роботи або окремих її етапів, замовник зобов'язаний сплатити підряднику обумовлену ціну після остаточної здачі роботи за умови, що робота виконана належним чином і в погоджений строк або, за згодою замовника – достроково. Підрядник має право вимагати виплати йому авансу лише у випадках та в розмірі, встановлених договором.

26.2. Сторони договору підряду на капітальне будівництво: замовник, генеральний підрядник та субпідрядник

Базові положення щодо договорів підряду на капітальне будівництво містяться в ЦК України (ст. 875–891) та ГК України (гл. 33).

Ч. 1 ст. 318 ГК України встановлює, що за договором підряду на капітальне будівництво одна сторона (підрядник) зобов'язується своїми силами і засобами на замовлення другої сторони (замовника) побудувати і здати замовникові у встановлений строк визначений договором об'єкт відповідно до проектно-кошторисної документації або виконати обумовлені договором будівельні та інші роботи, а замовник зобов'язується передати підряднику затверджену проектно-кошторисну документацію, надати йому будівельний майданчик, прийняти закінчені будівництвом об'єкти і оплатити їх.

Договір підряду на капітальне будівництво укладається на будівництво, розширення, реконструкцію та перепрофілювання об'єктів; виконання робіт з проектування, поставки обладнання, виконання будівельних, монтажних, спеціальних, проектно-конструкторських та інших робіт, пов'язаних з будівництвом об'єктів.

Договір підряду на капітальне будівництво є оплатним, консенсуальним, двостороннім.

Сторонами в договорі є підрядник та замовник. Ними можуть бути юридичні та фізичні особи, а також іноземні громадяни.

Ст. 319 ГК України вказує на право підрядника за згодою замовника залучати для виконання договору як третіх осіб субпідрядників. У цьому разі на стороні підрядника можуть виступати:

– генеральний підрядник – підрядник, який відповідає за виконання комплексу робіт, передбачених замовленням, передачу їх замовнику і забезпечує координацію діяльності інших підрядників;

– головний підрядник – підрядник, який відповідає за виконання частини робіт на об'єкті, здає їх генеральному підряднику або замовнику і забезпечує координацію діяльності субпідрядників;

– субпідрядники – підрядники, які виконують спеціальні і окремі види робіт за домовленістю з генеральним підрядником, головним підрядником або замовником.

Генеральний підрядник укладає з іншими спеціалізованими будівельними організаціями договори субпідряду на виконання спеціальних або монтажних робіт.

Замовник знаходиться в договірних відносинах тільки з генеральним підрядником, який відповідає перед замовником за виконання всіх робіт у строки, передбачені договором, та їх необхідну якість, в тому числі робіт, які виконує субпідрядник.

Субпідрядник зобов'язаний за договором субпідряду своїми силами та засобами виконати передбачені монтажні та інші спеціальні роботи відповідно до затвердженої проектно-кошторисною документації та у встановлений строк, забезпечити належну якість цих робіт, своєчасно усунути недоліки у виконаних роботах, які виявлені в процесі їх прийняття. На субпідрядника покладається забезпечення робіт, які він виконує всіма матеріалами, деталями та конструкціями, за винятком матеріалів, забезпечення якими здійснює генеральний підрядник та замовник.

Обов'язком генерального підрядника є забезпечення будівельної готовності об'єкта, конструкцій та окремих видів робіт для здійснення субпідрядником наступних монтажних та інших спеціальних робіт. Генеральний підрядник зобов'язаний передати субпідрядникам затверджену проектно-кошторисну документацію, забезпечити своєчасне фінансування субпідрядних робіт, координувати роботу субпідрядників, здійснювати контроль за їх роботою без втручання в оперативно-господарську діяльність.

Замовник здійснює контроль і технічний нагляд за відповідністю обсягу, вартості та якості виконуваних робіт проектам та кошторисам. Він може в будь-який час перевіряти хід та якість будівельних та монтажних робіт, а також якість матеріалів, які використовуються, при цьому він не повинен втручатися в оперативно-господарську діяльність. Якщо замовник виявляє ухилення від проектно-кошторисної документації, будівельних норм та правил, він має право вимагати від підрядника усунення допущених відхилень, а в необхідних випадках – призупинити роботи та не оплачувати їх до усунення відхилень.

Право контролю та технічного нагляду поширюється не тільки на роботи, які виконуються генеральним підрядником, а також і на роботи, які виконують субпідрядники. У свою чергу, генеральний підрядник,

який є замовником щодо субпідрядної організації, має право здійснювати аналогічні функції контролю за діяльністю субпідрядників.

Ч. 2 ст. 320 ГК України передбачає право замовника розірвання договору та відшкодування збитків, якщо підрядник несвоєчасно виконує договір, чи виконує роботу настільки повільно, що закінчення її в установленний строк явно неможливе.

У свою чергу, підрядник має право не братися за роботу, а розпочати роботу призупинити у випадках, коли замовник порушує свої зобов'язання за договором підряду на капітальне будівництво. Підрядник зобов'язаний усунути недоліки та дефекти, які виявлені в процесі прийняття робіт, а також усунути за свій рахунок недоліки, які допущені з його вини (чи з вини субпідрядника) та які виявлені протягом гарантійних строків. Недоліки в спеціальних монтажних роботах, які допущені з вини субпідрядника, усуваються за рахунок генерального підрядника з наданням йому права регресу до винуватої сторони.

26.3. Розрахунки за договором підряду на капітальне будівництво

У договорі підряду на капітальне будівництво сторони визначають вартість робіт (ціну договору) чи спосіб її визначення. Ціна встановлюється на основі базисного рівня кошторисної вартості та додаткових витрат підрядника (подорожчання матеріальних ресурсів, різні надбавки при реалізації через посередників тощо).

Згідно зі ст. 854 ЦК України, якщо договором підряду не передбачена попередня оплата виконаної роботи або окремих її етапів, замовник зобов'язаний сплатити підрядникові обумовлену ціну після остаточної здачі роботи за умови, що роботу виконано належним чином і в погоджений строк або, за згодою замовника, – достроково.

Ціна у договорі підряду може бути визначена у кошторисі, який може бути приблизним та твердим. Кошторис є твердим, якщо інше не встановлено договором. Зміни в такий кошторис можуть бути внесені тільки за згодою сторін.

Якщо виникає необхідність значно перевищити приблизний кошторис, підрядник зобов'язаний своєчасно попередити про це замовника. Якщо підрядник своєчасно не попередив замовника про необхідність перевищення приблизного кошторису, то він зобов'язаний виконати роботу, не вимагаючи відшкодування додаткових витрат, які він поніс.

Підрядник не має права вимагати збільшення твердого кошторису, а замовник – його зменшення. У разі істотного зростання після укладання договору вартості матеріалу, устаткування, які мали бути надані під-

рядником, а також вартості послуг, які надавали треті особи, підрядник має право вимагати збільшення встановленої вартості робіт, а у випадку відмови замовника – розірвання договору.

Правила визначення вартості будівництва: Державні будівельні норми України, затверджені наказом Держбуду від 27.08.2000 р. (ДБН 2000).

Якщо в договорі не передбачена попередня оплата виконаної роботи чи окремих її етапів, замовник зобов'язаний виплатити обумовлену договором ціну після кінцевої здачі об'єкта будівництва, за умови, що робота виконана належним чином та в обумовлений строк, чи за згодою замовника – достроково.

Як правило, оплата робіт проводиться після прийняття замовником збудованого об'єкта (виконаних робіт), якщо інший порядок розрахунків не встановлений за згодою сторін. Порядок розрахунків за виконання підрядником робіт визначається за згодою сторін. Можуть передбачатись платежі щомісячні чи щоквартальні або за фактично виконані роботи. Підрядник має право вимагати виплати авансу, якщо така виплата та розмір передбачені договором.

У випадку пошкодження об'єкта будівництва внаслідок нездоланої сили до встановленого договором строку здачі об'єкта, а також у випадку неможливості завершити будівництво чи будівельні роботи з інших причин, які не залежать від замовника, підрядник не має права вимагати від замовника плату за роботу чи оплату витрат, якщо інше не встановлено договором.

У разі, коли виникає необхідність консервації будівництва через незалежні від сторін обставини, замовник зобов'язаний оплатити підряднику виконані до консервації роботи та відшкодувати йому витрати, які пов'язані з консервацією об'єкта.

26.4. Відповідальність за порушення договору підряду на капітальне будівництво

Відповідальність сторін за порушення договору підряду на капітальне будівництво може бути передбачена як в нормативному (передбаченому законодавством), так і в договірному (передбаченому укладеним договором) порядку.

Ст. 322 ГК України за невиконання чи неналежне виконання обов'язків за договором підряду на капітальне будівництво винна сторона виплачує штрафні санкції, а також відшкодовує іншій стороні збитки в сумі, яка не покривається штрафними санкціями, якщо інший порядок не передбачений законом. За загальним принципом цивільно-

правової відповідальності сторони несуть відповідальність за порушення договору тільки за наявності їх вини. Оскільки відповідальність за порушення субпідрядниками їх зобов'язань покладається на генерального підрядника, він несе відповідальність перед замовником не тільки за свою вину, а й за вину третіх осіб (субпідрядників).

Недоліки, які виявлені при прийнятті роботи (об'єкта), підрядник зобов'язаний усунути за свій рахунок у строки, узгоджені із замовником. При порушенні строків усунення недоліків підрядник несе відповідальність, передбачену договором.

Позовна давність для вимог, які випливають з неналежної якості робіт за договором підряду на капітальне будівництво, визначається з дня прийняття роботи замовником та становить:

– один рік – щодо недоліків некапітальних конструкцій, а у випадку якщо недоліки не могли бути виявлені при звичайному способі прийняття роботи – два роки;

– три роки – щодо недоліків капітальних конструкцій, а у разі якщо недоліки не могли бути виявлені при звичайному способі прийняття роботи – десять років;

– тридцять років – щодо відшкодування збитків, завданих замовникові протиправними діями підрядника, які призвели до руйнувань чи аварії.

26.5. Умови укладання та виконання договору підряду на капітальне будівництво

Договори підряду (субпідряду) на капітальне будівництво укладаються та виконуються на загальних умовах укладання та виконання договорів підряду в капітальному будівництві, затверджених Кабінетом Міністрів, відповідно із законом. 1 серпня 2005 р. була прийнята Постанова Кабінету Міністрів «Про затвердження загальних умов укладання та виконання договорів підряду в капітальному будівництві» № 668. Згідно з цією постановою загальні умови відповідно до Цивільного та Господарського Кодексу України визначають порядок укладання та виконання договорів підряду на виконання робіт щодо нового будівництва, реконструкції, реставрації, капітального ремонту будівель, споруд, технічного переоснащення підприємств, а також окремих комплексів та видів робіт, пов'язаних з будівництвом об'єктів.

Договори підряду на капітальне будівництво за участі іноземних суб'єктів господарювання укладаються та виконуються в порядку, передбаченому Господарським кодексом, міждержавними угодами, а також особливими умовами укладання та виконання договорів підряду

в капітальному будівництві, затвердженими в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів.

26.6. Договір підряду на проведення дослідних та проектних робіт

Ст. 324 ГК України дає визначення договору підряду на проведення дослідних та проектних робіт. Згідно з цією статтею за договором підряду на проведення дослідних та проектних робіт підрядник зобов'язується розробити на замовлення замовника проектну документацію чи виконати обумовленні договором проектні роботи, а також виконати дослідні роботи, а замовник зобов'язується прийняти та оплатити їх.

За цим договором замовник зобов'язаний передати підряднику завдання на проектування а також інші вихідні дані, які необхідні для складання проектно-кошторисної документації. Завдання на проектування може бути підготовлено за дорученням замовника підрядником. В такому випадку завдання є обов'язковим для сторін з моменту його затвердження замовником. Підрядник зобов'язаний дотримуватись вимог, які містяться в завданні та інших вихідних даних для проектування та виконання дослідних робіт, і має право відступити від них тільки за згодою замовника.

Зміст договору підряду на проведення проектних та дослідних робіт.

Замовник зобов'язаний: виплатити підряднику обумовлену плату після закінчення всіх робіт або виплачувати її частинами після завершення окремих етапів роботи, чи в іншому порядку, передбаченому законом чи договором; використовувати проектно-кошторисну документацію, отриману від підрядника, тільки на цілі, які передбачені договором; не передавати проектно-кошторисну документацію іншим особам та не розголошувати дані, які містяться в ній, без згоди підрядника; надавати послуги підряднику у виконанні проектних та дослідних робіт в обсязі та на умовах, передбачених договором; брати участь разом з підрядником в узгодженні готової проектно-кошторисної документації з компетентними органами державної влади та органами місцевого самоврядування; відшкодувати підряднику додаткові затрати, які викликані зміною вихідних даних для проведення проектних та дослідних робіт внаслідок обставин, які не залежать від підрядника.

Обов'язки підрядника: виконувати роботи відповідно до вихідних даних для проведення проектування і згідно з договором; узгоджувати готову проектно-кошторисну документацію із замовником, а у разі необхідності – також з компетентними органами державної влади та органами місцевого самоврядування; передати замовнику готову проектно-

кошторисну документацію та результати дослідних робіт; не передавати без згоди замовника проектно-кошторисну документацію іншим особам; гарантувати замовнику відсутність у третіх осіб права перешкоджати чи обмежувати виконання робіт на підставі підготовленої за договором проектно-кошторисної документації.

Ч. 3 ст. 324 ГК України передбачає відповідальність підрядника за недоліки проекту, в тому числі, які виявлені в процесі його реалізації та експлуатації побудованого за цим проектом об'єкта.

У випадку виявлення недоліків у проектно-кошторисній документації чи в дослідних роботах підрядник на вимогу замовника зобов'язаний безоплатно переробити проектно-кошторисну документацію чи здійснити необхідні додаткові дослідні роботи, а також відшкодувати спричинені збитки, якщо інше не встановлено договором чи законом. Позов про відшкодування замовнику збитків, які викликані недоліками проекту, може бути пред'явлений протягом десяти років, а якщо збитки замовнику спричинені протиправними діями підрядника, що спричинили руйнування, аварії, обвали, – протягом тридцяти років з дня прийняття побудованого об'єкта.

Питання для самостійного вивчення

1. Відмінності проектно-кошторисної документації для проведення капітального будівництва та капітального ремонту.
2. Кошторис договору підряду на капітальне будівництво згідно з ДБН 2000.
3. Введення об'єкта в експлуатацію: поняття та процедура.
4. Страхування об'єкта капітального будівництва.
5. Ліцензування певних видів будівельної діяльності.
6. Самочинне будівництво: ризики та правові наслідки.

Тести для поточного контролю

26.1. Знайдіть хибне твердження. Капітальне будівництво – це процес:

- створення нових підприємств, об'єктів виробничого і невиробничого призначення, пускових комплексів;
- розширення діючих підприємств;
- капітальний ремонт діючих підприємств, об'єктів виробничого і невиробничого призначення;
- реконструкція об'єктів виробничого і невиробничого призначення;
- технічне переоснащення діючих підприємств, об'єктів виробничого і невиробничого призначення, пускових комплексів.

26.2. Переобладнання діючих цехів без розширення існуючих будівель і споруд основного призначення та без збільшення чисельності працівників з одночасним поліпшенням умов їх праці та охорони навколишнього природного середовища, здійснюване з метою вдосконалення виробництва, – це:

- реконструкція діючих підприємств;
- розширення діючих підприємств;
- створення нових підприємств;
- технічне переоснащення діючих підприємств.

26.3. Знайдіть хибне твердження. Договори, які опосередковують підрядні відносини в капітальному будівництві – це:

- договір підряду на капітальне будівництво;
- договір субпідряду;
- договір комерційної концесії;
- договір підряду на виконання проектних та дослідних робіт;
- договір підряду на виконання геологічних, геодезичних та інших робіт, необхідних для капітального будівництва.

26.4. Забезпечення будівельної готовності об'єкта, конструкцій та окремих видів робіт для здійснення субпідрядником наступних монтажних та інших спеціальних робіт є:

- обов'язком генерального підрядника;
- правом генерального підрядника;
- обов'язком замовника.

26.5. Замовник може перевіряти хід та якість будівельних та монтажних робіт, а також якість матеріалів, які використовуються:

- у будь-який час виконання робіт;
- лише під час прийняття об'єкта;
- під час підписання актів прийняття робіт та під час прийняття об'єкта.

26.6. Замовник має право розірвати договір, якщо:

- підрядник несвоєчасно виконує договір чи виконує роботу настільки повільно, що закінчення її в установлений строк явно неможливе;
- підрядник несвоєчасно виконує договір;
- підрядник виконує роботу настільки повільно, що закінчення її в установлений строк явно неможливе.

26.7. Якщо у договорі капітального будівництва не зазначено інше, кошторис є:

- приблизним;
- твердим;
- м'яким.

26.8. Зміни в твердий кошторис у договорі капітального будівництва можуть бути внесені:

- тільки за згодою сторін;
- на вимогу підрядника;
- не можуть вноситися зовсім.

26.9. Якщо підрядник своєчасно не попередив замовника про необхідність перевищення приблизного кошторису, то він:

- зобов'язаний виконати роботу, не вимагаючи відшкодування додаткових витрат, які він поніс;
- має право на відшкодування додаткових витрат, але з відстрочкою оплати;
- має право на відшкодування додаткових витрат лише у разі, якщо він доведе необхідність такого перевищення.

26.10. У випадку пошкодження об'єкта будівництва внаслідок нездоланої сили до встановленого договором строку здачі об'єкта, а також у випадку неможливості завершити будівництво чи будівельні роботи з інших причин, які не залежать від замовника:

- підрядник не має права вимагати від замовника плату за роботу чи оплату витрат, якщо інше не встановлено договором;
- підрядник має право вимагати від замовника плату за фактично виконану роботу;
- підрядник має право вимагати від замовника плату за виконану роботу та оплату додаткових витрат для усунення наслідків пошкодження об'єкта.

ТЕМА 27. БАНКІВСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА СТРАХУВАННЯ

- 27.1. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання.
- 27.2. Правовий статус банків. Система банків України.
- 27.3. Організаційно-правові форми банків. Державні та кооперативні банки.
- 27.4. Банківські операції. Депозитні та розрахункові операції банків. Відповідальність за порушення строків розрахунків. Кредитування господарської діяльності.
- 27.5. Страхування у сфері господарювання. Суб'єкти страхової діяльності у сфері господарювання.
- 27.6. Законодавство про страхування у сфері господарювання. Договір страхування.

27.1. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання

Особливостям правового регулювання фінансової діяльності присвячена гл. 35 ГК України.

Фінанси суб'єктів господарювання є самостійною ланкою національної фінансово-кредитної системи з індивідуальним кругообігом коштів, що забезпечує покриття витрат виробництва продукції (робіт, послуг) і одержання прибутку.

Згідно з ч. 2 ст. 333 Г України фінансова діяльність суб'єктів господарювання включає:

– *грошове та інше фінансове посередництво* – діяльність, пов'язана з отриманням та перерозподілом фінансових коштів, крім випадків, передбачених законодавством. Фінансове посередництво здійснюється установами банків та іншими фінансово-кредитними організаціями;

– *страхування* – діяльність, спрямована на покриття довготермінових та короткотермінових ризиків суб'єктів господарювання з використанням заощаджень через кредитно-фінансову систему або без такого використання;

– *допоміжну діяльність у сфері фінансів і страхування* – недержавне управління фінансовими ринками, біржові операції з фондовими цінностями, інші види діяльності (посередництво у кредитуванні, фінансові консультації, діяльність, пов'язана з іноземною валютою, страхуванням вантажів, оцінювання страхового ризику та збитків, інші види допоміжної діяльності).

До фінансових установ, які надають фінансові послуги належать: банки, страхові компанії, кредитні спілки, ломбарди, інвестиційні фонди та інвестиційні компанії, лізингові компанії, фонди недержавного пенсійного забезпечення тощо.

Основними нормативними актами, що регулюють фінансову діяльність в Україні є: Господарський кодекс України, Закони України «Про банки та банківську діяльність» від 7 грудня 2000 року № 2121-III, «Про Національний банк України», «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11 вересня 2003 року № 1160-IV, «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12 липня 2001 року № 2664-III, «Про страхування» від 7 березня 1996 року № 85/96-ВР, «Про недержавне пенсійне забезпечення», «Про кредитні спілки» 20 грудня 2001 року № 2908-III, «Про фінансовий лізинг» 16 грудня 1997 року № 723/97-ВР, Указ Президента України «Про стимулювання розвитку підприємницької діяльності в умовах світової фінансової кризи» від 22.06.2009 № 466/2009.

27.2. Правовий статус банків. Система банків України

Банки у своїй діяльності керуються ГК України, законом про банки і банківську діяльність, іншими законодавчими актами.

Згідно з ч. 1 ст. 344 ГК України, ч. 1 ст. 4 ЗУ «Про банки та банківську діяльність» банківська система України складається з Національного банку України та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені і діють на території України відповідно до положень цього Закону.

Банки – це фінансові установи, функціями яких є залучення у вклади грошових коштів громадян і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах і на власний ризик, відкриття та ведення банківських рахунків громадян та юридичних осіб.

Банки є юридичними особами. Суб'єкт господарювання не має права у своїй назві використовувати слово «банк» без реєстрації цього суб'єкта як банку в Національному банку України, крім випадків, передбачених законом.

Банк самостійно визначає напрями своєї діяльності і спеціалізацію за видами операцій. Національний банк України здійснює регулювання діяльності спеціалізованих банків через економічні нормативи та нормативно-правове забезпечення здійснюваних цими банками операцій.

Банки можуть функціонувати як **універсальні** або як **спеціалізовані** – ощадні, інвестиційні, іпотечні, розрахункові (клірингові). Банк набуває статусу спеціалізованого банку у разі, якщо більше 50 відсотків його

активів є активами одного типу. Банк набуває статусу спеціалізованого ощадного банку у разі, якщо більше 50 відсотків його пасивів є вкладами фізичних осіб.

Національний банк України здійснює регулювання та банківський нагляд відповідно до положень Конституції України, цього Закону, Закону України «Про Національний банк України», інших законодавчих актів та нормативно-правових актів Національного банку України.

Посадовим особам органів державної влади та органів місцевого самоврядування забороняється участь в органах управління банків, якщо інше не передбачено законом. Банки не відповідають за зобов'язаннями держави, а держава не відповідає за зобов'язаннями банків, крім випадків, передбачених законом, та випадків, коли держава відповідно до закону бере на себе таку відповідальність.

Банківська система України складається з:

1) Національного банку України – центральний банк держави, основною функцією якого є забезпечення стабільності грошової одиниці України – гривні;

2) державних банків;

3) кооперативних банків;

4) філій іноземних банків, що створені і діють на території України;

5) банківських об'єднань. Банки мають право створювати банківські об'єднання таких типів:

а) банківська корпорація – це юридична особа (банк), засновниками та акціонерами якої можуть бути виключно банки. Банківська корпорація створюється з метою концентрації капіталів банків – учасників корпорації, підвищення їх загальної ліквідності та платоспроможності, а також забезпечення координації та нагляду за їх діяльністю.

б) банківська холдингова група – це банківське об'єднання, до складу якого входять виключно банки. Материнському банку банківської холдингової групи має належати не менше 50 відсотків акціонерного (пайового) капіталу або голосів кожного з інших учасників групи, які є його дочірніми банками. Дочірній банк не має права володіти акціями материнського банку. У разі якщо дочірній банк набув права власності на акції материнського банку, він зобов'язаний відчужити їх у місячний термін.

в) фінансова холдингова група має складатися переважно або виключно з установ, що надають фінансові послуги, причому серед них має бути щонайменше один банк, і материнська компанія має бути фінансовою установою. Материнській компанії має належати більше 50 відсотків акціонерного (пайового) капіталу кожного з учасників фінансової холдингової групи.

Банківське об'єднання створюється за попередньою згодою Національного банку України та підлягає державній реєстрації шляхом внесення відповідного запису до Державного реєстру банків.

Порядок отримання дозволу на створення банківського об'єднання та порядок його державної реєстрації встановлюються Національним банком України.

Банк може бути учасником лише одного банківського об'єднання. Учасники банківського об'єднання перед своєю власною назвою вказують назву банківського об'єднання.

Згідно зі ст. 13 ЗУ «Про банки та банківську діяльність» з метою захисту та представлення інтересів своїх членів, розвитку міжрегіональних та міжнародних зв'язків, забезпечення наукового та інформаційного обміну і професійних інтересів, розробки рекомендацій щодо банківської діяльності *банки мають право створювати неприбуткові спілки чи асоціації*. Банківські спілки та асоціації не мають права займатися банківською чи підприємницькою діяльністю і не можуть бути створені з метою отримання прибутку.

Асоціація (спілка) банків є договірним об'єднанням банків і не має права втручатися у діяльність банків – членів асоціації (спілки).

Банки можуть бути учасниками промислово-фінансових груп з дотриманням вимог антимонопольного законодавства України.

Керівниками банку є голова, його заступники та члени ради банку, голова, його заступники та члени правління (ради директорів), головний бухгалтер, його заступник, керівники відокремлених структурних підрозділів банку.

Керівниками банку мають бути дієздатні фізичні особи, які відповідають таким вимогам:

1) наявність вищої економічної, юридичної освіти чи освіти у галузі управління залежно від займаної посади (ця вимога не застосовується до членів спостережної ради банку);

2) стаж роботи у банківській системі за відповідним фахом не менше трьох років (ця вимога не застосовується до членів спостережної ради банку);

3) бездоганна ділова репутація.

Голова правління (ради директорів) та головний бухгалтер заступають на посаду після надання письмової згоди на це Національним банком України.

Голова правління (ради директорів) банку та головний бухгалтер повинні мати попередній досвід керівної роботи у банках.

Інформація щодо діяльності та фінансового стану клієнта, яка стала відомою банку у процесі обслуговування клієнта та взаємовідносин з ним чи третім особам при наданні послуг банку і розголошення якої

може завдати матеріальної чи моральної шкоди клієнту, є банківською таємницею.

Відповідно до ч. 2 ст. 60 ЗУ «Про банки та банківську діяльність» банківською таємницею, зокрема, є:

1) відомості про банківські рахунки клієнтів, у тому числі кореспондентські рахунки банків у Національному банку України;

2) операції, які були проведені на користь чи за дорученням клієнта, здійснені ним угоди;

3) фінансово-економічний стан клієнтів;

4) системи охорони банку та клієнтів;

5) інформація про організаційно-правову структуру юридичної особи – клієнта, її керівників, напрями діяльності;

6) відомості стосовно комерційної діяльності клієнтів чи комерційної таємниці, будь-якого проекту, винаходів, зразків продукції та інша комерційна інформація;

7) інформація щодо звітності за окремим банком, за винятком тієї, що підлягає опублікуванню;

8) коди, що використовуються банками для захисту інформації.

Інформація про банки чи клієнтів, що збирається під час проведення банківського нагляду, становить банківську таємницю.

Положення цієї статті не поширюються на узагальнену щодо банків інформацію, яка підлягає опублікуванню. Перелік інформації, що підлягає обов'язковому опублікуванню, встановлюється Національним банком України та додатково самим банком на його розсуд.

Службовці банку при вступі на посаду підписують зобов'язання щодо збереження банківської таємниці. Керівники та службовці банків зобов'язані не розголошувати та не використовувати з вигодою для себе чи для третіх осіб конфіденційну інформацію, яка стала відома їм при виконанні своїх службових обов'язків.

Згідно зі ст. 64 ЗУ «Про банки та банківську діяльність» банкам забороняється відкривати та вести анонімні (номерні) рахунки.

Банкам забороняється вступати в договірні відносини з клієнтами – юридичними чи фізичними особами у разі, якщо виникає сумнів стосовно того, що особа виступає не від власного імені.

Ст. 73 ЗУ «Про банки та банківську діяльність» визначені заходи впливу НБУ на комерційні банки. Так, у разі порушення банками або іншими особами, які можуть бути об'єктом перевірки Національного банку України відповідно до цього Закону, банківського законодавства, нормативно-правових актів Національного банку України або здійснення ризикових операцій, які загрожують інтересам вкладників чи інших кредиторів банку, Національний банк України адекватно вчиненому порушенню має право застосувати заходи впливу, до яких належать:

1) письмове застереження щодо припинення порушення та вжиття необхідних заходів для виправлення ситуації, зменшення невиправданих витрат банку, обмеження невиправдано високих процентних виплат за залученими коштами, зменшення чи відчуження неефективних інвестицій;

2) скликання загальних зборів учасників, спостережної ради банку, правління (ради директорів) банку для прийняття програми фінансового оздоровлення банку або плану реорганізації банку;

3) укладення письмової угоди з банком, за якою банк чи визначена угодою особа зобов'язується вжити заходів для усунення порушень, поліпшення фінансового стану банку тощо;

4) видача розпорядження щодо:

а) зупинення виплати дивідендів чи розподілу капіталу в будь-якій іншій формі;

б) встановлення для банку підвищених економічних нормативів;

в) підвищення резервів на покриття можливих збитків за кредитами та іншими активами;

г) обмеження, зупинення чи припинення здійснення окремих видів здійснюваних банком операцій з високим рівнем ризику;

д) заборони надавати бланкові кредити;

е) накладення штрафів на:

– керівників банків у розмірі до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

– банки відповідно до положень, затверджених Правлінням Національного банку України, але у розмірі не більше одного відсотка від суми зареєстрованого статутного фонду;

є) тимчасової, до усунення порушення, заборони власнику істотної участі в банку використовувати право голосу придбаних акцій (паїв) у разі грубого чи систематичного порушення ним вимог цього Закону або нормативно-правових актів Національного банку України;

ж) тимчасового, до усунення порушення, відсторонення посадової особи банку від посади у разі грубого чи систематичного порушення цією особою вимог цього Закону або нормативно-правових актів Національного банку України;

з) реорганізації банку;

и) призначення тимчасової адміністрації.

У разі порушення ЗУ «Про банки та банківську діяльність» чи нормативно-правових актів Національного банку України, що спричинило значну втрату активів або доходів, і настання ознак неплатоспроможності банку Національний банк України має право відкликати ліцензію та ініціювати процедуру ліквідації банку.

27.3. Організаційно-правові форми банків. Державні та кооперативні банки

Згідно зі ст. 336 ГК України організаційно-правовими формами банків є публічне (відкрите) акціонерне товариство або кооперативний банк.

Учасниками банку можуть бути юридичні особи та громадяни, резиденти і нерезиденти, а також держава в особі Кабінету Міністрів України або уповноважених ним органів. *Учасниками банку не можуть бути юридичні особи, в яких банк має істотну участь, об'єднання громадян, релігійні та благодійні організації.*

Забороняється використовувати для формування статутного фонду банку бюджетні кошти, якщо такі кошти мають інше цільове призначення, кошти, одержані в кредит та під заставу, а також збільшувати статутний фонд банку для покриття збитків.

Банки мають право створювати банківські об'єднання, види яких визначаються законом, а також бути учасниками промислово-фінансових груп. Банк може бути учасником лише одного банківського об'єднання.

Умови та порядок створення, державної реєстрації, ліцензування діяльності та реорганізації банків, вимоги щодо статуту, формування статутного та інших фондів, а також здійснення функцій банків встановлюються законом про банки і банківську діяльність. Законодавство про господарські товариства та про кооперацію поширюється на банки в частині, що не суперечить цьому Кодексу та зазначеному закону.

Державний банк – це банк, сто відсотків статутного капіталу якого належать державі.

Державний банк засновується за рішенням Кабінету Міністрів України. При цьому в законі про Державний бюджет України на відповідний рік передбачаються витрати на формування статутного капіталу державного банку. Кабінет Міністрів України зобов'язаний отримати позитивний висновок Національного банку України з приводу наміру заснування державного банку. Отримання висновку Національного банку України є обов'язковим також у разі ліквідації (реорганізації) державного банку, за винятком його ліквідації внаслідок неплатоспроможності.

Статут та діяльність державного банку мають відповідати вимогам законів України та нормативно-правових актів Національного банку України. Статут державного банку затверджується постановою Кабінету Міністрів України.

Найменування державного банку повинно містити слово «державний».

Держава здійснює повноваження власника щодо акцій (паїв), які належать їй у статутному фонді державного банку, через органи управління державного банку. У разі прийняття рішення про часткове або

повне відчуження державою належних їй акцій (паїв) державного банку цей банк втрачає статус державного.

Органами управління державного банку є наглядова рада і правління банку.

Органом контролю державного банку є ревізійна комісія, персональний та кількісний склад якої визначаються наглядовою радою державного банку.

Наглядова рада є вищим органом управління державного банку, що здійснює контроль за діяльністю правління банку з метою збереження залучених у вклади грошових коштів, забезпечення їх повернення вкладникам і захисту інтересів держави як акціонера державного банку, а також здійснює інші функції.

Президент України призначає п'ять членів наглядової ради державного банку шляхом прийняття відповідного Указу. Верховна Рада України призначає п'ять членів наглядової ради державного банку шляхом прийняття відповідної Постанови. Кабінет Міністрів України призначає п'ять членів наглядової ради державного банку шляхом прийняття відповідної Постанови. Термін повноважень членів наглядової ради державного банку – п'ять років.

Кооперативний банк – це банк, створений суб'єктами господарювання, а також іншими особами за принципом територіальності на засадах добровільного членства та об'єднання пайових внесків для спільної грошово-кредитної діяльності. Відповідно до закону можуть створюватися місцеві та центральний кооперативні банки.

Статутний фонд кооперативного банку поділяється на паї, та не може бути меншим 75 млн. грн. Кожний учасник кооперативного банку незалежно від його участі (паю) у статутному фонді банку має право одного голосу.

Мінімальна кількість учасників місцевого (у межах області) кооперативного банку має бути не менше 50 осіб. У разі зменшення кількості учасників і неспроможності кооперативного банку протягом одного року збільшити їх кількість до мінімальної необхідної кількості діяльність такого банку припиняється шляхом зміни організаційно-правової форми або ліквідації.

Учасниками центрального кооперативного банку є місцеві кооперативні банки.

До функцій центрального кооперативного банку, крім передбачених цим Законом, належать централізація та перерозподіл ресурсів, акумульованих місцевими кооперативними банками, а також здійснення контролю за діяльністю кооперативних банків регіонального рівня.

Органами управління кооперативних банків є загальні збори учасників (пайовиків), спостережна рада банку та правління банку. Органом

контролю є ревізійна комісія банку. Органи управління та контролю кооперативного банку створюються та здійснюють свої повноваження відповідно до цього Закону.

Статутний капітал кооперативного банку поділяється на паї. Рівень мінімального розміру статутного капіталу кооперативного банку встановлюється Національним банком України відповідно до цього Закону.

Кожний учасник кооперативного банку незалежно від розміру своєї участі у капіталі банку (паю) має право одного голосу.

Прибутки або збитки кооперативного банку за результатами фінансового року розподіляються між учасниками пропорційно розміру їх паю.

27.4. Банківські операції. Депозитні та розрахункові операції банків. Відповідальність за порушення строків розрахунків. Кредитування господарської діяльності

Згідно зі ст. 339 ГК України фінансове посередництво здійснюється банками у формі банківських операцій. ***Основними видами банківських операцій*** є:

- депозитні;
- розрахункові;
- кредитні;
- факторингові;
- лізингові операції.

Перелік банківських операцій визначається законом про банки і банківську діяльність. Так, згідно зі ст. 47 ЗУ «Про банки та банківську діяльність» на підставі банківської ліцензії банки мають право здійснювати такі банківські операції:

- 1) приймання вкладів (депозитів) від юридичних і фізичних осіб;
- 2) відкриття та ведення поточних рахунків клієнтів і банків-кореспондентів, у тому числі переказ грошових коштів з цих рахунків за допомогою платіжних інструментів та зарахування коштів на них;
- 3) розміщення залучених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик.

Банк, крім перелічених операцій, має право здійснювати такі операції та угоди:

- 1) операції з валютними цінностями;
- 2) емісію власних цінних паперів;
- 3) організацію купівлі та продажу цінних паперів за дорученням клієнтів;
- 4) здійснення операцій на ринку цінних паперів від свого імені (включаючи андеррайтинг);

5) надання гарантій і поручительств та інших зобов'язань від третіх осіб, які передбачають їх виконання у грошовій формі;

6) придбання права вимоги на виконання зобов'язань у грошовій формі за поставлені товари чи надані послуги, приймаючи на себе ризик виконання таких вимог та прийом платежів (факторинг);

7) лізинг;

8) послуги з відповідального зберігання та надання в оренду сейфів для зберігання цінностей та документів;

9) випуск, купівлю, продаж і обслуговування чеків, векселів та інших оборотних платіжних інструментів;

10) випуск банківських платіжних карток і здійснення операцій з використанням цих карток;

11) надання консультаційних та інформаційних послуг щодо банківських операцій.

Банкам забороняється діяльність у сфері матеріального виробництва, торгівлі (за винятком реалізації пам'ятних, ювілейних та інвестиційних монет) та страхування, крім виконання функцій страхового посередника.

Спеціалізованим банкам (за винятком ощадного) забороняється залучати вклади (депозити) від фізичних осіб в обсягах, що перевищують 5 відсотків капіталу банку.

Банк може мати у власності нерухоме майно загальною вартістю не більше 25 відсотків капіталу банку. Це обмеження не поширюється на:

1) приміщення, яке забезпечує технологічне здійснення банківських функцій;

2) майно, яке перейшло банку у власність на підставі реалізації прав заставодержателя відповідно до умов договору застави;

3) майно, набуте банком з метою запобігання збиткам, за умови, що таке майно має бути відчужено банком протягом одного року з моменту набуття права власності на нього.

Депозитні операції банків полягають у залученні коштів у вклади та розміщення ощадних (депозитних) сертифікатів. Депозити утворюються за рахунок коштів у готівковій або у безготівковій формі, у гривнях або в іноземній валюті, що розміщені юридичними особами чи громадянами (клієнтами) на їх рахунках у банку на договірних засадах на певний строк зберігання або без зазначення такого строку і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства та умов договору. Договір банківського вкладу (депозиту) укладається у письмовій формі.

У ст. 341 ГК України зазначено, що **розрахункові операції** банків спрямовані на забезпечення взаємних розрахунків між учасниками господарських відносин, а також інших розрахунків у фінансовій сфері. Для здійснення банківської діяльності банки відкривають та ведуть корес-

позначені рахунки у Національному банку України та інших банках в Україні і за її межами, банківські рахунки для фізичних та юридичних осіб у гривнях та іноземній валюті.

Банківські розрахунки проводяться у готівковій та безготівковій формах згідно із правилами, встановленими нормативно-правовими актами Національного банку України.

Безготівкові розрахунки проводяться на підставі розрахункових документів на паперових носіях чи в електронному вигляді. Банки в Україні можуть використовувати як платіжні інструменти платіжні доручення, платіжні вимоги, вимоги-доручення, векселі, чеки, банківські платіжні картки та інші дебетові і кредитові платіжні інструменти, що застосовуються у міжнародній банківській практиці.

Платіжні інструменти мають бути оформлені належним чином і містити інформацію про їх емітента, платіжну систему, в якій вони використовуються, правові підстави здійснення розрахункової операції і, як правило, держателя платіжного інструмента та отримувача коштів, дату валютування, а також іншу інформацію, необхідну для здійснення банком розрахункової операції, що цілком відповідають інструкціям власника рахунку або іншого передбаченого законодавством ініціатора розрахункової операції.

При виконанні розрахункової операції банк зобов'язаний перевірити достовірність та формальну відповідність документа.

Під час оплати за договорами, укладеними державними, казенними, комунальними підприємствами та господарськими товариствами, в яких державна частка акцій перевищує 50 відсотків, банки перевіряють наявність звіту про результати здійснення процедури закупівлі та інших документів, що підтверджують виконання такими підприємствами та господарськими товариствами вимог Закону України «Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти».

Платежі здійснюються у межах наявних коштів на рахунку платника. У разі потреби банк може надати платнику кредит для здійснення розрахунків.

Установи банків забезпечують розрахунки відповідно до законодавства та вимог клієнта, на умовах договору на розрахункове обслуговування. Договір повинен містити реквізити сторін, умови відкриття і закриття рахунків, види послуг, що надаються банком, обов'язки сторін та відповідальність за їх невиконання, а також умови припинення договору.

Міжнародні розрахункові операції проводяться за грошовими вимогами і зобов'язаннями, що виникають при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності між державами, суб'єктами господарювання, іншими юридичними особами та громадянами, які перебувають на території різних країн.

Суб'єктами міжнародних розрахунків є експортери, імпортери і банки, які вступають у відносини, пов'язані з рухом товаророзпорядчих документів та операційним оформленням платежів.

Міжнародні розрахунки регулюються нормами міжнародного права, банківськими звичаями і правилами, умовами зовнішньоекономічних контрактів, валютним законодавством країн – учасниць розрахунків.

Загальні умови розрахункових відносин з іноземними державами визначаються міжнародними договорами. Порядок розрахунків і ведення банківських рахунків встановлюється договорами, що укладаються уповноваженими на це банками.

Міжнародні розрахунки здійснюються через установи банків, між якими є кореспондентські відносини (банки, що мають домовленість про проведення платежів та розрахунків за взаємним дорученням).

Для здійснення міжнародних розрахунків використовуються комерційні документи: коносамент, накладна, рахунок-фактура, страхові документи (страховий поліс, сертифікат), документ про право власності та інші комерційні документи. Фінансовими документами, що використовуються для здійснення міжнародних розрахунків, є простий вексель, переказний вексель, боргова розписка, чек та інші документи, що використовуються для одержання платежу.

Кредитні операції згідно зі ст. 345 ГК України полягають у розміщенні банками від свого імені, на власних умовах та на власний ризик залучених коштів юридичних осіб (позичальників) та громадян.

Кредитні відносини здійснюються на підставі кредитного договору, що укладається між кредитором і позичальником у письмовій формі. У кредитному договорі передбачаються мета, сума і строк кредиту, умови і порядок його видачі та погашення, види забезпечення зобов'язань позичальника, відсоткові ставки, порядок плати за кредит, обов'язки, права і відповідальність сторін щодо видачі та погашення кредиту.

Згідно зі ст. 49 ЗУ «Про банки та банківську діяльність» *кредитні операції* можуть бути:

– *консорціумні* (для проведення спільного фінансування банки можуть укладати угоди про консорціумне кредитування. В рамках такої угоди банки-учасники встановлюють умови надання кредиту та призначають банк, відповідальний за виконання угоди. Банки-учасники несуть ризик за наданим кредитом пропорційно до внесених у консорціум коштів).

– *бланкові* (банк має право видавати бланкові кредити за умов одержання економічних нормативів).

Банк зобов'язаний мати підрозділ, функціями якого є надання кредитів та управління операціями, пов'язаними з кредитуванням.

Банкам забороняється:

– прямо чи опосередковано надавати кредити для придбання власних цінних паперів. Використання цінних паперів власної емісії для забезпечення кредитів можливе з дозволу Національного банку України.

– надавати кредити під процент, ставка якого є нижчою від процентної ставки за кредитами, які бере сам банк, і процентної ставки, що виплачується ним за депозитами. Виняток можна робити лише у разі, якщо при здійсненні такої операції банк не матиме збитків. Банк зобов'язаний при наданні кредитів додержуватись основних принципів кредитування, у тому числі перевіряти кредитоспроможність позичальників та наявність забезпечення кредитів, додержуватись встановлених Національним банком України вимог щодо концентрації ризиків.

– надавати безпроцентні кредити, за винятком передбачених законом випадків.

У разі несвоєчасного погашення кредиту або відсотків за його користування банк має право видавати наказ про примусову оплату боргового зобов'язання, якщо це передбачено угодою.

Стосовно кредитування підприємницької діяльності, то для зниження ступеня ризику банк надає кредит позичальникові за наявності гарантії платоспроможного суб'єкта господарювання чи поручительства іншого банку, під заставу належного позичальникові майна, під інші гарантії, прийняті у банківській практиці. З цією метою банк має право попередньо вивчити стан господарської діяльності позичальника, його платоспроможність та спрогнозувати ризик непогашення кредиту.

У сфері господарювання можуть використовуватися банківський, комерційний, лізинговий, іпотечний та інші форми кредиту.

Кредити, які надаються банками, розрізняються за строками користування (короткострокові – до одного року, середньострокові – до трьох років, довгострокові – понад три роки); способом забезпечення; ступенем ризику; методами надання; строками погашення; іншими умовами надання, користування або погашення.

Банки також можуть надавати **факторингові операції** (ст. 350 ГК України), а саме придбання банком права вимоги у грошовій формі з поставки товарів або надання послуг з прийняттям ризику виконання такої вимоги та прийом платежів (факторинг) є банківською операцією, що здійснюється на комісійних засадах на договірній основі.

За договором факторингу банк бере на себе зобов'язання передати за плату кошти в розпорядження клієнта, а клієнт бере на себе зобов'язання відступити банкові грошову вимогу до третьої особи, що впливає з відносин клієнта з цією третьою особою. Факторингові операції банків можуть супроводжуватися наданням клієнтам додаткових консультаційних та інформаційних послуг.

Договір факторингу є дійсним незалежно від угоди між клієнтом та його боржником про заборону або обмеження передавання грошової вимоги. Загальні умови та порядок здійснення факторингових операцій визначаються Цивільним кодексом України, Господарським кодексом України, законом про банки і банківську діяльність, іншими законами, а також нормативно-правовими актами Національного банку України.

Лізингові операції (ст. 351 ГК України). Банки мають право придбавати за власні кошти засоби виробництва для передачі їх у лізинг з дотриманням вимог, встановлених у ст. 292 ГК України. Загальні умови та порядок здійснення лізингових операцій визначаються законом про банки і банківську діяльність, іншими законодавчими актами, а також нормативно-правовими актами Національного банку України.

Відповідальність за порушення строків розрахунків передбачена у ст. 343 ГК України.

Платники і одержувачі коштів здійснюють контроль за своєчасним проведенням розрахунків та розглядають претензії, що виникли, без участі установ банку. Платник грошових коштів сплачує на користь одержувача цих коштів за прострочку платежу пеню в розмірі, що встановлюється за згодою сторін, але не може перевищувати подвійної облікової ставки Національного банку України, що діяла у період, за який сплачується пеня. При цьому платник зобов'язаний самостійно нараховувати пеню на прострочену суму платежу і давати банку доручення про її перерахування з наявних на рахунку платника коштів.

У разі затримки зарахування грошових надходжень на рахунок клієнта банки сплачують на користь одержувачів грошових коштів пеню у розмірі, що передбачається угодою про проведення касово-розрахункових операцій, а за відсутності угоди про розмір пені – в розмірі, встановленому законом.

27.5. Страхування у сфері господарювання. Суб'єкти страхової діяльності у сфері господарювання

Відповідно до ч. 1 ст. 352 ГК України **страхування** – це діяльність спеціально уповноважених державних організацій та суб'єктів господарювання (страховиків), пов'язана з наданням страхових послуг юридичним особам або громадянам (страхувальникам) щодо захисту їх майнових інтересів у разі настання визначених законом чи договором страхування подій (страхових випадків), за рахунок грошових фондів, які формуються шляхом сплати страхувальниками страхових платежів.

Страхування може здійснюватися на основі договору між страхувальником і страховиком (*добровільне страхування*) або на основі закону (*обов'язкове страхування*).

Суб'єкти господарювання з метою страхового захисту їх майнових інтересів можуть створювати товариства взаємного страхування в порядку і на умовах, визначених законодавством.

Суб'єкти господарювання – страховики здійснюють страхову діяльність за умови одержання ліцензії на право проведення певного виду страхування. Страховик має право займатися лише тими видами страхування, які визначені в ліцензії.

Предметом безпосередньої діяльності страховика може бути лише страхування, перестраховування та фінансова діяльність, пов'язана з формуванням, розміщенням страхових резервів та управлінням ними. Допускається здійснення вказаних видів діяльності у вигляді надання послуг для інших страховиків за договорами про спільну діяльність.

Страхувальниками є учасники господарських відносин, які уклали договори страхування із страховиками або є страхувальниками відповідно до закону.

27.6. Законодавство про страхування у сфері господарювання. Договір страхування

Об'єкти страхування, види обов'язкового страхування, а також загальні умови здійснення страхування, вимоги до договорів страхування та порядок здійснення державного нагляду за страховою діяльністю визначаються Цивільним кодексом України, Господарським кодексом України, Законом України «Про страхування», іншими законодавчими актами.

За договором страхування згідно ст. 354 ГК України страховик зобов'язується у разі настання страхового випадку здійснити страхову виплату страхувальнику або іншій особі, визначеній страхувальником у договорі страхування, а страхувальник зобов'язується сплачувати страхові платежі у визначені строки та виконувати інші умови договору.

Орган державної влади, уповноважений здійснювати нагляд за страховою діяльністю, має право відповідно до закону встановлювати додаткові вимоги до договорів страхування.

При укладенні договору страхування страховик має право вимагати у страхувальника довідку про його фінансовий стан, підтверджену аудитором (аудиторською організацією).

Укладення договору страхування може посвідчуватися страховим свідоцтвом (полісом, сертифікатом), що є формою договору страхування.

Питання для самостійного вивчення

1. Державна реєстрація та ліцензування банків.
2. Обов'язок банків щодо ідентифікації клієнтів.
3. Запобігання та протидія легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом.
4. Порядок розкриття банківської таємниці.
5. Порядок відкриття філій та представництв іноземних банків на території України.
6. Види обов'язкового страхування.
7. Порядок реєстрації та правові вимоги до страховиків.

Тести для поточного контролю

27.1. Об'єднання банків може здійснюватись за такими організаційно-правовими формами:

- акціонерне товариство;
- банківська корпорація;
- товариство з обмеженою відповідальністю;
- повне товариство.

27.2. У скільки банківських об'єднань може входити банк:

- кількість не обмежена;
- не більше трьох;
- лише в одне;
- не може об'єднуватись будь з ким.

27.3. Банк, в якому більше 50% пасивів є внесками фізичних осіб, називається:

- кліринговий;
- іпотечний;
- ощадний;
- інвестиційний.

27.4. Організаційно-правовою формою банку не може бути:

- акціонерне товариство;
- товариство з обмеженою відповідальністю;
- кооперативний банк.

27.5. Розмір статутного капіталу Національного банку України складає:

- 5 млн грн;
- 10 млн грн;

- 20 млн грн;
- 50 млн грн.

27.6. Основною функцією НБУ є:

- відповідальність за зобов'язаннями органів державної влади;
- відповідальність за зобов'язаннями державних банків;
- здійснення банківського регулювання і нагляду;
- забезпечення стабільності грошової одиниці – гривні.

27.7. Розмір мінімального статутного капіталу для кооперативних місцевих банків:

- 75 млн євро;
- 5 млн євро;
- 10 млн євро;
- 75 млн грн.

27.8. Кількість учасників кооперативного місцевого банку не повинна бути менша за:

- 25 осіб;
- 15 осіб;
- 20 осіб;
- 50 осіб;
- 100 осіб.

27.9. Коли, за загальним правилом, договір страхування набирає чинності?

- з моменту внесення першого страхового платежу, якщо інше не передбачено договором;
- з моменту підписання договору його сторонами;
- з моменту узгодження умов договору його сторонами;
- після передачі страхового свідоцтва.

27.10. Яким чином підприємець може використати отриманий кредит:

- позичальник самостійно визначає призначення коштів, отриманих у кредит, про що сповіщає установу банку;
- кошти, отримані у кредит, можуть використовуватись тільки на цілі, передбачені кредитним договором;
- ці положення не розглядаються сторонами;
- позичальник може використати кредит на власний розсуд без будь-якого погодження.

ТЕМА 28. ПОСЕРЕДНИЦТВО У ЗДІЙСНЕННІ ОПЕРАЦІЙ З ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ. АУДИТОРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ КОНТРОЛЮ ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

- 28.1. Посередництво, пов'язане з випуском та обігом цінних паперів.
- 28.2. Ліцензування посередницької діяльності у сфері випуску та обігу цінних паперів. Умови, за яких не допускається здійснення посередницької діяльності.
- 28.3. Укладення правочинів з цінних паперів.
- 28.4. Поняття фондової біржі. Законодавство, що регулює діяльність фондової біржі. Особливі умови припинення діяльності фондової біржі.
- 28.5. Поняття аудиту. Аудиторська діяльність.
- 28.6. Суб'єкти аудиторської діяльності: аудитор та аудиторська організація.
- 28.7. Аудиторська палата України.

28.1. Посередництво, пов'язане з випуском та обігом цінних паперів

Відповідно до ст. 356 ГК України посередницькою діяльністю у сфері випуску та обігу цінних паперів є підприємницька діяльність суб'єктів господарювання (торговці цінними паперами), для яких операції з цінними паперами становлять виключний вид їх діяльності або яким така діяльність дозволена законом.

Законом можуть передбачатися також інші види посередницької діяльності з цінними паперами (діяльність з управління цінними паперами тощо).

Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» зазначає, що професійна діяльність з торгівлі цінними паперами на фондовому ринку провадиться торговцями цінними паперами – господарськими товариствами, для яких операції з цінними паперами є виключним видом діяльності, а також банками.

Професійна діяльність з торгівлі цінними паперами включає: брокерську діяльність; дилерську діяльність; андерайтинг; діяльність з управління цінними паперами.

Торговець цінними паперами може провадити дилерську діяльність, якщо має сплачений грошима статутний капітал у розмірі не менше як 120 тисяч гривень, брокерську діяльність та діяльність з управлін-

ня цінними паперами – не менше як 300 тисяч гривень, андерайтинг – не менше як 600 тисяч гривень.

У статутному капіталі торговця цінними паперами частка іншого торговця не може перевищувати 10 відсотків. Торговцю цінними паперами забороняється перепродавати (обмінювати) цінні папери власного випуску.

Брокерська діяльність – укладення торговцем цінними паперами цивільно-правових договорів (зокрема договорів комісії, доручення) щодо цінних паперів від свого імені (від імені іншої особи), за дорученням і за рахунок іншої особи. Торговець цінними паперами може виступати поручителем або гарантом виконання зобов'язань перед третіми особами за договорами, що укладаються від імені клієнта такого торговця, отримуючи за це винагороду, що визначається договором торговця цінними паперами з клієнтом.

Дилерська діяльність – укладення торговцем цінними паперами цивільно-правових договорів щодо цінних паперів від свого імені та за свій рахунок з метою перепродажу, крім випадків, передбачених законом.

Андерайтинг – розміщення (підписка, продаж) цінних паперів торговцем цінними паперами за дорученням від імені та за рахунок емітента. У разі публічного розміщення цінних паперів андерайтер може брати на себе зобов'язання за домовленістю з емітентом щодо гарантування продажу всіх цінних паперів емітента, що підлягають розміщенню, або їх частини. Якщо випуск цінних паперів публічно розміщується не в повному обсязі, андерайтер може здійснити повний або частковий викуп нереалізованих цінних паперів за визначеною в договорі фіксованою ціною на засадах комерційного представництва відповідно до взятих на себе зобов'язань. З метою організації публічного розміщення цінних паперів андерайтери можуть укласти між собою договір про спільну діяльність.

Діяльність з управління цінними паперами – діяльність, яка провадиться торговцем цінними паперами від свого імені за винагороду протягом визначеного строку на підставі договору про управління переданими йому цінними паперами та грошовими коштами, призначеними для інвестування в цінні папери, а також отриманими в процесі цього управління цінними паперами та грошовими коштами, які належать на праві власності установнику управління, в його інтересах або в інтересах визначених ним третіх осіб. Торговець цінними паперами має право укладати договори про управління цінними паперами з фізичними та юридичними особами. Сума договору про управління цінними паперами з одним клієнтом – фізичною особою має становити не менше суми, еквівалентної 100 мінімальним заробітним платам.

Істотні умови договору про управління цінними паперами встановлюються законом та за домовленістю сторін. Договір про управління цінними паперами не може укладатися торговцем цінними паперами з компанією з управління активами. Торговець цінними паперами здійснює управління цінними паперами відповідно до вимог чинного законодавства України.

Договір доручення, договір комісії або договір про управління цінними паперами укладається з торговцем цінними паперами в письмовій формі. Права та обов'язки торговця цінними паперами стосовно його клієнта, умови укладення договорів щодо цінних паперів, порядок звітності торговця перед його клієнтом, порядок і умови виплати торговцю винагороди визначаються у договорі, що укладається між ними. Торговець цінними паперами зобов'язаний виконувати доручення клієнтів за договорами доручення, договорами комісії та договорами про управління цінними паперами на найвигідніших для клієнта умовах. Доручення клієнтів виконуються торговцем цінними паперами у порядку їх надходження, якщо інше не передбачено договором або дорученням клієнтів. У разі укладення торговцем цінними паперами договорів за власний рахунок разом з укладенням ним договорів за рахунок клієнта виконання договорів для клієнта є пріоритетним.

Торговець цінними паперами веде облік цінних паперів, грошових коштів окремо для кожного клієнта та окремо від цінних паперів, грошових коштів та майна, що перебувають у власності торговця цінними паперами, відповідно до вимог, установлених Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку за погодженням з Міністерством фінансів України, а у випадках, установлених законодавством, – також з Національним банком України. На грошові кошти та цінні папери клієнтів, що передаються торговцям цінними паперами в управління, не може бути звернене стягнення за зобов'язаннями торговця цінними паперами, що не пов'язані із здійсненням ним функцій управителя.

Для провадження діяльності з управління цінними паперами грошові кошти клієнта зараховуються на окремий поточний рахунок торговця цінними паперами у банку окремо від власних коштів торговця цінними паперами, коштів інших клієнтів та відповідно до умов договору про управління цінними паперами. Торговець цінними паперами звітує перед клієнтами про використання їх грошових коштів. Торговець цінними паперами вправі використовувати грошові кошти клієнтів, якщо це передбачено договором про управління цінними паперами. Договором про управління цінними паперами може бути передбачено розподіл між сторонами прибутку, отриманого торговцем цінними паперами від використання грошових коштів клієнта. Торговець цінними паперами зобов'язаний подавати на обрану ним фондову біржу інформацію

про всі вчинені ним правочини з цінними паперами в строки і порядку, що визначені правилами фондової біржі.

Не вважається професійною діяльністю з торгівлі цінними паперами: розміщення емітентом власних цінних паперів; викуп емітентом власних цінних паперів; проведення юридичними особами та фізичними особами – підприємцями розрахунків з використанням векселів та/або заставних; провадження юридичними особами на підставі договорів комісії або договорів доручення купівлі – продажу (обміну) цінних паперів через торговця цінними паперами, який має ліцензію на провадження брокерської діяльності, а також на підставі договорів купівлі-продажу або міни, укладених безпосередньо з торговцем цінними паперами; внесення цінних паперів до статутного капіталу юридичних осіб.

Без участі торговця цінними паперами можуть здійснюватися такі операції: дарування та спадкування цінних паперів; операції, пов'язані з виконанням рішення суду; придбання акцій відповідно до законодавства про приватизацію. Особливості укладення договорів, пов'язаних з переходом права власності на емітовані банками акції, визначаються законом.

28.2. Ліцензування посередницької діяльності у сфері випуску та обігу цінних паперів. Умови, за яких не допускається здійснення посередницької діяльності

Здійснення посередницької діяльності у сфері випуску та обігу цінних паперів допускається на основі ліцензії, що видається в порядку, встановленому законодавством. Суб'єкти виключної посередницької діяльності у сфері випуску та обігу цінних паперів можуть здійснювати окремі види діяльності, пов'язані з обігом цінних паперів (надання консультацій власникам цінних паперів тощо) (ст. 357 ГК України).

Ст. 27 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» передбачає, що ліцензійні умови, у тому числі вимоги до розміру статутного і власного капіталу, порядку його визначення, ліквідності, кваліфікаційні вимоги до фахівців професійного учасника фондового ринку, необхідні умови договорів, які укладаються під час провадження професійної діяльності на фондовому ринку, інші вимоги та показники, що обмежують ризики професійної діяльності на фондовому ринку, встановлюються цим Законом, іншими законами України, що регулюють провадження окремих видів професійної діяльності на фондовому ринку,

та нормативно-правовими актами Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку.

Ліцензію на здійснення діяльності з випуску та обігу цінних паперів можуть отримати тільки юридичні особи, створені у формі господарських товариств (у тому числі акціонерних, статутний фонд яких сформовано за рахунок виключно іменних акцій).

Ліцензію на здійснення всіх або окремих видів діяльності **з випуску і обігу цінних паперів** може бути видано торговцям цінними паперами (крім банків), які мають сформований статутний фонд у розмірі **не менше як 1000** неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а на здійснення комісійної **діяльності з цінними паперами – не менше як 200** неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Статутний фонд торговця цінними паперами при його створенні повинен бути сплачений виключно за рахунок грошових коштів.

Для торговців цінними паперами (крім банків) відповідно до чинного законодавства операції з цінними паперами становлять виключний вид їх діяльності, що повинно бути відображено в установчих документах.

Для торговців цінними паперами (крім банків) встановлені такі кваліфікаційні вимоги при отриманні ліцензії: наявність не менше трьох сертифікованих у встановленому порядку фахівців (у тому числі керівні посадові особи) – для торговця цінними паперами та по два сертифікованих фахівці (у тому числі керівні посадові особи) – для кожної філії, якій надані повноваження щодо здійснення діяльності з випуску та обігу цінних паперів.

Для торговців цінними паперами – банків кваліфікаційні вимоги при отриманні ліцензії такі: наявність не менше чотирьох сертифікованих у встановленому порядку фахівців (у тому числі керівні посадові особи) для юридичної особи та по три сертифікованих фахівці (у тому числі керівні посадові особи) – для кожної філії, якій надані повноваження щодо здійснення діяльності з випуску і обігу цінних паперів.

Для отримання ліцензії заявник – професійний учасник ринку цінних паперів – особисто або через уповноважений ним орган чи особу звертається до органу ліцензування (у відповідне управління Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку, яке здійснює приймання та розгляд документів) із заявою про видачу ліцензії встановленого зразка. До заяви про видачу ліцензії додається копія свідоцтва про державну реєстрацію заявника, засвідчена нотаріально або органом, який видав документ.

Згідно зі ст. 358 ГК України ліцензію на здійснення будь-якого виду посередницької діяльності у сфері випуску та обігу цінних паперів не може одержати торговець цінними паперами, який безпосередньо або

побічно володіє майном іншого торговця цінними паперами, вартість якого перевищує розмір, встановлений законом. Торговець цінними паперами, який має ліцензію на здійснення будь-якого виду посередницької діяльності у сфері випуску та обігу цінних паперів, не може безпосередньо або побічно вивести майном іншого торговця цінними паперами, вартість якого перевищує розмір, встановлений законом.

Торговець цінними паперами не може здійснювати торгівлю:

- цінними паперами власного випуску;
- акціями того емітента, у якого він безпосередньо або побічно володіє майном у розмірі понад 5% статутного фонду.

28.3. Укладення правочинів з цінних паперів

У ст. 359 ГК України зазначається, що у разі прийняття доручення на купівлю або продаж цінних паперів торговець цінними паперами зобов'язаний надавати особі, за дорученням і за рахунок якої він діє, інформацію про курс цінних паперів. Торговець цінними паперами зобов'язаний надавати фондовій біржі інформацію щодо всіх укладених ним угод з цінними паперами в строки і порядку, що визначені правилами фондової біржі. Спеціальні вимоги до укладення угод щодо цінних паперів встановлюються законом. Особливості ведення бухгалтерського обліку, операцій з цінними паперами визначаються відповідно до закону.

Торговці цінними паперами укладають угоди щодо цінних паперів на підставі укладених з клієнтами договорів доручення або комісії. При виконанні операцій з цінними паперами під час здійснення комісійної діяльності за договорами з клієнтами торговці зобов'язані:

а) діяти в інтересах клієнта (домагатися найкращого виконання замовлень клієнта, враховуючи умови, зазначені в договорі, кон'юнктуру ринку цінних паперів, умови здійснення розрахунково-клірингових операцій та надання депозитарних послуг, ризик вибору контрагента та інші фактори ризику);

б) попереджати клієнтів (крім випадків володіння інформацією, що становить комерційну таємницю) про ризики конкретної угоди з цінними паперами;

в) узгоджувати з клієнтом рівень можливого ризику щодо виконання операцій купівлі-продажу або обміну цінних паперів, у тому числі щодо ліквідності цінних паперів, що придбаватимуться;

г) надавати клієнту інформацію щодо курсів цінних паперів;

д) виконувати договори та замовлення клієнтів у порядку їх надходження, якщо інше не передбачено договором;

є) в першу чергу виконувати операції з цінними паперами за договорами та замовленнями клієнтів, а потім власні операції з такими ж цінними паперами;

е) у разі наявності у торговця зацікавленості, яка перешкоджає йому виконати замовлення клієнта на найбільш вигідних умовах, торговець цінними паперами зобов'язаний негайно повідомити про це клієнта.

Якщо в результаті невиконання торговцем зазначених обов'язків заподіяно збитків клієнту, торговець зобов'язаний відшкодувати клієнту збитки за свій рахунок.

На наступний робочий день після проведення операцій з цінними паперами на виконання договору або замовлення клієнта торговець зобов'язаний повідомляти клієнта про здійснення операцій з цінними паперами письмово, а у разі, якщо це передбачено договором, також і іншим способом:

а) про розмір винагороди, яку вони отримують від клієнта при здійсненні угоди;

б) про вартість розрахунково-клірингових та інших послуг, пов'язаних з обслуговуванням договорів клієнта, оплата яких здійснюється за рахунок клієнта;

в) про розмір прямих та непрямих винагород, комісійних та заохочень у грошовій або іншій формі, які вони одержують від інших фізичних або юридичних осіб у зв'язку з виконанням операції, що є предметом договору між торговцем та клієнтом;

г) про ціну купівлі чи продажу цінних паперів;

д) про те, чи були цінні папери, придбані для клієнта, у власності торговця.

Торговці не мають права:

а) розголошувати комерційну таємницю клієнтів, за винятком випадків надання такої інформації на вимогу уповноважених державних органів, відповідно до чинного законодавства;

б) запевняти клієнтів у беззаперечному отриманні доходу з цінних паперів (чи його певного розміру) або у відсутності збитків від інвестування в цінні папери, робити заяви, які можуть бути розцінені як гарантії зазначеного;

в) при виконанні замовлення клієнта не через організатора торгівлі ринку цінних паперів здійснювати операції з цінними паперами без його письмового замовлення;

г) використовувати грошові кошти та цінні папери клієнтів для здійснення власних операцій;

д) здійснювати операції з цінними паперами клієнтів не в інтересах клієнта, а виключно з метою отримання винагороди;

е) задовольняти вимоги кредиторів за рахунок цінних паперів та грошових коштів, що належать клієнтам;

є) передовіряти виконання замовлень третім особам, якщо це не передбачено договором з клієнтом;

ж) здійснювати комісійну та комерційну діяльність з цінних паперів, щодо яких не зареєстрована інформація про випуск та/або не здійснена реєстрація випуску у порядку, визначеному чинним законодавством;

з) здійснювати обмін одних цінних паперів на інші, якщо в обмінні задіяні цінні папери, емітентом яких є торговець або його афілійовані особи (крім випадків здійснення спільного інвестування);

и) здійснювати види діяльності, не передбачені чинним законодавством;

і) надавати фінансові кредити і здійснювати залучення коштів та майна фізичних і юридичних осіб, якщо це не пов'язано зі здійсненням комісійної діяльності, спільного інвестування та управління активами.

При здійсненні комісійної діяльності з цінних паперів торговці можуть укладати як договори на виконання разового замовлення, так і договори на обслуговування протягом певного терміну.

Договір на виконання разового замовлення укладається торговцем та клієнтом і передбачає виконання операції певного виду з конкретними цінними паперами. Договір на обслуговування передбачає, що торговець протягом певного терміну виконуватиме разові замовлення клієнта. Разове замовлення містить доручення клієнта надати послугу певного виду та виконати певну операцію з конкретними цінними паперами. Таке замовлення складається клієнтом у письмовій формі, підписується ним (його уповноваженою особою), а в разі, якщо клієнтом є юридична особа, також засвідчується його печаткою.

Договір на виконання разового замовлення повинен містити такі умови і реквізити:

а) номер та дату видачі торговцю дозволу на здійснення діяльності з випуску та обігу цінних паперів;

б) вид послуги, яку торговець надає клієнту (посередницькі послуги з купівлі цінних паперів; посередницькі послуги з продажу цінних паперів; посередницькі послуги з обміну цінних паперів; інші, передбачені чинним законодавством). Договір на разове замовлення може укладатися тільки на один із видів послуг;

в) опис цінних паперів (вид цінного паперу; назву емітента цінного паперу; номінальну вартість цінного паперу (у національній чи іноземній валюті));

г) умови виконання договору, що містять термін дії замовлення (в разі необхідності) та вид замовлення (ринкове замовлення на купівлю

(РЗК) – замовлення купити цінні папери за мінімальною ціною; ринкове замовлення на продаж (РЗП) – замовлення продати цінні папери за максимальною ціною; лімітне замовлення на купівлю (ЛЗК) – замовлення купити цінні папери за ціною, що не перевищує обумовлену; лімітне замовлення на продаж (ЛЗП) – замовлення продати цінні папери за ціною, що не нижче ніж обумовлена; стоп-замовлення на купівлю (СЗК) цінних паперів – замовлення купити цінні папери в той момент, коли ціна досягне обумовленого рівня; стоп-замовлення на продаж (СЗП) цінних паперів – замовлення продати цінні папери в той момент, коли ціна досягне обумовленого рівня; замовлення на термін (ТЗ) – замовлення, яке діє протягом встановленого терміну; відкрите замовлення (ВЗ) – замовлення, яке діє до моменту виконання або відкриття (відміни); інші, передбачені чинним законодавством);

д) перелік обов'язків та прав сторін, у тому числі права клієнта в разі невиконання або неналежного виконання торговцем своїх обов'язків щодо клієнта;

е) положення про канали та порядок передачі інформації та зв'язку між клієнтом і торговцем, а також відомості про уповноважених осіб сторін, через яких сторони підтримують зв'язок;

є) умови розрахунків та процент комісійної винагороди, яку торговець отримує від клієнта в разі належного виконання договору;

ж) відповідальність сторін і порядок розгляду спорів, а саме – обсяг відповідальності сторін, умови, за яких сторони звільняються від відповідальності, а також застереження щодо порядку вирішення спорів, що можуть виникнути між сторонами в процесі виконання договору;

з) термін дії, підстави для зміни та припинення договору, а саме – визначення моменту, з якого договір набуває чинності, до якого моменту вважається чинним, а також визначення підстав, за яких він може бути змінений або припинений та процедури дії сторін у випадку прийняття рішення про дострокове припинення договору тощо.

Договір на обслуговування протягом певного терміну має містити такі умови і реквізити:

а) номер та дату видачі торговцю дозволу на здійснення діяльності з випуску і обігу цінних паперів;

б) предмет договору – надання посередницьких послуг щодо купівлі, продажу, обміну цінних паперів, інших операцій, не заборонених чинним законодавством;

в) умови розрахунків та процент комісійної винагороди для всіх видів замовлень, які торговець отримує від клієнта відповідно до договору на обслуговування;

г) інші умови, що відповідають вимогам, які пред'являються до змісту договору на разове замовлення.

28.4. *Поняття фондової біржі.* ***Законодавство, що регулює діяльність фондової біржі.*** ***Особливі умови припинення діяльності фондової біржі***

Діяльність з організації торгівлі на фондовому ринку – діяльність професійного учасника фондового ринку (організатора торгівлі) із створення організаційних, технологічних, інформаційних, правових та інших умов для збирання та поширення інформації стосовно попиту і пропозицій, проведення регулярних торгів фінансовими інструментами за встановленими правилами, централізованого укладення і виконання договорів щодо фінансових інструментів, у тому числі здійснення клірингу та розрахунків за ними, та розв'язання спорів між членами організатора торгівлі.

Організаторами торгівлі є фондові біржі. Для здійснення своєї діяльності фондові біржі повинні підтримувати власний капітал в розмірі, не меншому ніж 3 мільйони гривень, а для фондових бірж, що здійснюють кліринг та розрахунки, – не меншому ніж 6 мільйонів гривень.

Фондова біржа утворюється та діє в організаційно-правовій формі товариства (крім повного, командитного товариства і товариства з додатковою відповідальністю) або дочірнього підприємства об'єднання торговців цінними паперами, та провадить свою діяльність відповідно до Цивільного кодексу України, законів, що регулюють питання утворення, діяльності та припинення юридичних осіб, з особливостями, визначеними цим Законом.

Прибуток фондової біржі спрямовується на її розвиток та не підлягає розподілу між її засновниками (учасниками). Фондова біржа утворюється не менше ніж двадцятьма засновниками – торговцями цінними паперами, які мають ліцензію на право провадження професійної діяльності на фондовому ринку, або їх об'єднанням, що налічує не менше ніж двадцять торговців цінними паперами. Частка одного торговця цінними паперами не може бути більшою ніж 5 відсотків статутного капіталу фондової біржі.

Фондова біржа набуває статусу юридичної особи з моменту державної реєстрації. Державна реєстрація фондової біржі здійснюється в порядку, встановленому Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців». Фондова біржа має право провадити діяльність з організації торгівлі на фондовому ринку з моменту отримання ліцензії Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку.

Термін «фондова біржа» та похідні від нього дозволяється використовувати лише юридичним особам. Діяльність фондової біржі як організатора торгівлі тимчасово зупиняється Державною комісією з цінних

паперів та фондового ринку в разі, коли кількість її членів стала меншою ніж 20, а якщо фондову біржу утворено у формі дочірнього підприємства об'єднання торговців цінними паперами – коли кількість членів такого об'єднання стала меншою ніж 20. Якщо протягом шести місяців прийняття нових членів не відбулося, діяльність фондової біржі припиняється.

Членами фондової біржі можуть бути виключно торговці цінними паперами, які мають ліцензію на право провадження професійної діяльності на фондовому ринку та взяли на себе зобов'язання виконувати всі правила, положення і стандарти фондової біржі. У разі анулювання отриманої торговцем цінними паперами ліцензії на право провадження професійної діяльності на фондовому ринку його членство у фондовій біржі тимчасово зупиняється до поновлення ним ліцензії або надання на біржу листа щодо виключення його з членів біржі. Інші підстави припинення або тимчасового зупинення членства у фондовій біржі визначаються правилами фондової біржі.

Членство у фондовій біржі припиняється у разі анулювання ліцензії на право провадження професійної діяльності на фондовому ринку, виданої торговцю цінними паперами. Кожний член фондової біржі має рівні права щодо організації діяльності фондової біржі як організатора торгівлі.

Статут фондової біржі затверджується вищим органом фондової біржі. У статуті фондової біржі зазначаються найменування і місцезнаходження фондової біржі, порядок управління і формування її органів та їх компетенція, мета діяльності, підстави та порядок припинення діяльності фондової біржі, розподілу майна фондової біржі у разі її ліквідації.

Фондова біржа зобов'язана оприлюднювати та надавати Державній комісії з цінних паперів та фондового ринку інформацію про: перелік торговців цінними паперами, допущених до укладення договорів купівлі-продажу цінних паперів на фондовій біржі; перелік цінних паперів, які пройшли процедуру лістингу; обсяг торгівлі цінними паперами (кількість цінних паперів, загальну вартість укладених договорів, курс цінних паперів щодо кожного емітента окремо) за період, установлений Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку. Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку встановлює порядок і форми подання інформації та здійснює контроль за розкриттям інформації фондовими біржами.

Фондова біржа створює організаційні умови для укладання договорів з цінними паперами шляхом котирування цінних паперів на основі даних попиту і пропозицій, отриманих від учасників торгів на фондовій біржі. У торгах на фондовій біржі мають право брати участь члени фондової біржі та інші особи відповідно до законодавства. Торгівля на фон-

довій біржі здійснюється за правилами фондової біржі, які затверджуються біржовою радою та реєструються Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

Правила фондової біржі складаються з порядку: організації та проведення біржових торгів; лістингу та делістингу цінних паперів; допуску членів фондової біржі та інших осіб, визначених законодавством, до біржових торгів; котирування цінних паперів та оприлюднення їх біржового курсу; розкриття інформації про діяльність фондової біржі та її оприлюднення; розв'язання спорів між членами фондової біржі та іншими особами, які мають право брати участь у біржових торгах згідно із законодавством; здійснення контролю за дотриманням членами фондової біржі та іншими особами, які мають право брати участь у біржових торгах згідно із законодавством, правил фондової біржі; накладення санкцій за порушення правил фондової біржі.

Особливі умови припинення діяльності фондової біржі зазначені у ст. 361 ГК України, де зазначено, що діяльність фондової біржі припиняється за умови, якщо кількість її членів протягом встановленого законом строку залишається меншою, ніж мінімальна кількість, визначена законом. Діяльність фондової біржі припиняється в порядку, встановленому для припинення діяльності господарських товариств, якщо інше не передбачено законом.

28.5. Поняття аудиту. Аудиторська діяльність

Аудит – порівняно новий для нашої країни напрямок економічного аналізу і контролю господарської діяльності. Якщо на Заході цей напрямок відомий уже понад 150 років, то в Україні він почав розвиватися лише з початком економічних перетворень у зв'язку з відмовою від державної монополії на ведення господарства.

Контроль за фінансово-господарською діяльністю підприємств і організацій, ревізії цієї діяльності здійснювалися і раніше, здійснюються вони і тепер.

Так, відповідно до ст. 2 Закону України від 26 січня 1993 р. «Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні» головним завданням державної контрольно-ревізійної служби є здійснення державного фінансового контролю за використанням і збереженням державних фінансових ресурсів, необоротних та інших активів, правильністю визначення потреби в бюджетних коштах та взяття зобов'язань, ефективним використанням коштів і майна, станом і достовірністю бухгалтерського обліку і фінансової звітності в міністерствах та інших органах виконавчої влади, в державних фондах, у бюджетних установах і в суб'єктів госпо-

дарювання державного сектора економіки, а також на підприємствах і в організаціях, які отримують (отримували в періоді, який перевіряється) кошти з бюджетів усіх рівнів та державних фондів або використовують (використовували у періоді, який перевіряється) державне чи комунальне майно (підконтрольні установи), виконанням місцевих бюджетів, розроблення пропозицій щодо усунення виявлених недоліків і порушень та запобігання їм у подальшому.

Державний фінансовий контроль реалізується державною контрольно-ревізійною службою через проведення державного фінансового аудиту та інспектування.

Державний фінансовий аудит є різновидом державного фінансового контролю і полягає у перевірці та аналізі фактичного стану справ щодо законного та ефективного використання державних чи комунальних коштів і майна, інших активів держави, правильності ведення бухгалтерського обліку і достовірності фінансової звітності, функціонування системи внутрішнього контролю. Результати державного фінансового аудиту та їх оцінка викладаються у звіті.

Інспектування здійснюється у формі ревізії та полягає у документальній і фактичній перевірці певного комплексу або окремих питань фінансово-господарської діяльності підконтрольної установи, яка повинна забезпечувати виявлення наявних фактів порушення законодавства, встановлення винних у їх допущенні посадових і матеріально відповідальних осіб. Результати ревізії викладаються в акті.

Порядок проведення державною контрольно-ревізійною службою державного фінансового аудиту та інспектування встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Державний фінансовий аудит проводиться також Рахунковою палатою у порядку та у спосіб, що визначені законом. Державний контроль здійснюється у формі ревізій і перевірок.

Ревізія – це метод документального контролю за фінансово-господарською діяльністю підприємства, установи, організації, дотриманням законодавства з фінансових питань, достовірністю обліку і звітності, спосіб документального викриття недостач, розтрат, привласнень та крадіжок коштів і матеріальних цінностей, попередження фінансових зловживань. За наслідками ревізії складається акт.

Перевірка – це обстеження і вивчення окремих ділянок фінансово-господарської діяльності підприємства, установи, організації або їх підрозділів. Наслідки перевірки оформляються довідкою або доповідною запискою. Ревізія і аудит, хоч і близькі за змістом багатьох операцій поняття, проте це різні види діяльності.

Аудитор в англосаксонських країнах – ревізор, який контролює фінансово-господарську діяльність компанії, в США – посадова особа

штату чи незалежної громадської організації, яка здійснює нагляд за раціональним використанням ресурсів.

Поняття аудиту ширше від понять ревізії і контролю, оскільки охоплює не лише перевірку достовірності фінансових показників, але і розробку пропозицій щодо поліпшення господарської діяльності з метою раціоналізації витратків і оптимізації прибутків на законних підставах. Тому аудит можна розглядати як своєрідну експертизу бізнесу.

Згідно з ч. 1 ст. 362 ГК аудиторською діяльністю визнається діяльність громадян та організацій, предметом якої є здійснення аудиту, організаційне і методичне забезпечення аудиту та надання інших аудиторських послуг.

Аудиторська діяльність у сфері фінансового контролю регулюється Законом України від 22 квітня 1993 р. «Про аудиторську діяльність», іншими законодавчими і нормативними актами України. У випадках, якщо міжнародним договором, в якому бере участь Україна, встановлено інші правила, ніж ті, що містить зазначений Закон, то застосовуються правила міжнародного договору.

Особливості проведення інших видів аудиторської діяльності регулюються спеціальним законодавством.

Відповідно до визначення, вміщеного в ст. 3 Закону, аудиторська діяльність включає в себе організаційне і методичне забезпечення аудиту, практичне виконання аудиторських перевірок (аудит) та надання інших аудиторських послуг.

З наведеного визначення випливає, що змістом аудиторської діяльності є:

- організаційне забезпечення аудиту;
- методичне забезпечення аудиту;
- власне аудит, який включає в себе практичне виконання аудиторських перевірок;
- надання інших аудиторських послуг.

Закон «Про аудиторську діяльність» не розкриває змісту організаційного та методичного забезпечення аудиту. До організаційного забезпечення аудиту можна віднести:

- легалізацію аудиторської фірми (аудитора) шляхом державної реєстрації;
- сертифікацію аудиторів;
- ведення Реєстру аудиторських фірм та аудиторів, які одноособово надають аудиторські послуги.

Методичне забезпечення аудиту включає в себе:

- розроблення і затвердження програми підготовки аудиторів;
- затвердження норм і стандартів аудиту. Аудиторську діяльність можна розглядати як один із видів господарської (підприємницької) ді-

яльності (хоч на відміну від, наприклад, російського законодавства, про це в Законі «Про аудиторську діяльність» прямо не зазначається). Проте такий висновок можна зробити зі змісту ч. 3 ст. 3 Закону, в якому йдеться про те, що прибуток (доход) від аудиторської діяльності оподатковується згідно з чинним законодавством.

Безумовно, аудиторська діяльність є безпосередньою, самостійною, систематичною на власний ризик діяльністю з надання послуг з метою отримання прибутку, яка здійснюється фізичними та юридичними особами. Проте Закон «Про аудиторську діяльність» знову ж таки не вимагає, щоб ці особи були зареєстровані як суб'єкти господарювання у порядку, встановленому законодавством.

Вважаємо, що з метою уникнення різного тлумачення положень Закону «Про аудиторську діяльність», а відтак конфліктів з цього приводу, у вищеназваному законі варто було б прямо зазначити, що аудиторська діяльність є підприємницькою діяльністю (підприємництвом).

Згідно з ч. 2 ст. 362 ГК аудиторська діяльність регулюється Господарським кодексом, законом про аудиторську діяльність та іншими прийнятими відповідно до них нормативно-правовими актами. Основним нормативно-правовим актом законодавства про аудиторську діяльність є Закон України від 22 квітня 1993 р. «Про аудиторську діяльність». Його положення діють на території України і поширюються на усі господарюючі суб'єкти незалежно від форм власності та видів діяльності. Дія цього Закону не поширюється на аудиторську діяльність державних органів, їх підрозділів та посадових осіб, уповноважених законами України на здійснення державного фінансового контролю.

Важливе значення для правового регулювання здійснення аудиту мають положення Закону України від 16 липня 1999 р. «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», який визначає правові засади регулювання, організації, ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності в Україні. Більш детально ці питання врегульовані Положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку, затвердженими Міністерством фінансів України.

Значна кількість нормативно-правових актів прийнята Аудиторською палатою України. Серед них можна назвати Положення про сертифікацію аудиторів від 19 листопада 2002 р., Положення про Реєстр суб'єктів аудиторської діяльності від 31 жовтня 2000 р. (в ред. від 25 листопада 2004 р.), Типове положення про регіональне відділення Аудиторської палати України від 27 січня 2005 р. тощо.

Проведення аудиту окремих суб'єктів господарювання здійснюється з урахуванням положень, що містяться у так званих відомих нормативних актах, прийнятих Державною комісією з цінних паперів і фондового ринку, Фондом Державного майна, Національним банком України, Державною податковою адміністрацією України.

28.6. Суб'єкти аудиторської діяльності: аудитор та аудиторська організація

Правове становище аудитора (аудиторської фірми). Як зазначено в ч. 2 ст. 363 ГК та в ч. 2 ст. 4 Закону «Про аудиторську діяльність», аудит здійснюється незалежними особами (аудиторами), аудиторськими фірмами, які уповноважені суб'єктами господарювання на його проведення.

Аудитором може бути фізична особа, яка має сертифікат, що визнає її кваліфікаційну придатність на заняття аудиторською діяльністю на території України (ч. 1 ст. 5 Закону).

Аудитор має право займатися аудиторською діяльністю індивідуально, створити аудиторську фірму, об'єднатися з іншими аудиторами в спілку з дотриманням вимог законів України. Для здійснення аудиторської діяльності одноособово аудитор повинен на підставі чинного сертифікату отримати ліцензію.

Аудиторам забороняється безпосередньо займатися торговельною, посередницькою та виробничою діяльністю, що не виключає їх права отримувати дивіденди від акцій та доходи від інших корпоративних прав.

Аудитором не може бути особа, яка має судимість за корисливі злочини. Аудиторська фірма – це організація, яка займається виключно наданням аудиторських послуг.

Аудиторські фірми можуть створюватися на основі будь-яких форм власності. Загальний розмір частки засновників (учасників, акціонерів) аудиторської фірми, які не є аудиторами, у статутному фонді не може перевищувати 30 відсотків. Аудиторській фірмі дозволяється здійснювати аудиторську діяльність лише за умови, якщо у ній працює хоча б один аудитор.

Керівником аудиторської фірми може бути тільки аудитор. Суб'єкти аудиторської діяльності вносяться до Реєстру суб'єктів аудиторської діяльності, ведення якого за Законом «Про аудиторську діяльність» покладено на Аудиторську палату України.

Реєстр суб'єктів аудиторської діяльності (Реєстр) – це офіційний загальнодержавний реєстр аудиторських фірм і аудиторів-суб'єктів підприємницької діяльності, які зареєстрували свою аудиторську діяльність згідно із Законом України «Про аудиторську діяльність».

До Реєстру вносяться суб'єкти аудиторської діяльності:

а) аудиторські фірми, які зареєстрували свою діяльність відповідно до чинного законодавства України і відповідають вимогам Закону України «Про аудиторську діяльність», а саме:

– організація пройшла державну реєстрацію як аудиторська фірма;

ТЕМА 28. ПОСЕРЕДНИЦТВО У ЗДІЙСНЕННІ ОПЕРАЦІЙ З ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ. АУДИТОРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ КОНТРОЛЮ ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

– установчими документами передбачено виключно аудиторську діяльність;

– загальний розмір частки засновників (учасників, акціонерів) аудиторської фірми, які не є аудиторами, у статутному капіталі не перевищує 30%;

– директором фірми є сертифікований аудитор;

б) аудитори, зареєстровані як суб'єкти господарювання (фізичні особи-підприємці) і мають чинний сертифікат аудитора.

Про суб'єктів аудиторської діяльності до Реєстру заносяться такі дані:

– ідентифікаційний код/номер суб'єкта аудиторської діяльності;

– дата початку аудиторської діяльності (дата отримання першої ліцензії або свідоцтва);

– назва аудиторської фірми (прізвище, ім'я, по батькові – для аудитора-суб'єкта підприємницької діяльності);

– адреса фактичного місцезнаходження, номери контактних телефонів, факсу, електронної пошти;

– організаційно-правова форма;

– форма власності;

– інформація про державну реєстрацію;

– інформація про засновників (для аудиторів – прізвище, ім'я, по батькові, номери сертифікатів та дати їх отримання, ідентифікаційний номер, адреса; для юридичних осіб – назва, ідентифікаційний код, частка в статутному капіталі);

– прізвище, ім'я, по батькові керівника аудиторської фірми, номер та дата видачі сертифіката;

– кількість працівників, у тому числі сертифікованих аудиторів;

– наявність та місцезнаходження філій або представництв чи відділень, дочірніх підприємств.

Зведені дані Реєстру є відкритими для користувачів. Дата прийняття контрольно-реєстраційною комісією АПУ позитивного рішення про внесення до Реєстру є фактичною датою занесення суб'єкта аудиторської діяльності до Реєстру з одночасною видачею йому відповідного свідоцтва.

Свідоцтво про включення до Реєстру суб'єктів аудиторської діяльності в Україні видається терміном на п'ять років. Підписи голови спостережної ради та завідувача секретаріату АПУ на свідоцтві скріплюються печаткою Аудиторської палати України.

Як зазначається в ч. 1 ст. 12 Закону «Про аудиторську діяльність», сертифікація (визначення кваліфікаційної придатності кандидатів) здійснюється Аудиторською палатою України.

Право на отримання сертифікату мають фізичні особи, які здобули вищу освіту, певні знання з питань аудиту та досвід роботи не менше

трьох років підряд на посадах аудитора, ревізора, бухгалтера, юриста, фінансиста або економіста. Наявність певних знань з питань аудиту визначається шляхом проведення відповідного іспиту (ч. 2 ст. 12 Закону).

Особи, які не склали кваліфікаційного іспиту, мають право повторно скласти його не раніше ніж через рік після прийняття рішення Аудиторською палатою України (ч. 3 ст. 12 Закону).

Термін чинності сертифікату не може перевищувати п'яти років (ч. 4 ст. 12 Закону). Для отримання сертифікату кандидат подає до АПУ в одному примірнику (або до Регіонального відділення АПУ в двох примірниках) такі документи:

- заяву за встановленою формою;
- копію диплома, завірену у встановленому порядку;
- копію трудової книжки, завірену у встановленому порядку;
- документ про оплату сертифікації.

Для отримання сертифіката кандидати повинні успішно скласти кваліфікаційний іспит двох рівнів

Іспити проводяться в два етапи: перший – письмове тестування (або тестування на ПЕОМ) за переліком запитань, затверджених АПУ; другий – письмове розв'язання ситуаційного завдання. До другого етапу допускаються кандидати, які набрали не менш як 70% правильних відповідей за результатами тестування.

Перший етап іспитів можуть проводити Аудиторська палата України або її регіональні відділення, а другий етап – тільки кандидати, екзаменаційні роботи другого етапу яких оцінені: в 60 і більше балів – здобули право на отримання сертифіката аудитора; в 40–59 балів – здобули право на повторне складання другого етапу кваліфікаційного іспиту на загальних умовах в термін до одного року; в 39 і менше балів – є такими, що не склали кваліфікаційний іспит, і мають право на повторне складання іспиту на загальних умовах не раніше як через рік.

За результатами складання іспитів Аудиторська палата України затверджує протоколи Комісії із сертифікації та освіти аудиторів Аудиторської палати України та Комісій з сертифікації аудиторів її регіональних відділень та приймає рішення про видачу або відмову у видачі сертифіката.

Сертифікат – офіційний документ, який засвідчує право громадянина України на здійснення аудиту підприємств та господарських товариств (серія «А»), банків (серія «Б») на території України.

Бланк сертифікату є бланком суворої звітності, із зазначенням номера та серії.

Сертифікат містить такі реквізити:

- серію та номер сертифікату;
- прізвище, ім'я та по батькові аудитора;

- дату, номер рішення Аудиторської палати України про видачу сертифіката;
- дату, номер рішення Аудиторської палати України про продовження дії сертифіката;
- термін чинності сертифікату;

Сертифікат підписує голова Комісії із сертифікації та освіти аудиторів Аудиторської палати України та завідуючий Секретаріатом Аудиторської палати України.

На підставі повноважень, передбачених ст. 26 та 27 Закону України «Про аудиторську діяльність» за неналежне виконання своїх професійних обов'язків до аудитора Аудиторською палатою України можуть бути застосовані стягнення у вигляді попередження, зупинення дії сертифікату на строк до одного року або анулювання сертифікату.

Припинення чинності сертифікату на аудиторську діяльність здійснюється на підставі рішення Аудиторської палати України у випадках:

1) встановлення неодноразових фактів низької якості аудиторських перевірок;

2) систематичного чи грубого порушення чинного законодавства України, встановлених норм та стандартів аудиту.

Порядок припинення чинності сертифікату на аудиторську діяльність визначається Аудиторською палатою України.

Рішення Аудиторської палати України щодо припинення чинності сертифікату можуть бути оскаржені до суду.

28.7. Аудиторська палата України

Аудиторська палата України – самоврядний орган що здійснює сертифікацію суб'єктів, які мають намір займатися аудиторською діяльністю, затверджує програми підготовки аудиторів, норми і стандарти аудиту, веде облік аудиторських організацій та аудиторів (ч. 1 ст. 365 ГК).

Повноваження Аудиторської палати України визначаються Законом України «Про аудиторську діяльність» (ст. 14–16) та Статутом Аудиторської палати України, який підлягає затвердженню двома третинами голосів від загальної кількості членів палати.

Функції Аудиторської палати визначені ч. 3 ст. 14 Закону «Про аудиторську діяльність», відповідно до якої Аудиторська палата України:

- здійснює сертифікацію суб'єктів, що мають намір займатися аудиторською діяльністю;
- затверджує програми підготовки аудиторів, норми і стандарти аудиту;

– веде Реєстр аудиторських фірм та аудиторів, які одноособово надають аудиторські послуги;

– здійснює заходи із забезпечення незалежності аудиторів при проведенні ними аудиторських перевірок та організації контролю за якістю аудиторських послуг.

Затвердження норм і стандартів аудиту є виключним правом Аудиторської палати України. Затверджені Аудиторською палатою України норми і стандарти аудиту є обов'язковими для дотримання підприємствами, установами та організаціями.

Аудиторська палата України створюється і функціонує як незалежний, самостійний орган на засадах самоврядування. Аудиторська палата України є юридичною особою, веде відповідний облік та звітність. Аудиторська палата України набуває повноважень юридичної особи від дня реєстрації у Міністерстві юстиції України на підставі заяви та Статуту, затвердженого в порядку, передбаченому цим Законом. Плата за реєстрацію не справляється.

Аудиторська палата України формується шляхом делегування до її складу п'яти представників від професійної громадської організації аудиторів України, по одному представнику від Рахункової палати, Міністерства фінансів України, Головного контрольно-ревізійного управління України, Державної податкової адміністрації України, Національного банку України, Державного комітету статистики України, Міністерства юстиції України, державних органів, уповноважених законами України на здійснення державного фінансового контролю та окремих фахівців від навчальних, наукових та інших організацій.

Фахівці від навчальних, наукових та інших організацій делегуються за їх згодою професійною громадською організацією аудиторів України в кількості п'яти представників і по одному представнику за пропозицією Рахункової палати, Міністерства фінансів України, Головного контрольно-ревізійного управління України, Державної податкової адміністрації України, Національного банку України, Державного комітету статистики України, Міністерства юстиції України, державних органів, уповноважених законами України на здійснення державного фінансового контролю.

Порядок делегування визначається відповідно з'їздом, правлінням, колегією або іншим вищим керівним органом. Загальна кількість членів Аудиторської палати України становить двадцять п'ять осіб. Аудиторська палата України створює на території України регіональні відділення, повноваження яких визначаються Аудиторською палатою України.

Ведення поточних справ в Аудиторській палаті України здійснює Секретаріат, який очолює завідуючий. Завідуючий Секретаріатом несе

персональну відповідальність за ефективне використання майна та коштів Аудиторської палати України і створення належних умов для виконання функціональних обов'язків її членами.

Термін повноважень членів Аудиторської палати України не може перевищувати п'яти років. Персональний склад Аудиторської палати України підлягає щорічній ротації в кількості не менше трьох членів. Ротація здійснюється на підставі визначення особистого рейтингу членів Аудиторської палати України шляхом таємного анкетування аудиторів України. Результати анкетування затверджуються Аудиторською палатою України.

Призначення нових членів Аудиторської палати України замість вибулих здійснюється у встановленому порядку.

Формою роботи Аудиторської палати є засідання. Всі рішення Аудиторської палати України приймаються на її засіданні простою більшістю голосів при наявності двох третіх її членів, за винятком рішень, передбачених ч. 2 ст. 14 цього Закону. В окремих випадках, що підлягають визначенню в Статуті Аудиторської палати України, рішення можуть прийматися шляхом письмового опитування. При рівності голосів перевага надається рішенню, за яке проголосував головуючий.

Засідання Аудиторської палати України веде головуючий, функції якого виконують по черзі всі члени палати в алфавітному порядку їх прізвищ. Члени Аудиторської палати України виконують свої обов'язки на громадських засадах. Матеріальні витрати на сертифікацію покриваються за рахунок осіб, що претендують на отримання сертифікатів, у розмірах, які визначаються Аудиторською палатою України.

Відповідно до ч. 1 ст. 17 Закону «Про аудиторську діяльність» аудиторів України мають право об'єднатися в громадську організацію за професійними ознаками (Спілку аудиторів України), дотримуючись вимог цього Закону та інших законів України. Спілка аудиторів України повинна мати фіксоване індивідуальне членство в особі окремих аудиторів або їх колективів. Спілка аудиторів України може відкривати місцеві осередки при наявності в них не менше п'яти аудиторів, які є членами Спілки. Відкриття місцевих осередків не є обов'язковим.

Повноваження професійної громадської організації аудиторів України визначаються ст. 18 Закону «Про аудиторську діяльність», Законом України «Про об'єднання громадян» та Статутом професійної громадської організації аудиторів України (Спілки аудиторів України).

З метою забезпечення соціального захисту своїх членів Спілка аудиторів України може створювати відповідні фонди, в тому числі фонд соціального страхування. У порядку, встановленому цим Законом, Спілка аудиторів України має право: делегувати своїх представників до Ауди-

торської палати України та достроково їх відкликати; порушувати клопотання про припинення повноважень членів Аудиторської палати України, які делеговані Рахунковою палатою, Міністерством фінансів України, Головним контрольно-ревізійним управлінням України, Державною податковою адміністрацією України, Національним банком України, Державним комітетом статистики України, Міністерством юстиції України, державними органами, уповноваженими законами України на здійснення державного фінансового контролю; вносити на розгляд Аудиторської палати України проекти норм і стандартів аудиту.

Рішення та клопотання з питань делегування, відкликання та припинення повноважень членів Аудиторської палати України приймаються з'їздом Співки аудиторів України або правлінням з наступним затвердженням таких рішень з'їздом.

Питання для самостійного вивчення

1. Види цінних паперів.
2. Діяльність з управління цінними паперами.
3. Лістинг та делістинг.
4. Роль ДКЦПФР, Мінфіну України, НБУ для регулювання діяльності з управління цінними паперами.
5. Розвиток фондового ринку в Україні.
6. Організація діяльності фондової біржі.

Тести для поточного контролю

28.1. Професійна діяльність з торгівлі цінними паперами включає:

- брокерську діяльність;
- дилерську діяльність;
- андерайтинг;
- діяльність з управління цінними паперами;
- все перелічене.

28.2. Для торговців цінними паперами (крім банків) відповідно до чинного законодавства операції з цінними паперами становлять:

- виключний вид їх діяльності;
- один із видів діяльності разом з іншими.

28.3. Для торговців цінними паперами (крім банків) для отримання ліцензії необхідно:

- не менше 3 сертифікованих в установленому порядку спеціалістів та для кожної філії – по 2;

- 3 сертифіковані в установленому порядку спеціалісти;
- не менше 4 спеціалістів та по три – для кожної філії.

28.4. Фондова біржа реєструється:

- Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку;
- Національним банком України;
- Міністерством фінансів та його територіальними органами;
- Місцевими державними організаціями.

28.5. Мінімальний розмір статутного фонду торговців цінними паперами (крім банків) для всіх або окремих видів діяльності з випуску й обігу цінних паперів:

- 100 неоподаткованих мінімальних доходів громадян;
- 1000 неоподаткованих мінімальних доходів громадян;
- 200 неоподаткованих мінімальних доходів громадян;
- 100 мінімальних заробітних плат.

28.6. Торговець цінними паперами може здійснювати торгівлю:

- цінними паперами власного випуску;
- акціями емітента, в якого він безпосередньо володіє майном у розмірі більше 5% статутного фонду;
- акціями емітента, в якого він опосередковано володіє майном у розмірі більше 5% статутного фонду;
- немає жодної правильної відповіді.

28.7. Якщо кількість членів фондової біржі протягом встановленого законом строку залишається меншою ніж мінімальна кількість, визначена законом, її діяльність:

- зупиняється;
- припиняється;
- продовжується.

28.8. Членами фондової біржі можуть бути:

- виключно торговці цінними паперами, які мають ліцензію;
- суб'єкти господарювання;
- будь-які фізичні та юридичні особи.

28.9. У разі анулювання ліцензії на право провадження професійної діяльності на фондовому ринку, виданої торговцю цінними паперами, його членство у фондовій біржі:

- припиняється;
- не припиняється;
- ці обставини не пов'язані між собою.

28.10. Щодо організації діяльності фондової біржі як організатора торгівлі кожний член фондової біржі:

- має рівні права;
- має права пропорційно зробленому внеску;
- немає жодної правильної відповіді.

28.11. Аудиторам забороняється безпосередньо займатися

- торговельною діяльністю;
- посередницькою діяльністю;
- виробничою діяльністю;
- все вище зазначене.

28.12. Керівником аудиторської фірми може бути:

- тільки аудитор;
- будь-яка особа;
- особа, що має вищу юридичну або економічну освіту.

ТЕМА 29. ВИКОРИСТАННЯ У ПІДПРИЄМНИЦЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВ ІНШИХ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ (КОМЕРЦІЙНА КОНЦЕСІЯ)

- 29.1. *Договір комерційної концесії.*
- 29.2. *Порядок укладання та зміст договору комерційної концесії. Форма і реєстрація договору комерційної концесії. Комерційна субконцесія.*
- 29.3. *Права та обов'язки сторін за договором комерційної концесії. Винагорода за договором комерційної концесії.*
- 29.4. *Відповідальність праволодільця за вимогами, що висувуються до користувача.*

29.1. Договір комерційної концесії

Відносини, пов'язані з використанням у підприємницькій діяльності прав інших суб'єктів господарювання, регулюються ГКУ та відповідними законами України (ст. 376 ГКУ).

Відповідно до ст. 366 ГКУ за договором комерційної концесії одна сторона (правоволодільець) зобов'язується надати другій стороні (користувачеві) на строк або без визначення строку право використання в підприємницькій діяльності користувача комплексу прав, належних праволодільцеві, а користувач зобов'язується дотримуватись умов використання наданих йому прав і сплатити праволодільцеві обумовлену договором винагороду.

Договір комерційної концесії передбачає використання комплексу наданих користувачеві прав, ділової репутації і комерційного досвіду праволодільця в певному обсязі із зазначенням або без зазначення території використання щодо певної сфери підприємницької діяльності.

Договір комерційної концесії повинен бути укладений у письмовій формі у вигляді єдиного документа. Недодержання цієї вимоги зумовлює недійсність договору. Договір комерційної концесії підлягає державній реєстрації органом, який здійснив реєстрацію суб'єкта господарювання, що за договором є праволодільцем. Якщо праволодільець зареєстрований як суб'єкт господарювання не в Україні, реєстрація договору комерційної концесії здійснюється органом, який зареєстрував суб'єкта господарювання, що є користувачем.

У відносинах з третіми особами сторони договору комерційної концесії мають право посилатися на договір лише з дня його державної реєстрації. Відсутність реєстрації договору позбавляє сторони права в разі

спору посилається на цей договір. Інші вимоги щодо укладення договору комерційної концесії встановлюються законом (ст. 367 ГКУ).

29.2. Порядок укладання та зміст договору комерційної концесії. Форма і реєстрація договору комерційної концесії. Комерційна субконцесія

Концесійна діяльність здійснюється на основі концесійних договорів, що укладаються відповідно до законодавства України з концесіонерами, в тому числі іноземними інвесторами, Кабінетом Міністрів України або уповноваженим ним органом державної влади, або визначеними законом органами місцевого самоврядування.

Строк дії концесійного договору встановлюється сторонами договору залежно від характеру та умов концесії. Цей строк не може бути меншим десяти років та більшим п'ятдесяти років. Кабінет Міністрів України може затверджувати типові концесійні договори для здійснення певних видів концесійної діяльності.

Вимоги до концесійних договорів, порядок їх укладення, а також інші питання правового регулювання концесійної діяльності визначаються законом про концесії, іншими законами.

Концесійний договір укладається на строк, визначений у договорі, який має бути не менше 10 років та не більше 50 років. Концесійний договір вважається укладеним з дня досягнення домовленості з усіх істотних умов і підписання сторонами тексту договору. Строк дії концесійного договору може бути змінений за згодою сторін в межах строків, передбачених вище. Кабінетом Міністрів України можуть бути затверджені типові концесійні договори для здійснення певних видів концесійної діяльності.

Істотними умовами договору концесії є: сторони договору; види діяльності, роботи, послуги, які здійснюються за умовами договору; об'єкт концесії (склад і вартість майна або технічні і фінансові умови створення об'єкта концесії); умови надання земельної ділянки, якщо вона необхідна для здійснення концесійної діяльності; перелік видів діяльності, здійснення яких підлягає ліцензуванню; умови встановлення, зміни цін (тарифів) на виготовлені (надані) концесіонером товари (роботи, послуги); строк дії договору концесії, умови найму, використання праці працівників – громадян України; умови використання вітчизняних сировини, матеріалів; умови та обсяги поліпшення об'єкта концесії та порядок компенсації зазначених поліпшень; умови, розмір і порядок внесення концесійних платежів; порядок використання амортизаційних відрахувань; відновлення об'єкта концесії та умови його повернення; відповідаль-

ність за невиконання або неналежне виконання зобов'язань, що впливають з концесійного договору; страхування концесіонером об'єктів концесії, взятих у концесію; порядок внесення змін та розірвання договору; порядок вирішення спорів між сторонами; право на отримання інформації та проведення перевірки виконання умов договору; порядок та умови передачі, у тому числі з наданням гарантії кредиторам, прав і зобов'язань, що впливають з концесійного договору; порядок використання об'єктів права інтелектуальної власності.

Для договорів концесії щодо об'єктів, що використовуються для здійснення діяльності з централізованого водо-, тепlopостачання та водовідведення, істотними умовами додатково є: обов'язковість дотримання ліцензійних умов концесіонером при здійсненні відповідного виду діяльності; умови утримання об'єкта концесії згідно з вимогами державних стандартів, норм та правил, що діють у відповідній сфері діяльності; умови передачі концесіюдавцю об'єкта концесії після закінчення строку дії концесійного договору в належному технічному стані згідно з вимогами державних стандартів, норм та правил, що діють на час передачі у відповідній сфері діяльності. За згодою сторін у концесійному договорі можуть бути передбачені й інші умови, в тому числі передбачені спеціальними законами про концесійну діяльність в окремих сферах господарської діяльності.

Якщо для здійснення концесійної діяльності необхідна земельна ділянка, договір оренди земельної ділянки додається до концесійного договору. Умови концесійного договору є чинними на весь строк дії договору, в тому числі у випадках, коли після його укладення законодавчими актами встановлено правила, які погіршують становище концесіонера. Реорганізація концесіонера – юридичної особи не є підставою для зміни умов або розірвання концесійного договору.

У разі якщо об'єктом концесії є об'єкт права державної власності, орган, уповноважений укласти концесійний договір в установленому Кабінетом Міністрів України порядку, повідомляє про укладення такого договору Фонд державного майна України, який веде реєстр концесійних договорів. Порядок ведення такого реєстру визначається Кабінетом Міністрів України. У разі якщо об'єктом концесії є об'єкт права комунальної власності, орган, уповноважений укласти концесійний договір в установленому Кабінетом Міністрів України порядку, реєструє такий договір у виконавчому органі відповідної ради та повідомляє Фонд державного майна України про укладення такого концесійного договору. Порядок ведення обліку концесійних договорів, укладених органами місцевого самоврядування, визначається Кабінетом Міністрів України.

Договір комерційної концесії може бути змінений відповідно до положень, встановлених ст. 188 ГКУ. У відносинах з третіми особами

сторони договору комерційної концесії мають право посилатися на зміни договору лише з дня державної реєстрації цієї зміни відповідно до ст. 367 ГКУ, якщо не доведуть, що третя особа знала або повинна була знати про зміну договору раніше.

Кожна зі сторін договору комерційної концесії, укладеного без зазначеного строку, має право в будь-який час відмовитися від договору, повідомивши про це другу сторону за шість місяців, якщо договором не передбачений триваліший строк.

Дострокове розірвання договору комерційної концесії, укладеного на визначений строк, а також розірвання договору, укладеного без визначення строку, підлягають державній реєстрації відповідно до ст. 367 ГКУ. При оголошенні правоволодільця або користувача неплатоспроможним (банкрутом) договір комерційної концесії припиняється (ст. 374 ГКУ). У ст. 375 ГКУ зазначається, що в разі зміни торговельної марки чи іншого позначення правоволодільця, права на використання яких входять у комплекс прав за договором комерційної концесії, цей договір зберігає чинність згодю нових позначень правоволодільця, якщо користувач не вимагає розірвання договору.

У разі продовження чинності договору комерційної концесії користувач має право вимагати відповідного зменшення належної правоволодільцеві винагороди. Якщо в період дії договору комерційної концесії припинилося право, користування яким надано за цим договором, договір продовжує свою чинність, крім положень, що стосуються права, яке припинилося, а користувач, якщо інше не передбачено договором, має право вимагати відповідного зменшення належної правоволодільцеві винагороди.

Комерційна субконцесія. Договором комерційної концесії може бути передбачено право користувача дозволяти іншим особам користування наданим йому комплексом прав або часткою цього комплексу прав на умовах комерційної субконцесії, погоджених ним із правоволодільцем або визначених у договорі комерційної концесії.

Якщо договір комерційної концесії визнано недійсним, не дійсні також укладені на його основі договори комерційної субконцесії (ст. 368 ГКУ).

Укладання користувачем договорів комерційної субконцесії надає правоволодільцю додаткові можливості розширення своєї товарно-збутової мережі. Тому в договорі комерційної концесії, як правило, закріплюється не право, а обов'язок користувача надати протягом визначеного строку певної кількості осіб право користування зазначеними правами на умовах субконцесії.

Договір комерційної субконцесії обов'язково погоджується з правоволодільцем або заздалегідь визначається в договорі комерційної

концесії. Надані на основі субконцесії права є похідними від прав, отриманих користувачем за основним договором, і не виходять за їх межі.

До договору комерційної субконцесії застосовуються положення про договір комерційної концесії, встановлені Господарським кодексом України, а також у гл. 76 Цивільного кодексу України. Договір комерційної субконцесії має похідний характер від договору комерційної концесії і тому його правова доля залежить від долі основного договору.

29.3. Права та обов'язки сторін за договором комерційної концесії. Винагорода за договором комерційної концесії

У ст. 369 ГКУ регламентується, що винагорода за договором комерційної концесії може виплачуватися користувачем правоволодільцеві у формі разових або періодичних платежів або в іншій формі, передбаченій договором.

Правоволоділець зобов'язаний:

– передати користувачеві технічну та комерційну документацію і надати іншу інформацію, необхідну користувачеві для здійснення прав, наданих йому за договором комерційної концесії, а також проінструктувати користувача і його працівників з питань, пов'язаних з реалізацією цих прав;

– видати користувачеві передбачені договором ліцензії (дозволи), забезпечивши їх оформлення у встановленому законодавством порядку.

Якщо договором комерційної концесії не передбачено інше, правоволоділець зобов'язаний (ст. 370 ГКУ):

– забезпечити реєстрацію договору комерційної концесії;

– постійно надавати користувачеві технічне та консультативне сприяння, включаючи сприяння у навчанні та підвищенні кваліфікації працівників;

– контролювати якість товарів (робіт, послуг), що виробляються (виконуються або надаються) користувачем на підставі договору комерційної концесії.

З урахуванням характеру та особливостей діяльності, що здійснюється користувачем за договором комерційної концесії, користувач зобов'язаний (ст. 371 ГКУ):

– використовувати при здійсненні передбаченої договором діяльності торговельну марку та інші позначення правоволодільця визначеним у договорі способом;

– забезпечувати відповідність якості товарів, що виробляються ним на основі договору, виконаних робіт, послуг, що надаються, якості таких

самих товарів (робіт, послуг), що виробляються (виконуються або надаються) безпосередньо правоволодільцем;

- дотримуватись інструкцій і вказівок правоволодільця, спрямованих на забезпечення відповідності характеру, способів та умов використання комплексу наданих прав використанню цих прав правоволодільцем;

- надавати покупцям (замовникам) додаткові послуги, на які вони могли б розраховувати, купуючи (замовляючи) товар (роботу, послуги) безпосередньо у правоволодільця;

- інформувати покупців (замовників) найбільш очевидним для них способом про використання ним торговельної марки та інших позначень правоволодільця за договором комерційної концесії;

- не розголошувати секрети виробництва правоволодільця та іншу одержану від нього конфіденційну інформацію;

- сплатити правоволодільцеві обумовлену договором винагороду.

Договором комерційної концесії можуть бути передбачені обмеження прав сторін за цим договором, зокрема:

- обов'язок правоволодільця не надавати іншим особам аналогічні комплекси прав для їх використання на закріпленій за користувачем території або утримуватися від власної аналогічної діяльності на цій території;

- обов'язок користувача не допускати його конкуренції з правоволодільцем на території, де поширюється чинність договору комерційної концесії стосовно підприємницької діяльності, що здійснюється користувачем з використанням належних правоволодільцеві прав;

- відмова користувача від одержання за договором комерційної концесії аналогічних прав у конкурентів (потенційних конкурентів) правоволодільця;

- обов'язок користувача погоджувати з правоволодільцем місце розташування виробничих приміщень, що мають використовуватися при здійсненні наданих за договором прав, а також їх внутрішнє і зовнішнє оформлення.

Обмежувальні умови можуть бути визнані не дійсними, якщо суперечать законодавству (ст. 372 ГКУ).

Передача об'єктів у концесію не зумовлює перехід права власності на цей об'єкт до концесіонера та не припиняє права державної чи комунальної власності на ці об'єкти. Майно, створене на виконання умов концесійного договору, є об'єктом права державної чи комунальної власності. Майно, яке придбав концесіонер на виконання умов концесійного договору, належить йому на праві власності та може переходити у власність держави або територіальної громади після закінчення строку дії концесійного договору відповідно до умов, передбачених

цим Законом та концесійним договором. Концесіонеру належить право власності на прибуток, отриманий від управління (експлуатації) об'єкта концесій, а також на продукцію, отриману в результаті виконання умов концесійного договору.

Амортизаційні відрахування, нараховані на основні фонди, отримані у концесію або створені у зв'язку з виконанням умов концесійного договору, залишаються у розпорядженні концесіонера і використовуються виключно на відновлення основних фондів, отриманих у концесію або створених у зв'язку з виконанням умов концесійного договору. Концесіонер має право відповідно до умов концесійного договору за рахунок власних коштів здійснювати реконструкцію, технічне переоснащення, поліпшення майна, отриманого в концесію. Право власності на поліпшене, реконструйоване, технічно переоснащене майно залишається відповідно за державою або територіальною громадою. Концесіонер має право на адекватне і ефективне відшкодування витрат, зроблених у зв'язку з поліпшенням майна, отриманого в концесію, за рахунок отриманого прибутку, якщо інше не передбачено концесійним договором.

Ст. 369 ГКУ передбачає, що **винагорода за договором комерційної концесії** може виплачуватися користувачем правоволодільцеві у формі разових або періодичних платежів або в іншій формі, передбаченій договором.

Норма, яка міститься у вказаній статті, має диспозитивний характер, надаючи сторонам право самостійно визначати порядок і форми виплати винагороди, що повинно знайти відповідне закріплення в договорі комерційної концесії.

На практиці форма винагороди може бути різною. Вона визначається сторонами в договорі залежно від специфіки конкретних відносин. Вказана стаття дає сторонам деякі рекомендаційні варіанти вирішення цього питання. Платежі за договором комерційної концесії прийнято поділяти на: первісний одноразовий платіж (внесок); періодичні (поточні) платежі; додаткові платежі.

Первісний одноразовий (разовий) платіж являє собою своєрідну плату користувача за надану можливість вступити у франчайзингове підприємництво. Первісний одноразовий внесок повинен покривати також певний перелік послуг правоволодільця, пов'язаних з налагодженням підприємництва користувача (первісне навчання фахівців, постачання устаткування, допомога в його установці, надання необхідної документації і консультування з її застосування та ін.).

Періодичні (поточні) платежі називають платою за управлінські послуги. Поточні платежі показують, наскільки ефективно діє та чи інша франчайзингова система, тому що виплачуються вони правоволоділь-

цю звичайно від суми прибутку або від обсягу реалізації товарів (робіт, послуг). Тому чим вище показники результатів господарської діяльності користувача, тим більше сума поточного платежу праволодільцю.

Додаткові платежі користувач здійснює, як правило, у випадку, якщо прибігає до тих послуг праволодільця, які не передбачені договором комерційної концесії. До додаткових послуг праволодільця належать: консультування з поточних проблем, які виникають в результаті управління бізнесом; надання в оренду будинків, споруджень та іншого майна; проведення незалежної аудиторської перевірки користувача у випадку ненадання їм необхідної фінансової звітності та ін.

29.4. Відповідальність праволодільця за вимогами, що висуваються до користувача

Відповідно до ст. 373 ГКУ праволодільець несе субсидіарну відповідальність за вимогами, що висуваються до користувача комерційної концесії в разі невідповідності якості товарів (робіт, послуг), які продаються (виконуються, надаються) користувачем.

За вимогами, що висуваються до користувача як виробника продукції (товарів) праволодільця, останній відповідає солідарно з користувачем.

Вказана стаття спрямована на захист прав споживачів товарів (робіт, послуг) які виробляються (виконуються, надаються) користувачем. Встановлено субсидіарну відповідальність праволодільця за вимогами, що висуваються до користувача комерційної концесії у разі невідповідності якості товарів (робіт, послуг), які продаються (виконуються, надаються) користувачем за договором комерційної концесії. Загальні положення про субсидіарну відповідальність закріплені в ст. 619 ЦК України.

До пред'явлення вимог до праволодільця, який несе субсидіарну відповідальність, споживач повинен висунути вимогу до користувача. Якщо користувач відмовився задовольнити вимогу споживача, або споживач не одержав від нього протягом розумного строку відповідь на пред'явлену вимогу, споживач може заявити вимогу в повному обсязі до праволодільця. Праволодільець повинен до задоволення вимоги, пред'явленої до нього споживачем, сповістити про це користувача, а у випадку пред'явлення позову, – заявити клопотання про залучення користувача до участі в справі. У випадку недотримання цих вимог праволодільцем користувач має право висунути проти регресної вимоги праволодільця заперечення, що він мав проти споживача.

Ст. 373 ГК закріплює солідарну відповідальність користувача і правоволодільця у випадку, коли користувач є виробником продукції (товарів) правоволодільця. Таким чином, якщо користувач не тільки продає, але і сам виробляє товар правоволодільця, то споживач має право заявити вимоги як обом сторонам, так і кожній з них. У цій ситуації виникає пасивне солідарне зобов'язання, яке надає споживачу (кредитору) право вимагати виконання від кожного з боржників у повному обсязі або від усіх боржників спільно. Якщо виконання, надане одним з боржників – користувачем або правоволодільцем, виявиться неповним, споживач вправі вимагати недоотримане з іншого боржника. Зобов'язання вважається виконаним тільки у випадку повного його виконання. Загальні питання солідарних зобов'язань регулюються ст. 541, 543 ЦК України.

Питання для самостійного вивчення

1. Комерційна концесія у законодавстві інших країн.
2. Франчайзинг та комерційна концесія за законодавством України.
3. Розвиток комерційної концесії в Україні.
4. Контроль за дотриманням вимог за договором комерційної концесії.

Тести для поточного контролю

29.1. Сторони за договором комерційної концесії:

- постачальник та отримувач;
- правоволоділець та користувач;
- власник та користувач;
- концесіонер та концесор.

29.2. Якщо правоволоділець зареєстрований як суб'єкт господарювання не в Україні, реєстрація договору комерційної концесії здійснюється органом, який зареєстрував суб'єкта господарювання, що є:

- користувачем;
- правоволодільцем;
- користувачем або правоволодільцем.

29.3. За загальним правилом договір комерційної концесії підлягає державній реєстрації органом, який здійснив реєстрацію суб'єкта господарювання, що за договором є:

- правоволодільцем;
- користувачем;
- користувачем або правоволодільцем.

29.4. Договір комерційної концесії:

- може бути оформлений у письмовій формі шляхом листування між сторонами;
- підлягає державній реєстрації;
- підлягає оформленню у письмовій, нотаріально посвідченій формі.

29.5. Концесійний договір укладається на строк, визначений у договорі, який має бути:

- не менше 10 років та не більше 50 років;
- не менше 5 років та не більше 10 років;
- не менше 3 років.

29.6. При оголошенні правоволодільця або користувача неплатоспроможним (банкрутом) договір комерційної концесії:

- зупиняється;
- припиняється;
- визнається недійсним.

29.7. Надати протягом визначеного строку певній кількості осіб право користування зазначеними правами на умовах субконцесії в договорі комерційної концесії, як правило, закріплюється:

- не право, а обов'язок користувача;
- право користувача.

29.8. За вимогами, що висуваються заявляються до користувача як виробника продукції (товарів) правоволодільця, останній:

- відповідає солідарно з користувачем;
- несе субсидіарну відповідальність;
- не несе будь-якої відповідальності.

ТЕМА 30. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

- 30.1. Поняття інноваційної діяльності.*
- 30.2. Види та форми інвестування інноваційної діяльності.*
- 30.3. Інвестування інноваційної діяльності.*
- 30.4. Державне регулювання інноваційної діяльності.*
- 30.5. Державні гарантії інноваційної діяльності.*
- 30.6. Договір на створення та передачу науково-технічної продукції.*
- 30.7. Державна експертиза інноваційних проектів.*

30.1. Поняття інноваційної діяльності

Однією з економіко-правових форм інвестування, якому притаманний спеціальний правовий режим, є інноваційна діяльність, що набуває особливого значення у зв'язку з орієнтацією нашої держави на інноваційний шлях розвитку економіки країни.

Інноваційне інвестування може здійснюватися систематично як інноваційна діяльність або як окремі операції (комплекс операцій) інноваційного характеру. Законодавець оперує поняттям інноваційної діяльності в широкому розумінні, що охоплює інноваційне інвестування на професійних засадах (здійснюється систематично як основний чи один з основних видів діяльності суб'єкта господарювання) та інноваційні операції (здійснюються у разі потреби учасниками господарських відносин незалежно від наявності у них статусу суб'єкта господарювання).

Інноваційне інвестування – це одна з економіко-правових форм інвестиційної діяльності, що здійснюється з метою впровадження досягнень науково-технічного прогресу у виробництво і соціальну сферу з метою досягнення певного соціально-економічного ефекту, в т. ч. випуску і

розповсюдження принципово нових видів техніки і технології, досягнення прогресивних міжгалузевих структурних зрушень, здійснення якісних змін у стані продуктивних сил, поліпшення соціального і екологічного становища, випуску нових конкурентоспроможних товарів, послуг та ін.

Вирішальною ознакою інноваційного інвестування є інновації, що створюються в результаті її здійснення та/або застосовуються у процесі її здійснення.

Інновації – новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоспроможні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери.

Залежно від мети здійснення інноваційне інвестування може бути некомерційним або комерційним.

Некомерційним слід визнати таке інноваційне інвестування, метою здійснення якого є виконання довгострокових науково-технічних програм з тривалими строками окупності витрат і впровадження нових науково-технічних досягнень у виробництво та інші сфери суспільного життя (тобто отримання прибутку – як безпосередня мета здійснення такої діяльності – відсутнє, проте воно може бути досягнуте згодом як один з її результатів).

Комерційним є інноваційне інвестування, спрямоване на використання, і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоспроможних товарів і послуг.

Згідно з ч. 1 ст. 325 ГК інноваційною діяльністю у сфері господарювання є діяльність учасників господарських відносин, що здійснюється на основі реалізації інвестицій з метою виконання довгострокових науково-технічних програм з тривалими строками окупності витрат і впровадження нових науково-технічних досягнень у виробництво та інші сфери суспільного життя.

Законодавство України у сфері інноваційної діяльності базується на Конституції України і складається із Господарського кодексу України (ст. 325–332), Законів України «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про наукову і науково-технічну експертизу», «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків», «Про спеціальну економічну зону «Яворів» та інших законодавчих актів, що регулюють суспільні відносини у цій сфері.

Основним нормативно-правовим актом у зазначеній сфері господарювання є Закон України від 4 липня 2002 р. «Про інноваційну діяльність», що визначає правові, економічні та організаційні засади державного регулювання інноваційної діяльності в Україні, встановлює форми

стимулювання державою інноваційних процесів і спрямований на підтримку розвитку економіки України інноваційним шляхом.

30.2. Види та форми інвестування інноваційної діяльності

Ст. 327 ГК України передбачає, що інноваційна діяльність передбачає інвестування наукових досліджень і розробок, спрямованих на здійснення якісних змін у стані продуктивних сил і прогресивних міжгалузевих структурних зрушень, розробки і впровадження нових видів продукції і технологій.

Інноваційна діяльність здійснюється за такими напрямками: проведення наукових досліджень і розробок, спрямованих на створення об'єктів інтелектуальної власності, науково-технічної продукції; розробка, освоєння, випуск і розповсюдження принципово нових видів техніки і технологій; розробка і впровадження нових ресурсозберігаючих технологій, призначених для поліпшення соціального і екологічного становища; технічне переозброєння, реконструкція, розширення, будівництво нових підприємств, що здійснюються вперше як промислове освоєння виробництва нової продукції або впровадження нової технології.

Інвестування відтворення основних фондів і приросту матеріально-виробничих запасів здійснюється як капітальні вкладення.

Ч. 2 ст. 326 ГК встановлює, що *формами інвестування* інноваційної діяльності є:

- 1) державне (комунальне) інвестування, що здійснюється органами державної влади або органами місцевого самоврядування за рахунок бюджетних коштів та інших коштів відповідно до закону;
- 2) комерційне інвестування, що здійснюється суб'єктами господарювання за рахунок власних або позичкових коштів з метою розвитку бази підприємництва;
- 3) соціальне інвестування, що здійснюється в об'єкти соціальної сфери та інших невиробничих сфер;
- 4) іноземне інвестування, що здійснюється іноземними юридичними особами або іноземцями, а також іншими державами;
- 5) спільне інвестування, що здійснюється суб'єктами України разом з іноземними юридичними особами чи іноземцями.

30.3. Інвестування інноваційної діяльності

Інноваційна діяльність передбачає інвестування наукових досліджень і розробок, спрямованих на здійснення якісних змін у стані про-

дуктивних сил і прогресивних міжгалузевих структурних зрушень, розробки і впровадження нових видів продукції і технологій.

Інноваційна діяльність здійснюється за такими напрямками: проведення наукових досліджень і розробок, спрямованих на створення об'єктів інтелектуальної власності, науково-технічної продукції; розробка, освоєння, випуск і розповсюдження принципово нових видів техніки і технологій; розробка і впровадження нових ресурсозберігаючих технологій, призначених для поліпшення соціального і екологічного становища; технічне переозброєння, реконструкція, розширення, будівництво нових підприємств, що здійснюються вперше як промислове освоєння виробництва нової продукції або впровадження нової технології.

У ч. 1 ст. 326 ГК України під терміном «вкладення» розуміється не інвестиція як матеріальний предмет, а інвестування як дія, процес, тобто тут, фактично, визначається інвестування у сфері господарювання, що охоплює інвестування інноваційної діяльності. Тому поняття «інвестиції», наведене у ст. 326 ГК України, не збігається з визначенням ч. 1 ст. 1 Закону від 18.09.1991 р. «Про інвестиційну діяльність»: «Інвестиціями є усі види майнових і інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (дохід) або досягається соціальний ефект». Інвестування як процес також визначається в Законі України від 18.09.1991 р. іншим чином: «сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій» (ст. 2).

Форми інвестування інноваційної діяльності слід відрізнати від визначених в законодавстві форм здійснення інвестицій (наприклад, у ст. 3 Закону України від 19.03.1996 р. «Про режим іноземного інвестування»). Форми інвестування інноваційної діяльності, перелічені в ч. 2 ст. 326 ГК України, багато в чому збігаються з тим, що в ч. 2 ст. 2 Закону України від 18.09.1991 р. «Про інвестиційну діяльність» іменується як «основа» інвестиційної діяльності.

Ч. 3 ст. 326 ГК України має характер посилання. Загальні умови реалізації інвестицій визначаються Законом України від 18.09.1991 р. «Про інвестиційну діяльність».

30.4. Державне регулювання інноваційної діяльності

Верховна Рада України: визначає єдину державну політику у сфері інноваційної діяльності і здійснює повноваження, визначені ст. 7 Закону «Про інноваційну діяльність»: створює законодавчу базу для сфери інноваційної діяльності; затверджує пріоритетні напрями інноваційної діяльності як окрему загальнодержавну програму або у складі Програми

діяльності Кабінету Міністрів України, загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального розвитку, охорони довкілля; в межах Державного бюджету України визначає обсяг асигнувань для фінансової підтримки інноваційної діяльності;

Верховна Рада Автономної Республіки Крим, обласні і районні ради затверджують регіональні інноваційні програми, що кредитуються з бюджету Автономної Республіки Крим, обласних і районних бюджетів; визначають кошти відповідно – бюджету Автономної Республіки Крим, обласних і районних бюджетів для фінансової підтримки регіональних інноваційних програм, делегують повноваження обласним і районним державним адміністраціям фінансування регіональних інноваційних програм через державні інноваційні фінансово-кредитні установи (їх регіональні відділення) у межах виділених у цих бюджетах коштів; контролюють фінансування регіональних інноваційних програм за кошти бюджету Автономної Республіки Крим, обласних і районних бюджетів;

представницькі органи місцевого самоврядування – сільські, селищні, міські ради (відповідно до їх компетенції): затверджують місцеві інноваційні програми; у межах коштів бюджету розвитку визначають кошти місцевих бюджетів для фінансової підтримки місцевих інноваційних програм; створюють комунальні інноваційні фінансово-кредитні установи для фінансової підтримки місцевих інноваційних програм за кошти місцевих бюджетів, затверджують їх статuti чи положення про них, підпорядковують їх своїм виконавчим органам; доручають своїм виконавчим органам фінансування місцевих інноваційних програм за рахунок коштів місцевого бюджету через державні інноваційні фінансово-кредитні установи або через комунальні інноваційні фінансово-кредитні установи; затверджують порядок формування і використання коштів комунальних інноваційних фінансово-кредитних установ; контролюють фінансування місцевих інноваційних програм за кошти місцевого бюджету через державні інноваційні фінансово-кредитні установи; контролюють діяльність комунальних інноваційних фінансово-кредитних установ;

Кабінет Міністрів України – здійснює державне управління та забезпечує реалізацію державної політики у сфері інноваційної діяльності; готує та подає Верховній Раді України пропозиції щодо пріоритетних напрямів інноваційної діяльності як окрему загальнодержавну програму або в рамках Програми діяльності Кабінету Міністрів України, загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля; здійснює заходи щодо реалізації пріоритетних напрямів інноваційної діяльності; сприяє створенню ефективної інфраструктури у сфері інноваційної діяльності; створює спеціалізовані державні інноваційні фінансово-кредитні уста-

нови для фінансової підтримки інноваційних програм і проектів, затверджує їх статuti чи положення про них, підпорядковує ці установи спеціально уповноваженому центральному органу виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності; готує та подає Верховній Раді України як складову частину проекту закону про Державний бюджет України на відповідний рік пропозиції щодо обсягів бюджетних коштів для фінансової підтримки виконання інноваційних проектів через спеціалізовані державні інноваційні фінансово-кредитні установи; затверджує положення про порядок державної реєстрації інноваційних проектів і ведення Державного реєстру інноваційних проектів; інформує Верховну Раду України про виконання інноваційних проектів, які кредитувалися за кошти Державного бюджету України, і про повернення до бюджету наданих раніше кредитів);

Міністерство освіти та науки (МОН) України – спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності – здійснює заходи щодо проведення єдиної науково-технічної та інноваційної політики; готує і подає Кабінетові Міністрів України пропозиції щодо пріоритетних напрямів інноваційної діяльності, державних інноваційних програм і щодо необхідних обсягів бюджетних коштів для їх кредитування; координує роботу у сфері інноваційної діяльності інших центральних органів виконавчої влади; визначає свій окремий підрозділ для кваліфікування інноваційних проектів з метою їх державної реєстрації; здійснює державну реєстрацію інноваційних проектів і веде Державний реєстр інноваційних проектів; готує і подає Кабінету Міністрів України пропозиції щодо створення спеціалізованих державних інноваційних фінансово-кредитних установ для фінансової підтримки інноваційних програм і проектів, розробляє статuti чи положення про ці установи; затверджує порядок формування і використання коштів підпорядкованих йому спеціалізованих державних інноваційних фінансово-кредитних установ і контролює їх діяльність; доручає державним інноваційним фінансово-кредитним установам здійснення конкурсного відбору пріоритетних інноваційних проектів і здійснення фінансової підтримки цих проектів у межах коштів, передбачених законом про Державний бюджет України на відповідний рік; організовує підвищення кваліфікації спеціалістів у сфері інноваційної діяльності); здійснює контрольні функції у сфері інноваційної діяльності щодо суб'єктів такої діяльності;

центральні органи виконавчої влади здійснюють підготовку пропозицій щодо реалізації інноваційної політики у відповідній галузі економіки, створюють організаційно-економічні механізми підтримки її реалізації; доручають державним інноваційним фінансово-кредитним установам здійснення конкурсного відбору пріоритетних інноваційних

проектів із пріоритетних галузевих напрямів інноваційної діяльності і здійснення фінансової підтримки цих проектів у межах коштів, передбачених законом про Державний бюджет України на відповідний рік; здійснюють державний контроль у сфері інноваційної діяльності для забезпечення дотримання всіма її суб'єктами вимог законодавства щодо такої діяльності;

Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації (у межах делегованих їм органами місцевого самоврядування повноважень) відповідно до їх компетенції – розробляють проекти регіональних інноваційних програм і подають їх для затвердження, відповідно, Верховній Раді Автономної Республіки Крим, обласним і районним радам; вживають заходів щодо виконання регіональних інноваційних програм; сприяють інноваційній діяльності у своєму регіоні і створенню сучасної інфраструктури у цій сфері; залучають підприємства, установи і організації, розташовані на підпорядкованій їм території, за їх згодою, до розв'язання проблем інноваційного розвитку регіонів; доручають державним інноваційним фінансово-кредитним установам (їх регіональним відділенням) проведення конкурсного відбору інноваційних проектів регіональних інноваційних програм і здійснення їх фінансової підтримки у межах коштів, передбачених у бюджеті Автономної Республіки Крим і обласних та районних бюджетах; подають пропозиції спеціально уповноваженому центральному органу виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності стосовно включення інноваційних проектів за регіональними програмами до державних програм і їх фінансування шляхом кредитування із державного бюджету).

Виконавчі органи місцевого самоврядування, відповідно до їх компетенції, розробляють проекти місцевих інноваційних програм і подають їх для затвердження відповідним місцевим радам; вживають заходів щодо виконання місцевих інноваційних програм; залучають підприємства, установи і організації, розташовані на підпорядкованій їм території, за їх згодою, до розв'язання проблем інноваційного розвитку населених пунктів; доручають державним інноваційним фінансово-кредитним установам (їх регіональним відділенням) або комунальним інноваційним фінансово-кредитним установам проведення конкурсного відбору інноваційних проектів місцевих інноваційних програм і здійснення фінансової підтримки цих проектів у межах коштів, передбачених у відповідному місцевому бюджеті; готують і подають відповідним місцевим радам пропозиції щодо створення комунальних спеціалізованих інноваційних фінансово-кредитних установ для фінансової підтримки місцевих інноваційних програм; подають пропозиції спеціально уповноваженому центральному органу виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності стосовно включення інноваційних проектів за місцевими

програмами до державних програм і їх фінансування шляхом кредитування із державного бюджету через державні інноваційні фінансово-кредитні установи.

Комісія з організації діяльності технологічних парків та інноваційних структур інших типів (постійно діючий орган Кабінету Міністрів України), яка здійснює організаційне та методичне забезпечення роботи із створення і функціонування технологічних парків та інноваційних структур інших типів; розглядає і надає рекомендації щодо формування стратегічних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності та середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного, галузевого та регіонального рівнів; вносить пропозиції до проектів державних інноваційних програм і щодо необхідних обсягів бюджетних коштів для їх кредитування; розглядає пропозиції щодо державного замовлення на інноваційну продукцію; сприяє організації проведення систематичного моніторингу інноваційного розвитку України, а також виконання інноваційних та інвестиційних проектів; організовує проведення експертизи проектів створення технологічних парків та інноваційних структур інших типів, вирішує питання щодо їх державної реєстрації; погоджує пріоритетні напрями діяльності технологічних парків та інноваційних структур інших типів; приймає рішення щодо реєстрації інвестиційних та інноваційних проектів технологічних парків та інноваційних структур інших типів; вирішує питання щодо подальшої реалізації інвестиційних та інноваційних проектів технологічних парків та інноваційних структур інших типів за результатами моніторингу їх виконання; готує пропозиції щодо: доцільності надання суб'єктам інноваційної діяльності фінансової підтримки за рахунок коштів державного бюджету; забезпечує удосконалення: а) системи показників і критеріїв економічної та соціальної ефективності інвестиційних та інноваційних проектів, що виконуються технологічними парками та інноваційними структурами інших типів; б) механізму ведення оперативного бухгалтерського обліку витрат на інвестиційні та інноваційні проекти; в) запровадження системи контролю та відповідної державної статистичної і бухгалтерської звітності; г) реалізації механізму нарахування та цільового використання коштів, що акумулюються на спеціальних рахунках технологічних парків, здійснення контролю за цільовим використанням сировини, матеріалів, устаткування, комплектуючих виробів та інших товарів, що ввозяться технологічними парками в Україну для реалізації інвестиційних та інноваційних проектів;

Державний контроль у сфері інноваційної діяльності здійснюється: а) МОН України – спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності; б) Верховною Радою Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування у ме-

жах їх повноважень; в) щодо визначених ст. 21 Закону «Про інноваційну діяльність» особливостей оподаткування – Державною податковою адміністрацією України.

30.5. Державні гарантії інноваційної діяльності

У сфері інноваційного інвестування держава застосовує стимули двох видів – позитивні та негативні. До перших (позитивних) належать державні гарантії, пільги та переваги, що надаються суб'єктам інноваційної діяльності з метою їх заохочення до здійснення такої діяльності.

Позитивне стимулювання інноваційної діяльності (крім гарантій прав та законних інтересів інвесторів та суб'єктів господарювання / підприємництва) включає: фінансову підтримку та пільги.

Фінансова підтримка за рахунок Державного бюджету України, бюджету Автономної Республіки Крим, місцевих бюджетів (у межах коштів, передбачених відповідними бюджетами) може надаватися у таких формах (ст. 17 Закону «Про інноваційну діяльність»): а) повного безвідсоткового кредитування (на умовах інфляційної індексації) пріоритетних інноваційних проектів за рахунок коштів Державного бюджету України, коштів бюджету Автономної Республіки Крим та коштів місцевих бюджетів; б) часткового (до 50%) безвідсоткового кредитування (на умовах інфляційної індексації) інноваційних проектів за рахунок коштів Державного бюджету України, коштів бюджету Автономної Республіки Крим та коштів місцевих бюджетів за умови залучення до фінансування проекту решти необхідних коштів виконавця проекту і (або) інших суб'єктів інноваційної діяльності; в) повної чи часткової компенсації (за рахунок коштів Державного бюджету України, коштів бюджету Автономної Республіки Крим та коштів місцевих бюджетів) відсотків, сплачуваних суб'єктами інноваційної діяльності комерційним банкам та іншим фінансово-кредитним установам за кредитування інноваційних проектів; г) надання державних гарантій комерційним банкам, що здійснюють кредитування пріоритетних інноваційних проектів; д) майнового страхування реалізації інноваційних проектів у страховиків відповідно до Закону України «Про страхування».

Фінансова підтримка інноваційного інвестування передбачається Державним бюджетом на відповідний рік (визначає загальний обсяг коштів на інноваційне інвестування підприємств за рахунок частини коштів, отриманих від приватизації державного майна, та їх головного розпорядника).

Крім фінансової підтримки (яка не є обов'язковою відповідно до Закону «Про інноваційну діяльність»), суб'єкти інноваційної діяльності

мають право на отримання таких видів пільг: а) податкові; б) амортизаційні; в) митні. Слід, однак, зазначити, що протягом 2003–2005 років дія ст. 21 і 22 Закону «Про інноваційну діяльність» стосовно цих пільг призупинялася згідно із законом «Про Державний бюджет України» на відповідний рік.

Особливості в оподаткуванні інноваційної діяльності полягають в наданні пільг щодо 1) податку на додану вартість, 2) податку на прибуток та 3) земельного податку. Оподаткування об'єктів інноваційної діяльності здійснюється у порядку, за яким 50 відсотків податку на додану вартість з операцій з продажу товарів (виконання робіт, надання послуг), пов'язаних з виконанням інноваційних проектів, і 50 відсотків податку на прибуток, одержаний від виконання цих проектів, залишаються у розпорядженні платника податків, зараховуються на його спеціальний рахунок і використовуються ним виключно на фінансування інноваційної, науково-технічної діяльності і розширення власних науково-технологічних і дослідно-експериментальних баз. Проте реалізація зазначених пільг пов'язується з наявністю таких умов: а) виконання зареєстрованого в установленому порядку інноваційного проекту суб'єктом інноваційної діяльності розпочато не пізніше вісімнадцяти місяців від дати його державної реєстрації; б) суб'єкт інноваційної діяльності про початок реалізації інноваційного проекту у місячний строк повідомляє відповідному органу Державної податкової адміністрації і в) з усіх господарських операцій, пов'язаних з виконанням інноваційного проекту, веде окремий бухгалтерський облік.

Крім того, у разі виконання пріоритетного інноваційного проекту, яким передбачається випуск особливо важливого інноваційного продукту (визначеного таким прийнятою Постановою Кабінету Міністрів України), сировина, устаткування, обладнання, комплектуючі та інші товари (крім підакцизних товарів), які не виробляються в Україні або виробляються, але не відповідають вимогам проекту, при ввезенні в Україну протягом строку чинності свідоцтва про державну реєстрацію інноваційного проекту звільнюються від сплати податку на додану вартість.

Пільги щодо земельного податку передбачаються для інноваційних підприємств, які сплачують такий податок за ставкою у розмірі 50 відсотків діючої ставки оподаткування. Амортизаційні пільги надаються інноваційним підприємствам, яким дозволяється прискорена амортизація основних фондів і встановлюється щорічна двадцятивідсоткова норма прискореної амортизації основних фондів групи 3. При цьому амортизація основних фондів групи 3 проводиться до досягнення балансовою вартістю групи нульового значення. Особливості митного регулювання інноваційної діяльності (і надання відповідних пільг) полягають у звільненні від сплати ввізного мита сировини, устаткування, обладнан-

ня, комплектуючих та інших товарів (крім підакцизних товарів), які не виробляються в Україні або виробляються, але не відповідають вимогам проекту, за умови їх використання для реалізації пріоритетного інноваційного проекту щодо випуску особливо важливого інноваційного продукту (номенклатура та обсяги ввезення сировини, матеріалів, устаткування, обладнання, комплектуючих та інших товарів мають бути визначені в інноваційному проекті перед його державною реєстрацією). Суб'єкти інноваційної діяльності та інші її учасники, яким надаються митні пільги, щоквартально складають та подають до органів митної служби за своїм місцезнаходженням звіти про використання ввезених ними сировини, матеріалів, устаткування, обладнання, комплектуючих та інших товарів.

Якщо надання пільг суб'єктам інноваційної діяльності відповідно до загального закону («Про інноваційну діяльність») все ще залишається на рівні сподівань (у зв'язку з призупиненням відповідних його положень протягом останніх 3-х років), то згідно із спеціальними законами такі пільги надаються. Так, Закон України від 16.07.1999 р. «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» визначає правові та економічні засади запровадження та функціонування спеціального режиму інноваційної діяльності низки технологічних парків: «Напівпровідникові технології і матеріали, оптоелектроніка та сенсорна техніка» (м. Київ), «Інститут електрозварювання імені Є.О. Патона» (м. Київ), «Інститут монокристалів» (м. Харків), «Вуглемаш» (м. Донецьк), «Інститут технічної теплофізики» (м. Київ), «Київська політехніка» (м. Київ), «Інтелектуальні інформаційні технології» (м. Київ), «Укрінфотех» (м. Київ), «Агротехнопарк» (м. Київ), «Еко-Україна» (м. Донецьк), «Наукові і навчальні прилади» (м. Суми), «Текстиль» (м. Херсон), «Ресурси Донбасу» (м. Донецьк), «Український мікробіологічний центр синтезу та новітніх технологій» (УМБІЦЕНТ) (м. Одеса), «Яворів» (Львівська область), визнавши А) пріоритетними проекти технологічних парків, які виконуються у встановленому законодавством порядку: 1) для залучення кредитів, що надаються під державні гарантії іноземними державами, банками, міжнародними фінансовими організаціями, іншими фінансово-кредитними установами, 2) для залучення коштів Державного інноваційного фонду та його регіональних відділень – щодо проектів, які виконуються у пріоритетних напрямках діяльності технологічних парків, а також передбачивши Б) особливості валютного регулювання; кошти, що надійшли в іноземній валюті від реалізації продукції (продажу товарів, виконання робіт, надання послуг) технологічних парків, їх учасників, дочірніх і спільних підприємств, не підлягають обов'язковому продажу.

Негативні стимули у формі відповідальності за порушення вимог інноваційного законодавства та умов договорів інноваційного характеру

спрямовані на захист публічних інтересів у цій сфері, а також законних приватних інтересів суб'єктів інноваційної діяльності та тих її учасників, що належать до інноваційної інфраструктури. Система негативних стимулів у формі відповідальності за порушення вимог інноваційного законодавства виконує не лише стимулюючу, а й інші функції – запобігання правопорушенням у сфері інноваційної діяльності, контролю за ефективністю діяльності її суб'єктів, інформування учасників інноваційної діяльності про результати діяльності – як їх власні, так і їх партнерів, контрагентів, виробників інноваційної продукції.

Негативне стимулювання зазвичай має форму відповідальності різних видів: відшкодування збитків (застосовується у разі порушення договірних зобов'язань у сфері інноваційної діяльності, завдання шкоди її суб'єктам та іншим учасникам); оперативно-господарських санкцій (дострокове розірвання в установленому порядку договорів інноваційного характеру у разі грубого порушення іншою стороною договірних зобов'язань; зміна порядку оплати виконання – відповідно до умов договору – з метою уникнення повторення порушень строків оплати; прийняття виконання після застосування спеціальної процедури, передбаченої договором на випадок виявлення порушень щодо якості виконання та ін.); адміністративно-господарські санкції, а саме: а) позбавлення передбачених законом пільг (так, у разі використання сировини, матеріалів, устаткування, обладнання, комплектуючих та інших товарів, ввезених в Україну без сплати ввізного мита та податку на додану вартість, згідно з положеннями частини першої цієї статті, не для потреб виконання інноваційного проекту, ввізне мито та податок на додану вартість сплачуються до бюджету в повному обсязі; при цьому платник податку зобов'язаний збільшити податкові зобов'язання за наслідками податкового періоду, в якому відбулося таке порушення, на суму ввізного мита і податку на додану вартість, що мали бути сплачені при ввезенні на митну територію таких товарів, а також сплатити пеню, нараховану на суму податків); б) анулювання державної реєстрації інноваційного/пріоритетного інноваційного проекту та запису про реєстрацію у Реєстрі до закінчення строку дії свідоцтва про державну реєстрацію інноваційного/пріоритетного інноваційного проекту (здійснюється МОН України за результатами аналізу даних моніторингу виконання такого проекту на підставі рішення, погодженого Комісією з організації діяльності технологічних парків та інноваційних структур інших типів та затвердженого наказом МОН України); в) анулювання державної реєстрації інноваційної структури та виключення її з Державного реєстру інноваційних структур (здійснюється МОН України у разі виявлення невідповідності її діяльності критеріям, визначеним Комісією з організації діяльності технологічних парків та інноваційних структур інших типів, або ліквідація інноваційної структури).

Закон «Про інноваційну діяльність» містить положення щодо відповідальності МОН України за повноту і достовірність експертизи і за збереження конфіденційної інформації, пов'язаної з інноваційними проектами. Неправомірні кваліфікація і державна реєстрація проекту як інноваційного тягнуть за собою відповідальність згідно із законом. Правопорушеннями при кваліфікуванні і державній реєстрації інноваційних проектів вважаються: а) прийняття рішення про кваліфікування інноваційного проекту та його державну реєстрацію без проведення експертизи; б) фальсифікація висновків експертизи; в) вчинення дій, що перешкоджають проведенню експертизи; г) умисне примушування або створення для експертів чи експертних комісій обставин, які зумовлюють необ'єктивне проведення експертизи; д) переслідування експертів за підготовлені ними висновки, несприятливі для тієї чи іншої особи чи організації; е) залучення до експертизи посадових осіб та фахівців, безпосередньо заінтересованих у результатах експертизи; є) розголошення конфіденційної інформації, пов'язаної з розглядуваними інноваційними проектами.

За такі порушення можуть застосовуватися різні види та форми юридичної відповідальності. У разі якщо такі дії завдали шкоди учасникам інноваційної діяльності, вони підлягають відшкодуванню за рахунок МОН України. Крім того, посадові особи, в діях яких є склад відповідного адміністративного правопорушення, злочину чи дисциплінарного проступку можуть бути притягнені, відповідно, до адміністративної, кримінальної чи дисциплінарної відповідальності.

30.6. Договір на створення та передачу науково-технічної продукції

Основною правовою формою реалізації інвестицій у сфері інноваційної діяльності є договір на створення і передачу науково-технічної продукції.

За договором на створення і передачу науково-технічної продукції одна сторона (виконавець) зобов'язується виконати зумовлені завданням другої сторони (замовника) науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (далі – НДДКР), а замовник зобов'язується прийняти виконані роботи (продукцію) і оплатити їх.

Предметом договору на передачу науково-технічної продукції може бути модифікована науково-технічна продукція.

Науково-технічною продукцією є завершені науково-дослідні, проектні, конструкторські, технологічні роботи та послуги, створення дослідних зразків або партій виробів, необхідних для проведення НДДКР

згідно з вимогами, погодженими із замовниками, що виконуються чи надаються суб'єктами господарювання (науково-дослідними, конструкторськими, проектно-конструкторськими і технологічними установами, організаціями, а також науково-дослідними і конструкторськими підприємствами, установ і організацій тощо).

Договір може укладатися на виконання усього комплексу робіт від дослідження до впровадження у виробництво науково-технічної продукції, а також на її подальше технічне супроводження (обслуговування).

У разі якщо науково-технічна продукція є результатом ініціативних робіт, договір укладається на її передачу, включаючи надання послуг на її впровадження та освоєння.

Договори на створення і передачу науково-технічної продукції для державних потреб та за участі іноземних суб'єктів господарювання укладаються і виконуються в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України відповідно до закону.

За договором на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт підрядник (виконавець) зобов'язується провести за завданням замовника наукові дослідження, розробити зразок нового виробу та конструкторську документацію на нього, нову технологію тощо, а замовник зобов'язується прийняти виконану роботу та оплатити її. Договір може охоплювати весь цикл проведення наукових досліджень, розроблення та виготовлення зразків або його окремі етапи (ст. 892 ЦК).

Характерні ознаки цього договору:

- Підрядний договір на виконання робіт;
- Предмет договору – виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт, результатом яких є створення об'єктів інтелектуальної власності (винаходу, корисної моделі, промислового зразка, топографії інтегральної мікросхеми, селекційного досягнення тощо);

- Форма договору – проста письмова;

- Сторони договору – підрядник (виконавець) і замовник;

- Обов'язки сторін договору:

А) виконавця:

- виконати роботи відповідно до погодженої із замовником програми (техніко-економічних показників) або тематики і передати замовникові результат у строк, встановлений договором;

- додержуватися вимог, пов'язаних з охороною прав інтелектуальної власності;

- утримуватися від публікації без згоди замовника науково-технічних результатів, одержаних при виконанні робіт;

– вживати заходів для захисту одержаних при виконанні робіт результатів, що підлягають правовій охороні, та інформувати про це замовника;

– своїми силами та за свій рахунок усувати допущені з його вини недоліки у технічній документації, які можуть спричинити відступи від техніко-економічних показників, передбачених у технічному завданні замовника або в договорі;

– негайно інформувати замовника про виявлену неможливість одержати очікувані результати або недоцільність продовжувати роботу.

Б) замовника:

– видати виконавцеві технічне завдання та погодити з ним програму (техніко-економічні показники) або тематику робіт;

– передати виконавцеві необхідну для виконання робіт інформацію;

– прийняти виконані роботи та оплатити їх;

В) спільні обов'язки виконавця і замовника: забезпечити конфіденційність визначених договором відомостей щодо предмета договору на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт, ходу його виконання та одержаних результатів, якщо інше не встановлено договором. Обсяг відомостей, що належать до конфіденційних, встановлюється договором.

– Права сторін на результати робіт: I) замовник має право використовувати передані йому результати науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт у межах і на умовах, встановлених договором; II) виконавець має право: а) використати одержаний ним результат зазначених робіт для себе, лише у разі, якщо інше не встановлено договором; б) передавати результати робіт іншим особам, якщо це безпосередньо передбачено договором;

– Порядок виконання робіт: а) виконавець зобов'язаний провести наукові дослідження особисто, якщо інше не встановлено договором; б) виконавець має право залучати до виконання науково-дослідних робіт інших осіб лише за згодою замовника.

– Передання, прийняття та оплата робіт: I) можливість визначення в договорі таких схем передання-прийняття та оплати виконання: а) після завершення виконання усього обсягу передбачених договором науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт; б) після завершення виконання окремих етапів робіт; в) інший спосіб оплати, в т. ч. авансування замовником виконання робіт підрядником; II) можливість зменшення корегування встановленого договором розміру плати за виконання науково-дослідних (дослідно-конструкторських та технологічних робіт) залежно від фактично одержаних результатів порівняно з результатами, передбаченими договором, якщо це не залежа-

ло від замовника, а можливість такого зменшення та його межі були передбачені домовленістю сторін;

– Наслідки неможливості досягнення визначеного договором результату: а) якщо в процесі виконання обумовлених договором робіт виявляється неможливість досягнення результату внаслідок обставин, що не залежать від виконавця, замовник зобов'язаний оплатити роботи, проведені до виявлення неможливості отримати передбачені договором результати, але не вище відповідної частини ціни робіт, визначеної договором; б) якщо у ході виконання обумовлених договором робіт виявляється неможливість досягнення результату внаслідок обставин, що виникли не з вини виконавця, замовник зобов'язаний відшкодувати витрати виконавця;

– Відповідальність сторін за невиконання (неналежне виконання) договірних зобов'язань:

А) виконавця: 1) відповідає перед замовником за порушення договору на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт, якщо не доведе, що порушення договору сталося не з його вини; 2) форми відповідальності: а) відшкодування замовникові реальних збитків у межах ціни робіт, в яких виявлено недоліки, якщо договором встановлено, що вони підлягають відшкодуванню в межах загальної ціни робіт за договором; упущена вигода підлягає відшкодуванню у випадках, встановлених законом; б) неустойка – в розмірі та у випадках, визначених законом та договором; в) оперативного-господарські санкції – види та порядок застосування яких визначається в договорі;

Б) замовника: форми відповідальності: а) відшкодування збитків (реальних) підрядникові, якщо досягнення визначених договором результатів має місце не з вини підрядника (ст. 899 ЦК); б) сплата неустойки за прострочення виконання зобов'язань замовника (щодо передання підряднику необхідної для виконання документації, матеріалів, а також строків прийняття та оплати виконання) – в розмірах та у випадках, визначених договором; в) оперативного-господарські санкції – види та порядок застосування яких визначається в договорі.

30.7. Державна експертиза інноваційних проектів

Інноваційним визнається проект, яким передбачаються розробка, виробництво і реалізація інноваційного продукту і (або) інноваційної продукції, що відповідають вимогам ст. 14 і 15 Закону України «Про інноваційну діяльність». Передбачена цим Законом державна підтримка реалізації інноваційного проекту надається за умови його державної

реєстрації. Державна реєстрація інноваційного проекту здійснюється за ініціативою суб'єкта інноваційної діяльності відповідно до положень ст. 13 Закону України «Про інноваційну діяльність».

Державна реєстрація інноваційних проектів здійснюється у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. Державну реєстрацію інноваційних проектів здійснює, за поданням суб'єктів інноваційної діяльності, спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності. Цей орган веде Державний реєстр інноваційних проектів. Необхідною умовою занесення проекту до Державного реєстру інноваційних проектів є його кваліфікування. Для кваліфікування інноваційних проектів спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності визначає окремий підрозділ.

Установа може мати регіональні відділення в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві і Севастополі. Установа для кваліфікування інноваційних проектів організує проведення експертизи прийнятих до розгляду проектів. Експертиза при кваліфікуванні інноваційних проектів виконується за рахунок коштів суб'єктів інноваційної діяльності, які заявляють проекти на державну реєстрацію, і відповідно до Закону України «Про наукову і науково-технічну експертизу».

Проекти, що визнані за результатами експертизи інноваційними, заносяться спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності до Державного реєстру інноваційних проектів. Інноваційні проекти з пріоритетних напрямів інноваційної діяльності, затверджених Верховною Радою України, визнаються Установою пріоритетними інноваційними проектами. Інформація про занесення інноваційного проекту до Державного реєстру інноваційних проектів публікується спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності у його бюлетені.

Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності видає суб'єкту інноваційної діяльності свідоцтво про державну реєстрацію інноваційного проекту. Форма свідоцтва затверджується Кабінетом Міністрів України.

Свідоцтво про державну реєстрацію інноваційного проекту є чинним протягом трьох років від дати його видачі. Після завершення цього строку державна реєстрація інноваційного проекту і відповідний запис у Державному реєстрі інноваційних проектів анулюються. Інформація про це публікується спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності у його бюлетені. Державна реєстрація інноваційного проекту не передбачає будь-яких зобов'язань щодо бюджетного кредитування його виконання чи іншої державної фінансової підтримки. Строк розгляду Установою проекту,

поданого для державної реєстрації як інноваційного, не повинен перевищувати шість місяців від дати його прийняття. Особливості експертизи і державної реєстрації інноваційних проектів, на які поширюються положення Закону України «Про державну таємницю», визначаються спеціальним Положенням.

У разі незгоди суб'єкта інноваційної діяльності чи будь-якої іншої фізичної або юридичної особи з рішенням щодо кваліфікації інноваційного проекту і (або) з його державною реєстрацією ці акти можуть бути оскаржені до суду (господарського суду). Установа несе відповідальність за повноту і достовірність експертизи і за збереження конфіденційної інформації, пов'язаної з інноваційними проектами.

Неправомірні кваліфікація і державна реєстрація проекту як інноваційного тягнуть за собою відповідальність згідно із законом. Правопорушеннями при кваліфікуванні і державній реєстрації інноваційних проектів вважаються: а) прийняття рішення про кваліфікування інноваційного проекту і його державну реєстрацію без проведення експертизи; б) фальсифікація висновків експертизи; в) вчинення дій, що перешкоджають проведенню експертизи; г) умисне примушування або створення для експертів чи експертних комісій обставин, які зумовлюють необ'єктивне проведення експертизи; д) переслідування експертів за підготовлені ними висновки, несприятливі для тієї чи іншої особи чи організації; е) залучення до експертизи посадових осіб та фахівців, безпосередньо заінтересованих у результатах експертизи; є) розголошення конфіденційної інформації, пов'язаної з інноваційними проектами, які розглядаються.

Питання для самостійного вивчення

1. Технологічні парки: умови створення в Україні.
2. Що таке «бізнес-інкубатори» та «бізнес-ангели»?
3. Заохочення суб'єктів господарювання – учасників інноваційних проектів.
4. Пріоритетні напрямки інноваційної діяльності за законодавством України.
5. Особливості інвестування різних видів інноваційної діяльності.

Тести для поточного контролю

- 30.1. Інвестиції в інноваційній діяльності – це:*
– вкладення різних видів майна, інтелектуальних цінностей та майнових прав в об'єкти господарської діяльності;

- довгострокові вкладення матеріальних, інтелектуальних цінностей та майнових прав з метою одержання доходу (прибутку) або іншого соціального ефекту;
- довгострокові вкладення матеріальних, інтелектуальних цінностей та майнових прав з метою одержання доходу (прибутку);
- впровадження науково-технічних програм з тривалими строками окупності витрат;
- довгострокові вкладення різних видів майна в об'єкти господарювання з метою одержання доходу (прибутку).

30.2. Інвестування відтворення основних фондів і приросту матеріально-виробничих запасів здійснюється як:

- довгострокова інвестиція;
- капітальне вкладення;
- впровадження нових видів продукції і технологій;
- комерційне інвестування.

30.3. Знайдіть хибне твердження. Формами інвестування інноваційної діяльності є:

- комерційне;
- державне;
- соціальне;
- іноземне;
- колективне.

30.4. До законодавства про інноваційну діяльність не належать:

- Господарський кодекс України;
- Цивільний кодекс України;
- Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні»;
- Закон України «Про інвестування інноваційної діяльності»;
- Закон України «Про інноваційну діяльність».

30.5. Інвестування інноваційної діяльності з метою розвитку бази підприємництва – це:

- державне (комунальне) інвестування;
- соціальне інвестування;
- іноземне інвестування;
- комерційне інвестування;
- спільне інвестування.

30.6. На основі чого здійснюється інноваційна діяльність?

- впровадження нових науково-технічних досягнень у виробництво;
- виконання довгострокових науково-комерційних програм;
- реалізації інвестицій;
- технічного переозброєння підприємств для освоєння виробництва нової продукції.

30.7. Спільне інвестування інноваційної діяльності – це інвестування інноваційних програм:

- суб'єктами господарської діяльності та окремими фізичними особами України;
- суб'єктами господарювання України різних форм власності;
- суб'єктами України разом з іноземними юридичними особами чи іноземцями;
- фізичними та юридичними особами України, органами державної влади та органами місцевого самоврядування;
- органами державної влади разом з органами місцевого самоврядування.

ТЕМА 31. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

- 31.1. *Поняття і правове забезпечення зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД).*
- 31.2. *Суб'єкти ЗЕД. Правила ІНКОТЕРМС.*
- 31.3. *Ліцензування та квотування ЗЕД.*
- 31.4. *Правовий режим іноземних інвестицій: поняття та форми здійснення іноземних інвестицій.*
- 31.5. *Оцінка іноземних інвестицій. Державна реєстрація та гарантії захисту іноземних інвестицій.*

31.1. Поняття і правове забезпечення зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД)

В юридичній літературі зовнішньоекономічна діяльність розглядається як діяльність щодо розвитку співробітництва з іншими державами у галузі торгівлі, економіки, техніки, культури, туризму. На думку деяких авторів, це особлива форма здійснення суспільно-виробничих зв'язків між окремими державами, між державами і міжнародними організаціями, між міжнародними організаціями у сфері міжнародного економічного співробітництва, яка є предметом вивчення міжнародного економічного права як самостійної галузі міжнародного публічного права.

Така оцінка місця і галузевої належності норм, що регулюють відносини щодо зовнішньоекономічної діяльності, на нашу думку, не узгоджуються з легальним визначенням поняття зовнішньоекономічної діяльності, що міститься в ст. 1 Закону «Про зовнішньоекономічну діяльність»: зовнішньоекономічна діяльність – це діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами. Істотним доповненням визначення поняття зовнішньоекономічної діяльності є вказівка ч. 1 ст. 377 ГК на таку її ознаку, як перетинання митного кордону України майном та/або робочою силою.

Оскільки мова йде про діяльність суб'єктів господарської діяльності, то цілком логічним є висновок про те, що зовнішньоекономічна діяльність є одним з видів господарської діяльності, під якою Закон «Про зовнішньоекономічну діяльність» (ст. 1) розуміє будь-яку діяльність, в тому числі підприємницьку, пов'язану з виробництвом і обміном матеріальних і нематеріальних благ, що виступають у формі товару. Відтак і законодавство про зовнішньоекономічну діяльність є одним з інститутів

господарського законодавства, що в стислій формі вміщений в Розділ VIII Господарського кодексу України.

Основним нормативно-правовим актом, що регулює зовнішньоекономічну діяльність, є Закон України від 16 квітня 1991 р. «Про зовнішньоекономічну діяльність», який визначає принципи зовнішньоекономічної діяльності, окреслює коло її суб'єктів, називає види зовнішньоекономічної діяльності, закріплює основи її регулювання, передбачає встановлення спеціальних правових режимів зовнішньоекономічної діяльності, містить норми щодо відповідальності учасників зовнішньоекономічної діяльності та захисту їх прав і інтересів.

Порядок урегулювання приватноправових відносин, які хоча б через один із своїх елементів пов'язані з одним або кількома правопорядками, іншими, ніж український правопорядок, встановлює Закон України від 23 червня 2005 р. «Про міжнародне приватне право».

Важливе значення для регулювання окремих видів зовнішньоекономічної діяльності мають також Цивільний кодекс України; Закони України від 24 лютого 1994 р. «Про міжнародний комерційний арбітраж», від 15 вересня 1995 р. (в редакції Закону України від 21 червня 2001 р.) «Про операції з давальницькою сировиною у зовнішньоекономічних відносинах», від 19 березня 1996 р. «Про режим іноземного інвестування» та від 23 грудня 1998 р. «Про регулювання товарообмінних (бартерних) операцій у галузі зовнішньоекономічної діяльності»; Декрет Кабінету Міністрів України від 19 лютого 1993 р. «Про систему валютного регулювання і валютного контролю»; Укази Президента України від 4 жовтня 1994 р. «Про застосування Міжнародних правил інтерпретації комерційних термінів» та від 7 листопада 1994 р. «Про облік окремих видів зовнішньоекономічних договорів (контрактів) в Україні»; постанови Кабінету Міністрів (спільно з Національним банком України) від 21 червня 1995 р. «Про типові платіжні умови зовнішньоекономічних договорів (контрактів) та типові форми захисних застережень до зовнішньоекономічних договорів (контрактів), які передбачають розрахунки в іноземній валюті» та від 12 грудня 2002 р. «Про затвердження Порядку ведення Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності», а також нормативно-правові акти Міністерства економіки України.

31.2. Суб'єкти ЗЕД. Правила ІНКОТЕРМС

Господарський кодекс України визнає суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності:

- а) суб'єктів господарювання, зазначених в пп. 1, 2 ч. 2 ст. 55 ГК:
 - господарські організації – юридичні особи, створені відповідно до Цивільного кодексу України, державні, комунальні та інші підприєм-

ства, створені відповідно до цього Кодексу, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку;

– громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці.

б) у зовнішньоекономічній діяльності можуть брати участь також зовнішньоекономічні організації, що мають статус юридичної особи, утворені в Україні відповідно до закону органами державної влади або органами місцевого самоврядування (ч. 2 ст. 378 ГК).

При цьому всі зазначені суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності мають рівне право здійснювати будь-які прямо не заборонені законами України її види незалежно від форми власності та інших ознак.

Фізичні особи мають право здійснювати зовнішньоекономічну діяльність з моменту набуття ними цивільної дієздатності згідно із законами України. Фізичні особи, які мають постійне місце проживання на території України, мають зазначене право, якщо вони зареєстровані як підприємці згідно із законодавством України, а фізичні особи, які не мають постійного місця проживання на території України, мають право здійснювати зовнішньоекономічну діяльність, якщо вони є суб'єктами господарської діяльності за законом держави, в якій вони мають постійне місце проживання або громадянами якої вони є. Юридичні особи мають право здійснювати зовнішньоекономічну діяльність відповідно до їхніх установчих документів з моменту набуття ними статусу юридичної особи.

Усі суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності України мають право відкривати свої представництва на території інших держав згідно із законами цих держав. Іноземні суб'єкти господарської діяльності, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність на території України, мають право на відкриття своїх представництв на території України.

Господарська, в тому числі зовнішньоекономічна діяльність іноземних суб'єктів господарської діяльності на території України, регулюється законами України щодо порядку здійснення іноземними особами господарської діяльності на території України. У разі якщо зазначена діяльність пов'язана з іноземними інвестиціями, вона регулюється відповідними законами України.

Відповідно до Указу Президента України «Про застосування Міжнародних правил інтерпретації комерційних термінів» від 04.10.1994 р., з метою однакового тлумачення комерційних термінів суб'єктами підприємницької діяльності України при укладанні договорів, а також учасниками відносин, що виникають у зв'язку з такими договорами, встановлено, що при укладанні суб'єктами підприємницької діяльності Украй-

ни всіх форм власності договорів, у тому числі зовнішньоекономічних договорів (контрактів), предметом яких є товари (роботи, послуги), застосовуються Міжнародні правила інтерпретації комерційних термінів, підготовлені Міжнародною торговою палатою (далі – Правила «ІНКОТЕРМС»). Суб'єктам підприємницької діяльності України при укладанні договорів, у тому числі зовнішньоекономічних договорів (контрактів), запропоновано забезпечувати додержання Правил «ІНКОТЕРМС».

Найчастіше сторонам, які укладають договір, невідомі відмінності у торговельній практиці у відповідних країнах. Ця розмаїтість у тлумаченнях призводить до непорозумінь, розбіжностей і звернень до суду, наслідком чого є втрата і коштів, і часу. З метою вирішення цієї проблеми Міжнародна торгова палата в 1936 р. видала звід Міжнародних правил щодо тлумачення торгових термінів, названих «ІНКОТЕРМС». Згодом, у 1953, 1967, 1976, 1980, 1990 і 2000 роках до нього вносилися зміни і доповнення. Зараз застосовується сьома редакція – «ІНКОТЕРМС-2000».

Сформульовані в «ІНКОТЕРМС» базисні умови зовнішньоторговельної купівлі-продажу визначають момент переходу права власності на товар від продавця до покупця, а отже, і ризику його випадкової загибелі; установлюють, хто (продавець або покупець) організовує перевезення товару, його навантаження, хто оплачує витрати зі страхування товару, здійснює митне очищення товару від мита тощо.

В «ІНКОТЕРМС-2000» всі базисні умови постачання класифіковані за чотирма категоріями. В основі цієї класифікації лежить відмінність в обсязі зобов'язань контрагентів щодо доставки товару. Перша категорія, названа умовно «Е», в неї входить лише умова «франко-завод» (ex works), зазначає мінімальний обсяг обов'язків для продавця, який має надати товар у розпорядження покупця за місцем перебування продавця.

Друга категорія «F» включає умови, що покладають на продавця обов'язок передати товар перевізнику, зазначеному покупцем (ФОБ, ФАС, «франко-перевізник»).

Третя група «С» об'єднує умови, на яких продавець має забезпечити перевезення товару, але не зобов'язаний приймати на себе ризик випадкового знищення або пошкодження товару чи нести які-небудь додаткові витрати, які можуть виникнути в результаті подій, що відбуваються після відвантаження товару (СІФ, «доставка оплачена до ...», «доставка і страхування оплачені до ...»).

У четверту категорію «D» входять умови постачання, що передбачають обов'язок продавця нести всі витрати і ризики, що можуть виникнути у зв'язку з доставкою товару в країну призначення («доставлено на кордон», «доставлено із судна», «доставлено із пристані», «доставлено без оплати мита», «доставлено з оплатою мита»).

31.3. Ліцензування та квотування ЗЕД

В Україні діють шість видів експортних (імпортних) ліцензій:

– *ліцензія генеральна* – відкритий дозвіл на експортні (імпортні) операції з певним товаром (товарами) та/або з певною країною (групою країн) протягом періоду дії режиму ліцензування з цього товару (товарів);

– *ліцензія разова* (індивідуальна) – разовий дозвіл, що має іменний характер і видається для здійснення кожної окремої операції конкретним суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності на період не менший ніж той, що є необхідним для здійснення експортної (імпортної) операції;

– *ліцензія відкрита* (індивідуальна) – дозвіл на експорт (імпорт) товару протягом певного періоду часу (але не менше одного місяця) з визначенням його загального обсягу;

– *ліцензія антидемпінгова* – належним чином оформлене право на імпорт в Україну протягом установленого строку певного товару (товарів), який є об'єктом антидемпінгового розслідування та/або антидемпінгових заходів;

– *ліцензія компенсаційна* – належним чином оформлене право на імпорт в Україну протягом установленого строку певного товару), який є об'єктом антисубсидійного розслідування та/або компенсаційних заходів;

– *ліцензія спеціальна* – належним чином оформлене право на імпорт в Україну протягом установленого строку певного товару (товарів), який є об'єктом спеціального розслідування та/або спеціальних заходів.

Стосовно кожного виду товару може встановлюватися лише один вид ліцензії.

В Україні діють шість видів експортних (імпортних) квот (контингентів):

– *квоти (контингенти) глобальні* – квоти, які встановлюються щодо товару (товарів) без визначення конкретних країн (груп країн), куди товар (товари) експортується або з яких він (вони) імпортується;

– *квоти (контингенти) групові* – квоти, які встановлюються щодо товару (товарів) з визначенням групи країн, куди товар (товари) експортується або з яких він (вони) імпортується,

– *квоти (контингенти) індивідуальні* – квоти, які встановлюються щодо товару (товарів) з визначенням конкретної країни, куди товар (товари) може експортуватися або з якої він (вони) може імпортуватися;

– *квоти антидемпінгові* – граничний обсяг імпорту в Україну певного товару (товарів), що є об'єктом антидемпінгового розслідування та/або антидемпінгових заходів, який дозволено імпортувати в Україну

протягом установленого строку та який визначається в натуральних та/або вартісних одиницях виміру;

– *квоти компенсаційні* – граничний обсяг імпорту в Україну певного товару (товарів), що є об'єктом антисубсидійного розслідування та/або компенсаційних заходів, який дозволено імпортувати в Україну протягом установленого строку та який визначається в і натуральних та/або вартісних одиницях виміру;

– *квоти спеціальні* – граничний обсяг імпорту в Україну певного товару (товарів), що є об'єктом спеціального розслідування та/або спеціальних заходів, який дозволено імпортувати в Україну протягом установленого строку та який визначається в натуральних та/або вартісних одиницях виміру.

Стосовно кожного виду товару може встановлюватися лише один вид квоти.

Згідно зі ст. 16 Закону «Про зовнішньоекономічну діяльність» ліцензування зовнішньоекономічних операцій визначається як комплекс дій органу виконавчої влади з надання дозволу на здійснення суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності експорту (імпорту) товарів.

Ліцензування експорту (імпорту) товарів здійснюється у формі автоматичного або неавтоматичного ліцензування. **Автоматичне ліцензування** визначається як комплекс дій органу виконавчої влади з надання суб'єкту зовнішньоекономічної діяльності дозволу на здійснення протягом визначеного періоду експорту (імпорту) товарів, щодо яких не встановлюються квоти (кількісні або інші обмеження). Автоматичне ліцензування експорту (імпорту) як адміністративна процедура з оформлення та видачі ліцензії не справляє обмежувального впливу на товари, експорт (імпорт) яких підлягає ліцензуванню.

Неавтоматичне ліцензування визначається як комплекс дій органу виконавчої влади з надання суб'єкту зовнішньоекономічної діяльності дозволу на здійснення протягом визначеного періоду експорту (імпорту) товарів, щодо яких встановлюються певні квоти (кількісні або інші обмеження). Неавтоматичне ліцензування експорту (імпорту) як адміністративна процедура з оформлення та видачі ліцензії використовується в разі встановлення квот (кількісних або інших обмежень) на експорт (імпорт) товарів.

Ліцензування експорту товарів запроваджується в Україні в разі:

– значного порушення рівноваги щодо певних товарів на внутрішньому ринку, особливо сільськогосподарської продукції, продуктів рибальства, продукції харчової промисловості та промислових товарів широкого вжитку першої необхідності або інших товарів, що мають вагомое значення для життєдіяльності в Україні;

– необхідності забезпечення захисту життя, здоров'я людини, тварин або рослин, навколишнього природного середовища, громадської

моралі, національного багатства художнього, історичного чи археологічного значення або захисту прав інтелектуальної власності, а також відповідно до вимог державної безпеки;

- експорту дорогоцінних металів, крім банківських металів;
- необхідності застосування заходів захисту вітчизняного товаровиробника;
- необхідності забезпечення захисту патентів, торгових марок та авторських прав;
- необхідності забезпечення виконання міжнародних договорів України.

Ліцензування імпорту товарів запроваджується в Україні в разі:

- різкого погіршення стану платіжного балансу та зовнішніх платежів (якщо інші заходи неефективні);
- різкого скорочення або мінімального розміру золотовалютних резервів;
- необхідності забезпечення захисту життя, здоров'я людини, тварин або рослин, навколишнього природного середовища, громадської моралі, національного багатства художнього, історичного чи археологічного значення або захисту прав інтелектуальної власності, а також відповідно до вимог державної безпеки;
- імпорту дорогоцінних металів, крім банківських металів;
- необхідності застосування заходів захисту вітчизняного товаровиробника;
- необхідності забезпечення захисту патентів, торгових марок та і авторських прав;
- необхідності забезпечення виконання міжнародних договорів України.

31.4. Правовий режим іноземних інвестицій: поняття та форми здійснення іноземних інвестицій

Відносини, пов'язані з іноземними інвестиціями в Україні, регулюються ГКУ, законом про режим іноземного інвестування, іншими законодавчими актами України та чинними міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України. Якщо міжнародним договором встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені законодавством України про іноземні інвестиції, застосовуються правила міжнародного договору (ст. 400 ГКУ).

Згідно зі ст. 380 ГКУ іноземними інвесторами визнаються суб'єкти, які здійснюють інвестиційну діяльність на території України:

- юридичні особи, утворені за іншим законодавством, ніж законодавство України;

- іноземці та особи без громадянства, які не мають постійного місця проживання на території України;
- міжнародні урядові та неурядові організації;
- інші держави;
- інші іноземні суб'єкти інвестиційної діяльності, визначені законом.

Іноземні інвестори мають право здійснювати інвестиції на території України у вигляді іноземної валюти, що визнається конвертованою Національним банком України, будь-якого рухомого і нерухомого майна та пов'язаних з ним майнових прав; інших цінностей (майна), які відповідно до закону визнаються іноземними інвестиціями. Заборона або обмеження будь-яких видів іноземних інвестицій може здійснюватися виключно законом (ст. 391 ГКУ).

Відповідно до ст. 392 ГКУ іноземні інвестори мають право здійснювати всі зазначені у ст. 391 ГКУ види інвестицій у таких формах:

- участь у господарських організаціях, що створюються разом з вітчизняними юридичними особами чи громадянами, або придбання частки в діючих господарських організаціях;
- створення іноземних підприємств на території України, філій або інших структурних підрозділів іноземних юридичних осіб або придбання у власність діючих підприємств;
- придбання безпосередньо нерухомого або рухомого майна, що не заборонено законами України, або придбання акцій чи інших цінних паперів;
- придбання самостійно або за участю громадян чи вітчизняних юридичних осіб прав користування землею та використання природних ресурсів на території України;
- господарська діяльність на основі угод про розподіл продукції;
- придбання інших майнових прав;
- в інших не заборонених законом формах.

Заборона або обмеження будь-яких форм здійснення іноземних інвестицій може здійснюватись лише законом. Відносини, що виникають у зв'язку з придбанням іноземним інвестором майнових прав на землю та інші природні ресурси в Україні, регулюються відповідно земельного та іншим законодавством України.

На території України щодо іноземних інвестицій встановлюється національний режим інвестиційної діяльності, за винятками, передбаченими ГКУ, іншими законами і чинними міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України.

Відносини щодо оподаткування іноземних інвесторів та підприємств з іноземними інвестиціями регулюються податковим законодавством України. У державних програмах залучення іноземних інвестицій у пріоритетні галузі економіки та соціальну сферу може бути передба-

чено встановлення додаткових пільг для суб'єктів господарювання, що здійснюють діяльність у цих сферах.

Законом може бути обмежено або заборонено діяльність іноземних інвесторів та підприємств з іноземними інвестиціями в окремих галузях народного господарства або в межах окремих територій України виходячи з інтересів національної безпеки України (ст. 394 ГКУ).

31.5. Оцінка іноземних інвестицій. Державна реєстрація та гарантії захисту іноземних інвестицій

Оцінка іноземних інвестицій, включаючи внески до статутного фонду підприємства з іноземними інвестиціями, здійснюється в іноземній конвертованій валюті та у гривнях за згодою сторін на основі цін міжнародних ринків або ринку України. При цьому перерахунок сум в іноземній валюті у гривні здійснюється за курсом, встановленим Національним банком України (ст. 393 ГКУ).

Оцінка інвестицій – найважливіший етап інвестування. Разом з тим треба підкреслити основне правило – оцінка здійснюється за згодою сторін, а при недоговірному характері інвестиції – самим інвестором, якщо законом не встановлене інше. Так, іноземна валюта оцінюється за офіційним курсом валюти України, встановленому Національним банком України, а не сторонами або інвестором.

Відповідно до ст. 395 ГКУ державна реєстрація іноземних інвестицій здійснюється Радою Міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями протягом трьох робочих днів після фактичного їх внесення у порядку, що встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Відмова в державній реєстрації іноземних інвестицій можлива лише в разі порушення законодавства України про іноземне інвестування. Відмову в державній реєстрації іноземних інвестицій може бути оскаржено в судовому порядку.

Незареєстровані іноземні інвестиції не дають права на одержання пільг та гарантій, передбачених ГКУ та іншими законами для іноземних інвесторів і підприємств з іноземними інвестиціями.

На території України можуть створюватися й діяти суб'єкти господарювання з іноземними інвестиціями, які здійснюють свою діяльність у формах підприємства з іноземними інвестиціями (ст. 116 ГКУ), іноземного підприємства (ст. 117 ГКУ), філії або представництва іноземної юридичної особи, інших не заборонених законом формах. У ст. 396 ГКУ зазначається, що порядок утворення підприємств з іноземними інвестиціями та іноземних підприємств регулюється ГКУ, іншими прийнятими відповідно до нього законами. Особливості створення банківських,

страхових та інших фінансових установ за участю іноземного інвестора визначаються відповідними законами України.

У ст. 397 ГКУ висвітлюються гарантії здійснення іноземних інвестицій. Зокрема зазначається, що з метою забезпечення стабільності правового режиму іноземного інвестування встановлюються такі гарантії для іноземних інвесторів:

- застосування державних гарантій захисту іноземних інвестицій;
- у разі зміни законодавства про іноземні інвестиції;
- гарантії щодо примусового вилучення, а також від незаконних дій органів влади та їх посадових осіб;
- компенсація і відшкодування збитків іноземним інвесторам;
- гарантії в разі припинення інвестиційної діяльності;
- гарантії переказу прибутків та використання доходів від іноземних інвестицій;
- інші гарантії здійснення інвестиційної діяльності.

У разі зміни законодавства про режим іноземного інвестування на вимогу іноземного інвестора у випадках і порядку, визначених законодавством, застосовуються державні гарантії, які визначаються законодавством, що діяло на момент вкладення інвестицій.

Іноземні інвестиції в Україні не підлягають націоналізації. Органи державної влади та їх посадові особи не мають права реквізувати іноземні інвестиції, крім випадків здійснення рятувальних заходів у разі стихійного лиха, аварій, епідемій, епізоотій. Зазначена реквізиція може бути здійснена лише на підставі рішення органів, уповноважених на це Кабінетом Міністрів України, і в порядку, встановленому законом.

Іноземні інвестори мають право вимагати відшкодування збитків, завданих їм незаконними діями чи бездіяльністю органів державної влади або органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб. Збитки іноземних інвесторів повинні бути відшкодовані за поточними ринковими цінами або на основі обґрунтованих оцінок, підтверджених незалежним аудитором (аудиторською організацією).

Компенсація, яка виплачується іноземному інвестору в порядку відшкодування збитків, повинна бути адекватною, ефективною та визначеною на момент виконання рішення про відшкодування збитків. Сума компенсації за цим рішенням має бути негайно виплачена у валюті, в якій було здійснено інвестиції, чи в іншій прийнятній для іноземного інвестора валюті відповідно до валютного законодавства. Законом може бути передбачено нарахування відсотків на суму компенсації.

Компенсація збитків іноземним інвесторам здійснюється в порядку, встановленому законом. У ст. 398 ГКУ зазначаються гарантії переказу та використання доходів від іноземних інвестицій. Так, іноземним інвесторам після сплати ними податків та зборів (обов'язкових платежів)

гарантується безперешкодний негайний переказ за кордон їх доходів, прибутків та інших коштів в іноземній валюті, одержаних на законних підставах від здійснення інвестицій.

Порядок переказу за кордон зазначених коштів встановлюється Національним банком України. Доход іноземного інвестора або інші кошти, одержані в Україні у гривнях або іноземній валюті від здійснення інвестицій, можуть реінвестуватися в Україні в порядку, встановленому законодавством.

У ст. 399 ГКУ перелічено гарантії іноземним інвесторам у разі припинення інвестиційної діяльності. Зокрема, у разі припинення інвестиційної діяльності на території України іноземний інвестор має право повернути свої інвестиції не пізніше шести місяців після припинення цієї діяльності, а також доходи за цими інвестиціями у грошовій або товарній формі, якщо інше не встановлено законом або угодою сторін.

Питання для самостійного вивчення

1. Міжнародні організації у сфері міжнародного економічного співробітництва.
2. Міжнародне економічне право як самостійна галузь міжнародного публічного права.
3. Спеціальні правові режими зовнішньоекономічної діяльності.
4. Особливості оподаткування та реєстрації іноземних інвестицій.
5. Режим додаткових пільг для суб'єктів господарювання, що здійснюють діяльність у пріоритетних галузях економіки та соціальної сфері.
6. Проблеми здійсненні іноземного інвестування в сучасній Україні.

Тести для поточного контролю

31.1. Фізичні особи мають право здійснювати зовнішньоекономічну діяльність з моменту:

- набуття ними цивільної дієздатності згідно із законами України;
- з моменту реєстрації як підприємців;
- з моменту набуття ними статусу юридичної особи;
- з моменту реєстрації у митних органах;
- усі названі умови.

31.2. З якого моменту в юридичної особи з'являється право на здійснення зовнішньоекономічної діяльності за чинним законодавством України?

- з моменту реєстрації як підприємців;

- з моменту набуття ними статусу юридичної особи;
- з моменту затвердження засновниками статуту товариства;
- з моменту реєстрації у митних органах;
- усі названі умови.

31.3. Перша категорія, названа умовно «Е», в яку входить лише умова «франко-завод» (ex works), зазначає таке:

- мінімальний обсяг обов'язків для продавця, який має надати товар у розпорядження покупця за місцем перебування продавця;
- покладається на продавця обов'язок передати товар перевізнику, зазначеному покупцем;
- продавець має забезпечити перевезення товару, але не зобов'язаний брати на себе ризик випадкового знищення або пошкодження товару чи нести які-небудь додаткові витрати, які можуть виникнути в результаті подій, що відбуваються після відвантаження товару;
- умови постачання, що передбачають обов'язок продавця нести всі витрати і ризики, що можуть виникнути у зв'язку з доставкою товару в країну призначення.

31.4. Друга категорія «F» включає умови ФОБ, ФАС, «франко-перевізник», зазначає таке:

- мінімальний обсяг обов'язків для продавця, який має надати товар у розпорядження покупця за місцем перебування продавця;
- покладається на продавця обов'язок передати товар перевізнику, зазначеному покупцем;
- продавець має забезпечити перевезення товару, але не зобов'язаний брати на себе ризик випадкового знищення або пошкодження товару чи нести які-небудь додаткові витрати, які можуть виникнути в результаті подій, що відбуваються після відвантаження товару;
- умови постачання, що передбачають обов'язок продавця нести всі витрати і ризики, що можуть виникнути у зв'язку з доставкою товару в країну призначення.

31.5. Третя група «С» об'єднує умови СІФ, «доставка оплачена до ...», «доставка і страхування оплачені до ...» зазначає таке:

- мінімальний обсяг обов'язків для продавця, який має надати товар у розпорядження покупця за місцем перебування продавця;
- покладається на продавця обов'язок передати товар перевізнику, зазначеному покупцем;
- продавець має забезпечити перевезення товару, але не зобов'язаний брати на себе ризик випадкового знищення або пошкодження товару чи нести які-небудь додаткові витрати, які можуть виникнути в результаті подій, що відбуваються після відвантаження товару;

– умови постачання, що передбачають обов'язок продавця нести всі витрати і ризики, що можуть виникнути у зв'язку з доставкою товару в країну призначення.

31.6. У четверту категорію «D» входять умови «доставлено на кордон», «доставлено із судна», «доставлено із пристані», «доставлено без оплати мита», «доставлено з оплатою мита»:

– мінімальний обсяг обов'язків для продавця, який має надати товар у розпорядження покупця за місцем перебування продавця;

– покладається на продавця обов'язок передати товар перевізнику, зазначеному покупцем;

– продавець має забезпечити перевезення товару, але не зобов'язаний брати на себе ризик випадкового знищення або пошкодження товару чи нести які-небудь додаткові витрати, які можуть виникнути в результаті подій, що відбуваються після відвантаження товару;

– умови постачання, що передбачають обов'язок продавця нести всі витрати і ризики, що можуть виникнути у зв'язку з доставкою товару в країну призначення.

31.7. Стосовно кожного виду товару може встановлюватися:

– лише один вид ліцензії;

– два види ліцензій: генеральна та разова;

– кількість ліцензій не обмежена.

31.8. У зовнішньоекономічній діяльності ліцензія разова (індивідуальна) – це:

– разовий дозвіл, що має іменний характер і видається для здійснення кожної окремої операції конкретним суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності на період не менший ніж той, що є необхідним для здійснення експортної (імпортної) операції;

– дозвіл на експорт (імпорт) товару протягом певного періоду часу (але не менше одного місяця) з визначенням його загального обсягу;

– належним чином оформлене право на імпорт в Україну протягом установленого строку певного товару (товарів), який є об'єктом антидемпінгового розслідування та/або антидемпінгових заходів.

31.9. Квоти, які встановлюються щодо товару (товарів) з визначенням конкретної країни, куди товар (товари) може експортуватися або з якої він (вони) може імпортуватися, – це квоти:

– індивідуальні;

– групові;

– глобальні;

– антидемпінгові.

31.10. Автоматичне ліцензування визначається як комплекс дій органу виконавчої влади з надання суб'єкту зовнішньоекономічної діяльності дозволу на здійснення протягом визначеного періоду експорту (імпорту) товарів, щодо яких:

- не встановлюються квоти;
- встановлюються квоти.

31.11. Знайдіть хибне твердження. Іноземні інвестиції в Україні:

- не підлягають націоналізації;
- не мають права реквізувати, крім випадків здійснення рятувальних заходів у разі стихійного лиха, аварій, епідемій, епізоотій;
- іноземний інвестор не має права повернути свої інвестиції протягом шести місяців після припинення інвестиційної діяльності.

31.12. Яким документом визначаються правовідносини між перевізником і одержувачем вантажу за договором морського перевезення?

- коносаментом;
- товарно-транспортною накладною;
- товарною накладною;
- зовнішньоекономічним контрактом.

31.13. Який правовий режим застосовується до підприємства з іноземними інвестиціями в Україні?

- режим найбільшого сприяння;
- національний режим або режим додаткових пільг;
- режим додаткових пільг;
- спеціальний режим.

31.14. Які органи розглядають спори між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності, іноземними суб'єктами господарської діяльності?

- господарські суди;
- суди загальної юрисдикції;
- за згодою сторін спору – арбітражні (третейські) суди;
- усі названі органи.

31.15. Який з названих видів юридичної відповідальності застосовується у сфері зовнішньоекономічної діяльності?

- майнова;
- дисциплінарна;
- солідарна.

31.16. Право якої країни застосовується до зовнішньоекономічного договору (контракту) про створення спільного підприємства?

- право країни іноземного учасника;
- право країни, на території якої спільне підприємство створюється і реєструється;
- право країни, в якій буде здійснюватись основна діяльність спільного підприємства;
- право країни за погодженням сторін.

ТЕМА 32. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КОНЦЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ІНШИХ СПЕЦІАЛЬНИХ РЕЖИМІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

- 32.1. *Концесійна діяльність в Україні. Законодавство про концесію.*
- 32.2. *Принципи концесійної діяльності.*
- 32.3. *Договір комерційної концесії та концесійний договір.*
- 32.4. *Припинення діяльності підприємства, майно якого передається в концесію.*
- 32.5. *Спеціальні (вільні) економічні зони (СЕЗ): поняття, територія і статус.*
- 32.6. *Види СЕЗ.*
- 32.7. *Державні гарантії інвестицій у СЕЗ.*

32.1. Концесійна діяльність в Україні. Законодавство про концесію

В ЦК України (гл. 76) і в ГК України (гл. 36) вперше включено норми, що регулюють використання у підприємницькій діяльності прав інших суб'єктів господарювання – комерційну концесію. Оскільки у відносини комерційної концесії можуть вступати лише суб'єкти підприємницької діяльності (ст. 1117 ЦК), включення норм про договір комерційної концесії (так само, як і норм, що регулюють інші договори у сфері господарювання – лізинг, факторинг тощо) в ЦК за наявності спеціального кодифікованого акту – ГК, що регулює господарські (в тому числі і підприємницькі) відносини, видається необґрунтованим.

Комерційну концесію слід відрізнити від концесій, що регулюються нормами гл. 40 ГК і Законом України від 16 липня 1999 р. «Про концесії».

За своєю сутністю комерційна концесія найбільше відповідає франчайзингу, що набув поширення у світовій практиці господарювання з 70-х років минулого століття. До речі, в усіх проектах ЦК вживався саме термін «франчайзинг» і лише на заключній стадії прийняття його було замінено терміном «комерційна концесія» (так і в ЦК Російської федерації), що не можна визнати вдалим у зв'язку з можливим ототожненням комерційної концесії з концесіями, що регулюються гл. 40 ГК (в ЦК такі норми відсутні).

На початку свого виникнення франчайзинг розглядався як різновид договору про виключний продаж товарів, за яким продавець надає покупцеві виключно про по продажу певних товарів на визначеній території або визначеній клієнтурі. Покупець у такій схемі відносин відігравав роль дистриб'ютора.

Сьогодні франчайзинг (франшиза) являє собою спосіб просування і збуту товарів і послуг. Він заснований на тому, що один суб'єкт підприємницької діяльності (франчайзер, франшизіар) за винагороду надає іншому суб'єкту підприємницької діяльності (франчайзи, франшизіару) право використовувати свої засоби індивідуалізації (фірмове найменування, знак для товарів і послуг), передає йому ноу-хау і надає постійне консультативне сприяння в організації підприємницької діяльності. З економічної точки зору франчайзинг дозволяє виробнику товарів або послуг, що відомі споживачам і мають попит (франчайзеру), розширити збут своїх товарів або послуг шляхом відкриття нових підприємств, не витрачаючи при цьому власних чи залучених коштів (відкриття підприємств відбувається за рахунок франчайзи, який є власником відкритих підприємств).

В Україні відносини франчайзингу отримали назву комерційної концесії, а сторони відповідного договору називаються правоволодільцем та користувачем.

Концесія – це надання з метою задоволення суспільних потреб уповноваженим органом державної влади чи органом місцевого самоврядування на підставі концесійного договору на платній та строковій основі вітчизняним або іноземним суб'єктам господарювання (концесіонерам) права на створення (будівництво) та/або управління (експлуатацію) об'єктом концесії за умови взяття концесіонером на себе відповідних зобов'язань, майнової відповідальності і підприємницького ризику (ч. 1 ст. 406 ГК України).

Сфери господарювання, в яких дозволяється концесійна діяльність, об'єкти права державної або комунальної власності, що можуть надаватися в концесію, а також види підприємницької діяльності, які не дозволяється здійснювати на концесійній основі, визначаються законом.

Нормативно-правове регулювання концесії здійснюється:

– Господарським кодексом України (гл. 40, ст. 406–410, що визначають: поняття та основні засади концесійної діяльності – ст. 406–407, договірні засади здійснення концесійної діяльності – ст. 408, положення щодо припинення діяльності підприємства, майно якого передається в концесію – ст. 409, законодавство про концесії – ст. 410, гарантії прав учасників господарських відносин в умовах спеціального режиму господарювання – ст. 418);

– Земельним Кодексом, що визначає: землі, промисловості, транспорту, енергетики та іншого призначення (гл. 13), права концесіонера на земельну ділянку (ст. 94), права та обов'язки землекористувачів (ст. 95–97), відповідальність за порушення земельного законодавства (ст. 211).

– Законами України: «Про концесії» від 16.07.1999 р. (містить визначення застосовуваних у Законі термінів – ст. 1, положення щодо: принципів концесійної діяльності – ст. 2, об'єктів концесії – ст. 3, засад концесійної діяльності, в т. ч. обмеження, – ст. 4–5, щодо концесійних конкурсів – ст. 6–8 та договорів концесії, що укладаються за результатами їх проведення, – ст. 9–16, прав та обов'язків сторін концесійного договору – ст. 17–25, статистичної звітності у сфері концесійної діяльності – ст. 26–27); спеціальним Законом України: від 14.12.1999 р. «Про концесії на будівництво та експлуатацію автомобільних доріг» (містить спеціальні положення щодо цього виду концесійної діяльності з вищезгаданих питань); від 16.03.1996 р. «Про режим іноземного інвестування» (визначає концесійний договір як один з основних видів договорів у сфері іноземного інвестування – ст. 22);

– Постановами Кабінету Міністрів України та ін.

32.2. Принципи концесійної діяльності

Основними принципами діяльності, пов'язаної з наданням та отриманням концесії (далі – концесійної діяльності), є:

- 1) законність здійснення концесійної діяльності;
- 2) державне регулювання концесійної діяльності та контроль за її здійсненням;
- 3) здійснення концесійної діяльності на підставі концесійного договору;
- 4) вибір концесіонерів переважно на конкурсній основі;
- 5) врахування особливостей надання об'єкта у концесію в окремих сферах господарської діяльності;
- 6) комплексне використання об'єкта концесії;
- 7) взаємовигода сторін у концесійному договорі;
- 8) державні гарантії капіталовкладень концесіонера;
- 9) оплатне використання об'єкта концесії;
- 10) забезпечення законних прав та інтересів споживачів товарів (робіт, послуг), що надаються концесіонером;
- 11) стабільність умов концесійних договорів;
- 12) розподіл ризиків між сторонами концесійного договору;
- 13) участь держави, органів місцевого самоврядування у частковому фінансуванні об'єктів концесії, які мають соціальне значення (ст. 2 Закону України «Про концесії»).

Згідно зі ст. 407 ГК України концесійна діяльність в Україні базується на таких засадах: поєднання державного регулювання концесійної діяльності та здійснення її на підставі концесійного договору; вибір конче-

сіонерів переважно на конкурсній основі; комплексне та оплатне використання об'єкта концесії, участь держави, органів місцевого самоврядування у частковому фінансуванні об'єктів концесії соціального призначення; взаємна вигода сторін у концесійному договорі, розподіл ризиків між сторонами концесійного договору; державне гарантування інвестицій концесіонерів; стабільність умов концесійних договорів; забезпечення прав та законних інтересів споживачів продукції (послуг), що надаються концесіонерами.

32.3. Договір комерційної концесії та концесійний договір

Так само як концесійну діяльність слід відрізнити від концесії, так і договір комерційної концесії слід відрізнити від концесійного договору.

Договір комерційної концесії – це договір, за яким одна сторона (правоволоділець) зобов'язується надати другій стороні (користувачеві) на строк або без визначення строку право використання в підприємницькій діяльності користувача комплексу прав, належних правоволодільцеві, а користувач зобов'язується дотримуватися умов використання наданих йому прав та сплатити правоволодільцеві обумовлену договором винагороду (ч. 1 ст. 366 ГК).

У наведеному визначенні зазначається сфера, в якій можуть використовуватися надані користувачеві права – сфера підприємницької діяльності користувача, проте в ньому відсутня вказівка на мету надання користувачеві зазначених прав. ЦК (ст. 1115) обмежує цю мету виготовленням та (або) продажем певного виду товарів та (або) наданням послуг.

Предмет договору комерційної концесії в ГК визначений лише в загальних рисах: як комплекс прав, ділової репутації і комерційного досвіду (ч. 2 ст. 366 ЦК). За змістом ч. 1 ст. 1116 ЦК предметом договору комерційної концесії є право на використання об'єктів права інтелектуальної власності (торговельних марок, промислових зразків, винаходів, творів, комерційних таємниць тощо), комерційного досвіду та ділової репутації, під якою можна розуміти сукупність інформації про правоволодільця, що дає можливість зробити висновок про його професійні та управлінські здібності, порядність та відповідність його діяльності вимогам закону.

За своїм предметом договір комерційної концесії відрізняється від схожих з ним договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, зокрема ліцензійного договору, договору про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності тощо, передбачених ст. 1107 ЦК.

Договір комерційної концесії передбачає використання комплексу наданих користувачеві прав, ділової репутації і комерційного досвіду праволодільця в певному обсязі, із зазначенням або без зазначення території використання щодо певної сфери підприємницької діяльності (ч. 2 ст. 366 ГК).

Закон вимагає, щоб договір комерційної концесії був укладений у письмовій формі у вигляді єдиного документа (в ст. 1118 ЦК йдеться про «письмову форму»). Недодержання цієї вимоги тягне за собою недійсність договору (згідно з ч. 1 ст. 1118 ЦК він є нікчемним).

Особливістю договору комерційної концесії є те, що він підлягає державній реєстрації органом, який здійснив реєстрацію суб'єкта господарювання, що виступає за договором як праволодільць. Якщо праволодільць зареєстрований як суб'єкт господарювання не в Україні, реєстрація договору комерційної концесії здійснюється органом, який зареєстрував суб'єкта господарювання, що є користувачем.

Юридичне значення реєстрації полягає в тому, що у відносинах з третіми особами сторони договору комерційної концесії мають право посилатися на договір лише з дня його державної реєстрації. Відсутність реєстрації договору позбавляє сторони права в разі спору посилатися на цей договір.

Слід проте зазначити, що Законом України від 15 травня 2003 р. «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» повноваження державного реєстратора щодо державної реєстрації договорів комерційної концесії не передбачені. Інші вимоги щодо укладання договору комерційної концесії встановлюються законом.

Договором комерційної концесії може бути передбачено право користувача дозволяти іншим особам користування наданим йому комплексом прав або часткою цього комплексу прав на умовах комерційної субконцесії, погоджених ним із праволодільцем або визначених у договорі комерційної концесії. До договору комерційної субконцесії застосовуються положення про договір комерційної концесії, якщо інше не випливає з особливостей субконцесії. Якщо договір комерційної концесії визнано недійсним, недійсні також укладені на його основі договори комерційної субконцесії.

Винагорода за договором комерційної концесії може виплачуватися користувачем праволодільцеві у формі разових або періодичних платежів або в іншій формі, передбаченій договором (ст. 369 ГК).

Обов'язки сторін договору комерційної концесії визначені ст. 370, 371 ГК і ст. 1120 і 1121 ЦК. Так, праволодільць зобов'язаний: передати користувачеві технічну та комерційну документацію і надати іншу інформацію, необхідну користувачеві для здійснення прав, наданих йому за договором комерційної концесії, а також проінструктувати користувача

і його працівників з питань, пов'язаних із здійсненням цих прав; видати користувачеві передбачені договором ліцензії (дозволи), забезпечивши їх оформлення у встановленому законодавством порядку.

Якщо договором комерційної концесії не передбачено інше, правоволоділець зобов'язаний: забезпечити державну реєстрацію договору комерційної концесії; надавати користувачеві постійне технічне та консультативне сприяння, включаючи сприяння у навчанні та підвищенні кваліфікації працівників; контролювати якість товарів (робіт, послуг), що виробляються (виконуються або надаються) користувачем на підставі договору комерційної концесії.

З урахуванням характеру та особливостей діяльності, що здійснюється користувачем за договором комерційної концесії, користувач зобов'язаний: використовувати при здійсненні передбаченої договором діяльності торговельну марку та інші позначення правоволодільца визначеним у договорі способом; забезпечити відповідність якості товарів, що виробляються ним на основі договору, виконаних робіт, послуг, що надаються, якості таких самих товарів (робіт, послуг), що виробляються (виконуються або надаються) безпосередньо правоволодільцем; дотримуватися інструкцій і вказівок правоволодільца, спрямованих на забезпечення відповідності характеру, способів та умов використання комплексу наданих прав використанню цих прав правоволодільцем; надавати покупцям (замовникам) додаткові послуги, на які вони могли б розраховувати, купуючи (замовляючи) товар (роботу, послуги) безпосередньо у правоволодільца; інформувати покупців (замовників) найбільш очевидним для них способом про використання ним торговельної марки та інших позначень правоволодільца за договором комерційної концесії; не розголошувати секрети виробництва правоволодільца та іншу одержану від нього конфіденційну інформацію; сплатити правоволодільцеві обумовлену договором винагороду.

Згідно з ч. 1 ст. 372 ГК договором комерційної концесії можуть бути передбачені обмеження прав сторін за цим договором, зокрема: обов'язок правоволодільца не надавати іншим особам аналогічні комплекси прав для їх використання на закріпленій за користувачем території або утримуватися від власної аналогічної діяльності на цій території; обов'язок користувача не допускати його конкуренції з правоволодільцем на території, на яку поширюється чинність договору комерційної концесії стосовно підприємницької діяльності, що здійснюється користувачем з використанням належних правоволодільцеві прав; відмова користувача від одержання за договором комерційної концесії аналогічних прав у конкурентів (потенційних конкурентів) правоволодільца; обов'язок користувача погоджувати з правоволодільцем місце розташування виробничих приміщень, що мають використовуватися при

здійсненні наданих за договором прав, а також їх внутрішнє і зовнішнє оформлення.

Обмежувальні умови можуть бути визнані недійсними, якщо ці умови суперечать законодавству (ч. 2 ст. 372 ГК). Крім цього, ч. 2 ст. 1122 ЦК прямо встановлено, що умова договору, відповідно до якої правоволоділець має право визначати ціну товару (робіт, послуг), передбаченого договором, або встановлювати верхню чи нижню межу цієї ціни, є нікчемною.

Відповідно до ст. 373 ГК правоволоділець несе субсидіарну відповідальність за вимогами, що заявляються до користувача комерційної концесії у разі невідповідності якості товарів (робіт, послуг), які продаються (виконуються, надаються) користувачем.

За вимогами, що заявляються до користувача як виробника продукції (товарів) правоволоділця, останній відповідає солідарно з користувачем. Договір комерційної концесії може бути змінений відповідно до положень, встановлених ст. 188 ГК. У відносинах з третіми особами сторони договору комерційної концесії мають право посилатися на зміни договору лише з дня державної реєстрації цієї зміни відповідно до ст. 367 ГК, якщо не доведуть, що третя особа знала або повинна була знати про зміну договору раніше.

Кожна із сторін договору комерційної концесії, укладеного без зазначеного строку, має право у будь-який час відмовитися від договору, повідомивши про це другу сторону за шість місяців, якщо договором не передбачений більш тривалий строк.

Дострокове розірвання договору комерційної концесії, укладеного на визначений строк, а також розірвання договору, укладеного без визначення строку, підлягають державній реєстрації відповідно до ст. 367 ГК. При оголошенні правоволоділця або користувача неплатоспроможним (банкрутом) договір комерційної концесії припиняється.

У разі зміни торговельної марки чи іншого позначення правоволоділця, права на використання яких входять у комплекс прав за договором комерційної концесії, цей договір зберігає чинність щодо нових позначень правоволоділця, якщо користувач не вимагає розірвання договору. Дещо інакше ця норма сформульована в п. 1 ч. 2 ст. 1126 ЦК, згідно з яким договір комерційної концесії припиняється у разі «припинення права правоволоділця на торговельну марку чи інше позначення, визначене в договорі, без його заміни аналогічним правом».

У разі продовження чинності договору комерційної концесії користувач має право вимагати відповідного зменшення належної правоволоділцеві винагороди. Якщо в період дії договору комерційної концесії припинилося право, користування яким надано за цим договором, договір продовжує свою чинність, крім положень, що стосуються права,

яке припинилося, а користувач, якщо інше не передбачено договором, має право вимагати відповідного зменшення належної праволодільцеві винагороди.

На відміну від договору комерційної концесії, згідно зі ст. 408 ГК України концесійна діяльність здійснюється на основі **концесійних договорів**, що укладаються відповідно до законодавства України з концесіонерами, в тому числі іноземними інвесторами, Кабінетом Міністрів України або уповноваженим ним органом державної влади, або визначеними законом органами місцевого самоврядування.

Строк дії концесійного договору встановлюється сторонами договору залежно від характеру та умов концесії. Цей строк не може бути меншим десяти років та більшим п'ятдесяти років.

Кабінет Міністрів України може затверджувати типові концесійні договори для здійснення певних видів концесійної діяльності.

Вимоги до концесійних договорів, порядок їх укладення, а також інші питання правового регулювання концесійної діяльності визначаються законом про концесії, іншими законами.

32.4. Припинення діяльності підприємства, майно якого передається в концесію

Відповідно до ст. 409 ГК України припинення діяльності державного або комунального підприємства, майно якого передається в концесію, здійснюється шляхом ліквідації цього підприємства, з припиненням права господарського відання на майно, закріплене за цим державним або комунальним підприємством. Умовами концесійного договору повинно передбачатися максимальне використання в концесійній діяльності праці громадян України, в тому числі звільнених у зв'язку з ліквідацією державного або комунального підприємства, майно якого передано в концесію.

32.5. Спеціальні (вільні) економічні зони (СЕЗ): поняття, територія і статус

Реформування соціально-економічного становища в Україні вимагає застосування нових форм регіонального розвитку, що базуються на можливостях регіонів повніше й ефективніше використовувати наявні ресурси і переваги сприятливого економіко-географічного та геополітичного розташування.

Найбільш дієвими формами регіональної політики, що застосовуються країнами як з високорозвинутою, так і перехідною економікою,

є створення спеціальних (вільних) економічних зон та здійснення комплексу заходів, що проводяться центральними і місцевими органами виконавчої влади шляхом запровадження спеціальних режимів інвестиційної діяльності.

Спеціальні (вільні) економічні зони (СЕЗ) розглядаються як один з важливих інструментів, за допомогою якого досягається відкритість економіки нашої держави зовнішньому світові і стимулюється міжнародне економічне співробітництво на основі залучення іноземних інвестицій.

Спеціальна економічна зона – це частина території України, на якій встановлюється спеціальний правовий режим економічної діяльності та особливий порядок застосування чинного законодавства України. Для СЕЗ характерним є те, що в них створюються сприятливі валютно-фінансові умови для розвитку банківсько-кредитної системи, страхування та системи державного інвестування.

Правовий режим СЕЗ в Україні визначається в першу чергу Законом України від 13 жовтня 1992 р. «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон». Цей закон визначає порядок створення та ліквідації і механізм функціонування спеціальних (вільних) економічних зон на території України, загальні правові і економічні основи їх статусу, а також загальні правила регулювання відносин суб'єктів економічної діяльності цих зон з місцевими радами, органами державної виконавчої влади та ін.

32.6. Види СЕЗ

Згідно із Законом України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» в Україні залежно від господарської спрямованості та економіко-правових умов діяльності можуть створюватися такі СЕЗ:

1) *зовнішньоторговельні зони* – частина території держави, де товари іноземного походження можуть зберігатися, купуватися та продаватися без сплати мита і митних зборів або з їх відстроченням. Формами організації таких зон можуть бути вільні порти (порто-франко), вільні митні зони (зони франко) та митні склади;

2) *комплексні виробничі зони* – частина території держави, на якій запроваджується спеціальний (пільговий податковий, валютно-фінансовий, митний тощо) режим економічної діяльності з метою стимулювання підприємства, залучення інвестицій у пріоритетні галузі господарства, розширення зовнішньоекономічних зв'язків, запозичення нових технологій, забезпечення зайнятості населення. Вони можуть мати форму експортних виробничих зон, де розвивається насамперед

експортне виробництво, орієнтоване на переробку власної сировини та переважно складальницькі операції, та імпортоорієнтованих зон, головною функцією яких – розвиток імпортозамінних виробництв;

3) *науково-технічні зони* – це СЕЗ, спеціальний правовий режим яких орієнтований на розвиток наукового і виробничого потенціалу. Вони можуть існувати у формі регіональних інноваційних центрів – технополісів, районів інтенсивного наукового розвитку, високотехнологічних промислових комплексів, науково-виробничих парків (технологічних, дослідних, промислових, агропарків), а також локальних інноваційних центрів та опорних інноваційних пунктів;

4) *туристично-рекреаційні зони* – це СЕЗ, які створюються в регіонах, що мають багатий природний, рекреаційний та історико-культурний потенціал, з метою ефективного його використання і збереження, а також активізації підприємницької діяльності (в тому числі із залученням іноземних інвесторів) у сфері рекреаційно-туристичного бізнесу;

5) *банківсько-страхові (офшорні) зони* – це зони, в яких запроваджується особливо сприятливий режим здійснення банківських та страхових операцій в іноземній валюті для обслуговування нерезидентів. Офшорний статус надається банківським та страховим установам, які були створені за участю лише нерезидентів і обслуговують лише ту їхню підприємницьку діяльність, що здійснюється за межами України;

6) *зони прикордонної торгівлі* – частина території держави на кордонах із сусідніми країнами, де діє спрощений порядок перетину кордону і торгівлі.

Крім зазначених в Україні можуть створюватися СЕЗ інших типів, а також комплексні спеціальні (вільні) економічні зони, які поєднують у собі риси та елементи зон різних типів.

СЕЗ можуть бути класифіковані й за іншими критеріями.

Так, **за ознакою відкритості** розрізняють СЕЗ інтеграційні (діяльність яких спрямована на тісну взаємодію з позазональною економікою країни) та анклавні (орієнтовані на зв'язки із зовнішнім ринком).

Залежно від місцезнаходження СЕЗ поділяються на зовнішні (розміщені на кордоні з іншими державами) та внутрішні (розміщені у внутрішніх районах країни).

32.7. Державні гарантії інвестицій у СЕЗ

У СЕЗ встановлюється спеціальний режим інвестування та господарювання, якому притаманна сукупність певних ознак, зокрема:

І. Юридична підстава встановлення – загальні закони (ст. 401–404 ГК України та Закон України від 13 жовтня 1992 р. «Про загальні заса-

ди створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон», спеціальний закон (про створення конкретної СЕЗ, що визначає її параметри, зміст спеціального режиму господарювання на території СЕЗ), низка підзаконних нормативно-правових актів, що конкретизують зміст цього режиму.

II. Визначення мети запровадження конкретної СЕЗ з урахуванням її виду.

III. Особливість режиму інвестування та господарювання, що встановлюється індивідуально для конкретної СЕЗ та передбачає (може передбачати):

по-перше, створення сприятливих умов для інвестування та господарювання для певних груп суб'єктів (суб'єктів господарювання СЕЗ) шляхом встановлення: а) пільг – митних (пільги у сплаті ввізного мита, податку на додану вартість та сплаті акцизного збору), податкових (в оподаткуванні прибутку, звільненні від оподаткування інвестицій, а також від сплати низки платежів: плати за землю, зборів до Державного інноваційного фонду, збору на обов'язкове соціальне страхування на випадок безробіття); б) гарантій захисту майнових інтересів цих суб'єктів: загальні для інвесторів та спеціальні – для суб'єктів СЕЗ (а) стабілізаційна гарантія від змін законодавства протягом функціонування конкретної СЕЗ; б) гарантія забезпечення інтересів суб'єктів СЕЗ у разі її ліквідації протягом встановленого строку реалізації інвестиційного проекту; в) гарантія розгляду спорів між органами управління СЕЗ, суб'єктами СЕЗ та ліквідаційною комісією, пов'язаних з ліквідацією СЕЗ, в судах України, а спорів за участю іноземних суб'єктів господарювання – у судах за погодженням сторін, у т. ч. за кордоном);

по-друге, обмеження для суб'єктів СЕЗ (встановлюються з метою захисту публічних інтересів) у формі: а) заборон, що можуть встановлюватися для суб'єктів конкретної СЕЗ»; б) встановлення спеціальних господарсько-правових санкцій (у формі, наприклад, позбавлення наданих пільг у разі порушення суб'єктом СЕЗ умов їх надання; тимчасового припинення господарської діяльності суб'єкта СЕЗ у разі порушення ним законодавства України, установчих документів, договору щодо умов реалізації інвестиційного проекту; скасування наданих дозволів; розірвання договору; скасування реєстрації суб'єкта СЕЗ);

IV. Спеціальний порядок управління СЕЗ, що здійснюється за допомогою системи органів – місцевої державної адміністрації, органу місцевого самоврядування та спеціально створеного органу розвитку та управління СЕЗ (орган управління СЕЗ) з розмежуванням компетенції між ними, а також передбачає контроль за дотриманням суб'єктами СЕЗ вимог чинного законодавства, установчих документів та укладених договорів (контрактів) на реалізацію інвестиційних проектів на території

конкретної СЕЗ; виконання контрольних функцій здійснюється зазначеними органами, а також уповноваженими державними органами відповідно до чинного законодавства Комісією з перевірки додержання законодавства про здійснення імпорتنих операцій суб'єктами спеціальних (вільних) економічних зон та суб'єктами пріоритетного розвитку, на яких запроваджено спеціальний режим інвестиційної діяльності»).

V. Спеціальний порядок набуття статусу суб'єкта господарювання СЕЗ (спеціальний порядок легітимації). Цього статусу можуть набути лише суб'єкти господарювання, створені та/або зареєстровані відповідно до загального порядку. Спеціальний порядок легітимації передбачає: 1) затвердження поданого заявником – суб'єктом господарювання інвестиційного проекту відповідно до встановлених для конкретної СЕЗ вимог (відповідність проекту пріоритетним напрямам розвитку економіки регіону та вимогам до мінімальної вартості, наявність позитивного висновку інвестиційної експертизи) та порядку (встановлюється для певної СЕЗ); 2) укладення органом управління СЕЗ із суб'єктом господарювання договору на реалізацію затвердженого інвестиційного проекту на підставі Типового договору; 3) реєстрації заявника, який уклав такий договір, як суб'єкта господарювання певної СЕЗ (здійснюється органом господарського розвитку та управління конкретної СЕЗ за умови дотримання заявником встановлених вимог, після чого йому (заявникові) видається свідоцтво про реєстрацію суб'єкта СЕЗ – основної підстави для надання передбачених законом пільг для суб'єктів конкретної СЕЗ).

VI. Регулювання відносин між органом управління СЕЗ та суб'єктом СЕЗ актами законодавства конкретної СЕЗ та укладеним між ними договором (контрактом) на реалізацію інвестиційного проекту на території конкретної СЕЗ (предметом договору є реалізація належним чином затвердженого інвестиційного проекту, основними зобов'язаннями сторін є: інвестора – щодо реалізації на власний ризик і під власну відповідальність інвестиційного проекту з дотриманням встановлених законодавством вимог та умов договору; органу управління – щодо забезпечення передбачених чинним законодавством та договором умов для реалізації інвестиційного проекту; у разі порушення сторонами договірних зобов'язань можливе застосування передбачених законом та договором господарсько-правових санкцій у формі відшкодування збитків, штрафних санкцій, оперативного-господарських санкцій (у т. ч. розірвання договору) і навіть адміністративно-господарських (зокрема, тимчасове зупинення діяльності суб'єкта СЕЗ, скасування наданих йому дозволів, скасування реєстрації суб'єкта СЕЗ).

Інвестування в СЕЗ – це залучення органами управління СЕЗ на договірних засадах в господарський обіг СЕЗ інвестицій, які вкладаються суб'єктами господарювання СЕЗ шляхом реалізації інвестиційних проек-

- у письмовій нотаріальній формі у вигляді єдиного документа;
- у письмовій формі у вигляді єдиного документа, що підлягає державній реєстрації органом, який здійснив реєстрацію в Україні суб'єкта господарювання – праволодільця.

32.6. Частина території держави, на якій запроваджується спеціальний (пільговий податковий, валютно-фінансовий, митний тощо) режим економічної діяльності з метою стимулювання підприємства, залучення інвестицій у пріоритетні галузі господарства, розширення зовнішньоекономічних зв'язків, запозичення нових технологій, забезпечення зайнятості населення:

- науково-технічна зона;
- комплексні виробничі зони;
- туристично-рекреаційні зони;
- банківсько-страхові (офшорні) зони.

32.7. За ознакою відкритості розрізняють СЕЗ:

- інтеграційні та анклавні;
- анклавні та зовнішні;
- офшорні та інтеграційні.

32.8. Залежно від місцезнаходження СЕЗ поділяються на:

- зовнішні та внутрішні;
- внутрішні та інтеграційні;
- анклавні та офшорні.

ТЕМА 33. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ

- 33.1. *Загальні принципи відповідальності учасників господарських відносин.*
- 33.2. *Господарські санкції як правові засоби відповідальності у сфері господарювання.*
- 33.3. *Підстави господарсько-правової відповідальності.*
- 33.4. *Зменшення розміру та звільнення від відповідальності.*
- 33.5. *Досудовий порядок реалізації господарсько-правової відповідальності.*
- 33.6. *Види санкцій. Господарські санкції (договірні): відшкодування шкоди, штрафні санкції, оперативно-господарські санкції.*
- 33.7. *Адміністративно-господарські санкції.*
- 33.8. *Кримінальна відповідальність у сфері господарювання.*

33.1. Загальні принципи відповідальності учасників господарських відносин

Учасники господарських відносин несуть господарсько-правову відповідальність за правопорушення у сфері господарювання шляхом застосування господарських санкцій до правопорушника. Підстави та порядок їх застосування передбачені Господарським кодексом, іншими законами та договором.

Застосування господарських санкцій має на меті забезпечення правопорядку у сфері господарювання, захист прав та законних інтересів громадян, організацій та держави.

Згідно з ч. 3 ст. 216 ГК України господарсько-правова відповідальність базується на трьох основних принципах:

- відшкодування збитків здійснюється незалежно від того, передбачено це в договорі чи ні. Передбачена в законі відповідальність виробника (продавця) за недоброякісну продукцію застосовується незалежно від того, чи є посилання на це в договорі;
- виплата штрафних санкцій за порушення зобов'язань, а також відшкодування збитків не звільняють правопорушника від виконання прийнятих на себе зобов'язань в натурі без згоди іншої сторони;
- в господарському договорі недопустимі положення щодо виключення чи обмеження відповідальності виробника (продавця) продукції.

33.2. Господарські санкції як правові засоби відповідальності у сфері господарювання

Згідно з ч. 1 ст. 217 ГК України господарськими санкціями визнаються заходи впливу на правопорушника у сфері господарювання, в результаті застосування яких для нього настають несприятливі економічні та/або правові наслідки.

У сфері господарювання застосовуються такі **види господарських санкцій**:

- відшкодування збитків;
- штрафні санкції;
- оперативно-господарські санкції.

Крім вищевказаних санкцій, щодо суб'єктів господарювання за порушення ними правил здійснення господарської діяльності застосовуються адміністративно-господарські санкції.

Різниця між господарськими санкціями та адміністративно-господарськими полягає в тому, що перші застосовуються за ініціативою учасників господарських відносин, а другі – уповноваженими органами державної влади чи органами місцевого самоуправління.

33.3. Підстави господарсько-правової відповідальності

Підставою господарсько-правової відповідальності учасника господарських відносин, згідно зі ст. 218 ГК України, є здійснення ним правопорушення у сфері господарювання.

Господарське правопорушення – це винне, противоправне діяння, яке спричиняє шкоду господарським відносинам, правам та законним інтересам суб'єктів господарювання та інших учасників господарських відносин.

Склад господарського правопорушення включає в себе такі обов'язкові елементи: протиправну поведінку суб'єктів господарювання; наявність шкоди; причинний зв'язок між протиправною поведінкою правопорушника та наслідками; вину правопорушника.

Учасник господарських правовідносин несе відповідальність за невиконання чи неналежне виконання господарського зобов'язання чи порушення правил здійснення господарської діяльності, якщо не доведе що ним були прийняті всі можливі заходи для того, щоб не допустити господарське правопорушення.

Однією з підстав звільнення від відповідальності є дія нездоланої сили. У випадках, якщо інше не передбачене законом чи договором, суб'єкт господарювання за порушення господарського зобов'язання

несе господарсько-правову відповідальність, якщо не доведе, що належне виконання зобов'язань було неможливим внаслідок дії нездоланної сили, тобто надзвичайних та невідворотних обставин при певних умовах здійснення господарської діяльності.

Не вважаються надзвичайними обставинами:

- порушення зобов'язань контрагентами правопорушника;
- відсутність на ринку необхідних для виконання зобов'язань товарів;
- відсутність у боржника необхідних засобів.

33.4. Зменшення розміру та звільнення від відповідальності

За невиконання чи неналежне виконання господарських зобов'язань чи порушення правил здійснення господарської діяльності правопорушник відповідає належним йому на праві власності чи закріпленім за ним на праві господарського ведення чи оперативного управління майном. Це правило є диспозитивним, оскільки інше може бути передбачене Господарським Кодексом чи іншими законами. Засновники суб'єкта господарювання не відповідають за зобов'язаннями суб'єкта господарювання, за винятком випадків, які передбачені або законом, або договором.

Суд має право зменшити розмір відповідальності чи звільнити відповідача від відповідальності, якщо правопорушенню сприяли неправомірні дії (бездіяльність) іншої сторони зобов'язання.

Сторони зобов'язання можуть передбачити певні обставини, які внаслідок надзвичайного характеру цих обставин є підставами для звільнення їх від господарської відповідальності у випадках порушення зобов'язання внаслідок цих обставин, а також порядок посвідчення факту виникнення таких обставин. Такі обставини називаються «форс-мажорними», і до них належать: війни, військові дії, блокади, ембарго, стихійні лиха, а також сезонні природні явища.

33.5. Досудовий порядок реалізації господарсько-правової відповідальності

Учасники господарських відносин, які порушили майнові права чи законні інтереси інших суб'єктів, зобов'язані відновити їх, не чекаючи пред'явлення їм претензії чи звернення в суд.

У ч. 2 ст. 222 ГК України передбачене право суб'єкта господарювання, права та інтереси якого порушені, звернутися до правопорушни-

ка з претензією для досудового урегулювання спору. Такий порядок реалізації господарсько-правової відповідальності дозволяє суб'єктам господарювання урегулювати розбіжності, які виникли між ними без звернення до суду та додаткових затрат на судові витрати.

Вимоги до змісту та форми претензії:

- повне найменування та поштові реквізити заявника претензії та особи (осіб), якій претензія пред'являється;
- дата пред'явлення та номер претензії;
- обставини, на підставі яких пред'явлена претензія; докази, які підтверджують ці обставини;
- вимоги заявника з посиланням на нормативні акти;
- сума претензії та її розрахунок, якщо претензія підлягає грошовій оцінці;
- платіжні реквізити заявника претензії;
- перелік документів, які додаються до претензії.

Документи, які підтверджують вимоги заявника, додаються в оригіналах чи в належних чином завірених копіях. Документи, які є в іншій стороні, можуть не додаватися до претензії. Претензія підписується повноважною особою заявника чи його представником та направляється адресату рекомендованим чи цінним листом чи вручається адресату під підпис. Претензія підлягає розгляду у місячний строк з дня її отримання, якщо інше не встановлено ГК України чи іншими законодавчими актами. Якщо вимоги заявника обґрунтовані, отримувач претензії зобов'язаний задовольнити. При розгляді претензії сторони за необхідності повинні звірити розрахунки, провести експертизу чи здійснити інші дії для забезпечення досудового урегулювання спору.

Якщо пред'явлення претензії є, як правило, правом суб'єкта господарювання, то відповідь на претензію є обов'язком адресата претензії, яка повинна бути виконана у встановленому законом порядку та в певний строк.

Відповідно до ст. 8 ГПК України у відповіді на претензію вказуються:

1) повне найменування та поштові реквізити підприємства, організації, які дають відповідь, та підприємства, організації, яким направляється відповідь; дата та номер відповіді; дата та номер претензії, на яку дається відповідь;

2) якщо претензія визнається повністю або частково – визнана сума, номер та дата платіжного доручення на перерахування цієї суми чи строк та спосіб задоволення претензії, якщо вона не підлягає грошовій оцінці;

3) якщо претензія відхилена повністю або частково, мотиви відхилення із посиланням на відповідні нормативні акти та документи, які обґрунтовують відхилення претензії;

4) перелік прикладених до відповіді документів чи інших доказів.

У разі коли претензія відхилена повністю або частково, заявнику повинні бути повернені оригінали документів, які отримані з претензією, а також направлені документи, які обґрунтовують відхилення претензії, якщо вони відсутні у заявника претензії. Відповідь на претензію підписується повноважною особою чи представником отримувача претензії та направляється заявнику рекомендованим чи цінним листом чи вручається йому під підпис.

33.6. Види санкцій. Господарські санкції (договірні): відшкодування шкоди, штрафні санкції, оперативно-господарські санкції

Учасник господарських відносин, який порушив господарські зобов'язання чи встановлені вимоги щодо здійснення господарської діяльності, повинен **відшкодувати спричинені цим збитки** суб'єкту, права та законні інтереси якого порушені.

Під збитками слід розуміти витрати, які зроблені правомочною стороною, втрата чи пошкодження майна, а також не отримані доходи, які сторона могла б отримати у разі належного виконання зобов'язань чи дотримання правил здійснення господарської діяльності іншою стороною.

До складу збитків, які підлягають відшкодуванню, включаються:

- вартість втраченого, пошкодженого чи знищеного майна;
- додаткові витрати;
- не отриманий прибуток (втрачена вигода), на який сторона, яка понесла збитки, мала право розраховувати у разі належного виконання зобов'язання іншою стороною;
- матеріальна компенсація моральної шкоди.

При визначенні розміру шкоди враховуються ціни, які існували на місці виконання зобов'язання на день задоволення боржником в добровільному порядку вимог сторони, яка понесла збитки, а у випадку якщо вимога не задоволена в добровільному порядку – на день подання до суду відповідного позову про стягнення шкоди. Виходячи з конкретних обставин, суд може задовольнити вимоги про відшкодування збитків, беручи до уваги ціни на день винесення рішення суду.

Сторони господарського зобов'язання мають право за взаємною згодою завчасно визначити розмір збитків, які підлягають відшкодуванню, в твердій сумі чи у вигляді відсоткових ставок залежно від обсягу невиконання зобов'язання чи строків порушення зобов'язання сторонами.

Штрафні санкції – це господарські санкції у вигляді грошової суми (неустойка, штраф, пеня), яку учасник господарських відносин

зобов'язаний сплатити у разі порушення ним правил здійснення господарської діяльності, невиконання чи неналежного виконання господарського зобов'язання.

Згідно зі ст. 50 ЦК України неустойкою (штрафом, пенею) є грошова сума чи інше майно, яке боржник повинен передати кредитору у випадках порушення боржником зобов'язання.

Штрафом є неустойка, яка вираховується у відсотках від суми невиконаного чи неналежним чином виконаного **зобов'язання**.

Пенею є неустойка, яка вираховується у відсотках від суми несвоєчасно виконаного **грошового зобов'язання** за кожен день прострочки зобов'язання.

Правом застосовувати штрафні санкції наділені такі суб'єкти: суб'єкти господарювання, споживачі, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, які наділені господарською компетенцією, а також громадяни, громадські та інші організації, які виступають засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на підставі відносин власності.

У ч. 2 ст. 231 ГК України передбачені конкретні розміри штрафних санкцій, які стягуються при порушенні господарського зобов'язання, у якому хоча б однією із сторін є суб'єкт господарювання, який належить до державного сектора економіки, чи порушення пов'язане з виконанням державного контракту, чи виконання зобов'язання фінансується за рахунок Державного бюджету чи за рахунок державного кредиту:

– за порушення умов зобов'язання щодо якості (комплектності) товарів (робіт, послуг) стягується штраф у розмірі 20% вартості неякісних (некомплектних) товарів (робіт, послуг);

– за порушення строків виконання зобов'язання стягується пеня у розмірі 0,1% вартості товару (робіт, послуг), щодо якого допущена прострочка виконання за кожен день прострочки, а за прострочку більше 30 днів додатково стягується штраф у розмірі 7% вказаної вартості.

У випадках, якщо розмір штрафних санкцій законом не визначений, то санкції застосовуються у розмірі, передбаченому договором.

Штрафні санкції за порушення грошових зобов'язань встановлюються у відсотках, розмір яких визначається облікова ставка Національного банку України за весь час користування чужими коштами, якщо інший розмір не передбачений законом чи договором.

У внутрішньогосподарських відносинах розмір штрафних санкцій, а також відшкодування збитків визначається суб'єктом господарювання.

Вимогу щодо виплати штрафних санкцій може заявити учасник господарських відносин, права або законні інтереси якого порушені, а у ви-

падках, передбачених законом – уповноважений орган, який наділений господарською компетенцією.

Оперативно-господарські санкції – це заходи оперативного впливу на правопорушника, які застосовуються сторонами зобов'язання в односторонньому порядку з метою припинення чи попередження повторення порушень зобов'язання. На відміну від штрафних санкцій, які можуть бути передбачені як в законі, так і в договорі, оперативно-господарські санкції можуть бути передбачені тільки в договорі. Однією з важливих особливостей оперативно-господарських санкцій є те, що вони можуть застосовуватися незалежно від відсутності чи наявності вини суб'єкта господарювання.

Види оперативно-господарських санкцій:

1) одностороння відмова від виконання свого зобов'язання управомоченою стороною зі звільненням її від відповідальності за це при порушенні зобов'язання іншою стороною;

– відмова від виплати за зобов'язаннями, які виконано неналежним чином чи достроково виконано боржником без згоди іншої сторони;
– відстрочка відвантаження продукції чи виконання робіт внаслідок прострочки виставлення акредитиву платником, зупинення видачі банківських позичок і т. д.;

2) відмова управомоченої сторони зобов'язання від прийняття подальшого виконання зобов'язання, порушеного іншою стороною, чи повернення в односторонньому порядку виконаного кредитором за зобов'язанням (списання з рахунку боржника в безакцептному порядку коштів, виплачених за неякісну продукцію і т. д.);

3) встановлення в односторонньому порядку на майбутнє додаткових гарантій належного виконання зобов'язань стороною, яка порушила зобов'язання: зміна порядку оплати продукції, перехід на попередню оплату продукції чи на оплату після перевірки її якості і т. д.;

4) відмова на встановлення в майбутньому господарських відносин зі стороною, яка порушила зобов'язання. Цей перелік оперативно-господарських санкцій не є вичерпним. Сторони в договорі можуть передбачити й інші оперативно-господарські санкції.

Підставою для застосування оперативно-господарських санкцій є факт порушення господарських зобов'язань іншою стороною. Ці санкції застосовуються стороною, яка потерпіла від правопорушення, у позасудовому порядку та без попереднього пред'явлення претензії порушнику зобов'язання. Порядок застосування сторонами конкретних оперативно-господарських санкцій визначається договором. Якщо сторона не згодна із застосуванням санкції, вона може звернутися до суду із заявою про відміну такої санкції та відшкодування збитків, спричинених її застосуванням. Оперативно-господарські санкції можуть застосо-

уватися одночасно з відшкодуванням збитків та стягненням штрафних санкцій.

33.7. Адміністративно-господарські санкції

Одним із видів санкцій, які можуть застосовуватися за правопорушення у сфері господарювання є адміністративно-господарські санкції. Ці санкції застосовуються органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, мають не тільки майновий, а і організаційно-правовий характер, та спрямовані на припинення правопорушень суб'єктів господарювання та ліквідацію їх наслідків. Адміністративно-правові санкції можуть бути встановлені виключно законами.

Види адміністративно-правових санкцій:

- вилучення прибутку (доходу);
- адміністративно-господарський штраф;
- стягнення зборів (обов'язкових платежів);
- призупинення операцій за рахунками суб'єктів господарювання;
- застосування антидемпінгових заходів;
- припинення експортно-імпортних операцій;
- застосування індивідуального режиму ліцензування;
- призупинення дії ліцензії (патенту) на здійснення суб'єктом господарювання окремих видів господарської діяльності;
- анулювання ліцензії (патенту) на здійснення суб'єктом господарювання окремих видів господарської діяльності;
- обмеження чи призупинення діяльності суб'єкта господарювання;
- скасування державної реєстрації та ліквідація суб'єкта господарювання;

Вказаний перелік адміністративно-правових санкцій не є вичерпним – інші види адміністративно-правових санкцій можуть бути передбачені Господарським Кодексом та іншими законами.

Вилучення прибутку (доходу). Прибуток (доход), який отриманий суб'єктом господарювання внаслідок порушення встановлених законодавством правил здійснення господарської діяльності, а також сума прихованого (заниженого) доходу (прибутку) чи суми податку, який не сплачений за прихований об'єкт оподаткування, підлягає вилученню в доход відповідного бюджету.

Адміністративно-господарський штраф. Це грошова сума, яка виплачується суб'єктом господарювання у відповідний бюджет у разі порушення ним встановлених правил здійснення господарської діяльності.

Стягнення зборів (обов'язкових платежів). При порушенні суб'єктом господарювання встановлених правил та звітності щодо уплати зборів (обов'язкових платежів) чи їх несплати або неповної сплати сума, яка підлягає сплаті, стягується у відповідний бюджет. Крім цього із суб'єкта господарювання може бути стягнений штраф у розмірі до 50% тієї суми, яка підлягає виплаті.

Призупинення операцій за рахунками суб'єктів господарювання. При відмові органів управління чи посадових осіб суб'єктів господарювання у проведенні документальної перевірки чи в недопущенні робітників податкових органів для обстеження приміщень, які використовуються для здійснення господарської діяльності, ненадання податковим та іншим органам чи їх посадовим особам встановленої законом звітності, розрахунків, декларацій чи інших документів, пов'язаних зі сплатою податків, зборів (обов'язкових платежів), операції цього суб'єкта за його рахунками в установах банку призупиняються.

Застосування антидемпінгових заходів. При здійсненні окремими учасниками господарських відносин зовнішньоекономічної діяльності, пов'язаної з отриманням незаконних переваг на ринку України (здійснення демпінгового імпорту, субсидійованого імпорту, недобросовісна конкуренція), що спричинило шкоду економіці України чи потягло загрозу виникнення такої шкоди, до цих учасників відносин можуть бути застосовані антидемпінгові, компенсаційні чи спеціальні заходи відповідно до закону.

Антидемпінгові заходи – це попередні чи кінцеві заходи, які застосовуються під час чи за результатами антидемпінгового розслідування. Антидемпінгове мито (попереднє чи кінцеве) – це особливий вид мита, яке стягується у випадку ввозу на митну територію України товару, який є об'єктом застосування антидемпінгових заходів.

Субсидійований імпорт – ввіз на митну територію країни імпортованого товару (товарів), який користується пільгами від субсидії, яка надається для виробництва, переробки, транспортування чи експорту такого товару.

Компенсаційні заходи – попередні чи кінцеві заходи, які застосовуються під час чи за результатами антисубсидійованого розслідування.

Припинення експортно-імпортних операцій. Застосування індивідуального режиму ліцензування. При недобросовісній конкуренції, розміщенні валютних цінностей з порушенням встановленого порядку на рахунках і вкладах за межами України, а також в інших випадках, якщо дії учасників зовнішньоекономічної діяльності завдають шкоди економіці України, експортно-імпортні операції таких суб'єктів господарювання припиняються. За порушення суб'єктами господарювання правил здійснення зовнішньоекономічної діяльності щодо антимо-

нопольних заходів, заборони недобросовісної конкуренції та інших правил, якими встановлюються певні обмеження чи заборони у здійсненні зовнішньоекономічної діяльності, до таких суб'єктів може застосовуватися індивідуальний режим ліцензування. Цей режим застосовується з метою контролю за зовнішньоекономічною діяльністю суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, які допустили порушення в цій сфері. У цьому разі оформлюється разова (індивідуальна) ліцензія, яка видається Міністерством економіки чи уповноваженими ним органами. Ця ліцензія є підставою для здійснення зовнішньоекономічних операцій суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності, до яких застосовані санкції.

Обмеження та зупинення діяльності суб'єкта господарювання.

При здійсненні господарської діяльності з порушенням екологічних вимог діяльність суб'єкта господарювання може бути обмежена чи призупинена Кабінетом Міністрів, Радою міністрів АРК, а також уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів та його органами на місцях. До підприємств торгівлі, громадського харчування та сфери послуг, які неодноразово допускали реалізацію недоброякісних товарів чи систематично порушують встановлені правила торгівлі та надання послуг чи умов зберігання чи транспортування товарів можуть застосовуватися тимчасове припинення діяльності таких підприємств. Їх діяльність тимчасово припиняється у випадках, коли інші заходи впливу не дали чи не дадуть належних результатів, наприклад: повторного виявлення протягом 90 календарних днів одного і того ж порушення; виявлення недоліків, причини яких не можуть бути усунені негайно, а подальша діяльність може спричинити шкоду здоров'ю чи майну споживача; невиконання господарюючими суб'єктами приписів державних органів із захисту прав споживачів про припинення порушень прав споживачів. Тимчасове припинення діяльності передбачає припинення на певний строк (до усунення виявлених недоліків) роботи структурних підрозділів, пов'язаних з обслуговуванням споживачів і реалізацією (виробництвом) товарів.

Скасування державної реєстрації суб'єкта господарювання та його ліквідація. Відповідно до Положення про державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності, затвердженого постановою Кабінету Міністрів від 25.05.98 р., якщо суб'єктом підприємницької діяльності є юридична особа, то скасування його державної реєстрації здійснюється органом державної реєстрації на підставі рішення господарського суду у випадку: визнання недійсними чи такими, що суперечать законодавству уставних документів; здійснення діяльності, яка суперечить статутним документам та законодавству; несвоєчасного повідомлення суб'єктом підприємницької діяльності про зміну його назви, організаційної форми, форми власності та місцезнаходження; визнання суб'єкта

підприємницької діяльності банкрутом; ненадання протягом року в органи державної податкової служби податкових декларацій, документів бухгалтерської звітності.

Якщо суб'єктом підприємницької діяльності є фізична особа, то скасування його державної реєстрації здійснюється органом державної реєстрації на підставі рішення господарського суду у випадках: здійснення діяльності, яка суперечить законодавству; несвоєчасного повідомлення підприємцем-громадянином про зміну свого постійного чи тимчасового місця проживання; ненадання протягом року в органи державної податкової служби податкових декларацій та документів фінансової звітності. Вказаний перелік підстав скасування державної реєстрації є вичерпним та не підлягає розширеному тлумаченню.

Ліквідація суб'єкта господарювання у зв'язку зі скасуванням державної реєстрації здійснюється ліквідаційною комісією, яка створюється власником (власниками) майна суб'єкта господарювання чи уповноваженим ним органом. Орган (особа), який прийняв рішення про ліквідацію суб'єкта господарювання, встановлює порядок та визначає строки проведення ліквідації, а також строк для заявлення претензії кредитором, який не може бути меншим ніж 2 місяці з дня оголошення про ліквідацію.

Адміністративно-господарські санкції можуть бути застосовані до суб'єкта господарювання протягом 6 місяців з дня виявлення порушення, але не пізніше ніж 1 рік з дня порушення цим суб'єктом встановлених законодавством правил здійснення господарської діяльності.

33.8. Кримінальна відповідальність у сфері господарювання

Кримінальна відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності передбачена нормами, які знаходяться у розділі VII Особливої частини Кримінального Кодексу України, який нараховує 38 статей (ст. 199–235). Залежно від видового об'єкта злочини у сфері господарської діяльності можна класифікувати таким чином:

1) злочини проти порядку обігу грошей, цінних паперів, інших документів. До цієї групи входять такі злочини: виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї (ст. 199 КК); виготовлення, збут чи використання підроблених недержавних цінних паперів (ст. 224 КК); порушення порядку випуску (емісії) та обігу цінних паперів (ст. 223 КК); незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготов-

лення (ст. 200 КК); підроблення знаків поштової оплати і проїзних квитків (ст. 215 КК).

2) злочини проти системи оподаткування. До цієї групи належать: ухилення від сплати податків, зборів чи інших обов'язкових платежів (ст. 212 КК); незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів (ст. 204 КК); незаконне виготовлення, підроблення, використання або збут незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених марок акцизного збору чи контрольних марок (ст. 216 КК).

3) злочини проти системи бюджетного регулювання. До цих злочинів належать: порушення законодавства про бюджетну систему (ст. 210 КК); видання нормативно-правових або розпорядчих актів, які змінюють доходи і видатки бюджету всупереч встановленому законом порядку (ст. 211 КК);

4) злочини проти системи валютного регулювання: ухилення від повернення виручки в іноземній валюті (ст. 207 КК); незаконне відкриття або використання за межами України валютних рахунків (ст. 208 КК).

5) злочини проти порядку переміщення предметів через митний кордон України: контрабанда (ст. 201 КК).

6) злочини проти порядку зайняття підприємницькою чи іншою господарською діяльністю: порушення порядку зайняття господарською та банківською діяльністю (ст. 202 КК); зайняття забороненими видами господарської діяльності (ст. 203 КК); фіктивне підприємництво (ст. 205 КК); легалізація (відмивання) грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом (ст. 209 КК); порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом (ст. 213 КК); порушення законодавства, що регулює виробництво, експорт, імпорт дисків для лазерних систем зчитування, експорт, імпорт обладнання чи сировини для їх виробництва (ст. 203–1 КК); порушення правил здачі дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння (ст. 214 КК).

7) злочини проти прав і законних інтересів кредиторів: фіктивне банкрутство (218 КК); доведення до банкрутства (ст. 219 КК); приховування стійкої фінансової неспроможності (ст. 220 КК); незаконні дії у разі банкрутства (ст. 221 КК); шахрайство з фінансовими ресурсами (ст. 222 КК).

8) злочини проти добросовісної конкуренції і антимонопольної діяльності: протидія законній господарській діяльності (ст. 206 КК); порушення антимонопольного законодавства (ст. 230 КК); змова про зміну чи фіксування цін або примушування до їх зміни чи фіксування (ст. 228 КК); незаконне використання товарного знака (ст. 229 КК); незаконне збирання з метою використання або використання відомостей,

що становлять комерційну таємницю (ст. 231 КК); розголошення комерційної таємниці (ст. 232 КК).

9) злочини проти прав і законних інтересів споживачів: обман покупців та замовників (ст. 225 КК); фальсифікація засобів вимірювання (ст. 226 КК); випуск або реалізація недоброякісної продукції (ст. 227 КК); незаконне виготовлення, збут або використання державного пробірною клейма (ст. 217 КК).

10) злочини проти порядку приватизації: незаконна приватизація державного, комунального майна (ст. 233 КК); незаконні дії щодо приватизаційних паперів (ст. 234 КК); недотримання особою обов'язкових умов щодо приватизації державного, комунального майна або підприємств та їх подальшого використання (ст. 235 КК).

Численність вищевказаних груп злочинів можна пояснити різноманітністю та неоднорідністю посягань. У цілому наведену класифікацію можна вважати оптимальною, такою, що ґрунтується на чинному кримінальному законодавстві і дозволяє показати специфіку кожної із виділених груп злочинних посягань. Та водночас необхідно вказати, що і ця класифікація – певною мірою умовність, яка на остаточність претендувати не може, оскільки злочини у господарській діяльності різні вчені класифікують по-різному. Що стосується покарання за вказані злочини, то спектр їх доволі широкий – від штрафів до позбавлення волі з конфіскацією майна.

Питання для самостійного вивчення

1. Суб'єкти кримінальної відповідальності у новелах законодавства в Україні.
2. Презумпція винуватості у господарській сфері.
3. Випадки, коли перевізник повинен доводити свою невинуватість.
4. Законодавче закріплення форс-мажору.
5. Особливості застосування відшкодування збитків та стягнення штрафних санкцій за ЦК України та ГК України.
6. Судова практика щодо визначення розміру та стягнення збитків за підриг ділової репутації.
7. Обов'язковість досудового врегулювання спорів згідно з рішенням Конституційного суду України.

Тести для поточного контролю

33.1. У сфері господарювання застосовуються такі види господарських санкцій:

– відшкодування збитків, штрафні санкції, оперативно-господарські санкції, адміністративно-господарські санкції;

- штрафні санкції та оперативно-господарські санкції;
- відшкодування збитків, штрафні санкції, оперативно-господарські санкції.

33.2. Склад господарського правопорушення включає в себе такі обов'язкові елементи:

- протиправну поведінку суб'єктів господарювання; наявність шкоди; причинний зв'язок між протиправною поведінкою правопорушника та наслідками; вину правопорушника;
- протиправну поведінку суб'єктів господарювання; наявність шкоди; причинний зв'язок між протиправною поведінкою правопорушника та наслідками;
- протиправну поведінку суб'єктів господарювання; наявність шкоди; вину правопорушника.

33.3. Не вважаються надзвичайними та невідворотними обставинами як підстава звільнення від відповідальності:

- порушення зобов'язань контрагентами правопорушника;
- відсутність на ринку необхідних для виконання зобов'язань товарів;
- відсутність у боржника необхідних засобів;
- прийняті всі можливі заходи для того, щоб не допустити господарське правопорушення.

33.4. Якщо правопорушенню сприяли неправомірні дії (бездіяльність) іншої сторони зобов'язання, то суд:

- має право зменшити розмір відповідальності чи звільнити відповідача від відповідальності;
- має право зменшити розмір відповідальності;
- зобов'язаний зменшити розмір відповідальності чи звільнити відповідача від відповідальності;
- зобов'язаний зменшити розмір відповідальності.

33.5. Претензія підписується повноважною особою заявника чи його представником та направляється адресату:

- рекомендованим чи цінним листом чи вручається адресату під підпис;
- рекомендованим чи цінним листом;
- вручається адресату під підпис;
- рекомендованим листом з описом вкладення.

33.6. Згідно з вимогами ГК України претензія підлягає розгляду:

- у місячний строк з дня її отримання, якщо інше не встановлено ГК України чи іншими законодавчими актами;

- у місячний строк з дня її відправлення, якщо інше не встановлено ГК України чи іншими законодавчими актами;
- у строк 20 днів з дня її отримання, якщо інше не встановлено ГК України чи іншими законодавчими актами;
- у строк, зазначений у претензії.

33.7. Відповідь на претензію є:

- обов'язком адресата претензії на претензію;
- правом адресата претензії;
- це має встановлюватись у договорі.

33.8. До складу збитків, які підлягають відшкодуванню, не включаються:

- вартість втраченого, пошкодженого чи знищеного майна;
- додаткові витрати;
- не отриманий прибуток (втрачена вигода), на яку сторона, яка понесла збитки, мала право розраховувати у разі належного виконання зобов'язання іншою стороною;
- матеріальна компенсація моральної шкоди;
- неустойка (штраф та пеня).

33.9. Для суб'єктів господарювання розмір пені не повинен перевищувати:

- подвійної облікової ставки НБУ;
- облікової ставки НБУ;
- розміру пені, що встановлюється для державних підприємств;
- розмір пені зазначається у договорі та підлягає стягненню у будь-якому випадку саме у цьому розмірі.

33.10. Оперативно-господарські санкції можуть застосовуватися:

- незалежно від відсутності чи наявності вини суб'єкта господарювання;
- при наявності вини суб'єкта господарювання;
- це залежить від ситуації.

33.11. Оперативно-господарські санкції можуть застосовуватися:

- одночасно з відшкодуванням збитків та стягненням штрафних санкцій;
- лише за умови, що відшкодування збитків та штрафні санкції не стягуються;
- після стягнення штрафних санкцій.

33.12. Оперативно-господарські санкції застосовуються стороною, яка потерпіла від правопорушення:

- у позасудовому порядку та без попереднього пред'явлення претензії порушнику зобов'язання;
- у судовому порядку та без попереднього пред'явлення претензії порушнику зобов'язання;
- у позасудовому порядку та без попереднього повідомлення порушника зобов'язання;
- у судовому порядку.

33.13. Знайдіть хибне твердження. Адміністративно-господарські санкції – це санкції, які:

- застосовуються органами державної влади чи органами місцевого самоврядування;
- мають не тільки майновий, а й організаційно-правовий характер;
- спрямовані на припинення правопорушень суб'єктів господарювання та ліквідацію їх наслідків;
- можуть бути встановлені законами або договором.

ТЕМА 34. ЗАХИСТ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

- 34.1. *Способи захисту прав суб'єктів господарювання. Досудове врегулювання господарських спорів.*
- 34.2. *Виконавчий напис нотаріуса.*
- 34.3. *Вирішення справ господарським судом.*
- 34.4. *Третейський суд у спрах суб'єктів господарської діяльності. Порядок виконання судових рішень.*

34.1. Способи захисту прав суб'єктів господарювання. Досудове врегулювання господарських спорів

Згідно з ч. 5 ст. 55 Конституції України у кожного є право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права та свободи від порушень та протиправних посягань. Тобто кожна особа має право вільно обирати незаборонений законом засіб захисту прав і свобод. Захист прав та законних інтересів може реалізовуватись кількома способами, серед яких: самозахист, залучення органів, які будуть сприяти в такому захисті, досудове врегулювання спорів.

Самозахист – це активні безпосередні дії самих суб'єктів господарювання. При цьому потрібно зазначити, що крім державних органів у країні є досить багато установ, які мають недержавний статус. Самозахист (самооборона) – це застосування засобів примусу самою управленою особою, без втручання відповідних державних та інших органів. Проте це не означає, що самозахисту (самообороні) не властивий державний примус. Цей державний примус наявний, хоч закон делегує право на його застосування самій особі, інтереси якої порушені. Самозахист здійснюється після вчинення правопорушення. Прикладом можуть служити норми ч. 4, 6 ст. 193 ГК, які передбачають можливість відмови від виконання (прийняття виконання) зобов'язання сторонами. Прикладом самозахисту застосування сторонами зобов'язання є використання оперативного-господарських санкцій.

Досудове врегулювання спору, що має також назву «претензійний порядок врегулювання спору». Порядок застосування претензій визначається розділом II Господарського процесуального кодексу України та ст. 222 ГК України. Суб'єкти господарювання мають можливість використання досудового врегулювання спорів як додаткового засобу правового захисту, що його держава надає учасникам певних правовідносин, що не суперечить принципу здійснення правосуддя виключно судом.

Однак використання досудових процедур є правом, а не обов'язком особи, яка потребує такого захисту, що було встановлено Рішенням КСУ № 15-рп/2002 від 09.07.2002 р. у справі щодо офіційного тлумачення положення ч. 2 ст. 124 Конституції України (справа про досудове врегулювання спорів). Конституційний Суд України виходить з того, що положення ч. 2 ст. 124 Конституції України треба розглядати у системному зв'язку з іншими положеннями Основного Закону України, які передбачають захист судом прав і свобод людини і громадянина, а також прав юридичної особи, встановлюють юридичні гарантії їх реалізації, надаючи можливість кожному захищати права і свободи будь-якими не забороненими законом засобами (ч. 5 ст. 55 Конституції України). Тобто кожна особа має право вільно обирати не заборонений законом засіб захисту прав і свобод, у тому числі судовий захист.

Для забезпечення судового захисту Конституція України у ст. 124 встановила принципи здійснення правосуддя виключно судами, неприпустимості делегування функцій судів та їх привласнення іншими органами чи посадовими особами та визначила юрисдикцію судів. Зазначені принципи забезпечують здійснення конституційного права на судовий захист, яке не може бути обмежене навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану (ст. 64 Конституції України).

Із змісту ч. 2 ст. 124 Конституції України щодо поширення юрисдикції на всі правовідносини, що виникають у державі, випливає, що кожен із суб'єктів правовідносин у разі виникнення спору може звернутися до суду за його вирішенням. Суб'єктами таких правовідносин можуть бути громадяни, іноземці, особи без громадянства, юридичні особи та інші суб'єкти цих правовідносин. Зазначена норма, як і інші положення Конституції України, не містить застереження щодо допустимості судового захисту тільки після досудового врегулювання спору та неприпустимості здійснення правосуддя без його застосування.

Право на судовий захист передбачено й іншими статтями Конституції України. Так, відповідно до ст. 8 Конституції України звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України, норми якої мають пряму дію та найвищу юридичну силу, гарантується. Ч. 4 ст. 13 Конституції України встановлює обов'язок держави забезпечити захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, в тому числі у судовому порядку. До таких суб'єктів належать, зокрема, юридичні особи та інші суб'єкти господарських відносин. Тобто можливість судового захисту не може бути поставлена законом, іншими нормативно-правовими актами у залежність від використання суб'єктом правовідносин інших засобів правового захисту, у тому числі досудового врегулювання спору.

Обов'язкове досудове врегулювання спорів, яке виключає можливість прийняття позовної заяви до розгляду і здійснення за нею право-

суддя, порушує право особи на судовий захист. Можливість використання суб'єктами правовідносин досудового врегулювання спорів може бути додатковим засобом правового захисту, який держава надає учасникам певних правовідносин, що не суперечить принципу здійснення правосуддя виключно судом. Виходячи з необхідності підвищення рівня правового захисту, держава може стимулювати вирішення правових спорів у межах досудових процедур, однак їх використання є правом, а не обов'язком особи, яка потребує такого захисту.

Право на судовий захист не позбавляє суб'єктів правовідносин можливості досудового врегулювання спорів. Це може бути передбачено цивільно-правовим договором, коли суб'єкти правовідносин добровільно обирають засіб захисту їхніх прав. Досудове врегулювання спору може мати місце також за волевиявленням кожного з учасників правовідносин і за відсутності у договорі застереження щодо такого врегулювання спору.

Таким чином, обрання певного засобу правового захисту, у тому числі і досудового врегулювання спору, є правом, а не обов'язком особи, яка добровільно, виходячи з власних інтересів, його використовує. Встановлення законом обов'язкового досудового врегулювання спору обмежує можливість реалізації права на судовий захист. З урахуванням викладеного положення ч. 2 ст. 124 Конституції України щодо поширення юрисдикції судів на всі правовідносини, що виникають у державі, в аспекті конституційного звернення необхідно розуміти так, що право особи (громадянина України, іноземця, особи без громадянства, юридичної особи) на звернення до суду за вирішенням спору не може бути обмежене законом, іншими нормативно-правовими актами. Встановлення законом або договором досудового врегулювання спору за волевиявленням суб'єктів правовідносин не є обмеженням юрисдикції судів і права на судовий захист.

Право на судовий захист не позбавляє суб'єктів правовідносин можливості досудового врегулювання спорів. Це може бути передбачено цивільно-правовим договором, коли суб'єкти правовідносин добровільно обирають засіб захисту їхніх прав.

Досудове врегулювання спору може мати місце також за волевиявленням кожного з учасників правовідносин і за відсутності в договорі застереження щодо такого врегулювання спору.

34.2. Виконавчий напис нотаріуса

В Україні, як і в інших країнах, створена система державних і недержавних органів, що здійснюють захист законних прав і інтересів суб'єктів господарювання, в тому числі способом розв'язання суперечок, які ви-

никають між учасниками відносин у сфері господарювання. До органів, що здійснюють захист, відносять нотаріусів. За ст. 87 Закону України «Про нотаріат» для стягнення грошових сум або витребування від боржника майна **нотаріуси вчиняють виконавчі написи** на документах, що встановлюють заборгованість.

Нотаріус вчиняє виконавчий напис, якщо документи підтверджують безспірність заборгованості або іншої відповідальності боржника перед стягувачем. Стягнення за виконавчим написом провадиться так само, як і виконання судових рішень. Тому за юридичною силою виконавчий напис, вчинений нотаріусом, прирівнюється до рішення суду.

Але першою чергою згідно з ч. 1 ст. 55 Конституції України права суб'єктів господарювання захищаються судом. Причому відповідно до ч. 2 ст. 124 Конституції юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі. У сфері господарювання особливу роль відіграє система господарських судів, хоч і не виключає захисту деяких прав судами загальної юрисдикції.

Закон України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» визначає правовий режим регулювання обтяжень рухомого майна, встановлених з метою забезпечення виконання зобов'язань, а також правовий режим виникнення, оприлюднення та реалізації інших прав юридичних і фізичних осіб стосовно рухомого майна. Зокрема, згідно зі ст. 24 цього Закону звернення стягнення на предмет забезпечувального обтяження здійснюється на підставі рішення суду в порядку, встановленому законом, або в позасудовому порядку згідно із цим Законом.

Використання позасудових способів звернення стягнення на предмет забезпечувального обтяження не позбавляє права боржника, обтяжувача або третіх осіб звернутися до суду. Обтяжувач, який ініціює звернення стягнення на предмет забезпечувального обтяження, зобов'язаний до початку процедури звернення стягнення зареєструвати в Державному реєстрі відомості про звернення стягнення на предмет обтяження.

Реалізація предмета забезпечувального обтяження за рішенням суду передбачена ст. 25 вказаного Закону. Обтяжувач, який звертається до суду з вимогою звернути стягнення на предмет забезпечувального обтяження, зобов'язаний до моменту подання відповідного позову до суду письмово повідомити всіх обтяжувачів, на користь яких встановлено зареєстроване обтяження цього ж рухомого майна, про початок судового провадження у справі про звернення стягнення на предмет забезпечувального обтяження.

У разі задоволення судом позову про звернення стягнення на предмет забезпечувального обтяження в рішенні суду зазначаються:

1) загальний розмір вимог та всі його складові, що підлягають сплаті обтяжувачу з вартості предмета забезпечувального обтяження;

2) опис рухомого майна, за рахунок якого підлягають задоволенню вимоги обтяжувача;

3) заходи щодо забезпечення збереження предмета забезпечувального обтяження або передачі його в управління на період до його реалізації, якщо такі необхідні;

4) спосіб реалізації предмета забезпечувального обтяження шляхом проведення публічних торгів або із застосуванням однієї з процедур, передбачених ст. 26 цього Закону;

5) пріоритет та розмір вимог інших обтяжувачів, на користь яких встановлено зареєстроване обтяження, які підлягають задоволенню з вартості предмета забезпечувального обтяження;

6) початкова ціна предмета забезпечувального обтяження для його подальшої реалізації на публічних торгах у порядку виконавчого провадження.

Якщо інше не передбачено рішенням суду, реалізація предмета забезпечувального обтяження проводиться шляхом його продажу на публічних торгах у порядку, встановленому законом.

Боржник вправі до дня продажу предмета забезпечувального обтяження на публічних торгах повністю виконати забезпечену обтяженням вимогу обтяжувача разом з відшкодуванням витрат, понесених обтяжувачем у зв'язку з пред'явленням вимоги і підготовкою до проведення публічних торгів. Таке виконання є підставою для припинення реалізації предмета забезпечувального обтяження на публічних торгах.

Ст. 26 цього закону визначає позасудові способи звернення стягнення на предмет забезпечувального обтяження. А саме, обтяжувач має право на власний розсуд обрати один із таких позасудових способів звернення стягнення на предмет забезпечувального обтяження:

1) передача рухомого майна, що є предметом забезпечувального обтяження, у власність обтяжувача в рахунок виконання забезпеченого обтяженням зобов'язання в порядку, встановленому цим Законом;

2) продаж обтяжувачем предмета забезпечувального обтяження шляхом укладення договору купівлі-продажу з іншою особою-покупцем або на публічних торгах;

3) відступлення обтяжувачу права задоволення забезпеченої обтяженням вимоги у разі, якщо предметом забезпечувального обтяження є право грошової вимоги;

4) переказ обтяжувачу відповідної грошової суми, у тому числі в порядку договірної списання, у разі, якщо предметом забезпечувального обтяження є гроші або цінні папери.

У разі звернення стягнення на рухоме майно, яке є предметом декількох обтяжень, переважне право на проведення процедури звернення стягнення належить обтяжувачу з вищим пріоритетом. Якщо процедура звернення стягнення ініціюється обтяжувачем з нижчим пріоритетом, обтяжувач з вищим пріоритетом вправі протягом 30 днів з дня її ініціювання на підставі письмової вимоги припинити таке звернення стягнення обтяжувачем з нижчим пріоритетом та розпочати власну процедуру звернення стягнення.

34.3. Вирішення справ господарським судом

Підприємства, установи, організації, інші юридичні особи (у тому числі іноземні), громадяни, які здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи і в установленому порядку набули статусу суб'єкта підприємницької діяльності, мають право звертатися до господарського суду згідно з установленою підвідомчістю господарських справ за захистом своїх порушених або оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів.

У випадках, передбачених законодавчими актами України, до господарського суду мають право також звертатися державні та інші органи, громадяни, що не є суб'єктами підприємницької діяльності.

Правові засади здійснення діяльності господарськими судами визначаються Законом України «Про судоустрій України» від 7 лютого 2002 р. та Господарським процесуальним кодексом від 6 листопада 1991 р.

Систему господарських судів становлять місцеві господарські суди, якими є господарські суди Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя, апеляційні господарські суди, які утворені в апеляційних округах відповідно до Указу Президента України від 11 липня 2001 р. № 511 «Про утворення апеляційних господарських судів та затвердження мережі господарських судів України», та Вищий господарський суд України.

Для визначення підвідомчості та підсудності важливими є також Рекомендації президії Вищого господарського суду України «Про деякі питання підвідомчості і підсудності справ господарським судам» від 27.06.2007 № 04-5/120, а також «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин (Рекомендації президії Вищого господарського суду України» від 28.12.2007 № 04-5/14).

34.4. Третейський суд у спрах суб'єктів господарської діяльності. Порядок виконання судових рішень

Якщо господарські суди належать до судової гілки влади і є державним органом, то в країні існують також спеціалізовані недержавні установи, які можуть за згодою сторін, між якими виникла суперечка, останню вирішити. Насамперед це третейські суди.

Сьогодні в Україні діяльність третейських судів з розгляду господарських спорів між юридичними особами регулюється Законом України від 11 травня 2004 р. № 1701-IV «Про третейські суди» (далі – Закон № 1701-IV).

Практична реалізація питань третейського судочинства відображена в Узагальненні судової практики Верховного Суду України від 11.02.2009 р. «Практика застосування судами Закону України «Про третейські суди», в рекомендаціях президії Вищого господарського суду України від 11.04.2005 р. № 04-5/639 «Про деякі питання практики застосування господарськими судами Закону України «Про третейські суди», в інформаційному листі Вищого господарського суду України 02.04.2009 № 01-08/194 тощо. До того ж посилення на можливість вирішення господарських та цивільних спорів у третейському суді містяться в більш ніж тридцяти нормативно-правових актах України, серед яких Цивільний процесуальний кодекс України, Господарський процесуальний кодекс України, закони України «Про заставу», «Про зовнішньоекономічну діяльність» та ін.

Проблеми, пов'язані з діяльністю третейських судів в Україні, є об'єктом численних дискусій, в яких обговорюються питання як теоретичного, так і практичного характеру. З одного боку, інститут третейського розгляду спорів, як і наявність інших альтернативних способів вирішення правових суперечок, – ознака розвинутого демократичного суспільства, та є досить ефективним і прогресивним, оскільки дає змогу особам уникнути деяких недоліків, притаманних державному судочинству. Він також сприяє зменшенню навантаження на суди. Цей інститут має багатовікову історію і поширений практично в усіх країнах світу.

З іншого боку, в Україні внаслідок недосконалості законодавчої бази впровадження і діяльність третейських судів не лише не дає позитивних результатів, але й призводить до виникнення значних ускладнень і проблем. Причому не можна стверджувати, що ці проблеми належать до сфери суто третейського розгляду справ. Оскільки питання виконання та оскарження рішення третейського суду нерозривно пов'язані з відповідним зверненням до державного суду, практично всі проблеми, пов'язані з третейським розглядом справ, стають актуальними і для су-

дів. Крім того, до них додаються також проблеми, що виникають при здійсненні судами своїх власних функцій.

Відповідно до положень Закону від 11 травня 2004 р. № 1701-IV «Про третейські суди» (далі – Закон № 1701-IV) державними судами розглядається дві основні категорії справ, що безпосередньо пов'язані з діяльністю третейських судів: 1) справи про видачу виконавчого документа на рішення третейського суду; 2) справи про скасування рішення третейського суду. Процесуальним законодавством не регламентовано порядок розгляду таких справ, що, зокрема, призводить до неоднакової судової практики.

Основна причина виникнення проблем у зазначеній сфері є недосконалість законодавства, що регламентує діяльність третейських судів та їх взаємодію із судами та іншими державними органами, насамперед Закону № 1701-IV. Справа в тому, що низка положень цього Закону внаслідок їх юридично-технічної недосконалості не узгоджується з положеннями інших законодавчих актів (зокрема з положеннями Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК) та Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК), що призводить до складних системних колізій, вирішувати які доводиться саме судам. Крім того, у чинному законодавстві з питань, пов'язаних з діяльністю третейських судів, наявна велика кількість прогалин, які на сьогодні вже виявлені завдяки напрацьованій практиці. Наявність колізій і прогалин неминуче призводить до неоднакової практики вирішення спорів, у першу чергу судами, що негативно позначається на рівні захисту прав осіб, а також створює ґрунт для численних зловживань.

Слід відзначити, що низку змін до чинного законодавства було внесено Законом від 5 березня 2009 р. № 1076-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності третейських судів та виконання рішень третейських судів». Цим Законом, зокрема, вилучено деякі категорії справ з компетенції третейських судів, встановлено додаткові вимоги до третейської угоди, внесено зміни щодо правил визначення компетентного суду, врегульовано питання про преюдиційність рішення третейського суду, розширено переліки підстав для скасування рішення третейського суду та для відмови у видачі виконавчого документа на рішення третейського суду, а також вирішено питання про захист прав осіб, які не були стороною третейського розгляду, якщо третейський суд вирішив питання про їх права і обов'язки. Велику кількість проблем та зловживань породжує діяльність третейських судів при вирішенні конкретних спорів (арбітражів *ad hoc*), що можуть утворюватися згідно з ч. 1 ст. 7 Закону № 1701-IV.

На відміну від постійно діючих третейських судів, для яких законом передбачено необхідність реєстрації (що автоматично означає на-

явність юридичної адреси, подання відомостей про особовий склад постійно діючого третейського суду, зміст його регламенту тощо), всі питання створення та діяльності суду *ad hoc* регламентуються виключно третейською угодою, до якої також не встановлено спеціальних вимог. Таким чином, суди *ad hoc* часто функціонують фактично поза межами ефективного правового регулювання їх діяльності, що закономірно призводить до зловживань.

Третейська угода є підставою для передачі спору на розгляд третейського суду, а в деяких випадках – і підставою для створення та діяльності такого суду. Таким чином, належність форми і змісту третейської угоди, наявність у ній всіх істотних умов, передбачених законом, є первинною та обов'язковою умовою правомірності третейського розгляду, а відтак – і третейського рішення.

Вбачається, що розглядаючи будь-яке питання, пов'язане з діяльністю третейського суду, суду перш за все необхідно перевірити наявність укладеної сторонами належним чином третейської угоди, відповідність її форми та змісту встановленим вимогам. Відповідно до положень ст. 5 Закону № 1701-IV спір може бути переданий на розгляд третейського суду за наявності між сторонами третейської угоди, яка відповідає вимогам цього Закону. Однак слід наголосити на тому, що третейська угода є різновидом цивільно-правового правочину, тому вона має відповідати також вимогам, встановленим цивільним законодавством. Невідповідність третейської угоди вимогам цивільного законодавства дає підстави вважати таку третейську угоду нікчемною на підставі ст. 228 ЦК, згідно з ч. 1 якої правочин вважається таким, що порушує публічний порядок, якщо він був спрямований на порушення конституційних прав і свобод людини і громадянина, знищення, пошкодження майна фізичної або юридичної особи, держави, АР Крим, територіальної громади, незаконне заволодіння ним. Судам також слід звернути увагу на положення ст. 203 ЦК, якою встановлено загальні вимоги, додержання яких є необхідним для чинності правочину.

Щодо обов'язковості виконання рішення третейського суду було зроблено висновок Конституційним Судом України у п. 4 Рішення від 10 січня 2008 р. № 1-РП/2008 (справа про завдання третейського суду), в якому зазначено, що відповідно до Закону № 1701-IV третейські суди приймають рішення тільки від свого імені (ст. 46 цього Закону), а самі ці рішення, ухвалені в межах чинного законодавства, є обов'язковими лише для сторін спорів.

Відповідно до цих висновків Законом від 5 березня 2009 р. № 1076-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності третейських судів та виконання рішень третейських судів» перелік підстав для відмови у видачі виконавчого документа на рішення

третейського суду доповнено п. 9, згідно з яким підставою такої відмови є вирішення третейським судом питання про права і обов'язки осіб, які не брали участь у справі.

Відмова у видачі виконавчого документа на рішення третейського суду.

Підстави відмови у видачі виконавчого документа встановлено ч. 6 ст. 56 Закону 1701-IV. Так, компетентний суд відмовляє в задоволенні заяви про видачу виконавчого документа, якщо:

1) на день прийняття рішення за заявою про видачу виконавчого документа рішення третейського суду скасовано компетентним судом;

2) справа, з якої прийнято рішення третейського суду, не підвідома третейському суду відповідно до закону;

3) пропущено встановлений цією статтею строк для звернення за видачею виконавчого документа, а причини його пропуску не визнані судом поважними;

4) рішення третейського суду прийнято у спорі, не передбаченому третейською угодою, або цим рішенням вирішені питання, які виходять за межі третейської угоди. Якщо рішенням третейського суду вирішені питання, які виходять за межі третейської угоди, то скасовано може бути лише ту частину рішення, що стосується питань, які виходять за межі третейської угоди;

5) третейська угода визнана недійсною компетентним судом;

6) склад третейського суду, яким прийнято рішення, не відповідає вимогам статей 16–19 цього Закону;

рішення третейського суду містить способи захисту прав та охоронюваних інтересів, які не передбачені законами України;

8) постійно діючий третейський суд не надав на вимогу компетентного суду відповідну справу;

9) третейський суд вирішив питання про права і обов'язки осіб, які не брали участь у справі.

5 березня 2009 р. набув чинності Закон від № 1076-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності третейських судів та виконання рішень третейських судів», положеннями якого встановлено, що місцем проведення третейського розгляду справи у постійно діючому третейському суді є місцезнаходження цього третейського суду. Місце проведення третейського розгляду справи у третейському суді для вирішення конкретного спору визначається третейською угодою.

Зі змісту ст. 51 Закону № 1701-IV (в системному аналізі зі статтями 2, 3 цього Закону і визначенням терміна «сторони третейського розгляду»), – питаннями, що виходять як за межі третейської угоди, так і за межі самого рішення третейського суду, слід вважати, зокрема, питан-

ня прав та обов'язків інших осіб, які не є сторонами, що передали спір на вирішення третейського суду, оскільки у межах рішення третейського суду можливо вирішувати лише питання, що стосуються виключно сторін третейського розгляду. Залучення до справи зацікавленої особи як третьої особи не надає такій особі прав сторони третейського розгляду.

Таким чином, рішенням третейського суду вирішені питання за вищевказаними межами, що є порушенням Закону № 1701-IV і безумовною підставою для скасування рішення третейського суду.

Відповідно до п. 1 ст. 6 та 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) кожен при вирішенні питання щодо його цивільних прав та обов'язків має право на справедливий і відкритий розгляд упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, створеним відповідно до закону.

Кожен, чий права і свободи, викладені в цій Конвенції, порушуються, має право на ефективний засіб правового захисту у відповідному національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження.

Право на судовий захист передбачається ст. 55 Конституції України, ст. 3 ЦПК, ст. 6 Кодексу адміністративного судочинства України.

Відповідно до ст. 12 Господарського процесуального кодексу України третейські суди, разом з господарським судом, правомочні розглядати будь-які економічні спори, підвідомчі господарському суду, за винятком спорів про визнання недійсними актів органів державної влади, а також суперечок, що виникають під час укладання, зміни і виконання господарських договорів, пов'язаних із задоволенням державних потреб. Крім того, третейському суду не підвідомчі також справи про банкрутство, а також сімейні трудові спори.

Найвідомішими центрами з третейського розгляду внутрішньо-економічних спорів є Третейський суд при Київській третейській палаті, Міжрегіональний третейський суд України при Асоціації третейських судів України, Третейський суд при Київській торгово-промисловій палаті.

До міжнародного комерційного арбітражу відповідно до Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» від 24.02.1994 можуть за угодою сторін передаватися:

- спори з договірних та інших цивільно-правових відносин, що виникають під час здійснення зовнішньоторговельних та інших видів міжнародних економічних зв'язків, якщо комерційне підприємство хоча б однієї зі сторін знаходиться за кордоном,

- спори підприємств з іноземними інвестиціями і міжнародних об'єднань та організацій, створених на території України, між собою,

- спори між їх учасниками, а також їх спори з іншими суб'єктами права України.

В Україні постійно діючими арбітражними установами є Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті України та Міжнародна морська комісія при Торгово-промисловій палаті України.

Крім того, останнім часом в Україні все більше поширюються альтернативні способи розв'язання конфліктів. До таких способів відносять посередництво (медіація), фасилітацію, міні-суди, приватний арбітраж та ін.

Зрозуміло, що винесення рішення компетентним органом ще не є гарантією свідомого виконання свого обов'язку правопорушником. Саме з метою примусити виконувати свої обов'язки в Україні діє спеціалізований інститут – державна виконавча служба, правовий статус якої визначений відповідним Законом України «Про державну виконавчу службу» від 24 березня 1998 р.

Державна виконавча служба входить до системи органів Міністерства юстиції України і здійснює виконання рішень судів та інших органів відповідно до законів України. Отже, у разі відмови порушника від добровільного виконання свого обов'язку, підтвердженого рішенням компетентного органу, суб'єкт господарювання повинен звернутися саме до виконавчої служби.

Органами державної виконавчої служби є:

– Департамент державної виконавчої служби Міністерства юстиції України;

– відділи державної виконавчої служби Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, обласних, Київського та Севастопольського міських управлінь юстиції;

– районні, міські (міст обласного значення), районні у містах відділи державної виконавчої служби відповідних управлінь юстиції.

Базовим законодавчим актом, який визначає процедуру здійснення виконавчих дій, є Закон України «Про виконавче провадження» від 21 квітня 1999 р. Його положення деталізують норми Інструкції про проведення виконавчих дій, затвердженої наказом Міністерства юстиції № 74/5 від 15 грудня 1999 р.

Крім цього, особливі процедури визнання і виконання рішень іноземних судів на території України визначаються відповідним законом від 29 листопада 2001 р.

Питання для самостійного вивчення

1. Суб'єкти кримінальної відповідальності у новелах законодавства в Україні.
2. Презумпція винуватості у господарській сфері.

3. Випадки, коли перевізник повинен доводити свою невинуватість.

4. Законодавче закріплення форс-мажору.

5. Особливості застосування відшкодування збитків та стягнення штрафних санкцій за ЦК України та ГК України.

6. Судова практика щодо визначення розміру та стягнення збитків за підлив ділової репутації.

7. Обов'язковість досудового врегулювання спорів згідно з рішенням Конституційного суду України.

☑ Тести для поточного контролю

34.1. Що таке арбітражна угода за чинним законодавством України?

- угода сторін про призначення арбітрів;
- угода сторін про передачу до арбітражу (третейського суду) всіх або певних спорів;
- клопотання сторін про припинення провадження по справі;
- угода про припинення провадження по справі за згодою сторін.

34.2. Господарському суду підвідомчі:

- справи за заявою органів Антимонопольного комітету України;
- спори, що виникають при погодженні стандартів;
- спори, що виникають у зв'язку зі створенням чи ліквідацією промислово-фінансових груп;
- спори, що виникають у зв'язку з порушенням прав споживачів.

34.3. Спори, що виникають при виконанні господарських договорів, розглядаються господарським судом за місцезнаходженням:

- позивача;
- відповідача;
- сторони, що виконує відповідне зобов'язання.

34.4. Трудовий спір підвідомчий:

- місцевому суду;
- господарському суду;
- адміністративному суду;
- третейському суду.

34.5. Спори, що впливають з виконання господарського договору, вирішуються:

- місцевим судом;
- господарським судом;
- арбітражним судом;
- торгово-промисловою палатою України.

34.6. Обов'язкове досудове врегулювання передбачено для:

- спорів про укладення господарських договорів;
- спорів, що випливають з договорів перевезення;
- справ про банкрутство;
- спорів щодо укладання зміни та розірвання договорів оренди державного майна.

34.7. Спір про виконання договору поставки між підприємством і громадянином-підприємцем підвідомчий:

- місцевому суду;
- господарському суду;
- адміністративному суду;
- торгово-промисловій палаті України.

34.8. Спір про захист порушених прав споживачів підвідомчий:

- місцевому суду;
- господарському суду;
- адміністративному суду;
- місцевій раді.

34.9. У разі відсутності підстав для відмови в прийнятті позовної заяви суддя господарського суду виносить ухвалу про порушення провадження у справі:

- не пізніше 5 днів з дня її надходження;
- не пізніше 3 днів з дня її надходження;
- протягом 20 днів з дня її надходження;
- протягом 10-денного строку.

34.10. Корпоративні спори підлягають розгляду у:

- місцевому суді;
- господарському суді;
- адміністративному суді;
- місцевій раді.

34.11. Касаційною інстанцією для господарських судів є:

- Вищий господарський суд України;
- Верховний суд України;
- Міжнародний комерційний арбітраж.

34.12. Яку відповідальність несе засновник товариства з обмеженою відповідальністю в разі банкрутства:

- акціями, які він придбав протягом року;
- власним майном;
- часткою грошових вкладень в це товариство.

ТЕМА 35. ПРИПИНЕННЯ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

- 35.1. Підстави припинення суб'єктів господарювання. *Форми реорганізації: виділення, поділ, перетворення, приєднання, злиття.*
- 35.2. Державна реєстрація припинення юридичної особи.
- 35.3. Зняття з обліку в органах державної податкової служби.
- 35.4. Зняття з обліку в органах Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття та тимчасової втрати працездатності.
- 35.5. Порядок закриття рахунків в установах банку.
- 35.6. Державна реєстрація припинення діяльності фізичної особи–підприємця.

35.1. Підстави припинення суб'єктів господарювання. Форми реорганізації: виділення, поділ, перетворення, приєднання, злиття

Припинення суб'єктів господарювання (фізичних та юридичних осіб) регламентується, насамперед, Законом України від 15 травня 2003 р. № 755-IV «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» (далі – Закон про держреєстрацію) та іншими підзаконними актами.

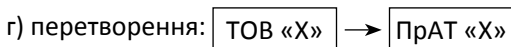
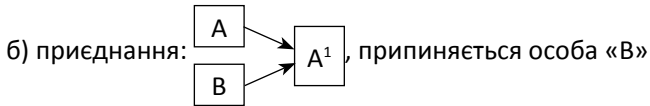
На відміну від законів та нормативних актів, що регулювали порядок державної реєстрації до набуття чинності Законом про держреєстрацію, останній не містить поняття «скасування державної реєстрації». Натомість зазначений Закон містить термін «державна реєстрація припинення юридичної особи» (щодо юридичної особи) та «державна реєстрація припинення підприємницької діяльності фізичної особи–підприємця» (щодо фізичної особи).

Відповідно до ст. 33 Закону про держреєстрацію «юридична особа припиняється в результаті передання всього свого майна, прав та обов'язків іншим юридичним особам – правонаступникам у результаті злиття, приєднання, поділу, перетворення (реорганізації) або в результаті ліквідації за рішенням, прийнятим засновниками (учасниками) юридичної особи або уповноваженим ними органом, за судовим рішенням або за рішенням органу державної влади, прийнятим у випадках, передбачених законом».

Тобто **підставами** для припинення суб'єкта господарської діяльності є:

- 1) правонаступництво в результаті реорганізації.**

Формами реорганізації є:

д) виділення – єдина форма реорганізації, яка не припиняє суб'єкта господарювання, створюючи при цьому новий суб'єкт.

2) ліквідація за рішенням:

- засновників (учасників) юридичної особи;
- уповноваженого учасниками юридичної особи органу;
- суду (господарського суду);
- органу державної влади (наприклад, у разі ліквідації суб'єкта господарювання державної форми власності).

Юридична особа є такою, що припинилася, з дати внесення до Єдиного державного реєстру запису про державну реєстрацію припинення юридичної особи.

Державна реєстрація припинення юридичної особи та підприємницької діяльності фізичної особи здійснюється органом державної реєстрації шляхом виключення його з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців (це автоматизована система збирання, накопичення, захисту, обліку та надання інформації про юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців) (далі – Єдиний державний реєстр).

Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» передбачає окремий порядок для державної реєстрації припинення юридичної особи та державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи-підприємця», що регулюється, відповідно, розділами 4 та 6 Закону.

35.2. Державна реєстрація припинення юридичної особи

Залежно від форм припинення юридичної особи (реорганізації чи ліквідації) Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» визначає окремий порядок для проведення державної реєстрації припинення юридичної особи.

Відповідно до ст. 36 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» для проведення державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її ліквідації голова ліквідаційної комісії або уповноважена ним особа після закінчення процедури ліквідації, яка передбачена законом, але не раніше двох місяців з дати публікації повідомлення у спеціалізованому друкованому засобі масової інформації, повинен подати (надіслати рекомендованим листом з описом вкладення) державному реєстратору такі документи:

- заповнену реєстраційну картку на проведення державної реєстрації припинення юридичної особи у зв'язку з ліквідацією;
- свідоцтво про державну реєстрацію юридичної особи;
- оригінал установчих документів;
- акт ліквідаційної комісії з ліквідаційним балансом, який затверджено рішенням засновників (учасників) або уповноваженого ними органу;
- довідку відповідного органу державної податкової служби про зняття юридичної особи з обліку як платника податків;
- довідку відповідного органу Пенсійного фонду України про зняття з обліку;
- довідки відповідних органів фондів соціального страхування про зняття з обліку;
- довідку архівної установи про прийняття документів, які відповідно до законодавства підлягають довгостроковому зберіганню.

Крім документів, які передбачені ст. 36 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців», додатково подається висновок аудитора щодо достовірності та повноти ліквідаційного балансу.

Підписи на ліквідаційному балансі повинні бути нотаріально посвідчені. Державний реєстратор повинен внести до Єдиного державного реєстру запис про проведення державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її ліквідації. Дата внесення до Єдиного державного реєстру запису про проведення державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її ліквідації є датою державної реєстрації припинення юридичної особи.

Строк державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її ліквідації не повинен перевищувати **трьох робочих днів** з

дати надходження документів для проведення державної реєстрації припинення юридичної особи.

Державний реєстратор не пізніше наступного робочого дня з дати державної реєстрації припинення юридичної особи повинен видати (надіслати рекомендованим листом з описом вкладення) голові ліквідаційної комісії або уповноваженій ним особі один примірник оригіналу установчих документів і свідоцтво про державну реєстрацію юридичної особи, які мають спеціальну відмітку про державну реєстрацію припинення юридичної особи. Така відмітка робиться державним реєстратором також на примірнику оригіналу установчих документів юридичної особи, який залишається у реєстраційній справі.

Ст. 37 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» визначає порядок проведення державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті злиття, приєднання, поділу або перетворення (реорганізації). Для проведення державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті злиття, приєднання, поділу або перетворення голова комісії з припинення або уповноважена ним особа після закінчення процедури припинення, яка передбачена законом, але не раніше двох місяців з дати публікації повідомлення у спеціалізованому друкованому засобі масової інформації, повинні подати особисто (надіслати рекомендованим листом з описом вкладення) державному реєстратору такі документи:

- заповнену реєстраційну картку на проведення державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті злиття, приєднання, поділу або перетворення;

- свідоцтво про державну реєстрацію юридичної особи;

- оригінал установчих документів;

- нотаріально посвідчену копію передавального акта, якщо припинення здійснюється в результаті злиття, приєднання або перетворення, або нотаріально посвідчену копію розподільчого балансу, якщо припинення здійснюється у разі поділу;

- довідку архівної установи про прийняття документів, які відповідно до законодавства підлягають довгостроковому зберіганню;

- документ про узгодження плану реорганізації з органом державної податкової служби;

- довідку відповідного органу державної податкової служби про зняття юридичної особи з обліку як платника податків;

- довідку відповідного органу Пенсійного фонду України про зняття з обліку;

- довідки відповідних органів фондів соціального страхування про зняття з обліку.

У випадках, що встановлені законом, крім зазначених документів, додатково подається висновок аудитора щодо достовірності та повноти передавального акта або розподільчого балансу.

У разі державної реєстрації *припинення юридичної особи в результаті перетворення* державному реєстратору подаються лише:

- заповнена реєстраційна картка на проведення державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті перетворення;
- свідоцтво про державну реєстрацію юридичної особи;
- оригінал установчих документів;
- нотаріально посвідчену копію передавального акта.

Державна реєстрація юридичної особи, яка утворена в результаті перетворення, здійснюється у порядку, який встановлено ст. 24–27 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців». При перетворенні юридичної особи до неї не застосовуються обмеження, встановлені ч. 2 ст. 35 Закону. Перетворення вважається завершеним з моменту державної реєстрації новоутвореної юридичної особи та державної реєстрації припинення юридичної особи, що припиняється у результаті перетворення.

Зміни до установчих документів юридичної особи, що не припиняється в результаті приєднання, підлягають державній реєстрації після державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті приєднання у порядку, встановленому ст. 29 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців». Приєднання вважається завершеним з моменту державної реєстрації таких змін до установчих документів та державної реєстрації припинення юридичних осіб, що припиняються в результаті приєднання.

Державна реєстрація юридичної особи, яка утворена в результаті злиття або поділу, здійснюється у порядку, встановленому ст. 24–27 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців».

Злиття вважається завершеним з моменту державної реєстрації новоутвореної юридичної особи та державної реєстрації припинення юридичних осіб.

Поділ вважається завершеним з моменту державної реєстрації новоутворених юридичних осіб та державної реєстрації припинення юридичної особи.

Відповідно до ч. 9 ст. 37 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» за відсутності підстав, передбачених ч. 7 ст. 37 Закону, для залишення документів, які подані для проведення державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її реорганізації, без розгляду державний реєстратор повинен внести до Єдиного державного реєстру запис про проведення держав-

ної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її реорганізації. Дата внесення до Єдиного державного реєстру запису про проведення державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її реорганізації є датою державної реєстрації припинення юридичної особи.

Строк державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її реорганізації не повинен перевищувати три робочих дні з дати надходження документів для проведення державної реєстрації припинення юридичної особи.

Державний реєстратор не пізніше наступного робочого дня з дати державної реєстрації припинення юридичної особи повинен видати (надіслати рекомендованим листом з описом вкладення) голові комісії з припинення або уповноваженій ним особі один примірник оригіналу установчих документів і свідоцтво про державну реєстрацію юридичної особи, які мають спеціальну відмітку про державну реєстрацію припинення юридичної особи. Така відмітка робиться державним реєстратором також на примірнику оригіналу установчих документів юридичної особи, який залишається у реєстраційній справі.

35.3. Зняття з обліку в органах державної податкової служби

Порядок зняття юридичної особи з податкового обліку визначений Інструкцією про порядок обліку платників податків, затв. Наказом Державної податкової адміністрації України від 19 лютого 1998 р. № 80 (в редакції наказу від 17 листопада 1998 р. № 552). Але після набрання чинності новим Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» при приведенні у відповідність до зазначеного Закону цієї Інструкції до неї не було внесено ряд змін, в результаті чого в останній міститься ряд неузгодженостей. Так, зокрема, Інструкцією не визначений порядок зняття з обліку в органах державної податкової служби юридичних осіб, які припиняються шляхом реорганізації. Чітко визначений лише порядок зняття із обліку юридичних осіб, що припиняються в результаті ліквідації. Тому при знятті з обліку юридичній особі, яка припиняється шляхом реорганізації, слід керуватися порядком, що застосовується при припиненні юридичної особи шляхом ліквідації, але з урахуванням особливостей процедури реорганізації (відсутністю ліквідаційної комісії, відсутністю ліквідаційного балансу тощо). Але не слід забувати, що при реорганізації суб'єкта господарювання правонаступнику необхідно здійснити нову реєстрацію в органах податкової служби в порядку, визначеному п. 7 Інструкції.

Зняття з обліку юридичної особи, що припиняється шляхом ліквідації, відбувається таким чином. Ліквідаційна комісія відповідно до п. 8 Інструкції про порядок обліку платників податків у 3-денний термін з дати прийняття власником або уповноваженим ним органом рішення про ліквідацію зобов'язана подати в орган державної податкової служби, в якому платник податків перебуває на обліку, такі документи:

- заяву про зняття з обліку платника податків за формою № 8-ОПП (для юридичних осіб), дата якої фіксується в журналі;
- оригінал довідки за формою № 4-ОПП (довідка про взяття на облік платника податків);
- копію розпорядчого документа (рішення) власника або органу, уповноваженого на те засновницькими документами, про ліквідацію;
- копію розпорядчого документа про утворення ліквідаційної комісії;
- ліквідаційну картку органів державної статистики (для кожної філії за наявності у платника податків – юридичної особи філій).

У разі прийняття судом або господарським судом рішення про ліквідацію він повідомляє про це відповідний податковий орган у встановленому законом порядку.

У 10-денний термін з дня подання заяви ліквідаційна комісія має скласти ліквідаційний баланс у формі річного звіту (на дату прийняття рішення про ліквідацію) та подати його для перевірки органу державної податкової служби. При одержанні органами державної податкової служби від платника податків заяви за ф. № 8, а також на підставі інформації про порушення справи про банкрутство платника податків або звернення до суду чи господарського суду з питання скасування державної реєстрації органом державної податкової служби у місячний термін приймається рішення про проведення документальної перевірки таких платників. На підставі цього рішення відповідні підрозділи розпочинають перевірку юридичної особи, в тому числі представництв, філій та інших відокремлених підрозділів юридичної особи.

Після проведеної перевірки платника податків у разі встановлення факту відсутності заборгованості перед бюджетами орган державної податкової служби знімає його з обліку. Зняття з обліку платника податків в органах державної податкової служби проводиться за наявності повідомлення від установи банку про закриття такому платнику рахунків. Після завершення процедури зняття з обліку орган державної податкової служби складає довідку про зняття з обліку платника податків за ф. № 12-ОПП, яку надсилає до органів державної реєстрації або органу, що здійснив реєстрацію.

Якщо після проведеної перевірки платника податків встановлено факт заборгованості його перед бюджетами, орган державної податко-

вої служби не знімає його з обліку, а підрозділи обліку та звітності складають повідомлення про наявність обов'язків зі сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) і надсилають його ліквідаційній комісії. Зазначене повідомлення дозволяється видавати платнику податків для пред'явлення у відповідні органи.

Підприємства-банкрути знімаються з обліку після затвердження ліквідаційного балансу ухвалою господарського суду, прийняття судом рішення про ліквідацію такого підприємства та визнання податкового боргу безнадійним у такому ж самому порядку.

Зняття з обліку платника податків фіксується в журналі, а відмітка про його зняття з обліку вводиться в районний рівень Єдиного банку даних про платників податків – юридичних осіб.

Після надання всіх необхідних документів податковому органу юридична особа звертається до установ банку з проханням про закриття рахунків.

35.4. Зняття з обліку в органах Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття та тимчасової втрати працездатності

Порядок зняття суб'єктів господарювання, що припиняються, із обліку в органах, які отримують платежі на загальнообов'язкове державне соціальне страхування **на випадок безробіття** відповідно регламентується Інструкцією про порядок обчислення і сплати внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття та обліку їх надходження до Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, затв. наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 18 грудня 2000 р. № 339.

Пункт 3.7 Інструкції регулює порядок зняття з обліку юридичної особи у разі її реорганізації. Так, у разі прийняття рішення про реорганізацію юридичної особи останній (власник чи уповноважена на те особа) зобов'язаний у 10-денний термін з моменту настання цієї зміни подати до відповідного центру зайнятості заяву про зняття з обліку. Працівниками центру зайнятості у 10-денний строк після отримання заяви про зняття з обліку здійснюється документальна перевірка правильності розрахунків роботодавця, за результатами якої складається акт у двох примірниках. Якщо роботодавець має недоїмку зі сплати страхових внесків, то йому нараховуються пеня, штраф відповідно до чинного законодавства. У 15-денний строк проводяться повні розрахунки із сплати недоїмки, пені, штрафу на підставі акта.

У разі зняття із обліку юридичної особи, що припиняється у зв'язку з її ліквідацією, останній зобов'язаний у 10-денний термін із дня прийняття рішення про ліквідацію (заява (рішення) власника (власників) або уповноваженого ним (ними) органу чи рішення господарського суду) подати до центру зайнятості заяву про зняття з обліку (п. 3.9 Інструкції). При ліквідації підприємство зобов'язане провести повний розрахунок з Фондом загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття на день ліквідації.

Якщо підприємство, яке ліквідується, має заборгованість з виплати заробітної плати, у тому числі і нарахованої за останній звітний місяць, а строк внесення страхових внесків ще не настав, то ліквідаційна комісія зобов'язана включити належну до сплати суму коштів до ліквідаційного балансу підприємства і оформити це надходження окремим актом. В акті зазначається сума належних платежів і дата їх внесення, яка не може бути пізнішою від дати, встановленої підприємством для її виплати до ліквідації. Копії акта, підписаного ліквідаційною комісією, подаються до центру зайнятості за місцем реєстрації платника, що підлягає ліквідації.

Отримавши зазначені документи, центри зайнятості у 15-денний строк здійснюють документальну перевірку щодо повноти сплати страхових внесків.

На підставі документів, поданих до центрів зайнятості, щодо реорганізації та ліквідації юридичної особи, а також після остаточного погашення боргів зі сплати страхових внесків до Фонду, роботодавець (юридична особа) знімається з обліку. Його реєстраційний номер у подальшому не використовується, а його платежі враховуються в базі даних до кінця поточного року. Справа юридичної особи зберігається відповідним державним органом протягом 3-х років.

Зняття з обліку в органах Фонду соціального страхування **з тимчасової втрати працездатності**. Відповідно до абз. 7 ч. 1 ст. 23 Закону України від 18 січня 2001 р. № 2240-III «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням» у разі ліквідації, реорганізації юридичної особи страхувальник зобов'язаний провести повний розрахунок щодо сплати страхових внесків до Фонду по день ліквідації, реорганізації та звернутися за місцем його реєстрації як платника страхових внесків для зняття з обліку. Відповідно до ч. 8 ст. 27 Закону юридична особа зобов'язана надати виконавчій дирекції відділення Фонду відомості щодо ліквідації або реорганізації підприємства, установи, організації в 10-денний строк з дня прийняття відповідного рішення.

Крім того, відповідно до ч. 3 ст. 45 Закону України від 23 вересня 1999 р. № 1105-XIV «Про загальнообов'язкове державне соціальне стра-

хування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» роботодавець (юридична особа) як страхувальник зобов'язаний поінформувати робочий орган виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків не пізніше як за два місяці про ліквідацію підприємства.

Зняття з обліку в органах Пенсійного фонду України. Закон України від 9 липня 2003 р. № 1058-IV «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» передбачає обов'язковість щодо повідомлення страхувальником територіальних органів Пенсійного фонду про ліквідацію чи реорганізацію підприємства, установи, організації у 10-денний термін із дня прийняття відповідного рішення (ч. 11 ст. 17).

Порядок зняття з обліку в органах Пенсійного фонду України регулюється Інструкцією про порядок обчислення і сплати страхувальниками та застрахованими особами внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування до Пенсійного фонду України, затв. постановою правління Пенсійного фонду України від 19 грудня 2003 р. № 21-1. Але, як і всі інші нормативні акти, ця Інструкція не містить окремого порядку для зняття із обліку суб'єктів господарювання, які ліквідуються та припиняються шляхом реорганізації. Хоча із тексту окремих статей видно, що мова йде не лише про суб'єктів, що ліквідуються, але й про тих, що припиняються шляхом реорганізації.

П. 3.4 зазначеної Інструкції визначає, що у разі прийняття в установленому законодавством порядку рішення про скасування державної реєстрації платника у зв'язку з його ліквідацією заява (рішення) власника (власників) або уповноваженого ним (ними) органу чи рішення господарського суду платник зобов'язаний у 10-денний термін з дня прийняття відповідного рішення про ліквідацію подати до органу Пенсійного фонду вищевказані документи та заяву про зняття з обліку із зазначенням його правонаступника (якщо він визначений).

Отримавши зазначені документи, орган Пенсійного фонду у 10-денний термін проводить документальну перевірку правильності обчислення та сплати страхових внесків. На основі акта перевірки платник розраховується з органом Пенсійного фонду.

У разі встановлення заборгованості платника, державна реєстрація якого скасовується, орган Пенсійного фонду складає довідку про борг за платежами до Пенсійного фонду, один примірник якої надсилає ліквідаційній комісії, другий – правонаступнику (у разі реорганізації) та органу державної податкової служби – за внесками на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування.

Якщо підприємство, яке ліквідується, має заборгованість, то ліквідаційна комісія включає належну суму сплати коштів до ліквідаційного балансу підприємства і оформляє це надходження актом. В акті зазна-

чаються правонаступник підприємства (якщо він визначений), сума належних платежів і дата їх внесення, яка не може бути пізнішою від дати, установленої підприємству для її виплати до ліквідації. Копії актів, підписаних ліквідаційною комісією і правонаступником (у разі реорганізації), подаються до відповідного органу Пенсійного фонду за місцем реєстрації підприємства, що підлягає ліквідації, і правонаступника.

Орган Пенсійного фонду закриває справу платника після остаточного погашення ним недоїмки зі сплати страхових внесків та інших платежів до бюджету Пенсійного фонду. Реєстраційний номер ліквідованого платника страхових внесків надалі не використовується, його платежі враховуються в базі даних до кінця поточного року.

Зняття з обліку платника фіксується у журналі обліку платників. Справа такого платника здається до архіву органу Пенсійного фонду після закінчення звітного року.

35.5. Порядок закриття рахунків в установах банку

Одночасно із зняттям з обліку в державних установах юридична особа, що припиняється, зобов'язана закрити усі наявні рахунки в банках.

Порядок закриття рахунків в установах банку юридичними особами визначений Інструкцією про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах, затв. постановою Правління Національного банку України від 12 листопада 2003 р. № 492. Так, зокрема, відповідно до п. 20.1 зазначеної Інструкції поточні рахунки клієнтів банків закриваються:

- на підставі заяви клієнта;
- на підставі рішення органу, на який законом покладено функції щодо ліквідації або реорганізації юридичної особи;
- на підставі відповідного рішення суду або господарського суду про ліквідацію суб'єкта господарювання.

За наявності рішення уповноваженого державного органу про скасування державної реєстрації юридичної особи або ж визнання в установленому порядку юридичної особи фіктивною банк закриває рахунки таких осіб і протягом трьох робочих днів надає інформацію спеціально уповноваженому органу виконавчої влади з питань фінансового моніторингу щодо таких рахунків. У разі ненадходження протягом семи робочих днів розпоряджень від спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань фінансового моніторингу або рішення суду стосовно вжиття чи невжиття заходів щодо цих коштів банк зараховує ці кошти на

балансовий рахунок, визначений Національним банком для обліку коштів за недіючими рахунками клієнтів.

У випадку реорганізації юридичної особи поточний рахунок закривається. Юридична особа- правонаступник відкриває новий поточний рахунок в порядку, визначеному Інструкцією (п. 2.2 Інструкції).

П. 2.3 Інструкції передбачає, що у разі реорганізації юридичної особи поточний рахунок може бути закритий юридичною особою- правонаступником за умови подання нею таких документів:

- заяви про закриття поточного рахунка;
- копії рішення органу, на який законом покладено функції щодо реорганізації юридичної особи, або рішення суду про проведення реорганізації юридичної особи – власника рахунка та визначення її правонаступника, засвідченої нотаріально;
- картки із зразками підписів і відбитка печатки юридичної особи- правонаступника, засвідченої нотаріально.

Що ж до юридичної особи, що ліквідується, то відповідно до п. 20.4 Інструкції для проведення ліквідаційної процедури використовується один поточний рахунок юридичної особи, що ліквідується, визначений ліквідатором (ліквідаційною комісією). Для цього до банку подаються такі документи:

- рішення суду про ліквідацію юридичної особи (оригінал або копія, засвідчена в установленому порядку);
- картка із зразками підписів і відбитка печатки, засвідчена нотаріально.

До цієї картки включаються зразки підписів ліквідатора (уповноважених членів ліквідаційної комісії) і відбитка печатки юридичної особи, що ліквідується. Інші рахунки, виявлені під час проведення ліквідаційної процедури, підлягають закриттю ліквідатором (ліквідаційною комісією).

Відповідно до п. 20.8 Інструкції у разі закриття поточного або вкладного (депозитного) рахунка суб'єкта господарювання банк протягом трьох робочих днів з дня закриття рахунка (включаючи день закриття рахунка) повідомляє про це відповідний орган державної податкової служби. Повідомлення про закриття рахунка надсилається електронною поштою Національного банку з використанням засобів захисту інформації Національного банку. Отримання органом державної податкової служби такого повідомлення підтверджується файлом-квитанцією, що надсилається цим органом до банку. Файл-квитанція на паперовому носії зберігається в справі з юридичного оформлення рахунка. Справа з юридичного оформлення рахунка залишається в банку і зберігається ним протягом 5 років після закриття рахунка.

Разом із закриттям рахунків в банківських установах та зняттям з податкового обліку та обліку у фондах юридична особа має здати на-

явні в неї штампи та печатки. Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» не передбачає подання при державній реєстрації припинення юридичної особи довідки про знищення печатки та штамтів. Обов'язковість такої процедури передбачена лише Інструкцією про порядок видачі міністерствам та іншим центральним органам виконавчої влади, підприємствам, установам, організаціям, господарським об'єднанням та громадянам дозволів на право відкриття та функціонування штемпельно-граверних майстерень, виготовлення печаток і штамтів, а також порядок видачі дозволів на оформлення замовлень на виготовлення печаток і штамтів, та затвердження умов і правил провадження діяльності з відкриття та функціонування штемпельно-граверних майстерень, виготовлення печаток і штамтів, затв. наказом Міністерства внутрішніх справ України від 11 січня 1999 р. № 17. Так, у п. 3.4.2 вищезазначеної Інструкції вказано, що у разі ліквідації суб'єктів господарювання їх керівники печатки і штампи зобов'язані здати для знищення в органи внутрішніх справ.

Для одержання квитанції про знищення печаток і штамтів, які видаються відповідно до п. 3.1.2 цієї Інструкції, до органів внутрішніх справ подається письмове клопотання, де вказуються:

- кількість печаток та штамтів, які передбачається знищити;
- підстава для знищення;
- особа, відповідальна за знищення печаток і штамтів, прізвище, ім'я, по батькові, паспортні дані;
- прізвище, ім'я, по батькові, паспортні дані керівника або уповноваженої ним особи, що подає клопотання до органу внутрішніх справ.

До клопотань додаються печатки і штампи, їхні відбитки у двох примірниках, а також платіжні доручення чи квитанції про оплату послуг, пов'язаних з видачею квитанцій про знищення печаток і штамтів. За видачу квитанцій справляється плата, розмір та порядок використання якої встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Про знищення печаток і штамтів видається квитанція, на звороті якої робляться відбитки знищених печаток і штамтів, після чого вони знищуються: металеві вироби – обпилюванням двома перехресними лініями, гумові, каучукові деталі – розрізанням на малі не з'єднані, не відновлювані частини в присутності заявника.

Бланки квитанцій про знищення печаток і штамтів до їх заповнення потрібно зібрати в книгу, яка прошивається і скріплюється печаткою канцелярії, секретаріату органу внутрішніх справ та печаткою з відбитком «Дозвільна система». Бланки зберігаються в підрозділах дозвільної системи органів внутрішніх справ. Корінець квитанції долучається до матеріалів, які стали підставою для їх знищення.

35.6. Державна реєстрація припинення підприємницької діяльності фізичної особи–підприємця

Порядок державної реєстрації припинення підприємницької Діяльності фізичної особи–підприємця (надалі – припинення фізичної особи) передбачений розділом VI Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців».

Для того, щоб фізичній особі–підприємцю подати в установленому порядку документи, необхідні для державної реєстрації припинення діяльності останньої, вона має спочатку пройти процедуру фіксування самого факту прийняття рішення.

Так, відповідно до ст. 47 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» для внесення до Єдиного державного реєстру запису про рішення фізичної особи–підприємця щодо припинення нею підприємницької діяльності фізична особа–підприємець або уповноважена нею особа повинні подати державному реєстратору (надіслати рекомендованим листом з описом вкладення) такі документи:

- нотаріально посвідчену заяву про припинення підприємницької діяльності фізичною особою–підприємцем;
- документ, що підтверджує внесення плати за публікацію повідомлення про прийняття фізичною особою–підприємцем рішення щодо припинення підприємницької діяльності.

Якщо ці документи подаються заявником особисто, то державному реєстратору додатково пред'являється паспорт.

Зазначені документи приймаються за описом, копія якого в день надходження документів видається (надсилається рекомендованим листом) заявнику з відміткою про дату надходження документів. Дата надходження документів для внесення до Єдиного державного реєстру запису про рішення фізичної особи–підприємця щодо припинення нею підприємницької діяльності вноситься до журналу обліку реєстраційних дій.

Державний реєстратор розглядає надані документи та за відсутності підстав для залишення цих документів без розгляду зобов'язаний не пізніше наступного робочого дня з дати надходження документів внести до Єдиного державного реєстру запис про рішення щодо припинення фізичною особою підприємницької діяльності та передати органам статистики, державній податковій служби, Пенсійного фонду України, фондів соціального страхування повідомлення про внесення такого запису.

З дати внесення до Єдиного державного реєстру запису щодо рішення про припинення підприємницької діяльності фізичною особою–

підприємцем забороняється проведення державної реєстрації фізичної особи—підприємця, щодо якої прийнято рішення про припинення підприємницької діяльності.

Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців», зокрема ст. 47–50, визначає окремий порядок для проведення державної реєстрації залежно від підстав припинення підприємницької діяльності фізичної особи—підприємця, які, в свою чергу, визначені ст. 46 Закону.

Відповідно до ст. 47 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» для проведення державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичною особою—підприємцем за її рішенням фізична особа—підприємець або уповноважена нею особа не раніше двох місяців з дати публікації повідомлення у спеціалізованому друкованому засобі масової інформації, а також після повідомлення реєструючого органу про прийняття рішення щодо припинення діяльності подає державному реєстратору особисто (надсилає рекомендованим листом з описом вкладення) такі документи:

- заповнену реєстраційну картку на проведення державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичною особою—підприємцем за її рішенням;
- свідоцтво про державну реєстрацію фізичної особи—підприємця;
- довідку відповідного органу державної податкової служби про зняття фізичної особи—підприємця з обліку як платника податків;
- довідку відповідного органу Пенсійного фонду України про зняття з обліку;
- довідки відповідних органів фондів соціального страхування про зняття з обліку.

Якщо зазначені документи подаються заявником особисто, державному реєстратору додатково пред'являється паспорт.

Документи, які подаються для проведення державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичною особою—підприємцем, приймаються за описом, копія якого в день надходження документів видається (надсилається рекомендованим листом) заявнику з відміткою про дату надходження документів.

Дата надходження документів для проведення державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичною особою—підприємцем вноситься до журналу обліку реєстраційних дій.

За відсутності підстав для залишення документів, які передбачені ч. 13 ст. 47 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців», без розгляду, державний реєстратор повинен внести до Єдиного державного реєстру запис про проведення

державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи–підприємця.

Дата внесення до Єдиного державного реєстру запису про проведення державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичною особою–підприємцем є датою державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичною особою–підприємцем.

Строк державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичною особою–підприємцем не повинен перевищувати двох робочих днів з дати надходження документів для проведення державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичною особою–підприємцем.

Державний реєстратор не пізніше наступного робочого дня з дати державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичною особою–підприємцем повинен видати або надіслати заявнику копію свідоцтва про державну реєстрацію фізичної особи–підприємця із спеціальною відміткою про державну реєстрацію припинення підприємницької діяльності фізичною особою–підприємцем.

Порядок надання відомостей про державну реєстрацію припинення підприємницької діяльності фізичною особою–підприємцем органам статистики, державної податкової служби, Пенсійного фонду України, фондів соціального страхування встановлюється ст. 51 Закону.

Ст. 48 Закону встановлює порядок державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи–підприємця у разі її смерті, оголошення її померлою або визнання фізичної особи–підприємця безвісно відсутньою. У разі смерті фізичної особи–підприємця третя особа, зокрема спадкоємець, може подати державному реєстратору особисто (надіслати рекомендованим листом) нотаріально посвідчену копію свідоцтва про смерть фізичної особи або нотаріально посвідчену копію довідки органу реєстрації актів цивільного стану про смерть фізичної особи.

Суд, який постановив рішення про оголошення фізичної особи–підприємця померлою або визнання фізичної особи–підприємця безвісно відсутньою, в день набрання таким рішенням законної сили направляє його копію державному реєстратору за місцем реєстрації фізичної особи–підприємця. У судовому рішенні про оголошення фізичної особи–підприємця померлою або визнання фізичної особи–підприємця безвісно відсутньою вказується особа, яка призначена управителем майна фізичної особи–підприємця за поданням органу опіки та піклування, якщо інше не встановлено законом.

Дата надходження документів для державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичною особою–підприємцем у разі її смерті або оголошення її померлою, або визнання фізичної особи–під-

приємця безвісно відсутньою вноситься державним реєстратором до журналу обліку реєстраційних дій.

Державний реєстратор зобов'язаний не пізніше наступного робочого дня з дати надходження документів для проведення державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичною особою–підприємцем у разі її смерті або оголошення її померлою, або визнання фізичної особи–підприємця безвісно відсутньою заповнити реєстраційну картку на проведення державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи–підприємця у зв'язку з її смертю або оголошенням її померлою, або визнанням її безвісно відсутньою та внести до Єдиного державного реєстру запис про державну реєстрацію припинення підприємницької діяльності фізичною особою–підприємцем у зв'язку з її смертю або оголошенням її померлою, або визнанням її безвісно відсутньою. Порядок надання відомостей про державну реєстрацію припинення підприємницької діяльності фізичної особи–підприємця органам статистики, державної податкової служби, Пенсійного фонду України, фондів соціального страхування встановлюється ст. 51 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців».

При державній реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи–підприємця за судовим рішенням, що не пов'язано з банкрутством фізичної особи–підприємця, ст. 49 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» встановлює такий порядок.

Суд, який постановив рішення про припинення підприємницької діяльності фізичної особи–підприємця, у тому числі рішення про визнання фізичної особи–підприємця недієздатною або про обмеження її цивільної дієздатності, в день набрання таким рішенням законної сили направляє його копію державному реєстратору за місцем реєстрації фізичної особи – підприємця для внесення до Єдиного державного реєстру запису про судове рішення щодо припинення підприємницької діяльності фізичної особи–підприємця.

Дата надходження судового рішення щодо припинення підприємницької діяльності фізичної особи–підприємця вноситься державним реєстратором до журналу обліку реєстраційних дій.

У разі якщо підставою для постановлення судового рішення щодо припинення підприємницької діяльності фізичною особою–підприємцем є визнання її недієздатною або обмеження її цивільної дієздатності, у судовому рішенні щодо припинення підприємницької діяльності фізичної особи–підприємця у зв'язку з визнанням фізичної особи–підприємця недієздатною або обмеженням її цивільної дієздатності суд може вказати особу, яка призначена управителем майна фізичної особи–під-

приемця за поданням органу опіки та піклування, якщо інше не встановлено законом.

Державний реєстратор зобов'язаний не пізніше наступного робочого дня з дати надходження судового рішення щодо припинення підприємницької діяльності фізичною особою—підприємцем внести до Єдиного державного реєстру запис про судове рішення щодо припинення підприємницької діяльності фізичної особи—підприємця та повідомити органи статистики, державної податкової служби, Пенсійного фонду України, фондів соціального страхування та фізичну особу—підприємця, щодо якої було постановлено судове рішення, про внесення такого запису.

З дати внесення до Єдиного державного реєстру запису про судове рішення щодо припинення підприємницької діяльності фізичною особою—підприємцем застосовуються обмеження, які встановлені ч. 8 ст. 47 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців».

Державна реєстрація припинення підприємницької діяльності за судовим рішенням, що не пов'язано з банкрутством фізичної особи—підприємця, здійснюється за процедурами, встановленими ч. 9–18 ст. 47 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців».

При державній реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи—підприємця за судовим рішенням щодо визнання фізичної особи—підприємця банкрутом, відповідно до ст. 50 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців», суд, який постановив рішення щодо визнання фізичної особи—підприємця банкрутом, у день набрання ним законної сили направляє його копію державному реєстратору за місцем державної реєстрації фізичної особи—підприємця для внесення до Єдиного державного реєстру запису про судове рішення. Дата надходження відповідного судового рішення вноситься державним реєстратором До журналу обліку реєстраційних дій.

Державний реєстратор повинен не пізніше наступного робочого дня з дати надходження судового рішення щодо визнання фізичної особи—підприємця банкрутом внести до Єдиного державного реєстру запис про судове рішення щодо визнання фізичної особи—підприємця банкрутом та повідомити органи статистики, державної податкової служби, Пенсійного фонду України, фондів соціального страхування, а також фізичну особу—підприємця, щодо якої було прийнято рішення суду, про внесення такого запису.

У разі якщо після завершення процедури банкрутства відповідно до законодавства судом постановлене рішення про припинення підпри-

ємницької діяльності фізичної особи—підприємця у зв'язку з визнанням її банкрутом, суд, що постановив відповідне рішення, в день набрання ним законної сили направляє його державному реєстратору за місцем реєстрації фізичної особи—підприємця для внесення відповідного запису. Дата надходження відповідного судового рішення вноситься до журналу обліку реєстраційних дій.

Державний реєстратор повинен не пізніше наступного робочого дня з дати надходження судового рішення щодо припинення підприємницької діяльності фізичної особи—підприємця у зв'язку з визнанням її банкрутом заповнити реєстраційну картку про державну реєстрацію припинення підприємницької діяльності фізичної особи—підприємця, внести до Єдиного державного реєстру запис про проведення державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи—підприємця у зв'язку з визнанням її банкрутом.

Порядок надання відомостей про державну реєстрацію припинення підприємницької діяльності фізичною особою—підприємцем органам статистики, державної податкової служби, Пенсійного фонду України, фондів соціального страхування встановлюється ст. 51 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців».

При надходженні до державного реєстратора свідоцтва про державну реєстрацію фізичної особи—підприємця державний реєстратор зобов'язаний зробити на свідоцтві відмітку про державну реєстрацію припинення підприємницької діяльності та видати (надіслати рекомендованим листом) його за місцем проживання фізичної особи—підприємця, щодо якої була проведена державна реєстрація припинення.

У разі якщо після завершення процедури банкрутства, яка встановлена законом, судом прийнято рішення щодо припинення провадження у справі про банкрутство, суд, що постановив відповідне рішення, в день набрання ним законної сили направляє його державному реєстратору за місцем реєстрації фізичної особи—підприємця для внесення до Єдиного державного реєстру запису щодо судового рішення про припинення провадження у справі про банкрутство.

Дата надходження судового рішення щодо припинення провадження у справі про банкрутство вноситься до журналу обліку реєстраційних дій.

Державний реєстратор повинен не пізніше наступного робочого дня з дати надходження судового рішення про припинення провадження у справі про банкрутство внести до Єдиного державного реєстру запис про припинення провадження у справі про банкрутство фізичної особи—підприємця та повідомити органи статистики, державної податкової служби, Пенсійного фонду України, фондів соціального стра-

хування про внесення такого запису для взяття фізичної особи–підприємця на облік.

Зняття з обліку фізичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності як платника податків здійснюється в порядку, аналогічному для платників податків – юридичних осіб, з урахуванням того, що після прийняття фізичною особою рішення про ліквідацію вона подає до органу державної податкової служби, в якому вона зареєстрована як платник податків, такі документи:

- заяву про зняття з обліку платника податків за ф. № 8-ОПП, дата якої фіксується в журналі;

- оригінали документів, що видаються органами державної податкової служби платнику податків (свідоцтва, патенти, довідки за формою № 4-ОПП, інші довідки тощо) і підлягають поверненню до органу державної податкової служби, а також завірені органом державної податкової служби копії цих документів, якщо такі видавались та підлягають поверненню до органу державної податкової служби.

Крім того, у зв'язку зі смертю фізична особа знімається з обліку за наявності довідки, одержаної від органів реєстрації актів цивільного стану про смерть фізичної особи – платника податків або про визнання її померлою, безвісно відсутньою чи недієздатною згідно із законодавством, за умови відсутності в такій особі відкритих рахунків в установах банків та податкового боргу або визнання податкового боргу безнадійним у порядку, передбаченому законодавством (п. 8.9 Інструкції про порядок обліку платників податків).

Що ж до зняття фізичної особи–підприємця з обліку в органах Пенсійного фонду України, Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття та Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, то інструкції, що регламентують відповідний порядок зняття з обліку юридичних осіб, не відокремлюють порядок зняття окремо для юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців, а тому для останніх порядок зняття з обліку є таким же, як і для юридичних осіб, з урахуванням особливостей, властивих фізичній особі (підстави припинення підприємницької діяльності тощо).

У тому ж порядку, який встановлено для юридичної особи, здають печатку та штампи фізичні особи–підприємці. Порядок закриття рахунків в установах банку фізичними особами–підприємцями визначений, як і для юридичних осіб, Інструкцією про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах.

Відповідно до п. 20.1 зазначеної Інструкції поточні рахунки клієнтів банків закриваються, зокрема:

- на підставі відповідного рішення суду або господарського суду про ліквідацію суб'єкта господарювання;

– у разі смерті власника рахунка – фізичної особи (за зверненням до банку спадкоємців).

За наявності рішення уповноваженого державного органу про скасування державної реєстрації фізичної особи–підприємця, чи оголошення фізичної особи померлою, або визнання її безвісно відсутньою банк закриває рахунки цих осіб в такому ж порядку, що існує для юридичних осіб.

З дати внесення державним реєстратором до Єдиного державного реєстру запису про припинення юридичної особи або запису про припинення підприємницької діяльності фізичною особою–підприємцем реєстраційна справа повинна зберігатися у державного реєстратора протягом трьох років. Після закінчення цього строку державний реєстратор повинен передати реєстраційну справу на зберігання до державної архівної установи в порядку, який встановлено законом (ст. 15 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців»).

Питання для самостійного вивчення

1. Порядок прийняття рішення про припинення підприємства.
2. Ліквідаційний баланс.
3. Особливості ліквідації банків в Україні.
4. Повноваження органів державної влади щодо прийняття рішення про ліквідацію господарської організації.
5. Правова характеристика процедури реорганізації та документальне її закріплення.

Тести для поточного контролю

- 35.1. З якого моменту підприємство вважається ліквідованим?*
- з моменту виключення підприємства з Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (ЄДРПОУ);
 - з моменту прийняття рішення реєструючим органом;
 - з моменту прийняття відповідного рішення ліквідаційною комісією;
 - з моменту прийняття рішення господарським судом.
- 35.2. Коли не може здійснюватися підприємницька діяльність?*
- у разі закінчення строку дії ліцензії;
 - у разі відсутності на рахунку у суб'єкта підприємницької діяльності коштів;
 - у разі систематичного невиконання господарських договорів;
 - у разі несвоєчасного повернення кредиту.

35.3. Припинення державної реєстрації здійснюється

- за заявою власника (власників) або на підставі рішення суду (господарського суду);
- на підставі рішення органу державної влади, що здійснює контроль за діяльністю суб'єктів господарювання;
- виключно на підставі рішення господарського суду;
- на підставі рішення органу державної реєстрації.

35.4. У яких формах здійснюється реорганізація підприємства?

- приєднання, реструктуризації, примусового поділу, перетворення;
- санації, перетворення, перереєстрації, виділення, поділу;
- об'єднання, перетворення, санації, виділення, поділу;
- злиття, приєднання, перетворення, виділення, поділу.

35.5. При якій з форм реорганізації не відбувається припинення юридичної особи:

- виділення;
- перетворення;
- приєднання;
- поділ.

35.6. Який строк визначений законодавством для заявлення претензій кредиторів під час ліквідації підприємства за рішенням власника?

- 1 місяць;
- не менше 2 місяців;
- не менше 6 місяців;
- не менше 1 року.

35.7. Пропуск встановленого ліквідаційною комісією строку для заявлення вимог кредиторів при ліквідації підприємства за рішенням власника тягне за собою:

- вимоги, заявлені після закінченого строку, задовольняються після всіх вимог, виявлених або заявлених у строк;
- ліквідаційна комісія має право відмовити у задоволенні таких вимог незалежно від наявності майна боржника;
- ліквідаційна комісія не зобов'язана розглядати такі вимоги і вони визнаються погашеними;
- такі вимоги повинні надсилатися безпосередньо до суду (господарського суду).

35.8. Письмові заяви кредиторів під час ліквідації підприємства в порядку, визначеному законом, розглядаються, визнаються або відхиляються:

- розпорядником майна;
- комітетом кредиторів;
- судом;
- господарським судом;
- ліквідаційною комісією.

ТЕМА 36. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКРУТСТВА

- 36.1. *Неплатоспроможність суб'єкта підприємництва.*
 36.2. *Особи, що беруть участь у провадженні справи про банкрутство.*
 36.3. *Державна політика з питань банкрутства.*
 36.4. *Процедури, що застосовуються щодо неплатоспроможного боржника та його майнові активи.*
 36.5. *Відповідальність за порушення законодавства про банкрутство.*

36.1. Неплатоспроможність суб'єкта підприємництва

При нездатності суб'єкта підприємництва після настання встановленого строку виконати свої грошові зобов'язання перед іншими особами, територіальною громадою або державою інакше як через відновлення його платоспроможності цей суб'єкт (боржник) відповідно до ч. 1 ст. 209 ГК України визнається *неспроможним*.

Спеціальним законодавчим актом, що регулює умови та порядок відновлення платоспроможності суб'єкта підприємницької діяльності-боржника або визнання його банкрутом і застосування ліквідаційної процедури, повного або часткового задоволення вимог кредиторів, є ЗУ «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 30.06.99 р. (далі – Закон).

Визначена в ГК України **неспроможність** названа в зазначеному Законі як **неплатоспроможність**. Закон встановлює формальні кількісні критерії такої неплатоспроможності, наявність яких дає можливість порушити господарським судом справу про банкрутство:

- безспірні вимоги кредитора (кредиторів) до боржника сукупно становлять не менше 300 мінімальних розмірів заробітної плати;
- вони не були задоволені боржником протягом 3 місяців після встановленого для їх погашення строку, якщо інше не передбачено.

Під грошовими зобов'язаннями розуміються зобов'язання боржника заплатити кредитору певну грошову суму відповідно до цивільно-правового договору і на інших підставах, передбачених цивільним законодавством України, в тому числі із заробітної плати, а також зобов'язання зі сплати податків і зборів (обов'язкових платежів).

Однак до складу грошових зобов'язань боржника не зараховуються:

- недоїмка (пеня та штраф), визначена на дату подання заяви до господарського суду,
- зобов'язання, що виникли внаслідок заподіяння шкоди життю та здоров'ю громадян,

– зобов'язання з виплати авторської винагороди,
– зобов'язання перед засновниками (учасниками) боржника – юридичної особи, що виникли з такої участі.

Безпосередньо склад і розмір грошових зобов'язань, у тому числі розмір заборгованості за передані товари, виконані роботи та надані послуги, сума кредитів з урахуванням відсотків, які повинен сплатити боржник, визначаються на день подачі до господарського суду заяви про порушення провадження у справі про банкрутство, якщо інше не встановлено Законом.

Банкрутством є визнана судом абсолютна неплатоспроможність боржника, що тягне за собою застосування ліквідаційної процедури до нього з метою задоволення визнаних судом вимог кредиторів.

Проходження процедури банкрутства розглядається законодавцем як надзвичайний захід щодо боржника, яка відкривається тільки судом у разі, як правило, неотримання очікуваних результатів, спрямованих на відновлення платоспроможності з використанням інших, передбачених законодавством, процедур.

Основною метою оновленого законодавства про банкрутство є підтримка боржника, надання йому допомоги для виходу зі скрутного становища, тобто превенція його ліквідації внаслідок визнання його банкрутом.

36.2. Особи, що беруть участь у провадженні справи про банкрутство

Відповідно до абз. 21 ст. 1 Закону *сторони* у справі про банкрутство – кредитори (представник комітету кредиторів), боржник (банкрут).

Термін **«учасники провадження у справі про банкрутство»** є більш широким за змістом та включає: сторони, арбітражний керуючий (розпорядник майна, керуючий санацією, ліквідатор), власник майна (орган, уповноважений управляти майном) боржника, а також у випадках, передбачених цим Законом, інші особи, які беруть участь у провадженні у справі про банкрутство, Фонд державного майна України, державний орган з питань банкрутства, представник органу місцевого самоврядування, представник працівників боржника, уповноважена особа акціонерів або учасників товариств з обмеженою чи додатковою відповідальністю.

Також у абз. 22 ст. 1 Закон встановлює у провадженні справ про банкрутство процесуальне становище таких учасників, як **«заінтересовані особи стосовно боржника»** – юридична особа, створена за участю боржника, керівник боржника, особи, що входять до складу органів

управління боржника, головний бухгалтер (бухгалтер) боржника, у тому числі і звільнені з роботи за рік до порушення провадження у справі про банкрутство, а також особи, які знаходяться у родинних стосунках із зазначеними особами та підприємцем (фізичною особою) – боржником, а саме: подружжя та їх діти, батьки, брати, сестри, онуки. Для цілей цього Закону заінтересованими особами стосовно керуючого санацією чи кредиторів визнаються особи в такому ж переліку, як і заінтересовані особи стосовно боржника.

У ст. 1 зазначеного Закону визначено, що **суб'єктом банкрутства** є боржник, неспроможність якого виконати свої грошові зобов'язання встановлена господарським судом. **Суб'єктами банкрутства не можуть бути:**

– відокремлені структурні підрозділи юридичної особи (філії, представництва, відділення тощо) – абз. 5 ст. 1 Закону;

– казенні підприємства – ч. 3 ст. 209 ГК України.

В абз. 6 ст. 1 Закону міститься легальна дефініція «кредитор», а також класифікація кредиторів на конкурсних кредиторів та поточних кредиторів.

Кредитором визнається юридична або фізична особа, яка має у встановленому порядку підтверджені документами вимоги щодо грошових зобов'язань до боржника, з виплати заборгованості із заробітної плати працівникам боржника, а також органи державної податкової служби та інші державні органи, які здійснюють контроль за правильністю і своєчасністю сплати податків і зборів (обов'язкових платежів).

Відповідно до ч. 9 ст. 11 Закону кредитор, вимоги якого забезпечені заставою, має право заявити вимоги до боржника в частині, не забезпеченій заставою, або на суму різниці між розміром вимоги та виручкою, яка може бути отримана при продажу предмета застави, якщо вартість предмета застави недостатня для повного задоволення його вимоги. Вимоги кредиторів, забезпечені заставою, задовольняються, за загальним правилом, в першу чергу.

До конкурсних кредиторів віднесені:

– кредитори за вимогами до боржника, які виникли до порушення провадження у справі про банкрутство та вимоги яких не забезпечені заставою майна боржника,

– кредитори, вимоги яких до боржника виникли внаслідок правонаступництва, за умови виникнення таких вимог до порушення провадження у справі про банкрутство.

До поточних кредиторів Закон відносить кредиторів за вимогами до боржника, які виникли після порушення провадження у справі про банкрутство.

Включення кредитора в ту чи іншу групу має ряд правових наслідків. Так, наприклад, конкурсні кредитори за вимогами, які виникли до дня порушення провадження у справі про банкрутство, протягом 30 днів з дня опублікування в офіційному друкованому органі (газети «Голос України» або «Урядовий кур'єр») оголошення про порушення справи про банкрутство зобов'язані звернутися до Господарського суду. Інакше відповідно до абз. 1 ч. 2 ст. 14 Закону вимоги конкурсних кредиторів, заявлені після закінчення строку, встановленого для їх подання, або не заявлені взагалі, не розглядаються і вважаються погашеними, про що господарський суд зазначає в ухвалі, якою затверджує реєстр вимог кредиторів.

Для спрямування інтересів кредиторів щодо грошових вимог до боржника (два і більше кредиторів одного боржника) в рамках загального процесу врегулювання проблеми неплатоспроможності або визнання його банкрутом, ч. 2 коментованої статті передбачає утворення **зборів (комітету) кредиторів**.

Повідомляє кредиторів (відповідно до реєстру вимог кредиторів) про місце і час проведення перших зборів кредиторів та організовує його проведення **розпорядник майна** – фізична особа, на яку у встановленому Законом порядку покладаються повноваження щодо нагляду та контролю за управлінням та розпорядженням майном боржника на період провадження у справі про банкрутство.

У подальшому збори кредиторів скликаються:

- з ініціативи арбітражного керуючого;
- з ініціативи комітету кредиторів;
- за ініціативою інших кредиторів, сума вимог яких складає не менше 1/3 всіх вимог, включених до реєстру вимог кредиторів,
- за ініціативою 1/3 числа голосів кредиторів.

Збори кредиторів проводиться за місцезнаходженням боржника. До компетенції зборів кредиторів належить прийняття рішення про:

- вибори членів комітету кредиторів;
- вибори голови комітету;
- визначення кількісного складу комітету кредиторів, визначення його повноважень, дострокове припинення повноважень комітету кредиторів або окремих його членів;
- скликання зборів кредиторів;
- підготовку та укладення мирової угоди;
- внесення пропозицій господарському суду про продовження або скорочення строку процедур розпорядження майном боржника або санації боржника;
- звернення до господарського суду з клопотанням про відкриття процедури санації, визнання боржника банкрутом і відкриття лікві-

даційної процедури, припинення повноважень арбітражного керуючого (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора) та про призначення нового арбітражного керуючого (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора), надання згоди на укладення арбітражним керуючим великих угод (угоди про розпорядження майном боржника, балансова вартість якого перевищує 1% балансової вартості активів боржника на день укладення угоди) боржника.

Для представлення інтересів кредиторів на час дії процедур банкрутства збори кредиторів обирають комітет кредиторів у складі **не більше 7 осіб**.

Рішення про створення та склад комітету кредиторів направляється до господарського суду.

36.3. Державна політика з питань банкрутства

Державну політику щодо попередження банкрутства, забезпечення умов реалізації процедур відновлення платоспроможності суб'єкта підприємництва або про визнання його банкрутом щодо державних підприємств і підприємств, у статутному фонді яких частка державної власності перевищує 25%, а також суб'єктів підприємництва інших форм власності у випадках, передбачених законом, здійснює орган державної влади з питань банкрутства.

Проведення державної політики у сфері банкрутства здійснює державний орган з питань банкрутства, який діє на підставі положення про нього. Таке положення було затверджено Указом Президента України «Про Міністерство економіки України» від 23.10.2000 р. № 1159, відповідно до якого на Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України було покладено повноваження державного органу з питань банкрутства.

Державний орган з питань банкрутства відповідно до ст. 2 Закону:

- сприяє створенню організаційних, економічних, інших умов, необхідних для реалізації процедур відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом;

- пропонує господарському суду кандидатури арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів) для державних підприємств або підприємств, у статутному фонді яких частка державної власності перевищує 25%, щодо яких порушено справу про банкрутство, та в інших випадках, передбачених цим Законом;

- організує систему підготовки арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів);

– здійснює ліцензування діяльності фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності, які здійснюють діяльність як арбітражні керуючі (розпорядники майна, керуючі санацією, ліквідатори);

– забезпечує реалізацію процедури банкрутства щодо відсутнього боржника;

– здійснює ведення єдиної бази даних про підприємства, щодо яких порушено провадження у справі про банкрутство, встановлює та затверджує форму подання арбітражним керуючим інформації, необхідної для ведення єдиної бази даних про підприємства, щодо яких порушено провадження у справі про банкрутство;

– готує та подає на затвердження КМУ у встановленому порядку типові документи щодо здійснення процедур банкрутства;

– здійснює інші передбачені законодавством повноваження.

Для окремих категорій суб'єктів підприємництва законом можуть бути визначені особливості регулювання відносин, пов'язаних з банкрутством. Наприклад, процедури щодо неплатоспроможних боржників до державних підприємств, які відповідно до закону не підлягають приватизації, застосовуються в частині санації чи ліквідації лише після виключення їх у встановленому порядку з переліку об'єктів, що не підлягають приватизації. У випадках, передбачених законом, застосовуються процедури банкрутства щодо комунальних підприємств, тобто положення ЗУ «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» не застосовуються до юридичних осіб-підприємців, що є об'єктами права комунальної власності, якщо стосовно їх виключно на пленарному засіданні відповідної ради органів місцевого самоврядування прийнято рішення з цього приводу.

Крім цього, ст. 5 Закону обумовлює спеціальні правила щодо застосування законодавства, що регулює провадження у справах про банкрутство, до окремих суб'єктів господарювання. Наприклад, щодо розгляду судом справи про визнання банку банкрутом це законодавство застосовується в частині, що не суперечить нормам ЗУ «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р.

При визнанні громадянина – суб'єкта підприємницької діяльності банкрутом до його заяви до господарського суду про порушення справи про банкрутство може додаватися план погашення його боргів, який повинен включати:

– строк його виконання;

– розмір суми, яка щомісячно залишається боржнику громадянину-підприємцю і членам його сім'ї на споживання.

У разі визнання громадянина-підприємця банкрутом до складу ліквідаційної маси не включається майно громадянина-підприємця, на яке відповідно до цивільного процесуального законодавства Украї-

ни не може бути звернено стягнення. Угоди громадянина-підприємця, пов'язані з відчуженням або передачею іншим способом майна громадянина-підприємця заінтересованим особам протягом року до порушення провадження у справі про банкрутство, можуть бути визнані господарським судом недійсними за заявою кредиторів. Протягом п'яти років після визнання громадянина-підприємця банкрутом не може бути порушено провадження у справі про банкрутство за його заявою. У разі визнання громадянина-підприємця банкрутом за заявою кредитора протягом п'яти років після завершення розрахунків з кредиторами такий громадянин-підприємець не звільняється від подальшого виконання вимог кредиторів.

За загальним правилом провадження у справах про банкрутство за участю кредиторів-нерезидентів регулюється ГК, зазначеним Законом, якщо інше не передбачено ратифікованими міжнародними договорами відповідно до ст. 9 Конституції України. Порядок виконання в Україні рішень судів іноземних держав у справах про банкрутство визначається відповідними міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана ВРУ, а за відсутності таких рішень судів іноземних держав у справах про банкрутство визнаються на території України відповідно до принципу взаємності, якщо інше не передбачено законом.

36.4. Процедури, що застосовуються щодо неплатоспроможного боржника та його майнові активи

Провадження у справах про банкрутство регулюється Господарським кодексом України, Господарським процесуальним кодексом, Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 30.06.99 р., іншими законодавчими актами України.

У випадках, передбачених законом, ***щодо неплатоспроможного боржника застосовуються такі процедури:***

- розпорядження майном боржника;
- мирова угода;
- санація (відновлення платоспроможності) боржника;
- ліквідація банкрута.

Справи про банкрутство підвідомчі господарським судам і розглядаються ними за місцезнаходженням боржника. Право на звернення до суду із заявою про порушення справи про банкрутство мають боржник і кредитор. В обов'язковому порядку боржник подає до господарського

суду і план санації. За загальним правилом боржник подає заяву в господарський суд за наявності майна, достатнього для покриття судових витрат, а в окремих випадках це є його прямим обов'язком.

Введення процедури розпорядження майном боржника і призначення розпорядника майна проводить суддя, який прийняв заяву про порушення справи про банкрутство, винесення ухвали про порушення провадження у справі про банкрутство.

Відповідно до ст. 1 Закону під **розпорядженням майном боржника** розуміється система заходів щодо нагляду та контролю за управлінням та розпорядженням майном боржника з метою забезпечення збереження та ефективного використання майнових активів боржника та проведення аналізу його фінансового стану. Розпорядником майна може бути призначена фізична особа, на яку у встановленому Законом порядку покладаються повноваження щодо нагляду та контролю за управлінням та розпорядженням майном боржника на період провадження у справі про банкрутство в порядку, встановленому Законом.

Мирова угода (прощення боргів) – це домовленість між боржником і кредитором (групою кредиторів) про відстрочку та (або) розстрочення платежів, або припинення зобов'язання за згодою сторін. Мирова угода може бути укладена на будь-якій стадії провадження у справі про банкрутство.

Закон обумовлює випадки, коли допускається укладення мирової угоди:

- тільки щодо вимог, забезпечених заставою;
- вимог другої і наступних черг.

Мирова угода укладається в письмовій формі і підлягає затвердженню господарським судом, про що зазначається в ухвалі господарського суду про припинення провадження у справі про банкрутство. Таким чином, затвердження господарським судом мирової угоди є підставою для припинення провадження у справі про банкрутство. Одностороння відмова від мирової угоди не допускається. Однак мирова угода може бути не затверджено господарським судом, може бути визнана недійсною, може бути розірвана за рішенням господарського суду.

Засновники (учасники) суб'єкта підприємництва, власник майна, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією мають вжити всі допустимі заходи, спрямовані на фінансове оздоровлення боржника та недопущення його банкрутства. Ця вимога Закону діє щодо суб'єктів підприємницької діяльності – боржників і не залежить від їх організаційно-правової форми та форми власності.

Заходами щодо банкрутства неспроможного боржника, а також відновлення його платоспроможності є *надання фінансової допомоги в*

розмірі, достатньому для погашення його зобов'язань перед кредиторами, та проведення досудової санації. Надання фінансової допомоги здійснюється за умови виконання боржником низки зобов'язань перед особами, які надали допомогу.

Відповідно до ст. 1 зазначеного Закону **санацією** визнається система заходів, що здійснюються під час виробництва по справі про банкрутство з метою попередження визнання боржника банкрутом і його ліквідації, спрямована на оздоровлення фінансово-господарського становища боржника, а також задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів шляхом кредитування, реструктуризації підприємства, боргів і капіталу та (або) зміни організаційно-правової та виробничої структури боржника.

Інвестори, тобто фізичні особи і (або) юридичні особи, які бажають взяти участь у санації, подають розпоряднику майна заяву про участь у санації боржника та відповідний план санації.

Заходами щодо відновлення платоспроможності боржника, які містять план санації, можуть бути:

- реструктуризація підприємства (здійснення організаційно-господарських, фінансово-економічних, правових, технічних заходів, спрямованих на реорганізацію підприємства, зокрема шляхом його поділу з переходом боргових зобов'язань до юридичної особи, що не підлягає санації, якщо це передбачено планом санації, на зміну форми власності, управління, організаційно-правової форми, що сприятиме фінансовому оздоровленню підприємства, збільшенню обсягів випуску конкурентоспроможної продукції, підвищенню ефективності виробництва та задоволенню вимог кредиторів);
- перепрофілювання виробництва;
- закриття нерентабельних виробництв;
- реструктуризація активів боржника відповідно до Закону;
- продаж майна боржника як цілісного майнового комплексу (для недержавних підприємств);
- інші способи.

Більш детально заходи щодо відновлення платоспроможності боржника, які містять план санації, визначені у ч. 2 ст. 18 Закону.

Надання фінансової допомоги боржнику передбачає його обов'язок взяти на себе відповідні зобов'язання перед особами, які надали допомогу в порядку, встановленому законом.

Ініціатива щодо проведення досудової санації може виходити від уповноважених органів, підприємств, кредиторів або інших осіб, яка у вигляді пропозицій подається уповноваженому органу. Уповноважений управляти державним майном боржника орган у разі виявлення ознак неплатоспроможності підприємства приймає рішення про проведен-

ня досудової санації та здійснює відповідний контроль за виконанням її плану.

Досудова санація в обов'язковому порядку здійснюється на підставі розробленого плану, затвердженого уповноваженим органом.

План досудової санації повинен містити:

- реквізити підприємства;
- відомості про фінансово-господарський стан;
- заходи щодо відновлення платоспроможності (реструктуризація підприємства, перепрофілювання виробництва, закриття нерентабельних виробництв, відчуження основних засобів, передачу майна в оренду, відстрочення та (або) розстрочення платежів, переоформлення короткострокових кредитів в довгострокові, скорочення чисельності працюючих тощо) і терміни їх виконання;
- розрахунок необхідних коштів для реалізації заходів; визначення джерел фінансування заходів);
- умови участі інвесторів і кредиторів у проведенні досудової санації;
- очікувані наслідки виконання плану досудової санації.

Уповноважений управляти державним майном боржника орган має право відхилити поданий підприємством план досудової санації, якщо запропоновані заходи не забезпечують відновлення платоспроможності підприємства.

Відповідно до п. 7 Порядку проведення досудової санації державних підприємств, затвердженого постановою КМУ від 17.03.2000 р. № 515, *термін проведення досудової санації не повинен перевищувати 12 місяців*. В окремих випадках уповноважений орган може продовжити термін, але не більше ніж на *6 місяців*. Таким чином, в окремих випадках максимальний термін досудової санації може становити 1,5 року.

Ліквідаційна процедура відкривається господарським судом, прийняттям постанови про визнання боржника банкрутом.

Одночасно господарський суд призначає ліквідатора в порядку, передбаченому для призначення керуючим санацією. *Строк ліквідаційної процедури не може перевищувати 12 місяців, але в окремих випадках він може бути продовжений на 6 місяців*. Основним призначенням ліквідаційного процесу є задоволення вимог кредитора (кредиторів) в порядку встановленої в Законі черговості шляхом продажу майна банкрута.

Як наслідок, можлива ліквідація юридичної особи – банкрута. Легальне визначення поняття «ліквідація» міститься в абз. 15 ст. 1 Закону.

Ліквідація – припинення діяльності суб'єкта підприємницької діяльності, визнаного господарським судом банкрутом, з метою здійснен-

ня заходів щодо задоволення визнаних судом вимог кредиторів шляхом продажу його майна. Якщо ж майна банкрута вистачило для задоволення всіх вимог кредиторів, він зізнається що не має боргів і може продовжувати підприємницьку діяльність у відповідній законодавству організаційно-правовій формі.

Заходи, що проводяться в рамках процедури санації чи ліквідації неспроможного боржника, що не повинні суперечити вимогам законодавства про обмеження монополізму та захист добросовісної конкуренції на ринку. Таким чином, задоволення вимог кредиторів і врегулювання проблеми неплатоспроможності боржника не повинні призвести до усунення, обмеження чи спотворення конкуренції на ринку, і, як наслідок, монополізації товарних ринків, посилення ринкової влади окремих суб'єктів господарювання.

З метою врегулювання заборгованості неплатоспроможного боржника у процедурах, зазначених у ст. 212 ГК України, використовуються майнові активи, що належать йому на підставі речових та зобов'язальних прав, а також права інтелектуальної власності.

Визначення складу ліквідаційної маси має важливе значення для реальної встановлення її розміру, можливості відновлення платоспроможності боржника або розподілу її в порядку черговості між кредиторами.

Так, відповідно до ст. 26 цього Закону до майнових активів банкрута належать усі види майнових активів (майно та майнові права), які належать йому на праві власності або господарського відання на дату відкриття ліквідаційної процедури та виявлені в ході ліквідаційної процедури. Датою відкриття ліквідаційної процедури вважається дата прийняття господарським судом постанови про визнання боржника банкрутом, про що ліквідатор зобов'язаний зробити публікацію в офіційних друкованих органах (газети «Голос України» і «Урядовий кур'єр») за рахунок банкрута у 5-денний термін з дня прийняття такої постанови.

Як визначено в Законі, *до складу ліквідаційної маси не включаються:*

– об'єкти державного житлового фонду, у тому числі гуртожитки, дитячі дошкільні установи та об'єкти комунальної інфраструктури, які в разі банкрутства підприємства передаються у комунальну власність відповідних територіальних громад;

– індивідуально визначені речі, що належать банкруту на основі речових прав, крім права власності і господарського відання.

За загальним правилом, після проведення відповідної інвентаризації та оцінки майна банкрута, воно підлягає продажу на відкритих торгах з метою збору максимальної кількості грошових коштів від його реалізації.

Процедура банкрутства фізичних осіб – суб'єктів підприємництва істотно відрізняється від процедури банкрутства юридичних осіб. Так, якщо в ліквідаційну масу юридичних осіб включається все майно банкрута, то в ліквідаційну масу фізичної особи включається все майно, за винятком майна, на яке згідно з Цивільним процесуальним законодавством (ст. 379 ЦПК України) не може бути звернено стягнення.

Якщо визнання юридичної особи банкрутом припиняє стягнення з будь-яких видів виконавчих документів, то визнання банкрутом фізичної особи припиняє стягнення з будь-яких виконавчих документів, крім документів на стягнення аліментів, з відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю громадян, а також інших вимог особистого характеру.

Іншим для фізичних осіб, на відміну від юридичних осіб, є порядок черговості відшкодування (задоволення вимог кредиторів):

- поза чергою відшкодовуються витрати з провадження справи про банкрутство та виконання постанови про банкрутство;
- у першу чергу – витрати на відшкодування шкоди, заподіяної життю і здоров'ю, а також аліменти;
- у другу чергу – розрахунки з працівниками та виплата авторської винагороди;
- у третю чергу – вимоги кредиторів, забезпечені заставою;
- у четверту чергу – податки і збори (обов'язкові платежі);
- у п'яту чергу – розрахунки з іншими кредиторами.

Протягом 5 років після банкрутства громадянина-підприємця він не може бути підданий процедурі банкрутства за власною заявою, процедура банкрутства не скасовує можливості кредитора звернутися до суду в порядку цивільного процесу в разі незадоволення та/або неповного задоволення його вимог. Таких положень у разі банкрутства юридичної особи закон не передбачає.

Іноземці та особи без громадянства при здійсненні господарської діяльності в Україні користуються такими самими правами і мають такі самі обов'язки, як і громадяни України.

36.5. Відповідальність за порушення законодавства про банкрутство

У випадках, передбачених законом, суб'єкт підприємництва – боржник, його засновники (учасники), власник майна, а також інші особи несуть юридичну відповідальність за порушення вимог законодавства про банкрутство, зокрема:

- фіктивне банкрутство;
- приховування банкрутства;
- умисне доведення до банкрутства.

Звертаючись із заявою до господарського суду про порушення справи про банкрутство, боржник повинен вказати інформацію про суму вимог кредиторів за грошовими зобов'язаннями у розмірі, що ним не заперечується, розмір заборгованості з податків і зборів (обов'язкових платежів), а також про іншу заборгованість, зазначену в ст. 7 Закону.

До заяви додаються документи, що підтверджують неплатоспроможність боржника. Суддя господарського суду підстав, зазначених у ст. 8, 9 Закону, може відмовити у прийнятті заяви про порушення справи про банкрутство або повернути заяву про порушення справи про банкрутство і додані до неї документи без розгляду, зокрема недотримання терміну прострочення грошового зобов'язання на три місяці.

Якщо господарський суд під час розгляду у справі встановлює факт завідомо неправдивої заяви боржника про нездатність виконати зобов'язання перед кредиторами і державою, то таке провадження має бути зупинено відповідно до ст. 79 Господарського процесуального кодексу України, а матеріали передані слідчим органам. Згодом порушену справу про банкрутство може бути припинено.

Таким чином, **фіктивним банкрутством визнається** завідомо неправдива заява суб'єкта підприємництва до суду про нездатність виконати зобов'язання перед кредиторами та державою. Встановивши факт фіктивного банкрутства, тобто фактичну платоспроможність боржника, суд відмовляє боржникові у задоволенні заяви про визнання банкрутом і застосовує санкції, передбачені законом.

Умисним банкрутством визнається стійка неплатоспроможність суб'єкта підприємництва, викликана цілеспрямованими діями власника майна або посадової особи суб'єкта підприємництва, якщо це завдало істотної матеріальної шкоди інтересам держави, суспільства або інтересам кредиторів, що охороняються законом. Це визначення є ідентичним поняттю «доведення до банкрутства», що міститься в законодавстві про банкрутство та кримінальному законодавстві України.

Обов'язковою ознакою умисного банкрутства є наявність істотного матеріального збитку, заподіяного інтересам держави, суспільства або інтересам кредиторів, що охороняються законом. Його кількісні показники визначені в Кримінальному кодексі України.

Відповідно до ст. 2 Закону на запити суду, прокуратури або іншого уповноваженого органу Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України готує висновки про наявність ознак прихованого, фіктивного банкрутства або доведення до банкрутства щодо державних підприємств чи підприємств, у статутному фонді яких частка державної власності перевищує 25%, а, наприклад, відповідно до ст. 13 Закону розпорядник майна неспроможного боржника виявляє ознаки фіктивного банкрутства або доведення до банкрутства.

Кримінальна відповідальність за приховування стійкої фінансової неспроможності (ст. 220 КК), а також за фіктивне банкрутство (ст. 218 КК), доведення до банкрутства (ст. 219 КК), незаконні дії у разі банкрутства (ст. 221 КК) настає лише за наявності великої матеріальної шкоди, заподіяної кредиторам або державі, тобто такого, що у п'ятсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Так, відповідно до ст. 218 КК України **фіктивним банкрутством вважається** завідомо неправдиве офіційна заява громадянина – засновника або власника суб'єкта господарської діяльності, а також службової особи суб'єкта господарської діяльності, а так само громадянина – суб'єкта підприємницької діяльності про фінансову неспроможність виконання вимог з боку кредиторів і зобов'язань перед бюджетом.

Доведенням до банкрутства відповідно до ст. 219 КК України визнається умисне, з корисливих мотивів, з іншої особистої заінтересованості або в інтересах третіх осіб вчинення власником або посадовою особою суб'єкта господарської діяльності дій, що призвели до стійкої фінансової неспроможності суб'єкта господарської діяльності.

Приховування стійкої фінансової неспроможності в ст. 220 КК України визначено як умисне приховування громадянином – засновником або власником суб'єкта господарської діяльності, а також посадовою особою суб'єкта господарської діяльності своєї стійкої фінансової неспроможності шляхом подання недостовірних відомостей.

Умисне приховування майна або майнових обов'язків, відомостей про майно, передача майна в інше володіння або його відчуження чи знищення, а також фальсифікація, приховування або знищення документів, що відображають господарську чи фінансову діяльність, якщо ці дії вчинені громадянином – засновником або власником суб'єкта господарської діяльності, а також посадовою особою суб'єкта господарської діяльності у разі банкрутства, кваліфікуються за ст. 221 КК як **незаконні дії у разі банкрутства**.

Питання для самостійного вивчення

1. Вимоги до арбітражного керуючого.
2. Кримінальне банкрутство.
3. Черговість задоволення вимог кредиторів на стадії ліквідації.
4. Санація: досудова та судова.
5. План санації: зміст та наслідки невиконання.
6. Судова практика щодо оскарження укладення мирової угоди у справах про банкрутство.
7. Стадії провадження справ про банкрутство.

✓ Тести для поточного контролю

36.1. Санація – це:

- заходи, що здійснюються з метою відновлення платоспроможності боржника;
- передбачена судом процедура нагляду за збереженням майна боржника;
- процедура продажу майна боржника;
- визнання боржника таким, до якого не можна застосовувати процедури банкрутства.

36.2. Підставою для порушення справи про банкрутство є:

- письмова заява будь-кого з кредиторів за наявності умов, передбачених законодавством;
- наявність заборгованості перед бюджетом;
- неспроможність боржника задовольнити протягом місяця визнані ним претензії кредиторів;
- загроза фінансової неспроможності.

36.3. Мирова угода – це:

- угода між кредитором та боржником про відстрочку, розстрочку чи прощення боргів;
- угода між боржником та господарським судом про порядок погашення боржником заборгованості;
- домовленість між кредиторами про списання в односторонньому порядку частини заборгованості боржника;
- угода між кредиторами і господарським судом про припинення провадження справи про банкрутство.

36.4. Щодо яких суб'єктів не може бути порушена справа про банкрутство?

- благодійних фондів;
- виробничих кооперативів;
- державних підприємств.

36.5. У який строк після опублікування оголошення про порушення справи про банкрутство кредитори повинні подати до господарського суду заяви з майновими вимогами до боржника?

- протягом двох місяців;
- протягом одного місяця;
- протягом трьох місяців;
- протягом одного року.

36.6. Хто має право пред'являти претензії та позови щодо стягнення дебіторської заборгованості підприємства-банкрута?

- арбітражний керуючий;
- господарський суд;
- керівник підприємства-банкрута;
- комітет кредиторів.

ЛІТЕРАТУРА

Нормативно-правові акти

1. Конституція України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Господарський кодекс України. Від 16 січня 2003 р. № 436-IV. З подальшими змінами // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2003. – № 18, № 19–20, № 21–22. – Ст. 144.
3. Кодекс торгового мореплавства України. Від 23 травня 1995 р. № 176/95-ВР. З подальшими змінами // Відомості Верховної Ради (ВВР). –1995. – № 47–52. – Ст. 349.
4. Кримінальний кодекс України. – Х.: Одиссей, 2008.
5. Кодекс про адміністративні правопорушення. – Х.: Одиссей, 2008.
6. Цивільний кодекс України. Від 16 січня 2003 р. № 435-IV. З подальшими змінами // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
7. Закон України «Про державну реєстрацію юридичний осіб та фізичних осіб-підприємців» від 15 травня 2003 р. № 755-IV // www.rada.gov.ua
8. Закон України. Про інноваційну діяльність. Від 4 липня 2002 р. № 40-IV. З подальшими змінами // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2002. – № 36. – Ст. 266.
9. Закон України. Про банки і банківську діяльність. Від 7 грудня 2000 р. 2121-III. З подальшими змінами // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2001. – № 5–6. – Ст. 30.
10. Закон України. Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон від 13 жовтня 1992 р. № 2673-XII. З подальшими змінами // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – № 50. – Ст. 676.
11. Закон України. Про зовнішньоекономічну діяльність. Від 16 квітня 1991 р. № 959-XII. З подальшими змінами // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР). – 1991. – № 29. – Ст. 377.
12. Закон України Про захист від недобросовісної конкуренції. Від 07.06.96 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 36. – Ст. 164.
13. Закон України Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом. Від 07.03.2002 р.
14. Закон України Про захист економічної конкуренції: від 11.01.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 12. – Ст. 64.
15. Закон України Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті // Відомості Верховної Ради. – 1996. – № 28. – Ст. 135.
16. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07.07.2010 р. № 2453-VI // Голос України від 03.08.2010 р. – № 142.
17. Закон України Про товарну біржу: від 10.12.91 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 10. – Ст. 139.
18. Закон України. Про концесії від 16 липня 1999 р. № 997-XIV. З подальшими змінами // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1999. – № 41. – Ст. 372.

19. Закон України. Про ліцензування певних видів господарської діяльності. Від 1 червня 2000 р. № 1775-III. З подальшими змінами // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2000. – № 36. – Ст. 299.

20. Закон України. Про наукову і науково-технічну діяльність. Від 13 грудня 1991 р. № 1977-XII. З подальшими змінами // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – № 12. – Ст. 165.

21. Закон України. Про наукову і науково-технічну експертизу. Від 10 лютого 1995 р. № 51/95-ВР. З подальшими змінами // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1995. – № 9. – Ст. 56.

22. Закон України. Про оподаткування прибутку підприємств. В редакції Закону України від 22.05.1997 р. № 283/97-ВР із змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1997. – № 27. – Ст. 181.

23. Закон України. Про патентування деяких видів підприємницької діяльності в Україні. Від 23.03.96 р. № 98/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 20. – Ст. 82.

24. Закон України. Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків. Від 7 березня 2002 р. № 3118-III. З подальшими змінами // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2002. – № 33. – Ст. 238.

25. Закон України. Про спеціальну економічну зону «Яворів». Від 15 січня 1999 р. № 402-XIV. З подальшими змінами // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1999. – № 15. – Ст. 82.

26. Закон України. Про страхування. Від 7 березня 1996 р. № 85/96-ВР. З подальшими змінами // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 18. – Ст. 78.

27. Закон України. Про оренду державного та комунального майна: від 14.03.95 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 15. – Ст. 99.

28. Закон України Про передачу об'єктів права державної та комунальної власності: від 03.03.98 р. // Урядовий кур'єр. – 1998. – 9 квітня.

29. Закон України. Про приватизацію майна невеликих державних підприємств (малу приватизацію). Від 06.03.92 р. (в редакції Закону від 15.05.96 р.) // Урядовий кур'єр. – 1996. – 22 серпня.

30. Закон України. Про державну підтримку малого підприємництва. Від 19.10.2000 р. // Урядовий кур'єр. – 2000. – 22 листопада.

31. Закон України. Про інвестиційну діяльність. Від 18.09.1991 р. № 1560 – XII. З подальшими змінами // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1991. – № 47. – Ст. 646.

32. Закон України. Про господарські товариства. Від 19.09.1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 49. – Ст. 682.

33. Закон України. Про приватизацію державного майна. Від 04.03.92 р. (в редакції Закону від 19.02.97 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 17. – Ст. 122.

34. Закон України. Про Антимонопольний комітет України. Від 26.11.93 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 50. – Ст. 472.

35. Закон України. Про режим іноземного інвестування. Від 19.03.1996 р. № 93/96 – ВР. З подальшими змінами // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 19. – Ст. 80.

36. Закон України. Про Національний Банк України. Від 20.05.1999 р. з подальшими змінами // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1999. – № 29. – Ст. 238.
37. Закон України. Про концесії. Від 16.07.99 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 41. – Ст. 372.
38. Закон України. Про природні монополії. Від 20.04.2000 р. // Урядовий кур'єр. – 2000. – 24 червня.
39. Закон України. Про Державну програму приватизації. Від 18.05.2000 р. // Урядовий кур'єр. – 2000. – 22 червня.
40. Закон України. Про міжнародне приватне право. Від 23.06.2005 р. № 2709 // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 32. – Ст. 422.
41. Програма розвитку в Україні спеціальних (вільних) економічних зон і територій із спеціальним режимом інвестиційної діяльності на період до 2010 року: Схвалена Постановою Кабінету Міністрів України від 24.09.99 р. № 1756 // www.rada.gov.ua
42. Програма розвитку в Україні спеціальних (вільних) економічних зон і територій із спеціальним режимом інвестиційної діяльності на період до 2010 року: Схвалена Постановою Кабінету Міністрів України від 24.09.99 р. № 1756 // www.rada.gov.ua
43. Рекомендацій ВГСУ від 28 грудня 2007 р. № 04-5/14 «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин» // www.rada.gov.ua

Навчальна література

1. Акціонерне право: навч. посібник / за заг. ред. В.В. Луця, О.Д. Крупчана. – К.: Ін Юре, 2004. – 256 с.
2. Альошин О. Розгляд справ з корпоративних спорів / О. Альошин, Т. Сліпачук // Правовий тиждень. – 2008. – 4 березня.
3. Беляневич О.А. Господарське договірне право України (теоретичні аспекти) / О.А. Беляневич. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 592 с.
4. Бойко М.Д. Правове регулювання підприємництва в Україні / М.Д. Бойко. – К.: Атіка, 2007. – 712 с.
5. Буднік М.М. Фінансовий ринок: навч. посібник / М.М. Буднік, Л.С. Мартюшева, Н.В. Сабліна. – К.: Центр навчальної літератури, 2009. – 334 с.
6. Василенко В. Інноваційний менеджмент: навч. посібник / В. Василенко. – К.: ЦУЛ, 2003. – 440 с.
7. Ващенко Ю.В. Банківське право / Ю.В. Ващенко. – К., 2006. – 344 с.
8. Вінник О.М. Господарське право: курс лекцій / О.М. Вінник. – К.: Атіка, 2004. – 624 с.
9. Вінник О.М. Інвестиційне право: навч. посібник / О.М. Вінник. – К.: Юридична думка, 2005. – 568 с.
10. Вінник О.М. Акціонерне право: навч. посібник / О.М. Вінник, В.С. Щербина; за ред. проф. В.С. Щербини. – К.: Атіка, 2000. – 544 с.
11. Віхров О.П. Господарське право. Спеціальна частина: навч. посібник / О.П. Віхров. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2004. – 344 с.

12. Воронова Л.К. Финансовое право: учебн. пособие / Л.К. Воронова, Н.П. Кучерявенко. – Х.: Легас, 2003. – 366 с.
13. Высоцкий Д. Концептуальные подходы к формированию оптимальной модели инновационного развития экономики Украины / Д. Высоцкий // Підприємство, господарство і право. – 2004. – № 2. – С. 52–57.
14. Господарське право України: навч. посібник / за ред. Н.О. Саніахметової. – Х.: Одіссеї, 2005. – 608 с.
15. Господарське право України: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / М.К. Галантич, С.М. Грудницька, О.М. Міхатуліна та ін. – К.: МАУП, 2005. – 424 с.
16. Господарське право України: підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих закладів освіти / В.М. Гайворонський, В.П. Жушман, Н.В. Погорецька та ін.; за ред. В.М. Гайворонського та В.П. Жушмана. – Х.: Право, 2005. – 384 с.
17. Господарське право: навч. посібник / Л.А. Жук, І.Л. Жук, О.М. Неживець – К.: Кондор, 2003. – 400 с.
18. Господарський кодекс України. Коментар / за заг. ред. Н.О. Саніахметової. – Х.: Одіссеї, 2004. – 848 с.
19. Домбругова А. Агентські відносини у сфері господарювання / А. Домбругова // Юридичний Вісник України. – 2005. – № 10. – С. 14.
20. Дука А.П. Теорія та практика інвестиційної діяльності. Інвестування: навч. посібник / А.П. Дука. – Вид. 2-е. – К.: Каравела, 2008. – 432 с.
21. Євтушевський В.А. Основи корпоративного управління: навч. посібник / В.А. Євтушевський. – К.: Знання-Прес, 2002. – 317 с.
22. Завальна Ж.В. Валютне право України / Ж.В. Завальна, М.В. Старинський. – Суми: Університетська книга, 2005. – 304 с.
23. Заверуха І.Б. Банківське право: посібник для студ. юрид. та екон. спец. вищ. навч. заклад. / І.Б. Заверуха. – Л.: Астролябія, 2002. – 222 с.
24. Загородній А.Г. Фінансовий словник / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк. – К., 2000. – 418 с.
25. Задихайло Д.В. Корпоративне управління: навч. посібник / Д.В. Задихайло, О.Р. Кібенко, Г.В. Назарова. – Х.: Еспада, 2003. – 688 с.
26. Зельдіна О. Правове регулювання інноваційної діяльності в умовах технопарків України: окремі питання / О. Зельдіна // Право України. – 2004. – № 12. – С. 54–56.
27. Зюнькін А.Г. Фінансове право / А.Г. Зюнькін. – К.: МАУП, 2001. – 179 с.
28. Карманов Є.К. Банківське право України / Є.К. Карманов. – Х., 2000. – 647 с.
29. Кибенко Е.Р. Корпоративное право Украины: учеб. пособие / Е.Р. Кибенко. – Х.: Эспада, 2001. – 288 с.
30. Колосов Р.В. Поняття й місце агентського договору в цивільному праві / Р.В. Колосов // Часопис Київського університету права. – 2002. – № 3. – С. 42–44.
31. Корпоративне управління: підручник / Т.Л. Мостенська, В.О. Новак, М.Г. Луцький, Ю.Г. Симоненко. – К.: Каравела, 2008. – 384 с.
32. Костюченко О.А. Банківське право / О.А. Костюченко. – К.: МАУП, 2000. – 240 с.

33. Кравчук В.М. Корпоративне право / В.М. Кравчук // Науково-практичний коментар законодавства та судової практики. – К.: Істина, 2005. – 720 с.
34. Краснокутська Н. Інноваційний менеджмент: навч. посібник / Н. Краснокутська. – К.: КНЕУ, 2003. – 504 с.
35. Красько І. Агентський договір / І. Красько // Підприємництво, господарство і право. – 1999. – № 10. – С. 30–34.
36. Крысенко Т. Агентський договір / Т. Крысенко // Бухгалтерія, налоги, бизнес. – 2005. – № 14 (476) – С. 48–51.
37. Кудрявцева В. Проблеми законодавчого забезпечення інноваційної діяльності / В. Кудрявцева // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – № 12. – С. 91–94.
38. Кулаковська Л.П. Організація і методика аудиту: підручник / Л.П. Кулаковська, Ю.В. Піча. – К.: Каравела, 2009. – 544 с.
39. Кулаковська Л.П. Основи аудиту: навч. посібник / Л.П. Кулаковська. – К.: Каравела, 2008. – 312 с.
40. Лютий І.О. Іпотека: сучасні концепції, тенденції та суперечності розвитку: монографія / І.О. Лютий, В.І. Савич, О.М. Калівошко. – К.: Центр навчальної літератури, 2009. – 548 с.
41. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / кол. авт.: Г.Л. Знаменський, В.В. Хахулін, В.С. Щербина та ін.; за заг. ред. В.К. Мамутова. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 688 с.
42. Орлюк О.П. Фінансове право: навч. посібник / О.П. Орлюк. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 488 с.
43. Поєдинок В.В. Правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності: навч. посібник / В.В. Поєдинок. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 288 с.
44. Раровська В.В. Біржова діяльність: навч. посібник / В.В. Раровська, Л.А. Останкова, С.Е. Акопов. – К.: Центр навчальної літератури, 2009. – 144 с.
45. Різник С.В. Верховна Рада України як організаційно-правова гарантія конституційного права людини і громадянина на підприємницьку діяльність / С.В. Різник // Форум права. – 2008. – № 3. – С. 427–432.
46. Святоцький О. Правове забезпечення інноваційної діяльності в Україні / О. Святоцький. – К.: Ін Юре, 2003. – 80 с.
47. Симсон О. Правовая квалификация инновационной деятельности / О. Симсон // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – № 8. – С. 3–6.
48. Симсон О. Пути совершенствования государственно-правового регулирования инновационной деятельности / О. Симсон // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – № 11. – С. 110–113.
49. Сорочинський Ю.В. Інноваційна діяльність як правова категорія / Ю.В. Сорочинський // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2002. – № 2. – С. 187–191.
50. Стеченко Д. Інноваційні форми регіонального розвитку: навч. посібник / Д. Стеченко. – К.: Вища школа, 2002. – 254 с.
51. Страхові послуги: підручник / С.С. Осадець, Т.М. Артюх, О.О. Гаманкова. – К.: КНЕУ, 2007. – 464 с.
52. Сук Л.К. Організація бухгалтерського обліку: підручник / Л.К. Сук, П.Л. Сук. – К.: Каравела, 2009. – 624 с.

ЛІТЕРАТУРА

53. Тарасюк Г.М. Планування комерційної діяльності: навч. посібник / Г.М. Тарасюк. – К.: Каравела, 2008. – 400 с.
54. Таран Л.В. Специальный правовой режим предпринимательской деятельности в свободных экономических зонах Украины (комплексное исследование) / Л.В. Таран. – Х.: Видавець СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2004. – 256 с.
55. Фінансове право України: підручник / Г.В. Бех, О.О. Дмитрик, І.Є. Криницький; за ред. М.П. Кучерявенка. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 557 с.
56. Хозяйственное право Украины: учебник / под ред. А.С. Васильева, О.П. Подцерковного. – Х.: Одиссей, 2005. – 464 с.
57. Хозяйственное право: учебник / В.К. Мамутов, Г.Л. Знаменский, К.С. Хухулина и др.; под ред. В.К. Мамутова. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 912 с.
58. Щербина В.С. Господарське право: підручник / В.С. Щербина. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 656 с.
59. Янсен Ф. Эпоха инноваций / Ф. Янсен. – М.: Инфра-М, 2002. – 308 с.

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Світлана Василівна НЕСИНОВА
Владислав Станіславович ВОРОНКО
Тетяна Сергіївна ЧЕБИКІНА

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО УКРАЇНИ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

За загальною редакцією С. В. Несиної

Редактор – М. С. Ярмлюк
Комп'ютерна верстка – О. М. Гришкіна

Підписано до друку 07.07.2011. Формат 60x84^{1/16}
Друк офсетний. Папір офсетний. Гарнітура PetersburgCTT.
Умовн. друк. арк. 32,78. Обл.-вид.арк. 34,82.

Видавництво ДУЕП імені Альфреда Нобеля.
49000, м. Дніпропетровськ, вул. Набережна В.І. Леніна, 18.
Тел. (056) 778-58-66,
e-mail: rio@duep.edu
Свідоцтво ДК № 917 від 20.05.2002 р.

Видавництво «Центр учбової літератури»
вул. Електриків, 23 м. Київ 04176
тел./факс 044-425-01-34
тел.: 044-425-20-63; 425-04-47; 451-65-95
800-501-68-00 (безкоштовно в межах України)
e-mail: office@uabook.com
сайт: www.cul.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2458 від 30.03.2006